Die Schriften der römischen Feldmesser

Friedrich Blume, Karl Lachmann, Adolf August Friedrich Rudorff, Theodor Mommsen, E. Bursian

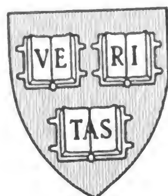
VE
RI
TAS

GROMATICI VETERES

EX RECENSIONE

CAROLI LACHMANNI

DIAGRAMMATA

EDIDIT

ADOLFVS RVDORFFIVS

BEROLINI

IMPENSIS GEORGII REIMERI

1848

DIE

SCHRIFTEN DER RÖMISCHEN FELDMESSER

HERAUSGEGEBEN UND ERLÄUTERT

VON

F. BLUME K. LACHMANN UND A. RUDORFF

ERSTER BAND

TEXTE UND ZEICHNUNGEN

BERLIN
BEI GEORG REIMER
1848

INDEX AVCTORVM.

INDEX CODICVM.

A Arceriani pars prior.
B eiusdem pars altera.
J Ienensis et
V Vaticanus, ex Arceriano descripti.
E Erfurtensis.
M Mutinensis et
S Scriuerii. his ubi Erfurtensis deficiebat usi sumus.
G Gudianus.
P Palatinus, ubi dissentit a Gudiano.
R Rostochiensia excerpta.
a demonstrationis artis geometricae schedae Monacenses, olim Augustanae.
b eiusdem codex Bambergensis,
m Monacensis,
r Rostochiensis.
v Boethii editio Veneta a. 1499. paginarum numeri sunt Basileensis a. 1570.
z geometriae quae Boethio adscribitur codex Monacensis.

om omittit.
add addit.
pr prima manu.
corr correctus manu antiqua,
rec recentiore manu.
cursiuis litteris in codicum scriptura indicanda expressimus quae ipsi librarii deleuerunt.

A 1-18. Nipsi p. 291, 13-296, 3. 297, 1-301, 14.
55-57. Coloniae p. 245, 3-246, 9.
60-82. Frontini p. 1, 1-34, 14.
82-110. Coloniae p. 209, 1-225, 3. 14-228, 2. 229, 10-239, 19.
110-159. Hygini grom. p. 166, 1-182, 14. 192, 17-193, 15. 182, 14-192, 17. 194, 1-208, 4.
159-161. Lex Mamilia p. 263, 1-266, 4.
161. 163-179. Agennii p. 59, 1. 2. 77, 20-90, 21 (46, 17-58, 22. 34, 15-35, 11).
179. 180. Nipsi p. 285, 1-286, 10.
J 142. Coloniae p. 244, 1-17.
J 142. *A* 181. 182. De sepulchris p. 271, 12-272, 23.
A 183. 184. Coloniae p. 242, 7-243, 17.
?*J* 146. Coloniae p. 225, 4-13. 246, 3. 4. 10-23.
A 185-190. Casae p. 327, 4-331, 7.
190-192. 193. Coloniae p. 246, 24-249, 33. 251, 1-19.

B 1-38. Agennii p. 77, 20-90, 21 (46, 17-58, 22. 34, 15-35, 11).
39-43. Eiusdem p. 62, 16-64, 1 (35, 13-37, 5).
43-59. Eiusdem p. 71, 18-77, 18 (40, 20-46, 15).
59-71. Eiusdem p. 65, 14-70, 9 (37, 15-39, 15).
71-75. Eiusdem p. 64, 1-65, 12 (37, 5-15).
75-77. 77-83. Agror. inspect. p. 283, 21-284, 17. 281, 1-283, 21.
83-91. Agennii p. 59, 4-62, 15.
91-97. Hygini p. 111, 8-113, 18.
97-101. Siculi Flacci p. 138, 3-139, 19.
101-129. Hygini p. 115, 15-128, 4.
129-137. Siculi Flacci p. 139, 20-141, 22. 145, 2-146, 21.
137-149. Hygini p. 128, 4-133, 1.
149-153. Siculi Flacci p. 146, 21-148, 19.
153-156. Hygini p. 133, 1-134, 13.
207-283. Hygini grom. p. 166, 1-182, 14. 192, 17-193, 15. 182, 14-192, 17. 194, 1-208, 4.
283-278. Lex Mamilia p. 263, 4-266, 4.
288. *J* 123-140. Balbi p. 91, 1-108, 8.

M 1. *E* 1, 1-6. Balbi p. 91, 3-93, 10. 93, 10-94, 3.
E 1, 6-17. Siculi Flacci p. 135, 23-136, 18.
1, 17-2, 4. Balbi p. 94, 3-95, 4.
2, 5-3, 14. Theodos. cod. p. 267, 1-270, 9.

E 3,14-4,29. Colon. p. 249, 33 - 250, 11. 251, 19. 247, 21 - 249, 30. 246, 24 - 247, 20.
5,1-11. Agennii p. 90,3-21 (34,21-35,11). 62,16.
5,12-6,17. Coloniae p. 220,8-223,13.
6,17-29. Item p. 217,5-218,8.
7,1-9. Item p. 224,11-225,2. 224,6-10. 1-5.
7,9-20. Item p. 216,3-10. 215,3-216,2.
7,20-26. Item p. 219,1-12.
7,26-8,1. Item p. 214,3-9.
8,1-20. Item p. 211,24-214,2.
8,21-24. Item p. 233,7-9.
8,24-26. Item p. 234,18-20.
8,26-29. Item p. 223,14-17.
8,29. 9,1. Item p. 232,17-19.
9,1-6. Item p. 233,16-234,5.
9,6-8. Item p. 236,7-10.
9,8-13. Item p. 235,15-236,2.
9,13-16. Item p. 218,9-16.
9,16-20. Item p. 220,1-7.
9,20-24. Item p. 225,15-226,5.
9,25. 26. Item p. 231,14. 15.
9,26-10,15. Item p. 229,13-231,13.
10,15-25. Item p. 231,19-232,16.
10,25-11,1. Item p. 232,20-233,6.
11,1-7. Item p. 233,10-234,2.
11,7-11. Item p. 214,10-215,2.
11,11-18. Item p. 216,11-217,4.
11,18-22. Item p. 234,6-17.
11,22-12,2. Item p. 234,21-235,14.
12,2-4. Item p. 236,3-6.
12,4-13,18. Item p. 236,11-240,6.
13,18-25. Frontini p. 5,6-6,4.
13,26-15,2. Eiusdem p. 20,3-23,4.
15,2-27. Nipsi p. 288,4-289,10.
15,27-16,23. Nipsi p. 286,15-288,4.
16,23-17,25. Frontini p. 27,8-29,14.
17,25-18,20. Nipsi p. 290,6-291,15.
18,20-19,10. Nipsi p. 289,10-290,6.
19,10-20,8. Frontini p. 32,13-34,13.
20,8-21,7. Nipsi p. 285,1-286,15.
21,7-22,16. Frontini p. 23,4-27,8.

Æ 22,16-24,7. Eiusdem p. 29,14-32,13.
24,7-28,18. Nipsi p. 291,16-301,14.
29,20-30,3. Colon. p. 245,1-246,3.
31,10-17. Balbi p. 104,3-9.
31,18. 19. Frontini p. 25,1. 2.
31,19-27. Balbi p. 103,11-104,2.
31,28-32,29. Eiusdem p. 104,13-106,11.
35,23. Siculi Flacci p. 134,14. 15.
35,24-40,1. Hygini grom. p. 167,17-175,14.
40,2-4. Colon. p. 225,14.
40,5-10. Item p. 227,12-228,2.
40,11-41,4. Item p. 225,15-228,2.
41,5-13. Item p. 240,7-15.
41,14-48,29. Hygini grom. p. 175,15-182,14. 192,17-193,15. 182,14-190,15.

G 1-3. Balbi p. 91,1-95,4.
3-9. Theodos. cod. De sepulchr. Nou. Theod. p. 267,2-275,14.
9. Finium regund. p. 276,24-26. 277,10. 11.
9-16. Frontini p. 1,1-27,17.
16-48. Agenni commentum p. 1,6-26,27.
49-75. Siculi Fl. p. 134,14-165,24.
75. 76. Nomina limit. et agr. p. 246,24-249,20.
76-85. Balbi p. 95,5-10. 96,21-97,13. 98,11-103,11. 17-104,6. 13-106,8.
85-90. Euclidis p. 377,1-381,21.
90-133. Hygini gromat. p. 167,3-208,4.
134-140. Hygini antiq. p. 113,13-18. 115,15-123,17.
140-161. Litt. singul. Termini. Ordines finit. Litt. sing. De iuger. met. p. 340,9-356,20.
161-165. Finium regund. p. 276,1-280,19.
165-167. Lex Mamilia p. 263-266,4.
167-175. Coloniae p. 252,2-262,12.
175-189. Litt. sing. Ratio limit. reg. p. 357,1-366,9.
189-196. Casae litter. p. 331,8-338,27.
196-201. Expositio litt. final. p. 325,11-327,3.
201-203. Isidori p. 366,10-370,1.
203. 204. Hygini grom. p. 167,3-17. 206,15-207,4.
204-207. Dolabellae p. 302,1-304,7.
208. Nipsi p. 290,17-292,1.
209-213. Latini. Gai. Vitalis. Fausti et Valerii p. 305,1-308,27.

G 213. 214. Frontini p. 42,21-43 17.
214. 215. Latini p. 309,1-25.
216. Mensurarum genera p. 339,1-19.
217-222. De mensuris p. 371,1-376,13.

P 1^a-44^b = *G* 1-76.
45^a-51^a = *G* 204-215 et p. 309,26-28.
51^b-61^a. Casae p. 310,1-325,10.
61^a-62^a = *G* 196-201, p. 325,12-327,3.
62^{ab} = *G* 216 et p. 339,20-340,8.
63^a-67^a. Coloniae p. 211,24-220,12. 221,14-228,2.
67^a. Item p. 242,11-243,17.
67^b. 68^a. Item p. 228,3-229,9.
68^{ab}. Item p. 210,3-211,9.
68^b. 69^a. Item p. 240,16-242,6.
69^a-72^b. Item p. 229,12-232,19.
72^b = *G* 75. 76, p. 246,24-249,29.
73^a-149^b = *G* 76-204.

b 1-10, *r* 1-5, *v* 1536-1541. Demonstr. art. geom. p. 393,1-406,25.
b 12-14, *r* 6-8. (Euclid.) p. 377,2-379,23. 385,21-386,7.
b 14. 15, *r* 8. (Euclid.) p. 387,24. 388,7. 9-19. 391,18-26.
b 15-18, *r* 8-10. (Euclid.) p. 388,7-11. 380,19. 20. 381,9. 10. 22-385,19.
b 18-20, *r* 10. 11. (Euclid.) p. 386,3-387,22.
b 20-22, *r* 11-13. (Euclid.) p. 388,20-389,20. 390,21-391,16. 24-392,17.
b 22-24, *r* 13. 14. Demonstr. art. geom. p. 407,1-410,7.
b 24. 25, *r* 14. 15. (Euclid.) p. 389,28-390,20.
b 27-29, *r* 16. 17. Demonstr. art. geom. p. 410,8-412,21.
R 19. 20. Nipsi p. 295,16-296,3. 297,1-301,14.
27. Colon. p. 245,3-13.
27. Balbi p. 94,9-95,10.
28. 29. De ponderib. et mensuris p. 373,21-376,13.
29. Balbi p. 95,2-4. 94,18-95,2.
34. 35. De iugerib. metiundis p. 354,2-356,23.
35-37. Balbi p. 95,5-106,8.
37-39. Isidori p. 367,9-368,18. 369,14-18. 25-370,4. 366,14-367,7. 370,5-30.
v 1516. 1517. Boethii p. 413,1-415,5.
1520. 1521. Boethii p. 415,7-416,4.

IVLI FRONTINI. A 60 G 9

. . . .

Agrorum qualitates sunt tres; una agri diuisi et adsignati, altera mensura per extremitatem conprehensi, tertia arcifinii qui nulla mensura continetur. A 61

1. IVLI *P*, IVLII *G*, Inc iuli *A*. ‖ 2. DE AGRORUM QUALITATE Qualitatē Filiciter *A*) *AG*. ‖ 3. assignati *G* *plerumque*. ‖ 4. perea *A*. ‖ extremitates compr. *G*. ‖ 5. arcifini *P*, arcofini *A*. ‖ contenetur *A*.

AGGENI VRBICI. G 16

Suscepimus qualitates agrorum tractandas atque plano sermone et lucido exponendas, et uolumus [ut] ea quae a ueteribus obscuro sermone conscripta sunt apertius et intellegibilius exponere ad erudiendam posteritatis infantiam et quo dulcius possit disciplinam appetere quam timere. nam primeuae aetati quam sint radices amarissimae litterarum, scientes litteras non ignorant: ideoque ita planum facimus iter, ut exeuntes a prioribus studiis litterarum, in his secundis ac liberalibus uenientes, disciplinam hanc uelut suauitatem quandam post amaritudinem concupiscant.

Iam nunc ergo pergamus exponere. «Agrorum qualitates tres esse Iulius Frontinus ostendit, dicens unam agri «diuisi et assignati.» uideamus qui sit hic ager diuisus et assignatus. sine dubio uideo alicuius formam agri magnam, quae diuisa est atque assignata in tempore. et nisi esset quaedam materialis agri forma, quomodo poterat | [G 17] diuidi? an totum mundum aut prouinciam totam unius possumus agri, qui sit diuisus (*om pr G*), qualitatem accipere? et quia (*immo* atquin) hoc ita intellegere omnino mihi uidetur absurdum, eo quod subiungit continuo idem Frontinus «altera mensura per ex«tremitatem conprehensi». uideo ergo illum agrum, qui *dum in se ducenta et eo amplius iugera contineret, postea iussu prin-*

AG Ager ergo diuisus adsignatus est coloniarum. hic ha-
G 10 bet condiciones duas; unam qua plerumque limitibus | con-

2. conditiones *G semper, non AP.* ‖ duas *om pr A.* ‖ que *A.* ‖ contenetur *A.*

G *cipum intercisiuis limitibus distributus quinquagenis iugeribus, uel amplius, ut qualitas locorum inuenta est. quae intercisiones per trifinia et quadrifinia siue interuenientium uel interpositorum ratione signorum* cernuntur esse *dispositae.* «Alteram qualitatem «dicit mensura (mensurā *G*) per eiusdem agri extremitatem «conprehensam.» iuxta hunc agrum de quo locuti sumus, uidemus confinem esse modum mensura conprehensum *subseciui, qui frequenter in extremitatibus assignatorum agrorum incidens mensura linea* cernitur *conprehensus.* de hoc inferius suo loco apertius disputauimus. nam quidam centuriam uolunt intellegi «mensuram» dictam «per extremitatem conprehensam». quod et ipsud potest accipi, quia, etsi *centenis hominibus duocentena iugera data* legimus, *quorum propter numerum* sit *appellata centuria,* legimus *in quibusdam locis ab uno mille et trecenta iugera* fuisse possessa. «Tertiam arcifinii agri qualita-«tem» assignat. arcifinius ager ab arcendis hostibus nuncupatur, sicut paulo inferius subsequens lectio manifestat. hic et *occupatorius ager dicitur eo quod* in tempore *occupatus est a uictore populo, territis exinde fugatisque hostibus. quia non solum tantum occupabat unus quisque quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spe colendi habuerat ambie-*
G 18 *bat, finis* (fines *P*?) *uero his signis* | *inter se diuidebant, fossis manu factis, arboribus ante missis, fluminum interuenientium cursus, iugis quoque montium, quae ex eo nomine accipiuntur, quod continuatione ipsa iugantur, superciliis, nec non itineribus, uel diuersis quae aut loci natura aut sollers procurauit antiquitas.*

«Ager ergo diuisus assignatus est coloniis» *siue municipiis, uni cuique possessioni modum secundum terrae qualitatem.* «Hic ager habet condiciones (*sic P,* conditiones *G*) duas; «unam qua plerumque limitibus continetur, alteram qua per «proximos possessionum rigores assignata est.» limes ergo

[AG] tinetur, alteram qua per proximos possessionum rigores adsignatum est, sicut in Campania Suessae Aruncae. quidquid autem secundum hanc condicionem in longitudinem est delimitatum, per strigas appellatur; quidquid per latitudinem, per scamna (fig. 1). ager ergo limitatus hac similitudine decimanis et cardinibus continetur: (fig. 2) ager per strigas et per scamna diuisus et adsignatus est more

1. quo *A.* ‖ assignata est *G.* ‖ 2. suesso arrunce *A.* ‖ quicquid *G semper, non semper P.* ‖ 4. delimatum *G.* ‖ altitudinem *G,* alltitudinem *A.* ‖ 5. camna *pr A.* ‖ semilitudine *A.*

[G] est quodcumque in agro opera manuum factum est ad obseruationem finium. rigor uero suae rectitudinis naturalis nomen accepit. «Quidquid (*sic P*, quicquid *G*) autem secundum hanc «condicionem in longitudinem est delimitatum, per strigas «appellatur; quidquid per altitudinem, per scamna.» *strigatus ager est qui a septentrione in longitudinem in meridiano decurrit, scamnatus autem qui eo modo ab occidente in orientem crescet* (crescit *P*?). et altitudinem hanc secundum idioma artis uoluit Frontinus in orientem intellegi. nam dum superficiales nunc qualitates tantum modo uel mensuras exponat, quomodo nos possumus soliditatis corpus aduertere, in quo altitudo aut crassitudo ponatur? «Ager ergo limitatus hac si«militudine decimanis (decumanis *P*) et cardinibus continetur.» ergo hic ager, quem in hac similitudine asserit contineri decimanis atque cardinibus, in re presenti considerari poterit. nam *decumanum limitem traxerunt,* sicut Higenus describit, *ab occidente in orientem, cardinem uero a meridianum in septentrione duxerunt.* quidam uero ex aduerso eos asserunt (asserent *GP*) constitutos. *nam et alibi limites facti sunt ab his qui solis ortum et occasum secuti sunt. quos fefellit ratio geometriae.* mihi tamen, | [G 19] sicut Higenus constitui decreuit limites, ita *rationabile* uidetur, *ut decumanus* (decūmanus *G*) *maximus in orientem crescat et cardo maximus in meridianum.* «Ager per strigas et per scamna diuisus et assignatus est more «antiquo in hac similitudine, qua in prouinciis arua publica

A 64 *G* antiquo in hanc similitudinem, | qua in prouinciis arua publica coluntur. (fig. 3)

Ager est mensura conprehensus cuius modus uniuersus ciuitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensibus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus prouin-

1. in hac similitudine *G.* ‖ 5. aut in *G.* ‖ spaniam citeriorem *A.*

G «coluntur». est ager ergo, siue per strigas siue per scamna diuisus sit, siue quocumque alio ordine succedenti assignatus est more antiquo atque antiquo arbitrio, in hac similitudine, qua in diuersis prouinciis arua publica coli perspicimus. nam quod publica arua coli dicit, ne ammiremini. nam ideo publica hoc loco eum dixisse aestimo, quod omnes etiam priuati agri tributa atque uectigalia persoluant. nam paulo inferius dicit «eadem ratione et priuatorum agrorum mensurae aguntur», ut apertius ostenderet publicum cum priuato esse consortem, quia dum priuatus laborat in proprio, et tributum publico et sibi alimonia arua excolendo procurat.

«Ager est mensura conprehensus cuius modus uniuersus «ciuitati est assignatus.» istius agri mensuram in unum modum quodam modo uideo conprehendi. nunc hic modus uniuersalis sagacius a nobis inuestigari debet. uidemus igitur modum *per terminos territoriales et limitum cursus et titulos, id est inscriptis lapidibus, plerumque fluminibus, nec non aris lapideis, claudi territorium atque diuidi ab alterius territorio ciuitatis.* idcirco quidquid intra hunc modum est mensura diuisum, suae constat ciuitati modis omnibus assignatum. «Sicut «in Lusitania Salmaticensibus.» Lusitania prouinciae nomen est. Salmaticenses enim uicani proprie (propriae *G*) nuncupantur. «Ita et in Hispania citeriore Palatinis et conpluribus «prouinciis tributarium solum per uniuersitatem populis est
G 20 «definitum. eadem ratione | et priuatorum agrorum mensurae «aguntur. hunc agrum multis locis mensores, quamuis extremum mensura conprehenderit, in formam in modum limitum «condiderunt.» *formarum quinque sunt genera; unum quod ex flexuosa linea continetur, alterum quod ex flexuosa et ra-*

ciis tributarium solum per uniuersitatem populis est definitum. *AG* eadem ratione et priuatorum agrorum mensurae aguntur (fig. 4). hunc agrum multis locis mensores, quamuis extremum mensura conprehenderint, in formam in modum limitati condiderunt. (fig. 5)

Ager est arcifinius qui nulla mensura continetur. *A* 63 *E* 13 finitur secundum antiquam obseruationem, fluminibus, fossis, montibus, uiis, arboribus ante missis, aquarum diuergiis, et siqua loca a uetere possessore potuerunt optineri. nam

1. tributarius solus *G*. ‖ definitus *G*. ‖ 2. mensure *A*. ‖ 4. immodum *G*. ‖ 5. limitum *AG*. limitatorum *Goesius*. ‖ 6. Incipit mensura rationabilium agrorum. *E*. ‖ arcefinius *A*, artifinius *E*. ‖ finitur autem secundum *E*. ‖ 8. uiis *om E*. ‖ diuergies *A*, dimergios *E*. ‖ 9. a uetere] ante *A*, coluerunt ante *E*, hoc est quae ante a *G*. ‖ possessores potuit *E*. ‖ obtineri *EG*.

tionalibus, tertium quod ex circum ferentibus, quartum quod ex *G* *circum ferentibus et rectis, quintum quod ex rectis. horum sunt species infinitae.* hunc ergo agrum ne in formis uideamus tantum modo conditum, continuo subiungit «in modum limitum», ut sciamus plenissime non posse formam cuiuslibet agri sine limitum rectura subsistere. sed praeuidere formam diligentius ammonemur, ut originem cuius interfuerit limitis efficaciter praedicemus, seu d. m. seu k. m., quinti quoque atque quintarii, nec non et illos in omnibus (*immo* illos nouerimus) demonstrare qui solis ortum et occasum secuti sunt; ut nostra professio coram artificibus integra et omnem ueritatem indagans approbetur.

«Est ager arcifinius qui nulla mensura continetur.» hic est de quo superius diximus, qui et arcifinius et occupatorius nominatur. «Finitur ergo secundum antiquam obseruationem, «fluminibus, fossis, montibus, uiis, arboribus ante missis, «aquarum diuergiis, et per ea loca quae antiquitus a posses«sore potuerunt obtineri.» mensura ergo hunc agrum minime actum esse conspicimus sicut ceteros agros: «interuentu «uero licium postea, per ea loca quibus nunc finitur, ex ar-

AEG ager arcifinius, sicut ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus: qui postea interuentu litium, per ea loca quibus finit, terminos accipere coepit. in his agris nullum (*E*) ius subsiciuorum interuenit. (fig. 6)

Subsiciuum est quod a subsecante linea nomen accepit [subsiciuum]. subsiciuorum genera sunt duo; unum, quod in extremis adsignatorum agrorum finibus centuria

1. ait barro *A*, *om E.* ‖ ostibus *A*, *om E.* ‖ et stupellanus *E.* ‖ 2. limitum *E.* ‖ 3. finitur minus *E.* ‖ accepere *A.* ‖ concepit his agris *E.* ‖ 4. ius *om E.* ‖ subseciuorum *G semper.* ‖ 5. *conf. Agennius de controu. p.* 168 *A.* ‖ 6. *conf. p.* 167 *A.* ‖ 7. extrimis *A.* ‖ adsignatur agrorum *A*, asignatorum *G.* ‖ finium *G.*

G «bitrio terminos accepit. in his autem agris nullum ius sub«seciuorum interuenit.» recte ergo subseciuum interuenire non potuit, quia mensura actus non est, de quo remanere aut subsecari aliquid potuisset.

«Subseciuum est quod a subsecante linea nomen accepit
G 21 «subseciuum. horum subseciuorum | duo sunt genera; unum, «quod in extremis assignatorum finium centuria expleri non «potuit.» hoc inuenitur L et LX *contineri iugeribus, et quamuis exigua parte minore fuerit* inuentum *de modum centuriae, subseciuum dicitur. ita tamen si spatium maius fuerit, nomen centuriae non carebit. nam haec subseciua et concessa plerumque inueniuntur et reddita, aliqua assignata: nam et censum quaedam pro suo modulo susceperunt. secundum illam uero maiorem assignationem subseciuum maius centum iugera* dictum *est, subseciuum minus* L *iugera* nuncupatum. «in extremis «uero assignatorum finium» ut sit assignatum, aut quae sit extremitas, uideamus. *extremitas finitima linea est, quae interuenit aut per iter publicum, quod transcendi non potest secundum legem colonicam, quia omnis limes* (limis *P*) *itineri publico seruire debet; aut per limites siue terminos aliaque signa quibus territoria finiuntur; aut ubi insoluta loca remanserunt. haec autem sunt loca quae insoluta dicuntur, quae aut in saxuosis et sterelibus locis sunt aut in paludibus, ubi nulla potuit*

expleri non potuit (fig. 7). aliut genus subsiciuorum, quod [AG] in mediis adsignationibus et integris centuriis interuenit: quidquid enim inter IIII limites | minus | quam intra clu- [A 61. G 11] sum est, si fuerit adsignatum, in hac remanet appellatione, ideo quod is modus qui adsignationi superest, linea cludatur et subsecetur (fig. 8). nam et reliquarum mensurarum actu quidquid inter normalem lineam et extremitatem interest subsiciuum appellamus. (fig. 9)

1. expl' *A.* ‖ aliud *G.* ‖ 2. asign. *G.* ‖ 3. interclusum *G.* ‖ 4. si *om AG.* ‖ 5. ideoquae his *A.* ‖ modis *G.* ‖ assignationis *G.* ‖ 7. actus *G.* ‖ 8. subsicium *A.* ‖ appellatur *G.*

exerceri cultura; quia dum non esset quod excoli potuisset, [G] *nullis necesse fuit limitum regulis obligari. propterea et soluta loca uocata sunt.* «Aliud genus subseciuorum quod in me«diis assignationibus et integris centuriis interuenit. quid«quid enim inter quattuor limites minus quam intra clusum «est, fuerit assignatum, in hac remanet appellatione.» bene igitur et recte subseciuum uocari debet quidquid inter quattuor limites fuerit assignatum minus quam intra eisdem potuit claudi limitibus, quia unus quisque limes (limis *P*) centuriae suae modum claudens adductus est. at ubi omnes IIII aequis mensuris centurias continentes uno in loco conuenerunt (sicut in subsequenti libello nostro designauimus (*fortasse* designatum), quem | diazografum nuncupauimus, poterit [G 12] agnosci) et minus clauserunt agri spatium quam quod centuriae singulae, quibus seruitutem prestabant, poterant continere, subseciuum iuste meruit appellari, «ideo quod is mo«dus qui assignationi superest, linea claudatur et subsece«tur. nam et reliquarum mensurarum actus quicquid inter «normalem lineam et extremitatem (extremitate *P*) interest «subseciuum appellatur.» de hoc superius disputauimus. normalis linea mensuralis dicitur; extremitas uero, ubi, centuria ut expleretur, transiri (transire *GP*) non potuit.

AG Est et ager similis subsiciuorum condicioni extra clusus et non adsignatus; qui si rei publicae populi Romani, aut ipsius coloniae cuius fine circum datur, siue peregrinae urbis, aut locis sacris aut religiosis aut quae ad populum Romanum pertinent, datus non est, iure subsiciuorum in eius qui adsignare potuerit remanet potestate *A* 65 (fig. 10). | ager extra clusus est qui inter finitimam lineam et centurias interiacet; ideoque extra clusus, quia ultra limites finitima linea cludatur. (fig. 11)

1. Ager est similis *Boethius p.* 1539. et *om G.* ‖ conditionis *Boethius.* ‖ 2. $\overline{rp}$ *AG.* ‖ populo romano *Boethius*, pr̄ *A.* ‖ 3. 4. siue ... quae] aut *Boethius.* ‖ 4. urbi *G.* ‖ aut quae] aeque *G*, aequae *corr A*, aequam *pr A.* ‖ 5. pertinet *Boethius*, pertinentibus *G.* ‖ iure subs. *om Boethius.* ‖ 6. potestatem *G.* ‖ 7. intra *AG et Boethius p.* 1538. ‖ 8. ideo *Boethius.* ‖ lusus qui intra limites *A.* ‖ 9. finitimos (*om* linea) *Boethius.* ‖ clauditur *G*, cluditur *Boethius.*

G «Est ager similis subseciuorum condicioni extra clusus «et non assignatus; qui si r. p. populi Rom. aut ipsius colo«niae cuius fine circum datur, siue peregrinae urbi, aut locis «sacris et religiosis aeque ad populum Romanum pertinenti«bus, datus non est, iure subseciuorum in eius qui assignare «potuerit remanet potestatem.» in ambiguo uidetur hic ager et uelud indefinite remansisse: si enim his omnibus supra dictis datus non est, utique in assignantis remanet potestate. hunc agrum Frontinus ita remansisse testatus est: *sed uideamus ne forte postea iussu principis alicui datus sit, qui terram metiri denuo praeceperit, sicut Caesaris Augusti temporibus factum est. nam alia subseciua Vespasianus uendidit, alia autem quae remanserunt Domitianus donauit atque concessit.* propterea hic ager succedentibus huc usque temporibus ita, hoc est in ambiguo, non potuit remanere. qui si remansit, in eius potestate profecto qui assignare potuerit, hoc est qui acceperit a principe assignandi licentiam (licentia *G*). nam agri mensor omnis doctus centurias delimitare potest ac suis redintegrare limitibus, assignare autem nullo modo potest, nisi sacra fuerit praeceptione firmatus.

. . . . *AG*

Materiae controuersiarum sunt duae, finis et locus. harum alterutra continetur quidquid ex agro disconuenit. sed quoniam in his quoque partibus singulae controuersiae diuersas habent condiciones, proprie sunt nominandae. ut potui ergo conpraehendere, genera sunt controuersiarum xv; de positione terminorum, de rigore, de fine, de loco, de modo, de proprietate, de possessione, de alluuione, de iure territorii, de subsiciuis, | de locis publi- *A* 66 cis, de locis relictis et extra clusis, de locis sacris et religiosis, de aqua pluuia arcenda, de itineribus.

1. De controuersiis *A et Boethius,* ITEM CONTROUERSIAE *G.* ‖ 2. Controuersiarum materiae *Boethius.* ‖ 3. arum *A. add* conditio *G.* ‖ alterutraque *Boethius.* ‖ disconuenit *A et Boethius,* debis inter uenit *G.* ‖ 4. in *om Boethius.* ‖ 5. diu. proprias habent *G.* ‖ condicionis *A.* ‖ propriae *AG.* ‖ nominande *A*, dominandae *G.* ‖ 6. ut potui ego conpraeh. *Boethius ante* proprie. ‖ 7. XIIII *Boethius,* numero XV *G.* ‖ 8. de domo proprietatis *Boethius.* propiaetate *A.* ‖ alliuione *A.* ‖ 9. subsicibis *A*, subsicciuis agris *Boethius.* ‖ 10. ac relig. de aquae *Boethius.* ‖ 11. pluuiae *G et Boethius.* ‖ accessu et de *Boethius.* ‖ iteneribus *A.*

EXPLICIT COMMENTVM DE AGRORVM QVALITATE. INCIP. DE CONTROVERSIIS. *G* 23

Suscepimus quoque tractandos controuersiarum status cum diuino praesidio.

«Materiae, inquit, controuersiarum sunt duae, finis et «locus. harum condicio alterutra continetur. sed quoniam «singulae controuersiae diuersis condicionibus obligantur, pro«prie (propri*a*e *G*) nominandae sunt. genera autem contro«uersiarum, ut ait Frontinus, sunt numero xv.» sed quia his generibus species non dedit, et quia secundum regulam dialecticam neque genus sine specie neque sine genere species potest dici, omnino dixit inproprie: nos tamen suum illi idioma relinquentes ad intellegendas eas atque exponendas, sicut promisimus (promi*s*simus *G*), transeamus.

AG De positione terminorum controuersia est inter duos pluresue uicinos; inter duos, an rigore sint ceterorum siue ratione; si inter plures, trifinium faciant an quadrifinium. *G* 12 de horum ordinatione cum constitit | mensori, si secundum proximi temporis possessionem non conueniunt, di-

1. duas *A*. ‖ 2. plures *A*, pluresque *Boethius*. ‖ an in *G et Boethius*. ‖ sit *AG et Boethius*. ‖ citerorum *AG*. ‖ 3. rationes *A*, rationis *G et Boethius, omnes omisso* si. ‖ faciat *AG*. facit aliquibus locis et quadrifinium secundum proximas possessiones dum hoc nesciunt non eis conuenit et diuersas controuersias ipsi possessores inter se faciunt alii de loco alii uero de fine lineae litigant *Boethius p.* 1538. ‖ 4. de orum *A*. ‖ opinione *AG*. ‖ mensuris secundum *A*.

G «De positione (POSIONE *G*) terminorum controuersia est «inter duos pluresue uicinos; inter duos, an in rigore sit po«situs terminus citerorum, siue rationis; inter plures, trifi«nium facit (faciat *P*?) an quadrifinium.» *cum ergo possessor inuenerit terminum in possessione sua aliter formatum aut aliter positum quam ceteri qui in ea possessione sunt, aut inscriptum ut adsolet, agit de eo, in qua sit positus ratione, seu ipse trifinium faciat siue ab alio lineam procedentem excipiat: dumque uicinus possessor huic extiterit ambiguitati contrarius, magna inter utrosque controuersia agitatur. solent enim hae* (haec *G*) *controuersiae de conportionalibus nasci terminibus. nam si de eorum latere linea quasi* (quaesi *G*) *ex artificis manu composita uideatur exire atque in unius termini angulum inpingere qui in limite est positus, in istis,* ut ait Frontinus, *uelud instantium argumentorum oportunitas controuersialis aptatur. hoc enim plerumque potest in limitibus inueniri. nam si ueteranus, filiis suis unam possessionem diuidens in tres aut quattuor por-* *G* 24 *tiones, terminos uoluit interesse, potuit quiddam tale* | *contingere, ut ex multis quicumque respiceret angulum illius termini qui in maximo est limite constitutus. hos siquidem terminos, qui intra possessionum fines inueniuntur, cumportionales appellauit antiquitas.* «Qui si secundum pristini temporis posses«sionem non conueniunt, diuersas attiguis possessoribus con«trouersias generabunt: sed alius forte de loco, alius de fine

uersas attiguis possessoribus faciunt controuersias, et ab integro alius forte de loco alius de fine litigat. (fig. 12) *AG*

De rigore controuersia est [finitimae condicionis,] quotiens inter duos pluresue terminos ordinatos siue quae alia signa secundum legem Mamiliam intra quinque pedes agitur. (fig. 13)

1. attigues *A.* ‖ sed *G.* ‖ ad *A.* ‖ 3. finitime condiciones *A.* ‖ 4. plurisue *A.* ‖ quae *G*, q-in *A.* ‖ 5. mamilia *A.*

«litigat.» *uidendum hoc diligenti cura: et circuiri agrum ante omnia oportet, de quo intentio uertitur. et redintegrato suis fundo limitibus per maximorum limitum rationem, tum de conportionalium terminorum positione* (possitione *G*, positionem *P*), *quos uice tabellarum antiqui intercidendis porciunculis inter filios suos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.* G

De rigore atque de fine licet similem posuerit controuersiam, unamque eis condicionem esse firmauerit, tamen credo inter eas aliquid posse differri (differre *Turnebus*). *rigor* enim *naturalis* est. *qualiscumque enim rigor interuenit constituentibus limites, rarioribus locis terminos posuerunt. et seruari iubetur rigor, si inuentus fuerit de triginta pedum latitudine, ut ne ab utroque possessore tangatur: quod si plus de* XXX *pedibus patuerit, iam collis est. quod exigit ut superior possessor in planum usque descendat et sibi defendat omnem deuexum locum. hoc enim lex propter malignitatem inferioris possessoris instituit, ne aut arando aut fodiendo superioris possessoris terras inuaderet. termini quoque quibusdam locis positi* (possiti *G*) *sunt, ut ab uno ad unum dirigantur, per pedes a* CCCXX *et supra usque ad* CCCCLXXX *et infra hoc si licet. nam Tiburtini distant a se in pedibus a* CCXL *et supra usque ad* DCLX *et infra. quod si spissiores non sunt, riparum* et rigorum *cursus seruabant; harum tamen quae per multa milia pedum recturas separationes suae agrorum ab initio suo | usque ad occasum custodiunt. et ne eas ripas* aut rigores *sequendos obseruarent quae intra corpus agri nascuntur et in suo latere decidunt, lex limitum eas praedamnauit. ne id aliquando se-* G 25

A 67 *G* : De fine similis est controuersia [. nec dubium est quin supra de finis condicione dixerim]: nam et eadem lege continetur, et de quinque pedum agitur latitudine. sed de fine disconuenit per flexus quibus arcifinii agri continentur, ut per extrema arui, aut promuntoria, aut summa montium, aut fluminum cursus, aut locorum naturam quam supercilium appellant. (fig. 14)

1. duuium *A*. ‖ 2. et aedem *A*. ‖ 3. latitudinis *A*. ‖ 4. disconuenit] quidquid *AG*. *potest etiam scribi* quaeritur *uel* quaestio est. ‖ arcifines *A*. ‖ 5. contenentur *A*. ‖ rui aut *A*, *om G*. ‖ conpromo'ntoria *G*. ‖ 6. naturaalii *A*, natura *G*.

G *quamini, quod maior potestas limitum recturarumue cursus non confirmat. sed si conuentionis causa ea partes inter se conseruanda censuerunt, non recturae imputandum, sed concurrenti definitioni fides est adhibenda.*

De fine enim lex Mamilia (MANILIA *GP*) *quinque aut sex pedum latitudinem* praescribit, *quoniam hanc latitudinem uel iter ad culturas accidens* (accedens *P*?) *occupat uel circumactus aratri. quod usu capi non potest: iter enim non, qua ad culturas peruenitur, capitur usu* (usus *P*), *sed id quod in usu biennio fuit. finis enim multis documentis seruabitur, terminibus, et arboribus notatis, et fossis, et uiis, et riuis, et uepribus, et saepe normalibus, et ut comperi aliquibus locis inter arua marginibus quibusdam tamquam puluinis, saepe etiam limitibus, item petris notatis. quae in finibus sunt, pro terminibus habebitis. si arboribus notatis fines obseruabuntur, uidendum quae partes arborum notatae sint. notae enim in propriis arboribus a foras ponuntur, ut arbores liberas in parte a nota relinquat. si communes sunt arbores mediae notantur et ad utrumque pertinent. nam si fossa erit finalis, uidendum utrum unius an utriusque sit partis, et si in extremo fine facta; itemque utrum publica an uicinalis. si iugis montium, quae ex eo nomine accipiuntur, quod continuatione ipsa iungantur. haec autem omnia genera finitionum putato in uno agro posse sine dubio repperiri.*

De loco controuersia est quom quid excedit supra *AG* scriptam latitudinem, cuius modus a petente non proponitur. haec autem controuersia frequenter in arcifiniis agris uariorum signorum demonstrationibus exercetur, ut fossis, fluminibus, arboribus ante missis, aut culturae discrimine. (fig. 15)

De modo controuersia est in agro adsignato. agitur *A 68*

1. quom] quid *AG.* ‖ excidit quidquid scr. *A.* ‖ 2. modis *G.* ‖ ad patentem *AG.* ‖ 3. arcifinis *A.* ‖ 4. exercitur *A.* ‖ 5. culture *A.* ‖ 7. signato *G.*

De loco si agitur. quae res hanc habet questionem, ut G *nec ad formam nec ad ullum scripturae reuertatur exemplum, nisi tantum hunc locum hinc dico esse, et alteri contrario sim uel quaeret ex similitudine fere culturae comparationem accipit. id est si silua, cuius sit aetatis par caesurae* | *et aetas arbo-* G 26 *rum, ut solent relinqui quas ante missas uocant, et siluarum quoque aetates an sint pares. si uineae, similes erunt in comparatione; an ordines aequidistantes, an pari constitutione, et an simile genus uitium constabit. tamen rem magis esse iuris quam nostri operis, quoniam fere usu capiuntur loca quae biennio possessa fuerint. respiciendum erit ne quem ammodum solemus uidere quibusdam regionibus particulas quasdam in mediis aliorum agris, numquid simile huic interueniat. quod in agro diuiso accidere* (accedere *G*) *non potest, quoniam continuae possessiones et assignantur et redduntur. et his forte incidit ut tale quid committeretur, ut locus pro loco, ut continua sit possessio. ita, ut dixi, in assignatis fieri non potest. solent quidam complurium fundorum suorum domini duos aut tres agros uni uelle contribuere, terminos qui finiebant singulos agros relinquere preterea cui contributi sunt. uicini non contenti suis finibus tollunt terminos quibus possessio eorum finitur, et eos qui inter fundos unius domini sunt sibi defendunt. ita et haec dispicienda* (despicienda *P*) *erunt.*

De modo quaestiones fere in agris diuisis et assignatis nascuntur, item quaestoriis et uectigalibus subiectis, quoniam scilicet in aere scripturae modus conprehensus est. quod semper

AG enim de antiquorum nominum propria defensione; ut si L. Titius dextra decimanum tertium, citra cardinem quartum, acceperit sortis suae partes tres, Seius quod huic similem quartam habeat in quacumque proxima centuria: huic enim uniuersitati limes finem non facit, etiam si publico itineri seruiat. nam et in ceteris agris de modo fit controuersia, quotiens promissioni modus non quadrat. (fig. 16)

1. propri *A.* ‖ 2. l. c. titius *A.* ‖ quartam *GP et in litura A.* ‖ 3. acciperit *A.* ‖ partes III. *A.* ‖ Seius] siue *AG.* ‖ 4. simile *G.* ‖ 6. iteneris *A*, itinere *G.* ‖ seruit *A.* ‖ et *om G.* ‖ 7. promissionis *G*, repromissioni *A.*

G *erit ad formam respiciendum. et hoc si duobus possessoribus conueniat. alioquin ex modo illo qui aere scriptura continetur, forma liquebit, etiam si dominus aliquid uendidisset. namque hoc comperi in Samnio, ut agri quos diuus Vespasianus* (uespassianus *G*) *ueteranis assignauerat, eos ab ipsis quibus assignati erant iam aliter possideri. quidam enim emerunt aliqua loca, adieceruntque suis finibus et ipsud, uel uia finiente uel flumine uel alio quolibet genere: sed nec uendentes exceptis* *G 27* *suis | aut ementes adicientesque ad acceptas suas certum modum taxauerunt, sed ut quisque modus aliqua, ut dixi, aut uia aut flumine aut aliquo genere finiri potuit, ita uendiderunt emeruntque. ergo ad aes commodi reuocari potest, si duobus, inter quos controuersia est, conuenerit. in eis autem qui uectigalibus subiecti sunt, proximus quisque possessionis suae iunxit.* nam soliti erant antiqui in conductiones et in emptiones modum *conprehendere, atque ita cauere,* FVNDVM ILLVM, IVGERA TOT, IN SINGVLIS IVGERIBVS. *tantum itaque si in ea regione agitur ubi haec erit consuetudo,* aut *cautiones scilicet* aut emptiones *intuendae erunt. inter quos disputabitur acta utriusque mensura: si nihil ad cautionem conueniat, ne utrius possessio modum cautione conprehensum impleat, magna erit rei confusio, quaerendumque tunc quomodo in uniuersa regione magis opinione quam mensura modum complecti soliti sint.*

[AG] De proprietate controuersia est plerumque ut in Campania cultorum agrorum | [G13] siluae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte uicinum. propterea proprietas ad quos fundos pertinere debeat disputatur (fig. 17). | [A69] est et pascuorum proprietas pertinens ad fundos, sed in commune; propter quod ea conpascua multis locis in Italia communia appellantur, quibusdam prouinciis pro indiuiso.

3. propterea *om A*, quarum siluarum *Agennius de controu. p.* 165 *A*, 6 *B.* ‖ 3. 5. propriaetas *A.* ‖ 4. aut alii de fundis adtendunt *Boethius p.* 1538. ‖ e debeat disputatur *periit ex A.* discutiatur *G*: *conf. Agennius de controu., ubi A* 165 *et B* 6 *habent* uindicatur. ‖ 6. cumpascua *A.* ‖ 7. indiuisa *AG. sic etiam G* 28, *item A* 165 *et B* 6.

[G] «De proprietate controuersia est plerumque ut in Cam«pania cultorum agrorum siluae absunt in montibus ultra «quartum aut quintum forte uicinum.» *nam ubi mons fuit proximus asper seu sterelis, super quo fundi constitui nequiuerunt aut forte aquae inopia habitatio hominibus prorsus negata est, siluae tamen dum essent glandiferae, ne earum fructus perirent, diuiso monte particulatim datae sunt proprietates quaedam fundis in locis planis et uberibus constitutis, qui paruis funibus stringebantur.* nam et *in Suessano culti* sunt, *qui habent in monte Marico plagas siluarum determinatas,* «quarum «proprietates ad quos fundos pertinere debeant, discutiatur.» *nam et formae antique declarant ita esse. respiciendum erit* et illud, sicut dixi superius, *quem admodum solemus uidere quibusdam regionibus particulas in mediis aliorum agris.* hoc *argumentum prudentiae est quam professionis.* uidendum | [G28] quoque quoniam «est et pascuorum proprietas pertinens ad fun«dos, sed in commune; propter quod ea conpascua multis «locis communia appellantur, quibusdam prouinciis pro indi«uisa.» *haec fere pascua certis personis data sunt depascenda,* sed in communi: quae *multi per potentiam inuaserunt et colunt. de eorum proprietate ius ordinarium solet moueri,* atque *interuentu mensurarum* demonstratur ut *sit assignatus ager.*

AG (fig. 18) nam et per hereditates aut emptiones eius generis controuersiae fiunt, de quibus iure ordinario litigatur.

De possessione controuersia est de qua ad interdictum [hoc est iure ordinario] litigatur.

De alluuione fit controuersia fluminum infestatione. (*A*) hinc fundi multas habent cond|iciones. (fig.)

1. sed auido modo quaerendum est prius origo causae. nam *Boethius*. ‖ et *om G et Boethius*. ‖ aut emtiones *A*, opinionis *Boethius*. ‖ huius *Boethius*. ‖ 2. de quibus *G*, q. *A*, quare *Boethius*. ‖ litigantur *A*. ‖ 3. possione *A*. ‖ 4. *add* prius tamen in iudicio super possessione quaestio finiatur, et tunc agri mensor ad loca ire precipiatur, ut patefacta ueritate huius modi litigium terminetur. *Boethius*. *conf*. *p*. 28 *G*. ‖ 5. fl...... infestatione hae.......... habet cond *A*: *cetera usque ad finem pag*. 69 *perierunt*. ‖ infestationem *G*.

G «Nam per emptiones uel hereditates huius generis controuer«siae fiunt.» quaedam loca feruntur *ad personas publicas* attinere. nam personae publicae etiam coloniae appellantur. quae *habent assignata in alienis finibus quaedam loca, quae solemus praefecturas appellare. harum praefecturarum proprietates manifeste ad colonos pertinent, non ad eos quorum finibus sunt diminuti. solent et priuilegia quaedam habere beneficia principum, quod longe et remotis* (semotis *P*) *locis saltos quosdam reditus causa acciperunt. quae proprietas ad eos quibus data est indubitate pertinet. sunt et alie proprietates quae municipiis a principibus sunt concessae.*

«De possessione fit controuersia» *quotiens* de totius fundi statum «per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur.» hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem prouintiae agitur, et ex lege restituitur possessio cui poterit adtineri. *in his secundum locum habet disciplina nostra,* sicut lex ait NISI DE POSSESSIONIS (possitionis *G*) STATVM QVESTIO FVERIT TERMINATA, NON LICET MENSORI PREIRE AD LOCA.

De alluuione obseruatio est, si haec in occupatoriis agitur agris, quidquid uis aquae abstulerit, repetionem nemo habet. quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen ut sine alterius damno quicquam fiat. si uero in diuisa et as-

De iure territorii controuersia est de his quae ad G
ipsam urbem pertinent, siue quid intra pomerium eius
urbis | erit quod a priuatis operibus optineri non opor- A 70

1. est denique ad G. ‖ 2. pertinens G. ‖ quod G. ‖ 3. priuiuatis A. ‖ obt. G.

signata regione tractabitur. | *nihil ammittet possessor, quoniam* G 29
formis per centurias certus cuique modus ascriptus est. circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam uiolentum decurrit ut alueum mutet et multorum late agros trans ripa, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficit, at (a'd G) *Cassius Longinus, uir prudentissimus, iuris auctor, hoc statuit, ut quicquid aqua lambiendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si uero maiore ui decurrens alueum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quia non possessoris neglegentia sed tempestatis uiolentia abreptum apparet; si uero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, id possideret; aut si ex communi, quisque suum reciperet. scio enim quibusdam regionibus cum assignarentur agri, adscriptum aliquid* (aliquo'd G) *per centurias flumini. hoc autem prouidit auctor diuidendorum agrorum, ut quotiens tempestas fluuium concitasset, non per regionem excedens alueum uagaretur, sed sine iniuria cuiusquam deflueret. hos tamen agros, id est, hunc omnem modum qui flumini adscriptus est, r. p. quibusdam uendidit. hae* (Haec G, Haec P) *questiones maxime in Gallia tota mouentur, quae multis contexta fluminibus inmodicas Alpium niues in marę transmittit et subitarum regelationum repentinas inundationes patitur.* aliquibus locis *impetrauerunt possessores a presidae prouintiae ut aliquam latitudinem flumini daret. nam et in Italia Pisaurum flumini latitudo est assignata eatenus quo usque alluebat.*

«De iure territorii controuersia est,» cum quidam priuatorum aut «pomerium eius urbis» priuatis operibus inuerecunde uult peruadere aut arare (*fortasse* aut aliquem) de locis publicis, hoc est «ad ipsam urbem pertinentibus», quidam priuatorum usurpare temptauerit. pomerium autem ur-

AG tebit. eum dico locum quem nec ordo nullo iure a populo poterit amouere. habet autem condiciones duas, unam urbani soli, alteram agrestis; agrestis, quod in tutelam rei fuerit adsignatum urbanae; urbani, quod operibus publicis datum fuerit aut destinatum. huius soli ius quamuis habita oratione diuus Augustus de statu municipiorum tractauerit, in proximas urbes peruenire dicitur, quoniam ex uoluntate conditoris maxima pars finium coloniae est adtributa, aliqua portione moenium extremae perticae adsignatione inclusa; sicut in Piceno fertur Interamnatium Praetutianorum quandam oppidi partem Asculano-

1. nollo *A.* ‖ 2. peterit *A.* ‖ 3. agrestis *semel AG. correxit Turnebus.* ‖ tutela *G.* ‖ 4. fuerat *G.* ‖ urbanae *G*, urbani *A.* ‖ 5. fuerat *G.* ‖ 6. ratione *AG. correxit Goesius.* ‖ diui aa gg *A.* ‖ 8. quoniam *Rudorffius*, quarum *AG.* ‖ uolumtate *A.* ‖ 9. adtribute *A.* ‖ portio *AG: corr Rudorffius.* ‖ extrima *A.* ‖ 10. absignationis *G.* ‖ inter montium *AG. correxit Goesius praeeunte Cluuerio in Italia antiqua p.* 746. ‖ 11. praecutianorum *G*, praecuttianorum *A.* ‖ quamdam *A.* ‖ ascalunorum *A.*

G 30 bis est quod ante muros spacium (spatium *P*) | sub certa mensura demensum (demissum *G*, dimissum *P*?) est. sed et aliquibus urbibus et intra muros simili modo est statutum propter custodiam fundamentorum. «quod a priuatis operibus optineri non oportebit. hic locus est qui a publico nullo iure «poterit amoueri. habet autem condiciones duas, unam ur«bani soli, alteram agrestis; urbani soli, quod in tutela rei «urbanae assignatum est; agrestis, quod publicis operibus da«tum est aut destinitatem (destinatum *P*?).» in tutela rei urbanae *assignatae sunt siluae, de quibus ligna in reparatione publicorum moenium traherentur. hoc genus agri tutelatum dicitur.* nam aliquarum urbium «maxima pars finium coloniae «est adtributa». *coloniae sunt quae ex eo nomine accipiuntur, quod Romani in eisdem ciuitatibus colones* (colonos *P*?) *miserunt.* illarum ergo urbium maxima finium pars data est coloniis, *quae in remotiora loca et longe a mari positae uidebantur, ut numerus ciuium, quem multiplicare diuus Augustus*

rum fine circum dari. [quod si ad haec reuertamur,] hoc *AG*
conciliabulum fuisse fertur et postea in municipii ius relatum. nam [non] omnia antiqua municipia habent suum
priuilegium. quidquid enim ad coloniae municipiiue | pri- *G14*
uile|gium pertinet, territorii iuris appellant. [sed si ratio- (*A*)

1. finem *A.* ‖ 1-5. quod si ... priuile] ......d haec reuertamur hoc concilia ....r et postea in muni..................... antiqua mu............. ....m quoddā ....li *A.*

conabatur, haberet spacia in quae subsistere potuisset. «nam et *G*
«in Piceno fertur inter montium Praecucianorum quandam «partem oppidi Asculanorum fine circum dari. sed hoc con«ciliabulum fuisse et postea fertur in municipii ius relatum. «nam omnia antiqua municipia habent suum priuilegium;» *ut Tudertini, qui apud principes egerunt ut Fanestres* (fanes tres *G*) *incolae, si essent alienigenae, qui intra territorium incolerent, honoribus fungi in colonia non deberent. sed Fanestres* (fanes tres *G*) *hoc postea impetrauerunt, ut eis liceret* (*addit* et *P*) *fungi honoribus territorii.* aeque *iuris controuersia agitatur, quotiens propter exigenda tributa de possessione litigatur; cum dicat una pars in sui eam fine territorii constituta, et altera e contrario similiter quaeret.* haec autem controuersia *territorialibus est finienda terminibus. nam inuenimus saepe*
in publicis instrumentis | significanter inscripta territoria ita ut *G31*
EX COLLEGIO QVI APPELLATVR ILLE, AD FLVMEN ILLVD, ET SVPER FLVMEN ILLVD AD RIVVM ILLVM *aut* VIAM ILLAM, ET PER VIAM ILLAM AD INFIMA MONTIS ILLIVS, QVI LOCVS APPELLATVR ILLE, ET INDE PER IVGVM MONTIS ILLIVS IN SVMMO, ET PER SVMMVM MONTIS PER DIVERGIA AQVAE AD LOCVM QVI APPELLATVR ILLE, ET INDE DEORSVM VERSVS AD LOCVM ILLVM, ET INDE AD COMPITVM ILLIVS, ET INDE PER MONVMENTVM ILLIVS AD *locum unde primum coepit scriptura esse. saepe enim quorundam aut monumenta aut fossae aut quorundam sacellorum aut fontium, unde riui fluminaque incipiunt, obseruantur fines territoriorum.*

G nem appellationis huius tractemus, territorium est quidquid hostis terrendi causa constitutum est.]

A71 E13 De subsiciuis controuersia est quotiens aliqua pars centuriae siue tota non est adsignata et possidetur. [aut quidquid de extremitate perticae possessor proximus aliusue detine- E14 bit, ad subsiciuorum controuersiam | pertinebit.] (fig. 19)

De locis publicis siue populi Romani siue coloniarum municipiorumue controuersia est quotiens ea loca quae neque adsignata neque uendita fuerint umquam, aliquis possederit; ut alueum fluminis ueterem populi Romani, quem uis aquae interposita insula elisa proximi

3. subsicibis *A*. ‖ 4. siue *om E*. ‖ 8. loca *E*, *om AG*. ‖ 9. que *A*. ‖ uendit, *omisso* fuerint, *E*. ‖ umquam] quam *A*, aquas *E*, quae *G*. ‖ 10. possiderit *G*, possidebit *E*. ‖ ueterē in *A*, uetere *G*. ‖ 11. quem uis *E*, quam uim *A*, quamuis *G*. ‖ aq. *A*, aqua *G*. ‖ interiecta *E*. ‖ insula et diuisi *AEG*.

G «Si autem rationem appellationis huius tractemus, territorium «est quidquid hostis terrendi causa constitutum est.»

De iure subseciuorum subinde questiones mouentur. subseciua autem ea dicuntur quae assignari non potuerunt. id est, cum sit ager centuriatus in loca culta quae in centurias erant, cum centuria expleri non potuit, subseciuum appellant (appellauit *GP*). *haec aliquando auctor diuisionis aut sibi reseruauit, aut aliquibus concessit aut r. p. aut priuatis personis; quae subciua quidam uendiderunt, quidam uectigalibus certo tempore locant. inspectis ergo perscrutatisque omnibus condicionibus inueniri poterit quid sequi debeamus.* nam *Domitianus per totam Italiam subseciua possidentibus donauit, edictoque hoc uniuersis notum fecit. leges* itaque *semper curiose* (curiosae *P*) *legendae interpretandaeque* (interpretandeque *P*) *erunt.*

«De locis publicis siue populi Romani siue coloniarum «municipiorumue controuersia est, quotiens ea loca quae ne«que assignata neque uendita fuerint,» «ab aliis obtinebun«tur (obte'nebuntur *G*), ut subseciua concessa.» multis enim G32 locis comperimus loca publica repperiri, «ut ex proxi|mo in

possessoris finibus reliquerit; aut siluas quas ad populum *AEG* Romanum multis locis pertinere ex ueteribus instrumentis cognoscimus, ut ex proximo in Sabinis in monte Mutela (fig. 20). | nam et coloniarum aut municipiorum similis est *A* 72 condicio, quotiens loca quae rei publicae data adsignata fuerint ab aliis obtinebuntur, ut subsiciua concessa. (fig. 21)

De locis relictis et extra clusis controuersia est in agris adsignatis. relicta autem loca sunt quae siue loco-

1. possessores *AG.* ‖ reliq.rit *A*, reliquerint *G.* ‖ ut *E.* ‖ siluae *AG.* ‖ aequas *E.* ‖ ad prm *A.* ‖ 3. montem *E.* ‖ mutila *A*, utelli *E.* ‖ 4. et mun. *E.* ‖ 5. que *A.* ‖ assignataque *E.* ‖ 6. fuerant *G.* ‖ obtenebuntur *G.* ‖ et *A.* ‖ 8. que *A.*

«Sabinis in monte Mutela», qui nunc a priuatis operibus *G* obtinetur. *nam et regione Reatina* itidem *sunt loca p. R.* (PR *P*, RP *G*). loca autem quae sint publica uideamus. sunt *siluae de quibus lignorum copia in lauacra publica ministranda caeduntur. sunt et loca publica quae in pascuis sunt relicta quibuscumque ad urbem uenientibus peregrinis.* sunt in suburbanis *loca* publica *inopum destinata funeribus, quae loca culinas appellant:* sunt *et loca noxiorum poenis destinata. ex his locis, cum sint suburbana, sine ulla religionis reuerentia solent priuati aliquid usurpare atque hortis suis applicare. sunt autem loca publica coloniarum, ubi prius fuere conciliabula, et postea sunt in municipii ius relata. sunt et alia loca publica quae praefecturae appellantur.* nam et pomeria urbium, de quibus iam superius suo loco disputauimus, publica loca esse noscuntur. *multis modis loca publica dici possunt, sed dum diuersis condicionibus constringuntur, non possunt nisi sua suis locis incedere. nam et ubi uis aquae aluei Tiberis populi Romani tantum modo insulam fecit, locus est publicus. siluae etiam sunt iuxta hoc alueo suis circum datae terminibus, quae casalia non utuntur.*

«De locis relictis et extra clusis controuersia est in «agris assignatis. relicta autem ea loca sunt quae siue ini«quitate locorum assignari nequiuerunt, siue ex uoluntate

AEG rum iniquitate siue arbitrio conditoris [relicta] limites non acceperunt. haec sunt iuris subsiciuorum (fig. 22). extra clusa loca sunt aeque iuris subsiciuorum, quae ultra limites et intra finitimam lineam erint. finitima autem linea aut mensuralis est aut aliqua obseruatione aut terminorum ordine seruatur. multis enim locis adsignationi agrorum inmanitas superfuit, sicut in Lusitania finibus Augustino- (*A*) rum.

G 16 De locis sacris et religiosis | controuersiae plurimae nascuntur, quae iure ordinario finiuntur, nisi si de loco-

1. iniquitates *G.* ‖ siue in arbitrium *A.* ‖ relecta *A.* ‖ 2. acciperunt *A.* ‖ 3. aequae *G*, quae *E.* ‖ q. *A.* ‖ 4. intra *Goesius:* ultra *AG*, *om E.* ‖ finitima *E.* ‖ erunt *EG.* ‖ finitimam *A.* ‖ aut *om E et Boethius p. 7 r.* ‖ 5. aut aliquo terminorum *E et omisso* ordine *Boethius.* ‖ 6. assignationes *E.* ‖ 7. et inmanitas *E*, inmunitas *G.* ‖ superfuit *post* augustinorum *E.* ‖ sicut *EG*, et *A.* ‖ lussitania *A*, lusitaniae *E.* ‖ 10. nascuntur quae *om G.* ‖ iurae *G.* ‖ nisi *om E.*

G «conditoris», hoc est mensoris, «relicta limites minime «acceperunt.» dicuntur et ea relicta loca quae uis aquae obtinuit. haec loca et insoluta uocantur et «iuris subseci- «uorum esse» noscuntur. «Extra clusa loca sunt aeque iu- *G* 33 «ris subseciuorum, quae ultra limites et ultra finitima | li- «nea erunt. finitima autem linea aut mensuralis est, aut ali- «qua obseruatione aut terminorum ordine seruatur.» *ergo fines coloniae inclusi sunt montibus. propterea haec loca, quod assignata non sint, relicta appellantur; et extra clusa, quod extra limitum ordinationes sint et tamen fine cludantur. haec plerumque proximi possessores inuadunt et oportunitate loci irritati agrum obtinent. cum his controuersiae a rebus publicis solent moueri.*

«De locis sacris et religiosis controuersiae plurimae iure «ordinario finiuntur.» *si enim loca sacra aedificabantur, quam maximae apud antiquos in confinio constituebantur, ubi trium uel quattuor possessionum terminatio conueniret. et unus quis possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo, et*

rum eorum modo agitur; ut lucorum publicorum in mon- EG tibus aut aedium, quibus secundum instrumentum fines resti|tuuntur; similiter locorum religiosorum, quibus se- E15 cundum cautiones modus est restituen|dus. habent enim E(15)21 et Moesilea iuris sui hortorum modos circum iacentes aut prescriptum agri finem.

De aquae pluuiae transitu controuersia est, in qua si collectus pluuialis aquae transuersum secans finem in al-

1. eorum *om E.* ‖ lucorum *Goesius:* locorum *EG.* ‖ 2. finis constituendus est *E.* ‖ 4. cautionis *E.* ‖ habeat *E*, habeant *G.* ‖ 5. misolea *E.* ‖ sui *om E.* ‖ modum *E.* ‖ 6. rescripta *E.* ‖ 7. TRANSITUM *G*, ductu *E.* ‖ 8. contumelia pluuialis quae *E.* ‖ in *om G.*

quantum donasset scripto faciebat, ut per diem sollemnitatis G *eorum priuatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent. sed et siquid spatiosius caedebatur, sacerdotibus templi illius proficiebat. in Italia autem multi* crescente religione sacratissima Christiana lucos profanos siue *templorum loca occupauerunt et serunt.* sed hoc ideo existimaui dicendum, ut magisterium suum si uult mensor ostendere, modum concessum fano illi demonstret. «Locorum autem religiosorum si«milis est condicio. et his namque secundum cautionem mo«dus» restituebatur antiquitus. nam sanctum est plerumque ut incorruptum, et a sanciendo sanctum dicitur; religiosum a religando (relegando *GP*) mentes, ne male agant homines. sacrum autem proprie (propriae *G*) dei est, religiosum enim (*sic GP. hominum Goesius edidit*). uel a relinquendo. profanum autem | quod dum sanctum fuisset, postea in usu G34 hominum factum, hoc est extra fano, extra sanctuario, profanum dictum est. «Moesilea uero habent iuris sui hortorum «modum circum iacentem uel prescriptum agri finem.» *nam lucos frequenter in trifinia et quadrifinia inuenimus, sicut in suburbanis et circa publica itinera constitutum esse perspicimus.*

«De aqua pluuia et transitu controuersia est, in qua si «collectus pluuialis quae transuersum secans finem alterius «fundi influit.» *si aqua ex pluuia collecta riuum fecerit per*

EG terius fundum influit, et disconuenit, ad ius ordinarium pertinebit: quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit mensoris interuentum, et controuersia tollitur.

De itineribus controuersia est quae in arcifiniis agris iure ordinario finitur, in assignatis mensurarum ratione. omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico seruire debent: sed multi exigente ratione per cliuia et confragosa loca eunt, qua iter fieri non potest, et sunt in usu aliquorum: eorum locorum qui proximus possessor *A* 73 est, cuius forte | silua limitem detinet, transitum inuerecunde denegat, cum itineri limitem aut locum limitis debeat. (fig. 23)

1. fundum *E*, flumen *G*. ‖ 3. et controuersia tollitur *om G*. ‖ 4. arcifineis *E*. ‖ 5. finiuntur iure ordinario *E*. ‖ rationem *E*. ‖ 7. exigenti *G*, exigent *E*. ‖ rationem *E*. ‖ diuia *G*, deuia *E*. ‖ 8. loca *om G*. ‖ 9. aliquorum] agrorum *G et ante* usu *E*. ‖ ubi *EG*. ‖ 10. est *om E*. ‖ 11. iteneri *A*. ‖ limis *E*. ‖ locum limetis (limiti *G*) *AG*, limis loco *E*. ‖ debeatur *E*.

G *longinquitatem temporum, et ut solet uideri, ripam ex utraque parte mediam secans erexerit, et hoc intra fines alterius; dumque riuus ille limite includitur, possessor uicini agri calumniose sibi uelit fines ad riuum usque defendere, non mediocris exinde controuersiae genus exoritur. sed hoc mensoris est peritia finiendum.*

«De itineribus controuersia est, quae in arcifiniis agris «iure ordinario finitur, in assignatis mensurarum ratione. sed «multi limites exigente ratione per diuia et confragosa loca «eunt, qua iter fieri non potest, et sunt in usu agrorum in «eis locis ubi proximus possessor est, cuius forte silua limi«tem detinet, et transitum inuerecunde denegat, cum itineri «limitem aut locum limiti debeat.» *nam plerumque uia, dum cum limite currit, etiam si uicinalis est aut lignaria aut priuata, finem prestat. regammante uero uia uel limite, dum a se utrique discesserint, desit uia finem prestare, erit controuer-* *G* 35 *sia: sed inspec|tio artifici eam finiet.*

| Est et controuersiae genus quod ad solum non *AE* 31 *G* pertinet, de arborum fructibus. earum quae in fine sunt | siue intra, nec ullam ad radicem habent controuersiam, (*E* 31)

2. earum *om E p*.21. ‖ finem *E p*.31. ‖ 3. infra *E*. ‖ neccullam *A*.

Satis, ut puto, dilucide genera (deluci degenera *G*, *sed pri-* *G* *ma manu correctum*) *controuersiarum* uel primum agri qualitatem *exposui. nam et simplicius enarrare condiciones earum existimaui, quo facilius ad intellectum peruenirent. nunc quem ammodum singula pertractari debeant persequendum est,* uel quod sint status earum, id est iniectiuus expositiuus subiectiuus reciperatiuus assumptiuus initialis materialis effectiuus. sunt enim VIII. ex his omne genus controuersiarum exoritur. *iniectiuus ergo status est generalis: nam siue de possessione siue de fine controuersia nascatur, per hoc repetitio iusta iniustaque inicitur. expositiuus est* status *controuersiae, quotiens finitimorum argumentorum caret demonstrationem, et partium magis exiget narrationem, per quam exponendum sit quo sint genere terminandae, aut persuadendum iudici etiam si loci natura finitimam exhibeat similitudinem. subiectiuus* status *est controuersiae, cum relinquitur status generalis et alio quolibet statu controuersia defenditur. reciperatiuus est* status, *quotiens non a trifinia aut quadrifinia sed ex quolibet alio finis loco incipientis termini recturam dirigit, et per incessum definitionis loca quaedam alteri fundo adquirit aut solum auferet et eius loco redditur. assumptiuus primae controuersiae status est, qui est de positione* (possitione *G*) *terminorum, in rigorem aut in finem transcendit. initialis controuersiae status de rigore pertinens ad materiam transcendit in controuersiam quae est loco tertio de fine, status materialis non condicionem mutat neque materia efficit. materialis status est ex quo omnes controuersiae* | *in-* *G* 36 *cipiunt, de loco dum taxat: nam transcendentiam non habet de hoc effectiuus, sed dum consummatus fuerit nascitur. nam effectiuus est cum de loco litigatur et idoneas partes ad litigium aduocationes instituunt.*

Respicio etenim quantum sit quod mensoris prouidentiae *iniungatur; sed nec minus* aduocatis. quorum ars licet *diuersa*

AEn G quotiens inclinatae in alterutram partem fructum | iactauerunt, inter adfines mouent disputationem. (fig. 24)

EX LIBRO FRONTINI SECVNDO.

. . . .

Sunt et aliae limitum condiciones, quae ad solum non pertinent[, hoc est ad artem nostram]. solum autem quodcumque coloniae est adsignatum, id uniuersum pertica appellatur: quidquid huic uniuersitati adplicitum est ex alterius ciuitatis fine, | [siue solidum siue cultellatum | fuerit,] praefectura appellatur. (fig. 25)

A74. G16

Cultellandi ratio quae sit, saepe quaeritur, cum per-

1. inclinata *E.* ‖ alter utrum *G*, alterius *E.* ‖ partem *om EG.* ‖ 2. affines *EG.* ‖ molient *P et pr G*, mollien *A*, molientur *E.* ‖ 3. *haec ex G p.* 213 *huc reuocaui.* ‖ 5. conditione *E.* ‖ que *A.* ‖ 7. loloniae *A.* ‖ id *G*, in *AE.* ‖ perticam *E.* ‖ 8. appl *EG.* ‖ 9. finem *E.* ‖ tutelatum *G*, titulatum *E*, utilatum *A.* ‖ 11. q. sit saepae q. ritur *A.* ‖ cum *Goesius*: curae *A*, cuius *G*, cur ea quae *E.* ‖ premens *A*, premensi *G*, praemensum *E.*

G *sit, prudentiam tamen* et simplicitatem *eandem habere debent et qui iudicaturi sunt et qui aduocationes sunt prestaturi. in iudicando autem mensor bonus uir et iustus agere debet, nulla ambitione aut sordibus moueri, seruare opinionem et arte et moribus. omnis illi artificii ueritas custodienda est, exclusis illis similitudinibus quae falsae pro ueris subiciuntur. quidam enim per imperitiam, quidam per inprudentiam peccant. totum autem hoc iudicandi officium hominem* bonum iustum sobrium castum modestum *et artificem egregium exigit. hoc autem possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his ueritas exposita fuerit, aduersus sinceritatem artis facere cogunt. multa sunt enim in professione quae generaliter pro ueris offerantur, multa quae specialiter, quaedam quae argumentaliter. quaedam coniecturaliter etiam mentiri artifices coguntur.*

G36..48

LIBER DIAZOGRAFVS.

(Figg.)

penso soli spatium consummamus, ut illam cliuorum in- *AEG*
aequalitatem planam esse cogamus, dum mensurae lateribus inseruimus (fig. 26). [cultellamus ergo agrum eminentiorem, et ad planitiam redigimus inaequalitatem.] hanc nobis ipsa seminum natura monstrauit: omnis enim illa soli inaequalitas quare colligi poterit, nisi quod e terra quidquid nascitur in aëre rectum existit, et illam terrae obliquitatem crescendo adterit, nec maiorem | numerum *E*(22) 16
occupat quam si ex plano nascatur? | quod si monti or- (*AG*)
dinata semina nascerentur omnia, secundum loci naturam metiremur: cum mons totidem arborum ordines capiat quot pars eius in campo, lineis recte cultellabitur.

Limitum prima origo, sicut Varro descripsit, a disciplina Etrusca; quod aruspices orbem | terrarum in duas *E* 17
partes diuiserunt, dextram appellauerunt quae septentrioni subiaceret, sinistram quae ad meridianum terrae esset, ab oriente ad occasum, quod eo sol et luna spectaret, sicut

1. solis *E.* ‖ consumamus *P*, comsummamus *A.* ‖ et *G.* ‖ 2. plenam *E.* ‖ cogimus *G.* ‖ dum ... inseruimus *om E.* ‖ 3. inseruemus *A.* ‖ Cultellamur *E.* ‖ autem *Boethius 23 b.* ‖ 4. et *om A.* ‖ adplanitiem *E*, a planitie *Boethius.* ‖ recidimus *Boethius.* ‖ aequalitatem *AEG et Boethius.* ‖ haec *E et Boethius.* ‖ 5. nobis ratione ipsa *G.* ‖ ipsa planities ab una parte seminus *Boethius.* ‖ monstrabit *A.* ‖ 6. quare]re *A*, *om EG.* ‖ collegi non poterit *E.* ‖ de terra *EG.* ‖ 7. extistit *A*, exit *EG.* ‖ 8. adteret *AG*, atterit *E.* ‖ numerum *AE*, spatium *G.* ‖ 9. si *G*, si si *A*, nisi *E.* ‖ ordinato *E.* ‖ 10. nascantur *E.* ‖ 11. mererentur cum non idem hoc est totidem *E.* ‖ 12. quod pares *E.* ‖ in planitia uero limites recte cultellauimus *Boethius p.* 1538, sed recte cum cultellauimus *Boethius 23 b.* ‖ limites *E.* ‖ 13. ad disciplinam rusticam *E.* ‖ 15. quae *om E.* ‖ septentrionis subiare *E.* ‖ 16. sinistram ... 17. ad] sinistramque a meridiano terrae esse orientem et *Scriuerius ex codice interpolato S: eadem ex E recisa sunt, sed angustia spatii docet* orientem *defuisse, quod ne Hyginus quidem agnoscit de limit. const. p.* 209 *B.* ‖ expectari et sicut *E.*

E quidam architecti delubra in occidentem recte spectare scripserunt. aruspices altera linea ad septentrionem a meridiano diuiserunt terram, et a media ultra antica, citra postica nominauerunt.

Ab hoc fundamento maiores nostri in agrorum mensura uidentur constituisse rationem. primo duo limites duxerunt; unum ab oriente in occasum, quem uocauerunt decimanum; alterum a meridiano ad septentrionem, quem *A* 75 uocauerunt cardinem. decimanus autem | diuidebat agrum dextra et sinistra, cardo citra et ultra.

Quare decumanus a decem potius quam a duobus, cum omnis ager eo fine in duas diuidatur partes? ut duopondium et duouiginti quod dicebant antiqui, nunc dicitur dipondium et uiginti, sic etiam duodecimanus decumanus est factus (fig. 27). kardo nominatur quod directus ad kardinem caeli est: nam sine dubio caelum uertitur in septentrionali orbe.

1. quidam garriunt architecti delubra *S, recisa ex E. siquid addendum est, ex Hygino p.* 215 *B potius adsumam* antiqui. ‖ occidente *E.* ‖ expectare *E.* ‖ 2. aruspices altera *S, recisa ex E.* ‖ lineam a septentrione a meridianum *E.* ‖ 3. uiserunt terram et a meridia *S, recisa ex E.* ‖ no ultra *E.* a media (*non* a meridiano) ultra *Hyginus de limit. constit. p.* 209 *B.* ‖ 5. fundamenta *E.* ‖ mensura uidentur constituis *S, recisa ex E.* ‖ 7. um ab oriente in *S, recisa ex E.* ‖ 8. meridiano ad septentrio *S, recisa ex E.* ‖ ne *E.* ‖ 9. diuidit agrum dextra et sinistra *S, recisa ex E.* ‖ 10. dextram et sinestram *A.* ‖ 11. decimanus, *ut solet, E.* ‖ ius quam a duobus uocatur cum omnis ager *S, recisa ex E.* ‖ 12. diuiditur *E.* ‖ ut *E*, et *A.* ‖ 13. ndium *et proxima usque ad* cimanus est factus (15) *recisa ex E, qui uidetur omisisse* et duouiginti ... dipondium. ‖ qu*i*d *A.* ‖ 14. duopondium et .xx. *A*, dupondium et deuiginti *S.* ‖ et in *A*, et *S.* ‖ 15. factus] *add* Sicut dipondium et ** quod dicebant antiqui duouiginti nunc dicimus uiginti similiter duodecimanus decimanus e** factus *A.* ‖ minatur quod directim a cardine cae *S, recisa ex E.* ‖ 16. a kardinem *A.* ‖ sine dubium *A.* ‖ uertetur *A.* ‖ titur in septentrionali orbe postea *S, recisa ex E.* ‖ 17. urbe *A.*

Postea hoc ignorantes non nulli aliud secuti; ut qui- *AE* dam agri magnitudinem, qui qua longior erat, fecerunt decumanum. et quidam ortum spectant, sed ita aduersi sunt ut sint contra sanam rationem; ut in agro Campano qui est circa Capuam, ubi est kardo in orientem et decimanus in meridianum. (fig. 28)

Ab his duobus omnes agri partes nominantur. reli- *A* 76 qui limites fiebant angustiores et inter se distabant paribus interuallis. qui spectabant in orientem, dicebant prorsos: qui dirigebant in meridianum, dicebant transuersos. haec uocabula in lege quae est in agro Vritano in Gallia, item in quibusdam locis adhuc permanere dicuntur (fig. 29). limites autem appellati transuersi sunt a limo[. id est] antiquo uerbo [transuersi]; a quo dicunt poetae | limos ocu- *E*(17) 22 los, item limum cinctum quod purpuram transuersam habeat, item limina hostiorum. alii et prorsos et transuersos dicunt limites a liminibus, quod per eos in agro intro et foras eatur. hi ab incolis uariis ac dissimilibus uoca-

1. ignorantes maiores nostri non *E.* ‖ Ili ita secuti sunt ut quidam agri mag *S*, *recisa ex E.* ‖ sicuti *A.* ‖ 2. qui qua *A*, quia *E.* ‖ 3. et quidam *etc.*] itaque non ortum expectant sed ita *A*, itaque nostram quidem plagam spectant sed ita *S*, *recisa ex E.* ‖ 4. contra septentrionem *AE*, *sed* nem ... est cir *recisa sunt ex E.* ‖ 5. oriente *AS*, orien *proximis recisis E.* ‖ 6. meridiano *S*, no *E.* ‖ 7. tes nominantur reliqui limites *recisa ex E.* ‖ 8. fiebant *om A.* ‖ istabant paribus interuallis *recisa ex E.* ‖ partibus *A.* ‖ 9. expectabant in oriente *E.* ‖ decebant *A.* ‖ prorsus *AE.* ‖ 10. qui diecbant (dirigebantur *S*) in meridianum *AS*, *recisa ex E.* ‖ dicebant et *AE.* ‖ transuersus *E.* ‖ haec *E*, e *A.* ‖ 11. in les° queq. est in agro °ritano *A.* ‖ in galliis et in quibusdam locis ad *S*, *recisa ex E.* ‖ 13. transuersos (sunt transuersi *S*) a limo id est antiquo *AS*, *recisa ex E.* ‖ 14. uerbo trangressa a quo dicent *A*, uerbo quod dicunt *E.* *conf. Hyginus de limit. const. p.*211 *B.* ‖ patae *A.* ‖ limes *A*, limis *E.* ‖ oculis *E.* ‖ 15. cunctum quod purpura transuersum *E.* ‖ 16. item *Hyginus de limit. const. p.* 211 *B*: ut *AE.* ‖ prorsus *AE.* ‖ transuersus *E.* ‖ 17. limitatibus *A*, limitibus *E.* ‖ intro *om E.* ‖ 18. inculis *A.*

AE bulis a caeli regione aut a loci natura sunt cognominati in alio loco; sicut in Vmbria circa Fanum Fortune qui ad mare spectant maritimos appellant, alibi qui ad montem montanos. (fig. 30)

A 77 Primum agri modum fecerunt quattuor limitibus clausum

plerumque centenum pedum in utraque parte (quod Greci plethron appellant, Osci et Vmbri uorsum), nostri centenum et uicenum in utraque parte, cuius ex IIII unum latus, sicut diei XII horas, XII menses anni, XII decempedas esse uoluerunt. ex actibus conicio acnuam primum *E* 23 appellatum, ... dictum fun|dum (fig. 31). hi duo fundi iuncti iugerum definiunt. deinde haec duo iugera iuncta in unum quadratum agrum efficiunt, quod sint in omnes partes actus bini, in hunc modum. (fig. 32) quidam primum appellatum dicunt sortem, et centies ductum centuriam. sunt qui centuriam maiorem modum ap- *A* 78 pellant, ut Cremone denum et ducenum; | sunt qui minorem, ut in Italia triumuiralem iugerum quinquagenum. nam et omnes in subsiciuis extremae centuriae, que non sunt quadratae, in eadem permanent appellatione.

1. aut loci *E.* ‖ cognita et nominata *E.* ‖ 2. sicut in tuscia et umbria *E.* ‖ quia mare expectant *E.* ‖ 3. alii quia (*omisso* ad) *E.* ‖ monte *AE.* ‖ 7. figuram similem *AE loco diagrammatis.* ‖ 8. centum *AE.* ‖ in utraque parte *om E.* ‖ 9. plectron *E.* ‖ tusci *E.* ‖ umbri[ber] sum nostri cente[nos] et uicenos *A.* uicenos et centenos *E.* ‖ 11. XII menses ... uoluerunt *om E.* mensis *A.* ‖ 12. exactum *E.* ‖ connicium locorum *A*, conciuium locum *E.* ‖ 13. appellatum *om E.* ‖ 14. Si *E.* ‖ diffiniunt *E.* ‖ haec *A*, hi *E.* ‖ duo *om A.* ‖ 16. partes *om E.* ‖ 17. primum *om E.* ‖ centus *E.* ‖ 18. d. centuria *A*, d. centurias *E.* ‖ 19. cremonam *E.* ‖ decem *AE.* ‖ ducentam *A*, ducenta *E.* ‖ minore *A.* ‖ 20. ut *om E.* ‖ triumuirale *A*, triumuirales *E.* ‖ quinquaginum *A.* ‖ 22. appellationem *A.*

Optima ergo ac rationalis agrorum constitutio est cuius *AE* decimani ab oriente in occidentem diriguntur, kardines a meridiano in septentrionem.

Multi mobilem solis ortum et occasum secuti uariarunt hanc rationem. sic utique effectum est ut decumani spectarent ex qua parte sol eo tempore quo mensura acta est oriebatur. et multi, ne proximae coloniae limitibus ordinatos limites mitterent, exacta conuersione discreuerunt. et sic per totum orbem terrarum est una queque limitum constitutio ubi proxima (fig. 33) . . . .
. . . .

Principium artis mensoriae in agendi positum est | ex- *A* 79 perimento. exprimi enim locorum aut modi ueritas sine rationabilibus lineis non potest, quoniam omnium agrorum extremitas flexuosa et inaequali cluditur finitione, quae propter angulorum dissimilium multitudinem numeris suis manentibus et cohiberi potest et extendi: nam sola mobile habent spatium et incertam iugerum enuntiationem. sed ut omnibus extremitatibus species sua constet et intra clusi modus enuntietur, agrum quo usque loci positio permittet rectis lineis dimetiemur: ex quibus proximam quamque extremitatium obliquitatem per omnes angulos facta normatione conplectimur, et cohercitam mensuralibus

1. optimae *A*, optime *E.* ‖ ac *om E.* ‖ rationabilis *E.* ‖ constitutio-*n*est *A.* ‖ 2. card. et a *E.* ‖ 3. ad *E.* ‖ 4. mobiles *E.* ‖ sicut *A.* ‖ uariarum *A*, uariauerunt *E.* ‖ 5. uti *AE.* ‖ 6. expectarent *AE.* ‖ 7. proximarum *E. conf. Hyginus de limit. const. p.* 215 *B.* ‖ 8. conuersatione *E.* ‖ dicreuerunt *A*, descripserunt *E.* ‖ 9. et sit per totam *A.* ‖ 12. mensur'e *A*, mensurae *E.* ‖ agendis *AE.* ‖ dispositum est experimentum *E.* ‖ 13. aut modi *A*, modum aut *E.* ‖ ueritatem *E.* ‖ 14. rationabiles *A.* ‖ potes *A.* ‖ 15. inaequalis *AE.* ‖ clauditur *E.* ‖ 17. cohibere *E.* ‖ sol *A*, soli *E.* ‖ mobilem *AE.* ‖ 18. incerta iugera rerum *E.* ‖ enutiationem *A.* ‖ 19. ut] et *E.* ‖ specie *E.* ‖ et *om E.* ‖ 20. clusus *E.* ‖ enunciatur *E.* ‖ 21. permittit *E.* ‖ dimietie*t*ᵐur *A.* ‖ proxima quam *E.* ‖ 22. extremitatem *AE.* ‖ obliquitatem *om E.* ‖ 23. factam normationem *E.* ‖ conpeltimur *A.* ‖ coherentem *AE.*

AE moetis certo praecenturiato spatio simili futurae tradimus formae: modum autem intra lineas clusum rectorum an- *E* 24 gulorum ratione subducimus; subiectas | deinde extremitatium partes, areas tangentium nostrarum postulationum, podismis suis adaeramus, et adscriptis spatio suo finibus ipsam loci reddimus ueritatem.

Haec ubique una ratione fieri multiplex locorum natura non patitur, oppositis ex alia parte montibus, alia *A* 80 flumine aut ripis aut quadam iacentis | soli uoragine, cum pluribus confragosorum locorum iniquitatibus, saepe et culturis; propter que maxime ad artis copiam est recurrendum: debet enim minima queque pars agri in potestate *E* (24) 19 esse mensoris et habita | rectorum angulorum ratione sua postulatione constringi. itaque maxime prouidere debemus, quo usu ferramenti quidquid occurrerit transeamus; adhibere deinde metiundi diligentiam, qua potius actus incessus limitationis effectum laterum longitudine aequet; ferramento primo uti, et omnia momenta perpenso dirigere, oculo ex omnibus corniculis extensa ponderibus et inter se conparata fila seu neruias ita perspicere donec

1. statutis *AE.* ‖ procentemato *A*, proextimato *E.* ‖ simile *AE.* ‖ forturae *A.* ‖ 2. lineam clausum *E.* ‖ 3. rationem subdicimus *A.* ‖ in extremitatum *E.* ‖ 4. areas *S*: are *E*, adrec *A.* ‖ ta*m*^{n}gentium *A*, tangentibus *E.* ‖ postulationibus podimissius *E.* ‖ 5. aderamus *A*, adheramus *E.* ‖ spaciis suis *E.* ‖ 6. ipsa *E.* ‖ rationem *E.* ‖ 7. ratio *E.* ‖ natura *om E.* ‖ 9. fluminibus *E.* ‖ ingentibus loci *E.* ‖ compluribus *E.* ‖ 10. cumfragosorum *A.* ‖ 11. culturas *A*, cultores *E.* ‖ ad *om E.* ‖ copia *AE.* ‖ 12. dibet *A.* ‖ enim *om E.* ‖ numina *A*, nominatim *E.* ‖ quae *E.* ‖ 13. esse mensuris *A*, mensoris esse *E.* ‖ habitura *AE. correxit Salmasius.* ‖ rationem *A.* ‖ sua postulatione *om E.* ‖ 15. quod sub f. *E.* ‖ 16. a^{d}ibere *A.* ‖ quae *A*, que *E.* ‖ incessae imilitationis *A*, incensiti imitationis *E.* ‖ 17. lateris *E.* ‖ longitudines. *A*, longitudinem *E.* ‖ aeque et *AE.* ‖ 18. ferramentum primum *E.* ‖ ut *AE.* ‖ et *om E.* ‖ omnium *pr A.* ‖ indomita *AE.* ‖ 19. oculo] cuius *AE.* ‖ expensa *AE.* ‖ et *om E.* ‖ 20. comparia *E.* ‖ filax ˙eu neruia *in fine uersus, tum proximo* sita *A*, fila tenuero uitas ita *E. correxit Scriuerius.* ‖ dum haec *E.*

proximam consumpto alterius uisu solam intueatur; tunc dictare moetas, et easdem transposito interim extrema meta ferramento reprehendere eodem momento quo tenebatur, et coeptum rigorem ad interuersuram aut ad finem perducere. omnibus autem interuersuris tetrantis locum perpendiculus ostendat. *AE*

Cuiuscumque loci mensura agenda fuerit, eum circum ire ante omnia oportet, | et ad omnes angulos signa ponere, quae normaliter ex rigore cogantur; posito deinde et perpenso ferramento rigorem secundum proximo lateri dictare, et conlocatis moetis in alteram partem rigorem mittere, qui cum ad extremum peruenerit, parallelon primi rigoris excipiat. *A* 81

Sed si in rigore dictando quaedam deuitanda incurrunt, ualles, loca confragosa, arbores quas propter moram aut fructum succidere non oportet, item aedificia, maceriae, petrae aut montes, et his similia, haec quacumque ratione optime poterint, mensuram accipere debebunt.

Si fuerit ergo uallis quae conspectum agentis exuperet, per ipsam metis ad ferramentum adpositis erit descendendum. cuius rigoris incessum ut sescontrario aequemus, adficta ante linea ad capitulum pertice aequaliter ad

1. proxima *AE.* ‖ consumptio *E.* ‖ uisum *E.* ‖ sola *E*, sola si *A.* ‖ mentiatur *AE.* ‖ 2. moletaseteasdem *A.* ‖ intenterim *A*, inter *E.* ‖ 4. aut finem *E.* ‖ 5. perpendiculos *A.* ‖ 7. cum *E.* ‖ 8. et ut ad *E.* ‖ agnos *A.* ‖ 9. aguntur *E.* ‖ 10. ob secundum *E.* ‖ maximo *AE.* ‖ 11. et (maetas) *A.* ‖ metis *S*, respectis *A*, ereptis *E.* ‖ in *om E.* ‖ 12. ad *om E.* ‖ paralelon *A*, pararilon *E.* ‖ 13. exeat *E.* ‖ 14. et seu in *E.* ‖ dubitando incurrunt loca uallis confragosa *E.* ‖ 15. mora *E.* ‖ 16. fructus succidi non possunt *E.* ‖ nam *AE.* ‖ 17. et haec *E.* ‖ quicumque *A*, quaecumque *E.* ‖ 18. poterit *E.* ‖ 19. Si fiunt *A.* ‖ ualles *A.* ‖ quae in conspectu *E.* ‖ exoperet *A*, exsuperet *E.* ‖ 20. dicendendum *A*, discedendum *E.* ‖ 21. incensum *A.* ‖ sisincontrario *A*, se in contrario *E.* ‖ aeque *A.* ‖ 22. adflicta ante *E*, adflectante *A.* ‖ adcapitulum *A*, capitolum *E.* ‖ ad *A*, et *E.*

AE 80 per|pendiculum cultellare debemus, tum ad permensum rigorem extendere lineam quam in cultrum locatam perpendiculus adsignat. nam quotiens sine linea cultellamus, cum conspectum moetarum excedimus, et festinantes ex eo loco iterum rigorem conspicimus, tunc in illa pertica- *A* 82 rum | quamuis exigua conuersione non minus fit dispendi quam si iacentia sequamur.

Conpressiorem autem uallem, et ultra quam prospici poterit, euadendae difficultatis causa licet transire, in ulteriorem partem dictare moetas ne minus tres, quibus reprehensis transposito ferramento respicere priores oporteat, et perpenso coeptum rigorem quo usque res exege- (*AE*) rit perducere.

. . . .

A 178 *B* 35 Satis, ut puto, dilucide . . . . . genera controuersiarum *B* 36 exposui: * | nunc quem admodum singulae tractari debeant persequendum est. respicio enim quantum sit quod mensori iniungatur, et puto diligentius exequenda quae ad prouidentiam pertinent artificis. difficillimus autem locus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus *E* 6 ille exactus, quod est | aduocatio praestanda*: prudentiam

1. nam et perpensum *AE*. ‖ 2. linea *A*. ‖ in quam (qua *E*) cultum locum *AE*. ‖ perpendiculis *pr A*. ‖ 3. adsignant *A*, assignatus *E*. ‖ cultellamus sine linea *E*. ‖ 4. cum *addidi*. ‖ motetarum *A*, iterum, *E*. *add* sepe *E*. ‖ excidimus *A*. ‖ 5. illam *E*. ‖ 6. distendi *AE*. ‖ 7. sequamur] quam *A*, quamuis *E*. ‖ 8. comprehensiore *E*. ‖ ballem *A*. ‖ prespici *A*, perspici *E*. ‖ 9. potuerit euadendi *E*. ‖ difficultates *A*. ‖ licet] sic *AE*. ‖ ut *E*. ‖ 10. dictare minus metas tres *E*. ‖ 11. recipere *E*. ‖ prioris *A*. ‖ 12. et pensis *A*. ‖ caelium *A*, celi *E*. ‖ rigore *E*. ‖ quo usquae *A*, quatenus *E*. ‖ exigerit *A*. ‖ 13. perducere debemus *E*. ‖ Iuli Frontonis lib̄. exp̄ feliciter *A*, Iuli. frontini. siculi. lib'. I. explic̄. *E*. ‖ 15. *addendum, ubi puncta posui,* in priore libro. ‖ 16. *asteriscis significaui Agenniorum uerba a me praetermissa*. ‖ singula et *AB*. ‖ 18. que *A*. ‖ 19. pertinent i nunc artificis *AB*. ‖ 21. aduocato *E*. ‖ prestanda *A*, praestandum est *E*.

tamen eandem | artifices habere debent et qui iudicaturi *AB* 37 *E* sunt et qui aduocationes sunt praestituri. in iudicando autem mensorem bonum uirum et iustum agere decet, neque ulla ambitione aut sordibus moueri, seruare opinionem et arti et moribus.* quidam enim per imperitiam, quidam per inpudentiam peccant: totum autem hoc iudicandi officium et hominem et artificem exigit egre|gium. *B* 38 erat aequissimum et in aduocatione |eandem fidem exi- *A* 179 beri * a mensoribus. sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his ueritas exposita est, aduersus sinceritatem artis facere cogunt.* (*AE*)

. . . .

*Prima enim condicio possidendi haec est ac per Ita- *B* 39 liam; ubi nullus ager est tributarius, sed aut colonicus, aut municipalis, aut alicuius castelli aut conciliabuli, aut saltus priuati.

At si ad prouincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem iuris, habent et colonicos qui sunt inmu-

1. tamen *E et Boethius p.* 1540, tamende *A*, tamendem *B*. ‖ eandem] hii *Boethius.* ‖ artificis *AB*, mensores *Boethius.* ‖ et *om E et Boethius.* ‖ 2. et quos *Boethius.* ‖ aduocationis sunt *AB*, aduocant ut *E et Boethius.* ‖ praestatores *E et Boethius.* ‖ 3. debet *B*, debent *A*, diuersorum fides quaerenda est *E*, *om Boethius.* ‖ 4. ut nulla *Boethius.* ‖ moueatur *idem.* ‖ 5. et arti *AB*, metris *E et Boethius.* ‖ moribus debet *Boethius.* ‖ enim *om Boethius.* ‖ imperitiam *AB*, imprudentiam *E*, *et sic uel* inpudentiam *Boethius.* ‖ 6. inpudentiam *AB*, inperitiam *Boethius*, auariciam *E*. ‖ sed totum hoc *Boethius*. autem *om E.* ‖ 7. officium et *om E et Boethius.* ‖ et *alterum om iidem.* ‖ exiget egregium *E*, oportebit *Boethius.* ‖ 8. aequissimum *E*. ‖ aduocationem *ABE*. ‖ de eadem *E*. ‖ exiberi *om E.* ‖ 9. a *om E.* ‖ 10. exposita fuerit *E*. ‖ 11. cogant *AB*, coguntur *E*. ‖ 13. ac] ut *posset ferri. sic p.* 15,1 de proprietate controuersia est plerumque ut in Campania. ‖ 14. nullus aiugerum tributarius *B*. ‖ 17. ac si *B*. ‖ 18. eiusdem] quidem *B*. ‖ colonicos stipendiarii qui sunt in communem *B*. *haec Rudorffius correxit.*

B nes, habent et colonicos stipendiarios. habent autem prouinciae et municipales agros, aut ciuitatium peregrinarum.

B 40 Et stipendia|rios ..... qui nexum non habent, neque possidendo ab alio quaeri possunt. possidentur tamen a priuatis, sed alia condicione: et ueneunt, sed nec mancipatio eorum legitima potest esse. possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et prestandi tributi condicione concessum est. uindicant tamen inter se non minus fines ex aequo ac si priuatorum agrorum. etenim ciuile est debere eos discretum finem habere, quatenus quisque aut colere se sciat oportere aut ille qui iure possidet possi-
B 41 dere. nam et controuersias | inter se tales mouent, quales in agris inmunibus et priuatis solent euenire. uideuimus tamen an interdicere quis possit * de eius modi possessione.

Multa enim et uaria incidunt, quae ad ius ordinarium pertinent, per prouinciarum diuersitatem. nam cum in Italia ad aquam pluuiam arcendam controuersia non minima concitetur, diuerse in Africa ex eadem re tractatur. quom sit enim regio aridissima, nihil magis in quaerella habent quam siquis inibuerit aquam pluuiam in suum
B 42 in|fluere: nam et aggeres faciunt, et excipiunt et continent eam, ut ibi potius consumatur quam effluat.*

Etenim ad artificium defendendi plurimum prode erit, si persecuti ius omni diligentia fuerimus. non enim a

1. habentem et colonis *B.* ‖ 3. *adde* quidem dicimus, uel tributarios, ‖ 4. possidendi ab alio quam possident possidente tamen *B.* ‖ 5. condicionem *B.* ‖ et ueneunt *pr*, eueniunt *corr manu antiquissima B.* ‖ 7. condicio concessa est *B. correxit Rudorffius.* ‖ 9. ciuile] simile *B.* ‖ 10. decertum *pr*, desertum *corr B.* ‖ quatenus *Huschkius*: quo unus *B.* ‖ 11. qui] quo *B.* ‖ 14. iterdicere *pr B.* ‖ possessionem *B.* ‖ 16. munta *pr B.* ‖ 18. ad] ob *Rudorffius.* ‖ aquae *B.* ‖ controuersiam *B.* ‖ 19. diuersae *B.* ‖ 20. quam sit *B.* ‖ 21. habet *B.* ‖ 22. ageres faciunt excipiunt *B.* ‖ 23. adfluat *B.* ‖ 25. huius omnis *B.*

qualibet parte adgrediendum est in controuersia, sed dispi- *B* ciendum cui postulationi absolutio pro|xima sit, ne inpli- *B* 43 catione aliqua et iudicem inpediamus et controuersiam faciamus obscuriorem. nihil puto deformius esse quam cum de eius modi causis inperiti | idoneas uolunt exhibere ad- *B* 71 uocationes; * cum ab exiguo quidem exemplo secundum locorum naturam colligere possint quid potissimum sequi | debeant. *B* 72

Quamquam non ignorem inter professores inmodice controuersiarum quaestionem frequenter agitatam, necessariam studiis exercitationem huius quoque partis existimaui. uno enim libro instituimus artificem, alio de arte disputauimus. * et de adsignationibus et partitionibus agrorum et de finitionibus terminorum actenus * meminimus: superest nunc ut de controuersiis dispiciamus, *|* quoniam in *B* 59 priore * sequentium rerum ordo absolute de his disputari inhibuit. reddendum itaque hic locum tam necessariis partibus | existimo. *B* 60

Omne genus controuersiarum * constat * aut in fine aut in loco; non sine illa controuersia quae de positione terminorum praescribitur: *| namque in ordine controuer- *B* 61 siarum haec quoque materia litis locum suum optinet.

De fine subtilior exigitur disputatio, quae a rigore nullo modo distat nisi specie, *| num praeterea lex Mamilia *B* 62

1. partem *B*. ‖ controuersiam *B*. ‖ despliciendum *B*. ‖ 2. cui *Rudorffius*: q. *B*. ‖ inpublicationem (ub *litteris ab antiquo correctore deletis*) *B*. ‖ 4. cum *om B*. ‖ 5. idoneas partes ad litigium aduocationes instituunt *G p*. 36. ‖ aduocationis *B*. ‖ 6. quid exemplo secundorum natura *B*. ‖ 7. quia *B*. ‖ 8. debeat *B*. ‖ 9. quamquam omni quoniam in professores inmodica controuersia cum quaestione frequenter agitata *B*. ‖ 11. studii *B*. ‖ 12. unum *B*. ‖ substituimus *B*. ‖ 15. disponam *B*. ‖ 16. priorem partem libri sequentium *B*. ‖ absoluti *B*. ‖ 21. ordinem *B*. ‖ 22. materialis locum *B*. ‖ 24. destat *B*. ‖ speciae *B*. ‖ ne *B*. ‖ manilia *B*.

B fini latitudinem praescribat. de qua lege iuris periti adhuc habent quaestionem, neque antiqui sermonis sensus proprie explicare possunt, quini pedes latitudinis dati sint, an in tantum quinque * ut dupondium et semissem una quaeque pars agri finem pertinere patiatur. *

. . . .

B 64. 65 transcendunt controuersiae, quotiens | loci de quo agitur specialia argumenta nulla existunt, neque ullum finitimae similitudinis monumentum, sed tantum aboliti finis quaerella exponitur, et excipiens extantium argumentorum quadam expositione defenditur. nam * et si proximitas aliqua naturalis fuit, quae similitudinem finis adferre possit, * certus agrorum finis, qui aut loci natura aut terminorum distinctione firmatus est, relinquitur et per uanas demons-
B 66 trationes con|trouersiae includitur. hoc modo controuersiae plerumque ab ambitiosis possessoribus proximis mouentur. *

A quocumque autem controuersiae de agris mouentur, effectus habent * . . . . ; quotiens consentientibus angulis exploratus agrorum finis ad modum rationis accipit
B 67 deter|minationem inlaeso utriusque agri solo: quod genus finitionis plerique inter se conuenientes potius quam iudices sortiti factum consignare malunt; * . . . . cum determinatio alterius partis solum desecat et ita qualitatem agri

2. sermones *B*. ‖ propriae *B*. ‖ 3. latitudo *B*. ‖ 4. semisse *B*. ‖ 7. transcidunt *B*. ‖ 9. monumentum *Rudorffius:* momentum *B*. ‖ fines *B*. ‖ 10. excipient *B*. ‖ quodam ea positione *B*. ‖ 11. proximiaetas *B*. ‖ 12. similitudine fines adferre possint *B*. ‖ 13. agro fines *B*. ‖ 15. controuersia est includitur *B*. ‖ 16. ab ambitio possessoribus pro suis *B*. *correxit Huschkius.* ‖ 18. controuersia *B*. ‖ 19. *supple* diuersos: *quod Agennius suis deliramentis locum facturus resecuit.* ‖ 20. exproratus *B*. ‖ fines *B*. ‖ rationes accepit *B*. ‖ 21. utroque agris *B*. ‖ quod *om B*. ‖ 22. se *om B*. ‖ 23. sortiti *Rudorffius:* sentiret *B*. ‖ *intellege Frontinum scripsisse* aut. ‖ 24. desecata est a aequalitate *B*.

diuersam dissimili solo applicat, ut plerumque aut ex prato *B*
siluae aliquid adiungatur aut ex silua fine distincto adpli-
cetur ad pratum, et similiter per alias agrorum qualita-
tes;* ..... cum est demonstratio finitimis argumentis ex
maxima parte fundata, ita ut et dubiis quoque locis aspec-
tum praebeat finitionis;*| ..... quotiens finitimorum argu- *B* 68 *G* 33
mentorum caret demonstratione, et partium magis exigit
narrationes, per quas exponendum sit quo rigore termini
desint, aut persuadendum iudici, etiam si loci natura fini-
timam exhibeat similitudinem, quomodo sint reponendi;*
|.... quotiens a trifinia aut quadrifinia aut ex quolibet alio *B* 69
finis loco in excipientem terminum rectura dirigitur et per
incessum definitionis loca quaedam alteri fundo adquirit;
aut quotiens solum aufert et eius loco reddit | utrique (*G*)
fundo.* (*B*)

. . . .

De positione terminorum . . . .

Cum ergo possessor inuenerit terminum in posses- *G* 33
sione sua aliter formatum aut aliter positum quam ceteri
qui in ea possessione sunt, aut non inscriptum ut adso-
let, agit de eo, in qua sit positus ratione, seu ipse trifi-
nium faciat siue ab alio lineam procedentem excipiat:
dumque uicinus possessor huic extiterit ambiguitati con-
trarius, magna inter utrosque controuersia agitatur.

1. diuisis ac simili *B*. ‖ plerumq. euenit ex *B*. ‖ 3. simili per *pr B*. ‖ 4. *adde* item. ‖ cuius *B*. ‖ 5. dubis *B*. ‖ 6. *intellege* aut. ‖ 7. demonstrationem *G*. ‖ partes *B*. ‖ exiget narrationem per quam *G*. ‖ 8. quo ... desint] *ita Rudorffius:* quod in genere terminandae sit *B*, quo sint genere terminandae *G*. ‖ 9. finitimum *B*. ‖ 10. quomodo sint reponendi *om G*. ‖ 11. *adde* item. ‖ quotiens non a *G*. ‖ aut *alterum om B*, sed *G*. ‖ 12. loco excipientis termini recturam *G*. ‖ dirigit *BG*. ‖ 13. incensum *B*. ‖ 14. quotiens *om G*. ‖ auferet *BG*. ‖ et *om B*. ‖ redditur *G*, redditus *B*. ‖ 17. *haec addidi*. ‖ 20. non *add Goesius*.

G Solent enim hae controuersiae de conportionalibus nasci terminibus,* si de eorum latere linea quasi ex artificis manu composita uideatur exire atque in unius termini angulum inpingere qui in limite est positus.* hoc enim plerumque potest in limitibus inueniri. nam si ueteranus, filiis suis unam possessionem diuidens in tres aut quattuor portiones, terminos uoluit interesse, potuit *G* 21 quiddam tale | contingere, ut ex multis quicumque respiceret angulum illius termini qui in maximo est limite constitutus. hos siquidem terminos, qui intra possessionum fines inueniuntur, comportionales appellauit anti- (*G*) quitas.

G 24 .... uidendum hoc diligenti cura. et circuiri agrum ante omnia oportet, de quo intentio uertitur; ut redintegrato suis fundo limitibus per maximorum limitum rationem, tum de conportionalium terminorum positione, quos uice tabellarum antiqui intercidendis portiunculis inter (*G*) filios suos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.

. . . .

B 43 secundum locorum naturam mouet causas.

Si uero in alio loco terminus translatus est usurpandi finis causa, numquam non utique locum desicauit: non enim cito quisquam propter exiguam partem terminum mouet. erit in prouidentia mensoris secundum angulorum finitimorum positionem arbitrari, in quantum sit terminus *B* 44 | translatus et qua ratione sit in locum suum restituendus.

Facillimum est inperitiam artificis aliusue retundere non putantis rationem inesse ordinationi: nam et frequen-

11. cumportionales *G*. ‖ 14. et *G*. ‖ 16. possitione *G*, positionem *P*. ‖ 17. porciunculis *G*. ‖ 20. natura *B*. ‖ 22. causam *B*. ‖ desiccauit *pr B*. ‖ 23. cito *om pr B*. ‖ 24. prouidentiā *B*. ‖ 25. possessionum *B*. ‖ 26. sit] sed *B*. ‖ 27. 28. inperitia artificis alia uerentur non putant rationi inesse ordinem *B*.

ter euenit ut inperitia mensorum audaciam possessoribus *B* praebeat. numquam non concurrentium inter se finium anguli, non tantum recti, uerum etiam hebetes aut acuti, habent aliquam rationem; in quam, si non dissimulemus, facile quod inperiti turbauerunt artificio restituemus.*

De rigore* | refert in quo agro agatur. si limitatus *B* 45. 46 est, aut ordo limitis ordinati desideratur, aut subrunciui aut linearis aut interiectiui rigoris incessus. at si in agro arcifinio sit, qui nulla mensura continetur, sed finitur aut montibus aut uiis aut aquarum deuergiis aut notabilibus locorum naturis, aut arboribus quas finium causa agricolae relinquunt et ante missas appellant, aut fossis aut quodam culture discrimine, ... (*B*)

De fine . . . .

Extremitas finitima linea est quae interuenit aut per *G* 21 iter publicum, quod transcendi non potest secundum legem colonicam, quia omnis limes itineri publico seruire debet, aut per limites siue terminos aliaue signa quibus territoria finiuntur, aut ubi in soluto loca remanserunt. haec autem sunt loca quae in soluto dicuntur, quae aut in saxuosis et sterelibus locis sunt aut in paludibus, ubi nulla potuit exerceri cultura; quae, dum non esset quod excoli potuisset, nullis necesse fuit limitum regulis obligari. propterea et soluta loca uocata sunt. (*G*)

. . . .

Nam plerumque uia, dum cum limite currit, etiam si *G* 34 uicinalis est aut lignaria aut priuata, finem prestat. regammante uero uia uel limite, dum a se utrimque disces-

1. anaudacia possessionib. *B.* ‖ 4. habeant *B.* ‖ in qua *B.* ‖ 6. referent *B.* ‖ 7. limites ordinari *B.* ‖ 8. interiettibi *B.* ‖ ac si *B.* ‖ 9. sint *B.* ‖ 11. finiunt *B.* ‖ agriculae *B.* ‖ 13. descrimine *B.* ‖ 14. De fine *addidi.* ‖ 18. aliaque *G.* ‖ 19. *et* 20. insoluta *G.* ‖ 22. quia dum *G.* ‖ 28. utrique *G.*

G serint, desinit uia finem prestare, et erit controuersia: sed G31. (G) inspec|tio artificis eam finiet.

. . . .

B46. 47 agetur. cum enim loci sit tanta iniquitas, | et aut praerupta aut abrupta, quae aut ruere aut minui possent, uetus consuetudo est terminos relatis pedibus in solido agro ponere. quamquam non erat necessarium, cum ipsa loci natura talis esset ut neque inferiorem uicinum admitteret in partem superiorem neque superiori descensum ullo modo praeberet. sed diligentes agricolae propter inpudentium uicinorum consuetudinem parum se tutos credunt, nisi ita fundauerint agros, ut etiam aliquid extra mensurarum ordinem faciant.

In superciliis autem maioribus non defuerunt qui ita B48 finem seruari | uellent, ut quatenus attingere unus quisque possessor posset, eatinus possideret. uidebimus an aliquam rationem sint secuti, cum sit totum supercilium superioris agri fundamentum, nec, si subruatur, possit sine iniuria superioris fieri. ideoque magis certior ratio illa uidetur, ut fundamento tenus in agro arcifinio possessio G313 seruari debeat, | si termini desint.

Frequenter inter se possessores propter loci difficultatem totum supercilium, quod angerentur ipso subiacente, B49 inferioribus cesserunt, et contenti fuerunt ter|minos per

1. desit *G.* ‖ et *om G.* ‖ 2. artifici *G.* ‖ 4. et] sed *B.* ‖ 6. terminus *B.* ‖ 7. non erant *corr*, nouerant *pr B.* ‖ 8. admittere *B.* ‖ 9. descensu *B.* ‖ 10. sed licentia *B. correxit Huschkius.* ‖ agriculae *B.* ‖ inpudentiam *B.* ‖ 11. persecutus credunt *B. correxit Rudorffius.* ‖ 12. fundauerint *Goesius:* fidauerint *B.* ‖ aliquod *B.* ‖ 14. defuerit *B.* ‖ 15. finem praes (alii seruari) |tari uellent *B.* ‖ 16. possessor possideat in usu possidere *B.* ‖ uideremus *pr B.* ‖ 17. tutum *B.* ‖ 21. sed termini *pr B*, EX LIBRO FRONTINI SECUNDO. Si termini *G.* ‖ 22. possessoris *B.* ‖ difficultate *B.* ‖ 23. augentur ipsa subiacet *BG.*

summum iugum disponere, nullam secuti rationem. haec *BG*
tamen si occurrunt, non quasi noua intueri debebimus.

Plurimis deinde locis terminos sacrificales non in fine ponunt, sed ubi illud sacrificii potius oportunitas suadet, hoc est loci conmoditas, in quo sacrificium abuti conmode possint. hos terminos non statim finitimos obseruare debebimus, etiam si non longe a fine positi fuerint: frequenter enim uiae finiunt, iuxta quas arbores solent esse laetiores, sub quas defigere terminos sacrificii causa possessores consue|runt. uerum tamen multi non tantum sa- *B* 56
crificii secuntur consuetudinem, sed etiam rationem, et ipso fine defigunt: propter quod adimi fides sacrificalibus palis in totum non debet. (fig. 34.) (*B*)

Nam et locorum elationes et cliuia et colliculi finem *G* 214
faciunt.

Termini autem si transuersi positi fuerint, gammam faciunt, sed non statim trifinium ostendunt. (fig. 35.) (*G*)

. . . .

De loco . . . .
haberi ordinem legis Mamiliae excessum plurimum, prae- *B*
cipue in agris archifiniis, sed nec minus in adsignatis. cum enim modum loci nulla forma praescribit et controuersia oritur, * solent quidam per inprudentiam mensores arbitros conscribere aut sortiri iudices finium | regundo- *B* 51
rum causa, quando in re praesenti plus quidem quam de fini regundo agatur. sic fit ut post sententia inrita sit, et

2. quisi *G.* ‖ debemus *G.* ‖ 4. illo *G.* ‖ suadet poni. hoc *G.* ‖ 5. commoditas *G.* ‖ commode *G.* ‖ 11. sequuntur *G.* ‖ rationem in ipsis finitionis defigere maluerunt. *G.* ‖ 14. dationes et triuia *G.* *correxit Scriverius.* ‖ 19. *addidi.* ‖ 20. praecipuae magis archifiniis *B.* ‖ 22. cum] cuius *B.* ‖ 23. quidem *B.* ‖ 26. finium *B.* ‖ sic … et] si fit ut possentiam inritum sit *B.*

B rescindi possit quod aut iudex aut arbiter pronuntiauerint, neque ullum commissum faciat qui sententiam non sit secutus, quando de alia re iudicem aut arbitrum sumpserint.

De loco, si possessio petenti firma est, etiam interdicere licet, dum cetera ex interdicto diligenter peragantur: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima. si uero possessio minus *B* 12 firma est, mutata formula |iure Quiritium peti debet proprietas loci; iudicari praeterea, si locus de quo agitur aut terminis aut arboribus aut aliquo argumento finem aliquem agri declaret et a continuatione soli quasi quibusdam argumentis eximatur.

Ne praetereat nos, illut etiam tractare debemus, si arbores finitimas habet et locus est fere siluester, quo in genere est possessio minus firma, ne certetur interdicto. quod si silua cedua sit, post quintum annum parcissume repetatur. qui autem appellent arbores notatas, scire de- *B* 13 bemus idioma regionis. qui clauilcatas uocant quas finis declarandi causa denotant, ut in Brittiis, alii in Piceno sitiagitat, in aliis regionibus insignes aut notas.

Si uero pascua sit et dumi ac loca pene solitudine derelicta, multo minorem possessionis habent fidem. propter quod minime de his locis ad interdictum iri debet.

De quibus autem locis ad interdictum iri potest, sunt fere culta, quae possessionem brebioris temporis testimonio adipiscuntur, ut arba aut bineae aut prata aut aliut ali-

2. sententia *B*. ‖ 3. iudicum *B*. ‖ 4. de hoc loco *B*. ‖ 5. peraguntur *B*. ‖ 7. perpexissimas *B*. ‖ 13. praeterea *B*. ‖ 15. ne certetur interdicto *Huschkius:* decernatur ideo *B*. ‖ 16. partes sumere petatur *B*. *correxit Rudorffius*. ‖ 17. appellant *B*. ‖ 18. iningoma *B*. ‖ qui clauicatas *B*: *puto* quidam plagatas. ‖ fines *B*. ‖ 19. denotantur. in *B*. ‖ *fortasse* signatas, ‖ 20. insignis *B*. ‖ 21. et dum haec loca *B*. ‖ 22. minorum *B*. ‖ 23. inime *B*. ‖ 24. ire possunt fere *B*. ‖ 26. ut arua *Huschkius:* aut arbor *B*. ‖ pratu *B*.

quod genus culturae. haec tamen cum in demonstratione *B* allegabuntur, etiam si partes quaedam proximae | et in- *B* 54 teriacentes culture fuerint propriae, non erit satis illas sui generis agro adsignare, sed circuire oportebit totum fundum et ita fidem obligare, ne demonstratione neglegenter soluta appareat.

De modo controuersia* frequenter in agris adsignatis exercetur: agitur enim ut secundum acceptam eius ueterani qui in illud solum deductus est, modus restituatur; | aut *B* 55 si quando praescribtus est lege aliqua agri modus.

Quom autem in adsignato agro secundum formam modus spectetur, solet tempus inspici et agri cultura. si iam excessit memoria abalienationis, solet iuris formula [non silenter] interuenire et inibere mensores, ne tales con- ? trouersias concipiant, neque quietem tam longae possessionis inrepere sinit. si et memoria sit recens, et iam modus secundum centuriam conueniat et loci natura indicetur et cultura, nihil inpediet secundum formas aestimatum petere: lex enim modum petiti definite prescribit, cum ante quam | mensura agri agatur modus ex forma *B* 56 pronuntiatus cum loco conueniat. hoc in agris adsignatis euenit. nam si aliqua lege uenditionis exceptus sit modus, neque adhuc in mensuram redactus, non ideo fide carere debebit, si nostra demonstratio eius in agro non ante finiri potuerit quam de sententia locus sit designatus.

1. cultum *B*. ‖ 2. abligabuntur *B*. *correxit Goesius*. ‖ quadam *B*. ‖ iniacentes *B*. ‖ 3. propria *B*. ‖ erint *B*. ‖ illa *add corr B*. ‖ 4. sua *B*. ‖ 5. fundum finem et ita obligare *B*. ‖ 8. ueterani *Huschkius:* aeterni *B*. ‖ 11. Quom] quae *B*. ‖ 12. culturae *B*. ‖ 13. memoriam *B*. ‖ 14. mensores et alii controuersiae concipiat *B*. ‖ 16. inrepere nisi et *B*. ‖ 17. inretetur *B*. ‖ 18. formas nec est initum deterre lex *B*. ‖ 19. modo petitis definita *B*. ‖ prescribit *add corr B*. ‖ 24. nostra] non *B*. ‖ 25. locutus *B*. ‖ *in fine uer-*

. . . .

B in hac controuersia, quod inter priuatos tractatur.

Nam inter res publicas non mediocriter eius modi controuersia solet exerceri, quam frequenter coloniae habent cum coloniis aut municipiis aut saltibus Caesaris aut *B* 67 priuatis. | *nec enim refert, cuius sit solum aut cuius iuris, ad mouendam controuersiam: tunc autem habet differentiam, prout a iudice tractatur.

Obseruari in hac controuersia a mensore debebit lineis: * et habet aes, quoius formam respicit, cum modus *B* 68 in discrimine | est. ars triplici adtestatione firmatur: habere enim debet aes primo locum, deinde modum, deinde speciem. at si inter res publicas agatur aut rem publicam et Caesarem, instrumentis forte ueteribus continebitur, ut solet, adaeratio. * . . . .

. . . .

A 163 *B* 1 ad lu|cum Feroniae Augustinorum iugera M. haec in discrimen si uenerunt, omnia supra dicta conuenienter habere debent, ut illa sint quae secundum formam proponuntur.

. . . .

geminus in prouinciis modus ab alio possidetur, ab alio

sus uacuum spatium B, cui corrector antiquus inscripsit dragma. ‖ 2. iter *B*. ‖ 3. inter res precas non *B*. *debebat scribi* p̄cas. ‖ 5. colonis *B*. ‖ 6. referri cuius sint *B*. ‖ 7. habent differentia prius ali adice (*corr* adigent) *B*. ‖ 9. a *om B*. ‖ lineis *Goesius*: in eis *B*. ‖ 10. 11. et habent in se quib. formam redigit cuius modus in crimine | deside pars *B*. *in his* ars *Blumio debetur*. ‖ 12. debet in se primu *B*. ‖ 13. at] ut *B*. ‖ res publicas *om B*. ‖ agatur aurum praeca et caesarum *B*. ‖ 14. forte] fouet *B*. ‖ continebatur *B*. ‖ 15. adiuratio *B*. *conf. Frontinus supra p.* 32,5 ‖ 17. ad lu *addidi*. Cum per omnium *AB*. *conf. p.* 47,3 *et* 19. ‖ agustinorum *A*. *Colonia Iulia Felix Luco Feronensis est in Orellii inscript.* 4099. ‖ iugerum haec in discrimine se uenerunt *AB*. ‖ 19. debentur illa sit *AB*. ‖ que *A*. ‖ forma *AB*. ‖ 21. geminus *Huschkius*: memini *AB*. ‖ possedetur *A et pr B*, possederetur *corr B*.

ne quidem simplex. quem admodum autem fieri soleat, tractare *AB* non alienum iudico. potest enim fieri ut illa mille iugera secundum ordinationem mensoris a luco quidem incipiant, at in diuersa regione. quod falsum manifesto apparet: sed in de|monstratione inperitis obscurissimum est *B* 2 dinoscere an secundum formam regio conueniat praesens, si ut aquae diffusae regiones pareant et argumentis aut arborum aut aliarum rerum careant; sicut in Africa, ubi spatiositas et inundatio camporum eius modi controuersias facillime in errorem deducit. quod si eadem mille iugera, in eodem sane loco quo forma indicat, cohibitis angulis

in re presenti minoribus lineamentis defotmentur, ut modum non expleant, se|quitur falsum futurum, quando nihil *B* 3 amplius demonstrationi quam locus conueniat, et specie disconueniente, uelut AD pro CA scripta, modus item disconueniat. at si in eodem loco uelim eadem mille iugera * aliis lineamentis describere, conuenient quidem mille iugera, * et ad lucum Feroniae | esse conueniet, sed specie *A* 164 disconueniente inter peritos manifeste falsum apparebit.* |conuenire autem omnino in restitutione formarum omnia *B* 4 debent, ut secundum signa in formis nominata locus qui-

1. quedem semplex *A*. ‖ solet ac *AB*. ‖ 2. indicio *AB*. ‖ 3. sermonis *AB*. ‖ 4. et in diuersam regionem *AB*. ‖ falsam manifestum *AB*. ‖ 6. presens *A*. ‖ si ut aquae] itaquae *A*, itaq. *B*. ‖ 7. diffuse *B*. ‖ 11. quo *om AB*. ‖ formam de (dictat *B et corr A*) cohibitis *AB*. ‖ 12. *ubi diagramma posui*, *AB habent* nihil deest ‖ 13. liniamentis *B*. ‖ 15. species, *omisso* disconueniente, *pr B*. ‖ 16. ad pro centa adscripta *AB*. ‖ item] autem *AB*. ‖ 17. ut si *A*, aut si *B*. ‖ uelit in eadem *AB*. ‖ 18. aliis liniamentis *usque ad* mille iugera *corr B om pr* ‖ discribere *AB*. ‖ 19. speciae *A*. ‖ 21. omni homini restitutione *AB*.

AB cumque erat restituatur, aut artificio signorum loca requirantur, si erint, ut frequenter euenit, turbata. ea docere nos angulorum positiones poterint. sic erit ut et artis sinceritas seruetur et ordo ueteris adsignationis non praetermittatur.

B 5 *De proprietate agitur plurimum iure ordinario, neque est hic mensurarum interuentus, nisi cum queritur quatenus agatur.

(*AB*) Proprietas non uno genere uindicatur. |

G 27 Nam ubi mons fuit proximus asper seu sterelis, super quo fundi constitui nequiuerunt, aut forte aquae inopia habitatio hominibus prorsus negata est, siluae tamen dum essent glandiferae, ne earum fructus perirent, diuiso monte particulatim datae sunt proprietates quaedam fundis in locis planis et uberibus constitutis, qui paruis fluminibus *AB* stringebantur. | et sunt plerumque agri, ut in Campania in Suessano, culti, qui habent in monte Massico plagas *A* 165 *B* 6 siluarum determinatas: (fig. 36.) * | nam et formae antiquae (*G*) declarant ita esse | adsignatum, quoniam solo culto nihil fuit siluestre iunctum quod adsignaretur.

Relicta sunt et multa loca quae ueteranis data non sunt. haec uariis appellationibus per regiones nominantur: in Etruria communalia uocantur, quibusdam prouin- *G* 28 ciis pro indiuiso. | haec fere pascua certis personis data sunt depascenda tunc cum agri adsignati sunt. haec pas- *B* 7 cua multi per inpotentiam inuaserunt | et colunt: et de

2. erit *AB*. ‖ ea *addidi*. ‖ 6. propietate *A*. ‖ 7. est] enim *AB*. ‖ nisi conqueritur *B*, nisi conquiritur *A*. ‖ 9. propietas *A*. ‖ non *om* *AB*. ‖ 15. funibus *G*. ‖ 16. ea sunt ... culti *AB*, nam et insuessano culti sunt *G*. ‖ 17. habeant *A*. ‖ marico *ABG*. mons aricus *in diagrammate* *A*. ‖ 18. antique *AG*. ‖ 20. siluestrae *AB*. ‖ 22. per regionibus *A*. ‖ 23. eatruria *A*, aetruria *B*. ‖ 24. pro indiuisa *AB*. ‖ 25. tunc eum agrum ... pascua *AB*, sed in communi quae *G*. ‖ 26. per potentiam *ABG*. ‖ et *ante* de *om* *G*.

corum proprietate solet ius ordinarium moueri, non sine *ABG*
interuentu mensurarum, quoniam demonstrandum est qua-
tenus sit adsignatus ager. *(G)*

Nam per emptiones quasdam solet proprietas qua-
rundum possessionum ad priuatas personas pertinere. quae
iure magis ordinario quam mensuris explicantur.

Nunc ut ad publicas personas respiciamus, coloniae
quoque | loca quaedam habent adsignata in alienis fini- *G*28
bus, quae loca solemus praefecturas appellare. * | solent *B*8
et priuilegia quaedam habere beneficio principum, ut longe
[et] semotis locis saltus quosdam reditus causa accepe-
rint. | * sunt et alie proprietates quae municipiis a princi- *(AB)*
pibus sunt concessae. | * *(G) AB*

De possessione * | plurimum interdicti formula liti- *A*167 *B*10
gatur. de qua et in superiore parte meminimus: ideoque
non puto eam iterum retractandam. (fig. 37.) *(AB)*

De allubione * *A*169 *B*14
in hac controuersia plurimum sibi uindicat ius ordinarium.
agitur enim de eo solo quod alluat flumen, et subtiles
intro ducuntur questiones, an ad eum pertinere debeat
cui in altera ripa recedente aqua solum creuit, an hic qui
aliquid agri sui desiderat transire et possidere illud de-
beat quod flumen reliquid. nisi quod illud subtilissime

1. propriaetate *A*. ‖ ius ordinarium solet *G*. ‖ non sine *AB*, atque *G*. ‖ 2. quoniam . . . quatenus *AB*, demonstratur ut *G*. ‖ 3. adsignatum *A*. ‖ 4. Nam] non *AB*. ‖ propriaetas *A*. ‖ 5. possessionem *B*. ‖ priuatas *add Rudorffius*. ‖ 8. 9. habent assignata in alienis finibus quaedam loca quae solemus *G*. ‖ 8. quedam *A*. ‖ 10. beneficia *ABG*. ‖ ut *B*, ut (e supra) *A*, quod *G*. ‖ 11. semotis *P*, remotis (si supra) *A*, remotis *BG*. ‖ saltos *G*. ‖ acciperunt *G*. ‖ 14. interiecti *AB*. ‖ furmula *A*. ‖ 15. *conf. p.* 44. ‖ 18. controuersiam *A*. ‖ 19. flumem *A et pr B*. ‖ 21. an *om AB*. ‖ 22. transsire *B*. ‖ illa *AB*. ‖ 23. quo flumen *B*. ‖ subtilissimae *B*, subtulissime *A*.

*AB*15 profertur, | quod is solum amisit, non statim transire in
alteram ripam, sed abductum esse et elotum. et illud,
contra uicinum longe dissimilem agrum habere; quod hic
forte cultum et pingue solum amiserit, aput illum autem
harenae lapides et limum abluuio inuectum remanserit. il-
lud praeterea, quod finem illis semper aqua fecerit et nunc
*A*170 quoque | facere debeat.

Sunt et multi casus de quibus subtiliter tractatur:
sed nec uno tantum genere per alluuionem flumina pos-
*B*16 sessoribus iniurias faciunt. sicut | Padus relicto albeo suo
per cuiuslibet fundum medium inrumpit et facit insulam
inter nouum et ueterem alueum. ideo de hac re tracta-
tur, ad quem pertinere debeat illud quod reliquerit; cum
iniuriam proximus possessor non mediocrem patiatur, per
cuius solum amnis publicus perfluat. nisi quod iuris pe-
riti aliter interpraetantur, et negant illud solum quod so-
lum p. R. coepit esse, ullo modo usu capi a quoquam
mortalium posse. et est uerissimum. ita neuter possessor
*B*17 excedere finem | illum ueteris aquae ullo iure potest aut
*G*29 debet. | hac quaestiones maxime in Gallia togata mouen-
tur, quae multis contexta fluminibus inmodicas Alpium
niues in mare transmittit et subitarum regelationum re-
(*G*) pentina inundatione patitur | iniurias.

Quaeritur tamen qualia et quanta sint flumina in qui-

1. perfertur cuius solum misit *AB*. ‖ 2. esset elotum *AB*. ‖ 4. pinguae *AB*. ‖ 6. preterea *A*. ‖ aque *A*. ‖ 8. casus *addidi*. ‖ tractaret, *A*. ‖ 10. palus *AB*. ‖ 12. idem de hoc re *AB*. ‖ tractur *A*. ‖ 14. possor non mediocres *A*. ‖ 15. prefluat *A*, praefluat *B*. ‖ 16. illum *AB*. ‖ 17. capi at *AB*. ‖ 18. ueri (uiri *A*) simile *AB*. *correxit Huschkius*. ‖ 19. excidere *A*. ‖ adque *AB*. ‖ 20. haec *G*, haec *in litura corr B*. ‖ questiones *AG*. ‖ tota *ABG*. ‖ 22. nibes *A*. ‖ transmittet et *AB*. ‖ relegationum *AB*. ‖ repentinas inundationes (-nis *B*) *ABG*. ‖ 24. et *om AB*.

bus alluuio obseruari debeat. nam et iure continetur ne- *AB*
quis ripam suam in iniuriam uicini munire uelit.

Multa flumina et non mediocria in adsignationem
mensurae antiquae ceciderunt: nam et | deductarum co- *B* 18
loniarum formae indicant; ut multis fluminibus nulla la-
titudo sit relicta. sequitur in his fluminibus artem men-
soriam aliquem locum | sibi uindicare, quatenus acto li- (*A*)
mite accepta finiatur, qua uel aquam uel agrum uel
utrumque habere debeat unus. fuit enim fortasse tunc
ratio non simplex, qua deberet quis quid deductorum
etiam aquae accipere. primum quod exiguitas agrorum
conditorem ita suadebat. deinde quod non erat ingratum
possessori proximum esse aquae commodo. tertio | quod, *B* 19
si sors ita tulerat, aequo animo ferendum habebat. in his
agris exigitur fere mensura secundum postulationem aeris
formarumque. quo pertica cecidit, eatenus acceptae de-
signantur.

Videbimus an inter mensores et iuris peritos esse
de hoc quaestio debeat, cursum an perticam sequamur,
si qua usque potuit ueteranis est adsignatum. scio in
Lusitania, finibus Emeritensium, non exiguum per mediam
coloniae perticam ire flumen Anam, circa quod agri sunt
adsignati qua usque | tunc solum utile uisum est. propter *B* 20
magnitudinem enim agrorum ueteranos circa extremum
fere finem uelut terminos disposuit, paucissimos circa

1. et *om A.* ‖ contenetur *A.* ‖ 2. in iniuria *AB.* ‖ munere *A.* ‖ 3. adsignatione *B.* ‖ 4. antique *A.* ‖ 5. formae ita dicant *AB. correxit Huschkius.* ‖ 6. relitta *AB.* ‖ mensuriam *A.* ‖ 7. aliquod *AB.* ‖ siui uindicare *alia manu A.* ‖ quando exacto *B.* ‖ 8. quae uel aqua *B.* ‖ 10. quis quod *B.* ‖ 11. aquae] quam *B.* ‖ 12. quod *addidi.* ‖ 13. adq. *B.* ‖ 14. fors *N. Heinsius ad Ouidii metam.* 1,297; *non recte.* ‖ 15. aeris] eius *B.* ‖ 18. uiderimus *B.* ‖ 19. perticam sequamur *Rudorffius*: praetium etiam *B.* ‖ 20. usquae *B.* ‖ 21. exiguam *B.* ‖ 22. perticam prae fluminanam *B.*

B coloniam et circa flumen Anam: reliquum ita remanserat,
ut postea repleretur. nihilo minus et secunda et tertia
postea facta est adsignatio: nec tamen agrorum modus
diuisione uinci potuit, sed superfuit inadsignatus. in his
G 29 agris cum subsiciua requirerentur, | inpetrauerunt posses-
B 21 sores a praeside prouinciae eius, ut aliquam latitu|dinem
(*G*) Anae flumini daret. | quoniam subsiciua quae quis occu-
pauerat redimere cogebatur, iniquum iudicatum est ut
quisquam amnem publicum emeret aut sterilia quae allue-
bat: modus itaque flumini est constitutus. hoc exempli
G 29 causa regerendum existimaui. | nam et in Italia Pisauro
flumini latitudo est adsignata eatenus qua usque ad-
(*G*) lababat. (fig. 39.)

B 22 De iure territorii controuersia* | non tantum inter
A 171 res publicas sed et inter | rem p. et priuatos exercetur, nec
tantum iure ordinario sed et arte mensoria conponitur.

Inter res p. autem controuersiae eius generis mo-
uentur, ut quaedam sui territorii iuris esse dicant, quam-
uis sint intra aliaenos fines, munificentiamque coloniae
B 23 aut municipio ex his locis | deberi defendant. sed haec
quaedam coloniae aut beneficio conditorum perceperunt,
G 30 | ut Tudertini, aut postea aput principes egerunt, ut Fa-
nestres, ut incolae, etiam si essent alienigenae, qui intra ter-
ritorium colerent, omnibus honeribus fungi in colonia de-

1. flumina reliquum *B*. ‖ 6. presidae prouintiae ut *G*. ‖ 7. Anae] an *B*, *om G*. ‖ 10. flumi *B*. ‖ 11. reigerendum, *rec* alii referendum, *B*. ‖ pisaurum *G*. ‖ 12. eitenus *pr B*. ‖ quo usque alluebat *G*. ‖ 16. artem *AB*. ‖ mensuria *B*, mensuriam *A*. ‖ componitur *B*. ‖ 18. quidam *AB*. ‖ 19. munificentiam quoque *AB*. ‖ 20. locus *AB*. ‖ haec] ae *A et pr B*, aec *corr B*. ‖ 21. perciperunt *A*. ‖ 22. tudestini *A et pr B*, tudettini *corr B*. ‖ aut postea *AB*, qui *G*. ‖ utfanes tres incolae si *G*. ‖ 23. aliæniginae *A*. ‖ 24. incolerent *G*. ‖ omnibus] alii hominibus *AB*, *om G*. ‖ honoribus *ABG*. *correxit Rudorffius*. ‖ coloniam *AB*, colonia non *G*.

berent. hoc Fanestres nuper inpetrauerunt, | Tudertini *AB(G)*
autem beneficio habent conditoris.

Inter res p. et priuatos non facile tales in Italia con-
trouersiae mouentur, sed frequenter in prouinciis, praeci-
pue in Afri|ca, ubi saltus non minores habent priuati *B* 24
quam res p. territoria: quin immo multis saltus longe
maiores sunt territoriis: habent autem in saltibus priuati
non exiguum populum plebeium et uicos circa uillam in
modum munitionum. tum r. p. controuersias de iure ter-
ritorii solent mouere, quod aut indicere munera dicant
oportere in ea parte soli, aut legere tironem ex uico, aut
uecturas aut copias deuehendas indicere * | eis locis quae *B* 25 *A* 172
loca res p. adserere conantur. eius modi lites non tantum
cum priuatis hominibus habent, sed et plerumque cum
Caesare, qui in prouincia non exiguum possidet. * | *B* 26

De subsiciuis * | maximae controuersiae agitantur. *A* 167 *B* 10, 11
cum enim adsignatio in agro adsignato fieret, non potuit
omnis modus intra IIII limites ueteranis | adsignari. * in *A* 168
his subsiciuis quidam iterum miserunt quibus agri adsigna-
rentur, quidam et subsiciua coloniis concesserunt. ideo-
que semper hoc genus controuer|siae a rebus publicis *B* 12
exercentur. per longum enim tempus attigui possessores
uacantia loca quasi inuitante otiosi soli oportunitate inua-
serunt, et per longum tempus inpune commalleauerunt.

1. sed fanes tres hoc postea impetrauerunt ut eis liceret fungi honoribus *G.* ‖ fanestras *A.* ‖ 2. beneficium *AB.* ‖ conditores *A.* ‖ 3. controuersias *AB.* ‖ 4. praecipuae *AB.* ‖ 6. qui immo multi *AB.* ‖ 7. priuatis *AB.* ‖ 9. municipiorum *AB*, *omisso* tum. ‖ territori *A.* ‖ 10. solet *AB.* ‖ 11. autem legere *AB.* ‖ 13. reb. p̄. *AB.* ‖ 15. qui om *AB.* ‖ 16. agantur *A.* ‖ 17. cum autem *AB.* ‖ 18. omnes *AB.* ‖ 20. colonis *AB.* ‖ 21. reb. p̄. *B.* ‖ 22. attingui *AB.* ‖ 23. inritante *AB.* ‖ soli *addidi.* loci *pro* otiosi *Rigaltius ex p.*56,10. ‖ oportunitatem *AB.* ‖ inuenerunt *A.* ‖ 24. commaluerunt *AB.*

AB horum subsiciuorum multae res p. etiam si sero mensuram repetierunt, non minimum aerario publico contulerunt. pecuniam etiam quarundam coloniarum imp. Vespasianus exegit, quae non haberent subsiciua concessa: non enim *B* 13 fieri poterat ut solum | illud quod nemini erat adsignatum, alterius esse posset quam qui poterat adsignare. non enim exiguum pecuniae fisco contulit uenditis subsiciuis. sed posquam legationum miseratione commotus est, quia quassabatur uniuersus Italiae possessor, intermisit, non concessit. aeque et Titus imp. aliqua subsiciua in Italia recollegit. praestantissimus postea Domitianus ad hoc beneficium procurrit et uno edicto totius Italiae metum liberauit.

B 14 Haec controuer|sia numquam a priuatis exercetur. (*AB*) (fig. 38.)

A 172 *B* 26 De locis publicis*. . . . .

A 173 Sunt autem loca publica haec quae inscribuntur ut SILVAE ET PASCVA PVBLICA AVGVSTINORVM. haec uidentur nominibus data; quae etiam uendere possunt.

Est alia inscribtio, quae diuersa significatione uidetur *B* 27 esse, in quo loco | inscribitur SILVA ET PASCVA, aut FVNDVS SEPTICIANVS, COLONIAE AVGVSTAE CONCORDIAE. haec inscribtio uidetur ad personam coloniae ipsius pertinere,

1. subsiciuorum subsiciuorum *bis AB*. ‖ multe *A*. ‖ 2. non minimum *B*, nominum *A*. ‖ in italia *post* contulerunt *supra scriptum A*. ‖ 4. exigit *AB*. ‖ haberunt *AB*. ‖ 7. uinditis *A*. ‖ 8. miserationem *B*. ‖ 9. non *bis A*. ‖ 11. prestantissimus *A*. ‖ 12. liuerauit *A*. ‖ 14. hac *B*. ‖ exercetur. Postea domitianus ad hoc beneficium procurrit et uno edicto suscem *A*. ‖ 17. scribuntur silua *Boethius p*. 1538. ‖ 19. nominibus *Rudorffius*: hominibus *AB*. ‖ 20. qua *AB*. ‖ significatio *AB*. ‖ 22. auguste *B*.

neque ullo modo abalienari posse a re publica. item si- *AB*
quid in tutelam aut templorum publicorum aut balneo-
rum adiungitur. (*AB*)

Sunt siluae de quibus lignorum cremia in lauacra *G*32
publica ministranda caeduntur. sunt et loca publica quae
in pascuis sunt relicta quibuscumque ad urbem uenien-
tibus peregrinis.

Habent et res p. loca suburbana inopum funeribus *AB*
destinata, quae loca culinas appellant. habent et loca
noxiorum poenis destinata. ex his locis, cum sint subur-
bana, sine ulla religionis reuerentia solent priuati aliquid
usurpare et hortis | suis adplicare. | de his locis, si r. p. *B*28. (*G*)
formas habet, cum controuersia mota est, ad | modum men- (*A*)
sor locum restituit: sin autem, utitur testimoniis et qui-
buscumque potest argumentis. (*B*)

Sunt autem loca publica coloniarum, ubi prius fuere *G*32
conciliabula et postea sunt in municipii ius relata. sunt
et alia loca publica quae praefecturae appellantur.

*Nam et ubi uis aquae alueo Tiberis prominentem *G*32
modo insulam fecit, locus est publicus, si siluae etiam
sunt iuxta hunc alueum suis circum datae terminibus,
quae communalia nominantur. (*G*)

*Loca autem relicta et extra clusa non sunt nisi in *A*174 *B*28

1. neque] qui *AB*, quae *Boethius*. ‖ ablienari *AB*. alienari (*uel* alienare) nequeunt et possident tutelam aut templorum publicorum aut balnearum [adiungitur] *Boethius*. ‖ a rei publicae *AB*. ‖ it̄ siquid *supra scripta AB*, *et quidem A alia manu*. ‖ 2. autem templorum *A*. ‖ 4. cremia] copia *G*. ‖ 8. Sunt in suburbanis loca publica inopum destinata funeribus *G*. ‖ 9. collina *uel* collinas *Boethius*. ‖ habent *AB*, sunt *G*. ‖ 12. et *AB*, atque *G*. ‖ 13...15. *ima pars paginae* 173 *A recisa*. ‖ 13. mensor *om B*. ‖ 19. aluei tiberis populi romani tantum modo *G*. ‖ 20. si *om G*. ‖ 21. hoc alueo *G*. ‖ 22. casalia *G*. ‖ nominantur *Rigaltius*, non utuntur *G*.

AB finibus coloniarum, ubi adsignatio peruenit usque qua cultum fuit, quatenus ordinatione centuriarum intermissa *B* 29 | finitur. ultra autem siluestria fere fuerunt et iuga quaedam montium, quae uisa sunt finem coloniae non sine *G* 33 magno argumento facere posse. | ergo fines coloniae inclusi sunt montibus. propter quod haec loca, quod adsignata non sint, relicta appellantur; extra clusa, quod extra limitum ordinationem sint et tamen fine cludantur. haec plerumque proximi possessores inuadunt et opportunitate loci inuitati agrum optinent. cum his controuer- (*G*) siae a rebus publicis solent moueri.

A 176 *B* 30 De locis sacris et religiosis * primum * quaeritur an ea loca ullo modo usu capi possint: deinde, quatenus possunt, secundum locum habent mensurae.

Locorum autem sacrorum secundum legem populi Rom. magna religio et custodia haberi debet: nihil enim magis in mandatis etiam legati prouinciarum accipere so- **B* 31 lent, | quam ut haec loca quae sacra sunt custodiantur. hoc facilius in prouinciis seruatur: in Italia autem densitas possessorum multum inproue facit et lucos sacros occupat, quorum solum indubitate p. R. est, etiam si in finibus coloniarum aut municipiorum. de his solet quaestio non exigua moueri inter r. p. et priuatos.

Sed et inter res publicas frequenter eius modi contentio agitatur de his locis in quibus conuentus fiunt maiores et aliquod genus uectigalis exigitur.

1. utque *A et pr B*. ‖ 2. ordinatio *AB*. ‖ 3. quedam *A*. ‖ 6. propterea haec *G*. ‖ 7. non sit *AB*. ‖ et extraclusa *G*. ‖ 8. ordinationes *G*. ‖ cludantur *A*, cludatur *B*. ‖ 9. plerumquæ *A*. ‖ opportunitatem *AB*, oportunitate *G*. ‖ 10. inritati *AB*, irritati *G*. ‖ obt. *G*. ‖ 12. queritur *A*. ‖ 13. possit *B*. ‖ 14. possint *AB*. ‖ mensure *B*. ‖ 15. locurum *A*. ‖ 19. densisas *A*. ‖ 20. locus sacrus *A*. ‖ occupant *AB*. 22. questio *A*. ‖ 24. r̄. p̄. *A*. ‖ contentio *Rudorffius*: sententia *AB*. ‖ 25. agitantur *B*. ‖ 26. uectigales *A*, uettigales *B*.

Nam et de aedibus sacris, | quae constitutae sunt in *AB* 32
agris, * similes * oriuntur quaestiones; sicut in Africa inter Adrumentinos et Tysdritanos de aede Mineruae, de qua iam multis annis litigant. (fig. 40.)

Sunt et loca sacra quae re uera priuatis finibus rei p. coloni debent. haec plerumque interuentu longe obliuionis casu a priuatis optinentur, | quamquam in tabula- *A* 176
riis forme eorum plurimae extent. | si enim loca sacra *(AB)G* 33
aedificabantur, quam maxime apud antiquos in confinio constituebantur, ubi trium uel quattuor possessionum terminatio conueniret. et unus quis possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo, et quantum donasset scripto sanciebat, ut per diem sollemnitatis eorum priuatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent. sed et siquid spatiosius cedebatur, sacerdotibus templi illius proficiebat. in Italia autem multi * templorum loca occupauerunt et seruunt. *

Nam lucos frequenter in trifinia et quadrifinia inue- *G* 34
nimus, sicut in suburbanis et circa publica itinera constituta Moesilea*. | haec maxime aut in loco urbis aut subur- *(G)AB*
banis locis a priuatis detinentur.

De aqua plubia arcenda controuersia * | per regio- *B* 33
nes uariis generibus exercetur. * in Italia [aut quibusdam prouinciis] non exigua est iniuria, si in alienum agrum aquam inmittas; in prouin|cia autem Africa, si transire non *B* 34
patiaris.

1. Nam *om B.* ‖ hedibus *B*, hedebus *A.* ‖ constitute *A.* ‖ 3. adsdrumentinos *A.* ‖ tysdrytanos *A*, tisdytranos *B.* ‖ minerbe *A.* ‖ 5. bera a pribatis *A.* ‖ finibus pr. coli *AB.* ‖ 6. hec *A.* ‖ interuento *AB.* ‖ oblibionis *A.* ‖ 7. causa *A*, *om B.* ‖ 8. forme *A.* ‖ earum *AB.* ‖ 9. maximae *G.* ‖ 13. sanciebat *Scriuerius:* faciebat *G.* ‖ 15. cædebatur *G.* ‖ 18. in trifinio et quadrifinio *Turnebus. sed uide supra p.* 39,11. ‖ 19. constitutum *G.* ‖ 20. Moesilea] esse *G.* ‖ 21. detenentur *AB.* ‖ 22. publia *B.* ‖ 23. uaris *AB.*

A 177 B Eiusdem | condicionis est controuersia de cloacis ducendis et fossis caecis. quod totum, nisi per finem agatur, ad ius ordinarium pertinet. (fig. 41.) (AB)

G 34 Si aqua ex pluuia collecta riuum fecerit per longinquitatem temporum, et ut solet fieri ripam ex utraque parte mediam secans erexerit, et hoc citra fines alterius; dumque riuus ille liti includitur, possessor uicini agri calumniose sibi uelit fines ad riuum usque defendere, non mediocris exinde controuersiae genus exoritur: sed hoc mensoris est peritia finiendum. (G)

AB De itineribus * quaestio multipliciter tractatur.

Nam in agris centuriatis excipitur limitum latitudo causa itineris: sed cum illi recturas suas per qualiacumque loca extendant, B 35 hoc | est qua ratio dictauit, per cliuia et montuosa, qua iter nullo modo fieri potest, quae loca fortasse possessori siluae causa sint utilia, horum loco non inique, per quae possit loca commode iri, iter commutant.

A 178 Nam quae sit condicio itinerum, | non exigua iuris tractatio est. agitur enim utrumne actus sit an iter an ambitus. per quae loca quid liceat populo, iure continetur. (AB)

2. fosis *AB*. ‖ caesis *A*. ‖ 5. fieri *Goesius:* uideri *G*. ‖ 6. citra] intra *G*. ‖ 7. limite *G*. ‖ 11. questio multiplicetur *A*. ‖ 13. iteneris *A*. ‖ 14. per diuia *AB*. ‖ 15. que loca fortassae *A*. ‖ 16. possessores *AB*. ‖ 17. per quam posset loca commodiora iter *AB*. ‖ 19. itenerum *A*. ‖ 20. actu *A*. ‖ sit an inter ambitus *AB*. ‖ 21. per que *A* ‖ contenetur *A*.

INC. AGENI VRBICI DE CONTROVERSIIS AGRORVM.

. . . .

aduersantur, nequid in rerum natura finitum esse uideatur. B 83 ac si rationis actum uniuersaliter adpraehendere proponimus, ut ab initio quodam ad certam finium dispositionem procedit et exigit ornatum, silentio transire nequeo.

Si enim uox, quam uaria uerborum significatione diuidimus, naturalis est, uerborum significatio naturaliter sui exigit institutionem. ipsa quoque litterarum initia necessariam habent sui institutionem. nisi enim constet linearum illam figurationem capere | nomen et esse aliquid, B 84 itemque similiter certas uocis distinctiones certa significatione seruari, numquam scribturae ullus ordo ad notitiam mentis admittetur. et si ad numeros respiciamus, et non putemus esse unum neque duo pluraue, et a primo ad secundum tertiumque distantias non substituamus, nullius ordinis modo numerorum rationalium gradus distinguemus. et quid pluribus fatigamur exemplis? si ad rationem homo pertinet, et rationis nexus humana tangitur prouidentia, ad quam non tantum peruenire ne quidem institutus quisquam mortalium potuisse, | de contrario falsa persuasione B 85 decipimur, et naturaliter inesse nobis etiam sapientiam credimus. custos est disciplina, nisi fallor, infantiae: quae

1. INC. ... AGRORVM *habet A p.* 161. ‖ 5. rationes artum B. ‖ adpraehenderet B. ‖ 6. certa B. ‖ 7. exegit ornatam B. ‖ neq. eos B. ‖ 8. uos B. ‖ significationem B. ‖ 11. habent substitutionem B. *correxit Huschkius.* ‖ 13. ceteras uoces B. ‖ 14. ullius B. ‖ ad institiam B. *correxit Blumius.* ‖ 15. admittitur B. ‖ 16. et *add Blumius.* ‖ 17. tertium quod B. ‖ 18. numerorum] rum B. ‖ distinguamus B. ‖ 19. exempla B. ‖ 21. tantum] *uelim* putatur. ‖ 23. et] si *Blumius.* ‖ inisse B. ‖ 24. castus B. ‖ infantia B.

B cum ita naturalia ad notitiam mentis admittit, ut sint in quae dirigi possit animus, alia procul et semotiore ratione continentur; ad quae cognoscenda, ne uulgaribus abducamur opinionibus, ratio non decrit.

Ac si instituamus ante positas disputationes in tractatum aut ordine persequamur, quam multa praecedunt quibus ad hanc disputandam materiam instrui debeamus! tali enim operatione naturae regimur, ut uniuersa, ad quae *B* 86 pertinemus aut quae ad nos pertinent, sensibus nostris uelut confusa offerantur, ipsaque animo didicerimus dinoscere. quid quod id ipsum, quod quid est, aut quale, prius quadam in parte uidemus, nec statim totam partis proprietatem cernimus, nisi in singulas portiones auocatum undique uisum dreximus, ut relicta magnitudinis occupatione paulatim ad notitiam rei animus inducatur. eadem ratione etiam ceterae intellectu qualitates tenentur. per quae ad aliud opus festinantibus satis dilucida existit probatio, capacitatem rerum generi humano esse concessam, *B* 87 quarum multitudine oneramur | adque in uniuersa distringimur, ut ad certa et electa nisi elaborato studiorum iudicio peruenire nequeamus. ut enim nec ferrum in genere secare potest, nisi ad secandum habilem acceperit figuram, sic animus naturalium capax rerum, nisi certo disciplinae ordine adiutus, subtilioribus indiget argumentis.

1. admittitur aut sunt in qui dirigi possint animum alia procubet semotior rationem continetur atq. cognoscenda *B*. ‖ 3. adducamur *B*. *correxit Huschkius*. ‖ 4. rationis decreti *B*. ‖ 5. ac instituamus adposita *B*. ‖ tractum aut ordinē *B*. ‖ 6. procedunt *B*. ‖ 7. disputandum materia *B*. ‖ 8. operationem *B*. ‖ adq. *B*. ‖ 9. aut quam *B*. ‖ 10. confessa referantur ipsa quoq. animi didicerimus dinoscimus *B*. ‖ 11. ipsum quidquid est aquale *B*. ‖ 12. quadam] quam *B*. ‖ totum *B*. ‖ 15. animum *B*. ‖ 16. etin ceterae intellectum qualitatis *B*. ‖ 17. quae ad] quas *B*. ‖ dilucide *B*. ‖ 18. opacitatem *B*. ‖ 19. multitudinem onerauit ad in *B*. ‖ 21. neq. eamus *B*. ‖ nec *Blumius*: est *B*. ‖ in *om* *B*. ‖ 22. secundum *B*. ‖ 23. animum *B*. ‖ 24. ordinem autus *B*. *correxit Blumius*.

quam ob rem inter praecipua honestarum amore artium *B* conpungere animum et bonae mentis instrumentis fundare debemus. si quidem secundum cognitas mihi artes huius partis sit aut experimenti copia, perferendi quoque suffecerit facultas, poterit | labori nostro non inter minimarum *B* 88 utilitatium profectus locus uindicari.

Quoniam itaque de controuersiis meminimus agrorum, hae quod partibus diuidantur et in quod genera possessionum, aut quas habeant qualitates, tractemus.

Quom autem quaerendum uideatur quid sit ager et ubi sit, ad ordinem mundi partesque reuocamur. mundus autem, ut stoici decernunt, unus esse intellegitur: sed qualis et quantus, geometricis spectaminibus aperitur. eo enim elementorum natura terrae equilibratur. huius terrae pars die fulget, pars nocte fuscatur. diuiditur, | ut *B* 89 supra diximus, in quattuor partes. quarum una inter Atlanticum et eoum mare meridiano ac septentrionali clauditur Oceano, habitabilis atque cognita: appellatur a Graecis oecumene. reliquae igitur habitabilis ratione colliguntur. contraria autem pars parti oecumene finitur Oceano Atlantico atque eoo, et inter meridianum et australem cohibetur Oceanum: appellatur autoecumene. post Oceanum septemtrionalem atque australem duae terreni partes meridiano diffinduntur Oceano: quarum Graeci austro propiorem antictonon appellauerunt; | alteram propiorem septentrioni *B* 90

2. conpunere *B*. ‖ 3. artis *B*. ‖ 4. sint *B*. ‖ sufficerint facilitas *B*. ‖ 5. laborari *B*. ‖ minimum *B*. ‖ 8. hac] hoc *B*. | ‖ 9. habeat *B*. ‖ 10. quam autem quorundam *B*. ‖ 11. mundum partesq *B*. ‖ 12. ut instoici (*id est* istoici) decerunt *B*. ‖ 13. et *add Huschkius. conf. p.* 50,24. ‖ 15. dici *B*. ‖ 17. et eoum] ut eum *B*. ‖ 18. habeshabiles (οικουμενη) *B*. ‖ 19. cacumine reliquitur habitabilis *B*. ‖ 20. oecumene *om B*. ‖ 21. eoo] egeo *B*. ‖ austrantem cohibitur *B*. ‖ 22. antecumene *B*. ‖ 24. diffunditur *B*. ‖ propriorum *B* ‖. 25. *dic* ἀντιχθόνων *et mox* ἀντιπόδων. ‖ propriorum *B*.

B antipodon, quoniam emisperiou aliut latus optinet et ad rationem habitabilis tetartemorii contrariis ambulantium gressibus premitur. oecumene autem, hoc est habitabilis et cognita terreni portio, ad notitiam spatiorum incrementis redigitur umbrarum. huius latitudinem definit orientis occidentisque dimensio, altitudinem septentrionalis facit kardo: intra haec spatia terminatur utroque Oceano. tripertita regionum diuisione distinguitur, Europa Libya atque Asia. *B* 91 Europam a Libya Gallicum Tyrrenum Egeum, hoc | est intestinum, mare diuidit, Asiam ab Europa Tanais, a Libya Nilus. ex his argumentaliter inclinamentorum condicio cognoscetur, intra quae ager imperii Romani spatioso fine diffunditur, cuius controuersias generaliter exequi proposuimus.

Ager est finiruris . . . .

B 39 . . . .

non praetermittimus nominata sententia condicionibus possessionum.

Prima enim condicio possidendi haec est ac per Italiam; ubi nullus ager est tributarius, sed aut colonicus, aut municipalis, aut alicuius castelli aut conciliabuli, aut saltus priuati.

At si ad prouincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem iuris, habent et colonicos qui sunt inmunes, habent et colonicos stipendiarios. habent autem prouinciae et municipales agros, aut ciuitatium peregrinarum.

1. emisperion *B.* ‖ 2. etartemerii *B.* ‖ ambulantiam *B.* ‖ 3. permittitur ecumene *B.* ‖ hoc est habitabulis *B.* ‖ 6. latitudine *B.* ‖ 7. terminantur *B.* ‖ 8. regionem diuisionem *B.* ‖ libia *B.* ‖ 9. a lubia gallicum tyrenum *B.* ‖ 10. Asiam ... argumentaliter] asia ab europa na his aligaliter *B. correxit Huschkius.* ‖ 12. cognoscet intra quā *B.* ‖ 15. EXP. LIB. *B.* ‖ 16. incipit lib. *B*, Incipit liber agri mensurae *E* *p.* 5. ‖ 17. nomina conuenientia *Huschkius.*

Et stipendia|rios . . . . . . qui nexum non habent, B 40 *neque possidendo ab alio quaeri possunt. possidentur tamen a priuatis, sed alia condicione: et ueneunt, sed nec manipatio eorum legitima potest esse. possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et prestandi tributi condicione concessum est. uindicant tamen inter se non minus fines ex aequo ac si priuatorum agrorum. etenim ciuile est debere eos discretum finem habere, quatenus quisque aut colere se sciat oportere aut ille qui iure possidet possidere. nam et controuersias | inter se tales* B 41 *mouent, quales in agris inmunibus et priuatis solent euenire. uideuimus tamen an interdicere quis possit,* hoc est ad interdictum prouocare, *de eius modi possessione.*

Multa enim et uaria incidunt, quae ad ius ordinarium pertinent, per prouinciarum diuersitatem. nam cum in Italia ad aquam pluuiam arcendam controuersia non minima concitetur, diuerse in Africa ex eadem re tractatur. quom sit enim regio aridissima, nihil magis in quaerella habent quam siquis inibuerit aquam pluuiam in suum in|fluere: nam et aggeres faciunt, et B 42 *excipiunt et continent eam, ut ibi potius consumatur quam effluat.*

In omnibus his tamen agris superius nominatis quod genera controuersiarum exerceantur, tractare incipiamus. nam et qualia sint et quod status habeant generales, diligenter intueri debemus.

Etenim ad artificium defendendi plurimum prode erit, si persecuti ius omni diligentia fuerimus. non enim a qualibet parte adgrediendum est in controuersia, sed dispiciendum cui postulationi absolutio pro|xima sit, ne B 43 *inplicatione aliqua et iudicem inpediamus et controuersiam faciamus obscuriorem. nihil puto deformius esse*

24. *conf. p.* 88 *et* 39 *B, tum* 59 *et* 69 *B.* ‖ 25. generalis *B.*

B71 *quam cum de eius modi causis inperiti* | *idoneas uolunt exhibere aduocationes.* quaecumque autem in artificio generaliter eueniunt, colligi utcumque possunt: reliqua omnia sunt infinita. in quantum potero tamen a generalibus specialia argumentis tractabo, *cum ab exiguo quidem exemplo secundum locorum naturam colligere possint* B72 *quid potissimum sequi* | *debeant.*

Quamquam non ignorem inter professores inmodice controuersiarum quaestionem frequenter agitatam, necessariam studiis exercitationem huius quoque partis existimaui. uno enim libro instituimus artificem, alio de arte disputauimus. [cuius tripertitionem sex libris, ut puto, satis conmode sumus executi. exigit enim ars scientiam metiundi, cui datur libri tertii pars, quam quinto et sexto libro continuabimus.] *et de adsignationibus et partitionibus agrorum et de finitionibus terminorum actenus* [deputato arti mensoriae ordine] *meminimus: superest* B73 *nunc ut de controuersiis dispiciamus.* | quae pars [, quamuis quarta sit uniuersitatis, seiungitur, quoniam] communis est cum aliis artibus et priuatae disputationis exigit curam. quam ita capere ac persequi poterimus, si anticipalia quoque, quibus initia substituuntur, non praetermiserimus.

Omnium igitur honestarum artium, quae siue naturaliter aguntur siue ad naturae imitationem proferuntur, materiam optinet rationis artificium geometria, principio ardua ac difficilis incessu, delectabilis ordine, plena praestantiae, effectu insuperabilis. manifestis enim rationis exe-

2. quocumque *B.* ‖ 3. ueniunt *B.* ‖ 12. sex] ex *B.* ‖ 13. conmodis *B.* ‖ pars scientiam metiuna cludatur libra tertia *B.* ‖ 15. comminuanimus *B.* ‖ 17. artis *B.* ‖ 19. uniuersitati *B.* ‖ 20. cum] quam *B.* ‖ exigit cum qua ita *B.* ‖ 22. inita *B.* ‖ *an* substruuntur? ‖ 24. sibi *B.* ‖ 25. sibi a *B.* ‖ 28. effectum separabilis *B.* ‖ rationibus *B.*

cutionibus declarat rationalium ma|teriam, ita ut geometriam *B* 74 inesse artibus aut artes ex geometria esse intellegatur. si enim rationis incrementa tractamus arte, simplicibus ac planis solidisque adhibitam etiam aute nomen potestatem cognoscimus: quin et geometrica analogia aut armonica aut arithmetica, ut contraria aut quinta aut sexta et ceteros ordines, exercemus; ut non tantum artificiorum, uerum etiam omnium rerum qualitates probabiliter ostendat. sed quoniam tanta naturalium rerum magnitudo exercitatioris acuminis exigit curam, non facile geometria uulgari tangitur | opinione et ad intellectum sui nisi quos *B* 75 ad naturalem philosophiam proueliat admittit.

. . . .

Prius quam de transcendentia controuersiarum trac- *B* 59 tare incipiam, status earum exponendos existimo, *quoniam in priore* parte libri *sequentium rerum ordo absolute de his disputari inhibuit. reddendum itaque hic locum tam necessariis partibus* | *existimo.* *B* 60

Omne genus controuersiarum ex quadam materiali uipertitione generatur. *constat* autem haec bipertitio *aut in fine aut in loco*; *non sine illa controuersia quae de positione terminorum praescribitur.* Quem admodum unum extra positum est, quo separato a cetero numero duo primum numerantur, in hoc quoque numero controuersiarum de positione terminorum ad unius omnino condicionem respicit, et quamuis sit origo quaedam litium, mi-

1. declarationalium *B.* ‖ geometria in eos se artibus aut arte *B.* ‖ 2. intellegat *B.* ‖ 3. arte *Rudorffius,* aete *B.* ‖ 4. adhibita etiam nomen potestate *B.* ‖ 5. quin et] quam ut *B.* ‖ armoni*a*ca aut aremnetica aut *B.* ‖ 9. tantuma *B.* ‖ 10. exercitatiores commune (acumen *corr*) in his exigit B. ‖ 11. tegitur opinionem *B. correxit Rudorffius.* ‖ nisi quod *B.* ‖ 12. probeat admitti *B.* ‖ 15. incipitaliistatus earum exponendus *B.* ‖ 16. priorem partem *B.* ‖ 24. numeratur *B.* ‖ 25. omnino] nomine *B.*

B nime tamen adiungi materialibus controuersiis uidetur
B 61 posse, quoniam singulariter omnium litium | anticipalis
existit, et si quaerella eius ad solum descendit, desinit
controuersia esse de positione terminorum: finis enim incipit esse aut loci. ergo legitimi materiales status controuersiarum hii duo uidentur exstare, de fine aut de loco: reliquae controuersiae, quaecumque sunt, ex hac materia oriuntur, et aut ordine mensurarum aut partibus iuris ad status generales priuatos reuocantur. *namque in ordine controuersiarum haec quoque materia litis locum suum optinet.*

De fine subtilior exigitur disputatio, quae a rigore nullo modo distat nisi specie. De quibus est diligentius
B 62 | disputandum: quotiens enim de fine aut de rigore dicimus, non pusilla quaestio oritur, unam pluresue lineas sentiamus; ne *praeterea lex Mamilia fini latitudinem praescribat. de qua lege iuris periti adhuc habent quaestionem, neque antiqui sermonis sensus proprie explicare possunt, quini pedes latitudinis dati sint, an in tantum quinque.* uidetur tamen his, quinque pedum esse latitudinem ita *ut dupondium et semissem una quaeque pars agri finem pertinere patiatur.*

Ergo si corpus habet finis, aliter sentire debemus
B 63 ac si singularem tantum lineam intueamur. | in omni enim
genere disterminationis, cui uel singularis linea interueniat et ex uno duas diuidat partes, ipsius mediae lineae secutus singularem habet contemplationem, sed efficit duas partes horum locorum diuisorum, et si proprius sentire

2. uitium *B.* ‖ 3. desint controuersiæ De *B.* ‖ 5. locus *B.* ‖ materialis *B.* ‖ 6. existare *B.* ‖ 8. et aut] aut *in litura corr B.* ‖ ordinem *B.* ‖ 9. generalis priuatus reuocatur *B.* ‖ 14. non plus illa *B. correxit Huschkius.* ‖ una *B.* ‖ 19. uidentur *B.* ‖ 22. finis *Goesius:* fines *B.* ‖ 23. ac si] ut *B.* ‖ linea *B.* ‖ 24. cui] qui *B.* ‖ 25. duab. *B.* ‖ 26. secutus] *fortasse* strictus. ‖ singularum *B.* ‖ 27. diuersorum *B. correxit Goesius.*

uelimus, triplex incipit esse contemplatio rei diuisae, ... *B*
uideuimus tamen an tota sit corporalis. nam quidquid
terreni est diuisum, sequitur ut et omnino corporale esse
constet. inter uersuras autem duas illud genus lineamenti
quod mensura districxit, quom ex inferiore parte terreno
finiatur, etiam si graciliter, in modum tamen | sulci, per *B* 64
supplementum aëris conspicitur. secundum rationem quorundam philosophorum aut geometrarum [non duplex]
illud quoque quod aëre distinguitur corporale esse decernitur. nunc quem admodum . . . . (*B*)

. . . .

Iniectiuus ergo status est generalis. nam siue de pos- *G* 35
sessione siue de fine controuersia nascatur, per hoc repetitio iusta iniustaue inicitur. (*G*)

. . . .

Falsa pro|positio est, cum controuersia alium habeat *B*
statum generalem et alio ad litem deducatur. uera propositio est cum per statum generalem controuersia ad litem deducitur. ex falso ergo in uerum transcendentia est, cum a quolibet alio statu ad generalem statum controuersia reuocatur. ex uero in falsum transcendit, cum relicto generali statu quolibet alio statu controuersia instruitur.

Ex non stante propositione in stantem *transcendunt*
controuersiae, quotiens | *loci de quo agitur specialia ar-* *B* 65

1. diuersae *B*. *addendum* non duplex *e proximis, ubi uncinaui.* 2. sint *B*. ‖ 3. omnino *Huschkius:* animo *B*. ‖ 5. quod uersura distinxit *Huschkius.* ‖ quom] quam *B*. ‖ 7. suplimentum heres *B*. ‖ 8. philosoporum aut geametrarum *B*. ‖ 9. quod heres distinguit *B*. ‖ 13. per hoc] *id est per ius ordinarium.* ‖ 14. iniustaque *G*. 16. Falsa pro *non habet B*. ‖ 18. cum praestat generalem controuersiam *B*. ‖ 21. 22. reuocatur . . . controuersia *in margine corr B*. ‖ 21. cum] fit ut *B*. ‖ 22. generalis status *B*. ‖ 23. istruitur *pr B*. ‖ 24. in testante transcidunt *B*.

B *gumenta nulla existunt, neque ullum finitimae similitudinis monumentum, sed tantum aboliti finis quaerella exponitur, et excipiens extantium argumentorum quadam expositione defenditur. nam* nec uno genere, sed *et si proximitas aliqua naturalis fuit, quae similitudinem finis adferre possit,* in illam quoque uelut extantium argumentorum oportunitas aptatur. ex re stante in non stantem fit transcendentia, cum *certus agrorum finis, qui aut loci natura aut terminorum distinctione firmatus est, relin-* B 66 *quitur et per uanas demonstrationes con|trouersiae includitur. hoc modo controuersiae plerumque ab ambitiosis possessoribus proximis mouentur.* euenit autem ut eius modi demonstrationes, si ratione deficiantur, interibiles fiant; si contra pro ueris habeantur, ut interibilis inprudentia iudicantium fiat uidelicet finitio.

A quocumque autem controuersiae de agris mouentur, effectus habent aut coniunctiuus aut deiunctibus aut spectibus aut exposcit aut subiectiuus aut reciperat. coniunctiuus est effectus, *quotiens consentientibus angulis exploratus agrorum finis ad modum rationis accipit de-* B 67 *ter|minationem inlaeso utriusque agri solo: quod genus finitionis plerique inter se conuenientes potius quam iudices sortiti factum consignare malunt.* disiunctibus est effectus, *cum determinatio alterius partis solum desecat et ita qualitatem agri diuersam dissimili solo applicat, ut plerumque aut ex prato siluae aliquid adiungatur aut ex silua fine distincto adplicetur ad pratum, et similiter per alias agrorum qualitates.* spectiuus est effectus, *cum est demonstratio finitimis argumentis ex maxima parte fundata, ita*

7. aptatur res extanti non stante fit *B*. ‖ 13. demonstuationis si *B*. ‖ defendatur interribilis fiant si natura pro *B*. *correxit Huschkius*. ‖ 14. interribilis *B*. ‖ 15. fiant *B*. ‖ finitio] fine ut *B*.

ut et dubiis quoque locis aspectum praebeat finitionis. nam- B
que ani|mum non tantum ratione orationis intrauit, sed etiam B 68
contemplandi potestate confirmatur. | expositiuus est effectus G 35
controuersiae, *quotiens finitimorum argumentorum caret demonstratione, et partium magis exigit narrationes, per quas exponendum sit quo rigore termini desint, aut persuadendum iudici, etiam si loci natura finitimam exhibeat similitudinem, quomodo sint reponendi.* subiectiuus effectus est controuersiae, cum relinquitur status generalis et alio quolibet statu controuersia defenditur. recipera-
tiuus est effectus | controuersiae, *quotiens a trifinia aut* B 69
quadrifinia aut ex quolibet alio finis loco in excipientem terminum rectura dirigitur et per incessum definitionis loca quaedam alteri fundo adquirit. aut quotiens solum
aufert et eius loco reddit | utrique fundo, effectus quasi (G)
reciperatiuus existit.

Per hos effectus omnium controuersiarum status inuicem habent transcendentias aut necessarias aut queuntes aut nequeuntes, saepe interibiles. cum enim status gene-
ralis | adsumptiuus primae controuersiae, quae est de po- G 35
sitione terminorum, in rigorem | aut in finem transcendit, B 70
| est quidem necessarius causa argumentorum, sed in illo (G)
genere controuersiae nequiens habetur: ad si uere de fine agatur et omnino terminatus distinctio ei desit, manifeste transcendentia eius non tantum nequiens sed interibilis apparet. eadem ratione in ceteris controuersiis haec transcendentia efficitur, ut aut non necessaria aut nequiens aut

1. namquae *B*. ‖ 3. confirmat *B*. ‖ effectus *B*, status *G*. *ita semper*. ‖ 11. controuersiae *om G*. ‖ 15. quasi *Huschkius:* quosse *B*. ‖ 18. transcendentia *B*. ‖ aut quae euntes aut neq. euntes saepe interrebilis *B*. ‖ 20. quae] qui *B*, status est qui *G*. ‖ 22. est] et *B*. ‖ 23. nequeenim *B*. ‖ uero *B*. ‖ 24. terminus *B*. ‖ 25. neq. his sed interribilis *B*. ‖ 26. haec] habet *B*. ‖ 27. adfigitur *B*. ‖ necessaria aut neque interribilis *B*.

BG 33 interibilis appareat. cum secunda | controuersia de rigore, initialis status pertinentis ad materiam, transcendit in controuersiam quae est loco tertio de fine, status materialis, B 71. (G) speciem non con|dicionem mutat neque materia efficit. | secunda controuersia de rigore, status initialis, quom transcendit in controuersiam quae est de loco materialis, transcendentia eius non necessaria efficitur. secunda . . . . controuersiam quae est loco quinto de modo, status ef- (B) fectiui, transcendunt, ...

. . . .

G 35. 36 Materialis status est ex quo omnes controuersiae | incipiunt, de loco dum taxat. nam transcendentiam non habet de hoc effectiuus, sed dum consummatus fuerit nascitur. nam effectiuus est cum de loco litigatur [et idoneas partes ad litigium aduocationes instituunt].

. . . .

De positione terminorum . . . .

G 21 *Cum ergo possessor inuenerit terminum in possessione sua aliter formatum aut aliter positum quam ceteri qui in ea possessione sunt, aut non inscriptum ut adsolet, agit de eo, in qua sit positus ratione, seu ipse trifinium faciat siue ab alio lineam procedentem excipiat: dumque uicinus possessor huic extiterit ambiguitati contrarius, magna inter utrosque controuersia agitatur.*

Solent enim hae controuersiae de conportionalibus nasci terminibus. nam *si de eorum latere linea quasi ex artificis manu composita uideatur exire atque in unius termini angulum inpingere qui in limite est positus,* in

1. cum *om B.* ‖ |Initialis controuersiae status de rigore pertinens ad materiam *G.* ‖ 2. descendit *B.* ‖ 4. speciem *om G.* ‖ neque materialis efficitur *Rudorffius ex p.* 66,1 ‖ 5. quam *B.* ‖ 6. controuersia qui est loco *B.* ‖ 7. non necessęcest *B.* ‖ *puto deesse* tertia quarta cum in ‖ 12. *confer p.* 74,20. ‖ 14. idoneas uolunt exhibere aduocationis *B p.* 71 (*supra p.* 64,1).

istis [ut ait Frontinus] uelut stantium argumentorum oportu- G
nitas controuersialis aptatur. *hoc enim plerumque potest
in limitibus inueniri. nam si ueteranus, filiis suis unam
possessionem diuidens in tres aut quattuor portiones,
terminos uoluit interesse, potuit quiddam tale | contingere,* G 24
*ut ex multis quicumque respiceret angulum illius termini
qui in maximo est limite constitutus. hos siquidem ter-
minos, qui intra possessionum fines inueniuntur, compor-
tionales appellauit antiquitas.*

. . . .

Videndum hoc diligenti cura. et circuiri agrum ante G 25
*omnia oportet, de quo intentio uertitur; ut redintegrato
suis fundo limitibus per maximorum limitum rationem,
tum de conportionalium terminorum positione, quos uice
tabellarum antiqui intercidendis portiunculis inter filios
suos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.* (G)

. . . .

secundum locorum naturam mouet causas. B 43

*Si uero in alio loco terminus translatus est usurpandi
finis causa, numquam non utique locum desicauit: non
enim cito quisquam propter exiguam partem terminum mo-
uet. erit inprouidentia mensoris secundum angulorum finiti-
morum positionem arbitrari, in quantum sit terminus | trans-* B 44
latus et qua ratione sit in locum suum restituendus.

*Facillimum est inperitiam artificis aliusue retundere
non putantis rationem inesse ordinationi: nam et fre-
quenter euenit ut inperitia mensorum audaciam posses-
soribus praebeat. numquam non concurrentium inter se
finium anguli, non tantum recti, uerum etiam hebetes
aut acuti, habent aliquam rationem; in quam, si non
dissimulemus, facile quod inperiti turbauerunt artificio
restituemus.*

1. *confer p.*68,6. ‖ uelud instantium *G.*

B Haec controuersia moti termini nullius in se aliae B 45 controuersiae statum reci|pit: est enim anticipalis, et quasi commune quaedam litium, declarans aut loci aut modi futuram controuersiam.

De rigore controuersia est status initialis pertinentis ad materiam operis; nec sine prioris controuersiae comparatione. nam cum de rigore agatur, potest fieri ut ante motus sit terminus: ideoque haec secunda controuersia prioris quoque controuersiae capax apparet; quamquam et sine prioris controuersiae interuentu priuatim de rigore B 46 controuersia suscitari possit: nec enim om|nibus locis agrorum, aut capientibus aut non capientibus, termini ponuntur.

Refert in quo agro agatur. si limitatus est, aut ordo limitis ordinati desideratur, aut subrunciui aut linearis aut interiectiui rigoris incessus. at si in agro arcifinio sit, qui nulla mensura continetur, sed finitur aut montibus aut uiis aut aquarum deuergiis aut notabilibus locorum naturis, aut arboribus quas finium causa agricolae relinquunt et ante missas appellant, aut fossis aut quodam (B) *culture discrimine,*

. . . .

De fine . . . .

G 21 *Extremitas finitima linea est quae interuenit aut per iter publicum, quod transcendi non potest secundum legem colonicam, quia omnis limes itineri publico seruire debet, aut per limites siue terminos aliaue signa quibus territoria finiuntur, aut ubi in soluto loca remanserunt. haec autem sunt loca quae in soluto dicuntur, quae aut in saxuosis et sterelibus locis sunt aut in paludibus, ubi*

1. nullus *B.* ‖ 3. commune] commotio, *puto, uel* comminatio. ‖ 4. futura controuersia *B.* ‖ 5. initiales *B.* ‖ 6. materia *B.* ‖ 8. controuersiam *B.* ‖ 10. interuentum *B.*

nulla potuit exerceri cultura; quae, dum non esset quod [G] *excoli potuisset, nullis necesse fuit limitum regulis obligari. propterea et soluta loca uocata sunt.* [(G)]

. . . .

Nam plerumque uia, dum cum limite currit, etiam [G 34] *si uicinalis est aut lignaria aut priuata, finem prestat. regammante uero uia uel limite, dum a se utrimque discesserint, desinit uia finem prestare, et erit controuersia: sed inspec|tio artificis eam finiet.* [G 35 (G)]

. . . .

agetur. cum enim loci sit tanta iniquitas, | et aut praerupta [B 46. 47] *aut abrupta, quae aut ruere aut minui possent, uetus consuetudo est terminos relatis pedibus in solido agro ponere. quamquam non erat necessarium, cum ipsa loci natura talis esset ut neque inferiorem uicinum admitteret in partem superiorem neque superiori descensum ullo modo praeberet. sed diligentes agricolae propter inpudentium uicinorum consuetudinem parum se tutos credunt, nisi ita fundauerint agros, ut etiam aliquid extra mensurarum ordinem faciant.*

In superciliis autem maioribus non defuerunt qui ita finem seruari | uellent, ut quatenus attingere unus [B 48] *quisque possessor posset, eatinus possideret. uidebimus an aliquam rationem sint secuti, cum sit totum supercilium superioris agri fundamentum, nec, si subruatur, possit sine iniuria superioris fieri. ideoque magis certior ratio illa uidetur, ut fundamento tenus in agro arcifinio possessio seruari debeat, | si termini desint.* [G 213]

Frequenter inter se possessores propter loci difficultatem totum supercilium, quod angerentur ipso subiacente, inferioribus cesserunt, et contenti fuerunt ter|minos per [B 49] *summum iugum disponere, nullam secuti rationem. haec tamen si occurrunt, non quasi noua intueri debebimus.*

Plurimis deinde locis terminos sacrificales non in

BG *fine ponunt, sed ubi illud sacrificii potius oportunitas suadet, hoc est loci conmoditas, in quo sacrificium abuti conmode possint. hos terminos non statim finitimos obseruare debebimus, etiam si non longe a fine positi fuerint: frequenter enim uiae finiunt, iuxta quas arbores solent esse laetiores, sub quas defigere terminos sacrificii causa possessores consue|runt. uerum tamen multi non* B 50 *tantum sacrificii secuntur consuetudinem, sed etiam rationem, et ipso fine defigunt: propter quod adimi fides* (B) *sacrificalibus palis in totum non debet.* (fig. 34.)

G 214 *Nam et locorum elationes et cliuia et colliculi finem faciunt.*

Termini autem si transuersi positi fuerint, gammam (G) *faciunt, sed non statim trifinium ostendunt.* (fig. 35.)

. . . .

De loco . . . .
B *haberi ordinem legis Mamiliae excessum plurimum, praecipue in agris archifiniis, sed nec minus in adsignatis. cum enim modum loci nulla forma praescribit et controuersia oritur,* nullo alio statu ad litem deduci debet quam ut de loco agatur. *solent quidam per inprudentiam mensores arbitros conscribere aut sortiri iudices* B 51 *finium | regundorum causa, quando in re praesenti plus quidem quam de fini regundo agatur. sic fit ut post sententia inrita sit, et rescindi possit quod aut iudex aut arbiter pronuntiauerint, neque ullum commissum faciat qui sententiam non sit secutus, quando de alia re iudicem aut arbitrum sumpserint.*

De loco, si possessio petenti firma est, etiam interdicere licet, dum cetera ex interdicto diligenter peragantur: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima. si uero posses-

20. nulla alio statum *B.* ‖ 21. quam] quod *B.*

sio minus firma est, mutata formula | iure Quiritium peti [B 52] *debet proprietas loci; iudicari praeterea si locus de quo agitur aut terminis aut arboribus aut aliquo argumento finem aliquem agri declaret et a continuatione soli quasi quibusdam argumentis eximatur.*

Ne praetereat nos, illut etiam tractare debemus, si arbores finitimas habet et locus est fere siluester, quo in genere est possessio minus firma, ne certetur interdicto. quod si silua cedua sit, post quintum annum parcissume repetatur. qui autem appellent arbores notatas, scire debemus idioma regionis. qui claui|catas uocant [B 53] *quas finis declarandi causa denotant, ut in Brittiis, alii in Piceno sitiagitat, in aliis regionibus insignes aut notas.*

Si uero pascua sit et dumi ac loca pene solitudine derelicta, multo minorem possessionis habent fidem. propter quod minime de his locis ad interdictum iri debet.

De quibus autem locis ad interdictum iri potest, sunt fere culta, quae possessionem brebioris temporis testimonio adipiscuntur, ut arba aut bineae aut prata aut aliut aliquod genus culturae. haec tamen cum in demonstratione allegabuntur, etiam si partes quaedam proximae | et interiacentes culture fuerint propriae, non erit [B 54] *satis illas sui generis agro adsignare, sed circuire oportebit totum fundum et ita fidem obligare, ne demonstratione neglegenter soluta appareat.*

De modo controuersia est status effectiui: ante enim locus est ibi quam modus nominetur: aeque recipiens ante dictarum controuersiarum omnes status, sed, ut superius significaui, irritos et non necessarios.

Haec controuersia *frequenter in agris adsignatis exercetur: agitur enim ut secundum acceptam eius ueterani*

26. est *om B.* ‖ 27. aeque] *malim* eaque. ‖ 28. superius] *p.* 70,8. 366. ‖ 29. irritus *B.* ‖ necessarius *B.*

B 55 *qui in illud solum deductus est, modus restituatur;* | *aut si quando praescribtus est lege aliqua agri modus.*

Quom autem in adsignato agro secundum formam modus spectetur, solet tempus inspici et agri cultura. si iam excessit memoria abalienationis, solet iuris formula [non silenter] interuenire et inibere mensores, ne tales controuersias concipiant, neque quietem tam longae possessionis inrepere sinit. si et memoria sit recens, et iam modus secundum centuriam conueniat et loci natura indicetur et cultura, nihil inpediet secundum formas aestimatum petere: lex enim modum petiti definite prescribit, cum B 56 *ante quam* | *mensura agri agatur modus ex forma pronuntiatus cum loco conueniat. hoc in agris adsignatis euenit. nam si aliqua lege uenditionis exceptus sit modus, neque adhuc in mensuram redactus, non ideo fide carere debebit, si nostra demonstratio eius in agro non ante finiri potuerit quam de sententia locus sit designatus.*

. . . .

in hac controuersia, quod inter priuatos tractatur.

Nam inter res publicas non mediocriter eius modi controuersia solet exerceri, quam frequenter coloniae habent cum coloniis aut municipiis aut saltibus Caesaris B 57 *aut priuatis.* | nam et supra dictae controuersiae omnes euenire et rebus publicis possunt. *nec enim refert, cuius sit solum aut cuius iuris, ad mouendam controuersiam: tunc autem habet differentiam, prout a iudice tractatur.*

Obseruari in hac controuersia a mensore debebit lineis, num in similitudine dissimile interueniat; quoniam nulla potest ueritas adprobari, si illi quid uel exiguum falsi interueniat. ueritas enim habere debet suam similitudinem per omnia momenta: falsum siquid est, multa

23. non et *B.* ‖ 28. dum in similitudinem dissimile illorum ueniat *B.* ‖ 29. qui uel *B.* ‖ 30. enim] non *B.*

uarietate confunditur. *et habet aes, quoius formam respicit,* B *cum modus in discrimine | est. ars triplici adtestatione* B58 *firmatur: habere enim debet aes primo locum, deinde modum, deinde speciem. at si inter res publicas agatur aut rem publicam et Caesarem, instrumentis forte ueteribus continebitur, ut solet, adaeratio;* ne falsa ueris dissimilia sint, sed persuasione similia fiant, hoc est falsa pro ueris adprobentur. in conparatione tamen hoc inter est, quod falsa persuadendo adprobentur ueris, quae adprobatio in promptu est et quodam modo in prima acie fertur, falsis latentius uera adprouentur. ita fit si conparare quis uelit hominis probationem et | statuae. cum B59 uiuentem hominem omnibus bibere et ambulare constet, siquis inquirere uelit anne uiuat, non potest illi non ab ipsis probationibus persuaderi, id est quod bibat, quod ambulet, quod loquatur: ad statuam .... multumque mens infringenda est, ut similitudo ueritatis animam habere uideatur, de cuius simulatione est profecta.

. . . .

ad lucum Feroniae Augustinorum iugera M. *haec in discrimen* A163 B1 *si uenerunt, omnia supra dicta conuenienter habere debent, ut illa sint quae secundum formam proponuntur..... geminus in prouinciis modus ab alio possidetur, ab alio ne quidem simplex. quem admodum autem fieri soleat, tractare non alienum iudico. potest enim fieri ut illa mille iugera secundum ordinationem mensoris a luco quidem incipiant, at in diuersa regione. quod falsum manifesto apparet: sed in de|monstratione inpe-* B2

8. pro ueris] pronaberis *B*. ‖ 9. quae] qua *B*. ‖ 10. promptum *B*. ‖ quod ad modo *B*. ‖ aciae *B*. ‖ 11. uera] hoc uero *B*. ‖ fit] ut *B*. ‖ 12. homines *B*. ‖ 12. statuam et cum autem hominum *B*. ‖ uiuere *B*. ‖ 13. ambulare uelit (alii constet siquis inquirere) *corr B*. ‖ 14. annuebat *B*. ‖ 15. ideo quo uibat *B*. ‖ 16. adstantium (n *corr B*; at in statua diu *Huschkius*. ‖ 17. infrigenda *B*. ‖ animum *B*. ‖ uideat *B*. ‖ 18. perfecta *B*.

AB *ritis obscurissimum est dinoscere an secundum formam regio conueniat praesens, si ut aquae diffusae regiones pareant et argumentis aut arborum aut aliarum rerum careant; sicut in Africa, ubi spatiositas et inundatio camporum eius modi controuersias facillime in errorem deducit. quod si eadem mille iugera, in eodem sane loco quo forma indicat, cohibitis angulis* [*nihil deest*] *in re presenti minoribus lineamentis deformentur, ut modum* *B* 3 *non expleant, se|quitur falsum futurum, quando nihil amplius demonstrationi quam locus conueniat, et specie disconueniente, uelut* AD *pro* CA *scripta, modus item disconueniat. at si in eodem loco uelim eadem mille iugera aliis lineamentis describere, conuenient quidem mille iu-* *A* 164 *gera, et ad lucum Feroniae | esse conueniet, sed specie disconueniente inter peritos manifeste falsum apparebit.*

Memineram et superius, ut aliquid uerum adprobari possit, minime ei quicquam falsi posse interuenire. nam et haec expositio declarat, quia, quamuis duae consen- *B* 4 tiant | partes, ab una dissentiente uincantur, neque uerum esse possit, nisi illis quoque tertia pars illa consenserit. *conuenire autem omnino in restitutione formarum omnia debent, ut secundum signa in formis nominata locus quicumque erat restituatur, aut artificio signorum loca requirantur, si erint, ut frequenter euenit, turbata. ea docere nos angulorum positiones poterint. sic erit ut et artis sinceritas seruetur et ordo ueteris adsignationis non praetermittatur.*

B 5 De proprietate controuersia est status effectiui: efficitur enim ex omnibus ante dictis controuersiis. sed qua-

16. superius] *p.* 76,29. ‖ 17. falsae possae *AB*. ‖ 18. quia *addidi*. ‖ 28. De ($\overline{mn}$ *add B*) proprietate (propietate *A*) mundi Controuersia *AB*. ‖ statutus effecti[bi] *A*.

rum status in hac propositione inriti habentur, dixi et *AB* supra.

De proprietate agitur plurimum iure ordinario, neque est hic mensurarum interuentus, nisi cum queritur quatenus agatur.

Proprietas non uno genere uindicatur. | *(AB)*

Nam ubi mons fuit proximus asper seu sterelis, super *G27* *quo fundi constitui nequiuerunt, aut forte aquae inopia habitatio hominibus prorsus negata est, siluae tamen dum essent glandiferae, ne earum fructus perirent, diuiso monte particulatim datae sunt proprietates quaedam fundis in locis planis et uberibus constitutis, qui paruis fluminibus stringebantur.* | *et sunt plerumque agri, ut in Campania* *AB* *in Suessano, culti, qui habent in monte Massico plagas siluarum determinatas:* quarum siluarum proprietas | ad *A165 B6* quos pertinere debeat iudicatur. *nam et formae antiquae declarant ita esse | adsignatum, quoniam solo culto ni-* *(G)* *hil fuit siluestre iunctum quod adsignaretur.*

Relicta sunt et multa loca quae ueteranis data non sunt. haec uariis appellationibus per regiones nominantur: in Etruria communalia uocantur, quibusdam prouinciis pro indiuiso. | *haec fere pascua certis personis* *G28* *data sunt depascenda tunc cum agri adsignati sunt. haec pascua multi per inpotentiam inuaserunt | et co-* *B7* *lunt: et de eorum proprietate solet ius ordinarium moueri, non sine interuentu mensurarum, quonium demonstrandum est quatenus sit adsignatus ager.* *(G)*

Nam per emptiones quasdam solet proprietas quarundam possessionum ad priuatas personas pertinere. quae iure magis ordinario quam mensuris explicantur.

15. proprietates ad quos fundos *G.* ‖ 16. pertenere *A.* ‖ debeant *G.* ‖ uindicatur *AB*, discutiatur *G. conf. p.* 15,4: *inde enim petita haec Agennius inculcauit.*

AB *Nunc ut ad publicas personas respiciamus, coloniae*
G 28 *quoque* | *loca quaedam habent adsignata in alienis fini-*
bus, quae loça solemus praefecturas appellare. harum
B 8 praefectura|rum proprietas manifeste ad colonos pertinet,
non ad eos quorum fines sunt deminuti. *solent et priui-*
legia quaedam habere beneficio principum, ut longe [*et*]
semotis locis saltus quosdam reditus causa acceperint.
quorum proprietas indubitate ad eos pertinet quibus est
(*AB*) adsignata. | *sunt et alie proprietates quae municipiis a prin-*
(*G*)*AB* *cipibus sunt concessae.* | alia beneficia etiam quaedam
A 166 | municipia acceperunt, et priuatae personae, quae de prin-
cipibus illis temporibus bene meruerunt.

In hac controuersia plus potestatis habet ius ordi-
B 9 narium quam ars mensoria. ab eo enim statu lis | inci-
pit, ut de proprietate agatur, non de loco: mensura autem
nihil amplius quam secundum formam locum declarat. in
hac autem controuersia ars mensurarum locum secundum
habet, quoniam prius alii uacandum est an agenda sit
mensura. (fig. 36.)

De possessione controuersia est status effectiui,
quoniam primum possessio tempore efficitur, deinde, ut
ad solum respiciamus, omnes ante dictas controuersias
A 167 capit: si enim solum cogitemus, ut legitima | possessio
B 10 inpleri possit, indubitate | locus definiatur necesse est. et
de hac controuersia *plurimum interdicti formula litiga-*

4. propriaetas *A*, proprietates *G*. || pertinent *G*. || 5. diminuti *G*. || 8. quae proprietas ad eos quibus data est indubitate pertinet *G*. || indubite *A*, indubitae *B*. || 11. acciperunt et priuate *A*. || 14. quam ors *A*. || statuit lis *supra scripta A*, *addit corr B*. || incipiat *A*. || 15. ut *om AB*. || 18. alii *in A deletum pr aut certe antiquissima manu*. || an] quam *Goesius*. || eganda *A*. || 20. de mn. possessione *B*. || status *om AB*. || effectui *AB*. || 23. capti *B et pr A*. || si enim *bis A*. || 24. expleri *corr B*. || indubitae *AB*.

tur. de qua et in superiore parte meminimus: ideoque *AB* *non puto eam iterum retractandam.* (fig. 37.)

De subsiciuis controuersia est status effectiui, quoniam subsiciua nominari aut sentiri sine quadam loci latitudine aut modo non possunt. ideoque manifeste apparet supra dictarum controuersiarum status in . . . . . . locum.

Subsiciuorum autem genera sunt duo; unum quod extremis adsignatorum | agrorum finibus centuriam non *B* 11 explet. aliut etiam integris centuriis interuenit. de quo *maximae controuersiae agitantur. cum enim adsignatio in agro adsignato fieret, non potuit omnis modus intra* IIII *limites ueteranis* | *adsignari.* in ea remansit aliquid, *A* 168 quod a subsecante linea nomen accepit subsiciuum. *in his subsiciuis quidam iterum miserunt quibus agri adsignarentur, quidam et subsiciua coloniis concesserunt. ideoque semper hoc genus controuer|siae a rebus publicis* *B* 12 *exercentur. per longum enim tempus attigui possessores uacantia loca quasi inuitante otiosi soli oportunitate inuaserunt et per longum tempus inpune commalleauerunt. horum subsiciuorum multae res p. etiam si sero mensuram repetierunt, non minimum aerario publico contulerunt. pecuniam etiam quarundam coloniarum imp. Vespasianus exegit, quae non haberent subsiciua concessa: non enim fieri poterat ut solum* | *illud quod nemini erat* *B* 13 *adsignatum, alterius esse posset quam qui poterat adsignare. non enim exiguum pecuniae fisco contulit uenditis subsiciuis. sed posquam legationum miseratione commotus est, quia quassabatur uniuersus Italiae possessor,*

3. de. mn. subsiciuis. mn. controuersia *B*. controuersiast status *A*. ‖ 4. latitudinem *AB*. ‖ 5. manifeste *supra scriptum A et corr B*. ‖ 7. *Haec ex libro primo Frontini sumpta sunt*, *p*. 6, 6. ‖ 8. centuriarum *AB*. ‖ 9. explit *A*. ‖ 12. in ea *A*, in ae *B*. ‖ 13. *conf. p*. 6, 5.

AB *intermisit, non concessit. aeque et Titus imp. aliqua subsiciua in Italia recollegit. praestantissimus postea Domitianus ad hoc beneficium procurrit et uno edicto totius Italiae metum liberauit.*

B 14 *Haec controuer|sia numquam a priuatis exercetur.* (fig. 38.)

A 169 *D*e *allubione* controuersia est status effectibi: efficitur enim subinde et per tempora mutatur. *in hac controuersia plurimum sibi uindicat ius ordinarium. agitur enim de eo solo quod alluat flumen, et subtiles intro ducuntur questiones, an ad eum pertinere debeat cui in altera ripa recedente aqua solum creuit, an hic qui aliquid agri sui desiderat transire et possidere illud debeat quod flumen reliquid. nisi quod illud subtilissime pro-*
B 15 *fertur, | quod is solum amisit, non statim transire in alteram ripam, sed abductum esse et elotum. et illud, contra uicinum longe dissimilem agrum habere; quod hic forte cultum et pingue solum amiserit, aput illum autem harenae lapides et limum abluuio inuectum remanserit. illud praeterea, quod finem illis semper aqua*
A 170 *fecerit et nunc quoque |facere debeat.*

Sunt et multi casus de quibus subtiliter tractatur: sed nec uno tantum genere per alluuionem flumina pos-
B 16 *sessoribus iniurias faciunt. sicut | Padus relicto albeo suo per cuiuslibet fundum medium inrumpit et facit insulam inter nouum et ueterem alueum. ideo de hac re tractatur, ad quem pertinere debeat illud quod reliquerit; cum iniuriam proximus possessor non mediocrem patiatur, per cuius solum amnis publicus perfluat. nisi quod iuris periti aliter interpraetantur, et negant illud solum quod solum populi Romani coepit esse, ullo modo usu capi a quoquam mortalium posse. et est uerissimum. ita*

7. mn. de allubione. mn. *B*.

neuter possessor excedere finem | illum ueteris aque ullo AB71
iure potest aut debet. | hae quaestiones maxime in Gallia G29
togata mouentur, quae multis contexta fluminibus inmodicas Alpium niues in mare transmittit et subitarum regelationum repentina inundatione patitur | iniurias. (G)

Quaeritur tamen qualia et quanta sint flumina in quibus alluuio obseruari debeat. nam et iure continetur nequis ripam suam in iniuriam uicini munire uelit.

Multa flumina et non mediocria in adsignationem mensurae antiquae ceciderunt: nam et | deductarum co- B18
loniarum formae indicant; ut multis fluminibus nulla latitudo sit relicta. sequitur in his fluminibus artem mensoriam aliquem locum sibi uindicare, | quatenus acto li- (A)
mite accepta finiatur, qua uel aquam uel agrum uel utrumque habere debeat unus. fuit enim fortasse tunc ratio non simplex, qua deberet quis quid deductorum etiam aquae accipere. primum quod exiguitas agrorum conditorem ita suadebat. deinde quod non erat ingratum possessori proximum esse aque commodo. tertio
| quod, si sors ita tulerat, aequo animo ferendum ha- B19
bebat. in his agris exigitur fere mensura secundum postulationem aeris formarumque: quo pertica cecidit, eatenus acceptae designantur.

Videbimus an inter mensores et iuris peritos esse de hoc quaestio debeat, cursum an perticam sequamur, si qua usque potuit ueteranis est adsignatum. scio in Lusitania, finibus Emeritensium, non exiguum per mediam coloniae perticam ire flumen Anam, circa quod agri sunt adsignati qua usque | tunc solum utile uisum B20
est. propter magnitudinem enim agrorum ueteranos circa extremum fere finem uelut terminos disposuit, paucissimos circa coloniam et circa flumen Anam: reliquum ita remanserat, ut postea repleretur. nihilo minus et secunda et tertia postea facta est adsignatio: nec tamen agrorum modus di-

B *uisione uinci potuit, sed superfuit inadsignatus. in his*
G 29 *agris cum subsiciua requirerentur,* | *inpetrauerunt posses-*
B 21 *sores a praeside prouinciae eius, ut aliquam latitu*|*dinem*
(G) *Anae flumini daret.* | *quoniam subsiciua quae quis oc-*
cupauerat redimere cogebatur, iniquum iudicatum est ut
quisquam amnem publicum emeret aut sterilia quae allue-
bat: modus itaque flumini est constitutus. hoc exempli
G 29 *causa regerendum existimaui.* | *nam et in Italia Pisauro*
flumini latitudo est adsignata eatenus qua usque alla-
(G) *babat.* | (fig. 39.)

De iure territorii controuersia est status iniectibi.
inicitur enim solo quaedam controuersia e persona: tum
B 22 praecipue quid|quid est illud de quo agitur, aut locus
aut modus, generalem statum a iure ordinario trahit, etiam
si multis locis mensurarum exigat interuentum. haec enim
controuersia *non tantum inter res publicas sed et inter*
A 171 | *rem p. et priuatos exercetur, nec tantum iure ordina-*
rio sed et arte mensoria conponitur.

Inter res p. autem controuersiae eius generis mo-
uentur, ut quaedam sui territorii iuris esse dicant, quam-
uis sint intra aliaenos fines, munificentiamque coloniae aut
B 23 *municipio ex his locis* | *deberi defendant. sed haec quae-*
G 30 *dam coloniae aut beneficio conditorum perceperunt,* | *ut*
Tudertini, aut postea aput principes egerunt, ut Fanes-
tres, ut incolae, etiam si essent alienigenae, qui intra
territorium colerent, omnibus honeribus fungi in colonia
(G) *deberent. hoc Fanestres nuper inpetrauerunt,* | *Tudertini*
autem beneficio habent conditoris.

Inter res p. et priuatos non facile tales in Italia
controuersiae mouentur, sed frequenter in prouinciis,
B 24 *praecipue in Afri*|*ca, ubi saltus non minores habent pri-*

11. de mn. iure territorii. mn. controuersia *B.* ‖ 12. cum praecipuae quiquid *B.* ‖ 14. status iure *B.* ‖ 15. mensuram *pr B.*

uati quam res p. territoria: quin inmo multis saltus longe AB *maiores sunt territoriis: habent autem in saltibus priuati non exiguum populum plebeium et uicos circa uillam in modum munitionum. tum res publicae controuersias de iure territorii solent mouere, quod aut indicere munera dicant oportere in ea parte soli, aut legere tironem ex uico, aut uecturas aut copias deuehendas indicere,* aliquando et ex quadam parte soli; quamuis alium statum generalem | controuersiae | accipere debeant quae B 25. A 172 de loco non exiguo mouentur. res tamen publicae cum priuatis si agunt, quasi iure territorii solent uindicare, et hunc statum generalem constituunt. *eis locis quae loca res p. adserere conantur. eius modi lites non tantum cum priuatis hominibus habent, sed et plerumque cum Caesare, qui in prouincia non exiguum possidet.*

Non est dubium necessarias esse mensuras in eius modi controuersia, quae quamuis alio nomine appellatur, locorum ta|men facit quaestionem. (fig.) B 26

De locis publicis controuersia est aeque status iniectiui. sunt autem loca publica complura, sed ex his quaedam loca priuatam exigunt defensionem: et quamuis haec loca diuersis appellationibus contineantur, | unam tamen A 173 habent controuersiae condicionem.

Sunt autem loca publica haec quae inscribuntur ut SILVAE ET PASCVA PVBLICA AVGVSTINORVM. *haec uidentur nominibus data; quae etiam uendere possunt.*

Est alia inscribtio, quae diuersa significatione uidetur esse, in quo loco | inscribitur SILVA ET PASCVA *aut* FVNDVS B 27 SEPTICIANVS COLONIAE AVGVSTAE CONCORDIAE. *haec inscribtio*

9. que *A.* ‖ 10. exiguo *A.* ‖ publicas *AB.* ‖ 11. iuri *AB.* ‖ 17. quae *om AB* ‖ 18. locurum *A.* ‖ 19. mn̄. controuersia *B.* ‖ aequae *AB.* ‖ 20. cumplura sed his quidam *A.* ‖ 21. priuata *AB.* ‖ 22. una *A.* ‖ 23. controuersia *B*, controuersiam *A.* ‖ condicionis *AB.*

AB *uidetur ad personam coloniae ipsius pertinere neque ullo modo abalienari posse a re publica. item siquid in tute-*
(AB) *lam aut templorum publicornm aut balneorum adiungitur.*

G32 *Sunt siluae de quibus lignorum cremia in lauacra publica ministranda caeduntur. sunt et loca publica quae in pascuis sunt relicta quibuscumque ad urbem uenientibus peregrinis.*

AB *Habent et res p. loca suburbana inopum funeribus destinata, quae loca cula culinas appellant. habent et loca noxiorum poenis destinata. ex his locis, cum sint suburbana, sine ulla religionis reuerentia solent priuati*
B28. (G) *aliquid usurpare et hortis | suis adplicare. | de his locis,*
(A) *si r. p. formas habet, cum controuersia mota est, ad | modum mensor locum restituit: sin autem, utitur testi-*
(B) *moniis et quibuscumque potest argumentis.* (fig.)

G32 *Sunt autem loca publica coloniarum ubi prius fuere conciliabula et postea sunt in municipii ius relata. sunt et alia loca publica quae praefecturae appellantur.*

G32 Multis modis loca publica dici possunt: sed dum diuersis condicionibus constringuntur, non possunt nisi sua suis locis incidere.

Nam et ubi uis aquae alueo Tiberis prominentem modo insulam fecit, locus est publicus, si siluae etiam sunt iuxta hunc alueum suis circum datae terminibus,
(G) *quae communalia nominantur.*

A174B De locis relictis et extra clusis controuersia est status iniectibi: manifestum est enim de loco agi, sed per aliam personam. *loca autem relicta et extra clusa non sunt nisi in finibus coloniarum, ubi adsignatio peruenit usque qua cultum fuit, quatenus ordinatione centuriarum*
B29 *intermissa | finitur. ultra autem siluestria fere fuerunt*

21. incedere *G. correxit Turnebus.* ‖ 26. extrac Controuersia *A*, extraclusis mn. controuersia *B*.

et iuga quaedam montium, quae uisa sunt finem colo- AB *niae non sine magno argumento facere posse.* | *ergo fines* G33 *coloniae inclusi sunt montibus. propter quod haec loca, quod adsignata non sint, relicta appellantur; extra clusa, quod extra limitum ordinationem sint et tamen fine cludantur. haec plerumque proximi possessores inuadunt et opportunitate loci inuitati agrum optinent. tum his controuersiae a rebus publicis solent moueri.* (fig.) (*G*)

De locis sacris et religiosis controuersia est aeque A178 B30 status iniectibi: agitur enim de locis, sed cum aut sacra aut religiosa nominentur, statum generalem a iure ordinario accipiunt. *primum* enim *quaeritur an ea loca ullo modo usu capi possint: deinde, quatenus possunt, secundum locum habent mensurae.*

Locorum autem sacrorum secundum legem populi R. magna religio et custodia haberi debet: nihil enim magis in mandatis etiam legati prouinciarum accipere solent, | *quam ut haec loca quae sacra sunt custodiantur.* B31 *hoc facilius in prouinciis seruatur: in Italia autem densitas possessorum multum inproue facit et lucos sacros occupat, quorum solum indubitate p. R. est, etiam si in finibus coloniarum aut municipiorum. de his solet quaestio non exigua moueri inter r. p. et priuatos.*

Sed et inter res publicas frequenter eius modi contentio agitatur de his locis in quibus conuentus fiunt maiores et aliquod genus uectigalis exigitur.

Nam et de aedibus sacris, | *quae constitutae sunt in* B32 *agris,* mutata tantum persona *similes* tamen *oriuntur quaestiones; sicut in Africa inter Adrumentinos et Tysdritanos de aede Mineruae, de qua iam multis annis litigant.*

9. m̄n̄. controuersia *B*. ‖ est ^aeque *A*, est et aeque *B*. ‖ 10. iniecutibi *B*.

AB *Sunt et loca sacra quae re uera priuatis finibus rei p. coloni debent. haec plerumque interuentu longe obli-* A176 *uionis casu a priuatis optinentur, | quamquam in tabu-* (AB)G33 *lariis forme eorum plurimae extent. | si enim loca sacra aedificabantur, quam maxime apud antiquos in confinio constituebantur, ubi trium uel quattuor possessionum terminatio conueniret. et unus quis possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo, et quantum donasset scripto sanciebat, ut per diem sollemnitatis eorum priuatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent. sed et siquid spatiosius cedebatur, sacerdotibus templi illius proficiebat. in Italia autem multi templorum loca occupauerunt et serunt.*

G34 *Nam lucos frequenter in trifinia et quadrifinia inuenimus, sicut in suburbanis et circa publica itinera* (G) AB *constituta Moesilea* perspicimus. | *haec maxime aut in loco urbis aut suburbanis locis a priuatis detinentur.* (fig. 40.)

B33 *De aqua plubia arcenda controuersia* est | status iectibi: per quodcumque enim solum transit, ad ius ordinarium magis respicit condicio eius quam ad mensuras; nisi si per extremitatem finis uadat: propter quod statum generalem etiam alium accersire debet et quasi geminatione quadam defendi, quod et per finem eat et sit lis de pluuia arcenda. haec controuersia *per regiones uariis generibus exercetur*, sed quasi ad eandem respicit condicionem. *in Italia [aut quibusdam prouinciis] non exigua est iniuria, si in alienum agrum aquam inmittas; in* B34 *prouin|cia autem Africa, si transire non patiaris.*

A177 *Eiusdem | condicionis est controuersia de cloacis du-*

12. multi *et* 13. serunt] *hic omisi Christiana commentatoris.* ‖ 18. publia arcenda m̄n̄ controuersia *B.* ‖ iniectitibi *pr B.* ‖ transitum *A.* ‖ 20. respicit *om A.* ‖ 22. et *om A.* ‖ 25. condicione *AB.*

cendis et fossis caecis. quod totum, nisi per finem aga- *AB*
tur, ad ius ordinarium pertinet. (fig. 41.) (*AB*)

Si aqua ex pluuia collecta riuum fecerit per longin- *G* 34
quitatem temporum, et ut solet fieri ripam ex utraque
parte mediam secans erexerit, et hoc citra fines alterius;
dumque riuus ille liti includitur, possessor uicini agri
calumniose sibi uelit fines ad riuum usque defendere,
non mediocris exinde controuersiae genus exoritur: sed
hoc mensoris est peritia finiendum. (*G*)

De itineribus controuersia est status iniectibi: ini- *AB*
citur enim loco quaestio, et defenditur populo quod forte
a priuatis possidetur. haec *quaestio multipliciter trac-*
tatur.

Nam in agris centuriatis excipitur limitum latitudo
causa itineris. sed cum illi recturas suas per qualiacum-
que loca extendant, hoc | est qua ratio dictauit, per *B* 35
cliuia et montuosa, qua iter nullo modo fieri potest, quae
loca fortasse possessori siluae causa sint utilia, horum
loco non inique, per quae possit loca commode iri, iter
commutant.

Nam quae sit condicio itinerum, | non exigua iuris *A* 178
tractatio est. agitur enim utrumne actus sit an iter an
ambitus. per quae loca quid liceat populo, iure conti-
netur.

Satis, ut puto, dilucide genera controuersiarum ex-
posui: nam et simplicius enarrare condiciones earum
| existimaui, quo facilius ad intellectum peruenirent. *nunc* *B* 36
quem admodum singula et tractari debeant persequen-
dum est. respicio enim quantum sit quod mensori in-
iungatur, et puto diligentius exequenda quae ad proui-

10. mn. controuersia *B.* ‖ est *supra scriptum A*, *om B.* ‖ 11. defendetur *A.* ‖ 25. *ex his ea quae Frontini sunt dedi emendatiora p.* 34. ‖ 27. ad *supra scriptum A*, *om B.* ‖ pertinerent *AB.*

AB *dentiam pertinent i nunc artificis. difficillimus autem lo-*
cus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec mi-
E6 *nus ille exactus, quod est | aduocatio praestanda.* quam-
quam diuersa sint et longe inter se discernere debeant,
B37 *prudentiam tamen eandem | artificis habere debent et qui*
iudicaturi sunt et qui aduocationis sunt praestituri. in
iudicando autem mensorem bonum uirum et iustum agere
debet, neque ulla ambitione aut sordibus moueri, seruare
opinionem et arti et moribus.

Omnis illi artifici ueritas custodienda est, exclusis
illis similitudinibus quae falsae pro ueris subiciuntur.
quidam enim per imperitiam, quidam per inpudentiam
peccant: totum autem hoc iudicandi officium et homi-
B38 *nem et artificem exigit egre|gium. erat aequissimum*
A179 *et in aduocationem | eandem fidem exiberi* in contro-
uersiam *a mensoribus. sed hoc possessores aequo animo*
ferre non possunt: nam cum his ueritas exposita est,
aduersus sinceritatem artis facere cogant. multa sunt in
professione quae generaliter pro ueris offerantur, multa
que specialiter, quaedam que argumentaliter. coniectura-
liter etiam mentiri artifices coguntur.

4. sit *E.* ‖ diiscernere *AB.* discerni *Huschkius.* ‖ 10. omnes enim artificis *E*, omni enim artifici *Boethius p.* 1540. ‖ exclusi sunt (sint) illi qui falsa pro ueris opponunt. *Boethius.* ‖ 15. exiberi in controuersiam a *AB*, in controuersia *E.* ‖ 18. sunt ergo in *Boethius.* ‖ 19. offerantur *AB*, subiciuntur *E*, adiciuntur per controuersiam *Boethius.* ‖ multa que specialiter *om E et Boethius.* ‖ 20. quaedam que *AB*, et quidem quae *E*, *om Boethius.* ‖ argumentaliter et *Boethius*, *om E.* ‖ 21. mentiri artifices *AB*, artifices metiri *E*, superflue metiri (mentiri) artifices *Boethius, qui post* coguntur *addit ex superioribus Frontini* sed totum hoc iudicandi hominem artificem oportebit. ‖ Ageni urbici lib exp. (explicit *B*) *AB.*

BALBI AD CELSVM EXPOSITIO ET RATIO OMNIVM FORMARVM.

B 288 *G* 1 *J* 121

Notum est omnibus, Celse, penes te studiorum nostrorum manere summam, ideoque primum sedulitatis meae inpendium iudiciis tuis offerre proposui. nam cum sibi inter aequales quendam locum deposcat aemulatio, neminem magis conatibus nostris profuturum credidi quam qui inter eos in hac parte plurimum possit. itaque quo cultior in quorundam notitiam ueniat, omnia | tibi nota (*B*) perlaturus ad te primum liber iste festinet, apud te tirocinii rudimenta deponat, tecum conferat quidquid a me inter ipsas armorum exercitationes accipere potuit. et si meretur publica conuersatione sufferre uniuersorum oculos, a te potissimum incipiat: quod si illi parum diligentem adhibitam curam esse credideris et in aliqua cessasse uidebimur parte, non exiguum laboris mei consequar fructum, quod te monente malignorum lucri fecerim existi-

1. INC. (*om J*) LIB. BALBI . . . FORMARUM *BJ*, IULIUS FRONTINUS CELSO *GP*. *Florentinus nullum habet titulum, Mutinensis recentissimus* M. Iunii Nypsi de mensuris: *libri E prima pagina periit.* ‖ FORMARVM] *immo* mensurarum. *uide p.* 94,3. ‖ 3. paenes té *P*. ‖ nostrorum *GM*, notitia *B*, notitiam *JV*. ‖ 5. iudicio tuo *M*. ‖ nam consequi inter *M*. ‖ 6. querenda *V*. ‖ locum deposita aemulatione magis *M*. ‖ emulatio *B*. ‖ 7. magis *om V*. ‖ profutura *B*, profuturarum *V*. ‖ 8. qui inter eos *G*, inter eos qui *M*, qui *BJV*. ‖ possunt *M*. ‖ quod *BJ*. ‖ 9. cultior quorúndam sit notitia apud te omnia perlaturus liber *M*. ‖ tibi *G*, tibique *V*, *om J*. ‖ 10. primus *V*. ‖ festinet *JV*, festinat ut *G*, festinat et *M*. ‖ 11. deponens tecum conferet *M*. ‖ quicquid *G*, *non P*. ‖ 12. ipsam armorum exercitationem *M*. ‖ et *JV*, Nam et *G*, nam *M*. ‖ 13. publicam conuersationem *MV*. ‖ ut sufferat *M*. ‖ 14. incipiet *V*. ‖ diligenter *M*. ‖ 15. et *JV*, Et si in paruo *G*, ut *M*. ‖ in aliquam cessare *M*. ‖ 16. uideamur *GM*. ‖ partem *M*. ‖ consequamur, *proximis* fructum . . . existimationem *omissis*, *V*. ‖ 17. existimatione *J*.

GJ mationem. quaeso itaque, si non est inprobum, habeat apud te quandam excusationem, quod non potuerit eo tempore consummari, quo genus hoc instrumenti feruentibus studiis nostris disparatum est. omnium enim, ut puto, liberalium studiorum ars ampla materia est; cui in hac modica re nequid deesset, ingenti animo admoueram uires. interuenit clara sacratissimi imperatoris nostri expeditio, quae me ab ipsa scribendi festinatione seduceret. nam dum armorum magis exerceor cura, totum hoc negotium uelut oblitus intermiseram, nec quicquam aliud
G 2 quam belli gloriam | cogitabam. at postquam primum hosticam terram intrauimus, statim, Celse, Caesaris nostri opera mensurarum rationem exigere coeperunt. erant dandi interueniente certo itineris spatio duo rigores ordinati, quibus in tutelam commeandi ingens uallorum adsurgeret molis: hos inuento tuo operis decisa ad aciem parte ferramenti usus explicuit. nam quod ad synopsim pontium
J 124 pertinet, fluminum latitudines | dicere, etiam si hostis in-

1. si monere non est improbum *M*. ‖ habeam *JMV*. ‖ 2. quid *V*. ‖ 3. consumari *J*. ‖ quod *JV*. ‖ instrumenti *om GM*. ‖ feruentibus *et* nostris *om JV*. ‖ 4. disputatum est *GM*, deseparatus sum *V*, deesse paratus sum *J*. ‖ enim *om V*. ‖ 5. 6. cui (*om V*) in hac modica est quidem (quid *V*) sed *JV*, cui nequid desit (*add* et *M*) in hac modica re *G et addito* siquid desit *M*. ‖ 6. admoueram uires *GJV*, ueri *M*. ‖ 7. interea uenit *JV*, iudicis custodiendum est *M*. ‖ 8. quae *om M*. ‖ ab *JV*, in *GM*. ‖ seduceret *JV*, praepediit *GM*. ‖ 9. exerceo curam *JV*, exerceor curis *G*, excreor curis *M*. ‖ 10. quidquam *V*. ‖ 11. primum *om V*. ‖ 12. horticam *J*. ‖ Celse] celsi *GM*, celestia *JV*. ‖ Caesaris *om M*. ‖ 13. operam *J*. ‖ ratione *GV*. ‖ exigente *V*, exercere *G*. ‖ coeperit *V*, coepit *M*, coepi *G*. ‖ 14. interueniendi *M*. ‖ ordinati *om M*. ‖ 15. tutellam *J*. ‖ comeandi *G*, commendandi *M*. ‖ ingens maiorum *M*. ‖ asurgeret *V*. ‖ 16. molis] *sic GJPV*, moles *M*. ‖ hos inuento (inuentio *V*) tuo per operam ad aciem (per ampla daciem *J*) partem *JV*, mox interuentuo (interuentu *MP*) operis decisa parte *GM*. ‖ 17. senopsi *V*, notitiam *GM*. ‖ 18. pertinet et *GM*. ‖ latitudinem *G*. ‖ discernere *M*. ‖ hosti *M*, hostis nos *Boethius* p. 1538.

festare uoluisset, ex proxima ripa poteramus. expugnan- G1 dorum deinde montium altitudines ut sciremus, uenerabilis diis ratio monstrabat. quam ego quasi in omnibus templis adoratam post magnarum rerum experimenta, quibus interueni, religiosius colere coepi, et ad consummandum hunc librum uelut ad uota reddenda properaui. postquam ergo maximus imperator uictoria Daciam proxime reserauit, statim ut e septentrionali plaga annua uice transire permisit, ego ad studium meum tamquam ad otium sum reuersus, | et multa uelut scripta foliis et sparsa artis E1,1 ordini inlaturus recollegi. foedum enim mihi uidebatur, si genera angulorum quot sint interrogatus responderem 'multa': ideoque rerum ad professionem nostram pertinentium, in quantum potui occupatus, species qualitates condiciones modos et numeros excussi. per que satis ampla

1. uoluisset *om M.* ‖ eos ex *Boethius.* ‖ poterimus *M.* ‖ expugnando rumpere *Boethius.* ‖ 2. ut . . . monstrabat] praeesse oratio monstrabat *Boethius p.* 1538. ‖ scirem hos uenerabiles diis oratio monstrabit quam *M*, scirem hanc mihi uenerabilis di rationem monstrabant quos *G.* ‖ 3. diis] *nonne* dea? ‖ quasi] quamuis *JV*, *om GM.* ‖ in omnibus *GM*, nominibus *JV.* ‖ temporibus *M.* ‖ 4. adorabam. At postquam magnorum deorum *G*, adorabam (anotabam *V*) posita magnarum rerum *JV*, optabam. at postquam magnorum habitum *M.* ‖ experientia *M.* ‖ quibus interueni *om GM.* ‖ 5. relegiosius *J*, religiosis *V.* ‖ excolere coepit *M.* ‖ et *J*, *om GMV.* ‖ consumandum *JV.* ‖ 6. nuno *V.* ‖ uelud *V.* ‖ properauit *M.* ‖ 7. uictoriam *GM.* ‖ dacicam *GJM.* ‖ reseruauit *V*, reseruabit *J.* ‖ 8. ut e] et *JV*, ad *GM.* ‖ septentrionalem *GM.* ‖ plagæ *JMV*, plagam *G.* ‖ annuam uicem *JMV*, *om G.* ‖ transigere *JV.* ‖ 9. *add* emendatus *ante* ego *J.* ‖ otium *GJM*, utrum *V.* ‖ 10. uelud *G.* uelut Sibyllae foliis exsparsa *Scriuerius.* folia *EM. huc usque quid Mutinensis haberet annotaui.* ‖ in artis ordini laturus *GP*, in ordinem artis laturus *E.* ‖ 11. fidum *JV.* ‖ enim *om V.* ‖ 12. si *om EJV.* ‖ quod sint *JV*, quod si *EGP.* ‖ respondere *JV.* ‖ 13. multum *E.* ‖ 14. inquam potui *G*, *non P.* ‖ conditiones *EG.* ‖ 15. modus *J*, modum *EG.* ‖ numerum *EG.* ‖ excussum persequens satis *E.*

EGJ mediocritatis meae opinio seruabitur, si illa uir tantae auctoritatis studentibus profutura iudicaueris.

E(1,6) 1,17 Ergo nequid nos praeterisse uideamur, | omnium mensurarum appellationes conferamus. [nam mensura non tantum ista de qua loquimur appellatur, sed et quidquid pondere *G* aut capacitate | aut animo finitur mensuram eque quam longitudinem appellant.] quid ergo mensura sit de qua quaeritur, tractemus.

R 27 Mensura est conplurium et inter se aequalium interuallorum longitudo finita, ut pes per unciam, per pedem decempeda, per decempedam actus, per passum stadium, per stadium miliarium, (*G*) | et his similia.

Mensurarum appellationes quibus utimur sunt duodecim, digitus uncia palmus sextans pes cubitus gradus *G* passus decempeda actus stadium miliarium. | minima pars harum mensurarum est digitus: siquid enim infra digitum metiamur, partibus respondemus, ut dimidiam aut tertiam. *R* 29 uncia habet digitum unum et tertiam partem digiti. palmus *J* 125 habet digitos IIII, uncias III. sextans, que | eadem

1. illæ *V*. ‖ tanta auctoritatem *E*. ‖ 2. iudicaueris studentibus profutura *G*. ‖ iudicaueritis *E*. ‖ 3. uideamur *EGJV et Boethius p.* 1538. *malim* uideatur. ‖ omnium enim *E*. ‖ 4. nam mensurae notantur *E*. ‖ 5. ista *G*, ita et *JV*, ita ut *E*. ‖ appellatur *om J*. ‖ sed *om E*. ‖ quidquid *P*, quicquid *EGJ*. ‖ 6. animi *JV*. ‖ mensura *GJV*, *om E*. ‖ aequae longitudinem mensura *E*. ‖ 7. appellant *GJ*, appellatur *E*, *om V*. ‖ 9. Mensura] *hanc definitionem Iulio Frontino adscribit Boethius p.* 1520. ‖ cumplurium *V*, quam plurimum *E*. ‖ et aequalium inter se *R*. ‖ 10. longitudo] mensura *E*. ‖ finitur. ut *E*, finita. Mensura est ut *G*. ‖ per uncias *GR*, *om E*. ‖ per pedum *R*. ‖ 11. per xpeda *GP*, *om JRV*. ‖ actus per *om R*. ‖ passus *G*. ‖ stadium per stadium *om JRV*, stadium *E*. ‖ 13. Mensuram *V*. ‖ 14. sextas *J*, sexta *E*. ‖ 15. passus *om E*. ‖ Maxima *E*. ‖ pars *post* mensurarum *G*. ‖ 16. earum *E*. ‖ infra *EJRV*, intra *G*. ‖ 18. uncia habet digitum unum et tertiam *Memmianus liber apud Rigaltium: om EGJRV*. ‖ digiti *om R*. ‖ 18 - *p.* 95,2 palmus ... digitos XII *ponunt post* digitos XVI *p.* 95,2 *GPR* 29. ‖ 19. uncia *V*. ‖ Sextan *GP*, sexta *E*. ‖ quae tamen *E*.

dodrans appellatur, habet palmos III, uncias VIIII, digitos XII. pes habet palmos IIII, uncias XII, digitos XVI. in pede porrecto semipedes duo. in pede constrato semipedes IIII. in pede quadrato semipedes VIII. | cubitus habet sesqui- pedem, sextantes duas, palmos VI, uncias XVIII. | gradus habet pedes duo semis. passus habet pedes quinque. de- 6 cempeda, quae eadem pertica appellatur, habet pedes X. actus habet longitudinis ped. CXX, latitudinis ped. CXX. stadium habet pedes DCXXV, passus CXXV. miliarium habet passus | mille, milia pedum V, stadios VIII.

EGJR — *(E_3 GR_{29})* — *G_{76} R_{35}* — *G_{77}. ($GR_{27.35}$)*

[Mensurae aguntur generibus duodecim. digitis. digitus est in pede pars XVI. unciis. uncia est in pede pars

1. dutrans *E*, dorans *J*. ‖ palmos tres *om* *JVR_{27}*. ‖ uncias VIII. *V*. ‖ digitos *om E*. ‖ 2. XII] XV *R_{29}*. ‖ pes ... XVI *om* *$EJVR_{27}$*. ‖ in pede porrecto...semipedes VIII *post* tertiam partem digiti *p*. 94, 18 *G*, Venciae xl.IIII. digiti cclvi. *E*. ‖ 4. semipedes (sempedes *V*) II. in palmo (II. palmi *JR*) IIII (III *R*) unciae XII. digiti XVI. in constrato (prostrato *JR*) semipedes (sempedes *V*) IIII. palmi VIII. unciae XXIIII. digiti XXXII. *JVR_{27}*. ‖ 4. in p. q. s. VIII *om* *VR_{27}* (*sed uide infra p.* 97, 1.): *add* palmi. xl.IIII. Vnciae mille sexcentas. XXVIII. digiti IIII. milia lx.vi. qui habet *E*: *etiam add* istam mensuram (Haec omnis mensura *G*) agrorum (*om G*) diligentius (diligenter *G*) et fideliter exquirenda est (sunt *E*). ideoque monemus ut quisquis (ut unus quis *G*) suos fines teneat, non alienos lacessat (lacessit *E*). nam ideo limes agro positus est, litem ut (ut litem *G*) discerneret (discederet *E*) aruis. nam ante Iouem limites non parebant, qui diuiderent agros. uicinorum autem exempla sumite, unde (de quibus *G*) possitis (positis *G*) inculpabiles proferre sententias. nam ideo ager pedibus mensuratur ut ueritas declarentur *EGP*. *quibus GP subiciunt* EXPLICIT EPISTOLA AD CELSVM, *Florentinus* Explicit praefatio. ‖ 5. INCIPIUNT GENERA LINEAMENTORUM *G*. ‖ 6. duosemis *G*, II.*s*. *JVR_{15}*, II. *R_{27}*. ‖ 7. eamdem *V*. ‖ pedes *om* *R_{27}*. ‖ 8. in longitudinem *JV*, in longitudine *R_{27}*. ‖ latitudinis ped. CXX *om* *JR_{27} V*. ‖ 9. DCXXV *GJ*, CXXV *RV*, cd. XXV. XXV *R_{35}*. ‖ miliarius *J*. ‖ 10. passus mille *GV*, passus ∞ *J*, passus. Ī. *R_{15}*, Ī. passus *R_{27}*. ‖ ∞ p. V *V*, pedes V̄ *GJR*. ‖ stad. *V*, stadia *JR*. ‖ 11. *conf. Boethius p.* 1520. ‖ Digitus. digitus *J*. ‖ 12. uncias. s. uncia *V*, uncia. uncia *J*.

J XII: palmis. palmus IIII. sextantibus. sextans, quae eadem dodrans appellatur, habet uncias VIIII, digitos XII. pedibus. pes palmos IIII. cubitis. cubitus pedem semis. gradibus. gradus habet pedes II*s*. passibus. passus habet pedes V. decempedis. decempeda pedes X. actibus. actus habet pedes CXX. stadiis. stadium habet pedes DCXXV. miliariis. miliarium habet p. $\overline{\text{V}}$.

Pes prostratus sic obseruabitur. ducis longitudinem per latitudinem: facit embadon.

Pes quadratus sic obseruabitur. longitudinem per latitudinem metiemur, deinde per crassitudinem: et sic efficit pedes solidos.

Pes quadratus concauus capit amforam trimodiam.

In centuria agri iugera CC, modii DC. in circuitu ped. $\overline{\text{VIIII}}$DC habet. in ea pedum $\overline{\text{II}}$CCCC per $\overline{\text{II}}$CCCC, passus CCCCLXXX per CCCCLXXX, actus XX per XX, cubita ∞DC per ∞DC.

Pedes ut in cubitos redigamus, semper duco octies, et sumo partem XII: erunt cubita. cubita uero ut in pedes redigamus, semper duco duodecies, et sumo partem octauam: erunt pedes.]

GJ126 R35 Mensurae aguntur generibus tribus, per longitudinem

1. pal. s. Palmus III *V*, palmus. Palmus III *J*. ‖ sextas. Sextas quae *J*, Sextans s quae *V omisso* sextantibus. ‖ 2. uncias *V*, = *J*. ‖ pedibus *om V*, pes.*s*. *J*. ‖ 3. cubitus. s. cubitus *V et s omisso J*. ‖ 3. 4. Gradus. gradus *J*. ‖ 4. passus. passus *J*. ‖ 5. decempeda. Decempeda *J*. ‖ actib. s. actus *V*, actus. Actus *J*. ‖ 6. stad. s. stadium *V*, stadium. Stadium *J*. ‖ miliar̄. s. miliarium *V*, miliarium Miliarius *J*. ‖ 7. pedes $\bar{\text{v}}$ *J*. ‖ 8. obseruatur *V*. ‖ cuius longitudo *JV*. ‖ 9-11. facit ... per latitudinem *om V*. ‖ 10. Pes prostratus *J*. ‖ 13. concabus *V*. ‖ anfora *V*, amphora *J*. ‖ trimodia *JV*. ‖ 14. modi *J*, mod. *V*. ‖ ped. VIII.DC. *V*. ‖ 15. habet. in ea] Haec est linea *J*, hac linea *V*. ‖ $\overline{\text{II}}$CCCC per ... per CCCCLXXX] $\overline{\text{II}}$.CCCC.LXXX per CCCLXXX *V*. ‖ 16. cubita *J*, cubit. *V*. ‖ 16. 17. per ∞DC. Pedes] ped. *J*, p. *V*. ‖ 17. cubita *J*, cubit. *V*. ‖ 18. parte *J*. ‖ erunt cubit. uero *V*, erunt cubita Cubita uel *J*. ‖ 19. parte octaua *J*.

GJR et latitudinem et altitudinem. hoc est rectum planum solidum. (fig. 68.) rectum est cuius longitudinem sine latitudine metimur, ut lineas, porticus, stadia, miliaria, fluminum longitudines, et his similia. (fig. 69.) planum est quod Greci epipedon appellant, nos constratos pedes; in quo longitudinem et latitudinem habemus; per quae metimur agros, aedificiorum sola, ex quibus altitudo aut crassitudo non proponitur, ut opera tectoria, inauraturas, tabulas, et his similia. (fig. 70.) solidum est quod Graeci stereon appellant, nos quadratos pedes appellamus; cuius longitudinem et latitudinem et crassitudinem metimur, ut parietum structuras, pilarum pyramidum aut lapidum materias, et his similia. (fig. 71.) | (GR)

J 127 Omnis autem mensurarum obseruatio et oritur et desinit signo. signum est cuius pars nulla est. haec est om-

1. et *prius om R.* ‖ et altitudinem *J*, et crassitudinem *GR*, *om V.* ‖ solidum] *add* hi semipedes IIII. palm. XVIII. unc. C. xliiii. Digit. CCLVI. in pede quadrato. semipedes VIII. palmi LXIIII. = ∞. CC. XLVIII. digiti IIII. XCVI. lxiiii. *V*, Hii semipedes IIII palmi XVIII. uncias $\overset{\text{xiii.}}{\text{cxliiii.}}$ Digiti $\overset{\text{xxxii.}}{\text{cclvi.}}$ in pede quadrato semipedes VIII. palmi $\overset{\text{xq.}}{\text{lxiiii.}}$ = $\overset{\text{xcviii.}}{\text{∞cccxxviii.}}$ Digiti $\overline{\text{iiii}}$ $\overset{\text{lxiiii.}}{\text{xcvi.}}$ *J.* ‖ 3. metiemur *J.* ‖ lineas, perticas *Goesius*, *itaque R idemque p.* 27, lineae porticus *Boethius p.* 1520. ‖ et fluminum *R.* ‖ 4. latitudines *GR et Boethius.* ‖ 5. epipodon *J*, epipedum *V.* ‖ prostratos *JV.* ‖ 6. habemus *J*, habeamus *GRV.* ‖ per quem *J.* ‖ metiemur *J*, metiamur *V*, etiam *GR.* ‖ 7. aedificiorum areae absque tectoriis operibus et laquearibus ac tabulatis et his similibus *Boethius p.* 1520. ‖ 8. praeponitur *R.* ‖ inauratas *JR*, inaureatas *V.* ‖ statuas *R.* ‖ 9. quod stereon appellatur *V.* ‖ 10. pedes *om V.* ‖ 11. et *prius om JV.* ‖ latitudinem *om J.* ‖ 12. parietum structuram et pilam et lapides et maceriam itemque res cauas *R p.* 27. ‖ instructuras *JV.* ‖ pyramidumque, nec non etiam macerie lapidum *Boethius p.* 1521. ‖ aut lapidum *om JV.* ‖ macerias *G*, maceries *R* 35. ‖ 14. desinunt *V.* ‖ 15. hoc est *J.*

J nium extremitatium finitima contemplatio. signum autem sine parte est initium, a quo omnia incipiunt.

Extremitas est quo usque uni cuique possidendi ius concessum est, aut quo usque quisque suum seruat. (fig. 72.) extremitatium genera sunt duo, unum quod per rigorem obseruatur, alterum quod per flexus. (fig. 73.) rigor est quidquid inter duo signa ueluti in modum lineae rectum perspicitur; per flexus, quidquid secundum locorum naturam curuatur, ut in agris archifiniis solet. decumanus est longitudo rationalis, itemque cardo, constitutis in unum *G 78 R* | binis rigoribus, singulis spatio itineris interueniente. nam quidquid in agro mensorii operis causa ad finem rectum fuerit, rigor appellatur: quidquid ad horum imitationem in forma scribitur, linea appellatur. (fig. 74.)

J 128 Linea est longitudo sine latitudine, lineae autem fines signa. ordinatae rectae lineae sunt quae in eadem plani-

1. extremitatum *V*. ‖ 2. suae partis *V*. ‖ est uinctum *JV*. ‖ 3. quod usque *JV*. ‖ 4. quod usque quaque qua suam seruat *V*, quod usque una quaeque res qualitatem suam seruat *J*. ‖ 5. Extremitatum *V et Boethius*. ‖ pro rigore *Boethius p.* 1517. ‖ 6. et aliud *Boethius* 23 *et* 28 *b*, et alterum *idem p.* 1517. ‖ rigoris est *Boethius* 23 *b*. ‖ 7. in duo *J*. ‖ ueluti *apud Boethium p.* 1517, uel *JV et Boethius b*, et *Boethii codex m*. ‖ directum *Boethius p.* 1517. ‖ 8. praespicitur *JV*, *et pars librorum Boethii*, prospicitur *p.* 1517. ‖ flexuosum *Boethius utrobique*. ‖ quicquid *Boethius*, quod qui *JV*. ‖ naturam locorum *Boethius b*. ‖ natura *J*. ‖ 9. curuantur *V*. ‖ ut *om J*. ‖ arcifinariis *V*. ‖ decimanus *J*. ‖ 10. item quod cardo *V*. ‖ constitui si omnem *JV*. ‖ 11. binis . . . interueniente *V et J*, *qui tamen* singuli *habet:* Bini rigores [sunt quando *Boethius*] singulis spatiis interuenientibus (int. spac. *R*) per quibus (quos *R*) (interu. tendunt ut *Boethius*) itinera plerumque pergunt (peragunt *R*) *GR et Boethius p.* 1517. ‖ 12. quidquid *P*, quicquid *G*. ‖ in agris *V*. ‖ mensorii *R*, mensori *G*, mensoris *JV*, a mensore *Boethius*. ‖ operis *om JV*. ‖ causa *om RV*. ‖ aut finium *JV*. ‖ 13. ad eorum *R*. ‖ 14. in formam *JV*. ‖ scriber. *V*. ‖ 15. finis *P*, *om V*. ‖ 16. ordinata *GPR*, ordinant *JV*. ‖ rectae *om JV*. ‖ eadem *om Boethius* 28 *b*. ‖ planitiae *GJPR et Boethius*.

tia positae et eiectae in utramque partem in infinitum non *JR* concurrunt. (fig. 75.)

Linearum genera sunt trea, rectum, circum ferens, flexuosum. (fig. 76.) recta linea est quae aequaliter suis signis rectis posita est; circum ferens, cuius incessus a conspectu signorum suorum distabit. (fig. 77.) flexuosa linea est multiformis, uelut aruorum aut iugorum aut fluminum; in quorum similitudinem et arcifiniorum agrorum extremitas finitur, et multarum rerum similiter, quae natura inaequali linea formata sunt. (fig. 78.)

Summitas est secundum geometricam appellationem *G79* quae longitudinem | et latitudinem tantum modo habet, *J129* summitatis fines lineae. (fig. 79.) plana summitas est quae aequaliter rectis lineis est posita. (fig. 80.) omnium autem summitatium metiundi obseruationes sunt duae, enormis

1. et eiectae *R*, electae *GP*, adiectae *JV*, flexae *Boethius*. ‖ utraque *JV et Boethius*. ‖ parte *J et Boethius*, *om V*. ‖ in *om GP*. ‖ in infinitum *om Boethius*. ‖ 3. tr^e^ia *G*, trea *P*, tres *J*. ‖ 4. in suis *Boethius p.* 1516, *non p.* 28 *b*. ‖ 5. rectis *JV*, *om GR et Boethius utrobique*. ‖ incessu a *P*, incessum a *R*, ingressus a *JV*, incensura *Boethius* 28 *b*. ‖ 6. conspectum *G*, conspectuṁ *P*, conspectus *Boethius*. ‖ distauit *G*. ‖ linea *om R*. ‖ 7. multis formis *Boethius* 28 *b*. ‖ uelut arborum aut (*om Boeth.*) signorum aut fluminum *GJRV et Boethius* 28*b*, uelut arborum aut fluminum ceterorumque signorum *idem p.* 1517. ‖ 8. similitudine *GJR*. ‖ archifiniorum (archifinorum *V*) extremitas *JV et Boethius* 28 *b*, artissimorum agrorum extremitas *R*. ‖ 9. multarum rerum] multarum *GJV et Boethius* 28 *b*, multorum *R et Boethius p.* 1517. ‖ quae similiter inequali linea sunt formata naturaliter *Boeth. p.* 1617. ‖ 10. lineae *V*. ‖ finita *R*. ‖ 11. aperitionem *V*. ‖ 12. et altitudinem *Boeth.* 28 *b*. ‖ tantum modo (*om V*) habet *JV*, habet tantum modo *GR et Boethius* 28 *b*: *differt Boethius p.* 1517. ‖ 13. fines *GJR et Boethius p.* 1517, finis *PV et Boethius* 28 *b*. ‖ lineae *GJP et Boethius b*, lineae sunt *R et Boethius p.* 1517, linea est *V*. ‖ plana *JPRV*, plena *G*, *utrumque Boethius b*, plana uero *Boethius* 1517. ‖ 14. aequalem *V*. ‖ 15. summitatiim *G*, summitatum *JRV*. ‖ mentiundi *V*, in metiundo *Boethius*.

GJR et liquis; enormis, quae in omnem actum rectis angulis continetur; (fig. 81.) liquis, quae minuendi laboris causa et salua rectorum angulorum ratione secundum ipsam extremitatem subtenditur. (fig. 82.)

G 80 Genera angulorum rationalium sunt tria, rectum ebes acutum. haec habent species VIIII; rectarum linearum tres, rectarum et circumferentium tres, circumferentium tres.

J 130 Rectarum ergo | linearum species angulorum generis sui tres, recta ebes acuta. (fig. 83.) rectus angulus est euthygrammos, id est ex rectis lineis conprehensus, qui Latine normalis appellatur. (fig. 84.) quotiens autem recta super recta linea stans ex ordine angulos pares fecerit, et singuli anguli recti sunt, et stans perpendicularis eius lineae super quam insistit est. cuius sede si subtendens linea

1. enormis] inamis *J*, inames *V*. ‖ per omne latus rectis lineis *Boethius p.* 1517. ‖ 3. ratione angulorum *GR*. ‖ ipsa extremitate *G*, *non P*, ipsas extremitates *Boethius*. ‖ 5. rationabilium *R*. ‖ *5 et 9.* ʰebes *G*, *postea* ebes. *semper* ebes *P*, hebes *JRV*. ‖ 6. haec habet *JV*, et (haec autem) habent *Boethius p.* 1516 *et* 28*b*. ‖ 6-8. Rectarum linearum tres. rectarum et flexuarum tres. rectarum et circumferentium linearum species angulorum *V*, rectarum linearum tres rectarum et circumferentium IIII linearum species angulorum *J*, rectarum linearum tres rectarum et circumferentium tres. ebes a circum (*uel* ebes arcum) ferentium linearum species angulorum tres *Boethius b. confer eundem p.* 1516. ‖ 8. generis sui *J*, sui generis *V*, *om GR*. ‖ 10. eutygrammus *J*, euthygramus *V*, ethygrammos *GR*, eotigrammus *Boethius* 28*b*. ‖ ex *om Boethius p.* 1516. ‖ qui . . . appellatur *om V*. ‖ 11. latitudine *Boethius b*, a latinis *R*. ‖ rectam (rectam̄ *P*, recta linea *R*), super rectam lineam *GR*. ‖ 12. stans *V et Boethius* 1516, trans *GJR et Boethius b*. ‖ ex ordine *JV*, ordinem *GR*, ordine *uel* ordinem *Boethius*. ‖ pares angulos *V*. ‖ et *GR*, ut *P et Boethius*, *om JV*. ‖ 13. sint *JPR et Boethius*. ‖ et instans *JV*, exstans *Boethius p.* 1516, et linea *Boethius b*. ‖ eius lineae . . . *p.* 101,1. perpendiculari *om Boethius b*. ‖ eius *GV*, esse ius *J*. ‖ 14. supra *J*. ‖ uertex est *Boethius p.* 1516. ‖ a cuius *Buchetus apud Rigaltium*. ‖ sedi *R*, side *JV*.

perpendiculari fuerit iniuncta, efficit triangulum recto an- *GJR* gulo. (fig. 85.) ebes angulus est plus normalis, hoc est excedens recti anguli positionem, et qui, si triangulus secundum hanc positionem constitutus fuerit, perpendicularem extra finitimas lineas habeat. (fig. 86.) acutus angulus est conpressior recto; qui si a recta linea, quae sedis | loco fuerit, rectam lineam secundum suam inclinationem *R 56* emiserit, similique cohibitione rectam lineam in occursum exceperit, efficiet triangulum qui perpendicularem intra tres lineas habebit. (fig. 87.) | rectus ergo angulus est *G 81 J 131* normalis, ebes plus normalis, acutus minus normalis. (fig. 88.)

Rectarum linearum et circumferentium species angulorum generis sui tres, recta ebes acuta. (fig. 89.) quaecumque autem linea in dimensione medium secans circulum per punctum transiens ad circumferentem lineam pares alternos secundum suam speciem rectos angulos faciet. (fig. 90.) ebetes angulos faciet generis sui quaecumque ordinata dimensioni linea intra semicirculum, in eo tamen

1. perpendicularis *GJRV et Boethius b.* ‖ iniunta *V*, iuncta *Boethius.* ‖ efficiet *J et Boethius b.* ‖ triangula recta angulo *Boethius b.* ‖ 2. plus *om Boethius b.* ‖ 3. et qui . . . hanc positionem *om Boethius b.* ‖ et qui si] et quia si *G*, et quasi *JPRV*, quia et si *Boethius.* ‖ 4. per pendiculare *GR*, perpendicularis *Boethius b.* ‖ 5. habent *V*, habebit *GR et Boethius.* ‖ 6. sedes *GJ.* ‖ 8. cohihibitionem *J.* ‖ in hoc (hac *V*) cursum *JV.* ‖ 9. excepit *V.* ‖ perpendicularem *post* lineas *R.* ‖ intra tres *GJR et Boethius p.* 1516, inter finitimas *V.* ‖ 10. Triplex est angulus. hebes et acutus. Rectus *V.* ‖ ergo *GR et Boethius p.* 1516, *om JV et Boethius b.* ‖ 11. normaliter, ebes angulus est plus normalis, acutus angulus *Boethius b.* ‖ 13. generis sui *post* tres *GR*, sunt *V.* ‖ recta *om V.* ‖ hebes et *V.* ‖ quacumque *V.* ‖ 14. demensione *J*, dimensionem *G.* ‖ circulum *JV*, circum *GR.* ‖ 15. per iunctum *G.* ‖ transeat [uel sit] ad *R*, transferat ad *G.* ‖ pares altero et *JV*, par est [uel es] (parem *R*) altero *GR*, partes altero *P.* ‖ 16. speciem] *add* altrinsecus *R.* ‖ 17. facient *JV.* ‖ 18. dimensionum *V*, dimensione *GR*, demensione *J.* ‖ in *JV*, erit in *GR.* ‖ tantum *V.*

GJR spatio quod inter se et lineam quae per punctum semicirculi transiet interiacebit. (fig. 91.) quotiens intra semicirculum linea fuerit ordinata dimensionis lineae, acutos angulos faciet generis sui, quos in circumferentia cludet. *J* 132 (fig. 92.) | rectarum ergo et circumferentium linearum anguli rectus ebes acutus; rectus, quoniam recta linea quae per punctum ad circumferentiam peruenit, medium secat circulum et utraque parte pares angulos diuidit; ebes et acutus ideo quod ordinata dimensioni linea intra semicirculum inferiores facit angulos maiores: nam quos intra circumferentiam cludet, minores. (fig. 93).

G 81 Circumferentium linearum species angulorum generis sui tres, recta ebes acuta. (fig. 94.) quotiens ex uno duorum punctorum diastemate duo circuli pares exeunt, ad conexionem circumferentiarum interiores rectos angulos facient; (fig. 95.) ebetes exteriores, qui sunt sescontrarii rectis: acuti anguli sunt lunati, qui inter rectos et ebetes includuntur. (fig. 96.) | *J* 133 circumferentium linearum rectos angulos ideo quod si tres circuli pares inter se fuerint aequali diastemate conexi, intra scriptos angulos pares

1. quod *RV*, quae *J*, qui *G*. ‖ linea *J*. ‖ quae per *om V*. ‖ puctum *V*. ‖ 2. transisset *V*. ‖ infra semicirculum *GR*. ‖ 3. in ea fuerit *G*, fuerit linea *R*. ‖ dimensionis lineae *V*, demensionis linea *J*, dimensione *GR*. ‖ 4. angulos facient *JV*, faciet angulos *R*. ‖ claudet *R*. ‖ 5. anguli sunt *R*. ‖ 6. rectum ebes acutum. rectum *G*. ‖ rectam lineam *JV*. ‖ 7. 8. circulum secat *V*. ‖ 8. parti *V*. ‖ ebes et acutus *addidi*. Ideo hebes *R*. ‖ 9. dimensionis *V*, demensionis *J*, dimensione a recta *GR*. ‖ lineae *J*. ‖ 11. circumferentia *J*, circum *V*. ‖ cludit *GR*. ‖ 13. ter *V*, *om R*. ‖ acuta] *add* hoc modo fiunt *R*. ‖ 14. diastema *G*. ‖ circuli pars *V*, pares circuli *GR*. ‖ 15. conexionem *P*, connexionem *GR*, cognitionem *JV*. ‖ angulos *om V*. ‖ 16. faciunt *GR*. ‖ Hebetis *V*. ‖ sunt qui *V*. sunt *om R*. ‖ recontrarii *JV*, contrarii *GR*. ‖ 17. angulis *J*. ‖ qui *JV*, hi *GR*, hii *P*. ‖ 18. rectus angulus *GR*. ‖ 19. pares fuerint inter se aquali (aeq. *PR*) *GR*. ‖ 20. connexi *JRV*. ‖ intra se *G*.

alternos habebunt, per quorum signa si rectae lineae in- *GJR*
tra scribantur, in partes quas circulorum conexio consu-
met medias diuident. ebetes angulos exteriores, quod sunt
omnibus intra scriptis maiores. lunati autem acuti, quod
exilissima tenuitate finiuntur. (fig. 97.)

Rationalium linearum genera angulorum haec sunt.
quibus si flexuosa linea iniungatur, faciet species angulo-
rum secundum suam inaequalitatem complures: (fig. 98.)
omnes tamen illae inaequalitates rationalibus lineis conpre-
hendi et diuidi possunt. [flexuosa autem linea sicut eli-
cis aut cornualis.] (fig. 99.) | nam flexuosa linea ad mensu- *(GR)* *E* 31,19
ram redigitur, quem admodum ipsius loci natura permit-
tit, qua proxima est rectae lineae adque circumferenti | cir- *J* 134
culari, si terminibus arboribus notatis aut fossis aut uiis
aut iugis montium et diuergiis aquarum fines obseruabun-
tur. (fig. 100.)

Angulus autem omnis species capit duas, planam et *G* 83 *R*
solidam. (fig. 101.) planus angulus est in planitia duarum
linearum adtingentium, sed et non in rectum positarum,
alterius ad alteram inclinatio. (fig. 102.) solidus angulus est
cuius planitiae altitudo adiungitur aut aequatur. (fig. 103.)

1. alternos] altero *GR*, alter altero *J*, altero altero *V*. ‖ habebit *JV*. ‖ intra *JV*, intra se *G et post* scribantur *R*. ‖ 2. conexio *P*, connexio *GJRV*. ‖ 3. medios *RV*. ‖ quod] qui *R*. ‖ 4. Luniati *R*, linatis *V*. ‖ 6. Rationabilium *R*. ‖ 8. complures *om GR*. ‖ 9. illes *J*. ‖ aut comprehendi aut *V*. ‖ 10. sicut aeliciis (eliciis *P*, elicus *R*) aut cornualis *GR*, sicut dilicis aut cornualibus *J*, sic delicis *V*. ‖ 12. natura ipsius, *omisso* loci, *E*. ‖ 13. est *om V*. ‖ adque *V*, atque *J*, quae *E*. ‖ circunferente *J*, circumferentem *V*. ‖ circulari si] circulari *JV*, singulari circulari *E*. ‖ 14. terminibus ... 16. obseruabuntur] flexuosa linea quae proxima est rectae lineae *E*. ‖ 17. planum et solidum *E*. ‖ 18. est angulus *V*. ‖ in planitiae *JR*. ‖ duae lineae *V*. ‖ 19. attingentium *EGR*. ‖ sed non *GRV*, se et non *E*. ‖ 20. ad alterum *E*, ad altera *J*. ‖ inclinati *EG*, inclinat *J*. ‖ nam solidus *GR*. ‖ 21. planities *J*, planiciei *R*. ‖ altitudo diungura ut aequatur *E*. ‖ aequaliter *R*.

EGJR . Forma est quae sub aliquo aut aliquibus finibus con- (E31,27) tinetur. |

E31,10 G20 Formarum genera sunt quinque. unum quod ex flexuosa linea continetur. alterum quod ex flexuosa et rationalibus. tertium quod ex circumferentibus. quartum quod (G83 R) ex circumferentibus et rectis. quintum quod ex rectis. | ho- (G20) rum generum sunt species multitudinis infinitae. | (fig. 104.)

J135 Flexuosarum linearum formae species habent multas (E31,17) in infinitum. |

Aeque multas ac uarias figuras habent formae, quotiens flexuosae lineae rationalis siue recta siue circularis linea interuenit. (fig. 105.)

E31,28 G83 R Circumferentium linearum formae aliquae sunt sine angulo, aliquae uno, aliquae duorum, aliquae trium, ali- E32 quae quattuor, | et aliquae super hunc numerum singulis angulis accedentibus ut plurimum in infinitum. forma est sine angulo circuli unius pluriumue. circulus autem est plana forma ab una linea conprehensa, ad quam ab uno signo R37 intra formam posi|to omnes accedentes rectae lineae sunt

1. sub aut aliquo aut *R*. ‖ 3. quinque sunt genera *G p*. 20. ‖ 4. rationabilibus *JR*. ‖ 5. quartum quod ex circumf. *om ER*. ‖ 6. et *om V*. ‖ quintum] quartum *ER*. ‖ quod *om V*. ‖ rectis] *add* circumferentibus et flexuosa. Quintum quod ex solis et pluribus flexuosis *R*. ‖ 7. generum *om G*. ‖ multitudines *JV*, *om G*. ‖ 8. Ex flexuosarum *E*. ‖ forma et species habet *JV*, forma species habet *E*. ‖ 9. in *om EJV*. ‖ 10. Aeque (atque *J*, adque *V*) multas ... interuenit *JV*, *om E*. ‖ habet forma. Quae quotiens *JV*. ‖ 11. rationalis *J*, n̄alis *V*. ‖ 12. inuenit *JV*. ‖ 13. linearum aliquae (aliquando *V*) sunt *JV*, formarum aliquae (aliae *R*) sunt *GR*, formarum aliae sunt lineae *E*. ‖ 14. aliquae uno *EJ*, aliquae (aliae *R*) unius *GR*, aliquando uno *V*. ‖ 14. 15. aliae *R semper*. ‖ 15. et *om GR*. ‖ super] sub *E*. ‖ 16. accidentibus *JV*. ‖ ut plurimum *E*, in plurimum *JV*, usque *GR*. ‖ in *om EJ*. ‖ 17. plurimumue *E*. ‖ autem *om V*. ‖ est *om R*. ‖ plana lineae forma *V*. ‖ 18. ab *EJV*, sub *GR*. ‖ ad quam] adque *V*, atq. *EGJR*. ‖ 19. positae *EG*, *om JV*. ‖ accidentes *JRV*. ‖ sint *V*.

inter se pares. (fig. 106). ex pluribus circulis forma sine *EGJR*
angulo, ut harenae ex quattuor circulis; (fig. 107.) | ex *G 81*
pluribus quam quinque, ut in opere picturarum aut architectura. (fig. 108.) forma anguli unius ex tribus circinis,
ut in opere marmoreo. duorum | angulorum forma e duo- *J 136*
bus circinis, (fig. 109.) trium angulorum ex tribus circinis, (fig. 110.) quattuor angulorum ex quattuor circinis, (fig. 111.) reliquae accedentibus singulis plurilaterae in infinitum. (fig. 112.)

Rectarum linearum et circumferentium [forma sine angulo] duorum laterum totidemque angulorum forma est ex recta linea et circumferenti semicirculo. (fig. 113). [rectarum linearum et circumferentium formae sine angulo lateris unius, duorum angulorum ex duobus lateribus, trium angulorum ex tribus lateribus, quattuor ex quattuor,
reliquae singulis accedentibus plurilaterae.] (fig. 114.) | tri- *J 137*
latera forma est trium laterum totidemque angulorum ex duabus rectis lineis et una circumferenti, (fig. 115.) uel ex

1. ex plurimis *E*. ‖ formae *E*. ‖ sine anguliue aurae ex *V*, sine angulo ut in hac re ex *E*, sine angulo ut arthenae ex *P*. ‖ 2. circulis] angulis *E*. ‖ quam quinque]. IIII. *E*. ‖ 3. epicturarum *J*, est picturarum *V*. ‖ aut arcitectura *G*, aut arcipictura *J*, *om E*. ‖ 5. ut ... marmoreo *om GR*. ‖ forma e] formae *EGR*, forma *JV*. ‖ 6. trium ex *GRV*. ‖ 8. reliquae accidentibus singulis (*om V*) pluralitates (pluritates *J*) et infinitum *JV*, reliqua ea colentibus singulis in pluribus et infinitum *E*, reliqui (Reliquae *R*) ex multis in infinitum *GR*. ‖ 10. Rectarum ... sine angulo *om EJV*. ‖ 11. duorum angulorum laterumque totidem forma *E*. ‖ forma ... 12. semicirculo] ex duabus rectis lineis et una circumferenti uel ex duabus circumferentibus et una recta *R*. ‖ 12. circumferenti (circunferentiae *J*) aut semicirculis *JV*, circumferentibus circulis *E*. ‖ rectarum ... 16. plurilaterae *om EGR*. ‖ 15. ex tribus lateribus quattuor *J et, qui addit* angulorum, *Memmianus apud Rigaltium, om V*. ‖ 16. accidentibus *JV*. ‖ plurilatere *J*, pluraliter æ *V*. ‖ 16. trilatera ... *p*. 106, 3. et recta *om R*. ‖ 16. Trialatera *E*. ‖ 18 - *p*. 106, 3. ex duabus circunferentibus (circumferentis *V*) et una recta, ex duabus ergo rectis et una (una a *J*) circumferentibus *JV* ‖ 18. lineis rectis et in una *E*. ‖ uel *G*, et *E*.

EGJR duabus circumferentibus et una recta. ex duabus ergo rectis et una circumferenti (fig.). ex duabus circumferentibus *G*64 et recta. (fig.) | quadrilatera forma est quattuor laterum totidemque angulorum ex quattuor lineis comprehensa, ut duabus rectis et duabus circumferentibus. (fig. 116.) plurilatera forma est quae plus quam quattuor lineis comprehensa est, ut quinque laterum totidemque angulorum (*GR*) ex duabus rectis et tribus circumferentibus, (fig. 117.) | ex tribus rectis et duabus circumferentibus. et quaecumque huic formae accedentibus singulis angulis et lateribus (*E*) similis fuerit, plurilatera appellatur. (fig. 118.)

Planarum autem et rectis lineis comprehensarum aliae sunt trilaterae, aliae quadrilaterae, aliae singulis adiectis super hunc numerum plurilaterae in infinitum. trilatera forma est quae tribus rectis lineis continetur. trilaterarum formarum et ex rectis lineis comprehensarum species sunt quattuor. una qua rectus angulus continetur, et efficit *J*138 | triangulum recto angulo, quod Graeci orthogonion appellant. (fig. 119.)

. . . .

plurilatera forma est quae plus quam quattuor rectis lineis sub qualicumque specie continetur. . . . .

. . . .

quinque, quam formam Graeci pentagonon appellant. (fig. 120.) amplioribus quoque formis apud Graecos nomina

1. ex duabus ergo ... 3. et recta *E*, *om G*. ‖ 4. ex] et *E*. ‖ quattuor ... ut *om GR*. ‖ comprehensae *V*. ‖ ut rectis et duabus *V*, aut duabus rectis *EJ*. ‖ 5. duabus circumferentibus et duabus rectis *GR*. ‖ 6. quae *om E*. ‖ comprehensa est *JV*, comprehensa *E*, continetur *GR*. ‖ 7. quinque *EGR*, duo *J*, duorum (*i. e.* II *pro* u) *V*. ‖ 8. ex tribus circumferentibus et duabus rectis *GR*, *om E*. ‖ 10. accidentibus *J*. ‖ angulis *om E*, *ante* singulis *V*. ‖ 11. similiter fuerint *E*. ‖ pluraliter *EJ*. ‖ 12. alia erunt trilatera *JV*. ‖ 13. alia *V*. ‖ quadrilatera *JV*. ‖ alia *V*. ‖ 14. plurilatere *J*, pluralitate *V*. ‖ in *om J*. ‖ 17. quae rectis angulis *JV*. ‖ 18. quid *V*. ‖ 24. pentagonen *V*.

ab angulis dantur, ut hexagono heptagono et super hunc J numerum compluribus. has nos plurilateras appellamus adiecto angulorum numero, ut sex angulorum et septem. et quantumcumque super hunc numerum auxeris, eandem appellationem utamur. (fig. 121.)

Alia species est formae per quam frequenter archifiniorum agrorum quadratura concluditur ex rectis angulis [ex] pluribus quam quinque, accedentibus super hunc numerum in quantacumque multitudine cogitaueris.

[Qualemcumque rectorum angulorum formam rectis lineis comprehendere.

Ex data recta linea ducere posito signo . . . . relato in utramque partem circino, aequali punctorum diastemate (fig. 122.) | circulos scribere opor- J 139 tet, per quorum conexionem recta linea transeat factura normales in data linea angulos. (fig. 123.) sed quo in rectarum linearum forma circularis linea non interueniat rectis, a circumferentiarum parte chiasmi cuiusdam ratione utamur. (fig. 124.)

Quod si ab eadem recta linea ducenda fuerit quae rectum angulum faciat, ex quolibet puncto qui per caput recta linea transeat rectam lineam eicere, per cuius signum quod est in circumferentem lineam a capite rectae lineae recta linea transeat factura in data linea rectum angulum.

1. ab *addidi.* ‖ exagonon eptagonon *J*, hexagonum heptagonum *V*. ‖ supra *V*. ‖ 2. plurilatera *JV*. ‖ 3. ut hexangulorum *V*, ut exangulorum *J*. ‖ 4. et *J*, *om V*. ‖ auxerit *JV*. ‖ eadem appellatione (appellationum *V*) metiamur *JV*. ‖ 6. Aliae species et formae *V*. ‖ archifinorum *V*. ‖ 7. concluderunt *V*. ‖ 8. accidentibus *J*. ‖ 9. in quantum cunque multitudinem *J*. ‖ 10. forma *J*. ‖ 13. lato *V*. ‖ utraque *J*, utroque *V*. ‖ parte *JV*. ‖ circinio *V*. ‖ 14. iunctorum *JV*. ‖ circulus *J*. ‖ 15. connexionem *V*, connexione *J*. ‖ 16. normalis in recta *JV*. ‖ angulus *J*. ‖ sed quohiam rectarum *V*. ‖ 17. internenit *J*. ‖ 18. parte chiasmis eiusdem rationis *J*, partem chiasinis eiusdem rationem *V*. ‖ 21. iuncto *JV*. ‖ 22. transceat *V*. ‖ rectam lineam ... 24. transeat *om V*.

J (fig. 125.) in hanc autem rationem subiata circumferentia
J 140 chiasmis utendum est. | nam quod ad extremam lineae
normationem pertinet, uulgaris consuetudinis est sex octo
et decem: haec de qua supra disputauimus (fig. 126.) cir-
culi ratio magis artificialis est, quae numeros non prae-
finit: habemus enim apud Eucliden, quocumque loco ad
circumferentem lineam ex signis dimensionis duae lineae
concurrerint, normam facturas.]

HYGINI.

. . . .

G 18 Nam decumanum limitem traxerunt, *sicut Higenus*
describit, ab occidente in orientem, cardinem uero a me-
ridiano in septentrionem duxerunt.

. . . .

Nam et alibi limites facti sunt ab his qui solis ortum
et occasum secuti sunt. quos fefellit ratio geometriae.
G 19 *mihi tamen,* | *sicut Higenus constitui decreuit limites, ita*
rationabile *uidetur,* ut decumanus maximus in orientem
crescat et cardo maximus in meridianum.

. . . .

G 24 Rigor *enim* naturalis *est.* qualiscumque enim rigor
interuenit constituentibus limites, rarioribus locis terminos
posuerunt. et seruari iubetur rigor, si inuentus fuerit de

2. chiasinis *V.* ‖ 5. quā *V.* ‖ 6. Euclidem *JV.* ‖ 7. demensionis *J.* ‖ 8. concurrunt *V.* ‖ norma *V*, nonma *J.* ‖ Explicit liber Frontonis primus *JV.* ‖ 10. a meridianum in septentrione *G.* ‖ 12. *immo* acti. ‖ 15. decūmanus *G.* ‖ 17. rigor naturalis *qui efficitur margine supercilii. ita in expositione terminorum p.* 184 *G* collis riguram, id est iugum.

triginta pedum altitudine, ut ne ab utro possessore tangatur: quod si plus de xxx pedibus patuerit, iam collis G est. . . . . quod exigit ut superior possessor in planum usque descendat et sibi defendat omnem deuexum locum. hoc enim lex propter malignitatem inferioris possessoris instituit, ne aut arando aut fodiendo superioris possessoris terras inuaderet.

Termini quoque quibusdam locis positi sunt, ut ab uno ad unum dirigantur, per pedes a cccxx et supra usque ad ccccLxxx et infra hoc, silicei. nam Tiburtini distant a se in pedibus a ccxL et supra usque ad DCLX et infra. quod si spissiores non sunt, riparum cursus seruatur; harum tamen quae per multa milia pedum recturas separationesue agrorum ab initio suo | usque ad occursum custodiunt. et ne eas ripas sequendas obseruarent G 25 quae intra corpus agri nascuntur et in suo latere decidunt, lex limitum eas praedamnauit. [ne id aliquando sequamini, quod maior potestas limitum recturarumue cursus non confirmat.] sed si conuentionis causa eas partes inter se custodiendas censuerunt, non recturae imputandum, sed concurrenti definitioni fides est adhibenda.

1. latitudine *G.* ‖ utroque *G.* ‖ 2. *fortasse* paruerit. ‖ 3. *haec ad maiora supercilia pertinent, quae usque in planitiam a superiori uergunt, et quidem in agro arcifinio et si desint termini. uide Frontinum p.* 42 *et Siculum Flaccum p.* 55 *G.* ‖ 9. possiti *G.* ‖ 11. silicei *p.*92 *A*, si licet *G.* ‖ 13. riparum *p.*92 *A*, riparum et rigorum *G.* ‖ seruatur *E p.* 5, seruaruatur *A*, seruabunt *G.* ‖ 15. separationes suae *G*, seperationissua *A.* ‖ occansum *A*, occasum *G.* ‖ 16. ripas aut rigores sequendos *G.* ‖ sperarent *A*, sperares *E*, speres *Boethius* 24 *b.* ‖ 17. desinunt *Huschkius.* ‖ 18. sequamini] sectemini *Boethius* 24 *b. ita p.*126 *B* pro terminis habebitis. ‖ 19. cursus *om p.*92 *A*, *item E et Boethius, qui habent* recturarum ripaeue. ‖ 20. eas *E*, ea *G*, eo *A.* ‖ 21. custodiendas *E*, constituendas *A*, conseruanda *G.* ‖ 22. *addunt aliqua A p.*93 *et E p.*5.

. . . .

G 16 Strigatus ager est qui a septentrione in longitudinem in meridianum decurrit; scamnatus autem qui eo modo ab occidente in orientem crescit.

. . . .

G 17 *Etsi* centenis hominibus ducentena iugera data *legimus*, quorum propter numerum *sit* appellata centuria, *legimus* in quibusdam locis ab uno mille et trecenta iugera *fuisse possessa*.

. . . .

G 17 *Agrum, qui* dum in se ducenta et eo amplius iugera contineret, postea iussu principum intercisiuis limitibus est distributus, quinquagenis iugeribus, uel amplius, ut qualitas locorum inuenta est. quae intercisiones per trifinia et quadrifinia siue [interuenientium uel] interpositorum ratione signorum *cernuntur esse* dispositae.

. . . .

Modum subseciui, qui frequenter in extremitatibus assignatorum agrorum incidens mensurali linea *cernitur* conprehensus.

. . . .

G 21 *Hoc inuenitur* L et LX contineri iugeribus, et quamuis exigua parte minus fuerit *inuentum* dimidio centuriae, subseciuum dicitur. ita tamen si spatium maius fuerit, nomine centuriae non carebit. nam haec subseciua et concessa plerumque inueniuntur et reddita, aliqua assignata: nam et censum quedam pro suo modulo susceperunt. secundum illam uero maiorem assignationem subseciuum

2. in meridiano *G.* ‖ 3. crescet *G.* ‖ 9. est *om G.* ‖ 14. modum mensura conprehensum subseciui *G.* ‖ 15. mensura linea *G.* ‖ 18. minore *G.* ‖ dimidio] de modum *G.* ‖ 19. nom̄ *G.* ‖ 23. maiorem assignationem *mire dicit eam cuius lex in libro Coloniarum prouinciae Tusciae legitur p.* 85. 86 *A.*

maius centum iugeribus pro centuria est, subseciuum non *G*
minus L iugeribus pro dimidia centuria.

. . . .

Sed uideamus ne forte postea iussu principis alicui *G* 82
datus sit, qui terram metiri denuo praeceperit, sicut Cae-
saris Augusti temporibus factum est. nam alia subseciua
Vespasianus uendidit, alia autem quae remanserunt Do-
mitianus donauit atque concessit. (*G*)

. . . . *B* 91

Limites lege late patere .... debent secundum cons-
titutionem eorum qui agros diuidi iusserint. non quia
modus ullus ex mensura limitibus adscribitur: solum lex
obseruari debet. maximus decimanus et cardo plus patere
| debent, siue ped. XXX, siue ped. XV, siue ped. XII, siue *B* 92
quot uolet cuius auctoritate fit. ceteri autem limites, qui
subrunciui appellantur, patere debent ped. VIII.

In maximo autem decimano et cardine lapidem ponis,
et inscribis DECVMANVS MAXIMVS et CARDO MAXIMVS. forma
autem sic scribi debebit, DEXTRA DECVMANVM et SINISTRA,
CITRA CARDINEM et VLTRA. lapides ne minus duodrantales
poni oportet, altos ped. III. inscribi sic debent ut dextra
decumanum .... D. D. I: quae pars ...., erit inscribtura
sursum uersus ut ad septentrionem spectanti sit K. K. I.
| similiter dextra decumanum ultra cardinem sic inscribis *B* 93
ut D. D. I spectanti ad occidentem scribtura susum uersus
sit: quae pars ad cardinem spectat u. k. I, sic inscribi de-
bet ut inspectanti meridie scribtura sursum uersus sit
VLTRA CARDINEM PRIMVM. sinistra autem d. I k. k. I sic

1. 2. centum iugera dictum est subseciuum minus L iugera nuncupatum *G. quae emendaui ex lege p. 86 A.* ‖ 6. uespassianus *G.* ‖ 8. INC. DE LIMITIB. HYGINI *B.* ‖ 9. legae latae paterae *B. fortasse* lege late patere iussi patere ‖ 10. eorum *add Rigaltius.* ‖ 14. quod *B.* ‖ 16. et cardine *add Goesius.* ‖ 19. circa *B.* ‖ 21. *adde* spectanti oriente scriptura sursum uersus sit ‖ *item adde* ad cardinem spectat ‖ inscribturae *B.* ‖ 22. specteanti *B.* ‖ 23. inscribsit *B.* ‖ 24. ab occidente *B.* ‖ 26. 27. sit VLTRA] si citra *B.* ‖ 27. d. I] dd. I. *B.*

B inscribi debet sursum uersus ut spectanti oriente sit SI-
NISTRA D. I: que autem pars ad cardinem spectat, sic in-
scribi debet ut septentrionem spectanti sit sursum uersus
inscribtum C. K. I. ultra autem sic inscribi debet ut quae
B 94 pars ad decimanum | spectat, spectanti occidentem sursum
uersus sit inscribtum S. D. I: quae pars ad cardinem spec-
tat, sic inscribi debet ut meridie spectanti sit inscribtum
ultra cardinem primum V. K. I.

Quintum quenque limitem diligenter agi oportet, et
praecidere mensura cardinem, ut quadraturae diligenter
cludi possint. lapidem autem in quintarios poni oportet,
reliquos autem roboreos.

Solet de hac re esse disputatio, ut, si inscribatur D. M.
[et K. M.], ille qui a maximo proximus est dicatur inscribi
oportere siue DEXTRA siue SINISTRA D. siue PRIMVM siue
B 95 SECVNDVM. | quaestio ergo haec est, utrum qui proxi-
mus maximo est primus inscribi debeat an ultra primum.
ultra primum autem inscribi debet ideo quod hic qui ma-
ximus dicitur et primus est. ita idem capit hic: qui ultra
primum [autem] inscribitur, et secundus est et nouum us-
que ultra solum obseruare debet.

Sed quacumque parte inscribis, siue ultra siue citra,
siue dextra siue sinistra, mensura territorii usque fieri debet
secundum legem diui Augusti QVA FALX ET ARATER IERIT.
in forma generatim enotari debebit LOCA CVLTA et INCVLTA,
B 96 | VILLAE.

1. debent *B*. ‖ 1. 2. ut septentrio orientem sinistra undique autem pars a cardinem *B*, *omisso* spectat. ‖ 3. spectanti sit] spectans sit totum *B*. ‖ 6. sic inscribitur *B*. ‖ ad] a *B*. ‖ 10. praecedere *B*. ‖ uersura *puto*. ‖ 14. est *om B*. ‖ 15. D.] dd. II. *B*. ‖ 17. primus] secundus *B*. ‖ an ultra primus *B*. ‖ 20. secundum est et nonum quae ultra *B*. ‖ 24. arater] *prius* r *rec in litura B*. ‖ VILLAE] SILVAE, *nisi fallor*.

Mensura peracta sortes diuidi debent, et inscribi nomina per decurias [per homines denos]; et in forma secari denum hominum acceptae, ut quot singuli accipere debent [decem] in unum coniungantur; et in sortem inscribi SORS PRIMA, D. D. I ET SECVNDVM ET III ET IIII, CITRA CARDINEM ILLVM, quo usque mensura expleri decem hominum debebit, id est in quot centuriis. similiter omnium decuriarum nomina in sortibus inscribta sint, qua parte quae aut cota sors modum habeat, utrum ultra et dextra, utrum sinistra et ultra, aut citra; deinde ex decuriis, | ante quam sortes tollant, singulorum nomina in pittaciis et in sorticulis. et ideo ipsi sortientur, ut sciant quis primo aut coto cumque loco exeant. | igitur omnem sortem ponere debent, in qua totius perticae modus adscribtus erit. haec sortitio ideo necessaria est, nequis queri possit se ante debuisse sortem tollere, et meliorem fortasse potuisse incidere agri modum, aut sit dissertatio quis ante sortem tollere debeat, cum omnes in aequo sint. *B* *B 97* *G 134* *(BG)*

. . . .

Coloniae sunt quae ex eo nomine accipiuntur, quod Romani in eisdem ciuitatibus colonos miserunt. *G 30*

. . . .

Coloniis, quae in remotiora loca et longe a mari positae uidebantur, ut numerus ciuium, quem multiplicare diuus Augustus conabatur, haberet spatia in quae subsistere potuisset.

1. sorte *B.* ‖ 2. sed in formas sectari *B.* ‖ 3. acceptas ut quod *B.* ‖ 5. PRIMA] prima I. *B.* ‖ secunda *B.* ‖ CITRA] et *B.* ‖ 7. quod cen^{ri}tunis *B.* ‖ hominum *B.* ‖ 8. inscriblæ et qua *B.* ‖ 12. ideo] id *B.* ‖ 13. INCIPIT EIVSDEM (*id est* Hygeni) *G.* ‖ 14. pecuniae *BG.* ‖ 15. quaeri *G*, quaeri *B.* ‖ se *G*, re *B.* ‖ 16. et in *G.* ‖ potuisse *om G.* ‖ 22. incedere *G.* ‖ 17. discertatio *BG.* disceptatio *Turnebus.* ‖ 20. colones *G.* ‖ 23. spacia *G.*

. . . .

G 18 *Assignatus est* coloniis siue municipiis, uni cuique possessioni modum secundum terrae qualitatem.

. . . .

G 30 Assignatae sunt siluae, de quibus ligna in reparationem publicorum munerum traherentur. hoc genus agri tutelatum dicitur.

. . . .

G 32 Nam et regione Reatina *itidem* sunt loca p. R.

. . . .

G 19 Per terminos territoriales et limitum cursus et titulos, id est inscriptis lapidibus, plerumque fluminibus, nec non aris lapideis, claudi territorium atque diuidi ab alterius territorio ciuitatis.

. . . .

G 30 Territorii *aeque* iuris controuersia agitatur quotiens propter exigenda tributa de possessione litigatur, cum dicat una pars in sui eam fine territorii constitutam, et altera e contrario similiter. quae res territorialibus est finienda terminibus. nam inuenimus saepe in publicis instrumentis G 31 | significanter inscripta territoria, ita ut EX COLLICVLO QVI APPELLATVR ILLE, AD FLVMEN ILLVD, ET SVPER FLVMEN ILLVD AD RIVVM ILLVM aut VIAM ILLAM, ET PER VIAM ILLAM AD INFIMA MONTIS ILLIVS, QVI LOCVS APPELLATVR ILLE, ET INDE PER IVGVM MONTIS ILLIVS IN SVMMVM, ET SVPER SVMMVM MONTIS PER DIVERGIA AQVAE AD LOCVM QVI APPELLATVR ILLE, ET INDE DEORSVM VERSVS AD LOCVM ILLVM, ET INDE AD COMPITVM ILLIVS, ET INDE PER MONVMENTVM ILLIVS AD locum unde primum coepit scriptura esse. saepe

3. 4. in reparatione publicorum moenium *G.* ‖ 6. p̄ R̄ *P*, R̅ ̅p̅. *G. conf. Siculum Flaccum p.* 50 *G.* ‖ 13. coństituta *G.* ‖ 14. quae res] quaeret. Haec autem controuersia *G.* ‖ 15. *conf. Sic. Flaccum p.* 73 *G, ubi legitur* descripta. ‖ 16. collegio *G. correxit Huschkius.* ‖ 20. in summo et per summum *G.*

enim quorundam aut monumenta aut fossae aut quorun- *G*
dam sacellorum aut fontium, unde riui fluminaque inci-
piunt, obseruantur fines territoriorum.

. . . .

Hic et occupatorius ager dicitur eo quod occupatus *G* 17
est a uictore populo, territis exinde fugatisque hostibus.

. . . .

Quia non solum tantum occupabat unus quisque,
quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum
in spem colendi habuerat ambiebat. fines uero his signis
| inter se diuidebant, fossis manu factis, arboribus ante *G* 18
missis, fluminum interuenientium cursu, iugis quoque mon-
tium [*quae ex eo nomine accipiuntur, quod continua-
tione ipsa iugantur*], superciliis, nec non itineribus, uel
diuergiis aquae; quae aut loci natura aut sollers procu-
rauit antiquitas.

. . . .

Quaestorii autem dicuntur agri quos populus Ro- *B* 101 *G* 134
manus deuictis pulsisque hostibus possedit, mandauitque
quaestoribus ut eos uenderent. quae centuriae nunc ap-
pellantur, id est plinthi|des, hoc est laterculi, eosdem in *B* 102
quinquagenis iugeribus quadratos cluserunt limitibus, atque
ita certum cuique modum uendiderunt. quibus agris sunt
condiciones uti p. R. . . . .; quod etiam praestitutum ob-

1. *fortasse* aut quaedam sacella aut fontes. ‖ 4. quod] *addit Agennius* in tempore, *ut pag.* 1,21. ‖ 8. in spe *G.* ‖ Finis *G.* ‖ 10. cursus *G.* ‖ 11. *uncis inclusa Agennius, quia non recte ceperat, inepte repetiit ex Hygino de controuersiis p.* 138 *B.* ‖ 13. diuergiis aquae *Turnebus*, diuersis *G.* ‖ 15. Quaestori *B.* ‖ 16. depulsisque *B.* ‖ possidet *B.* ‖ 17. quaestoribus *G.* ‖ nunc *G*, quae nunc *B.* ‖ 18. id est *B*, *om G.* ‖ pplinthides *B.* ‖ hoc *B*, id *G.* ‖ easdem *G. fortasse* eos denis actibus. ‖ 19. quadratas clauserunt *G.* ‖ limites *B.* 20. agri *G.* ‖ sunt conditiones *G*, *om B.* ‖ 21. uti p̄r̄ populus romanus *B*, uti populi romani *G.* ‖ praestitum *G.* ‖ obserbant *B.*

BG seruant. uetustas tamen longi temporis plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condicionem: non tamen uniuersos paruisse legibus quas a uenditoribus suis acceperant.

Vectigales autem agri sunt obligati, quidam r. p. p. R., quidam coloniarum aut municipiorum aut ciuitatium aliquarum. qui et ipsi plerique ad populum Romanum per- *B* 103 tinentes ex hoste capti partitique | ac diuisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus quorum uirtute capti erant, amplius quam destinatio modi quamue militum exigebat numerus: qui superfuerant agri, uectigalibus subiecti sunt, alii per annos . . . ., alii uero mancipibus ementibus, id est conducentibus, in annos centenos. plures uero finito illo tempore iterum ueneunt locanturque ita ut uectigalibus est consuetudo.

In quo tamen genere agrorum sunt aliquibus nomi- *G* 115 natim redditae | possessiones. id habeant inscribtumque in formis, quantum cuique eorum restitutum sit. hi agri *B* 104 qui redditi sunt, non obligantur | uectigalibus, quoniam scilicet prioribus dominis redditi sunt.

Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius uectigalis, ipsi per centurias locauerunt aut uendiderunt proximis quibusque possessoribus. in his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterelitatem non inuenerunt emptores. itaque in formis locorum talis adscribtio, id est IN MODVM CONPASCVAE, aliquando facta est, et TANTVM CON-

1. poene *B*. ‖ 2. conditionem *G*. *sic semper*. ‖ non tamen] *fortasse* nocet enim non. ‖ 3. paruis se *G*. ‖ 4. acceperunt *G*. ‖ 6. ciuitatum *G*. ‖ 8. ac *G*, hac *B*. ‖ 9. assignarentur *G*, *ut fere solet*. ‖ 10. quamue] quam uero *BG*. *correxit Rigaltius*. ‖ exigeba*nt* *B*. ‖ 12. quinos *Goesius addidit*. ‖ 13. *post* centenos *add* alii uinos *rec B*. ‖ 14. ueniunt *B*, uenduntur *G*. ‖ 16. alii quibus *B*. ‖ 17. reddite *B*. ‖ *fortasse* idque habent inscribtum. habeant scriptum in *G*. ‖ 18. in firmis *pr B*. ‖ hii agri *B*. ‖ 22. uendederunt *B*. ‖ 23. quedam *G*. ‖ 25. adscriptio *G*. *sic semper*. ‖ 26. tantum conpascue *B*.

PASCVAE; quae pertinerent ad proximos quosque possessores *BG* qui ad ea attingunt finibus suis. quod genus agrorum, id est conpascuorum, etiam nunc in adsigna|tionibus *B* 105 quibusdam incidere potest.

Virginum quoque Vestalium et sacerdotum quidam agri uectigalibus redditi sunt locatim. quorum agrorum formae, ut comperi, plerumque habent quendam modum adscribtum: sed in his extremis lineis conpraehense sunt formae sine ulla quidem norma rectoque angulo. solent uero et hi agri accipere per singula lustra mancipem: sed et annua conductione solent locari.

Diuisi et adsignati agri sunt qui ueteranis aliisue personis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt aut redditi, quiue | ueteribus possessoribus redditi com- *B* 106 mutatique pro suis sunt. hi agri leges accipiunt ab his qui ueteranos deducunt, et ita propriam obseruationem eorum lex data praestat.

In his agris et subsiciua sunt. et aliquando compascua, sicut in his qui uectigalibus seruiunt, et in hoc genere sunt; quaedam autem uectigalia, quae intra perticam in eam regionem compraehensa sunt. aut siquid superfuit quod non adsignaretur, reseruatum aut redditum | reloca- *G* 136 tumue est cuiquam coloniae. hi autem quibus adsignati sunt, deducebantur intra centuriationem: et quae superfuerant subsiciua, | his concessa esse, id est eorum rei

2. adtingunt *G.* ‖ quodque genus *BG.* ‖ 3. compascuorum *G.* ‖ 4. incedere *G.* ‖ 6. sunt et locati *G.* ‖ 7. forme ut compleri *B.* ‖ quedam modum *corr B*, quem admodum *pr B.* ‖ 8. comprehensae *G.* ‖ 11. et *G*, *om B.* ‖ 14. quiue] quib. *BG.* ‖ 16. propria obseruatione *G.* ‖ 17. praestant *B.* ‖ 18. agris sed et *BG.* ‖ subseciua *G.* ‖ sunt et *om G.* ‖ 20. pertica *B.* ‖ 22. reseruatum aut redditum *G*, *om B.* ‖ relocatumque *Goesius*, reuocatumque *BG.* ‖ 24. centuriatione *B.* ‖ super fuerunt subseciua eis *G.* ‖ 25. concessa sunt *Turnebus.* malim concessere.

BG publicae, ex quorum territorio sumpserant agros, ita ut in eos quos donauerant r. p. agros, et in eos qui redditi erant ueteribus possessoribus, iuris dictio salua esset eis ex quorum territorio sumpti erant agri.

Ergo omnium coloniarum municipiorumque leges semper respiciendae erunt, itemque exquirendum numquid pos legem datam aliquid, ut supra dixi, commentariis aut epistulis aut edictis adiectum est aut ablatum.

Sed et haec meminerimus in legibus sepe inueniri.
B 108 cum ager est centuriatus ex alieno | territorio paratusque ut adsignaretur, inscriptum QVOS AGROS, QVAE LOCA, QVAEVE AEDIFICIA, INTRA FINES puta ILLOS, ET INTRA FLVMEN ILLVD, INTRA VIAM ILLAM, DEDERO ADSIGNAVERO, IN EIS AGRIS IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO COLONIAE ILLIVS cuius ciuibus agri adsignabuntur. uolunt quidam sic interpretari, ut quidquid intra fines supra memoratos fuerit, id iuris dictioni coloniae accedat. quod non debet fieri. neque enim acceptum aliud defendi potest iuris dictioni coloniae, quam quod datum adsignatumque erit. alioquin saepe et
B 109 intra | fines dictos et oppidum est aliquod; quod cum in sua condicione remaneat, eidem est in id ipsum ius quoi ante fuit: ita illa interpractatione oppidum ciuesque coloniae pariter adsignaret. sed nec fuisset necesse in legibus ita complecti, QVOS AGROS, QVAE LOCA, QVAEVE AEDIFICIA, si uniuersa regio, quae cancellata erat, coloniae iuris dictioni

1. territorium *B*. ‖ sumpserunt *G*. ‖ 2. r̅p̅. *B*, *om G*. ‖ 6. respiciendo *B*. ‖ nequid *BG*. ‖ post *G*. ‖ 7. supra] *p*. 111,3. ‖ epistolis *G*. ‖ 11. quaeue loca *G*. ‖ 15. interpetrari *B*. ‖ 16. ut *om BG*. ‖ super nominatos *G*. ‖ iuris dictionis *BG*. ‖ 17. debetur fieri *B*. ‖ 18. acceptum] ceptum *B*, quietum *G*. ‖ iuris dictionis *BG*. ‖ 19. quam *om G*. ‖ fuerit *G*. ‖ 20. infra *G*. ‖ aliquid quod non in suam condicionem *BG*. ‖ 21. remaneant *B*. ‖ eidem] item *BG*. ‖ id *om G*. ‖ quoi] quod *BG*. ‖ 22. oppidum *Turnebus*, epipedum *BG*. ‖ ciuisquae *B*. ‖ 23. fuisse *BG*. ‖ nec esse in legibus nec ita conplecti debet. quos *G*. ‖ 25. iuris dictionem *B*.

accederet: dixisset enim INTRA FINEM ILLVM ET FLVMEN *BG*
ILLVD ET VIAM ILLAM IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO
COLONIAE ILLIVS. ita excipitur id quod | non adsignatum *G* 137
est uocaturque subsiciuum. ergo, ut saepius | repetam, *B* 110
hoc ait, QVOS AGROS QVAE LOCA QVAEVE AEDIFICIA DEDERO
ADSIGNAVERO, IN EIS IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO [CO-
LONORVM] COLONIAE ILLIVS quoius ciuibus adsignati erunt
agri. item quidam putauerunt, quod iam supra quidem
dixeram, sed iterum repetendum arbitror, ut eis agris qui
redditi sunt ueteribus possessoribus, iuris dictio esset co-
loniae eius cuius ciues agros adsignatos accipiebant. non
autem uidetur; quoniam ait, ut dixi, in lege QVOS AGROS
QVAE LOCA QVAEVE AEDIFICIA DEDERO ADSIGNAVERO, IN EIS
IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO, quo ueterani | deducti *B* 111
sunt, quibus hi agri adsignati sunt. alioquin, cum ceteros
possessores expelleret et pararet agros quos diuideret,
quos dominos in possessionibus suis remanere passus est,
eorum condicionem mutasse non uidetur: nam neque ci-
ues coloniae accedere iussit.

Hoc quoque aspiciendum erit, quod aliquibus locis
inueni, ut cum ex alieno territorio sumpsisset agros quos
adsignaret, proprietatem quidem daret scilicet cui adsigna-
bat, sed territorio, intra quod adsignabat, ius non aufer-
ret. sunt quoque quaedam diui Augusti edicta, | quibus *B* 112
significat ut quotiens ex alienis territoriis agros sumpsis-

3. quod non est assignatum *G.* ‖ 4. subsecinum *G. sic semper.* ‖ 5. quae ue loca *G.* ‖ 6. cohercitioquae *B.* ‖ 7. quoius] quorum *BG.* 7. erant *G.* ‖ 8. quidem supra *G.* ‖ 10. esse *G.* ‖ 11. cuius ciuis *B.* ‖ 12. ait *addidi.* ‖ 15. aliqui (alii qui *B*) cum ceteris possessoribus *BG. correxit Turnebus.* ‖ 17. dominus *BG.* ‖ 18. condicione *B.* ‖ nam neque cuius *B*, Namque ciues *G.* ‖ 21. inuenimus *G.* ‖ ut] ui *B*, *om G.* ‖ cum *om G.* ‖ sumpsisse *BG.* ‖ 22. quidem *om B.* ‖ 23. territorium *G.* ‖ auferret Sunt *B*, auferri. et sunt *G.* ‖ 25. significant quotiens *BG.* ‖ agros *om G.*

BG set et adsignasset ueteranis, nihil aliud ad coloniae iuris dictionem pertineat quam quod ueteranis datum adsignatumque sit. ita non semper quidquid centuriatum erit ad coloniam accedit, sed id tantum quod datum adsignatumque fuerit. sunt nihilo minus quaedam municipia quibus extra murum nulla sit iuris dictio.

Fluminum autem modus in aliquibus regionibus intra centurias exceptus est, id est adscriptum FLVMINI TANTVM, B 113 quod alueus occuparet. aliquibus | uero regionibus non G 138 solum quod alueus occuparet, sed etiam | agrorum aliquem modum flumini adscribsit, quoniam torrens uiolentior excedit frequenter circa alueum [et] centurias. illud uero obseruandum, quod semper auctores diuisionum sanxerunt, uti quaecumque loca sacra, sepulchra, delubra, aquae publicae atque uenales, fontes, fossaeque publicae uicinalesque essent, item siqua conpascua, quamuis agri diuiderentur, ex omnibus eiusdem condicionis essent cuius ante fuissent. adiectumque ius ut et limites, id est decumani B 114 et cardines, aperti populo essent. | et statuerunt decimanos et cardines maximos patentiores ceteris esse, quintarios autem et subrunciuos minime patentes, non minus tamen quam qua uehiculo iter agi possit. in quibusdam regionibus cum limites late patere iuberent, modus eorum limitum in adsignationem non uenit. saepe enim et uia-

1. sumpsisset sed et adsignauit *B*. ‖ coloniam *B*. ‖ 2. pertineat *G*, ad *B*. ‖ 3. sint *G*. ‖ quicquid *G saepe*. ‖ 8. adscriptus *B*. ‖ 9. alueis *G*, albeis *B*. ‖ occuparet nam *B*. ‖ 10. albeus *B*. ‖ 12. albeum centurias *B*. ‖ 13. obseruari *G*. ‖ quod *G*, quo *B*. ‖ 14. delubbra adq. publice *B*. ‖ 15. atque uenales] aquitenales *B*, aquintinales *G*. *uide Frontinum de aquis* §.94. 95. ‖ fosseaque *B*. ‖ 17. ex omni *B*. ‖ condicioni *B*, conditioni *G*. ‖ essent *om B*. ‖ 18. ut *om B*. ‖ id est *B*, idem *G*. ‖ decumanus *B*, dedecumani *G*. ‖ 19. et *K*. *G*. ‖ decumanos. et *K*. *G*. ‖ 22. minime *B*, minus *G*. ‖ 22. tamen *om G*. ‖ qua *om BG*. ‖ iter] *puto* iri. ‖ 24. sepe *B*.

rum publicarum per centurias modus exceptus est. item *BG*
sancxerunt, sicubi limites in aedificium aliquod inciderint,
is cuius aedificium esset daret iter populo idoneum per
agrum suum, quod semper esset peruium. in quorundam
uero uillis, | qua limites transeunt, ianuae sunt semper *B* 115
patentes praestantesque populo iter.

Nuper ecce quidam euocatus Augusti, uir militaris
disciplinae, professionis quoque nostrae capacissimus, cum
in Pannonia agros ueteranis ex uoluntate et liberalitate
imperatoris Traiani Augusti Germanici adsignaret, in aere,
id est in formis, non tantum modum quem adsignabat ads-
cribsit aut notauit, sed et extrema linea unius cuiusque
modum compraehendit: uti acta est mensura adsignationis,
ita inscribsit longitudinis et latitudinis modum. quo | facto *B* 116
nullae inter ueteranos lites contentionesque ex his terris
nasci poterunt. | namque antiqui plurimum uidebantur *G* 139
praestitisse, quod extremis in finibus diuisionis non plenis
centuriis modum formis adscribserunt. paret autem quan-
tum hoc plus sit, quod, ut supra dixi, singularum adsigna-
tionum longitudinem inscribserit, subsiciuorumque quae in
ceteris regionibus loca ab adsignatione discerni non pos-
sunt, posse effecerit diligentia et labore suo. unde nulla
quaestio est, quia, ut supra dixi, adsignationem extrema
quoque linea demonstrauit.

Hoc quoque non praetermittam, quod plerisque locis *B* 117
inueni, ut modum agri non iugerum sed aliquo nomine

2. sanxerunt *G*. ‖ inciderit his *B*, inciderent is *G*. ‖ 9. in pannoniam *B*. ‖ liberalita *B*. ‖ 10. Germanici *om G*. ‖ in here *B*. ‖ 11. modo *B*. ‖ 12. aut *G*, ut *B*. ‖ sed *om B*. ‖ extremam lineam unius cuiusque modi *G*. ‖ 14. scripsit *G*. ‖ et latitudinis modum *om G*. ‖ 16. potuerunt *BG*. ‖ Namque *G*, nam quia *B*. ‖ 17. in *om G*. ‖ diuisiones *G*. ‖ non plebis *B*. ‖ 20. inscribserint (scripserint *G*) subsiciuorum (subsec. *G*) quemque in *BG*. ‖ 21. loca *B*, longa *G*. ‖ possunt *om G*. ‖ 22. posse *om B*. ‖ effecit *G*, efficit *B*. ‖ 23. quia *B*, qua *G*. ‖ adsignatione *BG*. ‖ 26. non ingerum *B*, ne iugerum *G*.

BG appellarent, ut puta quo in Dalmatia uersus appellant. idem uersus habet p. VIIIDCXL. ita iugero sunt uersus numero III 22. ego autem quotiens egeram mensuram, ita renuntiabam', IVGERA TOT, VERSVS TOT; ut, si forte controuersia esset uersum habere pedes VIIIDCXL, in iugeribus tamen fides constaret. in prouincia quoque Narbonense uaria sunt uocabula: alii appellant libram, alii parallelam; *B* 118 in Spania centurias. | ita si, ut dixi, in consuetudine alicuius regionis inueniemus, [sicut] uidetur ita renuntiandum, IVGERA TOT, VERSVS TOT, siue LIBRAE TOT, siue quod aliud uocabulum aliquo modo compraehensum fuerit. ita cum iugera adscripta fuerint, licet peregrinis uocabulis possit aliquid . . . ., iugerum nobis ratio fuit fidem seruabit.

Neque hoc praetermittam, quod in prouincia Cyrenensium conperi. in qua agri sunt regii, id est illi quos Ptolomeus rex populo Romano reliquit; sunt plinthides, id est laterculi quadrati uti centuriae, per sena milia pe- *B* 119 *G* 140 dum | limitibus inclusi, habentes singuli laterculi iugera numero ∞CCL; lapides uero inscripti nomine diui Vespasiani sub clausula tali, OCCVPATI A PRIVATIS FINES: P. R.

1. appellant *BG*. ‖ quo] qua *B*, *om* *G*. ‖ in campania quod uersus *G*. ‖ 2. Item *G*. ‖ pd VIII dCXL. *B*. ‖ sunt *G*, *om* *B*. ‖ numero *G*, non sunt *B*. ‖ 3. III. I. L. ego autem *B*, III. L. longitudine autem *G*. ‖ mensura *B*, ego *G*. ‖ 4. uersus *B*, uel uersus *G*. ‖ ut *G*, ita *B*. ‖ 5. uersus haberet *G*. ‖ pd VIII. dCXL. *B*. ‖ 6. prouinciam *B*, prouintia *G*. ‖ narbonensem *B*. ‖ 7. parallenam *B*, parellelam *G*. ‖ 8. spaniam *B*, hispania *G*. ‖ si ut] sicut *BG*. ‖ dixi consuetudinem *G*. ‖ 9. renuntiabimus *G*. ‖ 10. libras *G*. ‖ quod *B*, quodcumque *G*. ‖ 11. conprehensum *G*. ‖ ita *G*, itē *B*. ‖ 13. posita aliquid *G*. ‖ *fortasse* controuersiae moueri, ‖ fuit] *fortasse* sui. ‖ 15. praemittam *G*. ‖ prouinciam cyrinensium *B*. ‖ 16. illi *om* *B*. ‖ 17. ptholomeus *G*. ‖ populo romano *G*, rp *B*. ‖ plintides *B*. ‖ 18. id est *Turnebus*, *om* *BG*. ‖ pedum. I. limitibus *G*. ‖ 20. I. CC. L. *G*. *sic etiam* *p*.123,3. ‖ uero *B*, quoque *G*. ‖ uespassiani *G*. ‖ 21. clasula *B*. ‖ finis *B*.

RESTITVIT. praeterea pes eorum, qui Ptolomeicus appella- *BG*
tur, habet monetalem pedem et semunciam. ita iugeribus
numero ∞CCL, quae eorum mensura inueniuntur, accedere
debet pars XXIIII, et ad effectum iterum pars XXIIII: et
pr uniuerso effectu monetali pede iug. ∞CCCCLVI ƧƧ. hunc
igitur modum quattuor limitibus mensura s. s. inclusum
uocamus medimna. quo apparet | medimnon eorum men- *B* 120
sura iugerum habere I, monetali autem mensura I — ʒ.

Item dicitur in Germania in Tungris pes Drusianus qui habet monetalem pedem et sescunciam.

Ita ubicumque extra fines legesque Romanorum, id est, ut sollicitius perferam, ubicumque extra Italiam aliquid agitatur, inquirendum et de hac ipsa condicione diligenter praemoneo, nequid sit quod praeterisse uideamur.

Hae sunt condiciones agrorum quas cognoscere po-
tui. | nunc de generibus controuersiarum perscribam quae (*G*)
solent | in quaestionem deduci. sunt autem haec de al- *B* 121

1. restituit *Turnebus*, praestituit *BG*. ‖ ptholomeicus *G*. ‖ 2. semeunciam *G*, scunciam *minutissimis litteris et quidem quattuor primis incertis supra scriptum B*. ‖ iug̃ *B*, iugera *G*. ‖ 3. numer̄. *G*, *om B*. ‖ inuenitur *G*. ‖ et accedere *B*. ‖ 4. XXXIIII. *BG*. ‖ et affectum IUG pars *G*. ‖ et pr *B*, et PR *G*. *hoc non intellego. debet esse* erunt. ‖ 5. uniuero effecto *B*. ‖ ped *B*. ‖ ∞ĪICCCLVIII. *B*, X̄II.CCCLVIII. *ante* X *altero* X *eraso G*. *scripsi* ∞CCCLVI, triens. ‖ 6. militibus mensuram *B*. ‖ 7. medimna *per rasuram mutatum in* medimia *B*, medipna *G*. ‖ apparet *Turnebus*, appellaret *BG*. ‖ mediminio *B*, medipnio *G*. ‖ mensuram *B*. ‖ 8. iugera *B*, iugeri *G*. ‖ I] is *B*, *om G*. ‖ monetalii autem mensuram *B*. ‖ ICC *B*, Ī.CC. *G*. *debet esse* unum, unciam, dimidium scripulum. *nam pedes Ptolemaici* XXVIIII DCCC, *quae est pars* ∞CCL *quadrati lateribus senum milium inclusi*, *sunt monetali mensura* XXXICCL, *i. e.* XXVIIIDCCC, ĪICCCC, L. ‖ 10. pedem *om G*. ‖ sescuntiam ita ut ubicumque *G*. ‖ 12. *immo* proferam. ‖ 15. Haec *BG*. ‖ 17. quaestione *B*.

B luuione adque abluuione, de fine, de loco, de modo, de iure subsiciuorum, de iure territorii.

G 28 De alluuione obseruatio haec est, numquid de occupatoriis ageretur agris. et quidquid uis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen ne alterius damno quicquam faciat qui ripam muniet. si uero in diuisa et ad-
G 29 signata regione tractabitur, | nihil amittet possessor, quo-
B 128 niam formis per centurias certus cuique | modus adscrip-
tus est.

Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam uiolentum decurrit ut alueum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat, Cassius Longinus, prudentissimus uir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si uero maiore ui decurrens alueum mutasset, suum quisque

1. adque obliuione *B*. ‖ 3. Item genera controuersiarum de alluuione *B*. De alluuione genera controuersiarum ex flumine haec sunt non quod de occupatis agris agitur *Boethius p*. 1539. ‖ haesit non quod de *B*, est si haec in *G*. ‖ occupatores *B*. ‖ 4. agitur *G*. ‖ et] sed *B et Boethius*, *om G*. ‖ quod *Boethius*. ‖ uim aque *B*. ‖ 5. repetionem *G*. ‖ non *Boethius*. ‖ habet *G*. ‖ necessitate *Boethius*. ‖ ripe muniende *B*. ‖ 6. iniungit ita tamen] sunt *Boethius*. ‖ ne *B*, ut sine *G*, sine *Boethius*. ‖ damno quisquis ille *Boethius*. ‖ 7. faciat . . . muniet *B et addito* suam *Boethius*, fiat *G*. ‖ si uero . . . 11. cum ageretur *om Boethius*. ‖ diuisā *B*. ‖ 8. amittit *B*, ammittet *G*. ‖ 9. quique *B*. ‖ ascriptus *G*. ‖ 11. quod si fluminis torrens aliquando tam uiolentus decurrerit *Boethius*. ‖ 12. albeum *B*. ‖ 13. et] suum *Boethius*, *mox omisso* late. ‖ ripa *G*. ‖ ut . . . transferat] occupat *Boethius*. ‖ 14. efficiet Ad cassius *B*, efficit. a^d cassius *G*, efficiet (efficiat *r*). sed cassius *Boethius*. ‖ 15. uir prudentissimus *G*. *omisso* uir *Boethius post* auctor *addit* et iudex. ‖ 16. lambissendo *B*, lambiendo *G et Boethii codd*, lambendo *impressi*. ‖ id *om Boethius*. ‖ 18. maior uim *B*, maior uis *Boethius*. ‖ decurrens . . . agnosceret]

modum agnosceret, quoniam non possessoris neglegentia *BG*
sed tempestatis uio|lentia abreptum apparet; si uero in- *B* 123
sulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; at si
ex communi, quisque suum reciperet.

Scio enim quibusdam regionibus cum adsignarentur
agri, adscriptum aliquid per centurias et flumini. quod
ipsum prouidit auctor diuidendorum agrorum, ut quotiens
tempestas concitasset fluuium, quo excedens alueum per
regionem uagaretur, sine iniuria cuiusquam deflueret; | (*G*)
cum uero ripis suis curreret, proximus quisque uteretur
modum flumini adscriptum. nec erat iniquum, quoniam
maiores imbres | aliquando excedere aquam iubent ultra *B* 124
modum flumini adscribtum et proximos cuiusque uicini
agros inundare. | hos tamen agros, id est hunc omnem *G* 29
modum qui flumini per centurias ascriptus erat, res pub-
lica populi quondam uendidit: | in qua regione si de (*G*)
alluuione ageretur, magnae quaestiones erunt, ut secundum
aes quitquit uenditum est restituatur emptori.

In quaestoriis et uectigalibus agris fere eadem obser-

decurrerit et in fines alterius alueum mutat suum et fiat insula in quo cucurrerit unus quisque modum fluminis maioris agnoscere debet et eam insulam ipse sibi uindicabit cuius terram tempestatine praeoccupáuit *Boethius.* ‖ albeum *B.* ‖ 1. quoniam *B et Boethius*, quia *G.* ‖ 2. uiolentiam *B.* ‖ abreptum appareret *Huschkius.* apparet arreptum (abr. *r*) *Boethius.* ‖ 3. a (ex *Blumius*) cuius agro fecisset *G*, *om B.* ‖ is] his *B*, id *G.* ‖ at *Turnebus*: aut *BG.* ‖ 4. est communis *B.* ‖ 6. aliquo'd *G.* ‖ et *om G.* ‖ 6. 7. quod ipsum praeuidit *B*, hoc autem prouidit *G.* ‖ 7. ut *om B.* ‖ 7 - 9. concitata esset fluuium quod excedens alpes (ripas *Classenius*) albei per regione uagaretur si iniuria *B*, fluuium concitasset non per regionem excedens alueum uagaretur sed sine iniuria *G.* ‖ 9. *potius* diffluerel. ‖ 11. fluminum *B.* ‖ iniqum *B.* ‖ 12. excederet *B.* ‖ 13. et *om B.* ‖ 14. hos *G*, digitos *B.* ‖ has tamen terras Pisaurenses publice uendiderunt *Siculus Flaccus p.*68 *G.* ‖ omnemodum *B.* ‖ 15. per centurias *om G.* ‖ erat *B*, est *G.* ‖ 16. populi *om G.* ‖ quorundam *B*, quibusdam *G.* ‖ 17. erant *B.* ‖ 18. aes] est *B.* ‖ 19. In quaestorib. uectigalib. agris *B.*

B uatio est quae et in adsignatis, quoniam secundum formas
disputatur.

B 125 De fine si ageretur. quae | res intra pedum quin-
G 25 que aut sex latitudinem quaestionem habet, | quoniam hanc
latitudinem uel iter culturas accedentium occupat uel cir-
cumactus aratri. quod usu capi non potest: iter enim
non, quia ad culturas perueniatur, capitur usu, sed id
quod in usu biennio fuit.

Finis enim multis documentis seruabitur ..... utrum
terminibus, aut arboribus notatis, aut fossis, aut uiis, aut
riuis, aut iugis montium, aut deuergiis aquarum, aut, ut
solet, uepribus, aut superciliis, aut rigoribus et saepe nor-
malibus, aut, ut conperi aliquibus locis, inter arua mar-
B 126 ginibus quibusdam tamquam [puluini sunt | ex glarea Ti-
beris limites constituti] puluinis, saepe etiam limitibus.
[item petras notatis. quae in finibus sunt, pro terminis
(*G*) habebitis.] | his enim fere generibus solent fines obser-
uari. [in quo intuendum]

Si terminibus finem uidere ...., quales sint termini,
considerandum est. solent plerique lapidei esse: at uide
e quo lapide, quoniam quique consuetudines fere per re-

2. desputantur *B*. ‖ 4. De fine enim lex Manilia quinque aut sex pedum latitudinem praescribit, *Agenius p.* 25 *G*. ‖ latitudines quaestionum haberet *B*. ‖ 5. inter *B*, iter ad *G*. ‖ accidentium *B*, accidens *G*. ‖ uel ita cum actus *B*. ‖ 6. quod *G*, quo *B*. ‖ 7. quia *B*, qua *G*. ‖ at *B*. ‖ peruenitur *G*. ‖ sed id *G*, Id est *B*. ‖ 8. in usum *B*. ‖ 9. Finis ... seruabitur *G*, *om B*. *adde* in quo intuendum *ex iis quae sequuntur, cum Blumio*. ‖ utrum *om G*. ‖ 10. aut *B*, et *G*. *ita semper hic*. ‖ 11. iugis (iugiis *B*) ... ut solet *om G*. ‖ deuergi*i*s (*altero* i *eraso*) quarum *B*. ‖ 12. aut superciliis aut rigoribus *om G*. ‖ et saepe *BG*. ut saepe *Rudorffius*. ‖ 13. conper aliis *B*. ‖ aruā *B*. ‖ 14. *uncis inclusa om G*. ‖ glara tibris *B*. ‖ 15. pulbinis *B*. ‖ 16. petris *G*. ‖ quae *G*, qui quae *B*. ‖ terminibus *G*. ‖ 19. *fortasse* uiderentur obseruasse. ‖ 20. lapides *B*. ‖ at uide e *Blumius*, ut uidere *B*. ‖ 21. quaequae *B*.

giones suas habent. alii ponunt siliceos, alii Tiburtinos, *B*
alii enchorios, alii peregrinos, alii autem politos et scrib-
tos, alii aut robureos aut ex certa materia ligneos, qui-
dam etiam hos quos sacri|ficales uocant. et obseruat suam *B* 127
quaeque regio, ut dixi, consuetudinem, uti conueniat fides.
item solent etiam terminos scribere litteris singularibus.
quidam etiam numeros per ordinem scribunt. quidam et
signa defodiunt pro terminis. quitquit ergo fuerit [pro]
loco termini et obseruetur, custodiri debet ut ab uno ad
unum derigatur; et si notae sunt, a nota ad notam: saepe
enim plures et in uno rigore sunt. quitquit fuerit et quem
admodum cumque obseruari solitum fuerit, ita erit deri-
gendum; quoniam, ut dixi, extremus finis intra quinque
aut sex pedes quaestionem ha|bet: nam intra pedum VI *B* 126
possessionem usu nemo capit, et itinera saepe ad cultu-
ras peruenientibus tam latum locum occupant, aut in ara-
tis intra tot pedes aratrum circum arat.

Si arboribus notatis fines obseruabuntur, uidendum *G* 25
quae partes arborum notatae sint. notae enim in propriis
arboribus a foris ponuntur, ut arbores liberas in parte
sua nota relinquat. si communes sunt arbores mediae,
notantur utrimque, ut notae ad utrumque pertineant, | et (*G*)
ut appareant esse communes. et in hoc genere finitionis

1. silices *B*. ‖ 2. enchoros *B*. ‖ 3. robures *B*. ‖ 4. uocant *om B*. ‖ obseruant sua *B*. ‖ 8. quod ergo fuerit inuentum pro loco termini obseruentur et *Boethius p.* 1540. ‖ 9. obseruentur *B*. ‖ debetur *B*, debent *Boethius*. ‖ 10. deritatur, *sed pr* g *ex* t *facto, B*. ‖ sint *Boethius*. ‖ 11. regore *B*. ‖ 12. solitam, u *rec supra scripto*, *B*. ‖ 13. extremos fines *B*. ‖ 14. pedes *om B*. ‖ pedum *Blumius*: pedem *B*. VI *antiqua manu additum B*. ‖ 15. usū *B*. ‖ et *om B*. ‖ 16. in aratris *B*. *correxit Blumius*. arata *Varro de re rustica* 3,16,33 *et apud Nonium p.* 152,21, *item Propertius* 1,6,32. ‖ 18. obserbabuntur *B*. ‖ 19. notate *B*. ‖ note *B*. ‖ 20. a foras *G*. ‖ 21. sua] sa *B*, a *G*. ‖ relinquet *B*. ‖ medie *B*. ‖ 22. utrimque ut notae ad utrumque] utrimque *B*, et ad utrumque *G*. ‖ pertinent *G*.

B similiter dirigendum est. sunt et ille arbores aliquando
B 129 | loco finitionis, quae ante misse dicuntur. et omnia genera quae insunt finitionum (ut puta in uno agro si om-
B 137 nia) persequenda | erunt.

G 25. *B* 138 Nam si fossa erit finalis, uidendum utrum | unius aut utriusque sit partis, et si in extremo fine facta; itemque
(*G*) uia utrum publica aut uicinalis | aut duum communis aut priuata alterius. item riuis si obseruabuntur fines, utrum naturalis sit riuus aut ex fossis arcessita aqua riuum fecerit, et utrum priuatus obseruari aut communis debeat.
G 25 | si iugis autem montium, quae ex eo nomine accipiun-
(*G*) tur, quod continuatione ipsa iugantur. | nam et his quae summis montibus excelsissima sunt diuergia aquarum, ex quo summo loco aqua in inferiorem partem deuergit. si
B 139 uepribus, at qualibus, | priuatis aut communibus. si superciliis, quae loca sunt ex plano in breui cliuo deuexa intra pedes altitudinis xxx: alioquin iam collis est. quae res obseruationem hanc habet, ut eis superior possessor in planum usque descendat et sibi defendat omnem locum deuexum. si rigoribus, sui cuiusque rigores obseruantur, et an normales. quod saepe in agris adsignatis inuenitur:

2. ante mise *B*. ‖ 3. finitionem *B*. ‖ si] esse *B*. ‖ 5. aut utrius *B*, an utriusque sit *G*. ‖ 7. uia *Blumius, om BG*. ‖ aut *B*, an *G*. ‖ duuium *B*. ‖ 8. obseruabitur *B*. ‖ 11. si *G*, nam *Boethius* 24*b*, *om B*. ‖ Iugus *B*, iuga *Boethius*. ‖ autem *om G et Boethius*. ‖ quae *om Boethius*. ‖ nomen accipiunt (*uel* accipiuntur) quod consignatione *Boethius*. ‖ 12. iugantur *p.* 18 *G*, iungatur *B*, iungantur *G p.* 25 *et Boethius*. ‖ nam *om Boethius*. ‖ 13. diuersarum *Boethius*. ‖ 14. in inferiorum *B*. ‖ si uepribus ... communibus *om Boethius*. ‖ 15. aut qualis priuitus *B*. *correxit Blumius*. ‖ si *om B*, tam *Boethius*. ‖ 16. loca *om Boethius*. ‖ diuexo *B*, defixo *Boethius*. ‖ 17. intra ... iam] quo mons aut *Boethius*. ‖ latitudinis *B*. ‖ 18. res *add Blumius*. ‖ hanc *om Boethius*. ‖ *malim* uti superior possessor. ut a supra possessor usque *Boethius*. ‖ 20. defixum *Boethius* 29*b*. *ibidem multa ex sequentibus, sed omnia perturbata*. ‖ sui *om B*. ‖ 21. et ad normalis *B*. *correxit Rigaltius*. ‖ inueniuntur *B*.

et aliquando unus quisque rigor inter multos uicinos finem *B*
facit. si marginibus, (quae res oculorum est) nequit ma-
lignitate exaretur, similiter nequit a ui|cinis accersiri pos- *B* 140
sit, ut marginibus coepti finitique loci inueniri possint.
si limitibus, quod fuerit ex communibus, a medio; ex pri-
uatis, ab extremis rigor obseruandus constituendusque. (*B*)

Haec autem omnia genera finitionum putato in uno *G* 25
agro posse sine dubio repperiri. | .... regionibus intuende, (*G*) *B*
nequid nobi a nobis fieri uideatur: ita enim fides profes-
sioni constabit, si maxime secundum morem regionis et
nosmet quaestiones tractauerimus.

De loco si agitur. quae res hanc habet quaestio- *G* 25
nem, ut nec ad formam nec ad ullum scripturae reuer-
tatur exemplum: sed tantum hunc locum hinc dico esse,
et alter ex con|trario similiter. quae res ex similitudine *B* 141
fere culturae comparationem accipit. si incultus erit, id
est si silua, cuius sit aetatis; et si par caesurae | aetas; *G* 26
numquid arbores, ut solent, relictae, quas ante missas
uocant, et siluarum quoque aetates an sint pares. et si
uineae, similiter in comparatione; an ordines aequidistan-
tes, an pari condicione, et an simili genere uitium.

2. facit] *addit Boethius* Sunt et rigores declinantes ad locum [uicinum] per planitiem. || 3. exaritur *B*. || arcersiri *B*. || 4. ut *Rigaltius*, aut *B*. || 5. si limitibus *Blumius*, similitudinib. *B et Boethius*. || quod fuerit nequid noxia nobis fieri uideatur. sed ab extremis rigoribus seruandum est *Boethius*. || 7. Haec . . . repperiri *G*, *om B*. || 8. *ad sententiam satis est si addas* consuetudines autem in || 9. professionis *B*. || 13. scripture *B*. || 14. sed *B*, nisi *G*. || hinc *G*, nam hinc *B*. || 15. et alteri contrario sim uel quaeret ex similitudine *G*. || 16. culture *B*. || accepit *B*. || si incultis erit *B*, *om G*. || 17. et si *om G*. || pars *B*. || aetas nequid arbores *B*, et aetas arborum *G*. || 18. relictas *B*, relinqui *G*. || 19. uocant et *G*, uacantes *B*. || an sint *G*, ana sit *B*. || Et *B*, *om G*. || 20. similiter *B*, similes erunt *G*. || aequidistantes *G*, nequit instantes *B*. || 21. constitutione *G*. || similis genere *B*, simile genus *G*.

BG Constabit tamen rem magis esse iuris quam nostri operis, 'quoniam saepe usu capiuntur loca quae in bien- *B* 142 nio possessa fuerint. | respiciendum erit tamen, quem admodum solemus uidere quibusdam regionibus particulas quasdam in mediis aliorum agris, nequis similis huic interueniat. quod in agro diuiso accidere non potest, quoniam continuae possessiones et adsignantur et redduntur; et si forte incidit tale aliquid, commutatur locus pro loco, ut continua sit possessio. ita, ut dixi, in adsignatis fieri *G* 27 non potest. | argumentum itaque prudentiae est quam pro- (*G* 27) fessionis.'

G 26 Praeterea | solent quidam complurium fundorum con- *B* 143 tinuorum domini, ut fere fit, | duos aut tres agros uni uillae contribuere et terminos qui finiebant singulos agros relinquere: desertisque uillis ceteris praeter eam cui contributi sunt, uicini non contenti suis finibus tollunt terminos quibus possessio ipsorum finitur, et eos quibus inter fundos unius domini fines obseruantur sibi defendunt. (*G*) ita et haec respicienda erunt. |

Item quidam curant in extremis finibus fundorum suorum ponere per circuitum aliquod genus arborum, ut quidam pinos aut fraxinos, alii ulmos, alii cypressos. item *B* 144 alii soliti sunt relinquere qualecumque | genus in extremo

1. constabit. Tamen *G*, constauit Tamen *B*. ‖ 2. saepe *B*, fere *G*. ‖ in *om G*. ‖ uiennio *B*. ‖ 3. tamen *B*, ne *G*, et illud *p*. 27 *G*. ‖ quem ammodum *G*. ‖ 5. quasdam *om p*. 27 *G*. ‖ nequis similis *B*, numquid simile *G*. *Rudorffius mauult* numquid similis. ‖ 6. acciedere *G*, accedere *B*. ‖ 8. si *B*, his *G*. ‖ tale *Blumius*: aliae *B*, ut tale *G*. ‖ aliquid commutatur *B*, quid committeretur. ut *G*. ‖ 9. sit *G om B*. ‖ ut *G*, ut sit *B*. ‖ 10. argumento itaque *B*, hoc argumentum, *G*. ‖ 12. Praeterea *om G*. ‖ continuorum *B*, suorum *G*. ‖ 13. ut fere fiit *B*, *om G*. ‖ 14. uillae *B*, uelle *G*.' ‖ et *om G*. ‖ 15. desertisq. uillis ceteris *B*, *om G*. ‖ praeterea *BG*. ‖ cui *G*, qui *B*. ‖ 16. contentis *B*. ‖ 17. eorum *G*. ‖ eos *G*, os *B*. ‖ qui *G*. ‖ 18. fines obseruatur *B*, sunt *G*. ‖ 19. ita et *G*, et ita *B*. ‖ dispicienda *G*, despicienda *P*.

fine intactas, ex quibus neque frondem neque lignum ne- *B*
que cremium caedant. ita et hoc obseruandum.

Praeterea consuetudines finitionum inspectae cum fue-
rint, nobitas habet suspicionem. ut puta si terminus finem
faciet per alium tractum, quare subito ad aliud genus fini-
tionis transeatur, aut ad fossam aut ad ueprem aut uiam
aut genus quod appellamus supercilium aut arbores quae
ante misse | sunt, suspicio est. si tamen constauit his *B* 145
modis . . . .

De modo quaestiones fere in agris diuisis et ad- *G* 26
signatis nascuntur, item quaestoriis et uectigalibus subiec-
tis, quoniam scilicet in aere et in scriptura modus con-
prehensus est. quod semper erit ad formam.

Respiciendum et hoc, si duobus possessoribus con-
ueniat aliquid ex modo illo qui aere et in scriptura for-
mae continetur, licet dominus aliquid uendidit. namque
hoc comperi in Samnio, | uti quos agros ueteranis diuus *B* 146
Vespasianus adsignauerat, eos iam ab ipsis quibus ad-
signati erant aliter possideri. quidam enim emerunt ali-
qua loca, adieceruntque suis finibus et ipsum, uel uia
finiente uel flumine uel aliquolibet genere: sed nec uen-

1. intacta *B*. ‖ 2. gremium cedant, *post haec uersu paginae sexto uacuo relicto cum sex proximis*, *B*. ‖ 3. inspecta cum fuerat *B*. ‖ 8. suspicio est] suspiciose *B*. ‖ 9. modis *et* 10. De *om B*. *Siculus Flaccus p.* 142,22 fidem habere debent, quoniam intellegitur ea industria conuenientiaque possessorum fieri. ‖ 11. *post* nascuntur *spatium uersui paginae sexto et quinque proximis recipiendis B*. ‖ quaestoris uectigalib. *B*. ‖ 12. in here in scriptura *B*, in aere scripturae *G*. ‖ 15. aliquid es *B*, alioquin ex *G*. ‖ qui habere et in *B*, qui aere *G*. ‖ scriptura continetur forma liquebit etiam si dominus *G*. ‖ 16. uindedit *B*, uendidisset *G*. ‖ 17. uti quos agros *B*, ut agri quos *G*. ‖ diuus uespassianus ueteranis *G*. ‖ 18. eos ab *G*. ‖ 19. iam aliter *G*. ‖ possidere *B*. ‖ 20. loca et *B*. ‖ ipsud *G*. ipsa *Turnebus: quo non opus*. ‖ 21. aliquodlibet *B*, alio quolibet *G*. ‖ nec uendentes *om B*.

BG 27 dentes ex acceptis suis | aut ementes adicientesque ad accepta sua certum modum taxauerunt, sed ut quisque modus aliqua, ut dixi, aut uia aut flumine aut aliquo genere finiri potuit, ita uendiderunt emeruntque. ergo ad aes quomodo perueniri potest, si ad possessiones, sicut dixi, duum, inter quos controuersia est, conuenerit?

B 147 In eis autem qui uectigalibus subiecti sunt, | fere pro- (*G*) ximus quisque possessioni suae iuncxit. | ita ex hoc genere agrorum magnae quaestiones . . . . emptionis siue conductionis ad se pertinere probauerint, ut fere fit: nisi utra pars hoc faciat, penes possessorem remaneuit. solent uero *G* 27 modum quidam in locationibus agrorum | comprehendere, atque ita cauere, FVNDVM ILLVM, IVGERA TOT, IN SINGVLIS IVGERIBVS TANTVM. ita si in ea regione ageretur ubi haec erit consuetudo, ad cautiones scilicet respiciendum erit. inter quos disputatibur acta utriusque mensura: si nihil *B* 148 ad cau|tionem conueniat, id est neutrius possessio modum cautione compraehensum inpleat, magna erit rei confusio, quaerendumque numquid in uniuersa regione magis opi- (*G*) nione quam mensura modum complecti soliti sint. | item quidam uendentes ementesque agros soliti sunt modum cautione complecti; quod ipsum uidendum, numquit, ut supra dixi, opinione non mensura modum taxent.

G 31 De iure subsiciuorum subinde quaestiones mouentur. subsiciua autem ea dicuntur quae adsignari non po-

1. ex ceptis *G.* ‖ ementis *B.* ‖ ad *om B.* ‖ 2. acceptas suas *G.* ‖ 4. ad eas *B.* ‖ 5. commodi reuocari potest *G.* ‖ si ad] suae *B*, si *G.* ‖ possessionis sicut dixi duo *B*, duobus *G.* ‖ 6. conuenerit *om B.* ‖ 7. in eis *G*, Id est *B.* ‖ fere *om G.* ‖ 8. possessionis *BG.* ‖ ex] et *B.* ‖ 9. *supple Blumio auctore* nascuntur, nisi agrum ex cautione ‖ siue] suae et *B.* ‖ 11. poene possessoris *B.* ‖ 14. itaque *G.* ‖ si in ea *G*, fit nea *B.* ‖ agitur *G*, aliter ageretur *B.* ‖ 15. aut cautiones scilicet aut emptiones intuendae erunt *G.* ‖ 16. si *om B.* ‖ 17. id est *om G.* ‖ 19. nuncquid *B*, tunc quomodo *G.* ‖ 22. cautionem *B.* ‖ inquit *B.* ‖ 25. ea *G*, ita *B.* ‖ quae *G*, q. *B.*

tuerunt. id est, cum sit ager centuriatus, | aliqua | inculta *B* 149. 153 *G*
loca, quae in centurias erant, non sunt adsignata. haec
ergo subsiciua aliquando auctor diuisionis aut sibi reser-
uauit, aut [alicui, id est aut] aliquibus concessit aut re-
bus publicis aut priuatis personis; quae subsiciua quidam
uendiderunt, quidam uectigalibus certo tempore locant.
inspectis ergo perscrutatisque omnibus condicionibus in-
ueniri poterit quid sequi debeamus. (*G*)

Sed et illud meminerimus. cum diuus Vespasianus
subsiciua omnia | quae non ueniissent aut aliquibus per- *B* 154
sonis concessa essent, sibi uindicasset, itemque diuus Ti-
tus a patre coeptum hunc ritum teneret, | Domitianus *G* 31
[imp.] per totam Italiam subsiciua possidentibus donauit,
edictoque hoc notum uniuersis fecit. | cuius edicti uerba, (*G*)
itemque constitutiones quasdam aliorum principum itemque
diui Neruae, in uno libello contulimus.

De iure territoriorum paene omnem percunctationem
tractauimus cum de condicionibus generatim perscriberemus.
de quibus quid possumus aliud suadere, quam ut leges, ut su-
pra | dixeram, perlegamus, et ut interpraetentur secundum *B* 155
singula momenta? utrum suis condicionibus remaneant fines
ab antiquis obseruati, an aliquid adiectum aut ablatum sit;
et quomodo obseruata sint territoria, aliquando summis mon-

1. aliqui *B*, *om G.* ‖ in loca culta *G.* ‖ 2. in] inter *Blumius. rectius* intra. ‖ 2. 3. non sunt ... subsiciua] cum centuria expleri non potuit subsecciuum appellauit. Haec *G*, *ex Frontino p.* 6,7 *petita.* ‖ 3. reseruabit *B.* ‖ 4. *inclusa om G.* ‖ res publica *B*, RP *G.* ‖ 5. subciua *G.* ‖ 7. praescrutatisq. *B.* ‖ inuenire *B.* ‖ 9. memiremus *B.* ‖ 10. uendidissent *B.* ‖ 11. uindicassent *B.* ‖ 12. a patrem coemptum hunc reditum *B.* ‖ Nam domitianus *G.* ‖ 13. imp. *add corr antiqua manu B*, *om G.* ‖ siciliam *corr manu recentissima B.* ‖ 14. uniuersis notum *G.* ‖ 15. constitutionis quædam *B.* ‖ 18. per'criberimus *B.* ‖ 19. possimus *B.* ‖ 20. et] ad *B.* ‖ interpraetetur *B.* ‖ 22. obseruantia an *B.* ‖ aut] ut *B.* ‖ 23. montio iugiis *B.*

B tium iugis et diuergiis aquarum, aliquando limitibus prae-
G 31 dictis, aliquando ipsius diuisionis derectione. | ita, ut di-
ximus, leges semper curiose perlegendae interpraetandeque
(*G*) erunt | per singula uerba: et ita uim legum perscrutan-
B 156 dam suadeo, ac si, ut ita | dixerim, per articulamenta membrorum pertemptari solent corpora.

De uia et actu et itinere et ambitu et accessu et riuis et uallibus fossis fontibus saepe mouentur contentiones. quae omnes partes non nostram sed forensis officii, id est iuris ciuilis, operam exigunt: nos uero tunc eis interuenimus, cum aut derigendum aliquid est quaestionibus, aut, si forma aliqua aliquid notatum inuenitur, repetendum est.

G 49
SICVLI FLACCI DE CONDICIONIBVS AGRORVM.

Condiciones agrorum per totam Italiam diuersas esse plerisque etiam remotis a professione nostra hominibus notum est; quod etiam in prouinciis frequenter inuenimus. accidit autem ut ex similibus causis similes haberent con-

1. prædictis] *fortasse* perpetuis. *uide Siculum Flaccum p.* 73 *G.* ‖ 2. directione *uel* definitione *Blumius*, defictionis *B.* ‖ ita ut diximus lex *B*, leges itaque *G.* ‖ 3. praelegendae *B*, legendae *G.* ‖ 4. et si ita *B.* ‖ perscrutandarū *B.* ‖ 5. ac sicut ita dixeram *B.* ‖ 7. De uiae actu *B.* ‖ 9. q. *B.* ‖ nostra *B.* ‖ forenses *B.* ‖ 10. id es *B.* ‖ eis] est *B.* ‖ 11. defigendum *B.* ‖ est quaestionibus est aut *B.* ‖ 13. de limitib. hygini exp. feliciter *B.* ‖ 14. SAECULI *GP*, SICULI *corr satis antiqua manu G.* Incipit siculi flacci de condicionibus agrorum liber *E p.*35. ‖ 15. CONDICIONIBUS *GP*, CONDITIONIBUS *corr pr G. ita G aliquotiens hac pagina, postea per* t. ‖ 19. ex dissimilibus causis dissimiles *Scaliger.*

diciones. ciuitates enim, quarum condiciones aliae sunt, *G* coloniae dicuntur, municipia, quaedam praefecturae: habent uocabulorum differentias: quare uero non liceat earum diuersas esse condiciones? regiones autem dicimus intra quarum fines singularum coloniarum aut municipiorum magistratibus ius dicendi cohercendique est libera potestas. ergo haec uocabula non sine causa acciderunt. quidam enim populi pertenaciter aduersus Romanos bella gesserunt, quidam experti uirtutem eorum seruauerunt pacem, quidam cognita fide et iustitia eorum se eis addixerunt et frequenter aduersus hostes eorum arma tulerunt. leges itaque pro suo quisque merito acceperunt: neque enim erat iustum ut his qui totiens ammisso periurio rupere pacem ac bellum intulere Romanis, idem prestari quod fidelibus populis.

Primum ergo referendum est, appellationes ut fierent coloniae aut praefecturae.

Municipia quidam putant a munitionibus dicta; alii a munificentia, eo quod munificae essent ciuitates.

Coloniae autem inde dictae sunt quod [populi] Romani in ea municipia miserint colonos, uel ad ipsos priores municipiorum populos cohercendos, uel ad hostium incursus repellendos. | colonias autem omnes maritimas *E* 1 appellauerunt; uel quod mare in his deduceretur: uel, quod pluribus | placet, maritimas appellari existimant ideo *G* 10 quod Italia ab Alpibus in mare porrigatur ac tribus la-

1. aliae atque aliae sunt *Scaliger*. ‖ 3. quare] quae *G*. ‖ 6. ius dicendi] *id est* iuris dictio. *conf. p.* 138,8. ‖ 6. cohærendique *G*. ‖ 8. pertenaciter *GP*, pertinaciter *corr pr G*. ‖ 10. quidem *G*. ‖ *malim* adiunxerunt. ‖ 11. arma eorum *GP*. ‖ 13. ammisso *P*, amisso *G*. ‖ 17. praefecturae] *immo* municipii; *nisi aliquid subest*. ‖ 23. coloniae omnes maritimae appellantur existimo uel quod *E*. ‖ 24. *puto* mari. ‖ deducatur litoribus uel *E*. ‖ 25. placent *E*. ‖ 25. 26. appellari ... porrigatur] appellant ideo quod ab alpibus recurrunt *E*. ‖ ac *Goesius*, a *EG*.

EG teribus exteras gentes intueatur. a Sicilia usque ad Galliam omne litus Africae est contrarium: rursus a Leucopetra pars quae ad mare attingit Macedoniae, ad aliquam Epiri partem spectat: Hadriaticum uero litus Illyricum contra se habet. in his ergo litoribus Romani colonos miserunt, ut supra diximus, qui oras Italiae tuerentur.

Aliae deinde causae creuerunt, ... Graccus colonos dare municipiis, uel ad supplendum ciuium numerum, uel, ut supra dictum est, ad cohercendos tumultus qui subinde mouebantur. praeterea legem tulit, nequis in Italia amplius quam ducenta iugera possideret: intellegebat enim contrarium esse morem, maiorem modum possidere quam qui ab ipso possidente coli possit.

Vt uero Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex hoste captos in uictorem populum partiti sunt. alios uero agros uendiderunt; ut Sabinorum ager qui dicitur quaestorius, cum limitibus actis diuiserunt, et denis [quibusdam] (*E*) quibusque actibus laterculis quinquagena iugera incluserunt, | atque ita per quaestores populi Romani uendiderunt. postquam ergo maiores regiones ex hoste captae uacare coeperunt, alios agros diuiserunt adsignauerunt: alii ita

1. exteras gentes *om E.* ‖ intuendum est a *E.* ‖ 2. omne ... est *om E.* ‖ af.icum *G.* ‖ contrarius *E.* ‖ a Leucopetra *om E.* ‖ 3. pars uero quae *E.* ‖ attigit *E.* ‖ Macedoniae] *id est* Ionium. ‖ ad] et *EG.* ‖ aliquam *G*, galliae *E.* ‖ 4. epyri *G*, epheros *E.* ‖ expectat *G*, expectant *E.* ‖ 4. 5. Hadriaticum ... habet *om E.* ‖ ylliricum *G.* ‖ 5. ergo in his *E.* ‖ colonus *E.* ‖ 6. 7. ut supra ... creuerunt *om E.* ‖ ora *G.* ‖ 7. *supplendum* ut cum uellet ‖ draccus colonus dari *E.* ‖ 8. uel ut ... tumultus *om E.* ‖ 11. duocenta *G.* ‖ enim maiorem minuere modum si subinde possiderent quod ab ipso *E.* ‖ 12. morem] minorem *G.* ‖ 14. Et sicut populus romanus omnium *E.* ‖ ex] et ex *E.* ‖ 15. captos populo romano partiti sunt *E.* ‖ 16. agros *om E.* ‖ quaestuarius *E.* ‖ 17. actis limitibus *E.* ‖ et denique quibusdam artibus *E.* ‖ 18. laterculis *E*, laterculi *G.* ‖ 19. populo romano *G.* ‖ 21. deciserunt *GP.* ‖ alii] acti *GP.*

remanserunt, ut tamen populi Romani essent; ut est in G Piceno et in regione Reatina, in quibus regionibus montes Romani appellantur. nam sunt populi Romani quorum uectigal ad aerarium pertinet.

De municipiis itaque tractandum est. Prima origo oppidorum | quae ciuitates dictae sunt municipia ex causa G 61 supra dicta nominata sunt. Accidit autem insessarum earum gentium populi saepe mutantes id in Italiam et in prouinciis ut Friges in Latium. ut Diomedes cum Gallis in Apulia. ut Macedonis in Lybiem. Tyrreni qui dicuntur Etrurii Galliae in Asiae fitiibus socii Gallorum insedere. et multas quas Frigiis Diomedis fines. quae etiam socii constituere ciuitates. atque in eas partiti sunt hi ciues dicunt quidem ultro citroque aut bello reppulisse aut indignas

praemensumque quod uniuersis suffecturum uidebatur solum, territis fugatisque inde hostibus, territoria dixerunt. [contra hoc aliud, de quo suo loco referemus.] singuli deinde terram, nec tantum occupauerunt quod colere potuissent, sed quantum in spem colendi reseruauere. hi ergo agri occupatorii dicuntur. [arcendo enim uicinos hanc appellationem finxit finis.] itaque hi agri a quibusdam soluti appellantur: soluti autem non sunt quorum fines deprehendi possunt et finiuntur. [quos quidam arcifinales uocant.] hi autem arcifinales dicuntur: ... condiciones autem agrorum uariae sunt ac diuersae, quae aut

1. *et* 3. populi Romani *Rigaltius*, praetoria *GP*. *conf. Hyginum p.* 114,6. *fortasse* p. R. propria. ‖ 2. et *Goesius*, *om G*. ‖ 6-15. *ita haec omnia G*. ‖ 9. diomedis *P*. ‖ 11. aetrurii *P*. ‖ 16. suffectorum uidebantur *G*. ‖ 18. *uncis inclusi quae intellegi non possunt*. ‖ 19. singulis *G*. ‖ 20. in spe *G*. ‖ 22. finis *addidi. sed haec uerba* arcendo ... finis *infra uersu 25 ponenda sunt, ubi defectus indicium feci*. ‖ 26. agrorum] *scribendum* horum agrorum.

G casibus bellorum aut utilitatibus populi Romani aut ab iniustitia, ut dicunt, inaequales sunt.

B97 Occupatorii autem dicuntur agri quos quidam arci-
B98 finales uocant, [hi autem arcifina|les dici debent.] quibus agris uictor populus occupando nomen dedit. bellis enim gestis uictores populi terras omnes ex quibus uictos eiecerunt publicauere, atque uniuersaliter territorium dixerunt intra quos fines ius dicendi esset. deinde ut quisque uirtute colendi quid occupauit, arcendo uicinum arcifinalem dixit.

Horum ergo agrorum nullum est aes, nulla forma, quae publicae fidei possessoribus testimonium reddat;
G62 | quoniam non ex mensuris actis unus quisque [miles] modum accepit, sed quod aut excoluit aut in spem co-
B99 lendi occupauit. quidam uero | possessionum suarum priuatim formas fecerunt, quae nec ipsos uicinis nec sibi uicinos obligant, quoniam res est uoluntaria.

Hi tamen finiuntur terminis, et arboribus notatis et ante missis, et superciliis, et uepribus, et uiis, et riuis, et fossis. in quibusdam uero regionibus palos pro terminis obseruant, alii iliceos, alii oleagineos, alii uero iuniperos. alii congeries lapidum pro terminis obseruant, et scorpiones appellant. quidam in specie maceriarum con-

2. inaequali sunt *G*. ‖ 3. Occupaturii *B*. ‖ autem dicuntur *B*, dicuntur enim *G*. ‖ 7. publicauere *Goësius dedit*: publicae autem *B*, Publicae *G*. ‖ 8. ius est dicendi uti essent *B*, ius ducendi (dicendi *P*) esset *G*. ‖ deinde ius quib. q. et uirtus *B*. ‖ 9. quid] quod *B*, *om* *G*. ‖ arcendo uero uicinum *B*. ‖ *praestat* arcifinale. ‖ 11. Dicit postea in his agris formas ex mensuris datas mihi tibi *margo P*. ‖ nullu est nulla *B*, nullum aes nulla *G*. ‖ 13. quoniam *B*, Quo *GP*. ‖ miles *G*, *om B*. ‖ 14. spem *B*, spe *G*. ‖ 16. ipsi *BG*. ‖ uinis *B*. ‖ 17. obligauit *B*. ‖ 18. hii *B*. ‖ notitis *B*. ‖ 19. superciliis bepribus uiis *B*. ‖ 20. uero *om G*. ‖ palus *B*. Hic pali ipsae arbores intelleguntur *margo P*. ‖ 23. scofiones *B*. ‖ appellant *om B*. ‖ quidam *om G*. ‖ *rectius* in speciem, *ut p*. 149,18. ‖ cogerunt *G*.

gerunt lapides, et attinas appellant, obseruantque pro terminis. *BG* haec tamen omnia genera finitionum non solum | in diuersis pluribusue regionibus, uerum etiam in uno *B* 100 agro inueniri possunt. nam ubi supercilia naturalia finem praestant, deficientibus eis necesse est aut terminum aut arbores aut aliquid ex supra dictis generibus obseruari. quidquid autem horum fuerit, ex conuenienti ad conuenientem rectus finis obseruari debebit.

Maxime autem intuendae erunt consuetudines regionum, et ex uicinis exempla sumenda. in quibusdam enim regionibus alii terminos siliceos ponunt, alii diuersarum materiarum: quidam uero curant | inuehere qualescumque *B* 101 peregrinos lapides, ut manifestum sit ex industria terminos finales positos: quidam etiam politos, alii uero inscriptos, alii etiam numeri ordine notatos disponunt, alii tantum modo in coxis uel minimis, alii in longioribus spatiis, conplures alii etiam aequalibus interuallis. in quibusdam uero regionibus in uersuris omnibus binos posuerunt ita ut suos quisque rigores intueretur. [nam et uariis regionibus | signa defodiunt pro terminis.] | ergo, ut supra dixi, *G* 53. *B* 129 consuetudines maxime regionum intuendae [et ex uicinis exempla sumenda] sunt.

Inspiciendum erit et illut, quoniam sepulchra in ex-

1. obseruantque pro terminis *B*, quae pro terminis etiam in uno agro obseruant *GP*. ‖ 3. plurisue *B*. ‖ 4. naturalia *om G*. ‖ 6. ex supra dictis putant obseruari *B*, ex $\overline{ss}$ generibus incipiat obseruari *G*. ‖ 7. Quicquid *G*. ‖ ex quo uenient uel a quo ueniente̅ uiderit similiter rectus finis *B*. ‖ 8. debet. Maximae *G*. ‖ 9. consuetudinis *B*. ‖ 10. sumenda sunt *G*. ‖ enim *om G*. ‖ 12. qualescumque] Q. L. C. Q. *GP*, *om B*. ‖ 13. terminus *B*. ‖ 14. inscriptos alii etiam *om B*. ‖ 15 numeris enotatos ponunt *B*. ‖ 16. in coxis uel in imis *B*, inflexis uersuris *G*. *infra p.* 142,4 omnibus angulis coxisque. *p.* 151,14 ubi coxae sunt. ‖ quam plures *B*. ‖ 17. alii *om G*. ‖ interbalis *B*. ‖ 19. suum quisque rigorem *G*. ‖ 19-20. nam ... terminis *om B*. ‖ 21. consuetudinem regionum maxime intuende *B*. ‖ 21-22. et ... sumenda *om B*. ‖ illud ne quoniam *G*.

BG tremis finibus facere soliti sunt et cippos ponere, ne aliquando cippus pro termino errorem faciat: nam in locis saxuosis et in sterilibus etiam in mediis possessionibus sepulchra faciunt. omnia ergo, ut supra diximus, diligenti cura exquirenda erunt, ut et secundum consuetudinem re-
B 130 gionum | et fidem terminorum finis constet.

Aliquando etiam petras occurrentes in finibus notatas inuenimus, et quasdam, si perseueret rigor, notas habentes, in uersuris uero gammas, sed spectantes suos rigores. aliquas etiam decusatas inuenimus.

Quibusdam autem placet et uidetur utique sub omnibus terminis signum inueniri oportere. quod ipsud uoluntarium [non necessarium] est. si enim essent certae leges aut consuetudines aut obseruationes, semper simile signum sub omnibus terminis inueniretur: nunc, quoniam uoluntarium est, aliquibus terminis nihil subditum
B 131 est, aliquibus uero aut cinus aut car|bones aut testea aut uitrea fracta aut asses subiectos aut calcem aut gypsum inuenimus. quae res tamen, ut supra diximus, uoluntaria

1. cyppos *et mox* cyppus *G.* ‖ ne *G*, *om B.* ‖ 2. cippos pro terminis errorem faciant *B.* ‖ 3. sterelibus *B.* ‖ 6. et terminorum fidem constent fines *G.* ‖ 8. Petras notatas *margo P.* ‖ notatis *G.* ‖ et... notas *om B.* ‖ 9. gemmas *G.* ‖ sed et spectantes *B*, sed expectantes *GP.* ‖ regores *B.* ‖ 10. aliquando *G.* ‖ 11. autem *om G.* ‖ utique sub omnes terminos signum inueniri oportet *Boethius p.* 1540. ‖ uti sub *G.* ‖ 12. terminis *om G.* ‖ oporteret *B*, oporteat *G.* ‖ 13. non necessarium *om B.* ‖ sic enim sunt certae legis consuetudines et obseruationes *Boethius p.* 1540. ‖ 14-17. semper signum in omnibus terminis positum est, aut aliquos cineres aut carbones *Boethius.* ‖ 15. terminis *om G.* ‖ inueneritur *B.* ‖ 16. uoluptarium *B.* ‖ 17. cinis *GP*, cenes *B.* ‖ carbo *P.* ‖ testæ *GP*, testa aut ossa *Boethius.* ‖ 18. bitrea *B*, uitrum *Boethius.* ‖ facta *GP*, *om Boethius.* ‖ asses *B*, ossis *GP*, assas *uel* massas *Boethius.* ‖ subiectos] ferri aut aes *Boethius.* ‖ calce *BGP.* ‖ gypsum] *add* aut uas fictile *Boethius.* ‖ 19. dixi uoluntari est *B.*

est. carbo autem aut cinis quare inueniatur, una certa *BG* ratio est: quae apud antiquos est quidem obseruata, postea uero neglecta; unde aut diuersa aut nulla signa inueniuntur. cum enim terminos disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram rectos conlocabant proxime ea loca in quibus fossis factis defixuri eos erant, et unguento uelaminibusque et coronis eos coronabant. in fossis autem [in] quibus eos | posituri erant, sacrificio facto hostiaque *B* 132 inmolata adque incensa facibus ardentibus, in fossa cooperti | sanguinem instillabant, eoque tura et fruges iactabant. *G* 56 fauos quoque et uinum, aliaque quibus consuetudo est Termini sacrum fieri, in fossis adiciebant. consumptisque igne omnibus dapibus super calentes reliquias lapides conlocabant adque ita diligenti cura confirmabant. adiectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circum calcabant, quo firmius starent. tale ergo sacrificium domini, inter quos fines dirimebantur, faciebant. nam et si | in trifinium, id est in eum locum quem tres possessores *B* 133 adstringebant, termini ponerentur, omnes tres sacrum faciebant: quotque alii in confinio domini erant, omnes ex conuenientia terminos ponebant et sacrum faciebant, terminos autem conuenientia possessorum confirmabat. (*B*)

1. inueniantur *B*. ‖ 2. est *post* ratio *om G*. ‖ antiquos quidem obseruata est *G*. ‖ 3. neclecta *G*. ‖ unde *B*, sunt *GP*. ‖ inueneriınus *GP*. ‖ 5. rectos *om G*. ‖ conlocabunt *G*. ‖ 6. in *om G*. ‖ defixuri *G*, posituri *B*. ‖ et *om G*. ‖ unguende *B*. ‖ 7. *immo* ornabant. ‖ 8. in *ante* quibus *om G*. ‖ posituri eos *G*. ‖ 9. inmaculata caesa facibus *G*. ‖ *an* cooperta? ‖ 10. sangnine *B*. ‖ eoque *G*, eis qui *B*. ‖ 11. fabos *B*. ‖ aliasque *B*. ‖ 12. terminis *BG*. ‖ in fossa *G*. ‖ 13. omnibus dapibus igne *G*. ‖ 15. quod etiam *Boethius* p.1540. ‖ fragminibus conculcabant atque ita diligenti cura confirmabant, ut firmius staret. tale ergo signum inter dominos *Boethius*. ‖ 17. derimebantur *B*, dirimabantur *G*, terminabantur *Boethius*. ‖ 18. in trifinio *B*. ‖ 19. a[t]dtingebant *G*. ‖ si termini *B*. ‖ ponebantur *G*. ‖ 20. quodque *B*, quique *G*. ‖ 22. conuentia *B*. ‖ confirmabant *B*.

G | nam in quibusdam regionibus iubemur uertices amphorarum defixos inuersos obseruare pro terminis.

Ergo conuenientia, ut supra diximus, possessorum terminos consecrat. qui, ut ante dixeramus, omnibus angulis coxisque positi esse debent. in quibusdam uero regionibus saepe per longum spatium et inter multos possessores rigores dumique finem faciunt, et aliquando tantum modo per singulorum possessorum spatia, id est a capite usque ad caput, positi inueniuntur termini, hoc est a fine incipiente usque ad finem deficientem, unde alterius possessionis finis incipiat obseruari. quidam uero in mediis spatiis plures interpositos habent. quorum si quisquam per longum spatium moueatur, inter longum tractum et inter plures possessores rigor durare debet: qui si non est, totae regioni errorem quendam incu'i, nec ei tantum intra cuius fines terminus motus est, calumniam intro duci, sed ultro citroque confundi fines necesse est.

Illa omnia quae supra diximus, quae ad terminos la- *G*55 pideos | pertinent, siue signa subdita requirantur, siue notae aut litterae aut numeri, quam maxime secundum consuetudinem regionum omnia intuenda sunt: tamen et nobilitatis hae quam manu fiunt fidem habere debent, quoniam intellegitur ea industria conuenientiaque possessorum fieri. si uero pali lignei pro terminis dispositi sunt, aut congeries lapidum aceruatim congestae, quos scorpiones appellant, aut in effigie maceriarum quae attinae appellantur, aut uertices amphorarum defixi, aut petrae naturales notatae, aliudue quod loco termini obseruari ui-

5. Floxuositatibus (*sic*) dicit coxis *margo P.* ‖ 7. et] ut *G.* ‖ 15. incutit *G.* ‖ 16. terminus *om G.* ‖ 16. introducit *G.* ‖ 17. confundit *G.* ‖ 22. *fortasse* nouitates hae quae manifestae sunt. *Hyginus de controuersiis p.* 131,4 nobitas habet suspicionem: — si tamen constauit his modis — ‖ 25. congestae sint quos *G.* ‖ 26. *praestat* in effigiem.

debitur, ex consuetudine regionis et ex uicinis exempla *G* sumenda sunt.

Supercilia, de quibus mentionem habui, si finem facient, intuendum erit in quantum spatium deuexitas supercilii extendatur, ne mons supercilium sit: intra paucos enim pedes supercilia uocabula accipiunt. quae tamen usque in planitiam ex superiori uergunt, ad superiores possessores pertinent. quicquid enim inferior possessor in solo suo agit, damno superioris fit. siue aret siue fodiat, detrahit pendentes ex superiori terras. si uero congerat aut adiciat quid, ad superiora non ascendit. ita haec causa efficit ut superioribus possessoribus usque in planitiam supercilia cedant.

Si arbores finales obseruabuntur, uidendum erit quae sint arborum genera. nam quidam in finibus naturales qualescumque arbores intactas finales obseruant: alii diuersas . . .: quidam cunctis excisis arborum generibus unum tantum genus in finibus relinquunt, quo manifestius appareant finales. [loca munierunt, ut materiae differentia argumento sit.] quidam ex conuentione in ipsis finibus communes serunt. aliqui priuatim intra suum solum in extremis finibus ponunt; et, ut supra | diximus, diuersa *G* 56 arborum genera: alicubi enim pinos inuenimus, alicubi cypressos, alibi fraxinos aut ulmos aut populos quaeque alia ipsis possessoribus placuerunt. et si inter culta finibus aut prope fines, disponuntur spissius, et disconuenientes

7. usq. ad inplanitiam *G.* ‖ 12. planitia *G.* ‖ 13. cedant *Turnebus,* cedant ius *P*, cædentibus *littera* b *eluta G. in margine P* dicit in superciliis ius cædendum usq. in planitia possessori. *confer Frontinum p.* 42,20. ‖ 17. *huc ex sequentibus ea fere quae uncis inclusimus referenda esse Rigaltius uidit. lege* alii diuersas hoc animo serunt, ut materiae differentia argumento sit. ‖ quaedecunctis ex ipsis arborum *G.* ‖ 18. quo manifestum ius appareat *G.* ‖ 20. quaedam *G.* ‖ 21. erunt *G.* ‖ 25. cultis *G.* ‖ 26. spissioribus et *G.*

G ordinibus arbustorum, si tamen arbusta sint. quae si communes sunt, semper utrimque intactas quidam seruant, quidam durantibus stirpibus earum summas frondes ac uirgulta communiter caedunt. si propriae alterius partis sint, ut domino libuit, aut caedit aut remittit: ex quibus tamen saepe et materiam deiciunt, et alias substituunt. hoc etiam in communibus arboribus saepe accidit: si enim utrisque possessoribus conueniat ut finales arbores deiciant aut ut pretio taxent aut alterna sibi sorte habeant substituantque in deiectarum locum alias, aut si nihil placuerit substitui, differentiae qualitatum indicio erunt.

Si uero notatae arbores in regionibus finales obseruabuntur, intuendae sunt notae. si enim communes sint mediae, utrimque notatae per totas esse debebunt. si partium frondes spectant in alios fines, plagis, id est latis cicatricibus, signatae inueniri debent, ut intellegantur eorum esse dominorum, in quas partes integrae erunt intactae reseruabuntur. signantur autem utrimque, id est ex utraque possessione, intra pedes quinos, ut legis Mamiliae commemorationem habeant. in uersuris quae notatae sunt, aut decus in eis inueniuntur aut gammae, ut manifestum sit uersuras suis signis obseruari debere.

Quidam satis putant omissas intactasque pati crescere, si magnitudine ceteras superent. de qua argumentum capere quaestui ducimus: si ceterae dissimiles sunt, G 67 uidetur aliquod his testimonium | per eas prestari.

Preterea siue in cultis siue in siluosis et in incultis locis agatur, respiciendum erit utrum hae quae fina-

4. proprie *GP*. ‖ 5. *fortasse* aut caedit aut relinquit. ‖ 6. materia *GP*. ‖ 10. substituti differentiae aequalitatum *G*. ‖ 12. notatas *G*. ‖ 14. frontes expectant *G*. ‖ 17. erunt] *puto* et. ‖ 19. maniliae *G*. ‖ 21. aut decus, *sic GP*. ‖ 22. uersura *G*. ‖ 25. questui dicimus. ceterae *G*. 26. prestare *G*. ‖ 28. hae] *puto* his, *et statim* habeant alterutrae partes similes, *tum* quae si utrimque *uel simpliciter* si utrimque.

les uidebuntur arbores habeant in alterutras partes similes. [*G*] quae utrimque tales habeant, | una re uidebuntur, [*B* 133] si notatae sint. si uero altera pars habet, quo loco deficient, ibi fines uidebuntur esse: hae autem ipsae eius partis uidebuntur esse finales, in qua similes eis erunt. si neutra parte similes et illae solae uideantur, finales | communesque esse uidebuntur. [*B* 134] si autem, ut saepe fit, unus possessor diuersum utrisque partibus genus arborum per omnem finium suorum ambitum posuerit, ut inter alios agros quoque confines sibi, non solum inter eum cum quo controuersia erit, finem faciat, diligenti cura uidendum erit ne proprias alterius arbores partis communes suspicemur. quidam tamen quotiens circa extremos fines suos alicuius generis arbores disponunt, quae significanter differentes ab ceteris possint | extremos fines demons- [*B* 135] trare, incidunt per errorem [enim] intra uicinorum fines. de qua re diligentius aspiciendum erit ut possessores suos fines teneant, ne alienos lacessiant.

Viae autem si finem faciunt, adtendendum erit quales uiae et quomodo. nam et saepe incidunt in finibus, et saepe trans uiam aliquas possessores particulas habent. quaedam ergo uiae aliquando fines transeunt possessionum.

2. utrumque *G.* ‖ *fortasse* | finales una re uidebuntur. ‖ res uidebitur *G.* ‖ 3. altera *G*, aliqua *B.* ‖ habeat *G.* ‖ deficiant *G.* ‖ 4. fines ... autem *om G.* ‖ 4. hae] haec *B.* ‖ ipse eius partes *B*, ipse partes earum *G.* ‖ 5. finales *om B.* ‖ eis *G*, ei *B.* ‖ 6. parte sunt similes et *G*, parte illae solæ similes et *B. fortasse* parte illis aliae similes sed ‖ 7. communalesque *B.* ‖ sepe *B.* ‖ 10. quoque] quosque *B*, quaque *G.* ‖ sibi *om G.* ‖ inter eos in quibus controuersiae erunt *G.* ‖ 11. controuersiam *B.* ‖ faciant *G.* ‖ 12. propias *B.* ‖ arborum *G.* ‖ partes *BG.* ‖ 13. subscitentur *B*, ostendantur *G.* ‖ 14. significant et *B*, significant *G. correxit Goesius.* ‖ 15. ferentes *B.* ‖ ob ceteris fines uicinorum. Nam et per errorem incidunt. De qua re *G.* ‖ 17. inspiciendum *G.* ‖ 18. ne *B*, non *G.* ‖ lacesseant *B*, lacessant *G.* ‖ 19. faciant *G.* ‖ 21. aliqui *G.* ‖ 22. finiunt transitum possessorum *B.*

BG quarum tamen non omnium una eademque est condicio.
nam sunt uiae publicae, [regales,] quae publice muniun-
B 136 tur et auctorum nomina optinent. nam et cu|ratores ac-
cipiunt, et per redemptores muniuntur, et in quarundam
tutelam a possessoribus per tempora summa certa exigi-
tur. uicinales autem [uiae], de publicis quae deuertuntur
G 58 in agros, | et saepe ipsae ad alteras publicas perueniunt,
aliter muniuntur, per pagos, id est per magistros pago-
rum, qui operas a possessoribus ad eas tuendas exigere
soliti sunt. aut, ut comperimus, uni cuique possessori per
singulos agros certa spatia adsignantur, quae suis inpen-
sis tueantur. etiam titulos finitis spatiis positos habent,
B 137 qui indicent | cuius agri quis dominus quod spatium tu-
eatur. ad omnes autem agros semper iter liberum est.
nam aliquando deficientibus uicinalibus uiis per agros
alienos iter praestatur. quidam etiam conueniunt specia-
liter uti seruitutem prestent his agris ad quos necesse ha-
bent transmittere per suum. nam et his uerbis conprae-
henditur, ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. nam et aqua-
rum ductus solent per alienos agros iure transmittere.
B 149 itaque, ut diximus, uiae saepe necessario | per alienos
agros transeunt; quae non uniuerso populo itinera pres-
tari uidentur, sed eis ad quorum opera, et eis ad quo-

1. quorum *B*. ‖ non omnium *om B*. ‖ 2. regales quae publice *om B*. *margo P* muniuntur per terminos quos itinerarios dicimus ut transiri eas uias intellegamus non posse. ‖ 4. et in *P*, in *G*, nam et *B*. ‖ 5. tutela *GP*. ‖ 6. uiae *om B*. ‖ debertuntur *B*, diuertuntur *G*. ‖ 7. in agris *B*. ‖ sepe ipsa ad se alteras *B*, saepe ad alteras *G*. ‖ 8. pes pagos *B*. ‖ *margo P* magistri pagorum magistrati dicuntur. ‖ 9. qui *om B*. ‖ 12. tuentur *G*. ‖ 13. quae indicant *Boethius p.* 1539. ‖ tueantur *Boethius*. ‖ 15. uiis uicinalibus *G*. ‖ 16. quidam] qui *B*, quae *P*, quin *Goesius*. ‖ etim conueniant *B*. ‖ specialiter *B*, precario *G*. ‖ 18. per suum *B*, peruium *G*. ‖ et *B*, et in *G*. ‖ 19. ita ut *G*, aut *B*. ‖ maximus sit. Nam *G*. ‖ 21. sepe *B*. ‖ 22. qua *Turnebus*. ‖ prestari *BG*, praestare *P*. ‖ 23. eis ad quorum onera praestari uidentur. et eis ad *GP*, eis a *B*. *correxit Huschkius*.

rum agros per eas uias peruenire necesse est. hae ergo *BG* de uicinalibus solent nasci. nam et communes uiae [quae] ex uicinalibus nascuntur; quae aliquando inter binos possessores in extremis finibus, pari utrimque modo sumpto, communique inpensa, iter praestant. priuatae itaque uiae ad finitiones agrorum non pertinent, sed ad itinera eis praestanda: quae sub exceptione nominari in emptionibus agrorum solent. ergo uiae publicae et uicinales et commu|nes in finibus incidunt: non enim finium causa diri- *B* 150 guntur, sed itinerum. ita tam fas est finem facere quam et transire uiam.

Vepres si finem facient, uidendum quales, et si tantum modo in extremis finibus sint, quoniam per neglegentiam colentium et in mediis agris solent esse | uepres; *G* 59 et utrum manu satae sint. nam etsi regio quaedam uirgulta non habeat, quae tutelam uineis aut hortis praestent, adferuntur ex peregrinis regionibus et seruntur. et arbores in uepribus solent ante missae inueniri.

Si fossis fines obseruabuntur, inspiciendum | utique *B* 151 in omnibus, regionum quae sit consuetudo, et uidendum quales fossae; ne siquis agrorum siccandorum causa fossas fecerit, finales esse uideantur. nam et intellegi potest aliquando ex ipsarum fossarum positione utrum propriae

1. haec *BGP*. ‖ 2. communes *Goesius*, omnes *BGP*. ‖ quae *Turnebus omisit*. ‖ 3. uinos *B*. ‖ 4. in *om B*. ‖ pari utriq. *B*, pariq. *G*. ‖ sumptu *BG*. ‖ 5. iter *om G*. ‖ prestent priuate *B*. ‖ Priuatae uiae finem non faciunt *margo P*. ‖ 7. quae *Turnebus*, duae *BGP*. ‖ 8. publicae *om G*. ‖ uicinalis *B*. ‖ 9. incipiunt *G*. ‖ 10. fa est *B*. ‖ 12. uidum *B*. ‖ si *om B*. ‖ 13. finium *B*. ‖ 14. mediis solent esse agris siue uepres satae manu sint *G*. ‖ 15. utrum] ut ab *B*. ‖ quandam uirgulam *G*. ‖ 16. ortis *B*. ‖ prestet *G*. ‖ 18. solent antemissae in uepribus *G*. ‖ ante mise *B*. ‖ 19. finis *B*. ‖ 20. in omnibus *Turnebus*, nominibus *BGP*. ‖ quae] q. *B*. ‖ 21. siccandorum agrorum *G*. ‖ fossas *B*, aliquando *G*.

BG an finales sint, quoniam transuersae quaedam aut obliquae a finibus recedunt. ita, ut supra dictum est, ex ipsorum locorum necessitate et ex ipsarum positione colligi debebit quae sint finales. aliae tamen quae finales sunt cum uidentur esse communes, inspiciendum erit an ita sit. nam quidam in extremis finibus in solo suo faciunt fossas et ex superioribus uicinisque agris defluentes aquas exci-
B 152 piunt, ne inferiores terrae laborent. ita quod | in solo suo quis fecerit, non statim communes, sed circa fines esse uidebuntur. respiciendum quoque erit num et in aliis lateribus similiter fines obseruabuntur. sed et proprias qui faciunt ad expediendas aquas, aliquid soli sui extra fossam solent relinquere. aliquando etiam terminos extra fossam positos inuenimus, qui et ipsas fossas et soli relicti partes decernant cuius domini sint. quidam uero etiam arbores ante missas finales extra fossas habent, et in controuersiam saepe deducuntur, quod credatur fossas
B 153 | finem facere debere. propter quod, sicut in aliis gene-
(B) ribus finitio|num, sic et in hoc quoque consuetudines regionum intuendae erunt. etenim dum terminis aut arboribus fines obseruari consuetudo sit, non oportere fossas quae prope fines erunt finales obseruari; si uero subs-
G 60 truc|tionibus et maceriis finientur agri, uidere quales substructiones et maceriae, quoniam quidam congestionibus

1. obliq. *B*. ‖ 2. a finibus ... 4. tamen quae *om B*. ‖ 7. ex *B*, de *G*. 8. laborant *G*. ‖ 9. communem *B*, commune *G*. ‖ 10. uidebitur *G*. ‖ num *Goesius*, nam *BG*. ‖ 11. obserbabuntur *B*. ‖ qui proprias *G*. ‖ 12. sui *G*, ut *B*. ‖ 14. extra fossam solent relinquere et extra fossam (fossa *P*) eos positos *G*. ‖ ponitos *B*. ‖ et soli *B*, ex soli *G*. ‖ 15. parte discernant *G*. ‖ 16. *an* et eae in? ‖ 18. propter quod in alii sicut quid in aliis generibus finitio *B*. ‖ 20. etenim] *fortasse* est enim iustum. ‖ 21. fines *P*, finis *G*. *margo P* Si consuetudo est regioni terminibus aliisque signis fines obseruari, non cito fossae finalis obseruari debere. ‖ 24. quidem *G*.

lapidum, ripis, substructionibus, terras, ne dilabantur, ex- G cipiunt. ita si ad tutelam terrarum extruantur, uidendum an et finitiones praestare debeant. nam quidam transuersas et obliquas macerias ripis substructionibus factas uolunt uideri finales. quod ex ipsa facie aliquando intellegitur, si [enim] proprias quis faciat in terris suis ad sustinendos seruandosque agros suos, non posse eas esse finales. nam quaedam, quae fines praestant, maiori opere extructae inueniuntur quam eae quae priuatae sunt. nihilo minus et in hoc genere finitionum consuetudines regionum intuendae erunt. sed et ex ipsorum locorum natura aliquando aliquid colligi potest. si enim non expetent terrae quarum sustinendarum causa uideatur maceria esse facta, poterit finalis uideri. sed in planis locis si saxuosus sit ager, repurgatur, et ex congestione maceriae fiunt. ita et ex ipsius loci qualitate aliquid colligi potest. si enim non sit ager saxuosus, cuius repurgandi causa congestio in speciem maceriae facta uideatur, poterit uideri finalis. ergo, ut saepe diximus, quaedam ex consuetudine regionum, quaedam ex natura loci colligi possunt.

Nam et de fossis idem sentimus. si enim non sit necessitas agri siccandi nec in uicinis fossae inueniantur, possunt uideri finales, non interuenientibus qualitatibus quibus ambigantur secundum regionum consuetudinem esse finales. sed si in regione non sit consuetudo fossis finem obseruari, ea ergo quae quasi nouum exemplum afferre uidebuntur, intuendum utrum ex necessitate loci agros siccent an finem praestent.

Macheriae quoque, et quae ex congestione lapidum fiunt et quae manu instruuntur, non semper | aut terra- G 61

9. [b]eae *G*. ‖ 11. natura *Turnebus*, *om GP*. ‖ 12. non extent *Goesius*. ‖ 15. saxuosis fit *G*. ‖ 23. qualitatibus] quae erunt uiis *G*. ‖ 24. ambigatur *G*.

G rum excipiendarum causa aut repurgandi agri aut finem praestandi fiunt. aliquando enim per magnum spatium aut uiuaria aut pomaria aut uineas aut oliueta aut arbusta maceriis supra dictis includunt et ab incursionibus bestiarum defendunt. ita diligenter omnia exquiri debebunt, ne qua ratione fallamur.

Riuis si fines obseruabuntur, qui non semper singulorum agrorum extremitates ambire possunt, sed per aliquod spatium lateribus quibusdam possessionum finem praestare, intuendum erit an sit consuetudo ultro citroque riuorum aliquas partes agrorum possideri ab his qui trans riuum contrarios agros habebunt. quidam enim riui ab origine, id est a capite, donec in mare defluant, fines possessionibus praestant: quidam uero ultro citroque transmittunt possessores. quod ipsud requirendum erit numquid in consuetudine regionum sit. comperimus enim quibusdam locis per omnem tractum riui finem aliquas particulas agrorum ab eis qui contrarios trans riuum habent agros emptas iunctasque eis agris qui riuo finirentur. quod ipsud non debet nocere exemplo, quoniam emptae particulae aliis agris iungantur. ita transeundi riui non debet haec condicio confundere possessores. quod etiam in fossarum condicione euenire potest, itemque uiarum.

Riuus autem quotiens finem facit, appellatur RIVO RECTO [curuoque]. qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod uocant abluuionem et alluuionem, repetitio finium non datur: inducit enim necessitatem riparum tuendarum. quod iuste

3. pomeria *P*. ‖ 13. in mari *G*. ‖ 15. numquid] anquod *G*. ‖ 17. finalem *Goesius*. ‖ 19. emptos iunctosque *G*. ‖ 22. possessiones *Goesius*. 24. *N. Heinsius ad Silium* XIII,4, *non recte* ripae rectae curuaeque. ‖ 25. qui si *P*, quisi *per rasuram ex* quasi *factum G*. ‖ 27. alluuionem et alluuionum *G*. ‖ non datur] addatur *G*. ‖ 28. indicit *G*.

uidetur prospectum, ut terrae possessoribus saluae sint, G etiam publicae utilitatis causa. | quod si ui tempestatum G62 riui torrentes subito alueum cursumque mutent, iustum, ut nostra fert opinio, erit ut aluei ueteris fines suos quisque obtineat.

In aliquibus regionibus ita fines inter possessores ordinati sunt, ut rigores durent per longum tractum: incidentesque in uiis aut riuis aut in substructionibus aut rigoribus aliisque finitionum generibus deficient supra dicti rigores: inde in quo inciderint genere fines obseruabuntur, donec et illud ipsud genus aliquo incidat quo finiantur agri. ergo et rigores et uiae et riui et substructiones alii aliis incidentibus inter se inuicem succedunt. nam et in ipsis generibus sicubi coxae sunt, terminos inuenimus frequenter. sed et petras naturales, quae in finibus incidunt, saepe notatas inuenimus.

Omnia autem finitionum genera quae in occupatoriis agris uidentur inueniri posse, in quaestoriis et diuisis et assignatis agris frequenter inueniuntur, quoniam emendo uendendoque aut cambiando mutuandoque similia finitionum genera inueniri possunt. sed et unius agri extremitas potest multis finiri generibus, cum ex uno latere finiatur terminis, ex alio arboribus, ex alio supercilio, ex alio riuo, quaeque alia obseruabilia in finibus sunt. ita non uno genere, quasi lege data, fines obseruabuntur. quae etiam in omnibus agrorum condicionibus euenire possunt.

2. si *om G.* ‖ uim *G.* ‖ 3. torrentis *P.* ‖ alueo cursuque munientes. tum ut *G*, alueum cursumque mutent iustius est tum ut *Cuiacius.* ‖ 7. incedentesque *G.* ‖ 8. in structionibus *GP.* ‖ 9. definient *G*, deficiant *Goesius.* ‖ 10. incederint *G.* ‖ 11. aliquod incedat *G.* ‖ 13. incedentibus *G.* ‖ 16. incedunt *G.* ‖ 20. mutandoque *G.* ‖ 23. ex *post* arboribus *om GP.*

G Illud uero inuenimus aliquibus locis, ut inter arua uicini arguantur confundere fines, eoque usque aratrum perducere ut in finibus solidum marginem non relinquant, quo discerni possint fines.

Praeterea et in multis regionibus comperimus quosdam possessores non continuas habere terras, sed particulas quasdam | G 63 in diuersis locis, interuenientibus conplurium possessionibus; propter quod etiam complures uicinales uiae sint, ut unus quisque possit ad particulas suas iure peruenire. sed et de uiarum condicionibus locuti sumus. quorundam agri seruitutem possessoribus ad particulas suas eundi redeundique praestant. quorundam etiam uicinorum aliquas siluas quasi publicas, immo proprias quasi uicinorum, esse comperimus, nec quemquam in eis cedendi pascendique ius habere nisi uicinos quorum sint; ad quas itinera saepe, ut supra diximus, per alienos agros dantur.

Sed et in uineis aliisque culturarum generibus simile quid inueniatur. si enim duo possessores extremis finibus uineas habent, cum fodiunt, finem solidum relinquunt. nam et signa defodiunt [propter questorios agros].

DE QVESTORIIS AGRIS.

Quaestorii dicuntur agri quos ex hoste captos p. R. per quaestores uendidit. hi autem limitibus institutis laterculis quinquagenum iugerum effectis uenierunt. quem modum decem actus in quadratum per limites demensi efficiunt; unde etiam limites decumani sunt dicti.

Horum uero agrorum paene iam obliterata sunt signa:

2. arciantur *G.* ‖ 3. solidum *P*, solidem *G.* ‖ 7. complurimum (conpl. *hic P*) possessoribus *G. correxit Goesius.* ‖ 10. loquuti *P.* ‖ 11. agris *G.* ‖ 16. ad qui sint intra saepe *G. correxit Rigaltius.* ‖ 18. *Haec ad superiora pertinent uersu* 4. ‖ 19. *immo* inuenitur. ‖ 20. uias *G.* ‖ 28. paene *P*, pene *G.* ‖ obliterata, *sic G.*

nam aliquibus locis etiam lapides qui in limitibus denis G actibus emensis positi erant interciderunt, et limites ipsi, id est rigores, non parentibus lapidibus difficile inueniuntur. paene iam itaque fit ut ad occupatoriam condicionem recidant. in quibus alia similia in finibus obseruabuntur.

Limites autem ab liminibus uocabula acceperunt; quoniam limina introitus exitusque locis praestant, limites agris similiter introitus exitusque. qui in agris diuisis et assignatis, semper peruii esse debebunt tam itineribus quam et mensuris agendis. cum ergo omnes limites a mensura | denum actuum decimani dicti sint, hi qui orientem G 64 occidentemque intuentur, qui meridianum et septentrionem tenent, unum uocabulum illis erat: decumanum nuncupabant matutini et uespertini et meridiani et septentrionis [cardinem]. alii uero ob regionum positionem et naturam appellauerunt maritimos et montanos. postea uero cum agri diuiderentur et assignarentur, decimani quidem uocabulum permansit, ut hi qui orientem occidentemque intuentur decimani dicerentur: hi uero qui meridianum et septentrionem, quoniam cardinem mundi tenerent, cardines sunt appellati.

Et omnes limites dirimunt agros centuriasque designant. qui, ut supra diximus, in agris diuisis et assignatis semper peruii esse debebunt et itineribus et mensuris agendis.

Centuriis, quarum mentionem nunc facimus, uocabulum datum est ex eo. cum antiqui [Romanorum] agrum ex hoste captum uictori populo per bina iugera partiti sunt, centenis hominibus ducentena iugera dederunt: et ex hoc facto centuria iuste appellata est.

1. denis *Goesius*, de nouis *G.* ‖ 2. emensi *G.* ‖ 4. ut occupatoria conditione recedant *G.* ‖ 5. *fortasse* in quibus alea simili ut arcifiniis obseruabuntur limites. ‖ 10. tam oneribus *GP.* ‖ 16. a°b *G.* ‖ 27. *fortasse* ex eo, quod cum.

G Ergo in questoriis agris adhuc in regionibus quibusdam manentibus lapidibus, quibus limites inueniri possunt, aliqua uestigia reseruant. sed, ut supra diximus, emendo uendendoque aliquas particulas ita confuderunt possessores, ut ad occupatoriorum condicionem reciderint. tamen, ut supra diximus, in aliquibus et lapides et rigores aliqui inueniuntur et fines praestant.

DE DIVISIS ET ASSIGNATIS.

Diuisi et assignati agri non unius sunt condicionis. nam et diuiduntur sine assignatione, et redduntur sine diuisione. diuiduntur ergo agri limitibus institutis per centurias, assignantur uiritim nominibus.

G65 Ergo agrorum diuisorum, qui institutis limitibus | diuisi sunt, formae uarias appellationes accipiunt. quidam arbores finales, alii in aenis, alii in membranis scripserunt. et quamuis una res sit forma, alii dicunt perticam, alii centuriationem, alii metationem, alii limitationem, alii cancellationem, alii typon, quod, ut supra diximus, una res est, forma. quidam formas, quorum mentio habita est, in aere scalpserunt, id est in aereis tabulis scripserunt. hi tamen quidquid instituerunt curandum erit ut fide aestimetur, nequis uoluntario finem proferat. illa tantum fides uideatur quae aereis tabulis manifestata est. quod siquis contra dicat, sanctuarium Caesaris respici solet. omnium enim agrorum et diuisorum et assignatorum formas, sed et diuisionem et commentarios, et principatus in sanctuario

2. Fusos limites uel signa finalia dicit *margo P*. ‖ 3. *potius* reseruantur *uel* restant. ‖ 5. condicione *P*. ‖ recederint *GP*. ‖ 9. non *Rigaltius*, *om G*. ‖ conditiones *pr G*. ‖ 15. *puto* arboreis tabulis. ‖ in uenis *GP*. *margo P* alii in aenis, alii in membris, id est alii in aere, alii in membranis, hoc est in mappa uel in codicibus depinxerunt. ‖ in membris *GP*. ‖ 19. quorum, *sic G*. ‖ 21. quidquid *P*, quicquid *G*. ‖ 22. *immo* fidem proterat aut illa tantum. ‖ 26. *fortasse* descriptionem et. *Rigaltius* diuisionum. ‖ commentarius *G*.

habet. qualescumque enim formae fuerint, si ambigatur G de earum fide, ad sanctuarium principis reuertendum erit.

Causam autem diuidendorum agrorum bella fecerunt. captus enim ager ex hoste uictori militi ueteranoque [est] assignatus hostibus pulsis aequalis in modo manipuli datus est. nec tamen omnibus personis uictis ablati sunt agri: nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia uictorem ducem mouit ut eis concederet agros suos. itaque limitibus actis cum centuriae exigerentur, eorum, quorum nomina continent, agri notabantur, quantum in quaque centuria haberent. inscriptiones itaque in centuriis sunt tales. DEXTRA aut SINISTRA DECIMANVM TOTVM, VLTRA CITRAue CARDINEM TOTVM, ASSIGNATVM ILLI TANTVM. inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali, REDDITVM ILLI TANTVM. preterea scriptum est et REDDITVM ET COMMVTATVM PRO SVO; quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diuersis locis habentes duo quibus | agri reddebantur, ut continuam possessionem habe- G66 rent, modum pro modo secundum bonitatem taxabant: [et] in locum eius quod in diuerso erat maiorem partem accepit itaque, sicut supra diximus, qui hanc inscriptionem accepit, id est REDDITVM COMMVTATVM PRO SVO.

Inscriptiones ergo diligenti cura intuendae erunt, ut sciamus quantum dati assignati sit, quantum redditi, et quantum commutati. qua computatione facta quanto minus fuerit quam centuriae modus esse debet, subseciuum uocatur. subseciuorum uero genera sunt duo. unum est quod a subsecante linea mensura quadratum excedet. alterum est autem quod subsecantis assignationes lineae etiam in mediis centuriis relinquetur. euenit hoc autem

8. ut ei *G.* ‖ 9. eximerentur *G. correxit Rigaltius.* ‖ 12. citraque *G.* ‖ 13. subscriptum *G*, suscriptum *P.* ‖ 19. modum pro modum *GP.* ‖ 24. sint *GP.* ‖ 28. 29. *sic G.*

G ideo quoniam militi ueteranoque cultura assignatur: siquid enim amari et incerti soli est, id assignatione non datur.

Inscriptiones in centuriis frequenter inuenimus tales, DATVM ASSIGNATVM singulis personis certum modum, aliquando uero compluribus unum modum. de qua re diligenter inquirendum erit utrum aequaliter modus ille pluribus ascriptus diuidi debeat, an aliquibus personis et alicui plus debeatur. non enim omnibus aequaliter datus, sed et secundum gradum militiae et modus est datus. manipulus ergo singulas acceptas accipient, aliqui gradus singulas et dimidias, aliqui binas. pluribus ergo, ut supra diximus, personis inaequaliter assignatur modus. sed nec singulis acceptis modi per omnes regiones aequalitas est: nam secundum bonitatem agrorum computatione facta acceptas partiti sunt, melioris itaque agri minorem modum acceperunt.

Ergo acceptiones in centuriis, ut coeperamus, explicandae sunt. diximus enim ASSIGNATVM compluribus aliquando unum modum adscribi: sed et REDDITVM SVVM *G* 67 | aliquando pluribus personis unus modus adscribitur. quae an aliquando inaequaliter partiri debeant, inde colligere poterimus, ut respiciamus professiones: si enim quibus agri sui reddantur, iussi professi sunt quantum modum quoque loco possiderent. praeterea inuenimus subscriptiones tales, ut DATVM ASSIGNATVM adscriptum sit, subiectum REDDITVM SVVM uni aut duobus pluribusue personis, et modus nullus adscriptus; quod, ut nostra fert

1. siquidem amari *GP*. ‖ 8. diuidi debeat *Goesius*, diuidebat *GP*. ‖ 9. cui *Goesius*. ‖ 10. gradum *Rigaltius*, *om G*. ‖ 11. *rectius* manipulares. ‖ 13. aequaliter *G*. ‖ 14. modis per *G*. ‖ 16. meliores *G*. ‖ 22. quaedam aliquando aliter partiri *G*. ‖ 24. agris uiae *G*. ‖ 25. su^{b}scriptiones *G*. ‖ 26. ut *om G*. ‖ 27. pluribusque *G*. ‖ 28. et] est *G*. ‖ ut *om G*.

opinio, quod datum assignatum, computatum sit: reliquum G quicquid erit ex centuria, eius eorumue erit quorum nomina sine modo inueniuntur. aliquando integras plenasque centurias binas pluresue continuas uni nomini redditas inuenimus; ex quo intellegitur REDDITVM SVVM, LATI FVNDI: hi per continuationem seruantur centuriis.

Inscribuntur quaedam EXCEPTA, quae aut sibi reseruauit auctor diuisionis et assignationis, aut alii concessit. inscribuntur et COMPASCVA; quod est genus quasi subseciuorum, siue loca quae proximi quique uicini, id est qui ea contingunt, pascua .... illud uero ...... auctores diuisionis assignationisque leges quasdam colonis describunt, ut qui agri delubris sepulchrisue publicisque solis, itineris uiae actus ambitus ductusque aquarum, quae publicis utilitatibus seruierint ad id usque tempus quo agri diuisiones fierent, in eadem condicione essent qua ante fuerant, nec quicquam utilitatibus publicis derogauerunt.

In quibusdam regionibus fluminum modus assignationi cessit, in quibusdam uero tamquam subseciuus relictus est, aliis autem exceptus inscriptumque FLVMINI ILLI TANTVM. ut in Pisaurensi comperimus DATVM ASSIGNATVMQVE ut VETERANO, deinde REDDITVM SVVM VETERI POSSESSORI, FLVMINI PISAVRO TANTVM, IN QVO ALVEVS; deinceps et ultra ripas aliquando adscrip|tum modum per omnes centu- G 68
rias per quas id flumen decurreret. quod factum auctor diuisionis assignationisque iustissime prospexit: subitis enim uiolentisque imbribus excedens ripas defluet, quoad etiam

1. reliquum *Turnebus:* reliquo hominum *G.* ‖ 6. hi *om G.* ‖ 7. Dicit aliquid se seruasse sibi agri auctorem diuisionis *margo P.* ‖ 11. *Hyginus p.* 120, 12 illud uero obseruandum, quod semper auctores. ‖ 13. ut] et *G.* ‖ itineris] *puto* item. ‖ 15. ad it *G.* ‖ diuisioni *G.* ‖ 16. ante *Turnebus,* inter *G.* ‖ 21. in pisa'rensi *G.* ‖ 23. IN QVO] ne quo *G.* ‖ 25. id] in *G.* ‖ decurret *G.* ‖ 27. *potius* diffluet. ‖ quoad *Goesius,* quod *G.*

G ultra modum sibi adscriptum egrediatur uicinorumque uexet terras. cum ergo possessores hoc incommodum patiantur adsiduitate tempestatum, contentoque flumine alueo ripisque suis aequum uideatur iniuriam passos subsequi terras usque ad alueum fluminis, has tamen terras Pisaurenses publice uendiderunt, quas credendum est proximos quosque contingentes eas emisse uicinos.

Limitum quoque modus in quibusdam regionibus per amplum spatium exceptus est, in quibusdam uero modo assignationis cessit. ergo centuriae limitibus clausae: qui a limitationibus excipiuntur, a prescripta lege latitudine actae incipiant mensurae oportet [et] centuriarum: in his quibus non excipiuntur, [ad prescripta lege latitudinis] ab linea mensurali per limitem omnis modus in mensuram centuriae cadit. qui tamen, ut supra diximus, semper itineribus et mensuris agendis peruii oportet ut sint. spatium autem, intra quod sors uersari debeat, quasi dignationes dat: decimano uero et cardini maximis maximus latitudinis modus prescribi debet, deinde quintam quamque centuriam includenti per decimanos cardinesque; qui cum uiginti et quinque centurias includant, saltus appellatur. quibusdam regionibus, cum in ipsis incidant uillis, portas domini uillarum faciunt ianuasque inponunt et seruos huic negotio ad transmittendum populum applicant, quoniam utilissimum iter populo seruari debeat. datur autem ita
G 69 a possessoribus, ut limites occurrent; hac tamen | condicione, ut si uillae in limitibus positae sint, id est limites

1. uicinorumque *P*, uinorumque *G*. ‖ 3. contemptoque *G*. ‖ 4. passus *G*. ‖ 10. *praestat* clausae sunt: qui si. ‖ 11. a limitibus *G*. ‖ a prescripta lege latitudinis datae *G*. ‖ 15. semper in itineribus mensuris *G*. ‖ 20. includens *G*. *correxit Goesius*. ‖ cardines quaecum *G*. *correxit Goesius*. ‖ 22. incedant *G*. ‖ 25. ita] uia *G*. ‖ 26. ut similes occupent *G*. ‖ 27. si ille *G*. *correxit Rigaltius*.

in quibus incidunt, reddant per agros suos iter populo, G dum non deterius quam per uillas transeant. sed quaedam ita positae sunt, ut quantumcumque de limite deflectere uelint, incommodum iter patiantur: ita necessario per ipsas transeunt uillas. limitem autem non puto quemquam occupare debere colendo, ut per agrum iter reddere mallet: alioquin deflexus illi, qui de limite detorquentur, multo maiorem occupant modum.

Centuriae autem non per omnes regiones ducenta iugera obtinent, in quibusdam ducentena dena, quadragena. ita diligenti cura et haec erunt respicienda; quoniam et limitum non aequale spatium inter lapides sit oportet, si amplius quam ducentena iugera centuriae habent. ut puta si habet centuria iugera CCXL, sint oportet per decimanum aut cardinem ab lapide ad lapidem actus XXIIII, et per alterum limitem actus XX: tot enim actus numerum per decimanum ac per cardinem datos inter se multiplicatos facient CCCCLXXX. itaque diligenter id scrutandum, quanta per decimanum et quanta per cardinem spatia inter lapides obseruari debeant. comperimus in quibusdam perticis cum centuriae ducenta iugera haberent, non uiginti actus aequaliter per limites inter lapides datos; in Beneuentano actus uiginti quinque per decimanos, et actus sedecim per cardines; qua mensura iugera ducenta quidem includuntur, centuriae quadratae non exprimuntur.

Illud praeterea comperimus, deficiente numero militum ueteranorum agro qui territorio eius loci continetur in quo ueterani milites deducebantur, sumptos agros ex uicinis territoriis diuisisse et assignasse; horum etiam agrorum, qui ex uicinis populis | sumpti sunt, proprias factas G70

1. incedunt dant per *G.* ‖ 2. per illas *G.* ‖ 10. *post* dena *add* inuenimus *P.* ‖ 12. aequalem *P.* ‖ 14. sint] sit *G.* ‖ 15. $a^{d}b$ lapidem *G.* ‖ 16. tot] aut tot *G.* ‖ *immo* actuum numeri... dati... multiplicati. ‖ 21. centuria *G.* ‖ 23. decimanas *G.* ‖ 27. agrum *G.*

G esse formas. id est suis limitibus quaeque regio diuisa est, et non ab uno puncto omnes limites acti sunt, sed, ut supra dictum est, suam quaeque regio formam habet. quae singulae praefecture appellantur ideo quoniam singularum regionum diuisiones aliis prefecerunt, uel ex eo quod in diuersis regionibus magistratus coloniarum iuris dictionem mittere soliti sunt. ac tamen omnes quarum coloniarum ciues acceperunt, eius perticae appellabuntur: ergo praefectura illa dicitur cuius territorio ager sumptus fuerit, pertica illa tamquam colonia ubi ciuis deductus fuerit. nec tamen semper uniuersa territoria, quotiens ager coloniae deficit, uicinis auferuntur, sed solum quod assignare necesse fuit; quod ipsum legis prescriptio declarat. aliquando uero in limitationibus si ager etiam ex uicinis territoriis sumptus non suffecisset, et auctor diuisionis assignationisque quosdam ciues coloniis dare uelit et agros eis assignare, uoluntatem suam edicit commentariis aut in formis extra limitationem, MONTE ILLO, PAGO ILLO, ILLI IVGERA TOT, aut ILLI AGRVM ILLVM, QVI FVIT ILLIVS. hoc ergo genus fuit assignationis sine diuisione; quoniam, ut supra dictum est, agri diuiduntur limitibus structis per centurias, assignantur uiritim nominibus. sunt uero diuisi nec assignati, ut etiam in aliquibus regionibus comperimus, quibus, ut supra diximus, redditi sunt agri: iussi professi sunt quantum quoque loco possiderent. aliquibus uero ita contigit ut iussi aestimatione facta profiterentur; quibus secundum aestimationem pecunia data

2. acti *Goesius*, facti *G.* ‖ 3. sua quaeque *G.* ‖ 5. alii preferunt *G.* ‖ 6. ad iuris dictionem *Rigaltius.* ‖ 10. perticam illam tamquam coloniam illam *G.* ‖ 14. inlimitatibus (inlimitatus *P*) ager *G.* ‖ 16. colonis *G.* ‖ 17. et *om G.* ‖ eos *G.* ‖ uoluntate suae dictis (sua edictis *P*) commentariis *G.* ‖ 27. pecunia] quoniam *GP*, commutatio *Rigaltius*, solutio *Goesius*.

est, pulsique agris suis sunt, ueteranusque uictor eo deductus est. G

Illud uero quod saepe respicimus, quod similitudines culturarum comparemus, | potest quidem fieri ut similis G 71 conuenientisque culturae etsi sit una facies, plures tamen domini. nam cum pulsi sunt populi potestatique qui locupletiorum fuissent lati fundi, in cuius agro fuissent plures personae, his diuisus et assignatus est. ita quam ille habuerit culturae faciem, quem plures domini acceperunt, erit quidem inter plures similis facies, tamen quisque suum secundum acceptas habere debebit. item contrario euenit ut quod pluribus assignatum est ad unum perueniat dominum, et quamuis dissimiles sint culturae, ut etiam finitiones appareant quae erant inter eos [id est] quibus assignati erant agri, tamen [quoniam], ut saepe inuenimus, uni foco territoria complurium acceptarum adtribuantur. nihil ergo nocere debebunt uarietates et similitudines culturarum; ex quibus, ut nostra fert opinio, nascuntur saepe controuersiae: et aes respicitur, id est quas quique acceptas defendant, quibusque personis redditum aut commutatum sit pro suo.

Saepe etiam unius eiusdemque nominis duo domini acceptam sibi defendunt. quae res quamuis sit confusa, tamen modus minor in possessione maiorem modum sequitur. aliquando autem monumenta eorum quibus assignati sunt agri, aut uocabula uillarum agrorumque, quamuis iusta uidentur, tamen, ut supra et saepe commemora-

4. similes conuenientesque *G.* ‖ 5. sit *om G.* ‖ 6. *fortasse* partitique. ‖ qui *om G.* ‖ 7. *fortasse* agrum. *ita p.* 153 *B* in culta loca quae in centurias erant; *p.* 77 *A* quod sint in omnes partes actus bini in hunc modum. ‖ 8. hic *G.* ‖ et] ut *G.* ‖ quam] quamuis *G.* ‖ 9. quem] quam *G.* ‖ 13. quamuis] quam *G.* ‖ 16. unifi°co *G.* ‖ complurimum *G.* ‖ 17. et dissimilitudines *G.* ‖ 19. *malim* respicietur. ‖ 22. hominis *G.*

G uimus, potuerunt aliquando aliqui aliquem numerum, id est aliquantas particulas, remisisse aut uendidisse.

Euenit aliquando, ut in Nolano comperimus, idemque ... diuisio non ab uno puncto concessit, sed ex diuersis limitibus, qui oblique inter se concurrunt. ergo uidendum est qua significantia linearum regio dinosci possit, ut intelligi possit DEXTRA aut SINISTRA DECIMANVM DEXTERIO-
G 78 REM, aut DEXTRA | aut SINISTRA DECIMANVM SINISTERIOREM.

Praeterea dicuntur et aes miscellum ita eueniunt ut qui a diuo Iulio deducti erant, temporibus Augusti militiam repetissent, consumptisque bellis uictores terras suas repetierunt: in locum tamen defunctorum alii agros acceperunt. ex quo fit ut his centuriis inueniantur et eorum nomina qui deducti erant, et eorum qui postea in locum successerunt. quod tamen hac suspicione nos inuenimus sic esse. cum data assignata nos computaremus, et excederent centuriae modum, reuersi ad originem primam assignationis inuenimus postea adiecta esse nomina in hac condicione qua supra opinati sumus.

Subseciuorum mentio repetenda est. auctores enim diuisionis assignationisque aliquando subseciua rebus publicis coloniarum concesserunt: aliquando in condicione illorum remanserunt. quae quidam [id est coloni] sibi donata uendiderunt, aliqui uectigalibus proximis quibusque adscripserunt, alii per singula lustra locare soliti per mancipes reditus percipiunt, alii in plures annos. quae ex monumentis publicis cognosci possunt.

Collegia sacerdotum itemque uirgines habent agros et territoria quaedam etiam determinata et quaedam ali-

4. *immo* processit. ‖ ex] et *G*. ‖ 6. linearum] quarum *G*. ‖ intelligi, *sic G*. ‖ 9. *post* et *superscriptum* z *rec P*. ‖ 16. esse *om G*. ‖ 17. reuerti *G*. ‖ 20. enim *Goesius*, finem *GP*. ‖ 21. res publica *GP*. ‖ 26. reditos *GP*. ‖ 28. item quos *G*.

quibus sacris dedicata, in eis etiam lucos, in quibusdam G etiam aedes templaque. quos agros quasue territoriorum formas aliquotiens comperimus extremis finibus conprehensas sine ulla mensurali linea, modum tamen inesse scriptum.

Praeterea cum ex aliis territoriis ager sumptus est, et subseciua et uacuae centuriae, quae in assignationem non ceciderant, redditae sunt | eis ex quorum territorio G73 agri sumpti erant. quae et ipsi aut uendiderunt aut uectigalibus subiecta habuerunt; sicut et aliarum rerum publicarum comperimus, ut supra commemorauimus. non enim omnis ager centuriatus in assignationem cecidit, sed et multa uacua relicta sunt. quorum ea condicio est quae subseciuorum. de quibus Domitianus finem statuit, id est possessoribus ea concessit.

Subseciuorum diximus hanc condicionem esse factam, quod siluae et loca aspera in assignationem non uenerunt. comperimus uero in aliquibus regionibus et pascua et siluas assignatas esse, adscriptumque in formis ita, ILLI [ET ILLE TOT] SILVAS ET PASCVA, IVGERA TOT.

Territoria inter ciuitates, id est inter municipia et colonias et prefecturas, alia fluminibus finiuntur, alia summis montium iugis ac diuergiis aquarum, alia etiam lapidibus positis presignibus, qui a priuatorum terminorum forma differunt: alia etiam inter binas colonias limitibus perpetuis diriguntur. de quibus, id est territoriis, si quando quaestio mouetur, respiciuntur leges ciuitatibus datae, id est coloniis municipiisque et prefecturis. nam inuenimus saepe in publicis instrumentis significanter des-

2. quas ueteritoriorum *G.* ‖ 3. finibus] ⁏ (*id est* alibi) lineis *margo P.* ‖ 4. inesse] *fortasse* in aes *uel* in aere. ‖ 9. subiectum *G.* ‖ 11. caecidit *GP.* ‖ 12. quarum *GP.* ‖ 19. ILLI SILVAS ET PASCVA, IVGERA TOT, et ILLE TOT. *Rudorffius.* ‖ 22. aliae etiam *GP.* ‖ 26. quaestio *G.* ‖ ciuibus *G.*

G cripta territoria: uocabulis enim aliquorum locorum conprehensis incipiunt ambire territoria.

Illud uero quod compertum est, pluribus municipiis ita fines datos, ut cum pulsi essent populi, [et] deducerentur coloni in unam aliquam electam ciuitatem, multis, ut supra et saepe commemorauimus, erepta sunt territoria, et diuisi sunt complurium municipiorum agri, et una G 74 limita|tione conprehensa sunt: facta est pertica omnis, id est omnium territoriorum, coloniae eius in qua coloni deducti sunt. ergo fit ut plura territoria confusa unam faciem limitationis accipiant. aliquibus uero auctores diuisionis reliquerunt aliquid agri eis quibus abstulerunt, quatinus haberent iuris dictionem: aliquos intra muros cohibuerunt. itaque, ut frequenter nimis diximus, leges datae coloniis municipiisque intuendae erunt. nam et compluribus locis certos dederunt fines, intra quos iuris dictionem habere deberent. cum non potuerit uniuersus ager in assignationem cadere propter aut asperitatem locorum aut prerupta montium, quamuis excederent fines lege datos, tamen, quoniam uacabant, concessi sunt his quorum finibus sumpti erant, nec tamen iuris dictio concessa est. saepe etiam r. p. ager donatus est. si quando tamen, ut supra diximus, quaestio de his moueatur, leges coloniarum aut municipiorum respiciendae erunt.

Sed et pagi saepe significanter finiuntur. de quibus non puto quaestionem futuram, quorum territoriorum ipsi pagi sint, sed quatinus territoria. quod tamen intellegi potest uel ex hoc, magistri pagorum quod pagos lustrare

5. coloniae *G.* ‖ 7. complurimum *G.* ‖ 9. territoriorum *P*, territorium *G.* ‖ colonia deducti *G.* ‖ 10. una *G.* ‖ 11. aliquando *Goesius.* ‖ 12. agris eis *GP. fortasse* agri, id est. ‖ 14. nimis] inuenimus *GP.* ‖ 15. cumpluribus *G.* ‖ 20. *usitatius* ex quorum. ‖ 22. tamen] tantum *G.* ‖ 23. quaestio *G.* ‖ 24. aut *G*, ac *P.* ‖ 25. significantuer *G.* ‖ 26. *et p.* 165,2 quaestionem *G.* ‖ 27. *clarius* territoria eorum.

soliti sunt; uti trahamus quatinus lustrarent. si uero de G ipsis pagis quaestionem quis moueat, amplae rei negotium mouebitur. respiciendum tamen, ut saepe diximus, a quibus ex utrimque locantur. nam et quotiens militi pretereunti aliiue cui comitatui annona publica prestanda est, si ligna aut stramenta deportanda, quaerendum quae ciuitates quibus pagis huius modi munera prebere | solitae G 75 sint. praeterea et regiones solent etiam diuersa sacra facere: ita uidendum erit qualiter pagi sacra faciant.

Gracchanorum et Syllanorum limitationum mentio habenda est. in quibusdam enim regionibus, ut opinamur, isdem lapidibus limitibusque manentibus post assignationes posteriores, duces facti sunt. quibusdam autem, limitibus institutis, alii lapides sunt positi, etiam eis manentibus quos Gracchani aut Syllani posuerunt. de qua re diligenter intuendum erit, ut eos lapides eosque limites conprehendamus, qui postremo per auctores diuisionis positi sunt.

Preterea [cum] auctores assignationis diuisionisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex uicinis territoriis sumpsissent, [et] assignauerunt quidem futuris ciuibus coloniarum, sed iuris dictio eis agris qui assignati sunt penes eos remansit ex quorum territorio sumpti erant. quod ipsud diligenter intuendum erit et leges respiciendae.

1. *puto* ut intueamur quatinus lustrent. ‖ 3. saepe] *an* supra? *p.* 162,25 ‖ a *om GP.* ‖ 4. ex utrimque *P*, ex utri°que *G.* preterea iuncti alii. uel cui comitatus *GP. correxit Turnebus.* ‖ 9. pagis *GP.* ‖ 10. limitationem *G.* ‖ 11. enim] etiam *G.* ‖ 13. duces] decus *uel* decusses *Rigaltius.* ‖ 14. aliis, alii *Goesius.* ‖ 21. *Hyginus de condic. p.* 119,9 ut eis agris - iuris dictio esset coloniae eius. ‖ 22. penes *Salmasius*, per *G.* ‖ 24. EXPLICIT SAECULI FLACCI LIBER *G.*

A 110

HYGINI
DE LIMITIBVS CONSTITVENDIS.

B 208 Inter omnes mensurarum ritus [siue actus] eminen-
tissima traditur limitum constitutio. est enim illi origo
caelestis et perpetua continuatio, cum quadam latitudine
recture diuidentibus ratio tractabilis, formarum pulcher
habitus, ipsorum etiam agrorum speciosa designatio. cons-
A 111 tituti enim limites non sine mundi ratione, | quoniam de-
cumani secundum solis decursum diriguntur, kardines a
poli axe. unde primum haec ratio mensure constituta ab
Etruscorum aruspicum [uel auctorum habet, quorum ar-
B 209 tificium] disciplina; | quod illi orbem terrarum in duas
partes secundum solis cursum diuiserunt, dextram appel-
lauerunt quae septentrioni subiacebat, sinistram quae ad
meridianum terrae esset, ab oriente ad occasum, quod eo
sol et luna spectaret; alteram lineam duxerunt a meri-
diano in septentrionem, et a media ultra antica, citra pos-

1.2. INC HYGYNI CONSTITVTIO *A*, liber gromaticus hygyni. de diuisionib. agrorum explicit inc. lib. hygini. gromaticus *B* *p.* 207, INC. KYGENI AVGVSTI LIBERTI DE LIMITIB. CONSTITUENDIS *G* *p.* 90, DE LIMITIBUS CONSTITUENDIS *G* *p.* 203. ‖ 3. ritus aeminentissima siue actus *B*. ‖ 5. latitudinem *AB*. ‖ 6. recturesac *B*. ‖ diuidea..uos ratio tractauilis *duabus litteris ante* uos *erasis A*. ‖ pulcher ei *B*. ‖ 7. etiā *A*, et *B*. ‖ constitui *A*. ‖ 8. rationem *A*. ‖ 9. *decursum erasis litteris* de *A*. ‖ 10. axem *A*. ‖ au etruscorum haruspicum *B*. ‖ 11. *uncis inclusa per rasuram deleta A: sed ubi in B est* t. quorū, *A tantum duas litteras habuit*. ‖ 13. secundum *bis A*. ‖ diueserunt *B*. ‖ 14. que *A*. ‖ que *A*. ‖ 15. esse*t littera* t *transfixa B*, esse *A*. ‖ ab oriente *addidi*. ‖ ad] et *B*, *om A*. ‖ occansum *B*. 16. sole*n*t luna spectare *B*. ‖ 17. in *A*, ad *B*. ‖ a mediam *A*. ‖ anticam *AB*. ‖ posticam *AB*.

tica nominauerunt. ex quo haec constitutio liminibus *AB*
templorum adscribitur. (fig. 127.)

Ab hoc exemplo antiqui mensuras agrorum normali- *G 90. 203*
bus longitudinibus incluserunt. primum duos limites cons-
tituerunt. unum, | qui ab oriente in occidentem dirigeret. *B 210*
hunc appellauerunt duodecimanum ideo quod terram in
duas partes diuidat | et ab eo omnis ager nominetur. al- *A 112*
terum a meridiano ad septentrionem; quem kardinem | no- *G 204*
minauerunt a mundi kardine. (fig. 128.)

Duodecimanum postea decimanum appellauerunt. quare a decem potius quam a duobus? sicut dipundium nunc dicimus duopondium, et quod dicebant antiqui duouiginti nunc dicimus uiginti, similiter duodecimanus decimanus est factus.

Reliquos limites fecerunt angustiores, et qui specta-
bant in | orientem prorsos, qui ad meridianum, transuer- *B 211*
sos appellauerunt. (fig. 129.) | limites autem appellati a limo. *(G 204) E 35 G 91*
id est antiquo uerbo transuersi: nam | et limum cinctum *A 113*
ideo quod purpuram transuersam habeat, item limina os-

1. liminibus (n *in litura*) *A*, limitibus *B*. ‖ 2. scribitur *B*. ‖ 3. Ab hoc] Auoce *G p.* 203. ‖ exemlo *A*. ‖ mensores *AB*. ‖ normalis *GP utrobique*. ‖ 5. in occidente *B*. ‖ diriget *B*, *om G p.* 203. ‖ 6. decimanum *G p.* 203 *ibique P*. ‖ 7. partes diuidant *B*, diuidat (diuideret *p.* 203) partes *G*. ‖ alterum limitem a *G p.* 203. ‖ 8. cardinem *G p.* 203. ‖ 9. a] hoc est a *G p.* 204. ‖ cardine *G p.* 204, kardinem *ABG p.* 90. ‖ 10. duocemanum *G p.* 204. ‖ decumanum *G p.* 204. ‖ quare] *add* decimanus *B*. ‖ ad decem *G p.* 90 *et P*. ‖ 11. ad duobus *BP*. ‖ dupundium *A*, duopondi *G*, duopundi *P*. ‖ 12. dupondium *G p.* 90 *et P*, de'pundium *p.* 204. *ubi* dupundium *P*. ‖ 13. duocimanus *G p.* 204. ‖ decumanus *GP*. ‖ 15. fecerunt] uiginti erunt *B*. ‖ 16. orientem dicebant *B*. ‖ prorsus *AB et G p.* 204. ‖ 17. autem] *add* a limo *AE*. ‖ a lima *pr A*, a limo alii *B*, *om E*. ‖ 18. id est] *add* ab *E*. ‖ et *G*, id *AB*, ad *E*. ‖ linum *E*. ‖ cinctum *G*, conclusum (conclusi *E*) hoc est concinctum *ABE*. *fortasse* cinctum, hoc est consutum. *conf. Gaium* 3,193. ‖ 19. hostiorum *E*.

ABEG tiorum. postea et prorsos et transuersos limites appellauerunt a liminibus, quod per eos agrorum itinera seruentur. postea aput quosdam nomina a loci natura acceperunt, et qui ad mare spectant maritimi appellantur, qui *B*212 *E*36 ad montem, montani. (fig. 130.) | omnis ergo huius [mensurae et] recturae longitudo rationaliter limes appellatur: nec interest quicquam, decimanum aut limitem dicamus.

Decimanus autem primus maximus appellatur, item kardo: nam latitudine ceteros praecedunt. alii limites sunt actuarii, adque alii linearii. actuarius limes est qui primus actus est, [et] ab eo quintus quisque; quem si numeres cum primo, erit sextus, quoniam quinque centurias *A*114 sex limites cludunt. (fig. 131.) | reliqui medii limites linea- *B*213 rii appellantur, in Italia | subrunciui. actuarii autem, extra maximos decimanum et kardinem, habent latitudinem ped. XII. per hos iter populo sicut per uiam publicam de-

1. et postea et *B*. ‖ prorsus *ABE*. ‖ transuersus *A*. ‖ 2. a limitibus *E*. ‖ itenera *AE*. ‖ seruantur *G*. ‖ 3. aput quosdam *om E*. apud *G*. ‖ a loci natura nomen acciperunt (acceperunt) *ABE*. ‖ 4. quia ad *B*, quia *E*. ‖ marem *A*. ‖ spectabant *B*, expectant *EG*. ‖ maritimos qui ad *G*. ‖ 5. a monte *E*. ‖ montanos appellauerunt *G*. ‖ omnes *AB*. ‖ mensurae et *om GP*. ‖ 6. rationabiliter *BE*, rationalis *G*. ‖ limis *A*. ‖ 7. quiquam *A*. ‖ decumanum *BG*. ‖ dicamus an limitem *G*. ‖ 8. decumanus *G*. *sic saepe uariant*. ‖ autem *om E*. ‖ idem *GP*. ‖ 9. cardo *B*. ‖ nam *G*, suam *A*, sua *BE*. ‖ latitudinem *A*. ‖ ceteras *ABE*. ‖ praecedit *E*. ‖ Sunt alii limites *G*. ‖ sunt *om E*. ‖ 10. quaestuarii *B*, *id est* quintarii. ‖ adque *B*, atque *E*, aquem *A*, *om G*. ‖ linearis *B*, liineales *A*, lineales *E*. ‖ actuarius est limes *G*. ‖ 11. et *om GP*. ‖ quisquam quem *B*, quinquies in *E*. ‖ si *om BE*. ‖ numeris *BEP*. ‖ 12. cum primus *E*. ‖ quinque *om ABE*. ‖ centuriae *ABE*. ‖ 13. senis limitibus *E*. ‖ cluduntur *A*, clauduntur *E et addito* Lineari. subrunciui subiunguntur *B*. ‖ linearii *om B*. ‖ 14. italiam (*rec* siciliam) subruncibi *A*, italia subruncinis *E*: *add* subiuntur. *A*, subiunguntur. *BE*. ‖ 15. maximum *B*. ‖ latitudinem habent *G*. ‖ 16. duodecim *B*. ‖ per os *A*, per eos *B*. ‖ iter]. item *E*.

betur: id enim cautum est lege Sempronia et Cornelia *ABEG*
et Iulia. quidam ex his latiores sunt quam ped. xii, uel-
ut hii qui sunt per uiam publicam militarem acti: habent
enim latitudinem uiae publicae. linearii limites a quibus-
dam mensurae tantum disterminandae causa sunt consti-
tuti, et si finitimi interueniunt, latitudinem secundum le-
gem Mamiliam | accipiunt. in Italia itineri publico ser- *B* 214
uiunt sub appellatione subrunciuorum, habent latitudinem
ped. viii: hos conditores coloniarum fructus asportandi
causa | publicauerunt. nam et possessiones pro aestimio *G* 92
ubertatis angustiores sunt adsignatae: ideoque limites om-
nes non solum mensurae sed et publici itineris causa la-
titudines acceperunt. (fig. 132.)

Secundum antiquam consuetudinem limites diriguntur. *A* 115
quare non omnis agrorum mensura in orientem potius
quam in occidentem spectat, in orientem sicut aedes sacrae.
| nam antiqui architecti in occidentem templa recte spec- *B* 215
tare scripserunt: postea placuit omnem religionem eo conuer-

1. ita enim *G.* ‖ cautu *B.* ‖ sympronia *E.* ‖ et cornilia *A*, et concordia *E*, *om B.* ‖ 2. quam ped. duodecim *B*, a xii. pedib. *GP.* ‖ uel hii *AB*, ut hi *G*, quam hi *E.* ‖ 3. limitarem acti *AB*, limites. actum *E.* ‖ 4. latitudines *G*, latum *E.* ‖ lineari *AB.* ‖ a quibusdam *om G.* a *om E.* ‖ 5. mensuris *E.* ‖ disterminande *AB*, determinandae *E* ‖ causae *AE.* ‖ constitutae *E.* ‖ 7. amilia *A*, amiliam *GP*, aemiliam *E.* ‖ italiam *B*, sicilia *rec A*: *add* et in *AB*, et *E.* ‖ iteneri *E.* itineris ubi eo seruiunt sub apellatione *B.* ‖ 9. pedem octonum *G*, p viiii *E.* ‖ hos conditores coloniarum *om B.* conditiores *A.* ‖ fructus exportandi *AE*, exportandi fructus *B.* ‖ 10. estimio *om pr A*, extimio *B.* ‖ 11. ubertates *A.* ‖ adsignate *B*, assignate *G*, assignati *E.* ‖ omnes limites *E.* ‖ 12. mensure *A.* ‖ iteneris *A.* ‖ latitudinis acciperunt *A.* ‖ 14. constitutionem *EG.* ‖ 15. quare nostri omnes agrorum mensuram *ABE.* ‖ in oriente *AE.* ‖ 16. in occidente *BE.* ‖ expectat *G*, spectant *A*, spectanti *B*, expectant *E.* ‖ in oriente *ABE.* ‖ aedis sacre *A.* ‖ 17. Nam et *B.* ‖ arcitecti *A.* ‖ in occidente *AE.* ‖ recte expectare *E*, expectare recte *G.*

ABEG tere, ex qua parte caeli terra inluminatur. sic et limites in oriente constituuntur. (fig. 133.)

Multi ignorantes mundi rationem solem sunt secuti, hoc est ortum et occasum, quod is semel ferramento conprehendi non potest. quid ergo? posita auspicaliter groma, ipso forte conditore praesente, proximum uero ortum con- *E* 37 prehenderunt, et in utramque partem limi|tes emiserunt, quibus kardo in horam sextam non conuenerit. (fig. 134.) *A* 116 *G* 93 | et quidam, ne proximarum coloniarum limitibus ordinatos limites mitterent, relicta caeli ratione mensuram constituerunt qua tantum modus centuriarum et limitum lon- *B* 216 gitudo constaret. (fig. 135.) | quidam agri longitudinem secuti: et qua longior erat, fecerunt decimanum. (fig. 136.) *A* 117 | quidam in totum conuerterunt, et fecerunt decimanum in meridianum et kardinem in orientem; sicut in agro Campano qui est circa Capuam. (fig. 137.)

Modum autem centuriis quidam secundum agri amplitudinem dederunt; in Italia triumuiri iugerum quinquagenum, aliubi ducenum; Cremonae iug. ccx; diuus Au-

1. terram *AE.* ‖ inluminabantur *A*, inluminabitur *B*, illuminabunt *E.* ‖ 2. in orientem *G.* ‖ constituentur *AE.* ‖ 4. hortum et occansum *B.* ‖ quod in *G*, quotiens *ABE.* ‖ ferramentum conpraehendi *B*, conprehendi ferramento *AE.* ‖ 5. Qui *E.* ‖ posita *om B*, postea *G.* ‖ aut specialiter *B.* ‖ 6. presente *AE.* ‖ hortum conpraehenderunt *B.* ‖ 7. in utraque parte *AB*, partem *E.* ‖ limitis *E.* ‖ duxerunt *G.* ‖ 8. quibus] quo *E.* ‖ in ora (hora *E*) sexta *BE.* ‖ conueniret *E*, conueniet *G.* ‖ 9. et quidam ... constaret *om B.* ‖ 10. limites intermitterent *E.* ‖ 11. qua tantum *A*, quibus tantum *G*, quantum *E.* ‖ 12. staret *E.* ‖ sequuti *G.* ‖ 13. qua] quia *E.* ‖ 13. *et* 14. decumanum *BG.* ‖ 14. in totam *AB*, in toto *E.* ‖ et fecerunt *om B.* ‖ in *BG*, et *AE.* ‖ 15. et *om B*, in *E.* ‖ in *om E.* ‖ orientis *E.* ‖ sicut *ABEP*, sicuti *G.* ‖ 16. circum *A.* ‖ capiam *A*, capua *B.* ‖ 18. in italiam *B.* ‖ 19. aliubi *ABG*, alii *E.* ‖ decentenum *B*, uicenum *E.* ‖ cremona *ABE.* ‖ iugera *ABEGP.*

gustus in Beturia Emeritae iug. cccc, quibus diuisionibus *ABEG*
decimani habent longitudinis actus xl, kardines actus xx,
decimanus est in orientem. (fig. 138.)

Quibusdam deinde coloniis perticae | fines, hoc est *B* 217
primae adsignationis, aliis limitibus, aliis praefecturae con-
tinentur. in Emeritensium finibus | aliquae sunt praefec- *A* 118
turae, quarum decimani aeque in orientem diriguntur, kar-
dines in meridianum: sed in praefecturis Mullicensis et
Turgaliensis regionis decimani habent actus xx, kardines
actus xl. (fig. 139.) | nam et in alia praefectura aliter con- *G* 94
uersi sunt limites, ut habeant in aeris inscriptionibus in-
ter limitem nouum et ueterem iugera forte cxx: haec sunt
alterius partis subsiciua. (fig. 140.)

Hae deinde agrorum | diuisiones lapidum inscriptioni- *B* 218
bus tam uariis continentur quam et limitum actibus. alii
uertices alii latera regionibus suis obsecundant. multi
tantum decimani | maximi et kardinis lapides inscripse- *A* 119
runt, reliquos sine inscriptione ad parem posuerunt; quos

1. beturiae meritae *GP*, betunaemerita *A*, uetunae merita *BE*. ‖ iugera *ABEGP*. ‖ cccc] ccc. *E*. ‖ quib. soliuisionibus *B*. ‖ 2. longitudinem *B*, longitudine *E*. ‖ actos in orientem n̄. xl. kardines actos xx. *B*. ‖ 3. Dec. (decimanus *E*) est in oriente *EG*, *om B*. ‖ 4. Quidam colonis *B*, Qnidam de incolanis *E*. ‖ finis *E*. ‖ 5. primae assignationis *EG*, prime in adsignationis *AB*. ‖ praefectura continetur *A*. ‖ 6. in aemeritensum *B*, in amertensium *E*. ‖ alique *littera post* i *erasa A*, aliis quae *E*. ‖ 7. quadrum decimanum *E*. ‖ aeque *om B*. ‖ in oriente *E*. ‖ 8. mulliciensis *G*, multicensis *A*. ‖ 9. turgalliensis *G*. ‖ regiones *B*, regionum *G*, regionibus *E*. ‖ 9. 10. actos *B*. ‖ 10. in *om G*. ‖ 11. habeant itineris *ABE*, habeat in aeris *G*. ‖ 12. forte *om E*. ‖ cxx. *ABE*, septuaginta *G*. ‖ 13. parti *A*. ‖ subseciua *G semper*. ‖ 14. Haec *AB*. ‖ 15. uaris *A*. ‖ et *om E*. ‖ 16. uertices] *add* amphorarum *E*. ‖ obsecundamur te tantum maxime decumano et K. *G*. ‖ 17. maximi et kardines *A*, maximi et cardines et *E*, *om B*. ‖ scripserunt *BE*. ‖ 18. scriptione *AE*, scriptionem *B*. ‖ apparem *B*, et parem *E*. adparenti *Goesius*. ‖ apposuerunt *G*. ‖ quos] quod *G*, reliquos quoque *E*.

*ABE*38*G* ideo quod | nulla significatione appareat quoto loco numerentur, mutos appellant. diuus Augustus in adsignationibus suis numero limitum inscriptos lapides omnibus centuriarum angulis defigi iussit: nam locatione operis huius non solum quod ad publicos limites pertineret iniunxit, *B*219 | uerum etiam inter acceptas ne roborei deessent termini cauit. inscripserunt quidam uertices lapidum, et limitum tantum numerum significauerunt; alii ipsarum centuriarum sic quem admodum qui in lateribus inscripserunt. aut in uertice lapides sic inscripserunt: quem admodum in decimano maximo et kardine solet, (fig. 141.) sic et ulteriores secundum numerorum suorum postulationem inscripserunt: uoluerunt autem limites inscriptionibus claudi ita ut cujus centuriae essent lapides intellegerentur. sic quo- *B*220 que | haec inscriptio obscura est. lapis autem in regione s. et u. hac ratione sic inscribitur (fig.): | quarta enim illic lapidis portio clusaris uacat ab inscribtione. est ergo talis

1. quod] qui *G*. ‖ apparent *G*. ‖ atoto loco *AB*, toto loco *E*. ‖ numerantur *B*. ‖ 2. mutus *A*, multos *BE*. ‖ Diuos *A*. ‖ in *om G*. ‖ assign. *G plerumque*. ‖ 3. suis *om E*. ‖ numerum *AE*, numeros *B*. ‖ militum *B*. ‖ scriptos *BE*. ‖ omnes *E*. ‖ 4. angulos *E*. ‖ locationem *E*. ‖ 5. a publicos *A*. ‖ perteneret *A*. ‖ 6. inter] in *E*. ‖ roboret *A*, robores *BG*, robur et *E*. ‖ termini deessent *E*. termini ... limitum *om G*. ‖ terminos scripserunt quidam *B*. ‖ 7. cauis scripserunt *E*. ‖ lapedum *A*, et lapidum *B*. ‖ 8. scripserunt *E*. ‖ ali alii *A*, alia *E*. ‖ 9. sic *AEG*, *om B*. *magis desidero* litteras. ‖ quem ammodum *G*. *sic saepe*. ‖ scripserunt *E*. ‖ aut] ut *ABE*, *om G*. ‖ inter *AE*. ‖ 10. uertices *ABE*. ‖ inscripserant *G*, scripserunt *E*. ‖ admodum *om B*. ‖ 11. maximo *om E*. ‖ et in kardine *A*. ‖ solent *E*. ‖ ulterioris *G*. ‖ 12. numerum *ABEG*. ‖ suum *G*. ‖ postulationes *E*. ‖ scripserunt *BE*. ‖ 13. limites *om E*: *fortasse* lapides. ‖ scriptionibus *B*. ‖ cludi *EG*. ‖ 14. esset lapis intellegeretur *G*. ‖ 15. scriptio *E*. ‖ in regionem *AB*. ‖ 16. s.] .I. *AE*, primam *B*, *om G*. ‖ .u. *AEG*, quintam *B*. ‖ sic scribitur *E*: *add* quem admodum supra *ABE*. ‖ quartam *AB*, quadrata *G*. ‖ illi lapides *AB*, lapides illi *E*, illi *G*. ‖ 17. portio *om E*. ‖ clusares *E*. ‖ uocas *A*, uocatur *BE*. ‖ inscriptione *BG*, inscriptionibus *E*. ‖ talis] aliis *B*.

inscribtio s. d. u. k. (fig. 142.) | in regione dextra et ultra *ABEG* 95
idem numeri sic inscribuntur. (f.) in regione sinistra et citra.
(f.) in regione dextra et citra eidem numeri sic inscribuntur.
(f.) comparemus nunc omnes quattuor lapides in unum, et in-
tueamur eorum quartas partes uacantes, quae in suis re-
gionibus centurias litteris intra cludunt: (fig. 143.) sic et in
suo interuallo distantes centurias his inscriptionibus clu-
dunt. inspiciamus a maximo | decimano et kardine lapi- *B* 221
dum inscriptiones. (fig. 144.) | latera autem lapidum recte *A* 121
inscribuntur, quoniam ampliores numeros capiunt: nam
uerticibus inscribi non facile [omnia] possunt. inscribitur
lateribus D. D. LXXXXVIII V. K. LXXV. | quae inscriptio si ra- *E* 39
tione ponatur, est optima; licet et quomodo cumque ins-
criptum sit, perito mensori non latebit, quoniam certus
est lapis quo centuria cluditur. (fig. 145.)

Multos limitum constitutiones in errorem deducunt, *G* 96
dum aut inscriptionem parum | intellegunt aut aliter limi- *B* 222
tes numerant. uolunt esse quidam decimanum alium pri-

1. inscriptio *BEG*. ‖ s. d. u. k. *om B*. ‖ dextratae et ultratae eidem *G*, extra ultra inde enim *E*. ‖ 2. scribuntur *E*. ‖ in *ABE*, sic et in *G*. ‖ sinestra *A*, ultra *E*. ‖ 3. in regione dextra et citra *G*, *om ABE*. ‖ eisdem *AB*, eis *E*. ‖ numeris *B*, *om E*. ‖ sic *om EG*. ‖ scribuntur *B*, describuntur *E*. ‖ 4. Comparamus *G*, conperimus *A*. ‖ ergo nunc *E*. ‖ intuamur *A*, intuemur *G*. ‖ 5. partes ... regionibus *om E*. ‖ 6. litteris includunt *AE*. ‖ sic ... cludunt *om B*. ‖ 7. distante centurias in his scribtionibus cludunt *A*, distant centuriae in his inscriptionibus *E*. ‖ 8. kardi *B*. ‖ 9. inscriptionem *B*. ‖ recta *E*. ‖ 10. scribuntur *BE*. ‖ ampliorem *E*. ‖ numerus *A*, numerum *E*. ‖ nam in *G*. ‖ 11. uerticibus scribimus *E*. ‖ non *G*, nostri *AB*, tres *E*. ‖ omnia *G*, *om ABE*. ‖ possunt inscribitur] scribuntur *E*. ‖ 12. enim lateribus *G*. ‖ lxxIIII *E*, XCVIII *G*, XCVIIII *B*. ‖ LXXV *ABEP*, LXXX *G*. ‖ quae *G*, qua finis *A*, qua fines *B*, quaefinis *E*. ‖ scriptio *E*. ‖ 13. est *ABE*, erit *G*. ‖ licet *G*, aliquid *ABE*. *fortasse* alioquin. ‖ et] det *E*. ‖ inscripta *AG*, inscriptus *B*, scripta *E*. ‖ 14. non *G*, nostro non *ABE*. ‖ 15. lapide *G*. ‖ clauditur *BE*. ‖ 17. aut *prius om ABE*. ‖ inscriptione *B*, inscriptionibus *G*. ‖ 18. uolant *A*, uolent *B*. ‖ alium. alium primum *B*.

ABEG mum, alium maximum: et cum exierunt a decimano maximo, peractis centuriae actibus primum limitem numerant qui est secundus. deinde ad agrum de quo agitur cum perueniunt, nouam controuersiam inueniunt et de aliis quam de quibus agitur acceptis litigant, dum uolunt esse primos decimanos duos et duos kardines. hoc si esset, inter decimanum maximum et quem uolunt primum et
B 223 centuria aliter appellaretur: forte diceretur inter | decima-
A 128 num | maximum et primum. sed quoniam is ipse primus est qui et maximus, continuo a decimano maximo et kardine centuria inscribitur D. D. I V. K. I, et S. D. I V. K. I, et D. D. I K. K. I, et S. D. I K. K. I. erit ergo nobis is primus qui et maximus. (fig. 146.) sed et de limitibus quintariis quintum quemque quintarium uolunt. porro autem inter quintum et quintarium interest aliquid: quintus est qui quinto loco numeratur, quintarius qui quinque centurias cludit. hunc uolunt esse quintum, qui est sextus. nam et legum latoribus, quem admodum perlatum est, sic caue-

1. alii (alium *P*) maximum *G*. ‖ exierint *EG*. ‖ 2. peractus *AE*, peractu *B*. ‖ 3. ad *om G*. ‖ agrum] *add* uenerunt *AB*, ueniunt *E*. ‖ cum perueniunt *om AE*. ‖ 4. inueniunt controuersiam *G*. ‖ alis *A*. ‖ 5. de quo *AE*, quibus *G*. ‖ agitur acceptis *om E*. ‖ uolent *AB*. ‖ 6. primus *B*. ‖ decimanus *B*, .D́D́. *G*. ‖ duos et *om E*. ‖ cardines *B*, .ḰḰ. *G*. ‖ si *AB*, si sic *G*. ‖ esse *A*. ‖ 7. *in fine* et *AE*, *om BG*. ‖ 8. appellatur *AB*, appellantur *E*. ‖ discerneretur *E*. ‖ 9. is *A*, his *B*, *om EG*. ‖ 10. et *G*, est *ABE*. ‖ a *om E*. ‖ cardine scribuntur centuriae *E*. ‖ cardines *B*. ‖ 11. centuriae *A*. ‖ scribitur *B*. ‖ deinde primum .u. K. it. is. d. p. u. K. et. d.d. I. K̄. K. I. et. S. d. I. K. K. *A*, dd. primum. V. K. sd. t. V. K. p. e. t. d. d. I. K. K. I. est d. I. K. I. *B*, deinde primum. U. K. I. T. I. S. D. P. U. K. E. T. D. D. I. K. KIETISDIKK *E*, D́ Ḋ́. I. u̇́. K. ŕ. et. Ś. D́. I. Ḱ. Ḱ. Í. *G* ‖ 12. nobis his *G*, duobus *ABE*. ‖ 13. qui est maximus *AE*, quis *B*. ‖ Sed *ABE*, Sic *G*. ‖ quintaris *A*. ‖ 14. quemquem *A*, quenquem *B*, quem *E*. ‖ 15. et quartarium *B*. ‖ quintus est quinto loco quem numerant *E*. ‖ 16. qui quinque ... esse *om ABE*. 17. quintum *G*, quintus *AB*, quintus est *E*. ‖ 18. lateribus *A*. ‖ quem admodum *om B*. ‖ si *G*.

runt, [ut] A DECIMANO MAXIMO QVINTVS | QVISQVE SPATIO AB224 EG
ITINERIS AMPLIARETVR. | (fig. 147.) erat sane interpraetatio legis A123
huius ambigua, nisi eorum temporum formae sextum quemque
limitem latiorem haberent significatione qua solent mino-
res. tractemus nunc diligentius quid dixerint. | A DECIMANO G97
MAXIMO QVINTVM QVEMQVE LATIOREM. a decimano. quom
decimanus erat positus, positi sunt deinde quinque limi-
tes, quorum nouissimus factus est latior: his quom deci-
manus accessit, sex fiunt. (fig. 148.) eandem obseruationem
et in reliqua limitum parte esse uoluerunt: quem admo-
dum a decimano | maximo quinque limites ducebantur, B225
quorum esset summus latior, sic et ab eo quintario cui
iam spatium definitum erat, quinque adiectis limitibus
summo latitudinem suam seruari placuit. | (fig. 149.) (E40)

Quem admodum ab antiquis acti sint limites, tractare A124 E41
coepimus: itaque persequi omnia non alienum iudico.
foeda est enim culpa neclegentiae, cum de constitutione
disputemus, praeterire tot operum exemplaria.

1. ut *G*, *om ABE*. ‖ 2. iteneris *A*. ‖ appellaretur *AE*, appellatur *B*. ‖ interpret. *EG*. ‖ 3. nisi *om B*, enim *AE*. ‖ temporum *om G*. ‖ formae] fuerit *E*. ‖ sextum quemquam *E*, sextum. VI. quemquem *B*, sextum quinque *G*. ‖ 4. habere *BE*. ‖ significationē *AE*. ‖ solet *B*, et *G*. ‖ minorem *ABE*. ‖ 5. tractamus *B*, transire hactenus *E*. ‖ quidquid *B*, qui *E*. ‖ dixerim *AB*, duxerint *E*. ‖ a decimo maximae v. *B*. ‖ 6. quemquem *AB*, quemquam *E*. ‖ a *om G*. ‖ quom] quoniam *ABEG*. ‖ 7. positus *Turnebus*: positi *G*, *om ABEP*. ‖ sunt dd. v. limites *B*. ‖ limites quinque *E*. ‖ 8. nobissimus *B*. ‖ est *om AE*. ‖ quam *AE*, qua *B*, cum *G*. ‖ 9. eadem obseruatione *E*. ‖ 10. et *om G*. ‖ reliquam *B*. ‖ partem *A*, partes *B*. ‖ uoluerunt ut *G*. ‖ quem ammodum *G*, admodum quem *B*. ‖ 12. sic *AEG*, sit *B*. ‖ et *om A*. ‖ cui iam *AB*, cum *G*, cuiusquam *E*. ‖ 13. diffinitum est *E*. ‖ quique adiecti *B*, v. abiectis *E*. ‖ 14. placuit seruari *E*. ‖ 15. ab *om B*. ‖ ab antiquis acti] abundanti studio qui *E*. ‖ sunt limitis *B*. ‖ tractere *A*. ‖ 16. incipimus *G*. ‖ ita *E*. ‖ 16. non alieno iudicio *ABE*. ‖ 17. fida *B*. ‖ enim est *E*. ‖ culpae neclegemtia *A*, culpe neglegentia *BE*, neglegentiae culpa *G*. ‖ constructione disputamus *E*. ‖ 18. exempla *G*.

ABEG Finitis ergo ampliorum bellorum operibus, augendae rei publicae causa inlustres Romanorum uiri urbes cons- *B226* tituerunt, quas aut uictoribus | populi Romani ciuibus aut emeritis militibus adsignauerunt et ab agrorum noua dedicatione culturae colonias appellauerunt: uictoribus autem adsignatae coloniae his qui temporis causa arma acceperant. non enim tantum, militum incremento, rei publicae populus Romanus habuit: erat tunc praemium terra et pro emerito habebatur. multis legionibus contigit bella feliciter transigere et ad laboriosam agri culturae requiem primo tirocinii gradu peruenire: nam cum signis et aquila et primis ordinibus ac tribunis deducebantur, modus agri *B227 G98* pro portione officii dabatur. | ferunt quidam postea indictum modum belli, et expleta centesima hostium con-

1. ampliorem *B*. ‖ augende *A*, auget de *B*. ‖ 2. publicae *om AE et Boethius p.* 1537. ‖ causa ex *B*. ‖ inlustris *AB*, illustres *G*, illustris *E*. inlustrium uirorum urbes ingressus est *Boethius*. ‖ 3. aut] augusti *E*. ‖ .P R̄. ciuibus *G*, praecibus *AE*. ‖ 4. autem *G*. ‖ aemeritis *B*, meritis *E*. ‖ et au agrorum *A*. ‖ nouae *G*. ‖ 5. culturas *B*. ‖ colonias *om B*. ‖ appellauit *Boethius p.* 1238. ‖ uictoribus colonias assignatas appellauerunt. hi qui temporis *E*, quae coloniae his uictoribus qui temporis *Boethius*. ‖ 6. adsignate *B*, adsignatas colonias appellauerunt uictoribus autem adsignate *A*. ‖ acceperunt *B*, coeperunt *A*, ceperunt *E*, acceperunt adsignatae sunt *Boethius*. ‖ 7. non *G*, nostri *ABE*. ‖ enim] autem *E*. ‖ incrimento *A*, incrementa *E*. ‖ .R̄P̄ P̄R. *G*, r*imp*. (res p. *corr*) p. r. *A*, res priuatae *B*, res publica populi romani *E*. ‖ 8. habuit erant enim tum *E*, habuerant Tunc *B*. ‖ premium *A*. ‖ terræ *B*. ‖ 9. emerito *G*, merito *AB*, praemiis uel meritis *E*. ‖ habebant *ABE*. ‖ milites legiones contegit *B*. ‖ bellum *G*. ‖ 10. transsigere *G*. ‖ culturae (culture *A*) qui in primo tirocinio (tyrocinio *B*) gradu peruenerint (graditer ueniret. *A*) *AB*, culturam quin primo tirocinie grauiter uenire *E*. ‖ 11. nam *om B*. ‖ signes et aquila *A*, signa sebaqui *E*. ‖ et *post* aquila *om B*. ‖ 12. primi *E*. ‖ tribunis *A*, tribuni *B*. ‖ deducibantur *A*. ‖ 13. pro portionem offici *A*. ‖ Fuerunt *E*. ‖ 14. indictum postea *G*. ‖ et expleta centesima *om E*. ‖ gentisima *A*, gentissima *B*. ‖ congressionem *AE*, consensione *B*.

gressione ad colendarum deductos terrarum agros. diuus *ABEG* Iulius, uir acerrimus et multarum gentium domitor, tam frequentibus bellis militem exercuit, ut dum uictorias numeraret, | congressionum multitudinem obliuisceretur. nam *(A)* milites ultra stipendia emerita detinuit, recusantes deinde ueteranos dimisit, mox eosdem | ipsos ueniam commilitii *E* 18 rogantes recepit, et post aliquod bella parta iam pace deduxit. aeque diuus Augustus in adsignata orbi terrarum | pace exercitus qui aut sub Antonio aut Lepido milita- *B* 228 uerant pariter et suarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in prouinciis: quibusdam deletis hostium ciuitatibus nouas urbes constituit, quosdam in ueteribus oppidis deduxit et colonos nominauit. illas quoque urbes quae deductae a regibus aut dictatoribus fuerant, quas bellorum ciuilium interuentus exhauserat, dato iterum

1. ab *A*. ‖ reductos *AG*, reductus *BE*. ‖ terrarum agros *om ABE*. ‖ diuus iulius caesar *Boethius p*. 1537. ‖ 2. dominator *E et Boethius*. ‖ tam *om AE et Boethius*. ‖ 3. frequentius bellis *B*, frequentia belli *Boethius*. ‖ dum *G*, num (*nisi fallor*) *A*, non *B et rec A*, non nostrorum *E*. ‖ uictorias munera *E*, uictor innumerat *G*, uictorias innumeraret *P*. ‖ 4. et congestionum *B*. ‖ multitudines *G*. ‖ 5. militem intra *BE*. ‖ stipendiae merita *G*. emerita *om B*, merito *E*. ‖ 6. demisit *G*. ‖ eodem *BE*. ‖ ueniam] conueniat *E*. ‖ cum militi *G*, commilitones *E*, humilitor *B*, gentium populos *Boethius*. ‖ 7. repetit *B*. ‖ et post ... deduxit] tyrannos gladio interemit et postquam hostilem terram obtinuit *Boethius*. ‖ aliquot *E*. ‖ paria iam *B*, facta in *G*, pacem iam *E*. ‖ pacem *B*, puram *E*. ‖ 8. Heeque diuus *Boethius*, diuus eque *E*. ‖ in assignata orbi *G*, assignatum orbi *E*, adsignatas urbes *Boethius*, adsignauit *B*. *possis* instaurata orbi. ‖ terrarum] prouintiarum exercitui iussit *Boethius*. ‖ 9. pacem *BE*. ‖ aut *prius om G*. ‖ laepido *B*. ‖ militauerunt *BE*. ‖ 11. in italia *E et Boethius*, in italiam *BG*. ‖ his quibusdam *B*. ‖ delitis *BE*. ‖ 12. nobas *B*, denuo nouas *Boethius*. ‖ constituit urbes *E*. ‖ condidit *r Boethii*. ‖ quasdam *E*. ‖ in *om BE*. ‖ 13. illis quoque urbibus *E*. ‖ 14. quae et *B*. ‖ erant *E*. ‖ 15. qui *BE*. ‖ interuentis *B*, interuentum *E*. ‖ exauserat *B*.

BEG coloniae nomine numero ciuium ampliauit, quasdam et *B* 229 finibus. ideoque multis regionibus antiquae menstrae | actus in diuersum nouis limitibus inciditur: nam tetrantum ueterum lapides adhuc parent. sicut in Campania finibus Minturnensium; quorum noua adsignatio trans fluuium Lirem limitibus continetur: citra Lirem postea adsignatum per professiones ueterum possessorum, ubi iam oportunarum finium commutatione relictis primae adsignationis terminis more arcifinio possidetur. (fig. 150.)

G 99 Multis ergo generibus limitum constitutiones inchoatae sunt. quibusdam coloniis kardo maximus et decima- *B* 230 nus non longe a ci|uitate oriuntur. nam in proximo esse debent, immo, si fieri potest, in ipsa colonia inchoari: sed quom uetusta municipia in ius coloniae transferuntur, stantibus iam muris et ceteris moenibus limites primos nisi a foris accipere non possunt. (fig. 151.)

Multi facilitatem agri secuti: et ubi plurimum erant adsignaturi, ibi decimanum maximum et kardinem constituerunt. antiqui enim propter subita bellorum pericula

1. nomen numerum *B*, numero nomine *G*. nomine ciues ampliauit *Boethius*. ‖ humiliabit *B*. ‖ 2. legionibus *E*. ‖ antique *B*. ‖ mensurae aliae in diuersis nobis *BE*. ‖ 3. nobis militibus incidetur *B*. ‖ tetrantum] et tantum *BE*. ‖ 4. ueteres *E*. ‖ campaniae *E*. ‖ 5. mynturnensium *G*. ‖ 6. lire *E*, liram *G*. ‖ continentur *G*. ‖ citra *EG*, contra *B*. ‖ 7. professionem *BE*. ‖ possessionum *BG*. ‖ obportunarum *B*, adportunarum *E*. ‖ 8. commutationem relectis prime *B*. ‖ 9. archifinio *B*. ‖ 10. Multa *E*. ‖ incoato *B*. ‖ 11. colonis *B*. ‖ et ḋ. ṁ. *G*. ‖ 12. non longo *G*, noster *BE*. ‖ oritur *BE*. ‖ nam et in *G*. ‖ proximos *B*. ‖ 13. debet *BEP*. ‖ immo] hommo *B*. ‖ in sta *B*, ex ipsa *G*, ista *E*. ‖ inchoaris. et *E*, incoaris. et *B*. ‖ 14. quoniam *BEG*. ‖ uersuta *B*, uetustata *E*. ‖ intus *E*. ‖ coliae *G*, colonia *E*. ‖ 15. iam] etiam *E*. ‖ primus *B*. ‖ 16. a foras *B*. ‖ accipere possint non possunt *E*. ‖ 17. facilitate agri *B*, agri facilitatem *G*. ‖ erat ad signandum *E*. ‖ 18. maximum *om* *E*. ‖ ėt k̇. ṁ. *G*. ‖ 19. subitam bellorum perluuiem *E*, subitam bellorum aciem *Boethius* p. 1537.

non solum erant urbes contenti cingere muris, uerum etiam *BEG*
loca aspera et confragosa saxis eligebant, ubi illis | am- *B*231
plissimum propugnaculum esset et ipsa loci natura. haec
uicina urbibus rupium multitudo limites accipere propter
loci difficultatem non potuit, sed relicta est, | ut aut sil- *G*100
uas | rei publicae praestaret, aut, si sterelis esset, uaca- *E*43
ret. his urbibus, ut haberent coloniarum uastitatem, uici-
narum ciuitatium fines sunt adtributi, et in optimo solo
decimanus maximus et kardo constituti; sicut in Vmbria
finibus Spellatium. (fig. 152.)

Quibusdam coloniis decumanum maximum ita consti-
tuerunt ut uiam consularem transeuntem per coloniam con-
tineret; | sicut in Campania coloniae Axurnati. decimanus *B*232
maximus per uiam Appiam obseruatur: fines qui cultu-
ram accipere potuerunt, et limites acceperunt: reliqua
pars asperis rupibus continetur, terminata in extremitate
more arcifinio per demonstrationes et per locorum uo-
cabula. (fig. 153.)

1. erunt muris cingere uerum *E*, eas ciuitates demum cingere muris uerum *Boethius*. ‖ contenti urbes muri cingere *G*. ‖ 2. confragosa *Boethius*, excelsa *G*, *om BE*. ‖ saxis *Boethius p*. 1538, factis *BEmr*, *om G*. ‖ allegabuntur *B*, allegabantur *E*, alligari *Boethius*. ‖ ubi illis amplissimum *G*, ut milex maximum *B*, humiles maximo *E*, ut illis maxime *Boethius*. ‖ 3. propugnaculo *E et Boethius*. ‖ et *om EG et Boethius*. ‖ ipsa] ista *E et Boethius*. ‖ 4. ruptum *BE*. ‖ 5. difficultate *B*. ‖ nostri potuissent relicta *BE*. ‖ est *om B*. ‖ silua *G*. ‖ 6. aut sestelis essent bacarent *B*. ‖ sterilis *E*. ‖ 7. urbibus haberet *BE*. ‖ 8. ciuitatum *EG*. ‖ solo *om B*. ‖ et ḱ. ṁ. *G*, est kardo *B*. ‖ constitutus *BE*. ‖ 9. in umbriae *E*. ‖ 10. spellantium *B*, hispellatium *E*. ‖ 11. quibus iam colonis *B*, Quibusdam locis *E*. ‖ ita *om E*. ‖ 12. consularem *om BE*. ‖ trans fontem per *E*. ‖ 13. sicut per campaniae coloniam *E*. ‖ axurnas *G*, exornati *BE*. ‖ 14. obseruantur *E*. ‖ cultum *B*, cultas *E*. ‖ 15. et limites acceperunt *om E*. ‖ acciperunt *B*. ‖ 16. asperis rudibus *E*. ‖ in extremite *B*. ‖ 17. archifinio *B*. ‖ et *om E*. ‖ per *om G*.

BEG Quibusdam coloniis postea constitutis, sicut in Africa
G 101 Admederae, decimanus maximus et kardo a ciuitate ori-
untur et per quattuor portas in morem castrorum ut uiae
amplissimae limitibus diriguntur. haec est constituendorum
B 133 limitum ratio pulcherrima: nam colonia omnes | quattuor
perticae regiones continet et est colentibus uicina undi-
que, incolis quoque iter ad forum ex omni parte aequale.
sic et in castris groma ponitur in tetrantem, qua uelut
ad forum conueniatur. (fig. 154.)

Hanc constituendorum limitum rationem seruare de-
bebimus, si huic postulationi et locorum natura suffraga-
bit. saepe enim propter portum colonia ad mare ponitur,
cuius fines *aquam non possunt excedere: hac et litore
terminantur, et cum sit colonia ipsa in litore, fines a de-
B 214 cimano maximo et kardine in omnes | quattuor partes
G 102 aequaliter accipere non potest. (fig. 155.) | quaedam propter
aquae commodum monti applicantur; quarum aeque decima-
nus maximus aut kardo relictis locis interciditur, ita si trans

1. Quib. colonis *B*, Quibusdam locis *E*. ‖ affrica *E*. ‖ 2. admedera *B*, admedere *G*, ad me dederat *E*. ‖ maximus *om BE*. ‖ et k. ex his a *G*, et cardo ex his actum ita a *E*. ‖ orioritur *B*, oritur *EG*. ‖ 3. partes uel portas *E*. ‖ in more *BG*, more *E*. ‖ ut *om G*, et *E*. ‖ 4. amplissime *B*, amplissimis *EG*. ‖ dirigantur *B*, dirigatur *E*. ‖ 5. pulcherrima. nam *G*, pulchrainmane *B*, pulchra inmanem *E*. ‖ coloniae *BE*. ‖ omnis *G*. ‖ 6. pertice *B*. ‖ regionis *E*. ‖ continent *BE*. ‖ est] ex *B*. ‖ 7. incoles *B*. ‖ quoque et erat forum *BE*. ‖ 8. troma *E*. ‖ in petrantem aquam *B*, intret item aquam *E*. ‖ 9. forum ex qua parte *E*. ‖ conuenitur *EG*. ‖ 10. Hacc *B*. ‖ debemus *EG*. ‖ 11. sic huic *G*, *non P*. ‖ et *G*, uel *BE*. ‖ subfragauit *B*, suffragauit *G*. ‖ 12. portum] positam *E*. ‖ coloniam *BE*. ‖ ad marem *B*. ‖ 13. ad aquam *G*, ad quam *E*. ‖ non *G*, nostri *BE*. ‖ excidere *B*. ‖ hac et] hoc est *BEG*. ‖ littore terminantur cum et ipsa colonia sit in litore *G*. ‖ 14. fines] tamen *E*. ‖ 15. in *om G*. ‖ 16. accipere non possunt *G*, accipere nostri potest *B*, erunt *E*. ‖ 17. aquae *E*. ‖ 18. aut. k. si. *G*, et kardo *BE*. ‖ relictus *G*.

montem coloniae fines perducuntur. (fig. 156.) ¦ multas colo- *BE* 11 *G*
nias et ipsi montes finiunt; propter quod quattuor regioni-
bus aequaliter pertica non potest diuidi, sed in alteram
partem tota limitum rectura seruetur. (fig. 157.)

Itaque si loci natura permittit, rationem seruare de- *A* 125
bemus: sin autem, proximum rationi, non quo | minus *B* 235
aliquid de finibus fiat aut amissionis periculum habeat.
si taliter egerimus, mensura sua uni cuique | constabit, *G* 103
decimani suo nomine appellabuntur, tantundem kardines,
fines terminis obligabuntur, nihil operi deerit nisi ratio,
habebit tamen inter professores existimationem. nam nec
illis coloniis hoc nomine quicquam iniuriae factum est,
quod kardines loco decimanorum obseruantur, decimani
loco kardinum: omnis limitum conexio rectis angulis con-
tinetur, extremitas mensuraliter obligata est, nihil res pu-
|blica nihil possessor de finibus queritur, constat illis ratio *B* 236
mensurae, limitum ratio non constat, et potest dici men-

1. perducantur *E*. ‖ 2. et *om BE*. ‖ efficiunt. propter quos *G*. ‖ quattur *B*. ‖ 2. 3. regiones ob aequaliter (aequalitem *E*) pertica nostra id est diuidisset (diuidi sed *E*) *BE*. ‖ 3. altera parte (*omisso* in) *E*. ‖ 4. *scribendum uidetur* uertetur. ‖ 5. loco *B*. ‖ ratione *B*. ‖ 6. rationis *E*. ‖ non quo *G*, nostrae quod *ABE*. ‖ minus] ad nos *B*. ‖ 7. aut amissionis *G*, Fiat autem admissionis *AE*, Fiat admissi in his *B*. ‖ habeas *B*. ‖ 8. si aliter *ABEG*. ‖ mesura *A*. ‖ quique *A*. ‖ 9. decimani, i *in litura*, *A*, decimi *B*. ‖ sui *AE*. ‖ nominis, *sed* e *corr pr*, *A*. ‖ appellauitur *A*, appellantur *B*, appellabatur *E*. ‖ tantum de kardinis (cardinis *B*, kardinibus *E*) sine (siue *E*) terminis *ABE*. ‖ 10. obligabantur *A*. ‖ nimhil *A*, si nichil *E*. ‖ opere *BE*, opore *A*. ‖ 11. habebit] ferbebit *B*. ‖ professiores *A*. ‖ existimatione *B*. ‖ 12. colonis *ABE*. ‖ quicquam hoc nomine *G*. ‖ quiquam *A*. ‖ iniuria *A*, iniuriam *BE*, incuriae *G*. ‖ est *G*, erit *ABE*. ‖ 13. obseruabuntur *E*, et *G*. ‖ decimani uero *B*. ‖ 14. loci *A*. ‖ ordinum *E*. ‖ Omnes *ABE*. ‖ copnexio *G*. conexiores angulis continentur *E*. ‖ 15. mensurali per *B*. ‖ rei publico *A*, rei publicae *E* ‖ 16. possessori *E*. ‖ quaeritur *ABG*. ‖ constat enim illis *E*. ‖ 17. mensure *A*. ‖ deci *A*, decimani *E*.

ABEG sura urbis alterius aut certe sinistra, hoc est inuersa. cum
ipsa kardinum appellatione a kardine mundi nominetur,
quare ab oriente in occidentem dirigatur, nulla est ratio.
quid ergo? licet exitum decimanus maximus non habeat
oppositis montibus aut mari, habeat tamen rationem, et ab
eo in eam partem qua defecerit aeque suo interuallo centu-
A 126 riae nominentur. | (fig. 158.)

B 237 Quaerenda est ergo | huius rationis origo. multi
ita ut supra diximus solis ortum et occasum conpraehen-
derunt, qui est omni tempore mobilis nec potest secun-
dum cursum suum conprehendi, quoniam ortus et occa-
G 104 sus signa a locorum natura uarie | ostenduntur. sic et
limitum ordinatio hac ratione conprehensa semper altera
A 128 *B* 239 *E* 46 *G* 105 alteri disconuenit. | hos qui ad limites constituendos hac
ratione sunt usi, fefellit mundi magnitudo, qui se ortum
et occasum peruidere crediderunt: aut forte scierunt er-
B 240 rorem | et neglexerunt, ei contenti tantum regioni ortum

1. *fortasse* cum ipsa kardo appellatione. ‖ 2. appellationem *B*, appellatio *G*. ‖ a *om AE*. ‖ kardinem mundi *BE*, mundi cardine *G*. ‖ 3. quare *ABE*, quae *G*. ‖ in occidente *AB*. ‖ dirigitur *E*. ‖ est *AEG*, est ergo *B*. ‖ 4. *post* licet *tres litteras erasas A*. ‖ exit undecimanus maximus *E*, decumanus. м. exitum *G*. ‖ non *G*, noster *ABE*. ‖ 5. oppositus *AE*, oppositos *B*. ‖ habet *B*. ‖ tamen rationem] mensurationem *E*. ‖ 6. in eam *ABE*, ineam ad *G*. ‖ deferit *E*. ‖ sua *AE*, in suo *G*. ‖ interuallo *P?*, interual *A*, interballo *B*, interualle *G*. ‖ 8. multis ut *B*. ‖ 9. ortu *AE*, ortus *B*. ‖ occasu *AE*, occansus *B*. ‖ conpreh. *B*, compreh. *G*. ‖ 10. mobiles *A*, *om B*. ‖ ne *B*. ‖ 11. compraeh. *B*, compreh. *G*. ‖ est *A*. ‖ 12. a *om E*, ad *G*. ‖ naturam *G*. ‖ uariae *A*, uarias *B*, uane *G*, uan. e *P*. ‖ 13. conpraeh. *B*. ‖ altera. alteri *G*, aliter *AE*, alteri. ɪ. *B*. ‖ 14. hac] ac *B*. ‖ 15. sunt ut sisi *A*, sunt Siso *B*, sunt ut si *E*, usi sunt *G*. ‖ se *om ABE*. ‖ ortu *A*, ortus *E*. ‖ 16. occasus *E*. ‖ credederunt *A*. ‖ forte] certe *E*. ‖ sciret *B*, insciret *A*, scire *E*. ‖ terrorem *E*. ‖ 17. necclexerint *A*. ‖ et contenti *ABE*, contenti ei *G*. ‖ regionis *E*. ‖ hortum *B*.

[*ABEG*] et occasum demetiri. immo contendisse feruntur ortum eum esse singulis regionibus unde primum sol appareat, occasum ubi nouissime desinat: hactenus dirigere mensuram laborauerunt. quid quod nec illa ipsa regione solis conspectus recte potest deprehendi, nisi aequalibus ab ortu et occasu diastematibus ferramentum ponatur; quod in qua parte sit scire difficile est, quoniam in diuersis orbis terrarum partibus mensurae aguntur. et illa ipsa regione, si sit illi forte ex altera | [*B* 211] parte campus per multa milia, mons ex altera et propior ferramento, necesse est ex illa parte apertiore sol longius conspiciatur, ex hac deinde, qua mons imminet, parere cito desinat. et si kardo a monte non longe nascatur siue decimanus, quomodo potest cursus conprehendi recte, cum ferramento sol occiderit et trans montem adhuc luceat et eisdem ipsis adhuc campis in ulteriore parte resplendeat? | [*A* 129] (fig. 159.)

Quaerendum est primum quae sit mundi magnitudo, quae ratio oriundi aut occidendi, quanta sit | [*G* 106] mundo terra.

1. demeteri *A*, dimetiri *E*. ‖ inmo *B*. ‖ ferunt *E*. ‖ hortum *B*. ‖ 2. singulis regionibus eum esse *G*. ‖ cum esset *B*. ‖ apareat *A*, aperiat *BE*. ‖ 3. nobissime *B*. ‖ descendat *G*. ‖ actenus *B*. ‖ rigore *E*. ‖ mensura *ABE*. ‖ 4. laboraberunt *A*. ‖ quidquid *AB*, quicqu*i*d (d *et* o *corr pr*) *G*. ‖ nec *om BE*. ‖ regione non solis *E*. ‖ 5. conspectum *B*. ‖ depraeh. *B*, comprehendi *E*. ‖ aequali *ABE*. ‖ 6. ortum *A*, hortum *B*. ‖ occasum *AB*. ‖ diastimatibus *B*, deastimatibus *A*. ‖ 7. quia *G*. ‖ diuerso *E*. ‖ 8. urbis *AB*, orbe *E*. ‖ anguntur *A*. ‖ et in *B*. ‖ ipsa *om B*. ‖ 9. si *om ABEGP*. ‖ illa *GP*. ‖ ex latera parte *E*. ‖ 10. ex *om E*. ‖ prior *A*, priore *BE*. ‖ 11. apertiori *G*, apertior *E*. ‖ sol] sut *B*, sub *E*. ‖ ex ac *A*. ‖ 12. quam *G*. ‖ imm. *EG*. ‖ pareret *A*, parire *B*. ‖ 13. non longe a monte *G*. ‖ decum *G*, decum̃ *P*. ‖ quomodo non potest *E*. ‖ 14. cursu *ABE*. ‖ conprehendi (conpraeh. *B*) recto *AB*, recte conprehendi *G*, comprehenso recto *E*. ‖ 15. monte *A*. ‖ sol adhuc *ABE*. ‖ hisdem *B*. ‖ 16. ulteriori *G*, ulteriorem *B*. ‖ partem *B*. ‖ 17. Quaerenda *AEG*. ‖ que sit *A*. ‖ 18. que retio *A*. ‖ oriendi *B*. *add* mundi *ABE*. ‖ quanti *AB*, quod *E*. ‖ mundi terra *E*.

AB 242 *EG* aduo|candum est nobis gnomonices summae ac diuiniae artis elementum: explicari enim desiderium nostrum ad uerum, nisi per umbrae momenta, non potest. ortum enim aut occasum ne ab extrema quidem parte orbis terrarum peruidere quisquam potest, cum a sapientibus tradatur terram punctum esse caeli et infra solem amplo diastemate spiritum sumere. nam et Archimeden, uirum praeclari ingenii et magnarum rerum inuentorum, ferunt scrib- *E* 16 sisse quantum arenarum capere posset mundus, | si repleretur. credamus ergo illum diuinarum rerum magnitu- *B* 241 dinem ante oculos habuisse: qua ratione | dicamus 'tot saeculis unus mortalium hoc scire potuerit: unus propter hoc laborauit et per incrementa umbrarum deprehendit'?

A 110 Caeli autem punctum esse terram | sic describunt, quod dicant a polo ad Saturni circulum interuallum esse quod Greci hemitonion appellant; a Saturno deinde ad Iouem ho-

1. gnomonicae *A*, .VI. nominicae *B*, non modicae *E*. ‖ summeae hac *B*. ‖ diuine *A*. ‖ 2. flumentum *B*, frumentum *A*, fructum *E*. ‖ explicare *E*. ‖ ad *G*, ac *ABE*. ‖ 3. nisi] ac *B*. ‖ umbre *A*, umbrarum *B*. ‖ hortum *B*. ‖ 4. aut in occasum *AB*, et occasum *E*. ‖ nec ab *E*. ‖ quidam *A*, quaedam *B*. ‖ orbis terrarum parte *G*. ‖ partem *AB*. ‖ 5. peruidire *A*. ‖ quisque *E*. ‖ traditur *AB*. ‖ 6. terra *B*. ‖ caeli] .CAP. *E*. ‖ diastaematae *A*. ‖ 7. spiritus *G*. ‖ substernere *B*, sustineri *G*. ‖ arcimedem *A*, archimidem *B*, archimedum *E*. ‖ uerum preclari *A*. ‖ 8. ferunt (fuerunt *A*) scribsisse (scrips. *BE*) *ABE*, scripsisse ferunt *G*. ‖ 9. harenarum *EG*. ‖ possit *G*, potest *AE*, donec *B*. ‖ si repleritur *A*. ‖ 10. credamus ... 11. habuisse *hic om B*. ‖ 11. oculus abuisse *A*. ‖ quam rationem *E*. ‖ 12. saeculis unum credamus ergo illum diuinarum rerum magnitudinem ante oculos habuisse. Unus *B*. ‖ hoc mortalium *G*. ‖ 13. incrimenta umbrarum *A*, umbrarum incrementa *G*. ‖ depraeh. *B*. ‖ 14. esse terram *G*, terram (terra *B*) esse certam (certa *B*) *ABE*. ‖ sic de his scribunt quo *E*. ‖ 15. dicam *AB*. ‖ apollo *ABE*. ‖ interuallum ... 16. Saturno] emitonion *B*. ‖ 16. emitoniō *AE*. ‖ a *om AE*. ‖ deinde emitonion ad iobem (iouem *E*) *AE*. ‖ emitonion *B*.

mitonion; ab hoc deinde ad Martem tonum; a Marte deinde *ABEG* ad solem ter tantum esse quantum a polo ad Saturnum, hoc est trihemitonium; a sole deinde tantum esse ad Venerem, quantum a Saturno ad Iouem, | hemitonium; *B* 244 a Venere deinde ad Mercurium hemitonium; a Mercurio deinde ad lunam tantundem, hemitonion; a luna ad terram tantum quantum a polo ad Iouem, tonon. sic terram punctum caeli esse ostendunt: nam et ars musica per haec diastemata constare fertur. (fig. 160.)

Solem autem ampliorem aliquot partibus quam terram *G* 107 describunt, et quod palam est ab eo inluminari diem, noctem esse in dimidium ipsius terrae obumbrationem. polum | ipsum quinque circulis diuidunt in sex partes. *A* 131 sicut ait Vergilius

quinque tenent caelum | zonae. quarum una corusco *B* 245
semper sole rubens et torrida semper ab igni.
quam circum extremae dextra leuaque trahuntur
caerulea glaciae concretae atque imbribus atris.
has inter mediamque duae mortalibus aegris

1. hac *B*. ‖ ad Martem ... Marte deinde *om B*. ‖ tonum *G*, ponum *A*, ponunt *E*. ‖ 2. tantum *G*, tantundem *A*, tantumdem *B*. ‖ apollo *ABE*. ‖ 3. triemitonium *EG*, triaemitonion *B*: *add* diuinarum rerum magnitudinem habuisse *E*. ‖ ad *AE*. ‖ solem *ABE*. ‖ 4. benerem *B*. ‖ ad iobem emitonion. ergo a benere *B*. ‖ emitonium *E*. ‖ 5. hemitonion *G*, aemitonion *B*, emitonium *E*. ‖ 6. hemetion *A*, hemitonium *G*, emitonium *E*, aemitonion *ante* tantundem *B*. ‖ a lunam *AB*. ‖ 7. apollo *ABE*. ‖ iobem *B*. ‖ tinon *A*, emitonion *B*, triemitonion *corr A*, *om E*. ‖ sic *om E*. ‖ 8. nam *om G*. ‖ artes musicas *ABE*. ‖ 9. diastimata *A*. ‖ 10. aliquod *AB*. ‖ terra *B*. ‖ 11. pala *B*. ‖ diem inluminari *G*. ‖ 12. obumbratione *G*. ‖ ipsius *A*. 13. circuli *B*. ‖ 14. ait *om G*. ‖ uirgilius *EG*. ‖ 15. caelus *A*, caelos *B*. ‖ uno *A*. ‖ coruscus *B*. ‖ 16. rubet *ABE*. ‖ igne *E*, igni est *B*, igni et citera *A*. ‖ 17. extreme *A*, extrema *B*. ‖ trahantur *A*. ‖ 18. caeruleae *BEGP*. ‖ glacie *E*, hac gregiae *B*. ‖ concrete *AB*. ‖ adque *A*. ‖ atris *B*, diris siue hatris *A*. ‖ 19. mediamquae *AB*. ‖ duae *om B*. ‖ egris *AE*.

ABEG munere concessae diuum, et uia secta per ambas,
obliquus qua se signorum uerteret ordo.

quinque ergo circulis haec nomina adsignant. summum, frigidissimae partis finem, septentrionalem appellant; secundum ab eo solistitialem; ab hoc deinde qui medium *B*246 polum diuidit, aequi|noctialem, quod in eum sol diei et noctis horas aequet. ab hoc deinde qui est aequinoctiali *E*47 proximus, | brumalem appellant: nam et solistitiali est ordinatus. septentrionali deinde sescontrarium austrinalem *G*108 appellant. | circulus autem zodiacus, cuius fines sol negatur excedere, ex circulo aequinoctiali ad brumalem per diagonum ostenditur ita ut meridianum circulum ex utraque parte medium secet. per hunc sol, hoc est infra, ire fertur et orbem terrarum uiginti et quattuor horis cir- *B*247 cuire. | harum ferunt XXIIII horarum iunctarum semper unum esse interuallum: nam increscendi aut decrescendi

1. concesse *B*. ‖ diuum *om B*. ‖ per umbras *AB*. ‖ 2. obliquos (oblicus *B*) est qui nec signorum uertitur ordo *AB*. ‖ uerterit *E*. ‖ 3. hae *B*. ‖ 3. 4. assignantur. summam partem septentrionalis primae appellatur *E*. ‖ summe frigidissime *B*. ‖ 4. finem *G*, primae *A*, prime *B*. ‖ septentrionale *A*, Septrione *B*. ‖ 5. solstitialem *G*, solsticialis *E*. ‖ ad hoc *B*, ab koc *A*. ‖ 6. diuidet *E*. ‖ et aeq. *AB*. ‖ eum, *sic ABEGP*. ‖ 7. nocti ora se aequet *B*. ‖ aequas. et ab *E*. ‖ qui est aequinoctiales *A*, aequinoctiales qui est *B*. ‖ 8. proximos *A*. ‖ umbrales *E*. ‖ solistitiale *AB*, sol^s^stitialis *G*, solstitialis *P*, solsticialis *E*. ‖ 9. septentrionalis *E*. ‖ sicontrarium *A*, se contrarium *G*, contrarium *B*, est contrarius *E*. ‖ 10. autem cuius zoziacus sol fines negatur *B*. ‖ zoziacus *A*. ‖ finis *A*. ‖ 11. excidere *AB*. ‖ solstitiali *Turnebus*. ‖ ad *G*, a *B*, per *AE*. ‖ brumali *B*. ‖ 12. *nonne* diagonium? ‖ ostenditur ... meridianum *om E*. ‖ ostenduntur *AB*. extenditur *Goesius*. ‖ eta *A*. ‖ ut ex utraque parte meridianum circulum medium *G*. ‖ 13. secet (sed et *E*) hoc est per hunc ^sol^ intrare fertur id est hoc cis infra ire fertur (cis fertur infra *E*) orbem *AE*. ‖ 14. et *om AB*. ‖ uiginti et quattur XXIIII. *B*, .xxIIII. *AE*. ‖ oris *G*, horii *E*. ‖ circumire *BEG*. ‖ 15. ferunt *om E*. ‖ iuncturam *E*. ‖ seper *A*, per *E*. ‖ 16. interballum *B*. ‖ Nam crescendi *G*.

inter ipsas horas alternam esse mutationem. | hoc ipsum *A 138 BEG* per umbrarum motus ostenditur. nam cum sol orbem medium conscendit, umbras omnium rerum in hoc nostro tetartemorio meridiano, axi facit ordinatas. ab hoc enim exemplo sescontrariae partis, quae uidetur eisdem horis inluminari, umbra describitur. (fig. 161.) dubium fortasse esset de parallelo nostri tetartemorii, si | secundum zo- *B 218* diaci circuli cursum oceanus meridianus interueniret: nam totius terrae quattuor partes mari diuiduntur, nec ultra hominibus quartae partis ire permittitur. sed quoniam oceanus meridianus subiacet circulo meridiano, quem zodiacus medium secat, apparet inter aequinoctialem et meridianum circulum a media terra quidquid est in oriente, ultra cursum solis esse, quam regionem quidam sescontrariae | partis appellant; et quidquid a media terra in *G 109*

1. oras *A*. ‖ inmutationem *B*. ‖ ipsud *BG*. ‖ 2. deprehenditur *G*. ‖ urbem *A*. ‖ 3. conscendet *G*. ‖ rerum *om G*. ‖ in hoc (hac *E*) forte parte nostri et artemono nostro tetrantemorio (cetarmonos *B*, tetrantem monorio *E*) meridiano *ABE*. ‖ 4. tetartemori *G*. ‖ axi] xxi. *AE*. ‖ facit ornata. sub hoc *E*. ‖ 5. ses contrariae *G*, siscontrariae *A*, sit contrariae *B*, si contrariae *E*. ‖ partes *ABE*. ‖ que *A*. ‖ uidentur *E*. ‖ hisdem *B*. ‖ oris *A*. ‖ 6. umbrae *B*, umbras *E*. ‖ describuntur *E*. ‖ 7. esset *G*, *om B*, orbi de caelo uel *AE*. ‖ parallelon *G*, parallilon *A*, paralelon *B*. ‖ nostro *E*. ‖ tetartemori *G*, itetrantemoris *A*, tetrantem. oris *B*, tetrantem horis *E*. ‖ zoziaci *AB*. ‖ 8. circulum cursum *E*. ‖ ocaeanum *A*, Oceanum *B*, *om E*. ‖ meridianum *B*. ‖ interueneret *A*. ‖ 9. mari] terrae mari *E*. ‖ nec] nam *E*. ‖ 10. hominum *B*. ‖ quartae] IIII^{or}. *E*. ‖ partes *ABE*. ‖ ire permittitur *G*, praetermittitur *AB*, praetermittuntur *E*. ‖ 11. ocaeanus *A*, oceanum *E*. ‖ meridiano *G*. ‖ subiacit *A*. ‖ zoziacus *B*. ‖ 12. secat medium *G*. ‖ 13. a *om ABE*. ‖ quidquid *AP*, quicquid *EG*, quod *B*. ‖ orientem *B*. ‖ 14. cursus *A*, cursu *B*, concursus *E*. ‖ quod *E*. ‖ regioni *ABE*. ‖ quicquid *E*. ‖ sexcenturiae *B*, asses contrariae *E*. ‖ 15. partes *ABE*. ‖ quidquid *ABP*, quicquid *EG*. ‖ in occidentem *G*, ab occidente *E*.

B249. A131 EG occidente inter brumalem et | me'ridianum circulum subiaceat, nostrae esse partis, si solis cursum sequamur; quoniam omnibus terris in hac parte in occidentem spectantibus umbras in dextrum emittit, exceptis illis quae sunt ab Aegypti fine usque ad oceanum, qua finit circulus aequinoctialis. has terras ferunt inhabitare Arabas Indos et alias gentes. apud hos in occidentem spectantibus umbrae in sinistrum emittuntur; ex quo apparet eos ultra solis cursum positos. sicut ait Lucanus

B250 inuisum uobis Arabes ue|nistis in orbem,
umbras mirati nemorum non ire sinistras.

nam et Aegypto medio die umbra consumitur. ex hoc ibidem mediam terrae partem esse conprehendimus. (fig. 162.)

Optimum est ergo umbram hora sexta deprehendere E48 et ab ea limites incoare, ut sint semper | meridiano ordinati: sequitur deinde ut et orientis occidentisque linea A134 huic nor|maliter conueniat. primum scribemus circulum

1. subiacet *EG*. ‖ 2. nostre *A*. ‖ partes *AB*. ‖ si *om E*. ‖ cursu *A*. ‖ 3. hac *G*, uii.ma numero *A*, vii. numeria *B*, septem milia annorum numero *E*. ‖ expectantibus in occidentem *E*. ‖ occidente *AB*. ‖ spectantibus *om B*. ‖ 4. dextram demisit *B*. ‖ excepto *G*. ‖ qui sunt *ABE*. ‖ 5. ab aegipto *E*. ‖ finem *ABE*. ‖ ocaeanum *A*. ‖ quae *AB*, quia *E*. ‖ 6. teras *A*. ‖ ferunt *BE*, feruntur *A*, fertur *G*. ‖ inhabitare arabus (arab. *B*) *AB*, habitare arabes *E*, inhabitabiles *G*. ‖ indus *B*. ‖ 7. aput *A*. ‖ occidente *AE*, oriente *B*. ‖ expectantibus *BE*. ‖ umbre in sinistro alii demittunt emitricuntur *B*. ‖ 8. sinistram *E*. ‖ 9. cursu *AB*. ‖ posito *A*, positus *B*. ‖ ait *ABEP*, et *G*. ‖ 10. ignotum *codices Lucani* 3,247. ‖ arabis *AB*. ‖ urbem *AB*. ‖ 11. miratio nemorum *A*, miratione horum *E*. ‖ non rem *E*. ‖ sinistris *AE*, sinistra *B*. ‖ 12. nam ex medio aegipto mediae umbrae consumuntur *E*. ‖ diae *B*. ‖ consumetur *A*. ‖ 13. ibi *AE*. ‖ media *A*. ‖ partem terrae *B*. ‖ conpraehendimus *B*. ‖ 14. ergo est *E*. ‖ umbra *B*, umbrae *A*. ‖ ora sexta *B*, horae sextae *EG*. ‖ depraehendere *B*, apprehendere *E*. ‖ 15. limitem inchoare *G*. *add* orae *A*. ‖ 16. deinde *om G*. ‖ et orientis et *B*, orientis et *E*. ‖ occidentique *G*, occidentis aequa *E*. ‖ 17. conuenit *E*. ‖ primum scribimus *ABE*, Scribemus primum *G*. ‖ circulos *E*.

in loco plano in terra, | et in puncto eius sciotherum po- *ABEG* 110 nemus, cuius umbra et intra circulum aliquando intret: certius | est enim quam orientis et occidentis deprehen- *B* 251 dere. adtendemus quem admodum a primo solis ortu umbra cohibeatur. deinde cum ad circuli lineam peruenerit, notabimus eum circumferentiae locum. similiter exeuntem umbram e circulo adtendemus, et circumferentiam notabimus. (fig. 163.) notatis ergo duabus circuli partibus intrantis umbrae et exeuntis loco, rectam lineam a signo ad signum circumferentiae ducemus, et mediam notabimus. per quem locum recta linea exire debebit a puncto circuli. per quam lineam | kardinem dirigemus, et ab ea *B* 252 normaliter in rectam decimanos emittemus: et ex quacumque | eius lineae parte normaliter interuenerimus, deci- *A* 135 manum recte constituemus. (fig. 164).

Est et alia ratio, qua tribus umbris conprehensis me- *G* 111 ridianum describamus. loco plano gnomonem constitue-

1. in terra loco plano *G*. ‖ punctis eius *E*. ‖ scioterum *G*, scio iterum *E*, scioterum et iterum *A*, si iterum *B*. ‖ ponamus *ABE*. ‖ 2. umbram intra *E*. ‖ 3. certus *G*. ‖ enim est quod orientis *E*. ‖ et *om B*. ‖ depraehendere *B*, deprehenderunt *AE*. ‖ 4. A'dtendemus *G*, adtendimus *B*, tendimus *A*, ostendimus *E*. ‖ quem ammodum *G*, *ut solet*. ‖ a *om ABE*. ‖ primum *BE*. ‖ hortum *B*, ortum *E*. ‖ 5. cogebatur *B*. ‖ dein *G*. ‖ at circul*um* (i *corr pr*) *A*. ‖ 6. notauimus *G*. ‖ silimiter *B*. ‖ 7. umbra *BE*. ‖ e *om E*. ‖ circulum *E*. ‖ attendemus *A*, adtendimus *E*, adpraehendimus *B*. ‖ circumferentiea *B*. ‖ notauimus *AG*. ‖ 8. Notantes ergo duobus *AE*. ‖ circulis *E*. ‖ intrantes *B*. ‖ 9. exientis *A*, exientes *B*. ‖ locum rectum lineam *E*. ‖ a signo *om ABE*. ‖ 10. ducimus *BE*. ‖ sed media *ABE*. ‖ notauimus *A*. ‖ 11. debet *G*. ‖ 12. card. *BG*. ‖ dirigimus *AE*. ‖ 13. decimanus *A*, decimanum *BE*. ‖ emittimus *BE*. ‖ 14. partem *B*. ‖ interueniremus *E*, inuenerimus *G*. *legendum puto* interuerterimus. ‖ dec. recte const. *om B*. ‖ 15. constituimus *AE*. ‖ 16. quae *E*. ‖ compr. *BG*. *add* contraexeassit *A*, contra ex ea sint *E*. ‖ 17. describimus *EG*, describemus *P et corr pr G*. ‖ gnomon *BE*, ingnomon *A*.

ABEG mus AB, et umbras eius qualescumque tres enotauimus C D E. has umbras normaliter conprehendemus, quanta latitudine altera ab altera distent. si ante meridiem constituemus, prima umbra erit longissima: si post meridiem, *B* 253 erit nouissima. (fig. 165.) has deinde umbras | pro portione ad multipedam in tabula describemus, et sic in terra seruabimus. sit ergo gnomon AB, planitia B. tollamus um- *A* 136 bram maximam et in planitia notemus | signo C: secundam similiter in planitia notemus signo D; sic et tertiam signo E; ut sint em basi pro portione longitudinis suae B E D C. eiciamus hypotenusas ex C in A et ex D in A. nunc puncto A et interuallo E circulum scribamus. ordinatas deinde lineas basi, hoc est planitiae, eiciamus in *B* 254 cathetum ex praecisuris hypotenusarum et circum|feren- (*E*) tiae, ex F in G et | ex I in K. longissimam deinde lineam

1. A. B. et *G*, habet *BE*. ‖ umbra *E*. ‖ qualescumque … 2. has umbras *om E*. ‖ qualiscumque *A*, .q. L. C. q. *G*, q. LCq *P*, ab aequali qualecumque *B*. ‖ praesentamus (*om* tres) *B*. ‖ 2. comprehendemus *G*, conprehendimus *AE*, conprachendimus *B*. ‖ quantum latitudinem *E*. ‖ 3. alter ab *B*, ab *E*. ‖ dicet *B*, distendi *E*. ‖ si *om BE*. ‖ angem *B*. ‖ meridiae *AB*. ‖ constituimus *G*, constituuntur *E*. ‖ 4. si] sed *E*. ‖ pos *B*. ‖ meridiae *AB*. ‖ 5. erit *om G*. ‖ pro portionem *E*. ‖ 6. murtiperas *A*, mortiferas *B*, mortiperas *E*. ‖ describimus *ABE* *et* i *pr in* e *mutato G*. ‖ in terram *P*. ‖ seruauimus *AB*. ‖ 7. A B] ad *BE*. ‖ planiciam .B. *E*. ‖ 8. maxima *BE*. ‖ et *om E*. ‖ planitiam *A*, planitiem *B*. ‖ notimus *B*. ‖ signum .C. Secundum similiter in planitia (planitiam *A*) notemus (notimus *B*) *AB*, *om EG*. ‖ 9. signum .d. *ABE*. ‖ sed et *B*. ‖ tertia *AE*, terram *G*. ‖ 10. signum *AE*, signum scribamus. *B*. ‖ in uasi *BG*, in lineas *E*. ‖ pro portionem *AB*, ipso portionem *E*. ‖ 11. C *om E*. ‖ etsciamuss *A*, etscimus *B*, sed sciamus *E*. ‖ ypotenosa C H A. et exinde. D I I A. nunc puncto *E*. ‖ ypot. *A*, ypotin. *B*. ‖ ex *om A*. ‖ .c. n. a. *AB*. ‖ in .a. *posterius om B*. ‖ 12. A *om B*. ‖ E] o *E*. ‖ circulum *AEP*, circum *B*, *om G*. ‖ scribimus *E*. ‖ ordinatos *B*. ‖ 13. uasis *B*. ‖ planitia .o. *B*. ‖ 14. chatetum *BG*, catecto *E*. ‖ ex priscis horis *E*. ‖ yphotinusarum *B*, ypotenosarum *E*. ‖ et] id *A*, item *E*. ‖ 15. ex. f. in. g. e. et. ex. i. n. k. *A*, ex finge et exiin *B*, signo .F. HGE et (*cetera perierunt*) *E*.

GF maximae umbrae inprimemus, et a signo B notabimus *ABG* GF; secundam lineam umbrae secundae, notabimus KI. deinde ex signo F et I rectam lineam eiciemus; itemque ex C D, finibus umbrarum. hae duae lineae altera alteram conpraecident signo T. eiciemus deinde rectam lineam ex T et E; quae erit ortus et occasus. ex hac in rectum rectam lineam eiciemus, hoc est normaliter: haec erit meridiano ordinata. (fig. 166.) | eisdem signis et ipsum cons- *A* 137 tituemus, | et intuebimur quattuor | caeli partes, quibus *G* 112. *B* 255 limitum ordinatio hac ratione constituta omni tempore conuenit. (fig. 167.)

Si locus in quo colonia constituitur, cultus erit, ex ipsa ciuitate maximum decimanum et kardinem incipiemus, ita si colonia ab solo | constituetur. decimanum m. au- *A* 138 tem et kardinem optimi mensores agere debebunt, | idem *B* 256 et quintarios ad singula claudere, nequis error operi fiat, quod post amplum actum emendare sine rubore difficile est. quod si aut ferramenti uitium aut conspiciendi fuerit, uana contemplatio in uno quintario statim paret et

1. .g. f. *AB*, *om G*. ‖ maxime umbras *B*. ‖ a *BG*, .a. b. *A*. ‖ notanimus *G*. ‖ 2. secundum *ABG*. *correxit Mollweidius (v. Zach, monatl. correspondenz* XXVIII, *p.* 406). ‖ secunde *B*. ‖ notauimus *A*. ‖ K. I. *G*, k. c. *A*, k. t. *B*. ‖ 3. ex *AG*, et ex *B*. ‖ F̄ et in Ī *G*, .f. i. *A*, si *B*. ‖ 4. haec *A*, ue *B*. ‖ alter alteram *AB*. ‖ 5. conprec. *G*, cōpraec. *A*, cumpraecident *B*. ‖ signo .T. *GP*, signum .t. *AB*. ‖ 6. et E] et .ē. *G*, e. t. e. *A*, et ae *B*. ‖ qui *B*. ‖ hortus *B*. ‖ et ex *B*. ‖ ac *A*. ‖ 7. haec erit *AG*, accidet *B*. ‖ 8. ordinatam *B*. ‖ et *AB*, id *GP*. *uelim* tetrantem. ‖ ipsud *P*. ‖ 10. limitum ordinatione const. *B*. ‖ 11. *hic AB habent quae sequuntur p.* 192,4-7. ‖ 12. cultus *G*, cuius *AB*. ‖ 13. ipsam *B*. ‖ ciuitatem *AB*. ‖ 14. a *BG*. ‖ solo *AB*. ‖ constituitur *G*. ‖ M. *G*, *om AB*. ‖ 15. optime *A*, optimum *B*. ‖ mensuraes *A*. ‖ eidem *G*. ‖ 16. quintarius *AB*, quintarium *G*. ‖ ad signa *Goesius*. ‖ cludere *BG*. ‖ operis *AB*. ‖ 17. actum finem rubore emendare difficile est *G*. ‖ 18. quod si autem *AB*. ‖ uictum *G*. ‖ 19. uana *Itali*. uaria *A*, uaria uaria *B*, una *G*. ‖ instatim apparet *B*.

ABG tolerabilem habet emendationem. subrunciui minus erroris habent periculum: hos tamen aeque diligenter agere oportet, ne quam et hi recorrigendi moram praestent. A137 B255 (fig. 168.) | multi perpetuos limites egerunt et in illa operis perseueratione peccauerunt, sicut in ueterum coloniarum finibus inuenimus, G113 frequentius in prouinciis, ¦ ubi ferramento nisi ad interuersuram non utuntur. A138 B256 (fig. 169.) | lineam autem per metas extendemus, A139 et per eam | ad perpendiculum cultellauimus. actuarios palos suo quemque B257 | numero inscriptos inter centenos uicenos pedes defigemus, ut ad partitionem acceptarum mensura acta appareat. (fig. 170). limitibus secundum suam legem latitudines dabimus, et aperiri in perpetuum cogemus. plurimum enim agentibus praestat acti limitis perpetua rectura: ex hoc deuerti nisi per neglegentiam non potest. cultis locis limitem sulcis optime seruabimus. prensis tamen in conspectu longinquo signis limitem agemus. A126 B217 E44 G104 (fig. 171.) | si uero in propinquo sint duo signa quae ex recta linea normaliter conspici possint, ut excussis longitudinibus longiorem lineam ad breuioris longitudinem signo posito aequemus,

1. emendationes *A*. ‖ errores *AB*. ‖ 2. hoc tamen neque *AB*. ‖ agi *G*, habere *B*. ‖ 3. et hic hae (haec *B*) corrigendi *AB*. ‖ praestet *B*, prestet *A*. ‖ 4. elegerunt *B*. ‖ 5. perseuerationem *AB*. ‖ peccauerunt *om G*. ‖ 6. finifus inueniamus *A*. ‖ recentius *AB*. ‖ in prouantis *A*, inprobandi *B*. ‖ 7. interuersura *A*. ‖ utantur *AB*. ‖ 8. moetas extendimus *B*. ‖ eum *B*. ‖ 9. actuarius *A*. ‖ quemque *om AB*. ‖ 10. scriptos *B*. ‖ centinos uicinos *B*. ‖ defigimus *B*. ‖ 11. et *AB*. ‖ appartitione *A*, ad partionem *B*. ‖ 12. latitudinis *B*. ‖ 13. dauimus *A*. ‖ apperiri *G*. ‖ perpetum *A*. ‖ cogimus *B*. ‖ 14. acti] actituarii *B*. ‖ limites *AB*. ‖ 15. hac *B*. ‖ diuerti *G*. ‖ nisi *G*, ne *AB*. ‖ neglegentia *AP*. ‖ culti *A*. ‖ 16. sulci *B*. ‖ seruauimus *B*. ‖ praesis *A*, praesens *B*. ‖ in *B*, ins *A*, *om G*. ‖ 17. augemus *B*. ‖ 18. quae *om B*. ‖ ex *om AE*. ‖ relicta *BG*. ‖ 19. excusis *A*, excursis *B*, ex suis *E*. ‖ 20. ad *E*, ab *A*, a *B*, *om G*. ‖ brebiores *B*. ‖ longitudinem *AG*, longiorem *B*, lineae rectam *E*. ‖ opposito *G*. ‖ aequimus *B*, aequauimus *E*.

ex quo ad interuersuram breuioris | lineae rectam lineam *AB*238*EG*
iniungamus, quae sit duorum signorum conspectorum | li- *E*45
neae ordinata, ferramento | explicauimus. (fig. 172.) sit *A*127
ergo forma conspectus ABCD. nunc ex linea primum
constituta, quae est inter B et D, conspiciamus signum
quod est inter B et A. prolato exiguum per rigorem fer-
ramento normaliter paucas dictabimus metas ex signo E.
prolato iterum exiguum ferramento in signum F, (fig. 173.)
signum conspiciemus ita ut rigorem ex E missum secet
signum G, et quicumque numeri fuerint sic obseruabimus.
quomodo | fuerit FE ad EG, si et FB tractabimus, erit *B*239
longitudo conspectus inter BA. eadem ratione et alteram
partem conspiciemus. quanto deinde longior fuerit, signo
notabimus H, et ex hoc signo in B rectam lineam iniun-
gemus, quae erit ordinata AC. | (*E*)

1. interuersura *A*. ‖ breuioris ... 2. iniungamus *om E*. ‖ breuiores *A*, brebioris *B*. *add* quae sit duorum signorum conspectorum *G*. ‖ recta (lineam *om*) *B*. ‖ 2. que *A*. ‖ sunt *ABE*. ‖ inspectorum *E*. ‖ 3. ordinatae *AE*, ordinato *B*. ‖ explicabis *G*, explicuimus *E*. ‖ 4. .a. b. a. b. c. d. *ABE*. ‖ ex *AE*, est *B*, *om G*. ‖ 5. et *om G*, EL *E*. ‖ conspicimus *BE*. ‖ 6. et *om G*. ‖ prolatum *B*. ‖ exigum *A*. ‖ rigore *A*, rigores *B*. ‖ 7. dictauimus *AB*, dictabis *G*. ‖ moetas *B*, meta *E*. ‖ et signo et prolato *E*. ‖ 8. exigum *A*, exiguum per rigorem *E*. ‖ in *AEG*, et *B*. ‖ signum .F. *G*, signo .f. *ABE*. ‖ 9. conspicimus *BE*, *om G*. ‖ ita ut] aut *E*. ‖ exemissum *ABG*, ex se missum *E*. ‖ setet *A*, sedet *B*, sed et *E*. ‖ 10. numerum *E*. ‖ fuerit *E*, fecerit *ABG*. ‖ 11. FE ad EG si et FB] .FEADG. si GFEB. *G*, .f. a. e. d. et. g. Sic. eb. *A*, .f. eadem et. g. Sic. e. et. b. *B*, FAEDETG. sic et B. *E*. ‖ tractauimus *B*. ‖ 12. conspectui *B*. ‖ inter B A] haec *E*. ‖ rationem *A*. ‖ et *G*, si *ABE*. ‖ altaeram *A*, altera *B*. ‖ 13. parte *B*. ‖ conspiciemus *om ABE*. ‖ quando deinde *E*, quando dd. *B*. ‖ signo *G*, sic *A*, .f. *B*. ‖ 14. notauimus *BG*: *add* conspiciemus. *ABE*. ‖ et *om G*. ‖ hoc signum *B*, signo hoc *G*. ‖ iniungimus *BE*. ‖ 15. quo *A*. ‖ .a. c. *A*, hac normaliter paucas dictauimus moetas exigno et prolato iterum exiguum ferramentum .h. s. *B*.

A 139 B 257 G 114 | Si limites post urbem constitutam inchoabimus, ex B 258 proximo decimanum maximum et kardinem inci|piemus, A 140 eisque latitudinem secundum legem suam dabimus.| (fig. 174).

Si propter locorum difficultatem prope urbem limites inchoari non poterint, tunc in ea regione ubi adsignaturi erimus, decimanum maximum et kardinem constituemus sic ut decimani ordinationem ortus et occasus teneant, kardines meridiani et septentrionis. (fig. 175.)

Limitibus latitudines secundum legem et constitutio- A 141 nem diui Augusti dabimus, | decimano maximo pedes XL, kardini maximo pedes XX, actuariis [autem] limitibus omnibus decimanis [et] kardinibus pedes XII, subrunciuis pedes B 259 VIII. limitibus | omnibus in mediis tetrantibus lapides defigemus ex saxo silice aut molari aut ne deteriore, politos, in rotundum crassos pedem, in terram ne minus habeant G 115 pedes II ʃ, super terram sesquipedem. | (fig. 176.)

Inscribendi nobis una sit ratio. hanc itaque ex omni opere certissimam eligamus, et hac potissimum utamur. decimano maximo et kardini maximo omnes lapides in frontibus inscribamus, reliquos in lateribus clusaribus.

1. limitem *AB*. ‖ conditam *G*. ‖ inquohabimus *A*. ‖ ex decumano. M. primum et K. incipiemus *G*. ‖ 2. decimanus *A*. ‖ inspiciemus *B*. ‖ 3. eisque *G*, est qua *A*, ex qua *B*. ‖ latitudines *G*. ‖ dauimus *B*. ‖ 4. difficultate propter *A*. ‖ 5. poterint, *sic ABGP*. ‖ nunc *B*. ‖ in eam regionem *AB*. ‖ 6. kardinem sic constituemus *AB*. ‖ 7. sicut *AG*, si *B*. ‖ ordinatione *A*. ‖ hortus *B*. ‖ 8. kardinem *A*, cardinis *G*. ‖ 9. latitudinem *B*. ‖ consuetudinem *A*, consecrationem *B*. ‖ 10. ped. *B*, P. *G*. ‖ XXXX. *G*. ‖ 11. pd *B*, P. *G*. ‖ actuarus *A*. ‖ autem *om AB*. ‖ 12. et *om AB*. ‖ ped. *BG*. ‖ subruncibis *AB*. ‖ pedes IIII. limitibus pedes. IIII. omnibus in *A*, limitib. ped. VIII. omnib. tamen *B*, pedes .VIII. in *G*. ‖ 13. testantibus *B*. ‖ designemus exaxo *B*. ‖ 14. molarum *A*, molario *B*. ‖ deteriori *A*. ‖ politos rotundos grasso *B*. ‖ 16. ped. *BG*. ‖ *post* II ʃ *add* duo semis *B*. ‖ sexquipedem *B*. ‖ 17. In scribendis *A*. ‖ nobis *AB*, nominis *G*. ‖ 18. et ac (ad *B*) potissima *AB*. ‖ 19. .D. M. o. et *GP*. ‖ cardini *P*, kardine *A*, cardinis *G*. ‖ maximo *A*, *om BGP*. ‖ in frontes *A*, *om G*. ‖ 20. in *om G*.

omnes enim centuriae singulos angulos habent clusares. *ABG* incipiamus ergo ponere lapides a decimano maximo et kardine, | inscriptione qua debet. | DECIMANVS MAXIMVS. *B*260.*A*142 KARDO MAXIMVS. DECIMANVS TOTVS. KARDO TOTVS. (fig. 177.) applicemus nunc singulas centurias maximo decimano siue kardini. hac omnes quattuor ternos lapides iam positos habent: sequitur ut illis unus tantum clusaris angulus uacet, hoc est singuli; quibus debebit inscribi D. D. I V. K. I, et S. D. I V. K. I, et D. D. I K. K. I, et S. D. I K. K. I. sic et in ceteris obseruare debebimus. (fig. 178.) | his angulis la- *A*143*G*116 pides defigamus, quibus centuriarum appellationes in lateribus adscribemus ad terram deorsum uersus. | S. D. I *B*261 V. K. I in ea parte lapidis inscribemus quae erit s. d. I aeque ultra k. primum. quod quoniam in altitudinem exponi in hac planitia non potest, inscripturam lapidi adplicauimus, quam in re ipsa lapis habere debebit. sic et D. D. I V. K. I. sic et S. D. I K. K. I. sic et D. D. I K. K. I. (fig. 179.) quoniam ab uno umbilico in quattuor partes

1. centuria *A*. ‖ angulos *om BG*. ‖ habeant *B*. ‖ 2. A. D. M. O. et *G*. ‖ 3. K. inscriptione *G*, kardinis inscriptionis *A*, kardines inscriptiones *B*. ‖ quas *B*, ‖ decimanus maximus kardo maximus decimanus maximus [kardo totus *A*] kardo totus *AB*, decumanus maximus decumanus totus .K. M. K totus *G*. ‖ 5. siue *AB*, et *G*. ‖ 6. haec *B*. ‖ omnes. IIII. quaternos *G*. ‖ iam positus *A*, inpositos *G*. ‖ 7. ut ilis *A*. ‖ clusalis *A*. ‖ uacet *G*, haec et *AB*. ‖ 8. singulis *B*. ‖ debet *G*. ‖ scribi *A*. ‖ dextro decimanum .I. *A*. ‖ .V. I. K. K. I. *B*. ‖ 9. et S. D. I. U. K. I *om B*. ‖ K. K. et (*omisso* I) *B*. ‖ 10. citeris *A*. ‖ His ad angulis *A*. ‖ 11. in *om AB*. ‖ 12. adscribimus *A*, describemus *G*. ‖ a terram diosum *A*. ‖ 13. lapides *AB*. ‖ inscribimus *B*, scribimus *A*. ‖ aeque] *fortasse* atque. ‖ 14. ultra primum *AB*, ut *G*. *recte interiecit* kardinem *Goesius*. ‖ in *post* quoniam *om B*. ‖ 15. planitiam *A*. ‖ inscriptura *B*, scripturam *A*, inscriptionem *G*. ‖ applicau. *B*, applicab. *G*. ‖ 16. lapides *B*. *add* amplicauimus quam in re ipsa lapis *A*. ‖ sed et *B*. ‖ 17. sic et sic. et. *AB*. ‖ sic et D. D. I K. K. I *addidi*. ‖ 18. inumbilico in *B*.

ABG omnis centuriarum ordo conponitur, ab unius primae cen-
turiae incremento omnes inscriptiones singulis angulis clu-
duntur: quidquid enim ultra primum kardinem numera-
B 262 tur, perseuerat usque ad extre|mum finem ultra primum
uocari. sic et k., similiter d. aut s. et cum d. m. siue
cardini omnes lapides positi fuerint, per successionem sin-
A 144 gulis centuriis | quartus lapis deerit, cui posito centuriae
G 117 appellationem inscribere debemus. (fig. 180.) | his deinde
cum quartum lapidem posuerimus, sequenti loco centuriae
quartus angulus tantum uacabit, quo numerus ipsius ins-
cribatur. ad summam omnes clusares angulos centuria-
rum lineis diagonalibus conprehendemus. (fig. 181.) sic et
B 263 in toto opere | exteriores anguli centurias cludunt ab ins-
A 145 criptione decimani maximi | et kardinis maximi. (fig. 182.)

Cum centurias omnes inscriptis lapidibus terminaue-
rimus, illa quae rei publicae adsignabunt, quamuis limiti-
bus haereant, priuata terminatione circuibimus, et in forma
ita ut erit ostendemus, SILVAS siue PASCVA PVBLICA siue
utrumque. quatenus erit, inscriptione repleuimus, ut et in

1. omnes *AB*. ‖ ad *B*. ‖ 2. incrimento *A*, adinpraemente *B*. ‖ omnium *G*. ‖ 3. quidquid *P*, quicquid *G*, quisquis *AB*. ‖ numerantur *B*, nominatur *A*. ‖ 5. sic et kardo similiter decimanus aut secum decimanus maximus (aut secundum *B*) siue kardines (cardines *B*) *AB*. *recte G* k̄ *et* d̄ *et* s̄, *id est* citra dextra sinistra. ‖ 6. fuerant *B*. ‖ 7. debebit *AB*. ‖ sui *B*. ‖ centuriarum appellationes *G*. ‖ 8. debebit *AB*. ‖ His deinde cum *G*, Hisdem in decimanum *A*, Hisdem id es cum *B*. ‖ 9. loci *A*. ‖ 10. zantum uocabitur quod numerus inscribatur ipsius *AB*. ‖ 11. clusales *A*. ‖ 12. conprehendimus *A*, conpraehendimus *B*. ‖ 13. tuto *A*. ‖ centuria *B*. ‖ inscriptionem *A*. ‖ 14. maximi et cardinis *om B*. ‖ kardines *A*. ‖ 15. insecertis *A*, inseincertis *B*. ‖ 16. que *A*, quae et *B*. ‖ rei p. *A*. ‖ quāuis *AG*. ‖ 17. hereant priuatam terminationem *AB*. ‖ circum iuimus *A*. ‖ formam *AB*. ‖ 18. ere *B*. ‖ ostendimus *AB*. ‖ silua *A*. ‖ siue pascua (pascu *B*) publica *om G*. ‖ 19. utruque *A*, utrimque *G*. ‖ quatenus *ABP*, quatinus *G*. ‖ inscriptionem *A*, terminationem *B*.

forma loci latitudinem rarior litterarum dispositio demonstret. *ABG* harum siluarum extremitatem per omnes angulos terminauimus. (fig. 183.)

| Eadem ratione terminabimus fundos exceptos siue *A146 B264* concessos, | et in forma sicut loca publica inscriptionibus *G118* demonstrauimus. (fig. 184).

Concessos fundos aeque similiter ostendemus, ut FVNDVS SEIANVS CONCESSVS LVCIO MANILIO SEI FILIO. in adsignationibus enim diui Augusti diuersas habent condiciones fundi excepti et concessi. excepti sunt fundi bene meritorum, ut in totum priuati iuris essent, nec ullam coloniae munificentiam deberent, et essent in solo populi Romani. concessi sunt fundi ei quibus est indultum, cum | possidere uni cuique plus quam edictum continebat non *B265* liceret. quem admodum ergo eorum ueterum possessorum relicta portio ad ius coloniae reuocatur, sic eorum quibus plus possidere permissum est: omnium enim fundos secundum reditus coemit et militi adsignauit. inscribemus ergo concessos sic, ut in aere permaneant. | (fig. 185.) *(A)*

Aeque territorio siquid erit adsignatum, id ad ipsam urbem pertinebit nec uenire aut abalienari a publico li-

1. formam *B*. ‖ demonstrat *B*. ‖ 4. rationem terminauimus *AB*. ‖ 5. formas *B*. ‖ sic loca *AB*. ‖ 7. ostendimus *B*, inscribemus *G*. ‖ 8. alucio *A*. ‖ sei filio *A*, C. F. L. L. *G*, *om B*. ‖ 9. conditiones *G*, *non P*. ‖ 10. fund. excepti *A*. ‖ bene *G*, pone *A*, poene *B*. ‖ 11. in tuto *A*. ‖ inhaec ullae coloniae *A*, ne coloniae ullam *G*, inhae coloniae *B*. ‖ 12. haberent *AB*. ‖ et *B*, *om AG*. ‖ 14. ei] et *AB*, e *G*. ‖ indultum est *A*. ‖ cum *om B*. ‖ 14. possedere *A*. ‖ edictum *G*, reditum *A*, peditum *B*. ‖ 15. quem ammodum *G*, Quam *B*. ‖ 16. coliniae *A*. ‖ reuocabitur *B*. ‖ sic eorum *G*, citerorum *A*, ceterorum *B*. ‖ 17. commissum *B*. ‖ fundos] *add* ceterorum quib. plus possidere commissum est omnium enim funeros *B*. ‖ 18. reditos coemit *AG*, meritum *B*. ‖ et militiam *B*. ‖ scribimus *B*. ‖ 19. concessos *AB*, fundos *G*. ‖ .Sic. ut *A*, sicut *G*. ‖ in *om G*. ‖ re *A*. ‖ permaneat *G*. ‖ 20. territoriorio *G*. ‖ id ad ipsam *G*, et adiectam *B*. ‖ 21. nec biniri *B*.

B 266 *G* cebit. id DATVM IN TVTELAM | TERRITORIO adscribemus, *G* 119 sicut siluas et pascua publica. | (fig. 186.)

Quod ordini coloniae datum fuerit, adscribemus in forma SILVA ET PASCVA, ut puta SEMPRONIANA, ITA VT FVERVNT ADSIGNATA IVLIENSIBVS. ex hoc apparebit haec ad ordinem pertinere. (fig. 187.)

Aeque lucus aut loca sacra aut aedes quibus locis fuerint, mensura conprehendemus, et locorum uocabula inscribemus. non exiguum uetustatis solet esse instrumentum, si locorum insignium mensurae et uocabula aeris inscriptionibus constent. (fig. 188.)

B 267 Siqua regio in extremitate limites non acceperit, | eum locum uacantem significauimus hac inscriptione, LOCVS EX- *G* 120 TRA CLVSVS. extremitatem | deinde terminis lapideis obligabimus, interposito ampliore spatio, et aris inscribtis conditoris nomine et coloniae finibus. (fig. 189.) extra clusa regio ideo quod ultra limites finitima linea cluditur. linea autem finitima si limitibus conpraehensa non fuerit, optimum erit extremitatem ad ferramentum rectis angulis obligare *A* 147 et sic terminos ponere. (fig. 190.) | si fuerit mons asper *B* 268 et confragosus, per singulas petras finitimas notas in'ponemus et ubi potuerit inscriptiones: sic et in forma significauimus. [praeterea in Sicilia, ubi montium altitudo et

1. id datum *G*, Sed dum *B*. ‖ territorii *B*. ‖ adscribimus *B*, adscribi *G*. ‖ 2. siluis *B*. ‖ 3-6. Quo hordine *B*. ‖ adscribimus *B* ‖ 4. pascua remota sempronia ut ait fuerat adsignata iuncteaxibus et ex hoc apparebit ita et ordine pertinere *B*. ‖ 7. Aehabet lucus *B*. ‖ 8. mensuram conpraehendimus *B*. ‖ 9. inscribimus *B*. ‖ uetustatib. *B*. ‖ 10. mensurae *om B*. ‖ aeres *B*. ‖ 11. constet *B*. ‖ 12. in *om B*. ‖ adpeteres *B*. ‖ 13. hanc inscriptionis *B*. ‖ 14. et extremitatem. eamq. terminis *B*. ‖ obigabimus *B*, obligauimus *G*. ‖ 15. ampliori *G*. ‖ areis *B*. ‖ inscriptis *G*. ‖ 17. quod intra *B*. ‖ 18. non *om B*. ‖ 20. et ... ponere *om G*. ‖ 21. finitimus *B*. ‖ inponimus *AB*. ‖ 23. praeterea ... *p*. 199,1 est *om G*.

asperitas est.] (fig. 191.) | nam in planis quamuis omnium *ABG* 121
centuriarum subsiciua lapidibus inscriptis conprehendantur,
certis tamen locis aras lapideas ponere debebimus, qua-
rum inscriptio ex uno latere perticae applicato finem co-
loniae demonstret, ex altero, qua foras erit, adfines. ubi
fines angulum facient, ternum angulorum aras ponemus.
sic et in locis montuosis. (fig. 192.) | et has utraeque ci- *A* 148
uitates | constituant: adfines enim eisdem locis nomine *B* 269
imperatoris et finium earum inscriptione aras consecrare
debebunt. (fig. 193.)

Agro limitato accepturorum comparationem faciemus
ad modum acceptarum, quatenus centuria capere possit
aestimabimus, et in sortem mittemus. solent enim culti
agri ad pretium emeritorum aestimari. si in illa pertica cen-
turias ducenum iugerum fecerimus et accipientibus dabun-
tur iugera | sexagena sena besses, unam centuriam tres *G* 122
[homines] accipere debebunt, in qua illis tres partes ae-
quis frontibus de|terminauimus. omnium nomina sortibus *B* 270

1. planitiis *G.* ‖ quamuis in omnium *AB.* ‖ 2. subsiciba *B*, subsecitua *G.* ‖ conprach. *B.* ‖ 3. ponire *B.* ‖ 4. pertice *AB.* ‖ applicate *A*, adplicate *B*, applicito *G.* ‖ fine *A*, sine *B.* ‖ 5. demonstreat *G*, demonstras *A*, demonstres *B.* ‖ altera *A*, alteram *B.* ‖ 6. finiet *AB.* ‖ facient et *G*, faciet *A*, facies *B.* ‖ terminum *B.* ‖ angulurum *A*, angulum *G.* ‖ ponimus *B.* ‖ 7. lococis *B.* ‖ et *om G.* ‖ utrasque *AB.* ‖ 9. et] nec *B.* ‖ suarum inscriptionibus *G.* ‖ haras *B*, oras *A.* ‖ consacrare *B.* ‖ 11. acceptorum *B.* ‖ conparationum (comp. *B*) *AB.* ‖ 12. adceptorarum *B.* ‖ quatenus *BP*, quotenus *A*, quatinus *G.* ‖ centuriam *AB.* ‖ possis aestimauimus *AB.* ‖ 13. sorte *AB.* ‖ mittimus *B.* ‖ 14. praetium *A.* ‖ emeritorum *G*, mementorum *A*, momentorum *B.* ‖ in *om B.* ‖ centuria *A*, centuriae *B.* ‖ 15. ducentenum *BG.* ‖ ficerimus *A*, faceremus *B.* ‖ dabitur *AB.* ‖ 16. .IUG. *G.* ‖ sexagina et sex semis *B*, LXVI. ʂ. *A.* ‖ unum *A.* ‖ 17. homines *om AB.* ‖ in quid *B.* ‖ partes aequis *om A.* ‖ 18. partibus *AB.* ‖ omnium ergo *G.*

ABG inscripta in urnam mittemus, et prout exierint primam sor- *(B)* tem centuriarum | tollere debebunt. eodem exemplo et ceteri. quod si illis conuenerit ut conternati sortiri de- *A* 149. *B* beant | qui tres primam centuriarum sortem | accipere debeant, conternationum factarum singula sortibus nomina inscribemus. ut si conuenerit Lucio Titio Luci filio, Seio Titi filio, Agerio Auli filio, ueteranis legionis quinte Alaude, ex eis unum sorti nomen inscribemus, et quoto loco exierit notabimus. si conternationem urna faciet, singulis sortibus singulorum nomina inscribemus, et a primo usque ad tertium qui exierit erit prima conternatio. sic et reli- *B* 271 quae. has conternationes sublata sorte | quidam tabulas appellauerunt, quoniam codicibus excipiebantur, et a prima cera primam tabulam appellauerunt. peracta deinde conternationum sortitione omnes centurias sortibus per singulas inscribemus et in urnam mittemus: inde quae centuria primum exierit, ad primam conternationem pertinebit. sit

1. orna *A*, horna *B*. ‖ mittimus *B*, deiciemus *G*. ‖ et mota primo quoque ternos comparauimus. qui primi exierint *G*. ‖ 2. centuriam *A*. ‖ tollere ... 4. primam centuriarum sortem *om B*. ‖ ducere *G*. ‖ exemplo *om A*. ‖ 3. citeri *A*. ‖ 3-5. illis permissum erit ut inter conuenientes conternentur conternati sortiri debebunt *G*. ‖ 4. primum *A*. *malim* unam. ‖ centuriam *A*. ‖ 5. conternatione *A*, conternationem *B*. ‖ singulas *B*. ‖ 6. scribimus *B*. ‖ si] id *B*. ‖ .L. *AG*. ‖ T. *G*. ‖ L. *AG*. ‖ F. et P. SGIO *G*. Seio *om A*. ‖ 7. tito filio *A*, T F. *G*. ‖ et AGGERIO *G*. ‖ A F. *G*, bullo filio *B*. ‖ lèG. *G*. ‖ quinta aflauel *A*, quinto ala quinto *B*. ‖ 8. ex his *G*. ‖ sortium nomina *AB*. ‖ inscribimus *B*. ‖ et qui quinto loco *B*. ‖ 9. notauimus *A*. ‖ sic *AB*. ‖ orna *A*, unā *B*. ‖ faciet ... 10. a primo] faciet dum *AB*. ‖ 11. erit *om AG*. ‖ prima *G*, una *AB*. ‖ et citeri *A*, et ceteri *B*. ‖ 12. conternatione *A*. ‖ quidem *A*. ‖ 13. appellauerant *A*. ‖ indicibus *G*. ‖ excipibantur *A*, excipiebatur *B*. ‖ ad primam *B*. ‖ 14. caera *G*, ceram *B*. ‖ conternatione *A*. ‖ 15. sortitorum *A*, sortiorum *B*. ‖ sortibus *om B*. ‖ 16. scribimus *B*. ‖ urna *P*, orna *A*. ‖ mittimus *B*. ‖ que *A*. ‖ 17. pertineuit *B*. ‖ si *A*.

forte centuria D. D. XXXV V. K. XLVII: hanc ex prima tabula *ABG*
tres accipere debebunt. quod in aeris libris sic inscribemus. TABVLA PRIMA. D. D. XXXV V. K. XLVII LVCIO TERENTIO LVCI FILIO POLLIA IVGERA LXVI ʃ ⸗, GAIO NVMISIO G. F. IVGERA LXVI ʃ ⸗, AVLO .... NVMERII FILIO STELLATINA IVGERA LXVI ʃ ⸗. eodem exemplo et ceteras sortes.

Adsignare agrum secundum | legem diui Augusti ea- *B* 272
tenus debebimus, qua falx et arater exierit; nisi ex hoc
conditor i aliquid immutauerit. primum adsignare agrum *G* 123
circa extremitatem oportet, ut a possessoribus uelut terminis fines optineantur; ex eo interiores perticae partes.
siqua conpascua aut siluae fundis concessae fuerint, | quo *A* 150
iure datae sint formis inscribemus. multis coloniis inmanitas agri uicit adsignationem, et cum plus terrae quam datum erat superesset, proximis possessoribus datum est
in commune nomine compascuorum: haec in forma | si- *B* 273
militer conprehensa ostendemus. (fig. 194.) haec amplius quam acceptas acceperunt, sed ut in commune haberent.

1. XLIIII. *G. et rec A*, XXXVII. *B*, LXIIII (*nisi fallor*) *pr A*. ‖ 1-3. hanc ... u. K. XLVII *G*, *om AB*. ‖ 3. lucio *B*, L. *AG*. ‖ terrentio *G*. *G*. ‖ 4. L. *AG*. ‖ F. *G*. ‖ POL. *AG*, pollioni *B*. ‖ iugero *A*, IVG. *G*. ‖ LVI *B*, <LXVI *G*. ‖ ʃ ⸗ *B*, ⸗ ʃ *G*, .ʃ. *A*. ‖ gaio numisio filio *B*, g. numisio. g. f. *A*, CN. (C. N. *P*) C F. iste. *G*. ‖ IVG. *G*. ‖ 5. ʃ ⸗ *B*, ⸗ ʃ *G*, .s. *A*. ‖ ollo numerio. filio. stil. *A*, ullo numerio filio ostellioni *B*, P. tarquinio. C. N. F. ter. *G*. ‖ IVG. *G*. ‖ 6. ʃ ⸗ *B*, ⸗ ʃ. *G*, .s. *A*. et *om AB*. ‖ cetere *B*. ‖ 7. signare *A*. ‖ secū *B*. ‖ augusti .e. atenus *A*. ‖ 8. felx *A*, fals *BG*. ‖ aratrum *G*. ‖ ex *G*, ea *AB*. ‖ 9. condetor *A*, conditori *B*. ‖ inmut. *B*. ‖ 11. finis *B*. ‖ obtin. *G*. ‖ pertice *B*. ‖ 12. conspicua *B*. ‖ silue *A*. ‖ fundos *G*. ‖ concesse *AB*. ‖ fuerit *B*. ‖ 13. date *B*, data *G*. ‖ inscribimus *B*, inferemus *G*. *add* .c. *B*, centum .c. *A*. ‖ colonis *B*. ‖ immunitas *G*. ‖ 14. agri *om G*. ‖ uicti *AB*. ‖ adsignatione *B*. ‖ 16. nominum *AB*. ‖ cumpascuorum *A*. ‖ formam *B*. ‖ similiter *AB*, mensuraliter *G*. ‖ 17. conprehensam hostendimus *A*, compraehensa ostendimus *B*, comprehendimus *G*. ‖ 18. acciperunt *AB*. ‖ secus in communem habirent *B*.

ABG multis locis quae in adsignatione sunt concessa, ex his compascua fundi acceperunt: haec beneficio coloniae habent, in forma COMPASCVA PVBLICA IVLIENSIVM inscribi debent: nam et uectigal quamuis exiguum praestant. (fig. 195.)

A 161 Subsiciuorum omnium librum facere debebimus, ut quando uoluerit imperator sciat quot in eum locum homines deduci possint: aut si coloniae concessa fuerint, *B* 274 CONCESSA COLONIAE in aere inscribemus. | ita si rei publicae concessa fuerint, in aere SVBSECIVA CONCESSA ut IVLIENSIBVS inscribemus

G 123 Omnes significationes | et formis et tabulis aeris inscribemus, data, adsignata, concessa, excepta, reddita commutata pro suo, reddita ueteri possessori, et quaecumque alia inscriptio singularum litterarum in usu fuerit, et in aere permaneat. libros aeris et typum perticae totius lineis descriptum secundum suas determinationes adscriptis adfinibus tabulario Caesaris inferemus. et siqua beneficio (*A*). *B* 275 concessa aut adsignata | coloniae fuerint, siue | in pro-

1. in adg. siguatione *A*. ‖ concessa. et ex his *G*, concesso lex his *AB*. ‖ 2. acciperunt *A*. ‖ 3. formam *AB*. ‖ cumpascua *A*. ‖ tuliensium *B*. ‖ 4. nam *om AB*. ‖ uettigal *A*. ‖ praestat *B*, prestat *A*. ‖ 5. facere *G*, facere scire *A*, facile scire *B*. ‖ 6. scias *A*. ‖ quod *AB*. ‖ 7. possunt *G*, *non P*. ‖ concesse (concessae *P*) fuerint *ABP*. ‖ 8. concessae *G*, concesso *B*, concensae *P*. ‖ coliniae *A*. ‖ inscribimus *B*. ‖ ita *om G*. ‖ si *om A*. ‖ 9. fuerint ... concessa] eodem facies *AB*. ‖ Ut et iuliensium *B*. ‖ 10. inscribimus *B*, scribemus *A*. ‖ 11. omnes aeris significationem *AB*. ‖ et formas aeris tabulis inscribemus *G*. ‖ tabolis *A*. ‖ aereis inserimus *B*. ‖ 12. et signata *A*. ‖ 13. reddita *om G*, *ante* pro suo *AB*. ‖ quascumque *A*. ‖ 14. usum *A*. ‖ fuerint *B*. ‖ et] *nonne* ut? ‖ in aeris permaneant libris Et pertice typum *B*. ‖ 15. typhum *A*. ‖ totius perticae *G*. ‖ pertice *B*. ‖ linteis *G*. Linteis dicit scriptum *margo P*. ‖ 16. secundum] Ager subsicinus secundum *Boethius*. *p.* 1539. ‖ terminationes *G*. ‖ 17. affinibus *G*, est in finibus suis *Boethius*. ‖ inferimus *B et Boethius*. ‖ siqua] quod *Boethius*. ‖ 18. adsignatae *B*.

ximo siue inter alias ciuitates, in libro beneficiorum ads- *ABG*
cribemus. et quidquid aliud ad instrumentum mensorum
pertinebit, non solum colonia sed et tabularium Caesaris
manu conditoris subscriptum habere debebit. | typum to- *G* 125
tius pertice sic ordinauimus ut omnes mensurae actae li-
mites et subsiciuorum lineas ostendat. | (fig. 196. 196[a]. 196[b].) *A* 152

Agrum rudem prouincialem sic adsignauimus quem *A* 153 *G* 127
admodum supra diximus. si uero municipium in coloniam
eius transferetur, condicionem regionis excutiemus, et se-
cundum suam postu|lationem adsignauimus. multis locis *B* 276
conditores uniuersum locum coemerunt, multis male me-
ritos fundorum possessione priuauerunt. ubi tamen ali-
quid concessum est et gratiae. in eius modi condicioni-
bus interuenit C. V. P. ET REI PVBLICAE. hunc agrum secun-
dum datam legem aut si placebit secundum diui Augusti
adsignabimus eatenus QVA FALX ET ARATER IERIT. haec
lex habet suam interpraetationem. quidam putant tantum
cultum nominari: ut mihi uidetur, utilem ait agrum adsig-
nare oportere. hoc erit ne accipienti siluae uniuersus mo-
dus adsignetur | aut pascui. qui uero maiorem modum *B* 277

1. in libro] libros *Boethius*. ‖ adscribimus et *Boethius*, adscribimus ut *B*. ‖ 2. quicquid *G*, *non P*. ‖ ad *om B*. ‖ strumentum *codices Boethii*. ‖ 3. non] ad *Boethius*. ‖ coloniae *B et Boethius*. ‖ tabulario *B*. ‖ 4. manum *B*. ‖ subscripta *B*. ‖ debet *G*. ‖ Tutum totius pertica in hunc modum ordinare debemus *G*. ‖ 6. lineam *B*. ‖ ostendamus *G*. ‖ *pagina* 126 *G uacat*. ‖ 8. dixi *G*. ‖ 9. condicione *B*. ‖ excutemus *A*, excutimus *B*. ‖ 10. suam *om B*. ‖ 11. condores *B*. ‖ coemerint *A*, coemerit *B*. ‖ multos *AB*. ‖ 12. possessiones *B*. ‖ priuaberunt *A*. ‖ 12.13. concessum est aliquid *G*. ‖ 13. modi enim assignationibus *G*. ‖ 14. CN. P. C. TR. P sup. Agrum *G*. ‖ publico nouum hunc agrum *B*. ‖ 15. legem ab his placuit *B*. ‖ 16. adsignauimus *B*, assignare debebimus *G*. ‖ eatenus *om B*. ‖ quas false taratrum exierit *G*. ‖ falix *B*. ‖ hiierit *B*. ‖ 17. habet *om G*. ‖ sua *B*. ‖ 18. utile ait *G*, alii *AB*. ‖ 19. oportere *om AB*. ‖ accipiente *G*, accipiet *AB*. ‖ silue *AB*. ‖ 20. uero *om A*.

ABG acceperit culti, optime secundum legem accipiet aliquid et siluae ad inplendum modum. ita fiet ut alii sibi iunctas siluas accipiant, alii in montibus ultra quartum forte uicinum. primum [ergo] agrum limitibus includemus, hoc est centuriabimus, deinde acceptas terminauimus: quicumque modus limitem excedit, commalliolari debet et sic in aere incidi. sortes [autem] sic inscribes, ut si una ac- *A* 154 cepta | duas tres pluresue centurias continebit, has centurias et quantum ex accepta habeant, in una sorte inscribemus. ut si dabitur LXVIS∠ et per tres centurias separabitur, d. d. I k. k. I iugera VIS∠, d. d. I k. k. II iugera *B* 278 XV, et d. d. II k. k. II iugera XLV, has una sors continere | debebit. sub hoc exemplo et reliqua. sortitos in agrum deducemus et fines assignauimus. formas et quaecumque ad *G* 128. 129 mensuras pertinebunt ita ut supra dixi. | (fig. 197. 197a.)

G 130. *A* 155 | Agrum arcifinium uectigalem ad mensuram | sic redigere debemus ut et recturis et quadam terminatione in perpe-

1. acceperint (acciperint *A*) culti *AB*, culti acciperit *G*. ‖ optimae *G*. ‖ aliquit *A*. ‖ 2. et *G*, *om AB*. ‖ implendum acceptae modum. hoc ipsud euenit ut alii siluas sibi iunctas accipiant *G*. ‖ 3. quattuor *AB*. ‖ fori (*nisi fallor*) *A*. ‖ 4. uicinos *B*. ‖ ergo *om AB*. ‖ includimus *B*. ‖ 5. centuriauimus *A*. *add* separabimus *G*. ‖ deinde] .d. d. *B*. ‖ terminibus *A*, et terminauimus *G*. ‖ 6. excedet *G*. ‖ commallorari *A*, conmallari *B*. ‖ debebit *G*. ‖ 7. aeri *G*. ‖ autem *om AB*. ‖ inscribere debebimus *G*. ‖ ut *om A*. ‖ si *om AB*. ‖ 8. aut tres *G*. ‖ plurisue *A*. ‖ contineuit *B*. ‖ 9. ^ac^cepta *pr corr A*, acceptam *B*, cepta *G*. ‖ in *AG*, et *B*. ‖ inscribimus *B*. ‖ 10. dabitur, *sic AG*. dabitur ... has una *om B*. ‖ LXUI. S. *A*, LXVII. si *G*. ‖ centurias *G*, uias. uias *A*. ‖ 11. d. d. I] deinde. I. *A*, AD. I *G*. ‖ .UI. SC *A*, VI∠S. et *G*. ‖ D. D. *G*, deinde. *A*. ‖ II (.I. *P*) *om G*, .I. I. *A*. *sic et in proximis G et A*. ‖ 11. 12. deinde *A*. ‖ 12. iug. XXXV. Haec *G*. ‖ 12-16. sub hoc exemplo cetera fient finibus adsignatae et ceteris (adsignatae haec et aeris *B*) mensoris (mensuris *B*) partibus conditori (conditorí *pr A*) ordinae (ordinatam *B*) praeferemus (praeferimus *B*). Agrum arcifinium (arch. *B*) *AB*. ‖ 16. uegtigalem *A*. ‖ 17. debebimus *B*. ‖ quaedam terminationem *B*.

tuum seruetur. multi huius modi agrum more colonico decimanis *ABG* et kardinibus diuiserunt, hoc est per centurias, sicut in Pannonia: mihi [autem] uidetur huius soli mensura alia ratione agenda. debet [enim aliquid] interesse inter [agrum] inmunem et uectigalem. nam quem admodum illis condicio diuersa est, mensurarum quoque actus dissimilis esse debet. nec tam anguste professio nostra | con- *B* 279 cluditur, ut non etiam per singulas prouincias priuatas limitum obseruationes dirigere possit. agri [autem] uectigales multas habent constitutiones. in quibusdam prouinciis fructus partem praestant certam, alii quintas alii septimas, alii pecuniam, et hoc per soli aestimationem. certa [enim] pretia agris constituta sunt, ut in Pannonia arui primi, arui secundi, prati, siluae glandiferae, siluae uulgaris, pascuae. his omnibus agris uectigal est ad modum ubertatis per singula iugera constitutum. horum aestimio nequa usurpatio per falsas | professiones fiat, adhibenda *A* 156

1. huius agri mensuram more colonico *G. in B p.*281 *alieno loco scriptum* huic agri mensura more colonico decimanis et kardinibus diuiserunt. ‖ 2. et ḱ ɗ n. *G.* ‖ per *om B.* ‖ centurias *G*, uias *AB.* ‖ 3. in parinota *B.* ‖ autem *om AB.* ‖ huius modi alia ratione agendum *AB.* ‖ 4. enim aliquid *om AB.* ‖ 5. agrum *om AB.* ‖ immunem *G*, immunera *B.* ‖ num *B.* ‖ quem ammodum *G*, quam *B.* ‖ 6. mensurarum *om AB.* ‖ quoque] q. *G*, cum *AB.* ‖ actos *B.* ‖ disimilis esse debent *A*, debet esse dissimilis *G.* ‖ 7. possessio concludetur *A*, possessor sic cluditur *B.* ‖ 8. ut *om B.* ‖ priuatis *G.* ‖ 9. posset *A.* ‖ autem *om AB.* ‖ 10. prouinciis *om AB.* ‖ 11. fructum *B.* ‖ partem constitutam prestant, *omisso* certam, *G.* ‖ aliqui (aliquis *B*) acias alii sepias (setiam *B*) *AB.* ‖ 12. ali *A*, nunc multi *G.* ‖ et hanc *G.* ‖ solitam *A*, soliata *B.* ‖ 13. enim *om AB.* ‖ pannoniam *B.* ‖ arui primi … 17. per falsas] singulas (singulis *B*) species culturae uel siluarum et (moetu *B*) ubertatem alia (*sic A infima parte paginae recisa*: alii etiam *B*) *AB.* ‖ 14. prati *Rigaltius*, partis *G.* ‖ 15. uectigalis ammodum *G.* ‖ 16. 17. aestimatio inqua *G.* aestimio *Rigaltius*, nequa *Turnebus.* ‖ 17. professiones … *p.* 206,1. nam *om B.* ‖ professiones fiat *G*, opiniones sint *A.*

ABG est mensuris diligentia. nam et in Phrygia et tota Asia
ex huius modi causis tam frequenter disconuenit quam in
B 280 Pannonia. propter quod huius agri uectigalis | mensuram
a certis rigoribus conprehendere oportet, ac singula terminis fundari. quibusdam interuersuris lapides politos quadratos inscriptos lineatos defigere in eam partem qua res exiget oportebit. omnium rigorum latitudines uelut limitum obseruabimus interstitione limitari. mensuram per strigas et scamna agemus. sicut antiqui latitudines dabimus, decimano maximo et k. pedes xx, eis limitibus transuer-
G 131 sis inter quos bina scamna et singulae strigae | interueniunt pedes duodenos, itemque prorsis limitibus inter quos
B 281 scamna | quattuor et quattuor strigae cluduntur pedes
G 204 duodenos, reliquis rigoribus leneariis ped. octonos. (fig. 198.) |
A 157 omnem mensurae huius quadraturam dimidio | longiorem siue

1. in *om AB*. ‖ frygia *A*, frigiae *B*. ‖ 2. causis tam *AG*, causa acta *B*. ‖ in *AB*, et in *G*. ‖ 3. pannoniam *AB*. ‖ mensura *B*. ‖ 4. a certis *AG*, apertis *B*. ‖ comprachendere *B*. ‖ ac] ad *AB*, et ad *G*. ‖ 5. fundare *impressi libri sine causa, ut dixi ad Gaium* 4,5. ‖ interuersuras *AB*. ‖ lapidis *A*. ‖ quadratos *G*, ut hos *AB*. ‖ 6. inscriptus *A*. ‖ et lineatos *G*. ‖ defigerent in *A*. ‖ quae *B* ‖ rex *A*. ‖ 7. exigit oporteuit *B*. ‖ agrorum *AB*. ‖ limitem *AB*. ‖ 8. obseruauimus *B*, seruabimus *G*. ‖ interstitionem *AB*, inter stitioni *G*. ‖ uersuras *AB*. ‖ 9. et per scamma *B*. ‖ agimus *AB*. ‖ antiquis *B*. ‖ 10. d. m. decimano. maximo. *A*, d. m. *B*, DMO *G*. ‖ ped. *G*, p. *A*. ‖ eis *AB*, et *G*. ‖ 11. uina *AB*. ‖ singule *A*, singula *B*. ‖ strige *BG*. ‖ 12. ped. *BG*. ‖ xlı. *A*, xvıı. *B*. ‖ item qui *AB*. ‖ prorsus *B*. ‖ in *B*. ‖ quo *A*. ‖ 13. et quattuor *om A*. ‖ strigae *AP*, strige *B*, ped. strigae *G*. ‖ iucluduntur *B*. ‖ ped. *B*, *om GP*. ‖ 14. duodemis *G*, duodenis *P*, xlı. *A*, xvıı. *B*. ‖ lineariis ped. vııı. huic agri mensuras more colonico decimanis et kardinib. diuiserunt *B*: *ex A eadem uerba recisa sunt*. ‖ 15. omnium mensurae huius cultura demedio *B*: *haec quoque praeter litteras io recisa ex A*: omnē[s] (omne *P*) mensurae cuius quadratura dimitio *G p.* 204: omnem mensuram huius culturae mediam *Boethius p.* 1538.

latiorem facere debebimus: et quod in latitudinem longius *ABG* fuerit, scamnum est, quod in longitudinem, striga. (fig. 199.) primum constituemus decimanum maximum et kardinem maximum, et ab eis strigas et scamna cludemus. | (fig. 200.) (*G* 204) | actuarios [autem] limites diligenter agemus, et in eis la- *G* 132 pides inscriptos defigemus adiecto scamnorum numero. primum a d. m. et k. incipiemus | inscriptiones uelut in *B* 282 quintariis ponere. primo lapidi inscribemus D. M. K. M. (fig. 201.) | ab hoc deinde singulis actuariis limitibus simi- *A* 158 liter per ipsos inscribemus D. M. LIMES II, K. M. LIMES SECVNDVS. hac significatione omnium quattuor regionum limites conpraehendemus. (fig. 202.) his deinde quartis quadrarum angulis lapides eius generis ponemus sub hac inscriptione litteris singularibus, D. D. V STRIGA PRIMA SCAMNO II. hoc in lateribus lapidum: in fronte autem regionis indicium D. D. V. K. | (fig. 203.) nunc quadrarum angulis la- *G* 133

1. facere debebi *AB*, facere debes *Boethius*, antiquo agri mensores fecerunt *G p.* 204. ‖ et quid *A*. ‖ in latitudine *B et G p.* 204, latitudine *Boethius*. ‖ 2. est *A et Boethius*, fit *B*, appellare *G p.* 131, appellauerunt *G p.* 204. ‖ quod uero in longitudinem longius fuerit *Boethius*. ‖ strigam *B*, strigas *G p.* 204. ‖ 3. constituerunt *G p.* 204. ‖ decimanum maximus *B*. ‖ kardinem maximum sicut supra diximus *G p.* 204. ‖ 4. et hab *A*. ‖ eis *G*, is *A*, his *B*. ‖ cludimus *B*, uocauerunt *G p.* 204. ‖ 5. Acturios *A*. ‖ autem *om AB*. ‖ diligentissime *G*. ‖ agimus *AB*. ‖ eos *B*. ‖ 6. scriptos *A*, .d. scriptos *B*. ‖ defigimus *B*. ‖ numerum *AB*. ‖ 7. primum *om B*. ‖ ADMO. et *G*, a d. et *A*, adet *B*. ‖ incipimus *B*. ‖ uel in *B*. ‖ 8. quintaris *A*. ‖ inscribimus *B*. ‖ K. mus *A*. ‖ 9. Ad hoc *G*. ‖ singulae *AB*. ‖ similiter *AB*, si limites *G*. ‖ 10. per ipso *A*. ‖ inscribes *AB*. ‖ limis *A*. ‖ limis secundus *A*, LM. II. *G*. ‖ 11. hac *om AB*. ‖ significationem *AB*. ‖ limitem *B*. ‖ 12. conpreh. *BG*, -endimus *AB*. ‖ deinde] .d. d. *B*. ‖ partis (partes *B*) quadratum *AB*. ‖ 13. lapidis *A*. ‖ eiusdem *puto*. ‖ 13. ponimus *B*. ‖ inscriptionem *B*. ‖ 14. D D. U. *G*, deinde quinta *A*. ‖ strigam primam *G*. ‖ scamna *B*. ‖ 15. hoc *BG*, et hoc *A*. ‖ frontes *B*, frontem *G*. ‖ regiones *B*. ‖ 16. DD. U. K. *G*, deinde quintus. k. *A*. ‖ quadrarum *G*, posituram *A*, cohituram *B*. ‖ lapideis *AB*.

A 159 *BG* pides inscriptos inspiciamus. (fig. 204.) | intra has strigas
B 283 et | scamna omnem agrum separauimus, cuius totam positionem ad uerum formatam inspiciemus, secundum quod rei praesentis formam describamus. (fig. 205.)

1. Inter *G*. ‖ 3. adueram *G*. ‖ inspiciamus *G*, inscientiam *A*. ‖ 4. rei *ante* quod *AB*. ‖ presentis forma *G*. ‖ EXPLICIT LIBER HYGENI CROMATICUS *G*.

INCIPIT LIBER AVGVSTI CAESARIS ET NERONIS. A 82

In provincia lvcania prefecture. iter populo non debetur. A 83

Vulcentana, Pestana, Potentina, Atenas et Consiline, Tegenensis. quadrate centuriae in iugera n. cc.

Grumentina. limitibus Graccanis quadratis in iugera n. cc. decimanus in oriente, kardo in meridiano.

Veliensisis. actus n. xq per xxv.

Provincia brittiorvm. centuriae quadratae in iugera cc. et cetera in laciniis sunt praecisa post demortuos milites.

Ager Buxentinus alirestertianis est adsignatus in cancellationem limitibus maritimis.

Ager Consentinus ab imp. Augusto est adsignatus limitibus Graccanis in iugera n. cc. kardo in orientem, decimanus in meridianum.

Ager Viuonensis. actus n. xq per xxv. kardo in orientem, decumanus in meridianum.

Ager Clampetinus limitibus Graccanis in iugera n. cc. kardo in orientem, decimanus in meridianum.

4. In prouinciam lucaniam *A.* ‖ debebatur *A.* ‖ 6. Uulceianæ *A.* ‖ aatenas. *A.* ‖ 7. Tergilani *apud Plinium n. h.* 3, 11, 15. ‖ 10. uelliensis *A.* ‖ per] ped *A. intellege in centuria esse actus quadringenos, iugera ducena, centuriarum latera esse actuum numero* xvi *et* xxv. ‖ 12. laceniis *A.* ‖ 14. buxentianus *A.* ‖ *fortasse* a triumuiris ueteranis. ‖ 16. constantinus *A.* ‖ 17. graccanenn iugera *A.* ‖ in oriente decemanus *A.* ‖ 19. per] ped *A.* ‖ 21. campanus *A.*

A Ager Benebentanus. actus n. xq per xxv. kardo in orientem, decimanus in meridianum.

P 68* PROVINCIA APVLIA.

Ager Aeclanensis. iter populo non debetur. actus n. xx per xxiiii in iugera n. ccxl. decimanus in orientem, kardo in meridianum.

A 84 Ager Benusinus, Comsinus, limitibus Graccanis.

Vibinas, Aecanus, Canusinus. iter populo non debetur. in iugera n. cc.

Item et Herdonia, Ausculinus, Arpanus, Collatinus, Sipontinus, Salpinus, et quae circa montem Garganum sunt, centuriis quadratis in iugera n. cc, lege Sempronia et Iulia. kardo in meridianum, decimanus in orientem.

Item et Teanus Apulus. iter populo non debetur.

Ager Lucerinus kardinibus et decimanis est adsignatus: sed cursum solis sunt secuti, et constituerunt centurias contra cursum orientalem actus n. lxxx, et contra meridianum actus n. xq: efficiuntur iugera n. dcxl. iter populo non debetur.

1. per] ped *A. uide Siculum Flaccum p.* 159,22: *ex quo apparet in nomine coloniae erratum non esse.* ‖ 3. PROUINCIA APVLIA *A*, IN MAPPA ALBENSIUM INUENIUNTUR HAEC *P.* ‖ 4. heclanensis *P. conf. G p.* 174. ‖ non debitur actu n̄ xx. p̄.xxIīīī *A.* ‖ actus ... 6. meridianum *om P.* ‖ 7. *conf. G p.* 175. 174. ‖ consimus *A*, *om P.* ‖ litib. *A.* ‖ 8. Uiuinas *A*, binas *P.* ‖ Secanus. *A*, secutus est *P.* ‖ Ager canusinus *P. conf. G p.* 174. ‖ 9. in iugeribus numero duocentenis est assignatus *P.* ‖ 10. *conf. G p.* 174. Idem et herdona *A*, Idem herdona *P.* ‖ ausceulinus *A*, Auscinus *P.* Auseculani *apud Plinium n. h.* 3,11,16. *conf. G p.* 174. ‖ *conf. G p.* 174. 174. 175. 174. ‖ conlatinus *A.* ‖ 11. et quae *A*, qui *P.* ‖ circam monte gargano *A.* ‖ 12. in centuriis *P.* ‖ 13. kardinem in meridianum *A.* ‖ et decumanus *P.* ‖ 14. Idem et *AP.* ‖ theanus *P*, theatinus *A.* Teate *G p.* 175. ‖ 15. *conf. G p.* 174. ‖ 17. contra *prius*] circa *P.* ‖ 18. meridinum *A.* ‖ numero xv. *P.*

PROVINCIA CALABRIA. *AP*

Territoria Tarentinum Lyppiense Austranum Varinum in iugera n. cc limitibus Graccanis. et cetera loca uel territoria in saltibus sunt adsignata et pro aestimio ubertatis sunt praecisa. nam uariis locis mensurae acte sunt et iugerationis modus conlectus est. cetera autem prout quis occupauit posteriore tempore censita sunt et ei possidenti adsignata, ab imp. | Vespasiano censita ex iussione. *A* 85
iter populo non debetur. | nam eadem prouincia habet (*P* 66b)
muros macerias scorofiones congerias et terminos Tiburtinos, sicut in Piceno fertur.

PROVINCIA SICILIA.

Territorium Panormitanorum imp. Vespasianus adsignauit militibus ueteranis et familiae suae. ager eius finitur terminis Tiburtinis pro parte scriptis: nam sunt et cyppi oleaginei, qui loco termini obserbantur, et distant a se in pedibus CL CC CCL CCCC DL, prout ratio postulabit: nam sunt termini proportionales, quos milites ueterani inter se emensos posuerunt et custodiunt lineas consortales.

Item Segestanorum ut supra, uel ad Leucopetram.

PROVINCIA TVSCIA.

LEX AGRORVM | EX COMMENTARIO CLAVDI CAESARIS. *P* 63a

Lex agris limitandis metiundis partis Tusciae prius *E* 8,1

1. *conf. G p.* 175. ‖ 2. Territorio *A*, Territorium *P*. ‖ lyppiensem *A*, et lippiensem *P*. ‖ Austranum ... Graccanis *om P*. ‖ 3. loca uel territoria *om P*. ‖ 4. pro atestimio *A*. ‖ 6. ceterautem *A*. ‖ 7. occubit *A*. ‖ ei *om P*. ‖ 8. ad imp. *A*, imp. *P*. ‖ uespasiani censitione *P*. ‖ ex iussionem *A*, et iussu *P*. ‖ 10. corofiones *A*. ‖ terminus tiburtinus *A*. ‖ 15. scripti *A*. ‖ 18. proportionalis *A*. ‖ 19. consortalis *A*. ‖ 21. idem seiestanorum *A*. ‖ ad lecuopetra *A*. *scriptor nos ad prouinciam Brittiorum remittit: sed illa perierunt.* ‖ 23. CASARIS *P*. ‖ 24. Legem *E*. ‖ partibus *E*. ‖ prius et] *fortasse* prouinciae.

AEP et Campaniae et Apuliae. [et uariae regiones, uel loca, territoria. uariae autem regiones non habent aequales centurias uel mensuras: in agro Florentino in centurias singulas iugera cc.] Qui conduxerit, decimanum latum ped. xl, kardinem latum p. xx facito, et a decimano et kardine m. quintum quenque facito ped. xii, ceteros limi-
A 86 tes | subrunciuos latos p. qii facito. quos limites faciet, in his limitibus reciproce terminos lapideos ponito ex saxo silice aut molari aut ni deteriore, supra terram sesquipedem: facito crassum pedem, item politum rotundum [facito], in terram demittito ne minus ped. ii s. ceteros terminos, qui in opus erunt, robustos statuito, supra terram pd. ii, crassos pedem is∟, in terram demittito ne minus pd. iii, eosque circum calcato, scriptos ita ut iusserit.

1. et *ante* apuliae *om A*. ‖ et uariae ... territoria *om E*. ‖ regionis uel lacta *A*, regionis uellecta *P*. *conf. P p.* 68*b*, *ubi est* diuersas regiones siue uocabula, uicos uel possessiones. ‖ 2. regionis *A*. ‖ aequalis *A*, *om E*. ‖ 3. agro] cinglo *E*. ‖ florentio *A*. ‖ in ... iugera] in centuriis *E*. ‖ 4. cc]. c *A*. ‖ qui conduxerit *A*, Qui cum dixerit *E*, cum dixeris *P*. ‖ decumano latus *E*. ‖ 5. cardines *E*, k. *P*. ‖ facito et *A*, facito *P*, factus *E*. ‖ a decimano ... 6. pd. xii *post* crassum pedem *u.* 10 *iterum addito* ceteros limites subrunciuus *A*, *ante* quos limites *u.* 7 *E*, *om P*. ‖ 6. kardine m.] kardinem *AE*. ‖ quemquem facit p̄ xx *E*. ‖ ceteros] centurios *E*. ‖ 7. subrunciuos ... facito *om E*. ‖ subrunciuus *A*, et subrunciuos *P*. ‖ latum *A*. ‖ facito ... 8. ponito] in quos limites f ponito terminos *P*. ‖ quos *A*, ceteros *E*. ‖ facit *E*. ‖ 8. recipesse *A*, recepisse *E*. ‖ terminos lapideos ponito *om E*. ‖ exaxo *A*. ‖ 9. siliceo aut *P*, silicia ut *E*. ‖ molare ut *E*. ‖ ni *AP*, ne *E*. ‖ deteriorem *AE*. ‖ sexquipedem *A*, sed pedem *E*. ‖ 10. grassum *A*. ‖ pedem *om E*. ‖ facito *om EP*. ‖ 11. iteratim *E*. ‖ dimittito *AP*, dimitto *E*. ‖ ne *om E*. ‖ iis *P*, iii. *A*, duo *P*. ‖ 12. erunt] eorum *E*. ‖ rubusto *A*. ‖ statuito *om E*. ‖ terra *P*. ‖ 13. crassus p̄ l. *E*, gracsum pedem si *A*, *om P*. *correxi e p.* 183 *A*, crassos pedem unum bessem. ‖ in terra *E*. ‖ dimittito *EP*, dismittito *A*. ‖ ne minus *om E*. ‖ 14. eos qui circa *E*. ‖ calcato *P*, calcatos *A*, calcatus *E*. ‖ scriptus *E*, scribito *P*. ‖ iussero *EP*.

AEP quod subsiciuum amplius iugera c erit, pro centuria procedito: quod subsiciuum non minus iugera quinquaginta, id pro dimidia centuria procedito. hoc opus omne arbitratu C. Iuli Caesaris et Marci Antoni et Marci Lepidi triumuirorum r. p. c.

Colonia Florentina deducta a triumuiris, adsignata lege Iulia, centuriae Caesarianae in iugera cc, per kardines et decimanos. termini rotundi pedales, et distant a se in pd. ĪICCCC. sunt et medii termini, qui dicuntur epipedonici, pedem longum crassum, et distant a se in pd. ∞CC. ceteri proportionales sunt et intercisiuos limites seruant; quos ueterani pro obseruatione partium statutos custodiunt; qui non ad rationem uel recturas limitum pertinent, sed ad modum | *A 87* iugerationis custodiendum, et distant a se alius ab alio pedes sescentenos. quorum limi-

1. subsicinus *E*, subsecinum *P*. ‖ c *om E*. ‖ erit et *P*, erunt *E*. ‖ per centurias *E*. ‖ procedit *AP*, procedunt *E*. ‖ 2. non *om AEP*. ‖ minus erit iugera *P*. ‖ 3. dimidiam centuriam *A*, dimidietate centuriae *E*. ‖ procedit *AEP*. ‖ nocopos *E*. ‖ ome *A*, omnem *E*. ‖ arbitratum. *AE*. ‖ 4. C. Iuli] Claudi *AP*, Claudii *E*. ‖ marci *E*, M. *P*, *om A*. ‖ antonii *E*. ‖ et marci (M. *P*) *om A*. ‖ laepidi *A*. ‖ 5. triumuiris r̄p *A*, *quibus addidi* c.: tres impp̄pk. *E*: *om P*. ‖ 6. ad tres uiros *E*. ‖ 7. centuriis *E*. ‖ in *om E*. ‖ 8. et *alterum*] et .II.. *P*, et illi *E*. ‖ destant *P*. ‖ 9. medii] *nam priores illi erant in angulis centuriarum, quarum latera erant actuum uigenum.* ‖ epipodonici *P*, epidonici *Boethius* 24*b*, epodonici *E*. ‖ 10. pede *E et Boethius*. ‖ grassum *AP*, et grassum *Boethius*. ‖ et *om EP et Boethius*. ‖ destant *AP*, distantes *Boethius*. ‖ in *et* ∞ *om E*. a se *et* ∞ *om Boethius*, *qui* CCC. ‖ 11. ceteris *E*. ‖ proportimales *A*, proportiones suae *E*, repositionales *Boethius*. ‖ et intercisiuos ... custodiunt *post* monstraui *p*. 214,2 *A*. ‖ inter se suos *E et Boethius*. ‖ 12. quod *E*. ‖ ueteran *A*. ‖ partum *A*. ‖ statuerunt custodiendos *E et Boethius*. ‖ 13. ad cationem *A*? ‖ non *Boethius*. ‖ recturam *E et Boethius*. ‖ 14. ad *om Boethius*. ‖ custodiunt *E et Boethius*. ‖ 15. a se *om E*. ‖ alius alio *E*, in *P*. ‖ sexcennos *P*, dc *E*.

AEP tum cursus nulla interiecta distantia in utroque latere
(*E*8,20) territorii concurrunt, ut infra monstraui. (fig.)
*E*7,26 Colonia Fida Tuder ea lege qua et ager Florentinus. in centuriis singulis iugera cc. termini lapidei alii
saxei alii molares, crassum semipedem longum, dodrantem: distant a se pedes sescentenos et DCCXX. quod si
fuerit crassus [ʃι] dodran. [= ςIII] aut [ʃιι] deun. [= XI],
*E*8 (*P*) est alius ab alio ped. DCCCCLX ∞LXXX. | si scriptus tysi-
(*E*8,1) logramus fuerit terminus, est alius ab alio ped. ∞CC.
*E*11,7 *P* Colonia Volaterrana lege triumuirale, in centurias singulas iugera cc, decimanis et kardinibus est adsignata. quam omnem ueterani in portionibus diuisam pro parte habent; in quas limites recipit interuallo ped. $\overline{\text{II}}$CCCC. in quibus centuriis unus quisque miles accepit iugera XXV

1. ulla *E*. ‖ astantia in utrosque *E*. *nullis subsiciuis relictis*. ‖ latere *P*, laterum *AE*. ‖ 2. partem territoria current *E*. ‖ *picturam, sed ineptam, habet E*. ‖ 3. Coloni fordaturae *E*. ‖ qua et] ea qua et *A*, qua *EP*. ‖ 4. centuris *A*. ‖ alii] et *P*. ‖ 5. xaxii *A*, sexiales *E*. ‖ molaris *A*. ‖ crassum *E*, grassum *AP*. ‖ semipede *E*. ‖ longam *E*. ‖ dodrantem *AP*, durantem *E*. *cum ad illa quae sequuntur referendum sit*, et DCCXX, *scribi debet* et crassi septuncem *uel* bessem. ‖ 6. pedes *A*, in ped. *P*, *om E*. ‖ sescentenis *A*, centenis *E*, dc. *P*. ‖ et dccxx *EP*, *om A*. ‖ 7. grassus *AP*. ‖ ʃι *A*. (*i. e.* bessem: *debet esse* dodrantem), *om EP*. ‖ dodran .... alio] acutalis alius alio *E*. ‖ dudran *A*. ‖ =ςIIII *A*, quod est uncias VIIII *P*. ‖ ʃCC deuncia XI. *P*. ‖ 8. est] et *A*, distat *P*. ‖ in pedes *P*, *om E*. ‖ cccc lx. *E*. ‖ ∞LXXX ... ∞CC *om P*. ‖ et m̄dc. *E*. ‖ si *E*, *om A*. ‖ scriptus tysilogramus *A*, longus crassus *E*. *in colonia Florentina dicebatur* epipedonicus. *est aliquis* terminus parallelogrammus *p*. 141 *G*. ‖ 9. est alius ab alio *om E*. ‖ 10. uoloterrana *A*, uoluterrana *EP*. ‖ III. uirale[i] *P*: *add* est assignata *E*. ‖ decumanis et iugeribus uel cardinibus *E*, per .D. et .K. *P*. ‖ 12. quem *AP*. ‖ omnem diuisam ueterani pro parte habuerunt *E*. ‖ diuisam .... 14. quibus] et *P*. ‖ diuisa *A*. ‖ 13. in quos *A*. ‖ interuallos *A*. ‖ 14. milexs *A*. ‖ accipit *A*, modum accepit id est *P*.

et L et XXXV et LX. termini ea lege sunt constituti qua *AEP*
superius diximus. (*E* 11,11)

Colonia Arretium lege Augustea censita, limitibus *E* 7,14
Graccanis, qui recturas | maritimas et montanas specta- *A* 88
bant, postea per cardines et d. est adsignata, et numerus
centuriarum manet. quae quadratae sunt. si in pedibus
$\overline{\text{II}}$CCCC, quae pro parte terminos lapideos recipit semissa-
les, distant a se in ped. CCC. si $\overline{\text{II}}$, ⟓⟓, distant a se ped.
CCXL. si $\overline{\text{IIII}}$CC, dodran., ped. CCCCLXXX. si $\overline{\text{V}}$CCL, dodrant.,
pd. DC. si $\overline{\text{VII}}$, ⟓⟓, distant a se p. DCCCXL. si ped. $\overline{\text{XI}}$, ⟓⟓,
in ped. ∞CCCXX. haec ratio in eadem regione numeri est:

1. L. et XXXV. *EP*, LXXXV *A*. ‖ sunt constituta qua *E*, qua et *P*, *interuallum sex litterarum A*. ‖ 2. diximus *om EP*. ‖ 3. *Arretium post Ferentinum E*. ‖ ariaetium. *A*, orientium *E*, urietium *P*. ‖ censa est *E*, censea *P*. *addendum* ante. ‖ 4. gracchanis qui *P*, grecanis quae *E*. ‖ expectant *E*. ‖ 5. K. et D. *P*, cardinis id est decimanaano et duodecimano *A*, cardines id est decimanis et duodecumanos *E*. ‖ assignata est *EP*. ‖ numeris *E*. ‖ 6. manet quia *P*, nam et quae *A*, manentque *E*. ‖ sunt *om E*. ‖ si] *spatium trium litterarum A*, *om EP*. *intellege ita, Si latus centuriae quadratae habet pedes* $\overline{\text{II}}$CCCC, *termini sunt longi semissem, qui distant a se p.* CCC. *scilicet* CCC *sunt actus* II *semis, octies* CCC *sunt* $\overline{\text{II}}$CCCC. ‖ 7. pro ... lapideos] expectant terminos lapideos et arcas uel sereas quod tegulis construitur *E*. ‖ terminus lapideus *A*. ‖ recipis *E*, recepit *P*. ‖ semissale *AP*, semis sale *E*: *add* in quadro *P*, in ped. quadrato *E*. ‖ 8. destant *A*. ‖ in pedes *P*. ‖ CCC ... 9. dodran. ped. *om E*. ‖ si II⟓⟓ *A*, s.II *P*. *si latus habet duo milia pedum, termini trientales sunt.* CCXL *si ducas octies, erunt* ∞DCCCCXX: *ut fiant* $\overline{\text{II}}$, *addendi sunt* LXXX, *qui est triens* CCXL. *eadem ratio est celerorum dodrantalium et trientalium*. ‖ 9. $\overline{\text{IIII}}$CC] FL *AP*. ‖ si *om E*. ‖ $\overline{\text{V}}$CCL *om AEP*. ‖ doradrant *A*, dodrantres *P*, in *E*. ‖ 10. pd. DC *om P*. ‖ si $\overline{\text{VII}}$ ⟓⟓] s ∞⟓⟓ *A*, *om EP*. ‖ destant *AP*, *om E*. ‖ a se p.] x ꝑ (*id est* per?) *A*, x. decus p. *P*, *om E*. ‖ dCCCLXL *A*, *om E*. ‖ si ped. *om E*. ‖ $\overline{\text{XI}}$ ⟓⟓] ∞ unus *A*, I. *P*, semis *E*. ‖ 11. in pedes *P*. ‖ ∞CCCXX] ∞CXX *AP*, $\overline{\text{m}}$XX. *E*. ‖ haec rationem in eadem regionem numeri *A*, Eadem racione et a merimo *E*. ‖ 11-*p*. 216,2. est praeparatus. propemodum enim iugerationis est per numeros assignatus *E*.

AEP pro parte enim pro modo iugerationis pedaturae numerus (*E*7,20) est designatus.

*E*7,9 Colonia Ferentinensis lege Sempronia est adsignata. sed quod ante limitibus centuriatis fuit adsignata, postea deficientibus ueteranis iuxta fidem possessionis est recensita, sed numeris uncialibus termini sunt constituti. id est alii silicei, crassi p. I𐆑, 𐆑𐆑 longi, qui distant a se in pd. ∞CCCCXL. alii albi, 𐆑𐆑 [IIII] longi, distant a se pd. CCCCLXXX. alii longi dodran. distant a se pd. DC. ceteros prout natura locorum inuenit, positi sunt. (*E*7,14)

*E*11,11 Colonia Capys. pro aestimio ubertatis et natura locorum sunt agri adsignati. nam termini uariis locis sunt *A*89 adpositi, id est in planitia, | ubi miles portionem habuit. qui termini distant a se in ped. LX LXXX C CXX CXL CL CLX CLXXX CC CCXX CCXL CCC. et si longius natura loci tendatur, sunt in pedibus DC DCCCXL DCCCCLX ∞XX ∞CC

1. pedatusae *A*. ‖ 3. ferentiniensis *P*, ferentiniensies *A*, ferenticensis *E*. ‖ legem *A*. ‖ sofronia *E*. ‖ adsignatus *A*. ‖ 4. fuerat *E*. ‖ designata *A*, *om P*. ‖ 5. ueteraneis *E*. ‖ recensa *E*. ‖ 6. uncialis *A*, unciales *P*. ‖ 7. alii *om E*. ‖ silicinei *E*. ‖ crass *A*, grassi *P*. ‖ p. I𐆑 𐆑𐆑] *i. e. pedem unum et sextantem, trientem.* ∞CS𐆑𐆑. *A*, IIS III. *P*, *om E*. ‖ qui *om AP*. ‖ destant *A*. ‖ in *om AP*. ‖ 8. ∞CCCCXL] m̅CCCC *E*. ‖ alii albi 𐆑𐆑 IIII longi id est tant a se *A*, alii ab aliis duo longo id est ante a se *E*, alibi. I̅I̅. alii *P*. ‖ 9. longi dodran destant a se pd *A*, longe id est ante se p̄ *E*, *om P*. ‖ *latera harum trium centuriarum sunt pedum* X̅I̅I̅ I̅I̅I̅I̅ V̅CCL. *ad octies* ∞CCCCXL *addendus triens i. e.* CCCCLXXX: *fiunt* X̅I̅I̅. *ad octies* CCCCLXXX *i. e. ad* I̅I̅I̅DCCCXL *item addendus triens i. e.* CLX. *ad octies* DC *addendus dodrans i. e.* CCCCL: *fiunt* V̅CCL. ‖ ceteri *P*. ‖ 11. Capis *EP*. *est Capena oppidum.* ‖ exstimio *A*, extimo *E*. ‖ 12. in uariis *E*. ‖ 13. oppositi *E*. ‖ planicie *E*. ‖ milius *A*. ‖ proportionem habuit *A*, habuit portionem *P*. ‖ 14. in *om E*. ‖ C. CXX. *EP*, CCXX *A*. ‖ 15. CLXXX … CCC *om P*. ‖ CC *E*, *om A*. ‖ et *AP*, *om E*. ‖ 16. sunt *om EP*. ‖ dccccLX. *E*, dccccxl. *A*, *om P*. ‖ m̅xx. m̅. cc. m̅ccccxl. *E*, ∞xxxxccccxl. *A*, ∞ccccxl. *P*.

AEP ∞ccccxl ∞d. ceteris autem locis uias cauas itinera coronas et ante nominata. quae si ita sunt, exequi oportet. ne id sequaris quod aliqua pars posteriori tempore pacti decisionisue causa inter se sunt censiti. (*E* 11,18)

E 6,17 Colonia Iunonia quae appellatur Faliscos a triumuiris adsignata et modus iugerationis est datus. in qua limites intercisiui sunt directi et lege agraria sunt mensurae conlecte. termini autem non sunt omnibus locis siti, sed numero pedature sunt limites constituti. in locis quibusdam riui finales et cauae quae ex pactione sunt designatae, hae tamen quae recturam limitum recipiunt. nam termini sunt silicei pro parte, et distant a se in ped. ccxl ccc ccclx ccccxx et ccccLxxx et dc. ceterum normalis longitudo per riuorum cursus seruatur.

Colonia Nepis eadem lege seruatur qua et ager Faliscorum.

A 90 Colonia Sutrium ab oppidanis || est deducta. ante limites contra orientalem recturam dirigebantur. postea ex omni latere sunt extenuati: et licet omnes agri ad mo-

1. cauas ... 3. oportet] et cauas finem praestant *P*. ‖ coronas] coronium *AE*. ‖ 2. et *om E*. ‖ ante] *ut in prouincia Calabria p.* 211,10. *add* coloroniniaas *A*, colonias *E*. *in illo monstro inest et* colonias *et* coronas, *quae pertinent ad* coronium. ‖ nominatas exquisita sunt *E*. ‖ 3. posteriore *EP*. ‖ 4. pati *E*, partis *P*. ‖ decisionis suæ causa *P*, decisione suae causae *E*. ‖ 5. quae appellatur (a p̄ p̄ *P*) Faliscos *om E*. ‖ triumuiros *A*, tribus iugeribus est *E*. ‖ 6. et modus ... datus *om E*. ‖ moduis *A*. ‖ in quo *E*. ‖ 7. et lege ... 8. siti *om E*. ‖ mensurae sunt collectae *P*. ‖ 8. locis siti *P*, cis siti *A*. ‖ 9. pedatura limites constituti sunt *E*. ‖ constituti *om P*. ‖ 10. canas *E*. ‖ assignatae *E*. ‖ 11. hae ... nam *om E*. ‖ recturas *P*. ‖ Termini autem sunt silicinei *E*. ‖ 12. destant *A*. ‖ in *om A*. ‖ 13. *ante et post* ccc *add* in p̄. *E*. ‖ et *prius om EP*. ‖ ccccxxxx *A*. ‖ ceteri *EP*. ‖ normales riuorum cursus seruant *E*. ‖ 15. nepensis ea *E*. ‖ 17. Sutrium ab *om E*. ‖ 18. orientale rectura *A*, orientem recturas *E*. ‖ dirigebant *P*, deducebantur *E*. ‖ 19. et *om E*.

AEP dum iugerationis sint adsignati, tamen pro parte naturam loci secuti artifices agros censuerunt, id est fecerunt gammatos et scamnatos, riparum et coronarum natura, et iuga collium sunt emensi. terminos autem pro parte lapideos posuerunt, alios uero ligneos, qui sacrificales pali appellantur. qui distant a se ped. CCCC, p. D, ped. DC, ped. DCC, ped. DCCC, ped. DCCCC, ped. ∞, et pd. ∞CC. ceterum
(*E*6,29) pro natura loci designatum est in ripis.

*E*9,13 Campi Tiberiani in iugeribus uicenis quinis sunt adsignati a Tiberio Caesare, et termini Tiberiani nuncupantur. qui distant a se ped. DC per ∞CC, ped. DCCC, ped. CCC. alibi ped. DC per DC, alibi ped. D per DCCXX. qui termini recipiunt mensuram pedum sex semis per CCϘII p. = II per dua sela per ʂɩ ϘIII. ceterum limitibus norma-
(*E*9,20) libus recturae concurrunt.

1. pro partem *A*, propter *E*. ‖ natura *P*. ‖ 2. locorum sicuti *E*. ‖ agrorum consuerunt *E*. ‖ id est *om E*. ‖ 3. et *om EP*. ‖ scamnatos *om E*. ‖ naturam *P*, natura saxa signati *E*. ‖ iugera collium. Sunt et mixti termini quos pro parte *E*. ‖ 5. uero *om E*. ‖ sacricales *A*. ‖ pali *om E*. ‖ 6. in ped. cccc. *EP*. ‖ p. *et* ped. *in proximis om P*. ‖ p (*i. e.* per?) d ped dc ped dcc *A*, in ped. dc. in *E*. ‖ 7. in p̄ dcccc. in ped. m̄ *E*, DCCCC. et ∞ *P*. ‖ et pd. ∞cc *om EP*. ‖ ceteros normales longitudo priuorum cursus seruatur. *E*. ‖ 8. pro naturam *A*. ‖ in ripis *A*, *om P*. ‖ 9. *conf. G p.* 168, *item* 170. 172, *ubi sunt inter Tibur et Romam*. capite uerriani iugeribus *E*. ‖ uicinis *A*, *om E*. ‖ quinis *om P*: *add* xxv *A*. ‖ est assignatus *E*. ‖ 10. tiberani *A*. ‖ 11. destant *A*. ‖ ped dc *A*, in pedibus sescentenis *P*, *om E*. ‖ per p̄ m̄xx *E*. ‖ ped dccc ped ccc *A* (*scilicet per* dcccc, *per* ı̄ıcccc), per dcccc. per dccc. *P*, per p̄ mdc. *E*. ‖ 12. alibi] *actus uiceni quini*. ‖ ped. DC ... ped. D] per dccc. per dc. alibi *E*, per dc. d. *P*. ‖ 13. pedum ... 14. ϘIII] paralelogramma lxx. per c. *E*, per *P*. *scribendum puto* ped. [VI] semis per p., ʂɩ [ϘII], ɩ [= III]; p. ʂ per ʂ, ɩɩ per ʂɩ [ϘII]. *id est* pedis semis per pedem, bessis, quadrantis; pedis semis per semissem, quincuncis per bessem. *nam huius crassitudinis lapides conueniunt numeris supra scriptis* DC ∞CC *etc.* ‖ 14. ceteris *E*. ‖ 15. et recturae *P*. ‖ concurrent *E*.

Colonia Tarquinios lege Sempronia est adsignata. *AE*7,20 *P*
cuius agri mensura in tetragonon uariis locis est|| con- *A*91
lecta, et termini silicei sunt adpositi. quorum mensura est deun. [ς𝔦𝔦ς, XI] per longum, et distant a se in pedibus DCCXX. alii per longum trien., III, distant a se in ped. DCCCXXX, DCCCLX. hoc in locis montanis: in quibus alii iuxta loci naturam spissiores sunt siti, id est sine mensure suae numero podismati sunt, inter ped. CXX, inter ped. CLX, in ped. CLXXX, in ped. CC et CCXL. nam circa regionem maritimam limites rectos censuerunt et lapidibus his conpactis cursum demonstrauerunt, aliis uero locis aggeres conuallium ordinari disposuerunt. (*E*7,26)

1. tarquinius *A*, qui nos *E*. ‖ legem *A*. ‖ simproniana *E*. ‖ 2. mensuram *A*. ‖ teragano *A*, tragono *E*. ‖ collecta *EP*. ‖ 3. silicinei *E*. ‖ quorum … 4. per longum *om P*. ‖ 4. deun. … longum et] $\bar{\text{p}}$. ů. longius *E*. ‖ longum ς𝔦𝔦 et destant *A*. ‖ in *om E*. ‖ 5. dccxx] *haec summa octies ducta, cum deunce i. e.* DCLX, *efficit latus p.* $\overline{\text{V}}$ICCCCXX. ‖ DCCXX … 6. DCCCXXX *om P*. ‖ per … III (*i. e. trientem, quadrantem*)] longum trien III = lII. *A*, $\bar{\text{p}}$ semis longius *E*. ‖ 6. dccccxxx dcccclx *A*, dccclx *EP*. *ueri numeri uidentur esse* dccccxl, dccclxx. *nam pedes* DCCCXL *octies ducti, addito triente i. e.* CCLXXX, *efficiunt latus p.* $\overline{\text{VII}}$. *pedes* DCCCLXX, *qui sunt actus* VII *cum quadrante actus, octies ducti efficiunt latus pedum* $\overline{\text{V}}$IDCCCLX *i. e.* LVIII *actuum*. ‖ 7. loci natura *AP*, naturam loci *E*. ‖ siti *om E*. ‖ sine] sne *A*. ‖ mensure suae *AP*, mensura sunt. uel *E*. ‖ 8. podimati *E*. ‖ sunt inter ped CXX *A*, sunt in $\bar{\text{p}}$ CCXL. *E*, in p. CXX. *P*. ‖ inter ped. *om P*. ‖ 9. in ped. *utrobique om P*, inter $\bar{\text{p}}$ *E*. ‖ cc] CCIII. *E*, *om P*. ‖ et] inter $\bar{\text{p}}$ *E*, *om P*. ‖ regione maritimam *A*, regiones maritimas *E*. ‖ 10. censuimus *Boethius p.* 1538. et] et ex *Boethius*, limites rectos *P*. ‖ his conpactis *AE*, scompactis *P*, conpactis *Boethius*. isopleurus *extat p.* 141 *G et p.* 3 *E*. ‖ 11. cursum] totam limitum recturam cursum *siue* cursim *Boethius*. ‖ demonstrant *P*, demonstrauimus *Boethius*. ‖ aliis uero locis *A*, alii uero *P*, *om E*. ‖ ageres *A*, agris res *P*, agrum *E*, agros *Boethius*. ‖ 12. comuallium *P*. ‖ ordinarii *E*, iure ordinario *Boethius*. ‖ disposuimus, quos intercisiuos nominauimus: in planitia uero limites recte cultellauimus *Boethius*.

*AE*9,16 *P* Colonia Grauiscos ab Augusto deduci iussa est: nam ager eius in absoluto tenebatur. postea imp. Tiberius Caesar iugerationis modum seruandi causa lapidibus emensis r. p. loca adsignauit. nam inter priuatos egregios terminos posuit, qui ita a se distant ut breui interuallo facile repperiantur. nam sunt et per recturas fossae inter- (*E*9,20) iectae, quae communi ratione singulorum iura seruant.

*E*5,12 Colonia Veios prius quam oppugnaretur, ager eius *A*92 militibus est adsignatus ex lege | Iulia. postea deficientibus his ad urbanam ciuitatem associandos censuerat diuus Augustus. nam uariis temporibus et a diuis impera- (*P*) toribus agri sunt adsignati. cuius ratio sic ostenditur.

circa oppidum Veios sunt naturae locorum quae uicem limitum seruant. sed non per multa milia pedum concurrunt. in quibus etiam termini siti sunt pro parte silicei et alii Tiburtini. silicei uero distant a se in ped. CCCXX CCCLX CCCCXX CCCCLXXX DXL DC, Tiburtini uero in

1. grauis *E*. ‖ 2. in obsoluto *E*. ‖ postea a tiberio cesare *E*. ‖ 3. Caesar *om P*. ‖ seruandis. causa lapidum imminens *E*. ‖ mensis rei per loca *P*. ‖ 4. egregios] gregibus *E*. ‖ 5. qui distant a se breui *E* ‖ destant *A*. ‖ interballo *A*. ‖ 6. repperiantur *P*, reperiuntur *E*, inueniantur repperiantur *A*. ‖ nam *om E*. ‖ et *om P*. ‖ 7. singulorum] galorum *E*. ‖ iura seruant *P*, *om AE*. ‖ 8. COLONIA VEIVS *AP*, Aucius ciuitas *E*. ‖ obpugnaretur *P*. ‖ 9. limitibus *E*. ‖ ex *om E*. ‖ deficientis *A*, defectus *E*, defectis *P*. ‖ 10. ab urbana ciuitate *P*. ‖ adsociandos *P*, associandum *E*. ‖ censurat *A*. ‖ 11. uaris *A*. ‖ et adeundis inpatribus breues agri *E*. ‖ 12. sic ostenditur *A*, ostenditur *P*, hisdem datur *E*. ‖ 13. ueius sunt *A*, eius sunt enim *E*. ‖ 15. in quibus etiam *A*, et *E*. *scilicet in iis locis quorum naturae cum rectura limitum non per multa milia conueniunt*. ‖ pro partem *A*. ‖ 16. silicinei alii tiuortini *E*. ‖ silicei uero ... *p*. 221,2. DCLX] Tiuortini uero distant a se in pedes ccxl. in pedes ccclx. in pedes cccexx. in pedes dcc. in pedes dccc. in pedes dxl. in pedes dclx. Silicinei uero distant a se in pedes ccxl. ccclx. cccclxx. dlxxx. dcxl. dccxII. *E*. ‖ 17. CCCXX] *sic A et G p*. 24. ‖ DXL DC] DLX DC *A*, *om G*.

ped. CCXL CCLXXX CCCXL CCCC CCCCLX DXX DLXXX DCXL DCLX. quod si spissiores non sunt, riparum cursus seruatur; harum tamen quae per multa milia pedum recturas separationesue agrorum ab initio suo usque ad occursum custodiunt. et ne eas ripas sequendas sperarent quae intra corpus agri nascuntur et in suo latere decidunt, lex limitum eas praedamnauit. ne id aliquando sequamini quod maior potestas limitum recturarumue cursus non confirmat. sed si conuentionis causa eas partes inter se custodiendas censuerunt, non recturae inpu|tandum est, sed concurrenti definitioni fides adhibenda: erit enim uiarum riparum cauarum multorum agrorum separaudo rumpere meantium cursus seruandus. *AE* *A* 93

pars uero camporum et silue, regionis Campaniae a Veiis tenus uel Aureliae, ante a diuo Augusto ueteranis pro parte data fuit. in qua regione limites maritimi appellantur. ubi sunt termini lapidei, sed et lignei sacrifi- *P*

1. CCXL *G p.* 24, XL *A*. ‖ CCCCLX] CCCCLXX *A*. ‖ DLXXX...spissiores] quod si spissiores DLXXX DCXL DCLX *A*. ‖ 2. non *om E*. ‖ seruaruatur *A*. ‖ 3. earum *E*. ‖ quae ... 5. custodiunt] quae non per multa milia pedum concurrunt *E*. ‖ 4. seperationissua *A*, separationes suae *G*. ‖ occansum *A*, occasum *G*. ‖ 5. sperares *E*, obseruarent *G p.* 25, speres *Boethius* 24 *b*. ‖ 6. et unaquaeque in suo *E*. ‖ desinunt *Huschkius*. ‖ lex] ex *A*. ‖ 7. ne] et *E*, et ne *Boethius*. ‖ sectemini quo *Boethius*. ‖ 8. ue cursus non *G p.* 25, ue non *A*, ripaeue non *Boethius*, ripae uenit *E*. ‖ confirmant *Boethius*. ‖ 9. conuersionis causae *E*. ‖ eas *E*, ea *G*, eo *A*. ‖ custodiendas *E*, constituendas *A*, conseruanda *G*. ‖ 10. rectori *E*. ‖ 11. definitione fides adiuenda *A*, fides diffinitioni adhibenda est *E*. ‖ erit] quod *A*, quicquid *E*. ‖ 12. multorum locorum uel agrorum superandorum ue primiantium *E*. *fortasse* multorum agrorum separationes (*uel* agros separandos *siue* separatum iri) promittentium. ‖ 13. seruatur *E*. ‖ 14. a Veiis] uetus *A*, *om EP*. ‖ 15. tenus uel] totius uel *A*, uel totius *P*, uel *E*. *de* tenus *cum genetiuo singulari coniuncto uide Drakenb. ad Liu.* 44,40,8. ‖ a *om AEP*. ‖ ueteranensis data fuit *E*. ‖ 17. sunt *A*, non *P*, non sunt *E*. ‖ et *om EP*.

AEP cales exordio sunt constituti. nam postea iussu imp. Adri-
*E*6 ani uice numero limitum termini | positi sunt lapidei, qui ab uno incipiunt scripti numerum continere, ut puta TERMINVS PRIMVS, TERMINVS SECVNDVS, TERMINVS TERTIVS, TERMINVS QVARTVS, TERMINVS QVINTVS, usque ad numerum suum [facit] uel conclusionem angulorum agri adsignati. quorum mensura licet diuersa sit, tamen distant a se in pedibus C, in CXL, in ped. CC, in ped. CCXX, in ped. CCC, in ped. CCCLX, in ped. CCCC, in ped. CCCCLXXX, in ped. D, in ped. DLX, in ped. DC.

nam pars agri quae circa Portum est Tiberis, in iu-
*A*94 geribus adsignata adque oppidanis est tradita, et pro aes|timio ubertatis professionem acceperunt.

media autem pars inter Romam et Portum actis quidem mensuris est adsignata, et stipitibus oleagineis adfixis numeri ad singulos angulos sunt designati. [ad] quorum palorum loco postea lapides gregales ob numeros podismi

1. in exordio *P*, qui ab exordio *E*. ‖ Hadriani *P*. ‖ 2. uice] *an* sine? ‖ militum *P*. ‖ sunt positi *PE*. ‖ lapidei *om E*. ‖ 3. scripturae numero *E*. ‖ 4. primus *E*, .I. *A*, Fac. I. *P*. ‖ termini duo II terminus tertius III *etc. A*, term. II. T. III. *etc. P*. ‖ 6. facit *om EP*. ‖ Plerumque sunt agri quam multi assignati: quorum mensura limitum licet *etc. Boethius p.* 1538. ‖ 7. tamen distant a se alius ab alio *Boethius*. ‖ in peds *A*, in pedes *E et Boethius*. ‖ 8. C ... 10. DC] a CCL. et supra usque ad DC. et infra *P*, C. in ped. cl. in ped. CC. in ped. CCC. in ped. ccclx. in ped. cccclxxx. in ped. d. *E*, c. in pedes. c. l. in pedes. ccxl. in pedes. ccc. in pedes. cccxc. in pedes ccccxx. in pedes. cccclxxx. in pedes. dc. *Boethius: add* sequitur ex ordinem ad latus hoc sequitur ex ordinem quod infra est *A*. ‖ 11. tiberi *A*. *Portus Augusti siue Traiani intellegendus est*. ‖ 12. est assignata *E*. ‖ et *om E*. ‖ aest (*tum spatium sex litterarum*) |timio *A*, exstimio *E*. ‖ 14. romane portum *A*. ‖ aptis *E*. ‖ 15. assignatum *P*. ‖ et *om E*. ‖ oleaginis *E*. ‖ affixos *E*, adfines *P*. ‖ 16. numeris *E*. ‖ assignati *E*. ‖ ad *om E*. ‖ 17. locorum *A*. ‖ loco *AE*, locum *P*. ‖ grecales *E*. ‖ ob] suum *E*. ‖ numero *AP*, numerum *E*. ‖ pondium *A*, podismi sui *P*, podimumque *E*.

custodiendos sunt adpositi. quibus etiam praeceptum est *AEP* ut pali annui sacrificales renouarentur. postea uariis locis deficientibus ueteranis iussu imp. Caesaris Traiani agri terminis lapideis sunt adsignati. qui termini recipiunt mensuram parallelogrammam, et distant a se in ped. DC DCCCXL DCCCCLX ∞XX ∞CC ∞CCCCXL ∞DCLXXX et ∞DCCC. | huius (*P65b*) enim territorii forma in tabula aeris ab imperatore Traiano iussa est describi, quod limitibus normalibus maritimisque sit adsignatus.

pars autem intra Etruriam proxime coloniam Veios omnis limitibus intercisiuis est adsignata, ut supra ostendi. in quo territorio omnis ager iugerationis modum habet collectum, sicut in aere est nominatum. (*E6,17*)

Ager Lunensis ea lege qua et ager Florentinus. li- *E8,26 P* mites in horam sextam conuersi sunt | et ad occidentem *A95* plurimum dirigunt cursus. termini aliqui ad distinctionem numeri positi sunt, alii ad recturas linearum monstrandas. (*E8,29*)

1. custodiendo *AP*, constituti *E*. ‖ adpositi] *hic P addit quae AE habent u.* 4-6, qui termini ... ∞dccc. ‖ quibus ... est] his autem colonis praeceptum ante fuerat *P*. ‖ 3. ueteraneis *E*. ‖ ius *A*. ‖ traiahani *A*, hadriani *P*. ‖ agris termini lapidei *E*. ‖ 4. recipiunnt *A*. ‖ 5. paralelograma *A*, pararegramma *E*. ‖ et *om E*. ‖ destant *P*. ‖ in ped. ... 6. ∞DCCC] in ped. a dc. et supra usque ad ∞dccc. *P*, in ped. cc. dcc. dccc. xl. dcccc. xlx m̄xx. m̄cc· m̄cccc. xl. m̄dc. m̄dcc. m̄dccc. m̄dcccc. *E*, in pedes. dcc. in pedes. d. cccxl. in pedes. d. cccclxii. in pedes. ī. xx. in pedes. ī. cc. in pedes. ī. cccxl. in pedes. ī. ccccxl. in pedes. ī. dc. in pedes. ī. dcc. in pedes. ī. dccc. in pedes. ii. cc. *Boethius p.* 1538. ‖ 6. Cuius enim terrae formam *E*. ‖ 7. aes *A*, aerea *E*. ‖ 8. iussu *A*, inssum *E*. ‖ scribi *E*. ‖ maritimiquae sit *A*, maritimis est *E*. ‖ 9. assignatum *E*. ‖ 10. pars ... 11. ostendi] quomodo et supra hostis quod est iuxta portum *E*. ‖ etruria *A*. ‖ colonia *A*. ‖ 11. omnes *A*. ‖ 12. in quo terrae *E*. ‖ omnes *A*. ‖ habet *om E*. ‖ 13. sicut et in ceteris nominatur *E*. ‖ 14. quae et *A*. ‖ 15. oram *A*, hora *E*. ‖ sexta concussi *E*. ‖ ab occidente *E*. ‖ 16. dirigunt sunt terminalii qui astant in centurio numero posita sunt *E*. ‖ 17. numerum *AP*.

*AE*7,6 *P* Ager Tiferinus in centuriis fuit assignatus. postea iussu imp. Tiberi Caesaris, quis prout occupauit miles, deficientibus, aliis paucioribus est adsignatus. termini pleurici positi, qui rationem obseruationis tantum ostendunt ·(*E*7,9) quam recturam limitum.

*E*7,4 Ager Spellatinus lege Aelia est adsignatus in modum iugerationis. termini lapidei.... distant a se in ped. ∞cc: ʃʅʅ distant a se pd. ∞DCCCCXX, I ꟼI: p. Iʃʅ, ʃ, pd. ĪIC: ʃʅ⊂, pd. II, distant a se ped. ĪICCCC. ea lege et mensura seruari a nostris iussum est.

*E*7,1 Ager Amerinus lege imp. Augusti est assignatus. ueteranis est quidem adiudicatus, et pro aestimio ubertatis legem sunt secuti, ubi termini ambiguum numquam receperant, circa ipsum oppidum. sed extra tertium miliarium lex Caesariana operata est in absoluto. termini siti sunt

1. *Amerinum et Spellatinum ante Tiferinum habet E.* ‖ tifernus *P*, tiberinus *E. est Tifernas Tiberinus.* ‖ est *E.* ‖ designatus *AP.* ‖ 2. iussum imp̄ris sexagenos qui nos pro ut *E.* ‖ occupabiut *A.* ‖ miles deficientibus *AP*, misit plebe deficiente. *E.* ‖ 3. terminis pleropicis *E.* ‖ 4. positi sunt *P*, *om E.* ‖ et in qua obseruatione racionem tantum *E.* ‖ 5. quantum *E.* ‖ rectura *A.* ‖ 6. Colonia *E.* ‖ spelltinvs *A*, pellatinus *P*, spelatinus *E.* ‖ alia *E.* ‖ in modum iugerationis *om P.* ‖ 7. terminis lapideis *E.* ‖ ....] longi semis sales. qui *E*, sunt positi qui *P*, *om A. crassi sunt pedem: si semissem longi, latus est p.* X̄CC. ‖ in *EP*, ⊂ *A.* ‖ 8. ʃʅʅ ... 9. a se ped.] usque *P*, LI. CCCCXX. semis. II. II. *E.* ‖ ʃʅʅ] *i. e. longi dextantem. hoc si uerum est, latus erit* p. X̄V̄Ī DCCCCLX. ‖ I ꟼI] ꟼI *A. sed debet esse* pedem unum septuncem crassi. ‖ p. I ... ĪIC] *crassi pedem unum dodrantem, longi semissem, distant a se p.* ĪIC. *longi semissem, quia* ĪIC *sunt actus* XVII *semis. latus* X̄V̄Ī DCCC. sisʅs pd Ii *A.* ‖ ʃʅ⊂ pd II] *i. e. longi dodrantem* (*latere p.* X̄X̄Ī), *pedes binos crassi.* ‖ 9. et *om E.* ‖ seruare[i] *P.* ‖ 11. armetillus *E.* ‖ est designatus *A.* ‖ et ueteranis quidem adiu[d]igatus *P.* ‖ 12. pro *om E.* ‖ bertatis *A.* ‖ 13. i[a]nbiguum numquam *P*, iniungunt quam *E. an* ambiguum numerum? ‖ reciperant *A*, receperunt *P*, recturam *E.* ‖ 15. est operata *P.* ‖ siti sunt *A*, siti *P*, sunt assignati *E.*

[id est] ʃϛ, p. ʃ, distant a se ped. DCCCC: alii ped., pd. *AEP*
ʃϛϛ, ped. ∞CC: alii p. ϛϛ, ped. ʃϛϛ, ped. ∞CCCCXL. | (*E*7,4)

PARS PICENI. | (*A*)

Ager Anconitanus ea lege qua et ager Florentinus *J*146
est assignatus limitibus Augusteis siue k. et d. uel maritimos aut montanos limites. ab oriente ad occidentem qui in groma sunt designati, qualis diametralis appellatur. de meridie in septentrionem qui circulum secat, uerticalis diagonalis appellatur. nam quaedam pars Tusciae his limitibus et nominibus ab Hetruscorum aruspicum doctrina uel maiorum designatione nuncupantur. ceteri limites iuxta formas et inscriptiones polygoniorum nomina acceperunt, uel ex litteris Graecis. (*J*)

EX LIBRO BALBI PROVINCIA PICENI. *AE*40,2-4

Ager Spoletinus in iugeribus et limitibus intercisiuis *E*40,11.9,20
| est adsignatus ubi cultura est: ceterum in soluto est *A*96

1. id est ʃϛ p ϛ (*interstitium* x *litterarum*) se ped dccc *A*, et distant a se in ped. dcccc *P*, qui distant a se in *E*. *sunt dodrantem crassi, semissem longi. distantiae actuum* VIIʃ. ‖ alii ped. (*i. e. pedales, pedem crassi*) *addidi: A habet interstitium* VII *litterarum.* ‖ pd. ʃϛϛ *A*, *i. e. longi pedem dextantem, om EP.* ‖ 2. ped. *AE*, et *P*. ‖ ali ʃϛʃ ped ʃϛϛ ped *A*, alii a se in p̄ *E*, et *P*. ‖ 4. Ager ... 5. et d.] Prouincia Calabria sine Cardinis uel Decimanos *J*, *qui haec habet ex A, e quo uidentur deperisse uel post p.* 184 *uel post* 192. ‖ 5. siue] sine *P*. ‖ 6. et occidente *P*. ‖ 7. croma *P*. angula croma dicit *idem in margine.* ‖ designati ... 9. diagonalis appellatur] assignati antiqua lege et diagonales appellantur *P*. ‖ diometralis *J*. ‖ 8. in septentrione *J*. ‖ porticalis *J*. ‖ 9. his *om P*. ‖ 10. et *P*, ex *J*. ‖ etruscorum et *P*. ‖ aruspicorum *J*. ‖ 11. magorum *J*, *om P*. ‖ nuncupatione designantur *P*. ‖ 12. forsons *J*. ‖ 14. PROVINCIAE *A*. ‖ *conf. G p.* 169 *in Cingulano, p.* 172 *in Potentino,* 173 *Teramne.* ‖ 15. AGER SPOLITINVS *AP*, Ager spolitanus *E p.* 40, *om E p.* 9. ‖ in rigoribus *P*. ‖ et *om E p.* 9. ‖ limibus limitib. *A*. ‖ inter est adsignatus *A*, inter subsiciuos assignatus est *E p.* 40, est intercisiuis assignatus *E p.* 9, est assignatus intercisiuis *P*. ‖ 16. est *om E*. ‖ in obsoluto *E*, in absoluto remansit. *P*. ‖ est et *E p.* 9.

AEP relictum in montibus uel subsiciuis, quae rei publicae alii cesserunt. nam et multa loca hereditaria accepit eius populus. ager qui a fundo suo tertio uel quarto uicino situs est, in iugeribus iure ordinario possidetur, sicut est (*E* 9,24) Interamnae Flaminiae et Interamnae Paletino Piceni.

Ager Vrbis Saluiensis limitibus maritimis et montanis lege triumuirale. et loca hereditaria eius populus accepit.

Ager Tolentinus item est adsignatus.

Ager Firmo Piceno limitibus triumuiralibus in centuriis est per iugera ducena adsignatus.

Ager Senogalliensis et Potentinus, Ricinensis et Pausulensis, item sunt adsignati.

Ager Cuprensis Truentinus Castranus Aternensis lege Augustiana sunt adsignati.

1. relictus *P*, reliquum *E p.* 40. ‖ uel ... publicae] et subsiciuis quem reges *E p.* 9, suoque ipso iure *E p.* 40. ‖ alii *om EP*. ‖ 2. cesserunt *P*, ces (*add* sa *corr*) censita sunt *A*, censuerunt *E p.* 40, consueuerunt *E p.* 9. ‖ hereditario *E p* 40. ‖ 3. ager ... 5. Piceni *et quae sequuntur usque ad uersum* 14 *post agrum Asculanum P*. ‖ 3. agrum *E*. ‖ qui a] quem *E p.* 9. ‖ qvartvo *A*, quater *E*. ‖ uicinio *P*, uicinus *E p.* 40, uicenus *E p.* 9. ‖ setvs *A*. ‖ 4. sicuti *P*. ‖ est *om E p.* 9, sunt agri *P*. ‖ 5. inter amne *E p.* 9, interamna *AP et E p.* 40. ‖ flamina *E p.* 40, flumine *p.* 9. ‖ inter amne *E p.* 9, inter amna *E p.* 40, inter *AP*. ‖ paletino *A*, palestino *P*, palastino *E p.* 40, palestinae *E p.* 9. Praetutianae *Cluuerius in Italia antiqua p.* 746. ‖ picenensi *E p.* 9. ‖ 6. VRBIS. SAVIENSIS. *A*, lunensis. Ager sentino oppidum *E*. Sentis *G p.* 172. ‖ 7. triumuisale *A*. ‖ et *A*, ex *P*. ‖ eius *om AP*. ‖ 8. tholetinus *P*, TROENTINVS *A*. *conf. G p.* 173. ‖ idem est *AP*, i. *E*. ‖ 9. Ager firmanus triumuiralibus limitibus *E*, *qui haec habet post Auximatem*. *conf. G p.* 170. ‖ 10. est *ante* in *E*, *post* assignatus *P*. ‖ per *om E*. ‖ duc a *A*, cc *P*, *om E*. ‖ 11. *conf. G p.* 171. 171. 172. 172 (173). ‖ sinogalliensis *A*, sinogaliensis *P*, senigallieniensis *E*. ‖ pupotentinus *A*. ‖ recinensis *AE*. ‖ et *om P*. ‖ 12. idem *AEP*. ‖ est assignatus *P*. ‖ 13. *conf. G p.* 168. 169. 169 (172). 172. ‖ Ager cornensis *E*. ‖ trohontinus *P*, K. (*legendum* R. *i. e.* rubrica) trohintinatis *E*. ‖ K. castratus. K. aternensis *E*. ‖ 14. augustea *E*. ‖ est assignatus *E*, assignatus *P*. *hinc P transit ad agrum Hadrianum p.* 227,11.

Ager Anconitanus limitibus Graccanis in centuriis est *AEP* adsignatus.

Ager Ausimatis item est assignatus.

Ager Asculanus locis uariis limitibus intercisiuis est adsignatus, et terminis Claudianis, qui in modum arcellae facti sunt, est demetitus, et aliis ligneis | sacrificalibus. *A* 97 quorum limitum distantia est ped. ∞cc et infra. ceterum in absoluto remansit, et riuorum tenor finitimus obserbatur. ager eius militibus est adsignatus: sed sunt loca quae in assignationem non uenerunt.

Ager Adrianus, item et ager Nursinus et Falerionensis et | Pinnensis, limitibus maritimis et Gallicis quos dicimus *E* 40,5 decimanos et kardines. | nam eorum delimitatio est per *E* 41 rationem arcarum uel riparum. uel canabula et nouerca, quod tegulis construitur. aliis uero locis muros macerias scorofiones congerias carbunculos, et uariis locis termi-

1. *Anconitanum om P, post Tollentinum habet E. conf. G p.* 168. ‖ anchonitanus *E.* ‖ grecanis *E.* ‖ in centuris *A*, per centurias *E.* ‖ 3. *Auximatem om AP. conf. G p.* 168. ‖ idem *E.* ‖ 4. *Asculanum post Spoletinum (hoc est post p.* 226,3) *habet P, ante Cuprensem E.* ‖ ASCVTANVS lococis *A. conf. G p.* 167. ‖ 5. et *om E.* ‖ qui ... 6. facti sunt *P, om AE.* ‖ 6. dimissus *E.* ‖ aliis] *sic AEP*: palis *G p.* 167. ‖ 7. distant per MCCV. *E.* ‖ ceterorum *E*, et ceterum *A.* ‖ 8. in absoluto remansit et *AP*, est *E.* ‖ III. riuorum *P.* ‖ obseruatur *EP.* ‖ 9. is ager *P.* ‖ eius *om AP.* ‖ limitibus *E.* ‖ sed ... 10. uenerunt *om AE.* ‖ 10. assignatione *P.* ‖ 11. Hadrianus *P. conf. G p.* 167. 170 (171). 171. ‖ idem et ager *A, om E*, idem. Ager *P.* ‖ K. nursinus. K. et *E, om AP.* ‖ falerianensis *E*, falernensis *P. conf. Hagenbuchius ad inscript. Orellii* 3118. ‖ 12. K. et pinnensis *E p.* 40,29, Picenensis id est ager *E p.* 40,5, *om AP.* ‖ qui dicuntur *P.* ‖ decimanos dicimus *E p.* 40,29. ‖ 13. decimanus et kardinis *A*, .K. et .D. *P.* ‖ eorum] omne territorium prouinciae Piceni *P.* ‖ declinatio *E* 40,6, limitatio *P.* ‖ 14. ratione *A.* ‖ uel riparum *P et E p.* 40, riparum *E p.* 41, *om A.* ‖ calanabula *A*, canabularum *P*, canalibus *E.* ‖ et *EP*, uel *A.* ‖ 15. tigulis *E p.* 40. ‖ alis *A.* ‖ muros] *add* hermulas *E p.* 40. ‖ macherias *P.* ‖ 16. corofiones *A*, scorpionibus *E.* ‖ congeries *E p.* 40 *et post* macerias *p.* 41.

AEP nos Augusteos, per quorum cursus in Piceno fines terminantur. | (*AE* 40,10. 41,4 *P* 67ᵃ)

P 67ᵇ PROVINCIA VALERIA.

Ager Amiternus. iter populo non debetur. nam ager eius in tetragonon est assignatus per nomina arcarum riparum, macherias scorofiones congerias caruunculos. nam locis montuosis loca saxuosa. termini sunt constituti Tiburtini in effigie tituli in tetragonon, alii trigonii, alii rotundi in effigie columnae. quorum mensura licet diuersa sit, tamen distant a se in pedibus CCXXX, in p. CCCXL, in p. CCCCXX, in p. DCLX, in p. DCLX, in p. DCCXC, in p. DCCXC, in p. DCCCCXX, in p. ∞CC, in p. ∞CCCCXL, in p. II, in p. IICCCCL. interiectis locis petrae natiuae signatae inueniuntur, aut certe saxa constituta sunt, quae et ipsa sine dubio finitima obseruanda sunt.

Ager Aucias ea lege est assignatus qua et ager Amiternus.

Ager Corfinius lege Sempronia est assignatus. iter populo debetur ped. LXXX. cuius agri mensura in tetragonon uariis locis est collecta, et termini silicei sunt appositi, quorum distantia est in p. DCCXX, in p. DCCCLX. hoc in locis montuosis: in quibus alii iuxta naturam loci spissiores sunt, id est sine mensura sunt appositi. et interiectis locis muros, macherias, lacos conuallium, aras, canabula, quod tegulis construitur.

1. Augusteos *om P*: *add* et diuersis metallis materiae ligneae uel saxorum *E p.* 40. ‖ per *om P* et *E p.* 40. ‖ cursus] nomina *E p.* 41, cursus p. IICCCC. *E p.* 40. ‖ fines in piceno *E p.* 40. ‖ terminantur] *add* ita et per tusciam *P*, licet generaliter requirendum est *E p.* 40. 5. per omnia *P.* ‖ 8. tituli] *id est nominis sui.* lapides non scripti et in effigie Termini positi *apud Nipsum p.* 3 *A.* terminos cursorios in effigiem tituli constitutos *p.* 68ᵇ *P.* ‖ 11. *sic P.* ‖ 14. sacra *P.* ‖ 16. ueios *P. correxit Holstenius.* ‖ 18. *conf. G p.* 170. ‖ 21. dccxx *P*, dcxx *G p.* 170. ‖ 25. constituitur *P.*

Colonia Superaequana. | ager eius ueteranis est assignatus: sed postea Verus et Antoninus et Commodus aliqua priuatis concesserunt. *P* 68ᵃ

Colonia Peltuinorum. iter populo non debetur. ager eius limitibus intercisiuis est assignatus.

Marsus municipium licet consecratione ueteri maneat, tamen ager eius intercisiuis limitibus est assignatus.

Colonia Solomontina ea lege est assignata qua et Corfinius. (*P* 68ᵃ)

EX COMMENTARIO CLAVDI CAESARIS SVBSEQVITVR, QVI SEORSVM DESCRIPTVS EST. *A* 97

CIVITATES CAMPANIAE EX LIBRO REGIONVM. *P* 69ᵃ

Aquinum, muro ducta colonia, a triumuiris deducta. iter populo debetur ped. XXX. ager eius perennis limitibus est adsignatus. *E* 9,26

Abellinum, muro ducta colonia, deducta lege Sempronia. iter populo non debetur. ager eius ueteranis est adsignatus.

Antium. populus deduxit. iter populo | non debetur. ager eius in lacineis | est adsignatus. *A* 98 *E* 10

Acerras, muro ducta colonia. diuus Augustus deduci iussit. iter populo debetur ped. LXXX. ager eius in iugeribus militibus est adsignatus. 21

1. *conf. G p.* 172. ‖ 2. seuerus *P.* ‖ 4. feltinorum *P. conf. G p.* 171, *ubi est* Plentinus. ‖ 6. *Alba ad Fucinum lacum. conf. G p.* 171. 7. intercisiuis] in tribus *P.* ‖ 8. *Sulmonensium nomen mire deprauatum, nisi hic praeterea latet* Atina. Solmona *extat in G p.* 174 *in Samnio.* ‖ 10. 11. Quiscorum *A. correxit Frid. Ad. Ebertus in bibl. Guelferb. codicibus classicis p.* 7. ‖ 12. ciuitatis *A.* ‖ 13. Aqvino *AE.* ‖ a *om A.* ‖ triumuiros *A*, lege triumuirale *E.* ‖ 14. xxx *AP*, lxxx *P.* ‖ militibus *EP.* ‖ 15. assignatus est *P.* ‖ 16. abellino *AE.* ‖ deducta *om E.* ‖ simproniana *E.* ‖ 17. ueteraneis *E.* ‖ 21. Agerras *P*, Nuceria *E.* ‖ murro *P.* ‖ 22. iussit *om E.* ‖ 23. militibus *om E*, militi *P.*

AEP Atella, muro ducta colonia, deducta ab Augusto. iter populo debetur ped. cxx. ager eius in iugeribus est adsignatus.

Atina, muro ducta colonia. deduxit Nero Claudius. iter populo non debetur. ager eius pro parte in lacineis et per strigas est adsignatus.

Alatrium, muro ducta colonia. populus deduxit. iter populo non debetur. ager eius per centurias et strigas est adsignatus.

Aricia, oppidum. lege Sullana est munita. iter populo non debetur. ager eius in praecisuris est adsignatus.

Asetium, muro ducta lege triumuirale. iter populo non debetur. ager eius militi est adsignatus.

A 99 Anagnia, | muro ducta colonia. iussu Drusi Caesaris populus deduxit. iter populo non debetur. ager eius per strigas est ueteranis adsignatus.

Abella, municipium. coloni uel familia imperatoris Vespasiani iussu eius acceperunt. postea ager eius in iugeribus militi est adsignatus.

Afile, oppidum. lege Sempronia in centuriis et in lacineis ager eius est adsignatus. iter populo non debetur.

1. deducta ... 3. adsignatus *om E.* ‖ 2. pedes *P.* ‖ 4. Atina ... colonia *om E.* ‖ nero claudius deduxit *E.* ‖ Claudius] *add* caesar *P.* ‖ 6. et *AE*, pro parte in *P.* ‖ per *om AEP.* ‖ striga *P.* ‖ 7. Alatrum *E.* ‖ ductum *AP.* ‖ populus *A*, aug̅ *E.* ‖ 10. leges *A.* ‖ sulana *A*, sublana *E*, syllana *P.* ‖ munitum *P.* ‖ 11. praecisurias *A*, praecisura *P.* ‖ 13. asetivm (*nomen mihi ignotum*) *AP:* etiam *E*, *qui omittit cetera.* ‖ 14. limitibus *P.* ‖ 15. *Anagniam om E.* ‖ 17. ueteranis est *P.* ‖ 18. Abella *om E.* ‖ colonia *P*, coloniae *E.* ‖ familiae *E.* ‖ 19. iussum *E.* ‖ eius *om AE.* ‖ eius in ... 20. adsignatus *om E.* ‖ eius *om P.* ‖ 21. Afile ... et *om E.* Afulani *codices Plinii n. h.* 3,5,9. ‖ 22. est *om P.* ‖ non *om E.*

Ardea, oppidum. imperator Adrianus censiit. iter po- *AEP*
pulo non debetur. ager eius in lacineis est adsignatus.

Allifae, oppidum muro ductum. ager eius lege tri-
umuirale est adsignatus. iter populo non debetur.

Beneuentum, muro ducta colonia Concordia. deduxit
Nero Claudius Caesar. iter populo non debetur. ager
eius lege triumuirale ueteranis est adsignatus.

Bouianum, oppidum. lege Iulia milites deduxerunt
sine | colonis. iter populo debetur ped. x. ager eius per *A* 100
centurias et scamna est adsignatus.

Bobillae, oppidum. lege Sullana est circum ducta.
iter populo non debetur. agrum eius ex occupatione mi-
lites ueterani tenuerunt in sorte. (*E* 10,15)

Casentium, muro ducta lege triumuirale. iter populo *E* 9,25
non debetur. ager eius militibus est adsignatus. (*E* 9,26)

Calagna, muro ducta colonia. iussu Drusi Caesaris
populus deduxit. iter populo non debetur. ager eius ue-
teranis est adsignatus.

Capua, muro ducta colonia Iulia Felix. iussu impe- *E* 10,15
ratoris Caesaris a uiginti uiris est deducta. iter populo

1. ardia *A*, eam rem *E*. ‖ hadrianus *P*. ‖ censiit *AP*, consuit *E*. ‖ 3. alifae *A*, Allio *E*. ‖ ducta lege triumuirale est assignatus ager eius. *E*. ‖ 6. CL. CAES. *P*. ‖ 7. a lege *E*. ‖ ueteraneis *E*. ‖ 8. bobianvm *AP*, Bonianum *E*. *conf. G p.* 173. *eadem de Aufidena G p.* 173. ‖ 9. sine *om E*. ‖ colonis ... ped.] iter | colonis populo iter non debetur quam ped *A*. ‖ 11. bobilla *A*, Bobile *P*, Bobilem *E*. ‖ syllana *P*, sublana *E*. ‖ circum datum *P*, circum datus *A*. ‖ 12. iter ... debetur *om P*. ‖ ager *A*. ‖ 13. ueteranci *E*. ‖ 14. *Casentium om P. conf. G p.* 169 *in Piceno*. casentivm *A*, Cassino *E*. ‖ a lege triumuirale in iugeribus est assignata. iter populo non debetur. *E*. ‖ 16. *Calagnam om EP. ea est, nisi fallor,* Calemna *siue* Celemna *Vergilii Aen.* 7,739. ‖ 19. deducta *A*. ‖ felis *A*. ‖ 20. uiros *A*. ‖ est assignata *E*.

AEP debetur ped. c. ager eius lege Sullana fuerat adsignatus: postea Caesar in iugeribus militi pro merito diuidi iussit.

P 70a Calatia, oppidum. muro ducta. iter populo debetur ped. LX. coloniae Capuensi a Sulla Felice cum territorio suo adiudicatum olim ob hosticam pugnam.

A 101 Caudium, oppidum. muro ducta. iter populo debetur ped. L. a Caesare Augusto coloniae Beneuentanae cum territorio suo est adiudicata. ager eius ueteranis fuerat adsignatus, postea mensuratus limitibus est censitus.

Cumis, muro ducta colonia, ab Augusto deducta. iter populo debetur ped. LXXX. ager eius in iugeribus ueteranis pro merito est adsignatus iussu Claudi Caesaris.

Calis, municipium muro ductum. iter populo non debetur. ager eius limitibus Graccanis antea fuerat adsignatus, postea iussu Caesaris Augusti limitibus nominis
(*E 10,25*) sui est renormatus.

E 8,29 Casinum, oppidum. milites legionarii deduxerunt.
E 9 iter populo non debetur. | nam eidem militi ager eius in
(*E 9,1*) praecisura est adsignatus.

E 10,25 Capitulum, oppidum, lege Sullana est deductum. iter populo non debetur. ager eius pro merito . . . .

1. syllana *P*, sublana *E*, *ut solent.* ‖ fuerit *E.* ‖ 2. postea *om E.* ‖ a cesare (*add* aug *E*) in iugeribus militi (militibus *E*) diuidi iussus (iussum *E*) est pro merito. *EP.* ‖ 4. colonia *P.* ‖ capuensis a sylla *P*, cupiensia *E.* ‖ cum] comite *E.* ‖ 5. adiudicata *EP.* ‖ olim *om EP.* ‖ ab *A*, ad *P*, *om E.* ‖ 6. Claudium *E.* ‖ ductum *P.* ‖ 7. pedes *P*, per p. *E.* ‖ benuentumue *A.* ‖ 8. est addicta *P*, *om E.* ‖ ueteraneis *E.* ‖ est *EP.* ‖ 9. postea] *add* est *A.* ‖ militibus *P.* ‖ 10. moro *A.* ‖ colonia *om P.* ‖ 11. ueteraneis *E.* ‖ 12. pro merito *om E.* ‖ claudi *A*, imp *P*, *om E.* ‖ 13. Callis *E.* ‖ ducta *E.* ‖ 14. gracchanis *P*, grecanis *E.* ‖ ante *E*, *om P.* ‖ fuerant *A.* ‖ 15. militibus *AE.* ‖ nominis eius *P*, *om E.* ‖ 17. Cassium *E.* ‖ militi regionarii diuiserunt. *E.* ‖ 18. eide *A*, idem *E*, ei *P.* ‖ 19. praecisuras *A.* ‖ 20. Capitolum *E.* ‖ le sullana *A.* ‖ 21. ager eius pro merito *E*, *om AP.*

et quis prout agrum occupauit tenuit; sed postea Caesar *AEP*
limites | formari iussit pro merito. *A*102

Castrimonium, oppidum, lege Sullana est munitum.
iter populo non debetur. ager eius ex occupatione tene-
batur: postea Nero Caesar tribunis et militibus eum ad-
sig|nauit. (*E*11,1)

Cereatae Mariana, municipium. familia Gai Mari ob- *E*8,21
sidebat: postea a Druso Caesare militibus et ipsi familiae
in iugeribus est adsignatum. iter populo non debetur. (*E*8,21*P*)

Cadatia, oppidum, lege Graccana est munitum ager *E*11,1
eius ueteranis est adsignatus. iter populo non debetur.

Diuinos, municipium. familia diui Augusti condidit, *P*
et ager eius isdem est adsignatus sine lege.

Esernia, colonia deducta lege Iulia. iter populo de-
betur ped. x. ager eius limitibus Augusteis est adsignatus.

Frusinone, oppidum. muro ducta. iter populo non *E*9,1
debetur. ager eius ueteranis est adsignatus.

Forum Populi, oppidum muro ductum. iter populo
debetur ped. xv. limitibus Augusteis ager eius in iugeri-

1. et *A*, *om EP*. ‖ quis prout *om E*. ‖ agrum occupabit *A*, occupauit agrum *P*, occupauit et non *E*. ‖ tenet et postea *A*. ‖ cesar *E*, *om AP*. ‖ 2. formari *AP*, reformari *E*. ‖ 3. castri. Immonium *E*. Castrum Inui *Vergilio*: Castrimonienses *dicit Plinius*. ‖ est *om E*. ‖ 5. et limitibus *A*, militum *P*. ‖ 7. Caerente *P*, Cetera *E*. ‖ marina *A*, timarena *E*. ‖ familia. Familia *E* ‖ gai *A*, c. *P*, *om E*. ‖ 8. ab urso *E*. ‖ *an* ipsius?‖ ‖ 9. adsignatus *A*. ‖ 10. *Cadatiam om P*. ‖ Galatium *E*. Caieta *Holstenius*. ‖ grecana *E*. ‖ 11. ueteraneis *E*. ‖ 12. Diuinus *E*. Dirinos *habet in regione secunda Plinius n. h.* 3,11,16. ‖ 13. et *om EP*. ‖ idem *P*, ueteraneis *E*. ‖ 14. *conf. G p.* 173. ‖ iuliana *E*. ‖ 15. ped. L. *G p.* 174, *ubi alia addita*. ‖ ager eius *om E*. ‖ limib. *A*. ‖ est augusteis *P*. ‖ assignatum *E*. ‖ 16. *Frusinonem post Forum Popili et Ferentinum A*. ‖ Frusinono *P*, Fresenona *A*, Frisinona *E p.* 11, Fraxinonam *E p.* 9. ‖ ductum *P et E p.* 11. ‖ non debetur] *add* p̄ xii *E p.* 9. ‖ 17. ueteraneis *E*. ‖ est *om E p.* 9. ‖ 18. Populi] *uide Huschkium ad Ciceronis Tullianam p.* 122. 374. ‖ 19. non debetur p̄ xii. *E p.* 9.

AEP bus est adsignatus. nam imperator Vespasianus postea
(*E* 11,7) lege sua agrum censiri iussit.

A 103 Ferentinum, oppidum muro ductum. iter populo non
debetur. ager eius perennis limitibus pro parte in iuge-
(*E* 9,6) ribus et in lacineis est adsignatus.

E 11,18 Fabrateria, muro ducta. iter populo non debetur.
ager eius iure ordinario est diuisus.

Fundis, oppidum muro ductum. iter populo non debetur. ager eius iussu Augusti ueteranis est cultura adsignatus: ceterum in eius iure et in publicum resedit.

Formias, oppidum. triumuiri sine colonis deduxerunt. iter populo non debetur. ager eius in absoluto resedit. pro parte in lacineis est adsignatus. finitur terminis siliceis et Tiburtinis.

Gauis, oppidum lege Sullana munitum. ager eius militi ex occupatione censitus est. iter populo non de-
(*E* 11,22) betur.

A 103 *E* 8,24 Interamna, oppidum, muro ducta a triumuiris est mu-
nita. iter populo non debetur. ager eius militi metyco
(*E* 8,26) est adsignatus in lacineis limitibus intercisiuis.

E 11,22. *P* 71a Laurum Lauinia | lege et consecratione ueteri manet.
ager eius ab imppp. Vespasiano Traiano et Adriano in lacineis est adsignatus. iter populo non debetur.

2. censiri *A*, censeri *EP*. ‖ 3. ferentivm *A*. ‖ 4. militibus *EP*. ‖ 5. et *om E*. ‖ 6. fabreteria *A*, Fabriateria *E*. ‖ 9. agri *P*. ‖ eius sub aug̅ ueteraneis est cultura *E*, eius cultura iussu aug̅. ueteranis est *A*. ‖ assignata *EP*. ‖ 10. in cetera eius ius publicum, resedit *P*. ‖ 11. *Formias om E*. ‖ 12. populo *A*, p̅ p̅ *P*. *sic aliquotiens*. ‖ 13. et pro *P*. ‖ finitur ... Tiburtinis *om P*. ‖ 15. munitus *AE*, est munitum *P*. ‖ 16. est *om A*. ‖ 17. *add* ager militi metyco est adsignatus in laceneis limitib. intercisiuis *A*. ‖ 18. iteramne *A*, Item *E*. ‖ ducta *P*, ductam *A*, ductum *E*. ‖ a tribus munita *E*. ‖ 19. metyco *P*, menticio *A*, modico *E*. ‖ 21. labiniae *P*, libani *E*. ‖ manet *EP*, namet *A*. ‖ 22. hadriano *P*. ‖ 23. laceneis *A*. ‖ iter ... debetur *om E*.

Liternum, muro ductum, colonia ab Augusto deducta. *AEP* iter populo debetur ped. CXX. ager eius in iugeribus ueteranis est adsignatus.

Lanuuium, muro ductum, colonia deducta a diuo Iulio. ager eius limitibus Augusteis pro parte est adsignatus militibus ueteranis, et pro parte uirginum Vestalium lege Augustiana fuit. sed postea imp. Hadrianus colonis suis agrum adsignari iussit.

Liguris Bebianus et Cornelianus, muro ductus triumuirale lege. iter populo non debetur. ager eius post bellum Augustianum ueteranis | est adsignatus. *A* 103

Minturnas, muro ducta colo|nia, deducta a Gaio Cae- *E* 12 sare. iter populo non debetur. ager eius pro parte in iugeribus est adsignatus: ceterum in absoluto est relictum. (*E* 12,2)

Neapolim, muro ducta. iter populo debetur ped. LXXX. *E* 9,8 sed ager eius Sirenae Parthenopae a Grecis est in iugeribus adsignatus, et limites intercisiui sunt constituti, inter quos postea et miles imp. Titi lege modum iugerationis ob meritum accepit.

Nuceria Constantia, muro ducta colonia, deducta iussu imp. Augusti. iter populo debetur ped. LX. ager

1. Liternum ... deducta *om E.* ‖ moro ducta colonia a diuo aug. deducta *P.* ‖ 4. lanvivm *A*, Lanubium *E.* ‖ diuo iulio *AE*, iuliano *P.* ‖ 6. et *om P.* ‖ 7. augustina data fuit *E.* ‖ hadrianus imp *A.* ‖ 9. liguriis *A.* Ligures qui cognominantur Corneliani et qui Bebiani *apud Plinium in secunda regione.* ‖ ueuianus *E.* ‖ ductos *A.* ‖ triumuirali lege *E*, lege triumuirale *P.* ‖ 12. mentvrna *A*, Mynturna *P.* ‖ caecare *A.* ‖ 14. abssoluto *A*, obsoluto *E.* ‖ relictus *A.* ‖ 15. *Neapolim post Puteolos A.* ‖ non debetur *E.* ‖ 16. syriae palestinae a *A*, seriae palestinae a *E*, syria et palestinae *P.* ‖ grecis iugeribus est assignatus *E.* ‖ 17. interciui *A.* ‖ 18. milis *P*, milites *E.* ‖ 19. ob] hoc *E.* ‖ acceperunt *E.* ‖ 20. Nouerca uel nuceria constantina *E.* ‖ colonia deducta *om E.* ‖ 21. aug. *A.*

AEP eius limitibus Iulianis lege Augustiana militibus est ad-
(*E*9,13) signatus, et alibi in absoluto resedit.

*E*12,8 Nola, muro ducta colonia Augusta. Vespasianus Aug. deduxit. iter populo debetur ped. cxx. ager eius limitibus Sullanis militi fuerat adsignatus, postea intercisiuis
(*E*12,4) mensuris colonis et familiae est adiudicatus.

*E*9,6 Ostensis ager ab imppp. Vespasiano Traiano et Hadriano, in precisuris, in lacineis, et per strigas, colonis eorum est adsignatus. sed postea inppp. Verus Antoni-
(*E*9,8) nus et Commodus aliqua priuatis concesserunt.

*E*12,4 Puteolis, colonia Augusta. Augustus deduxit. ex uno
*A*106 latere | iter populo debetur ped. xxx. ager eius in iugeribus ueteranis et tribunis legionariis est adsignatus.

Praeneste, oppidum. ager eius a quinque uiris pro parte in iugeribus est adsignatus [ubi] cultura [est]: ceterum in absoluto est relictum circa montes. iter populo non debetur.

Priuernum, oppidum muro ductum, colonia. miles deduxit sine colonis. iter populo debetur ped. xxx. ager eius pro parte cultu in iugeribus est adsignatus: ceterum in lacineis uel in soluto remansit.

Surrentum, oppidum. ager eius ex occupatione tene-

1. militibus *P.* ‖ agustiana *A*, aug̃ *E.* ‖ militibus est *A*, limites *E*, est *P.* ‖ assignati *E.* ‖ 2. in soluto *P.* ‖ resident *E.* ‖ 3. mvro cincta *A.* ‖ agusta *A.* ‖ 5. militi *om E.* ‖ iterciuos *A*, intersiciuis *P.* ‖ 6. mensouris *A.* ‖ colonis et *om E.* ‖ 7. Hostensis ager *E*, ager ostensis *A.* ‖ adriano imp̄ cisuris et lacineis et strigas *E.* ‖ 9. inp̄p̄p̄ *A*, *om EP.* ‖ seuerus *A*, seuerus et *EP.* ‖ antoninus commodius *E.* ‖ 11. Puteoli *P.* ‖ agusta *A.* ‖ 13. et] ex *E.* ‖ 14. Preneste *EP.* ‖ eius *om P.* ‖ quinque] ʟ. *E.* ‖ uiros *A.* ‖ 15. ubi *et* est *om EP.* ‖ 16. obsoluto *E.* ‖ est remissum *E*, remansit *P.* ‖ 17. non] n̄ *A.* ‖ debet *P.* ‖ 18. pribernvm *A.* ‖ miles] militibus *E.* ‖ 19. xx. *E.* ‖ 20. cultum *P*, cultus *E.* ‖ assignatum *P.* ‖ 22. svrrentinvm *AE.* ‖ oppidum muro ductum *E.* ‖ eius *om P.* ‖ ex occupatione tenebatur *om E.* ‖ teuetur *P.*

batur a Grecis ob consecrationem Mineruae. sed et mons Sirenianus limitibus pro parte Augustianis est adsignatus. ceterum in soluto remansit. iter populo debetur ubi Sirenae. *AEP*

Suessula, oppidum, muro ducta. lege Syllana est deducta. ager eius ueteranis limitibus Syllanis in iugeribus est adsignatus. iter populo non debetur. *A* 107

Sinuessa, oppidum, muro ducta. iter populo non | debetur. ager eius in iugeribus limitibus intercisiuis militibus est adsignatus. *P* 78a

Suessa Aurunca, muro ducta. lege Sempronia est deducta. iter populo non debetur. ager eius pro parte limitibus intercisiuis et in lacineis est adsignatus.

Saepinum, oppidum, muro ductum. colonia ab imp. Nerone Claudio est deducta. iter populo debetur ped. L. ager eius in centuriis Augusteis est adsignatus.

Sora, muro ducta colonia, deducta iussu Caesaris Augusti. iter populo debetur ped. XV. ager eius limitibus Augusteis ueteranis est adsignatus.

Signia, muro ducta colonia, a militibus et triumuiris munita. iter populo non debetur. ager eius in praecisuris limitibus triumuiralibus | est adsignatus. *A* 108

Setia, muro ducta colonia. triumuiri munierunt. iter

1. graecis absconsae ratione *E.* ‖ consecratione neruae *A.* ‖ montes *AEP.* ‖ 2. syrenianos *A*, sirenianos *EP.* ‖ augusteis pro parte *E.* ‖ est *om EP.* ‖ assignatos *P.* ‖ 3. in obsoluto *E.* ‖ non debetur *P*, debetur p. xv. *E.* ‖ syrenae *A*, serenae *E.* ‖ 5. svesvala *A*, Suessola *P.* ‖ ductum *P.* ‖ lege ... deducta] iter populo non debetur *E.* ‖ deductum *P.* ‖ 6. ager eius in iugeribus limitibus intercisiuis militibus est assignatus. iter *etc. E.* ‖ 9. militi *P*, *om E.* ‖ 11. arunca *E*, arrunca *P.* ‖ simproniana *E.* ‖ 13. et in lacineis *om E.* ‖ 14. *Saepinum om E.* ‖ sepinvm *A.* ‖ ductam *A.* ‖ a nerone *P.* ‖ 15. et claudio *A.* ‖ 18. eius in limitibus *P.* ‖ 20. segnia *AP.* ‖ 21. praecisuras *EP.* ‖ 23. triumuiralium lege est munita. *E.*

AEP populo debetur ped. xv. ager eius in soluto ex occupatione a militibus tenetur.

Telesia, muro ducta colonia, a triumuiris deducta. iter populo debetur ped. xxx. ager eius limitibus Augusteis in nominibus est adsignatus.

Teanum Siricinum, colonia deducta a Caesare Augusto. iter populo debetur ped. LXXXV. ager eius militibus metycis nominibus IIIICL limitibus Augusteis est ad- (*P*) signatus.

Tusculi oppidum muro ductum. iter populo non debetur. ager eius mensura Syllana est adsignatus.

Terracina, oppidum. iter populo non debetur. ager eius in absoluto est dimissus.

P Terebentum, oppidum. ager eius in praecisuras et *E*13 strigas est | adsignatus post tertiam obsidionem limitibus Iulianis. iter populo non debetur.

*A*109 *E*12 Trebula, municipium. iter populo non debetur. ager eius limitibus Augusteis in nominibus est adsignatus.

*E*13 Vellitras, oppidum, lege Sempronia fuerat deductum: postea Claudius Caesar agrum eius limitibus Augusteis censitum militibus eum adsignari iussit.

1. pedes XVI. *P.* ‖ soluto *non totum a prima manu A*, obsoluto *E.* ‖ 3. Thelesia *P.* ‖ a triumuiros *A.* ‖ 4. xx. *E.* ‖ 5. in *om P.* ‖ omnibus *E.* ‖ 6. Theanum *P.* ‖ siricivm *A.* ‖ a *om A.* ‖ 7. ped. xxxv *P.* ‖ limitibus *E.* ‖ 8. meticis *A*, metricis *E.* ‖ hominibus *AEP.* ‖ IIIICL limitibus Augusteis *om A.* ‖ 10. *Tusculo et Terracina omissis Trebulam ante Terebentum habet P; Trebulam Terracinam Tusculum Terebentum E.* ‖ ductam *A.* ‖ 11. sillana *E.* ‖ 12. tercina *A*, Terracena *E.* ‖ ager eius mensura in soluto est demissum *A.* ‖ 14. Terebintum *E.* Treuentinates *apud Plinium n. h.* 3, 12, 17 *in regione quarta.* ‖ praecisura *P.* ‖ 15. pos *A.* ‖ tertia *AP.* ‖ obsidione *P.* ‖ militibus iuliani *A.* ‖ 16. pop. n. *P.* ‖ 17. Tremula *P*, Tribule *E. conf. G p.* 172. ‖ 18. limitibus augusteis in omnibus *E*, mensura syllana *P.* ‖ 19. Bellitras *E.* ‖ simproniana *E.* ‖ 20. Claudius Caesar *om P.* ‖ 21. eum] *add* caesar *P.*

Vlubra, oppidum, a triumuiris erat deducta: postea a Druso Caesare est inruptum. ager eius in nominibus est adsignatus. iter populo non debetur. *AEP*

Volturnum, muro ductum. colonia iussu imp. Caesaris est deducta. iter populo debetur ped. xx. ager eius in nominibus uillarum et possessorum est adsignatus.

Venafrum, oppidum. quinque uiri deduxerunt sine colonis. iter populo debetur ped. xx. ager eius in lacineis limitibus intercisiuis est adsignatus. sed et summa montium iure templi Ideae ab Augusto sunt concessa.

Verulae, oppidum muro ductum. ager eius limitibus Gracchanis in nominibus est adsignatus, ab imp. Nerua colonis est redditus.

HVIC ADDENDAS MENSVRAS LIMITVM ET TERMINORVM EX LIBRIS AVGVSTI ET NERONIS CAESARVM, SED ET BALBI MENSORIS, QVI TEMPORIBVS AVGVSTI OMNIVM PROVINCIARVM | ET FORMAS CIVITATIVM ET MENSVRAS COMPERTAS IN COMMENTARIIS CONTVLIT ET LEGEM AGRARIAM PER DIVERSITATES PROVINCIARVM DISTINXIT AC DECLARAVIT. *A* 110 (*AP* 72b)

Ager Carsolis. iter populo non debetur. usque ad muros priuati possident montes [possident] nomine Ro-

1. Lubra *E.* ‖ at triuiros *A.* ‖ est *P.* ‖ potea *A.* ‖ 2. in omnibus *E.* ‖ 4. Vulturnum *EP.* ‖ ducta *P.* ‖ 5. non debetur *A.* ‖ 6. in omnibus est assignatus uillarum et possessorum. *E.* ‖ 7. Beneafrum *E.* ‖ 9. et *om A.* ‖ suma *A.* ‖ 10. templi deae *A*, templo ideae *P*, templorum *E.* ‖ sunt *ante* ab augusto *EP.* ‖ censita *E.* ‖ 11. Verule *E.* ‖ 12. grecanis in omnibus *E.* ‖ ab *om E.* ‖ 13. termini uero non unam mensuram inter se continent iubente augusto caesare balbo mensori qui omnium prouinciarum mensuras distinxit ac declarauit perquo testimonia suprascripta fines locorum terminantur. *Boethius p.* 1540. ‖ 14. ex libris ... 16. prouinciarum *om A.* ‖ 15. libro *E.* ‖ et neronis et caesarum *E.* ‖ balui *E.* ‖ 17. ET FORMAS ... 19. DECLARAVIT *litteris maximis, iisque capitalibus, non uncialibus, A.* ‖ 17. ciuitatum *EP.* ‖ 18. DIVERSATIS *A*, uniuersitatem *E.* ‖ 19. DEXTEXIT *A.* ‖ *add* EXP. FELICITER *A.* ‖ 20. *conf. G p.* 169. ‖ 21. montes possident] sunt etiam montes *G p.* 169. ‖ romano *E.*

E manos, qui usque ad sura deficiunt. in quibus montibus positi sunt rotundi termini . . . . . . iugis montium, ripis, per deuexa loca, arboribus, diuergiis aquarum, uel uniuersa positione terminorum. in campis uero terminos quadratos, cursorias spatulas, uel metas assignatur. inter- (*E* 13,15) iectis locis arcas et monumenta, uel alia testimonia. |

E 41,5 Camerinum, muro ducta. iter populo non debetur.

Matilica, oppidum. iter populo debetur ped. LXXX.

Septempeda, oppidum. iter populo non debetur.

Ager Atteiatis. oppidum. populo iter non debetur. nam agri eorum intercisiuis limitibus sunt assignati et in centuriis. per quorum limitum sunt ped. ∞CCCC ∞DC $\overline{\text{II}}$CC $\overline{\text{II}}$CCCC $\overline{\text{II}}$D. eorum cursus est per rationem arcarum riparum canabularum uel nouercarum. et uariis locis ter- (*E* 41,13) minos Augusteos.

P 68b PROVINCIA DALMATIARVM.

In diuersas regiones siue uocabula, uicos uel possessiones, haec sunt testimonia agralia diuidentia. in montibus et per loca arida et confragosa petras signatas inuenimus, summa montium, terminos Augusteos, id est ro-

1. qui montes ad suram finem habent. *G p.* 169. ‖ 2. finitur enim *G p.* 169. ‖ montium *G p.* 169, limites *E.* ‖ rupis diuersa loca *E.* ‖ 3. diuersis *E.* ‖ 4. in campos *E.* ‖ 5. cursorios *E.* ‖ *fortasse* uel petras signatas. ‖ 6. momenta uel in alia *E.* ‖ 7. *Camertes et Matilicates Plinio in regione sexta. conf. G p.* 171. ‖ Camerino *E*, Kamerinus *G p.* 171. ‖ 8. Matelicas *E.* ‖ pedes *E.* ‖ 9. *in regione quinta. conf. G p.* 172. ‖ 10. *Attidiates in regione sexta apud Plinium n. h.* 3, 14, 19. *conf. G p.* 167. alteiati *E.* ‖ 11. intercisiuis] tribus *E. sic et G p.* 167. ‖ 12. per ... sunt] quorum limitatio pedaturae haec est *G p.* 167. *fortasse* quorum limitum pedaturae sunt ‖ 13. eorum *E*, nam aliorum *G p.* 167. ‖ ripa canabola uel nouercpe *E.* ‖ 17. In] Signa limitum finalium in *Boethius p.* 1539. ‖ uocabula] loca, territoria *p.* 212,1. ‖ 18. sunt inter utrosque possessores testimonia *Boeth.* ‖ diuidenda *Boeth.* ‖ 19. et per *om Boeth.* ‖ inuenimus *Boeth.*, inueniuntur *P.*

tundos in effigiem columnae, aliquos littera signatos (alii *P* uero non sunt signati), arcas finales, grumos, arbores ante missas, intactas a ferro, congerias, macherias, id est ubi saxa collecta ab utrisque partibus limites dederunt, petras, sacrificales aras. in quibus locis arbores intactae stare uidentur, in his locis ueteres sacrificium faciebant. per certa loca uiae militares finem faciunt, alibi uero deuexa montium, id est per latera montium ripae currentes, finem faciunt. aliquando monumentis sepulchris. terminos cursorios in effigiem tituli constitutos, et in trigonium. per certa loca riui et canabulae et nouercae, scorofiones. ubi duo fines cuneati se iungunt, si forte, in campestribus locis. ubi agri in planitia sunt, in iugeribus assignata sunt. praetereo uicum Saprinum et Cliniuatium, in terra uoratos et Sardiatas, testimoniis diuidi ripis, riuis, arboribus ante missis, ut supra dixi. ..... loca sacrificales, tumor terrae | in effigiem limitis constitutus. aliquotiens *P* 69a

1. aliqna *P.* ‖ signati *P.* ‖ alii ... 2. signati *om Boeth.* ‖ 2. grumos] in partibus grumos id est congeriem petrarum *Boethius.* ‖ 3. congeriem *Boeth.* ‖ macheriae *P*, maceriae *Boeth.* ‖ 4. partibus *Boeth., om P.* ‖ limitem faciunt item petras *Boeth.* ‖ 6. in quo loco ueteres errantes *Boeth.* ‖ per certa loca] certa loca *P*, alio loco *Bo.* ‖ 7. faciunt qui termino muniuntur. alia uero deflexa montium id est pro latere montis ripae *Bo.* ‖ 9. monumentis sepulchris *P*, sepulchra finem faciunt *Bo.* ‖ sunt termini cursorii *Bo.* ‖ 10. constituti *Bo.* ‖ et in trigonium *om Bo.* ‖ per *om P. et Bo.* ‖ 11. riui finales cunabulae uel nouercae quod tegulis construitur scorpiones *Bo.* ‖ 12. in campestria loca *Bo.* ‖ 13. in planitie sunt constituti in iugeribus adsignata inueniuntur. *Bo.* ‖ 14. praetereo ... Cliniuatium *om Bo.* ‖ Praeterea *P.* ‖ in ..: 15. riuis] item inter uoratos ripis *Boethius. fortasse* item Tariotas *uel* Autariatas. *apud Plinium n. h.* 3, 22, 26 *sunt* Sardiates. ‖ 16. ante missis] *add* intactis *Bo.* ‖ loca *om Bo. an* per certa loca pali (*uel* arae)? ‖ 17. constitutus] *add* petras molares foueas uel metas locos et legonatos et fabricis constructos calauiones *Boethius.*

P enim petras quadratas inscriptas: non enim omnis titulus inscriptionibus indutus est. nam et ipsi montes sic terminantur. alia loca sunt subseciua, quae in mensuram non uenerunt. si conuenerit inter possessores, possidentur: si non conuenerit, remanent potestati. alia loca sunt (*P* 69ª) praefecturae, quae ad publicum ius pertinent.

A 183 Ratio militiae adsignationis prima triumuirales lapides Graccani, rotundi columniaci, in capite, diametrum pedem unum et pedem unum et semis, altus ped. IIII et IIII s.

P 67ª Item diui Iuli idem sunt.

Item Augustei idem sunt, hac ratione quod Augustus eorum mensuras recensiit, et ubi fuerunt lapides, alios constituit, et omnem terram suis temporibus fecit permensurari ac ueteranis adsignari. qui lapides, item Gai Caesaris, idem, rotundi ex saxo silice uel molari. sunt supra terram sesquipedem, in terra pedes duo semis. est altus ped. IIII. distant a se ped. $\overline{II}$CCCC.

Sunt et alii termini supra terram ped. II [duo], gras-

1. enim *P et Bo. lege* etiam. ‖ quadratas et scriptas *Bo.* ‖ 2. inductus est *P*, est indutus *Boeth.* ‖ si^c^ terminantur *P*, omnino loca determinant *Boethius p.* 1539. ‖ 3. alia *om Bo.* ‖ Sunt loca subsiciua quae ad ius ordinarium non pertinent. sed si conuenerit *Boethius p.* 1538. ‖ mensura *P.* ‖ 4. possident *P*, possideant *Bo.* ‖ 5. remanet *Bo.* ‖ 6. praefectoria *P Boeth.* ‖ ad ius publicum pertinent. totidem si possessoribus conuenit possident. *Boethius.* ‖ 7. Triumuiralis *A.* ‖ 9. et pede *A.* ‖ 11. 12. Item diui iuli augustei pro hac ratione *P* ‖ 12. *conf. Latinus et M. p.* 150. 151 *G.* ‖ augustus eos recensiuit *P.* ‖ 14. remensurari *P.* ‖ 15. ac uet. ads. *om P.* ‖ item *om P.* ‖ cai *A.* ‖ 16. idem *A*, lapides *P.* ‖ exaxo silicae *A.* ‖ aut *P.* ‖ sunt ... 17. ses *om P.* ‖ 17. qui pede *P.* ‖ pedis duo simis *A*, super pedes IIs *P.* ‖ est altus *A*, et *P.* ‖ 18. destant *A*, et distant *P.* ‖ 19. terra *AP.* ‖ duo *om P.*

sum pedem [unum] I S, in terra ped. III, et altus ped. *AP* III. a se distant ped. ∞CC.

Sunt et alii Neroniani Vespasiani et Traiani, lamnici et quadrati, in diuersis numeris constituti. in quibus alii gammati uel prout natura locorum permisit positi sunt. qui distant a se alii in ped. CCXL, et alii CCXX, et alii in ped. CCC, et alii in ped. CCCLX, et alii in ped. CCCCXX, et in ped. CCCCLXXX, alii ped. DC, et alii in ped. DCCXX, interdum et in ped. DCCCXL, et in ped. DCCCCXL, et in ped. ∞CC.

Nam et in saltibus sunt scorofiones et carbunculus [id est | scorofion molis petrarum constructi], et distant *A* 184 a se pd. ∞CC, et in pd. ∞DCLXXX, et in pd. ∞CCCCCXL, et in ped. ĪICCCC, et in ped. ĪII. aliis uero locis monumenta sepulcrorum, quae tamen in extremitate sunt posita. reliquum prout regio est signa sunt finalia constituta. (fig. 206.) (*AP*)

1. pedem ... et] ped. IS. et *P*. ‖ altus ped III. *AP*, alti. p. IIII *G* *p*. 151. *debet esse* ped. v. *hic est ille* terminus egregius, qui et robustus, quinquepedalis, *quem G habet p*. 141. robusti *iisdem mensuris sunt in lege triumuirali p*. 212,12. ‖ 2. a se destant ped *A*, distant a se in pedibus *P*. ‖ 3. traiani imp. laninae et *P*. ‖ 4. quibus] q'b. *A*. ‖ 5. uel ... 6. sunt] alii uelut natura locorum permisit ita sunt positi *P*. ‖ 6. p̄missitisunt (positi) *A*. ‖ 7. in ped. ĪICCCC et in p. ĪII *G* *p*. 151. ‖ alii *om P*. ‖ et *om P*. ‖ in ped CXX. *P*. ‖ et *om P ubique ante* alii. ‖ in dCCCLX *A*, in ped. CCCCLX *P*. ‖ 8. et in ped CCCCLXXX *A*, alii in ped. CCCCXXX *P*. ‖ in ped. dc *P*. ‖ 9. interdum *om P*. ‖ dCCCCXL *A*, dCCCLX *P*. ‖ 11. sunt scof'ones et carbuculus *A*, scorofionibus et carunnculis *P*. ‖ 12. id est scorofion molis *A*, Scorofiones id est moles *P*. ‖ destant *A*. ‖ 13. in ped. ∞CC *P*, *tum* in p. ∞CCCCCXL, in p. ∞DCLXXX. ‖ 14. lĪCCCC. et in ped ĪII. *A*, ĪI. et ĪII. in *P*. ‖ 15. sepulchraue *P*. ‖ 16. est ... constituta] habet *P*. ‖ 17. Ratio limitiae adsignationis prima explicit Incipit. liber. marci barronis de g..metria (*duabus litteris erasis*) Ad rufum feliciter Silbium *A*. *his J statim subicit quae dedimus p*. 225,4-13, *quibus adiungit ea quae p*. 246,3. 4. 10-23 *exhibebimus*.

J 148 INCIPIT LIBER.

NOMINA AGRI MENSORVM, QVI IN QVO OFFICIO LIMITABANT.

Primo inuenitur in scarifo ciuitatis Capuensium, in forma Sorana, Satrium Verum militem datum a Metello Nepote ….. , IIII k. Aug. Marco Antonio triumuiro II et Aemilio consulibus.

Item in scarifo regionis Asculanorum Piceni. Mensura acta separationibus fundorum Vettii Rufini tribuni cohortis VI pretoriae, iugera IIICLV regionis Asculane, familiario XII agri Romani, per Mamilium Nepotem militem cohortis III pretoriae, conss. T. Hoenio Seuero et Stloga.

Item in mappa Albensium inuenitur Haec depalatio et determinatio facta ante d. VI id. oct. per Cecilium Saturninum centurionem cohortis VII et XX, mensoribus interuenientibus, Scipione Orfito et Quinto Nonio Prisco (J) consulibus.

1. *Haec ex A perierunt post paginam* 180, *hoc est post uarationem fluminis, ante constitutionem quae dicitur de sepulchris.* ‖ 2. QVI] quis *J.* ‖ 3. militabant *J.* ‖ 4. in his Carifo *J.* scariffum *in notis Tironianis p.* 340 *et* 343 *Kopp.* ‖ 5. formas *J.* ‖ Starium uirum *J.* ‖ a Metellio nepotem pū. ūc. *J.* ‖ 6. triumuiros. et Ambibalo *J. anno ab urbe condita* 720. ‖ 8. in his Carifo regionis Asculariorum *J.* ‖ *conf. G p.* 167. ‖ 9. acta: seperationibus *J.* ‖ ettij Rufini *J,* per uettium rufinum *G p.* 167. ‖ 10. preturiae *J.* ‖ IIIclv *J,* IIII. CL *G p.* 167. ‖ 11. *his non saniora habet G p.* 167. ‖ manilium *G p.* 167. ‖ 12. cōns. Coenio Seuero et Stogla *J. anno ab urbe condita* 894. ‖ 13. albiensium *J.* ‖ *conf. G p.* 168. ‖ 15. cohortis septies et uicies *J.* ‖ 16. Scipione] priore *J,* seniore *G p.* 168. ‖ Nonio] Stitio *J,* scicio et *G p.* 168. *anno ab urbe condita* 902.

EX LIBRO BALBI, EX LIBRO CAESARIS, EX LEGE TRIVMVIRALI, *E* 29,30

CENTVRIARVM QVADRATARVM DEFORMATIO, SIVE MENSVRARVM DIVERSARVM RITVS. *A* 55 *R* 67

Centuria habet ped. $\overline{\text{II}}$cccc per $\overline{\text{II}}$cccc, passus ccccLXXX per ccccLXXX, actus XX per XX, cubita ∞DC per ∞DC, perticas CCXL per CCXL, agnas DC per DC, decempedas $\overline{\text{LVII}}$DC. fiunt in centuria acti constrati cccc, ped. $\overline{\text{L}}$DCCLX milia. efficit iugera CC.

Pes habet palmos IIII. cubitus habet pedem unum ꞅ. gradus habet ped. II ꞅ. passus habet ped. V, ulna ped. IIII. decempe|da habet ped. X digitorum XVI. pertica habet ped. *A* 56
XII digitorum XVIII. | actus habet ped. CXX, perticas XII. (*R*)
stadius habet ped. DCXXV. miliarius | habet passus ∞, ped. *E* 30

3. Centuriarum *erasum A.* ‖ quadrarum, r *in* t *mutato, A.* ‖ deportio *E.* ‖ 4. SIVE ... 5. habet *om E.* ‖ SIVE] si *A*, *om R.* ‖ Mensura *R.* ‖ 5. per $\overline{\text{II}}$ccc *om ER*, ped $\overline{\text{II}}$cccc *A. multiplicationem usque ad cubitos om R.* ‖ *actus ante passus enumerat E. ante* actus *add* Perticas ccclx *R*, *tum post* Actus xx *idem* Perticas xxx. ‖ 6.7. cubita mile [∞dc (cccc) p ∞dc. (cccc) perticas CCXL (cc) p CCXL (cc) agnas dc. per dc.] *deletis iis quae uncis inclusi A*, Cubitos mille. dcccc. per $\overline{\text{M}}$.dcccc. Perticas. ccccxl. Agnas. d. per. dc. *R*, angua dc per dc *E. ceterum quaternorum pedum longitudinis agnuas non noui: eae infra dicuntur ulnae. tum A* ped DLXX VII. per dccVII. in hoc pede digiti sunt XVIII non XVI, *R* ped. lxxxVI. Per. dccVII. In hoc pede digiti sunt .XVIII. numero. XVI., *E* centuriae ductae in centuria dlxxVI. milia .$\overline{\text{III}}$. M. clIII. ccx diametrum dccxx. perticas xl. ‖ 7. decempedas] x. ped. *R.* ‖ $\overline{\text{LVII}}$dc] lVII.dcc *R*, *add* per $\overline{\text{LVII}}$dc *A et* per .lVIII.dc. *R.* ‖ 8. fiunt ... 9. cc] p. constrati .dcclx. actus constratos cccc. et fient iugera. Iugerum autem habet perticas XXVIII. cubitos dccc. pos angua habet p. $\overline{\text{XIIII}}$. cccc perticas XII. *E.* ‖ 8. $\overline{\text{L}}$] *ita A*: *R habet* $\overline{\text{I}}$. ‖ 9. efficiunt *R.* ‖ 10. *Cubitum ante pedem R.* ‖ habet *om E.* ‖ palmus *A.* ‖ gubitus (*sic A*) ... *p.* 246,2. $\overline{\text{XXUIII}}$dccc] Centuria habet p x decempedas. l. ped. x. digitos XVI. pertica habet p XII. passus. cc. p v. uncias XII. Miliarius habet passus M. p. v. Vlna est p IIII. semiped. II. stadius habet passus dccxxv. gradus p III. iugero recto in se. *E.* ‖ 10. ꞅ *om R*, *item* 11. ‖ 12. XVI] XI *R.*

AE v. porca habet ped. VIICC. agnua habet ped. XIIIICCCC. iugerus habet ped. XXVIIIDCCC.

J146. (E30,3) Mensurarum genera sunt tria, | rectum, planum, so- (J) lidum. rectum | est cuius longitudónem tantum modo metitur. planum est cuius longitudinem et latitudinem et crassitudinem metetur.

Angulorum genera sunt trea, rectus, acutus, habes. rectus est qui normaliter constitus est; acutus, qui minor A57 (A) est | recto. ebes est qui maior est recto.

. . . .

J iugera XL possidet, possessio neminen excidat.

I. Antonio p. constituende cons. ss. II designatus et tertio dicit Redditum suum quibus est, uti finibus antiquis sic teneant, neue si qui minus multa iugera professus est capiatur, neue siquis multa iugera professus est teneat.

Ex commentario Vrbici edictorum VI Caesaris Quinto Pedio Camidiano quae oppresit illa agrorum.

Item ex commentario Caesaris. quae centuriae in territoria incurrunt. ubi milex falx et aratrum ierit et acceptum quod itinere patet sumpserit, reliquum eius centuriae territorium sit. qui agri diuisi fuerunt et restituti sunt et mercis mediam diem qualis ager restitutus est (J) militem

A190 E4b G75b76b

INCIP. NOMINA AGRORVM.

Ager adsignatus
ager centuriatus
ager subsiciuus

3. *J haec exhibet post ea quae dedi p.* 225,4-13. ‖ PYRRUS Mensurarum sunt genera *J*. ‖ soledum *A*. ‖ 4. *hic in J est aliquot uersuum interstitio.* ‖ *omnia sic A.* ‖ 19. fulx' *J. cetera non tetigi.* ‖ 22. *titulum om G*: incip̄ *om P, qui haec bis exhibet, post Siculum Flaccum* 38a *et post ciuitates Campaniae* 72b, *sed utrobique limites ante agros. hoc ordine E.* 2, 4, 6, 8, 11, 13, 17, 15, 16, 18, 19, 1, 3, 5, 7, 9, 12, 14. ‖ 1. assignatus *EGP. sic et u.* 16. ‖ 3. subseciuus *GP*.

ager dextratus *AEG*
ager sinistratus
ager citratus
ager ultratus
ager tetragonus
ager tessellatus
ager cultellatus
ager normalis
ager epipedonicus
ager triumuiralis
ager solitarius Syllanus
ager Neronianus podismatus
ager Caesarianus adsignatus
ager iugarius in quinquagenis iugeribus
ager meridianus in xxv iugeribus
ager commutatus ex beneficio Augusti

EXPLICIVNT NOMINA AGRORVM FELICITER.

INCIPIVNT NOMINA LIMITVM. *A* 191a *E* 4ab *G* 75a

Limites orientales
limites septentrionales

post 4 *hoc ordine G.* 6, 9, 11, 13, 15, 19, 5, 7, 8, 10, 12, 14, 16, 18. ‖ 5. senestatus *E.* ‖ 8. tritagonus *E.* ‖ 9. tesseltanus *E*, tesalatus *G.* ‖ 10. *om E.* ‖ 11. nurmalis *A.* ‖ 12. epipodonicus *GP*, epiponicus *E.* ‖ 13. triumucralis *A.* ‖ 14. solitrius *E.* ‖ sylanus *GP*, siluanus *E.* ‖ 15. nerinianus *A*, neriomanus *E.* ‖ podimatus *E.* ‖ 17. *om G.* ‖ ingrius in quinquagenos *E.* ‖ iugb. *A*, *om E*: *sic et u.* 18, *ubi G habet* IŪG. ‖ 18. *add* ager ex alieno territorio sumptus. ager cineribus deputatus. ager intraclusus. ager qui finibus augustinori continet (*i. e.* Augustinorum continetur). *G*, ager relictus et extraclusus. ager noxiorum. ager inopum. ager qui finibus augustinori continet. ager cineribus deputatus. *P.* ‖ 19. commotatus *E.* ‖ aug:. *A.* ‖ 20. *om G*: finiunt omnes numero decem et octo *E*, *qui his subicit* POLVM COLLECTVM *cum diagrammate sphaerae.* ‖ 21. INCIPIVNT *om GP.* ‖ 1. limitis *A.* ‖ orientalis *A*, orientis *E.* ‖ *add* dicuntur decumani (deciani *E*) *EGP.* ‖ 2. septentrionalis *A.* ‖ *add* dicuntur (*hoc om GP*) cardines *EGP.*

AEG limites maximi
limites actuarii
limites intercisiui
limites quintarii
limites cultellati
limites nonani
G 76a limites maritimi
limites Gallici
limites temporales
limites regales
limites subrunciui
limites lineares
limites sextanei
limites tessellati
limites diagonales
limites montani
limites austrinales
limites praefecturales
limites undecumani
limites colonici
limites passiui

3. maximi *A*, maximi. k. m. *GP*, c maximorum et decimanorum *E*. ‖ 5. intercisibi *A*. ‖ *hinc permutato ordine E ponit u.* 14, 15, 8, 20, 18, 19, 21, 27, 26, 12, 13, 6, 7, 11, 17, 9, 24, 10, 25, 22, 28, 23, 29. ‖ 6. quintani *A*, quintarii *EGP*. ‖ 7. scutellati *E*. ‖ 8. nonali *GP*. ‖ *add* L. qui cursum solis secuti sunt *E*. ‖ 9. montini *E*. ‖ 10. Limites temporales qui solis ortum sequuti (secuti *P*) sunt *GP*, L. Gallici uel pemporales *E*. ‖ 11. Limites Gallici *GP*, L. Pemporales *E*. ‖ *add* L. qui cursum lunae secuti sunt *E*. ‖ 12. regulares *E*. ‖ 13. subruncibi *A*, subcunciui *E*. ‖ 14. linearii *EG*, *non P?* ‖ 15. sextani *E*. ‖ 16. *om E*. ‖ 17. diabonales *E*. ‖ 18. *add* L. qui angulum subiacent *E*. ‖ 19. austronalis *A*, ustrenuales *E*. ‖ *hinc G ita*. 29, 24, 20, 26, 21, 25, 22, 23, 27, 28. ‖ 20. prefecturalis *A*. ‖ 21. undecimani *EGP*. ‖ 22. cozonici *E*. ‖ 23. passibi *A*.

limites ypotenusales *AEG*
limites duodecimani
limites egregii
limites solitarii
limites perpetui *A* 191b
limites qui per antica et postica diuiduntur | *(G)*
Sunt limites n. XXVIIII, agrorum n. XVIIII.

EXP. NOMINA LIMITVM.

EX LIBRO BALBI NOMINA LAPIDVM FINALIVM.

A 192 *E* 3 (*A*)

Ortogoneus rectum angulum mittit.
Isoplerus rectus subter constitutus.
Isosceli.
Exculinus siue exagineus.
Excutellatus lateribus.
Sumbus siue trapizeus.
Isoscaeli.
Solus trigonus ilia iactat.
Pararerogamus pentagonus.
Exagonus.
Septagenus.
Sinagonus.
Terminus Greca littera scriptus.

24. ypotenisales *A*, ipotenus sales (hipotenusales *P*?) qui angulis subiacent *GP*, depotenusales *E*. ‖ 25. decimini *E*. ‖ 26. L. Greci *E*. ‖ 27. solitri *E*. ‖ 29. antiquam *G*, anticam *P*. ‖ et *om E*. ‖ posticam *GP*. ‖ diuidunt *A*. ‖ 30. *om G*: finiunt omnes numero XXXIII. *E*. *add* ideoq. limes agro positus litem ut discernerent agris nam ante iobem limite non parebant qui diuiderent agros *A*. ‖ 31. *om EGP*. ‖ 32. EX LIBRO BALBI *A*, *om E et Boethius p.* 1540. *hic habet* Nomina lapidum finalium et archarum positiones. ‖ 1. *A p.* 192 *post titulum nihil scripti habet, sed tantum diagrammata:* (*fig.* 207) *post haec duae paginae perierunt. Boethii uarietates non ascribo.*

E Terminus in summo acutus.
Circulatus per ramos mitae acutae similis.
Conplactus rumbus ampligoneus.
Amicirculus quadratus.
Terminus angustus.
Terminus in summo acutus.
Terminus cursorius.
Terminus trifinius.
Sepulturam finalem.
Terminus in laterculum constitutus.
Terminus lineatus,
Terminus rotundus.
Terminus qui angulum subiacet.
Terminus quadrifinius.
Item terminus lineatus.
Spatula cursoria.
Terminus in inuersum positus.
Spatula cursoria.
E Arcifini|um.
Quadrifinium.

Qui sunt lapides finales in diuersas regiones secundum positionem locorum.

Terminus grammatus.
Terminus lineatus.
Quadrifinius.
Nouerca.
Simmatus.
Centustatus.
Tiuortinus.
Amicirculus.
Varouerrimus.
Triideus.
(*E*) Augusteus. |

EX AVCTO *A* 193
RITATE. IMPT.
AELI. HADRI
ANI. ANTO
NINI. AVG.
PII. PP. SENTE
TIA. DICTA. p.
TVSCENIV
FELICEM
PP. II. DETER
MINANTE
BLESIO. TAV
RINO. MIL.
COH. VI. PR.
MESORE. A
GRARIO. TR.
ARDEATN

Fiunt n. XXXII.

EXP. NOMINA LAPIDVM FINALIVM FELICITER. *AE.*

1. *A p.* 193 *tres cippos exhibet* (*fig.* 208), *quorum primo ea quae dedimus inscripta sunt: ceteri nihil inscriptum habent.* ‖ 18. *cippis subiectum* fiunt. n xxxII. geometra. pyrrus magnus. (*leg.* Magnes) arestyllydes (*leg.* Aristylli duo) apollonius pyrrus geometra in atro (*leg.* Arato) dixit principium stum (*i. e.* istud) a iouem (*immo* ex Ioue) incipiamus falsum dicit. quoniam ex iouem n*on* *a*d iouem ordinamus (*i. e.* quoniam a Ioue, non ex Ioue ordiamur) euclydis siculus arismetica scribsit *A.* ‖ 19. Expliciunt *E. idem om* FELICITER.

CIVITATES PICENI.

G 167 *Adrianus ager limitibus maritimis et Gallicis, quos nos d. et k. appellamus, finitur per rationem arcarum riparum canabularum uel nouercarum, quod tegulis construitur, aliis uero locis muris macheriis scorofionibus congeriis carbunculis, terminibus Augusteis,* fluminum cursibus.

Adteiatis oppidum. ager eius aliquibus locis tribus limitibus est assignatus in centuriis: quorum limitatio pedaturae haec est, a ped. ∞cccc *et supra usque in ped.* $\overline{\text{II}}$D. *nam aliorum cursus est per rationem arcarum riparum canabularum uel uouercarum, et uariis locis terminibus Augusteis;* sed et aliis finitimis signis.

Asculanus ager uariis locis limitibus intercisiuis est assignatus et terminibus Claudianis in modum arcellae est demetitus, qui si tres fuerint in unum, trifinium faciunt, et palis *ligneis,* siliceis, *sacrificalibus,* per quos ratio limitum seruatur. *qui distant a se in pedibus* ∞cc *et infra. ceterum in absoluto remansit, et riuorum tenor* et uiarum *finitimus obseruatur.* maxime in his limitibus caruunculi et scorofiones. *mensura uero acta est in separationibus fundorum per Vettium Rufinum cohortis* VI $\bar{p}\,\bar{p}$. *iugera* $\overline{\text{IIII}}$CL *accepit et* XII *agros in montibus Romani acceperunt familiariter,* qui montes Romani appellantur, *per Manilium Nepotem militem co-*
G 168 *hortis* III *pro consule et Coenio Seuero | et Stola consulibus.*

1. *titulum addidi.* ‖ 2. *conf. p.* 227,11. ‖ 8. *conf. p.* 240,10. ‖ 14. *conf. p.* 227,4. ‖ 18. ∞cc *P,* cccc. *G.* ‖ 20. *conf. p.* 244,9. ‖ 26. pro consuli *P.*

Ausimatis ager limitibus Graccnis per centurias G *est assignatus.*

Anconitanus ager ea lege continetur qua et ager Ausimatis, limitibus Gracchanis in iugeribus.

Albensis ager locis uariis limitibus intercisiuis est assignatus, terminis uero Tiburtinis, qui Cilicii nuncupantur et in limitibus constituti sunt. aliis uero locis sacra sepulchraue uel rigores. quorum ratio distat a se in pedes ∞ccl et infra. et quam maxime limitibus est assignatus. *terminatio autem eius facta est* vi *id. octb. per Cilicium Saturninum centurionem cohortis* vii *et uicies, mensoribus interuenientibus.* et termini a Cilicio Cilicii nuncupantur. *haec determinatio facta est Orfito seniore et Quinto Scitio et Prisco consulibus.*

Aternensis ager lege Augustea est assignatus. riuorum et uiarum cursus seruatur.

Curium Sabinorum ager [eius] per quaestores est uenundatus, et quibusdam laterculis quinquagena iugera inclusus est, postea uero iussu Iuli Caesaris per centurias et limites est demetitus. termini uero Tiburtini affixi sunt, sed et lapides enchorii et signati sunt. uariis autem locis muros macherias sepulchra monumenta, riuorum uel fluminum cursus, arbores ante missae uel peregrinae et putea finem faciunt; sed et alia signa quae in libris auctorum leguntur. quod si signa haec non inueniantur, arbores oliuarum si sibi in transuerso occurre-

1. *conf. p.* 227,3. ‖ Ausimatis *P*, Auxsimatis *G*. ‖ 3. *conf. p.* 227,1. 6. *an* Caecilii? ‖ 7. *puto* saxa sepulchra riuos. ‖ 8. quorum] *ad terminos referendum.* ‖ ∞ccl *P*, cccc l *G*. ‖ 10. *conf. p.* 244,14. ‖ vi. eid. *P*. ‖ 12. Quare cilicii termini *margo P*. ‖ 15. *conf. p.* 226,13. ‖ 17. quaestores *G*. ‖ 18. *potius* quinquagenum iugerum. ‖ 21. incores signati *GP*. Lapides incores *in margine P*. ‖ 26. *confer Dolabellam p.* 205 *G, item Agrorum quae sit inspectio p.* 80 *B*.

G rint, pro rigore seruandum est. qui rigor pinnalis dicitur. si certe ordines sibi conuenerint et hic rigor iungatur cum pinnale, hebes appellatur. sic enim colliges fines inter possessiones.

Campi Tiberiani, qui inter Romam et Tibur esse uidentur, *a Tiberio Caesare sunt demetiti in iugeribus* G169 xxv, | *et termini Tiberiani nuncupantur. qui distant a se in ped.* D *et supra usque in ped.* ∞cc. *ceterum uero limitibus normalibus recturas concurrunt.*

Cassiolis, ager eius. iter populo non debetur. usque ad muros priuati possident. sunt etiam montes qui Romani appellantur, ea ratione qua in agro Asculano supra diximus. *qui montes ad suram finem habent. finitur enim iugis montium*, terminis Augusteis, *ripis per deuexa collium, arboribus, diuergiis aquarum, sed et per alia finitima documenta. in campis uero terminos quadratos*, Tiburtinos, *spatulas cursorias, limitibus. interiectis uero locis per arcas instructas et monumenta finitur.*

Castranus ager lege Augustea est assignatus.

Cyprensis ager ea lege est assignatus qua et ager Castranus.

Castellense municipium. ager eius limitibus d. et k. continetur. in centuriis est assignatus.

Cingulanus ager. iter populo non debetur. ea lege continetur qua et ager Potentinus. *in iugeribus et limitibus intercisiuis est assignatus ubi cultura. ceterum uero insolutum est. reliqua in montibus idem consuerunt. nam multa loca hereditaria accepit earum populus. ager qui a fundo suo tertio uel quarto uicino situs est, in*

3. hebes *G*, ebes *P*. ‖ 5. *conf. p.* 218,9 *in prouincia Tuscia.* ‖ roma *GP*. ‖ 10. *conf. p.* 239,20. ‖ 20. *conf. p.* 226,13. ‖ 21. *conf. p.* 226,13. ‖ 26. *conf. p.* 225,15. *in agro Spoletino.*

iugeribus iure ordinario possidetur, sicut est Interamna G *Palestinae Piceni.*

Corfinius ager limitibus maritimis et montanis in iugera cc sunt assignati, lege Augustea sunt censiti, et termini Augustei ibidem nuncupantur.

Casentium, muro ductum. ager eius lege triumuirale est assignatus | *limitibus* per terminos et alia signa G170 finalia. *iter populo non debetur.*

Capenus. ager eius finitur terminibus Tiburtinis, ex alia parte siliceis, qui distant a se a pedibus cc usque in ped. ∞CCL. habet ripas uias et riuos finales.

Corfinius ager lege Sempronia est assignatus. iter populo debetur ped. LXXX. *ager eius in tetragonon est assignatus, et silicei termini sunt appositi, qui distant a se in ped. a* DCXX *usque in ped.* DCCCLX. et alia signa secundum auctorum doctrinam.

Ecicylanus ager per strigas et scamna in centuriis est assignatus, termini uero rotundi et spatulae cursoriae constituti. per montes autem congestiones petrarum et termini, sed et signa quibus ager arcifinius finitur.

Foro Nouanus per limites et centurias est assignatus. termini uero Tiburtini et Augustei, canabulae uel nouercae, muri, macheriae, putea. sed et sacrificales pali affixi sunt, qui distant a se in pedibus CCL et supra usque in pedes ∞CC. uariis autem locis per instructuras, arcas, riuorum uel fluminum cursus, sed et iuga montium atque supercilia, fines seruantur.

Fidenae. ager eius ea lege seruatur qua et Campi Tiberiani.

2. palestina *P.* ‖ 3. *conf. G infra p.* 173. ‖ 6. *conf. p.* 231,14 *in Campania.* ‖ 11. ∞ *P*, cc *G.* ‖ 12. *conf. p.* 228,18 *in prouincia Valeria.* ‖ 17. Aequiculanus *Goesius.* ‖ 25. pedes ∞cc *P*, ped. cccc *G.*

G Ficiliensis ager ea lege seruatur qua et ager Curium Sabinorum.

Firmo Picenus. ager eius lege triumuirale. in centuriis singulis iugera cc. finitur sicuti ager Foro Nouanus.

Falerionensis ager limitibus maritimus et Gallicis est assignatus, quos nos d. et k. appellamus. finitur arcarum riparum canabularum siue nouercarum, muris macheriis scorofionibus macheriis caruunculis, terminibus G 171 *Augusteis,* riuis, fluminibus, arboribus | ante missis, iugis montium, superciliis, petris naturalibus signatis, sicut *in Piceno fines terminantur.*

Fanestris Fortuna. ager eius limitibus maritimis et montanis est assignatus, et per ea signa quibus Falerionensis ager.

Kamerinus. iter populo non debetur. ager eius limitibus maritimis et Gallicis continetur: finitur enim sicut ager Fanestris Fortunae.

Luco Feronia. ager eius finitur arboribus ante missis, sed et aliis signis, quibus fines seruantur in prouintia Piceni, terminibus Tiburtinis, qui distant a se in ped. XL usque in ped. ∞CLXX.

Marsus municipium licet consecratione ueteri maneat, tamen ager eius aliquibus locis *in tribus limitibus* lege Augustea *est assignatus.* limitibus maritimis et montanis. ager eius aliquibus locis in iugeribus CC continetur. terminibus uero Tiburtinis et siliceis, et aliis documentis, quibus ager Fallerionensis finitur.

1. *Ficolenses apud Plinium in regione quarta et prima.* ‖ 3. *conf. p.* 226,9. ‖ 6. *conf. p.* 227,11. ‖ 9. *sic GP.* ‖ 16. Kamerinus *P*, Camerinus *G. conf. p.* 240,7. ‖ 22. ∞CLXX *P*, CCCLXX *G.* ‖ 23. *conf. p.* 229,6 *in prouincia Valeria.* ‖ 28. Falerionensis *P.*

Matilica, oppidum. iter populo debetur ped. LXXX. G ager eius ea lege continetur qua et Kamerinus.

Numentum. ager eius ea lege continetur qua et ager Foro Nouanus.

Nursia. ager eius per strigas et per scamna in centuriis est assignatus. *finitur sic uti ager* Asculanus.

Nomatis. ager eius ea lege continetur qua et ager Ausimatis.

Ostrensis ager ea lege continetur qua et ager Camerinus.

Pinnes. ager eius ea lege continetur qua et ager Adrianus.

Pausulensis ager per limites in centuriis singulis iugera CC *est assignatus.* finitur sicut ager Asculanus.

Potentinus ager ea lege finitur qua et Pausulensis.

Plentinus. colonia. iter populo debetur. ager eius limitibus | intercisiuis est assignatus. finitur sicut ager G 172 Asculanus.

Potentinus ager *in iugeribus et limitibus intercisiuis est assignatus ubi cultura: ceterum in absoluto remansit. reliqua in montibus censuerunt. et multa loca hereditaria accepit eorum populus.*

Pisaurensis ager finitur riuorum riparum fluminum cursu, terminorum fide, et palis sacrificalibus, sicut in prouintia Piceni.

Reate. ager eius per strigas et per scamna in centuriis est assignatus. terminos uero rotundos et spatulas

1. *conf. p.* 240,8. ‖ 3. *Nomentum.* ‖ 6. *conf. p.* 227,11. ‖ 7. *Numanum oppidum.* ‖ 9. *Ostra Vmbriae.* ‖ 11. *conf. p.* 227,12. ‖ 12. hadrianus *G.* ‖ 13. 15. *conf. p.* 226,11. ‖ 16. *conf. p.* 229,4 *in prouincia Valeria.* ‖ 19. *conf. p.* 225,15 *in agro Spoletino.* ‖ 23. PENSAURENSIS *G.*

G cursorias posuimus, per montes autem foueas, sed et aggestum petrarum, ut est in libro regionum. finitur enim sicuti ager Foro Nouanus.

Ricinensis ager limitibus et centuriis est assignatus. finitur sicut ager Asculanus.

Sentis, oppidum. *ager eius limitibus maritimis et montanis lege triumuirale est assignatus. et loca hereditaria populus eius accepit.* finitur sicuti consuetudo est regioni Piceni.

Sinogalliensis ager lege triumuirale est assignatus limitibus et centuriis, terminibus atque riuis, sed et aliis signis quae in libro conditionum Italiae agrorum leguntur.

Septempeda, oppidum. iter populo non debetur. ea lege continetur qua et ager Cingulanus.

Superequum. ager eius limitibus maritimis et montanis est assignatus. in centuriis singulis iugera cc. finitur sicuti supra legitur ager Marsensis.

Tibur. ager eius a Tiberio Caesare est assignatus. ea lege continetur qua et Campi Tiberiani leguntur inter Tibur et Romam.

Tribule, municipium. iter populo non debetur. limitibus Augusteis est assignatus. finitur sicuti ager Curium Sabinorum.

Teate, qui Aternus. *ager eius lege Augustea est as-* G173 *signatus.* | finitur sicuti consuetudo est in regione Piceni.

Troento. finitur sicut supra diximus de agro Teatino.

1.2. agestum *GP.* ‖ 4. *conf. p.* 226,11. ‖ Ricenensis *P.* ‖ 6. *conf. p.* 226,6 *in agro Vrbis Saluiensis.* ‖ 10. *conf. p.* 226,11. ‖ 12. condicionum *P.* ‖ 13. *conf. p.* 240,9. ‖ 15. *conf. p.* 229,1 *in prouincia Valeria.* ‖ 21. *conf. p.* 238,17 *in Campania. Trebulanos Plinius habet et in prima et in quarta regione.* ‖ 24. quiaternus *G*, quia ternus *P. conf. p.* 226,13. ‖ 26. *conf. p.* 226,13.

Teramne Palestina Piceni. ager eius in iugeribus et limitibus est assignatus ubi cultura est. nam ceterum in absoluto remansit. reliqua autem in montibus sub ipsius rei censuerunt. nam multa loca hereditaria accepit eius populus. tertio uel quarto uicino fundo suo situs est, iure ordinario possidetur. G

Tuficum, oppidum. iter populo debetur ped. LXXX. ager eius ea lege continetur qua et ager Adteiatis.

Tolentinus ager limitibus maritimis et montanis est assignatus lege triumuirale. et loca hereditaria accepit eius populus.

Treensis ager. iter populo non debetur. ea lege continetur qua et ager Potentinus.

Veragranus ager ea lege continetur qua et ager Teatinus.

CIVITATES REGIONIS SAMNII.

Afidena, muro ducta. iter populo debetur ped. x. milites eam lege Iulia sine colonis deduxerunt. ager eius per centurias et scamna est assignatus. termini Tiburtini sunt appositi limitibus intercisiuis.

Antianus ager item est assignatus ut ager Alfidenatis.

Bobianus. oppidum. iter populo debetur ped. x. *lege Iulia est deductum.* termini rotundi sunt appositi. finitur testimonio arcarum riparum sepulturarum congeriarum caruunculorum riuorum superciliorum et limitum dd. et kk.

1. *conf. p.* 226,5 *in Spoletino.* ‖ 5. a fundo *P.* ‖ 7. *Vmbriae.* ‖ 8. a'dteiatis *G.* ‖ 9. *conf. p.* 226,8. ‖ 17. *Aufidena.* ‖ *conf. p.* 231,8 *in Bouiano.* ‖ 18. sine colonos *GP.* ‖ 21. *Anxani cognomine Frentani apud Plinium n. h.* 3, 12, 17. ‖ idem *G.* ‖ alfidenatus *G.* ‖ 23. *conf. p.* 231,8. ‖ 27. .kk. *P*, .kkı. *G.*

G Clibes. ager eius lege Iulia est assignatus. finitur sicut ager Bobianus.

Corfinius ager limitibus maritimis et montanis. in centuriis singulis iugera cc. finitur terminis Tiburtinis et riuis, arboribus peregrinis uel ante missis, monumentis uiis nymphis. ager eius in precisuris est assignatus.

Esernia, oppidum muro ductum. iussu Neronis est G 174 deductum. | *iter populo debetur* ped. L. in centuriis et *Augusteis terminis est assignatus.*

Istoniis, colonia. ager eius per centurias et scamna est assignatus. finitur sicuti ager Bobianus.

Iobanus. ager eius ea lege continetur qua et ager Eserniae.

Larinus lege Iulia est assignatus. iter populo debetur ped. x. finitur sicut ager Corfinius.

Solmona ea lege est assignata qua et ager Eserniae.

INCIPIVNT NOMINA CIVITATVM APVLIAE.

Ager Ausculinus lege Sempronia et Iulia est assignatus. ubi est d. in oriente, k. in meridianum. finitur per terminos et terrarum tumores, aliquibus locis arboribus ante missis et uiis, sed et collectione petrarum. *in centuriis singulis iugera* cc.

Ardona et Aspanus. agri earum ea lege et diuisione sunt assignati qua et ager Ausculinus.

Canusinus ager. iter populo non debetur. finitur uiis et signis quibus in libris descripsimus. *in centuriis singulis iugera* cc. d. in oriente.

3. *conf. G supra p.* 255,3.12. ‖ 6. nymphis] *sic GP.* ‖ 7. *conf. p.* 233,14. ‖ 14. *Larinates in secunda regione ponit Plinius.* ‖ 16. *Colonia Solomontina p.* 229,8 *in prouincia Valeria.* ‖ 17. *add* ET CALABRIAE *GP.* ‖ 18. *conf. p.* 210,10. ‖ 23. *conf. p.* 210,10 *Herdonia et Arpanus.* ‖ 25. *conf. p.* 210,8.

Comsinus. ager eius limitibus Graccanis. iter populo non debetur. finitur sic uti ager Canusinus. G

Conlatinus, qui et Carmeianus, *et qui circa montem Garganum sunt, finiuntur sicut ager Ausculinus.*

Eclanensis. iter populo non debetur. ager eius in centuriis singulis iugera CCXL, *actus numero* XX *et per* XXIIII, *lege est assignatus* qua et ager Canusinus. *d. est in oriente.*

Lucerinus ager kk. et dd. est assignatus: sed cursum solis sunt secuti, et constituerunt centurias contra cursum orientalem. finitur sic uti ager Ausculinus.

Salpis, colonia, littore terminatur. finitur finitimis muris, uiis, aquarum ductibus, fossis. *in centuriis singulis iugera* CC.

Sipontum | ea lege et finitione est qua et ager Salpinus. G 175

Teate. iter populo debetur. ager eius finitur uiis sepulturis et ceteris signis, sicut consuetudo prouintiae est.

Venusinus.

CIVITATES PROVINTIAE CALABRIAE.

Quando terminauimus prouinciam Apuliam et Calabriam secundum constitutionem et legem diui Vespasiani, *uariis locis mensurae actae sunt et iugerationis modus collectus est. cetera autem prout quis occupauit posteriore tempore censita sunt et possidenti assignata. alia loca pro aestimio ubertatis precisa sunt.* finiuntur enim

3. *conf. p.* 210,7. ‖ Camerianus *Scaliger.* ‖ 5. *conf. p.* 210,4. ‖ 9. *conf. p.* 210,15. ‖ 12. *Salipia.* ‖ quia colonie omnes que ad mare ponuntur littore maris terminantur *Boethius p.* 1538. ‖ litore *P.* ‖ 12. *conf. p.* 210,11. ‖ 14. *conf. p.* 210,12. ‖ 16. *Teanum Apulum. conf. p.* 210,14. ‖ 19. *conf. p.* 210,7. ‖ 20. PROUINTIA *G.* ‖ 23. *conf. p.* 211,5.

G terminibus, riuis, fossis, arboribus ante missis, tumore terrae, collectione petrarum, sed et naturalibus signatis lapidibus, uiis, sepulchris, arboribus peregrinis; sed et aliis signis quibus superius in libris docuimus.

Ciuitates autem hae sunt.

Brondisinus ager pro aestimio ubertatis est diuisus: cetera in saltibus sunt assignata. diuiduntur sicut supra legitur prouintiam esse diuisam.

Botontinus, Caelinus, Genusinus, Ignatinus, *Lyppiensis*, Metapontinus, Orianus, Rubustinus, Rodinus, *Tarentinus*, *Varinus*, Veretinus, Vritanus, Ydrontinus, ea lege et finitione finiuntur qua supra diximus.

1. Tumor terrae finitimus *margo P.* ‖ 9-11. *conf. p.* 211,2. ‖ 10. robustinus *P.* ‖ 11. uarnus *GP.* ‖ 12. *add* maxime autem uicinorum exempla sumenda sunt. et consuetudines regionum intuendae. ut secundum signorum ordinem atque rationem ueritas declaretur. EXPLICIT *GP.*

LEX MAMILIA, ROSCIA, PEDVCEA, *A* 159 *G* 161 ALLIENA, FABIA.

K. L. III.

Quae colonia hac lege deducta quodue municipium *B* 283 praefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is cuius is ager erit terminum restituendum curato, uti quod recte factum esse uolet, idque magistratus qui in ea | co- *A* 160 lonia municipio praefectura foro conciliabulo iure di- |cundo praeerit facito uti fiat. *B* 284

K. L. IIII.

Qui limites decimanique hac lege deducti erunt, quaecumque fossae limites in eo agro erunt qui ager hac lege cui datus adsignatus erit, niquis eos limites decimanosue obsaepito, neue quid in eis |molitum neue quid ibi oppo- *G* 166

2. ALLIAENA *A*, ALLENA *G*. ‖ FAVIA *G*. ‖ 3. K. L. *A*, KL *G*. *sic et infra*. ‖ 4. hanc lege *B*, élege *A*. ‖ quoiure *AB*. ‖ 5. praefecturam *AB*. ‖ et conciliabolum *A*. ‖ 6. inter adfines *AB*. ‖ terminos *B*. ‖ 6.7. statuerunt cum in *B*. ‖ 7. lo *A*. ‖ extauit *G*. ‖ loco his *ABG*. ‖ 8. is *G*, .s̄s. *AB*. ‖ curam *B*. ‖ ut quae rectae factum esse uelit *G*, que recta autum actum esse uellit *A*, q. rectam has actum esse uelit *B*. *correxit Rudorffius*. ‖ 9. id quod *B*. ‖ magestratus *A*. ‖ coloniam *A*. ‖ 10. municipio prefectura *G*, magis praefuit *B*. ‖ foro conciliabulo *om AB*. ‖ iuris dicundi *AB*. ‖ 11. preérit *G*. ‖ facto *AB*. ‖ ut *BG*. ‖ 12. K. L.] ɩ *B*. ‖ 13. *mi*li^mi^tes *G*. ‖ decumani *G*. ‖ que] qui *ABG*. ‖ hac *G*, in *AB*. ‖ lige *A*. ‖ derecti *puto*. ‖ era^v^nt *G*. ‖ quacūque fosse *A*, quicumquo possae *B*. ‖ 14. ager *om AB*. ‖ hanc lege *B*, ac lege ager *A*. ‖ 15. cui] cum *AB*, *om G*. ‖ assignatus *G*. ‖ nequis *BG*. ‖ decimani *B*, decumanos *G*. ‖ ue] ne *G*, nec *B*, non *A*. ‖ 16. obsepito *Lipsius:* obsequi *AB*, obseptos *G*. ‖ neuae quit *A*, neq. quis *B*. ‖ in ehis *B*. ‖ molestum *B*, immolitum *G*. ‖ neceo quit *AB*. ‖ positum *G*, hos positum *B*.

ABG situm habeto, neue eos arato, neue eas fossas opturato neue qui saepito, quo minus suo itinere aqua ire fluere possit. siquis aduersus ea quid fecerit, in res singulas, quotienscumque fecerit, s̄s̄ IIII colonis municipibusue eis *B* 285 in quorum agro id factum erit |dare damnas esto, pecuniaeque qui uolet petitio hac lege esto.

K. L. V.

Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium praefecturam forum conciliabulum constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae erit, limites decimanique ut fiant terminique statuantur curato. quosque fines ita statuerit, ii fines eorum sunto; dum ne extra agrum colonicum territoriumue fines ducat. quique termini hac lege statuti erunt, nequis eorum quem eicito neue loco moueto sciens *B* 286 dolo malo. siquis aduer|sus ea fecerit, is in terminos sin-

1. habet *AB*. ‖ neuae *A*, ne uel *B*. ‖ aratio *B*. ‖ neuae *A*, ne uel *B*. ‖ eis *AB*. ‖ 2. neue quis saepito *G*, nequae qui sepito *A*, ne qui qui scrito *B*. ‖ sui itenere *A*, sunt itine *B*. ‖ re *B*, iure *G*. ‖ flere *A*. ‖ 3. posset *B*. ‖ quid] quæ *B*. ‖ 4. ss .IIII. *GP*, .IIII. s. *A*, .VIII ʒ. s̄s̄. IIII. *B*. ‖ coloniae *B*. ‖ ue eius *G*, eisaq. *A*, eisadq. *B*. ‖ 5. in coruno agrod. factum *B*. ‖ dare damnas *G*, d. d. *B*, deinde *A*. ‖ pecuniaequae *B*, pecuniq. *A*, pecuniae *G*. ‖ 6. petito *A*, spetitio *B*. ‖ ac *AB*. ‖ leges (*om* esto) *B*. ‖ 7. K. V. V. *B*. ‖ 8. ac *A*, hanc *B*. ‖ legem *B*. ‖ prefecturam *G*. ‖ 9. fora *A*, foro *G*. ‖ conciliabula *ABG*. ‖ constituerat *B*. ‖ 10. eius] *add* qui *AB*, quae *G*, que *P*. ‖ munitur *A*. ‖ fore *A*, *om* *B*. ‖ conciliaboli *A*. ‖ 11. prefecturae *G*. ‖ erint *AB*. ‖ decimanoque *A*, decimani quia *B*, decumanique *G*. ‖ terminiquae *A*, termini qui *B*. ‖ 12. quosque *Rudorffius:* quique *AG*, quoque *B*. ‖ ſenes *A*. ‖ ita] in *B*. ‖ statueris *B*. ‖ 13. ii *Rudorffius:* si *BG*, *om* *A*. ‖ horum *B*. ‖ sunt *G*, sua acto *AB*. ‖ agrom *A*. ‖ 14. ue] ut *AB*, *om* *G*. ‖ hanc *B*, ac *A*. ‖ statuterunt *B*. ‖ 15. eorumq. mecito *B*, quem eorum eicito *G*. ‖ neuae *A*, *om* *B*. ‖ loco *A*, *om* *BG*. ‖ *con*moueto *A*, commoueto *BG*. ‖ ssciens *B*, insciens *A*. ‖ 16. is *om* *A*. ‖ singulis *B*.

gulos, quos eiecerit locoue mouerit sciens dolo malo, *ABG* $\overline{\text{ss}}$ V M N. in publicum eorum, quorum intra fines | is ager *A* 161 erit, dare damnas esto. deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iuris dictio reciperatorumque datio addictio esto. cum curator hac lege non erit, tum quicumque magistratus in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re iuris dictio iudicisque datio addictio esto. inque eam rem is qui hac lege iudicium dederit testibus publice dum taxat in res singulas | x denuntiandi potestatem facito ita *B* 287 ut e re publica fideque sua uidebitur. et si is unde ea pecunia petita erit condemnatus erit, eam pecuniam ab eo deue bonis eius primo quoque die exigito, eiusque pecuniae quod receptum erit, | partem dimidiam ei dato *G* 167 cuius unius opera maxime is condemnatus erit, partem

1. loco uel *B*. ‖ inscieus *A*. ‖ .d. m. *A*, .d. d. *B*, *add* hoc est dum modo *A*. ‖ 2. .$\overline{\text{ss}}$. nm. n. in *A*, $\overline{\text{ss}}$. Omnino *B*, ss xxv. In *G*. ‖ fines his *A*, fine sunt his *B*. ‖ 3. dare damnas esto *Turnebus:* adesto *ABG*. ‖ deque ei re *A*, d. aeq. ei re *B*. ‖ curatores *AB*. ‖ quae *A*. ‖ hanc *B*. ‖ 4. gerit *G*. ‖ reciperatorumquae *B*. ‖ dratio addicito *G*, ratio adicitio *A*, xx. additio *B*. ‖ 5. cum *AB*, tum *G*. ‖ haec *B*. ‖ tum *B*, cum *A*, tunc *G*. ‖ quicumque ... 7. conciliabulo *om A*. ‖ 6. prefectura foro conciliabulo *G*, foro conciliabulo praefectura *B*. ‖ 7. iuris dicundi *AB*. ‖ preerit *G*. ‖ eius. eius *A*, eius aeris *B*. ‖ 8. iudicisquae dati *B*. ydatio *A*. ‖ adictio *A*, ac dictio *B*, addicito *G*. ‖ in qua re *B*. ‖ 9. his *AG*. ‖ hanc legem *B*. ‖ publicis *AB*. ‖ 10. in res] inter *A*. ‖ x *Turnebus:* ss. $\overline{\text{x}}$. *G*, $\overline{\text{ss}}$. $\overline{\text{x}}$. milia *A*, sedsitertius decem milia *B*. ‖ denununtiandi *A*. ‖ potestatem *G*, ac testate *B*, haecessantem *A*. ‖ 11. he re *B*, acre *G*. ‖ publica *G*, rp. *A*, reip. *B*. ‖ fideique *G*, fideiquae *A*, fitaeque *B*. ‖ is unde *G*, duo sunt de *AB*. ‖ 12. petita erint *B*, petierint *A*. ‖ 13. eodem bonis sub eius *B*, eodem ut denique eius *A*. ‖ 13. die *G*, tempore *AB*. ‖ 14. praeceptum *B*. ‖ dimidiam] *add* in publico redigito *B*. ‖ ei dato *Rudorffius:* ei *G*, et *AB*. ‖ 15. huius unius *AB*. ‖ operam *A*. ‖ maxime *AG*, actione *B*. ‖ his *AB*. ‖ erat *AG*. ‖ partem ... *p*. 266,1. redigito *om B*.

ABG dimidiam in publicum redigito. quo ex loco terminus aberit, siquis in eum locum terminum restituere uolet, sine fraude sua liceto facere, neue quid cui is ob eam rem hac lege dare damnas esto.

1. in publico *A*. ‖ quod *G*. ‖ ex *G*, in *AB*. ‖ haberit *AB*. ‖ 2. siquid *G*. ‖ restituaere *A*. ‖ sine *G*, summa et sine *AB*. ‖ 3. sua fraude *G*. ‖ licito *AB*, licet *G*. ‖ quid cui *A*, quiccui *B*, id quid cui *G*. ‖ his *AB*. ‖ 4. legem *G*. ‖ dare *add Rudorffius*. ‖ exp. kygyni. gromatici. constitutio. feliciter. *A*, liber. hygini. gromaticus. exp. *B p*. 288 *summa*.

EX CORPORE THEODOSIANI E1 G3
SECVNDO LIBRO TITVLO DE FINIVM REGVNDORVM.

IMP. CONSTANTINVS AVG. AD TERTVLLIANVM VIRVM PERFECTISSIMVM COMITEM DIOCESEOS ASIANAE. Siquis super inuasis sui iuris locis prior detulerit quaerimoniam, quia finalis coheret de proprietate controuersiae, prius super possessione questio finiatur, et tunc agri mensor ire precipiatur ad loca, ut patefacta ueritate huius modi litigium terminetur. | quod si altera pars, locorum adepta domi- G4
nium, subterfugiendo moras adtulerit ne possit controuersia definiri, a locorum ordine selectus agri mensor dirigatur ad loca; ut si fidelis inspectio tenentis locum esse probauerit, petitor uictus abscedat; at si controuersia eius claruerit qui primo iudiciis detulerit causam, ut inuasor ille poena teneatur edicti, si tamen ui ea loca eundem inuasisse constiterit: nam si per errorem aut incuriam

1. EX ... 2. TITVLO *E*, *om G*. ‖ 2. titulo diffiniunt *E*. ‖ regendorum *E*, REG *G*. ‖ 4. Impr *E*. ‖ .ā. *E*. ‖ TERTULIANUM ū p̄ *G*. ‖ 5. DIOCESSEOS *G*, *non P*. ‖ 6. quia] quae *EG*. ‖ 7. finali *EG*. ‖ proprietatis controuersiae cohaeret *l. 3 Iustin. Cod.* 3,39. ‖ de] cum *EG*. ‖ prius tamen in iudicio super *Boethius p.* 1538. ‖ 8. possessionem *E*. ‖ mensori repreciatur *E*. ‖ ad loca ire praecipiatur *Boethius*. ‖ 9. ut *om E*. ‖ 10. dominum *E*. ‖ 11. afferet *E*. ‖ 12. diffiniri *E*. ‖ a *addidi*. nihilo minus agri mensor in ipsis locis iussione rectoris prouinciae una cum obseruante parte hoc ipsum faciens perueniet *l. 3 Iustin. Cod.* 3,39. ‖ ordines et electus *E*, ordines et directus *G*. ‖ 14. at] ac *E*, et *G*. ‖ controuersiae eius *G*. ‖ 15. iudiciis *E*, *om G*. ‖ 16. edicti *E*, addictus *G*. ‖ uim *E*. ‖ eundem *om E*. ‖ 17. constiterint *E*. ‖ incuria *E*.

EG domini loca [data] ab aliis possessa sunt, ipsis solis cedere debent. Dat. VIII kl. Mar. Gallicano et Symmacho consulibus.

IDEM AVG. AD BASSVM P. VIRVM. Si constiterit eum qui finalem detulerit quaestionem, prius quam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam usurpare uoluisse, non solum id quod male petebat amittat, sed quo magis unus quisque contentus suo rem non expetat iuris alieni, is qui inreptor agrorum fuerit, in lite superatus tantum agri modum quantum diripere temptauit amittat. Lecta apud senatum XII kl. Iul. Gallicano et Symmacho conss.

IDEM AVG. AD VNIVERSOS PROVINCIALES. POST ALIA. Si finalis controuersia fuerit, tum demum arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur apud presidem, esse constiterit; cum de maiore spatio causa, quoniam non finalis sed proprietatis est, apud ipsum praesidem debeat terminari. et si socius quid petat a socio, ante praeses iudicet an praestari aliquid oporteat, et tunc demum illud per arbitros restituatur quod constiterit esse soluendum. Dat. kl. Aug. Basso et Ablauio conss.

1. data *G*, *om E et l. 5 Iust. Cod.* 8,4. ‖ ipsis solis cedere *EG*, sine poena possessio restitui *Iust. Cod.* ‖ 2. debet *G et Iust. Cod.*, debere *E*. ‖ Datur XVIII K̄ m̄r *E*. ‖ 3. consulibus *om E*. ‖ 4. ITEM *G*. ‖ AVGVSTVS *P*, .a. *E*. ‖ P̄ V̄ *G*, pum *E*, praefectum urbi *l. 4 Iust. Cod.* 3,39 *cum parte codicum Breuiarii Theod. Cod.* 2,26,2, pf. p. *alii*. ‖ 5. retulerit *EG*. ‖ sentiat *E*. ‖ 6. rem *G*, Nam si rem *E*. ‖ uoluisset constiterit non *E*. ‖ 7. quo] quod *EG*. ‖ 8. unus quisque *om G*. ‖ suo *l. 4 Iust. Cod.* 3,39: suam *EG*, *item unus Breuiarii*. ‖ expectat *EG*. ‖ alienus. qui in repertor *E*. ‖ 9. fuerat *E*. ‖ 11. apud acta *Breuiarium et Iustin. Codex*. ‖ conss. *om E*, s̄s̄ *G*. ‖ 12. ITEM *G*. ‖ 13. tum *E*, tunc *G*. ‖ arbitros non negentur *E*. ‖ 14. intra *G*, contra *E*. ‖ 15. esse … 17. ipsum praesidem *om E*. ‖ consisterit *G*. ‖ 16. quoniam] quaedam *G*. ‖ 18. aliquid *om E*. ‖ 20. ablauio *E*, abladio *G*. ‖ 21. conss̄. *E*, s̄s̄ *G*.

IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. *EG* 5 NEOTERIO P. P. O. K. V. Quinque pedum praescriptione summota finalis iurgii uel locorum libera peragatur intentio. sola sit igitur huius modi litibus una praescriptio quae improbi petitoris refrenare possit inuidiam, si ueteribus signis limes inclusus finem congruum erudita arte prestiterit. nec uero prolixioris temporis in huius modi iurgiis locum habebit ulla | prescriptio, cum diuturno otio *E* 3 alienum rus quis se asserat diligentius coluisse; quando omne huius modi iurgium solo praecipimus iure discingi, quo artis huius peritis omnem commisimus sub fideli arbitrio notionem. Prop. Alexandriae VII kl. Aug. Arcadio Augusto et Bautone conss.

IMPPP. THEODOSIVS ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO P. P. O. Cunctis molitionibus et machinis amputatis finalibus iurgiis ordinem modumque praescripsimus, ac de eo tantum spatio, hoc est pedum quinque qui ueteri iure praecepti sunt, sine obseruatione temporis arbitros iussimus iudicare. quod si loca in controuersiam ueniant, sollemniter de his iudices recognoscent: et seu ciuilis seu criminalis actio conpetet, tribuetur ita ut causa cognita

1. archadius *E.* ‖ 2. NEUTERIO *G*, neotherico *E.* ‖ P̄P̄O. KV. Quinq. *G*, p̄po. v. *E.* ‖ 4. huius modi igitur *G*, *non EP.* ‖ legibus *EP*, legis *G.* ‖ 6. signis limes inclusus finem *E*, finem cum signis limes inclusus *G.* ‖ 7. iurgiis *E*, *om G.* ‖ 9. quisquam se asserat *E*, quisque asserat se *G.* ‖ 11. artis *G*, aruis *E.* ‖ arbitrio nationem *E*, arbitratione iudicium (*sed iidem* omnem) *GP.* ‖ 12. P̄P̄. alexandria *E*, Dat̄ *G.* ‖ kſ. ag̃s. *E.* ‖ archadio et *E*, augusto et *G.* ‖ 13. conss̄. *E*, s̄s̄. *G.* ‖ 14. archadius *E.* ‖ et *E*, *om G.* ‖ .ā. ā. ā. *E*, AŪG *G*, Augusti *P.* ‖ RVFINO *l.* 6 *Iustin. Cod.* 3,39, rufo *EG.* ‖ 15. p̄po *E*, P. P. *Iust. Cod.*, P̄P̄K *G.* ‖ motionibus *P*, mo*ni*tionibus *G.* ‖ et magnis *E.* ‖ 16. iurgiis omnem modum quem prescribimus hac (ac *P*) de *G.* ‖ 18. prescripti *G.* ‖ 19. sollempniter *E.* ‖ 20. de his *om G.* ‖ iudicare cognoscens *G.* iudica recognoscens *Turnebus.* ‖ et *om E.* ‖ 21. competit *E.*

EG et redhibitioni obnoxius decernatur nec poenam conuictus effugiat. Dat. prid. non. nouemb. Constantinopoli Arcadio II et Rufino conss.

PAVLI SENTENTIARVM LIBRO QVINTO TITVLO DE POENIS. Qui terminos effodiunt uel exarant arboresue finales uel terminales euertunt, si quidem serui ex sua sponte fecerunt, in metallum damnabuntur, humiliores in opus *G6* | publicum, honestiores in insulam amissa tertia portione bonorum relegantur.

1. redibitioni *E*, reddibitione *G*. ‖ obnoxios *E*. ‖ 2. nouenli *E*. ‖ constinop̄ archadio. II. *E*, Constantino pio et arcadio bis et rufino *G*. ‖ conss̄. *E*, sss. *G*. ‖ 4. EX LIBRO *G*. ‖ TITVLO] t̄. *E*, *om G*. ‖ 5. arbores uel *EG*. ‖ finales uel *E*, *om G*. ‖ 6. subuertunt *G*. ‖ ex *E*, *om G*. ‖ 7. faciunt *G*. ‖ dampnabuntur *E*. ‖ 8. in insula *E*. ‖ tertiam (tertia *P*) parte bonorum relegabuntur (religabuntur *P*) *G*.

DE SEPVLCHRIS. *G* 6 *J* 142

[IMP. TIBERIVS CAESAR TRIVMVIRIS IVLIO M. ANTONIO ET LEPIDO. De ea lege agrorum custodienda et limitum fide constare oportet, quem admodum decumanis antehac adsignatum est, cum ager diuisus militi traderetur, ut extremis ac conpaginantibus agros limitibus uel uiis monumenta sepulchraue sacrarentur. nam] quidam rationem agrorum per eas recturas putant obseruari, quo uergant itinera ante colonias munita: in quibus si monumenta constituta inueniuntur [uel constituuntur], putant esse finalia.

Nam monumentum plurimis est constitutum rationibus. est unum quod ad itinera publica propter | testimonium perennitatis est constitutum [uel quod constituitur]: quod rationem finium non recipit, nisi forte inter conuenientes ager diuisus pactione fuerit. est et aliud quod proximis aedibus suis unus quis miles uel consors condidit in portionibus suis, ut ad progeniem futuram testis loco heredibusue suis uice instrumentorum tabellarumue possessionis causam monstrauerit: quod aeque nullam limitum recipit rationem. est et aliud quod longe ab aedibus [uel itinera publica] constitutum [id] est iuxta legem

A 181

2. triumuiralibus Marco Antonio et Lepido *J*, *om* *G*. ‖ 3. custodiendorum *J*. ‖ 4. fidem stare *GJ*. ‖ quem admodum] quod ad noitum *J*, quae adnonanitum *G*. ‖ 6. ac *JP*, a *G*. ‖ agris *GJ*. ‖ uel uiis] ue suis *GL* ‖ 7. quadam *G*. ‖ 8. quod *J*. ‖ uergant] uiae et *G*, uiae *J*. ‖ 9. munita] nominata *G*, nominatas *J*. ‖ si *om* *GJ*. ‖ 10. putent *G*. ‖ 14. ratione *A*. ‖ 16. proxime ab aedibus *Goesius*. ‖ suis *idem:* uix *G*, *om* *A*. ‖ milex *A*. ‖ condedit *A*. ‖ 17. ut] uel *AG*. ‖ 17. 18. heredibus ue suis testis loco *G*. ‖ 18. heribusue *A*. ‖ 19. causam *Goesius:* causa *AG*. ‖ quod eaque nulla *A*. ‖ 20. quod *A*, quod non *G*. ‖ 21. itenera *A*. ‖ iuxta lege sempronia et iulia *A*.

AG Semproniam et Iuliam, quod kardinibus et decimanis esse constitutum monstratur: quod rationem finium recipere uidetur, id est concurrentium linearum adque secantium se inuicem, et ordinem in utrosque custodit, limitum rationem discernens. nam et alia intra agros sunt sita, quae partes limitum seruant et iuxta perennem rationem unam lineam mittunt: haec iugerationis modum seruandi causa *G* 7 sunt | sita; quibus etiam termini lapidei adpositi certam distinctionem dant: quos apparet non ad fidem nec rationem eorum limitum qui maiorem modum agri respiciunt pertinere.

Eorum igitur sepulchrorum sequenda est constitutio, quae extremis finibus concurrentibus plures decursus *A* 182 agrorum spectant adque | multo longiores discretiones linearum perennes admittunt.

Sunt etiam monumenta in itineribus constituta quae fidem publicam tenent: si tamen idem uiae publice cursus finitimus repperitur, finalia esse arbitramur. omne enim monumentum dominorum nomina testatur, quaad iura possessionum pertinere noscuntur.

[Et ideo hanc legem dedimus rationemue declarauimus, ut aere contineatur. Data Rom. kal. april. Tiberio (*A*) Caesare consule in aede Veneris genetricis.] (fig. 210.)

1,2. constitutum esse *G*. ‖ 2. ratione *AG*. ‖ 3. atque *G*. ‖ 4. in utroque *P*? ‖ 5. discernit *A*. ‖ agrum *Boethius* 24 *b*, agro *P*. ‖ sita que *A*, itaque *Boethius*. ‖ 6. militum *AG*. ‖ et iuxta ... 7. haec] in quo enim *Boethius*. ‖ perrennem *A*. ‖ 7. haec *A*, hae (heae *P*) autem *G*. ‖ 9. quos *G*, quod *A*. ‖ oportet *AG*. ‖ finem *Turnebus*. ‖ 10. recipiunt *AG*. ‖ 12. Eorum ... constitutio] ideo sepulchra sequenda sunt *Boethius p*. 1539. ‖ 13. concurrentibus *Boethius*, concurrentis *A*, concurrentes *G*. ‖ uecursus *A*, concursus *Boethius*, cursos *G*. ‖ 14. expectant *G et Boethius*. ‖ adque ... 18. arbitramur *om Boethius*. ‖ atque *G*. ‖ 15. perennis *A*. ‖ amitlunt *G*, ammittunt *P*. ‖ 16. in *om A*. ‖ 17. si tamen eiusdem uiae cursus *G*. ‖ 18. omnia enim monumenta dominos testantur *Boethius*. ‖ omnē *A*. ‖ 19. testantur *A*. ‖ quae ad *AG*. ‖ 22. conteneatur *A*. ‖ Dāt. *G*. ‖ 23. cons̄. *A*. ‖ in aedem beneris genetricis *A*, *om G*.

IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. NVMO [MAGNO] MAGISTRO OFFICIORVM. POST ALIA. [Precipimus itaque, agri mensor bonus ut] pro laborum uicissitudine [geometricae artis, si fundi cui finem restituens in trifinii rationem institerit et conuenientiam trium centuriarum ibidem esse signauerit, tres aureos accipiat absque sua pulueratica. quod si limitem direxerit, uolumus ut per singulas possessionis uncias singulos aureos accipiat pro intentione quae inter partes sopietur. ET CETERA.] *G*

IDEM AA. FLORENTIO P. P O. Ope atque auxilio nostrae clementiae [de magistris agrorum geometriae, uel de finium regundorum arbitris, uel maxime de discipulis eorum, curam agentes sancimus ut spectabiles scribantur, et usque dum professi fuerint, clarissimi scribantur. ET POST ALIA. Quicumque non fuerit professus, super hac | lege sancimus damnari, si sine professione iudicauerit, ut capitali sententia feriatur. nam et] usum armorum discere conpelluntur [agri mensores.] Dat. v kl. Mar. Constantinopoli Theodosio A. cons. *G* 8

IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AVG. CYRO P. P. ORIENTALIVM. Suggestionibus tui culminis semper magnum

3. agri mensoribus ut *G.* ‖ pro laborum uicisitudine *G. haec uerba, item inscriptio, petita ex Nou. Theod. tit.* 24. ‖ 4. si *om G.* ‖ 5. steterit *G.* ‖ 8. pro intentionem *P.* ‖ 10. ITEM *G.* ‖ 11. magistris *Rigaltius:* magisteriis *G.* ‖ 12. arbitris *om G.* ‖ 13. cura magna sancimus *G.* ‖ 15. quoniam qui non *G.* ‖ 17. ut *om G.* ‖ usu *G.* ‖ dediscere *de limitaneis militibus pr. Nou. Theod. tit.* 4, *ex qua constitutione haec nostra efficta est.* ‖ 18. mart. *P.* ‖ constantinopolim *G.* ‖ 19. XVI cos. *Nou.* ‖ 20. CYRO *Nou. Theod. tit.* 20: CIRCA *G.* ‖ 21. ORIENTALIUM *G*, et consuli designato *Nou.* ‖ Suggestionibus tui culminis *Nou.*, *om G.*

G aliquid rei publicae conferendi materia ministratur, quod semper nobis aliquid porrigitur emendandum. quanta itaque magnitudinis tuae prouincialium cura est, per eas quoque indubie declaratur.

§1 Alluuionum, quae contingere solent in praediis que ripis quorundam fluminum terminantur, ea natura est ut semper incerta possessio, incertum sit eius dominium quod possessori per alluuionem adcrescit. nam quod hodie possidemus, non numquam altero die uicini fundi dominio in alteram fluminis ripam translatum adquiritur: nec tamen apud quem adcrescit remanet, sed plerumque redit ad priorem in dominium cum augmento: saepe nec ad posteriorem manet nec ad priorem redit, sed in harena fluminis inundatione soluitur.

§2 Ideoque suggestione culminis tui ammittitur [ut iudicio agri mensoris finiatur.] non Aegyptiis solis nec de Nili tantum alluuionibus loquimur, sed quod salubre est orbi terrarum atque omnibus prouinciis promulgamus, et ea quae per alluuionem possessoribus adquiruntur, neque ab aerario uendi neque a quolibet peti nec separatim censeri uel functiones exigi perpetuo lege ualitura sancimus; ne uel alluuionum ignorare uitia uel rem noxiam possessoribus indicere uideamur.

§3. G9 Similiter nec ea quidem quae palu|dibus antea uel pascuis uidebantur adscripta, si sumptibus ac laboribus possessorum nunc ad frugum fertilitatem translata sunt,

4. quoq. quae indubiae declarantur *G.* ‖ 5. contingi solet *G.* ‖ 7. intertium sit *G.* ‖ 8. adcrescet *G.* ‖ 11. reddet priorem *G.* ‖ 12. cum aut merito saepe haec ad *G.* ‖ 13. posteriore *P.* ‖ manet nec *Nou.*, manent *G.* ‖ redit sed *Nou.*, fidem *G.* ‖ 14. soluetur *G.* ‖ 15. Ideo suggestionem culminis tui admittentes *Nou. proximis omissis.* ‖ 16. nec de limitatori alluuionum *G.* ‖ 17. quod] cum *G.* ‖ 18. et] ut *G.* ‖ 19. per alluuione *P.* ‖ 20. neque quolibet pretii sed partem recenseri *G.* ‖ 21. perpetua *G.* ‖ 22. ne *om G.* ‖ 24. ea *om G.* ‖ 26. fertilitate *P.*

uel uendi uel peti uel quasi fertilia separatim censeri uel functiones exigi concedimus; ne hi doleant diligentes operam suam agri dedisse culturae, ne diligentiam suam sibi damnosam intellegant. G

Huius legis temeratores quinquaginta librarum auri condempnatione cohęrceri decernimus. inter quos habendum est officium quoque tuae sedis excelsae, si aliquid huius modi suggesserit disponendum, uel si preces instruxerit petitoris. § 4

Inlustris itaque et magnifica auctoritas tua, suggestione tui culminis hac dispositione tua non ammissa tantum sed etiam collaudata, hanc legem edictis propositis ad omnium notitiam perferri precipiat, [haec agri mensorum semper esse iuditia.] § 5 (G 9)

2. hii *P*, *om Nou. Theod. et l.* 3 *Cod.* 7,41. ‖ 3. ne *G*, nec *Nou. Theod. et Cod. praestat* si. ‖ 5. temeratorem *G.* ‖ 6. condempnationem *G.* ‖ 9. petitor *G. add* Cyre parens karissime atque amantissime *Nou.* ‖ 10. Inbreue itaque magnificauit *G.* ‖ suggestionem *G.* ‖ 11. hac *Goesius*, ac *Nou.*, ad *G.* ‖ dispositionem tuam. non amissa tantum laudata hac lege edicto *G.* ‖ 13. ad omnia notitia *G.*

G 161

FINIVM REGVNDORVM.

l. 1 PAVLVS LIBRO XXIII AD EDICTVM. Finium regundorum actio in personam est, licet pro uindicatione rei est.

l. 2 VLPIANVS LIBRO XVIIII AD EDICTVM. Haec actio pertinet ad predia rustica, quamuis aedificia interueniant: neque enim multum est, arbores quis in confinium an aedificium ponat.

§ 1 Iudici finium regundorum permittitur ut, ubi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat. PAVLVS LIBRO XXIII AD EDICTVM. et si forte amouendae ueteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex uelit, potest hoc facere per adiudicationem et condemnationem.

l. 3 GAIVS LIBRO VII AD EDICTVM PROVINCIALE. Quo casu opus est ut ex alterutrius predio alii adiudicandum sit: quo nomine is cui adiudicatur inuicem pro eo quod ei adiudicatur certa pecunia condempnandus est.

l. 4 PAVLVS LIBRO XXIII AD EDICTVM. Sed et loci unius controuersia in partes rei scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo loco iudex compererit.

§ 1 In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit quod interest: quid enim siquis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem uicini esse appareat? non inique dam-

G 162. 9 natio eo nomine | fiet. | sed et si mensor ab altero solo conductus sit, condemnatio erit facienda eius qui non

(G 9) conduxit in partem mercedis.

1. *Est titulus Digest.* 10,1. ‖ 19. rescindi *P?* ‖ 23. non *om Dig. Flor.*, an *uulg.* ‖ 24. *G p.9 praescriptum* PAULUS LIBRO XXIII AD EDICTUM P' ALIA. ‖ solo *G p.9*, socio *p.* 162.

Post litem autem contestatam etiam fructus uenient § 2 G in hoc iudicio: nam et culpa et duobus exinde prestatur. sed ante iudicium percepti non omni modo in hoc iudicium ueniunt. aut enim bona fide percepit, et lucrari eum oportet si eos consumpsit: aut mala fide, et condici oportet.

Sed et siquis iudici non pareat in succidenda arbore § 3 uel aedificio in fine posito deponendo parteue eius, condemnabitur.

Si dicantur termini deiecti uel exarati, iudex qui de § 4 G 9 crimine cognoscit etiam de finibus cognoscere potest. (G 9)

Si alter fundus duorum, alter utrum sit, potest iu- § 5 dex uni adiudicare parti locum de quo quaeratur, licet plures dominos habeat; quoniam magis fundo quam personis adiudicare fines intelleguntur. hic autem cum fit adiudicatio pluribus, unus quisque portionem habebit quam in fundo habet, et in pro indiuiso.

Qui communem fundum habent, inter se non condem- § 6 nantur: neque enim inter ipsos accipi uidetur iudicium.

Si communem fundum ego et tu habemus, et uici- § 7 num fundum ego solus, an finium regundorum iudicium accipere possumus? scribit Pomponius non posse nos accipere, quia ego et socius meus in hac actione aduersarii esse non possumus, sed et unius loco habemur. idem Pomponius ne utile quidem iudicium dandum dicit, cum possit, qui proprium habeat, uel communem uel proprium fundum alienare et sic experiri.

Non solum autem inter duos fundos, uerum etiam § 8 inter pluresue fundos, accipi iudicium finium regundorum potest. ut puta singuli plurium | fundorum confines sunt, G 161 trium forte uel quattuor.

10. ITEM POST ALIA. Si *G p.9.* ‖ 13. quaeritur *P?* ‖ 15. adiudicari *P?* ‖ 17. et in *G*, et *P*. ‖ 30. si singuli *P?*

G §9 Finium regundorum actio in agris uectigalibus, et inter eos qui usum fructuum habent, uel fructuarium et dominum proprietatis uicini fundi, et inter eos qui iure pignoris possident, competere potest.

§10 Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum rusticorum. nam in confinio praediorum urbanorum displicuit: neque enim confines hii sed magis uicini dicuntur, et ea communibus parietibus plerumque disterminantur. et ideo etsi in agris aedificia iuncta sint, locus huic actioni non erit: et in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam finium regundorum agi possit. ET CETERA.

l. 7 MODESTINVS LIBRO PRIMO ET DECIMO PANDICTARVM. De modo agrorum arbitri dantur, et his qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris, qui minorem locum possident, integrum locum adsignare compellitur. idque ita rescriptum est.

l. 9 IVLIANVS LIBRO OCTAVO DIGESTORVM. Iudicium finium regundorum manet, quamuis socii communi diuidundo egerit uel alienauerint fundum.

l. 10 IDEM LIBRO LI DIGESTORVM. Iudicium communi diuidundo, familiae erciscundae, finium regundorum, tale ut in eos singulae personae duplex ius habeat, agentis et eius cum quo agitur.

l. 13 GAIVS LIBRO IIII AD LEGEM XII TABVLARVM. Sciendum est in actione finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodam modo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. nam illic ita est. *ἐάν τις αἱμασιὰν παρὰ ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ, τὸν ὅρον*

2. fructum *P?* ‖ 6. nam in confinio praediorum *om codices Digestorum*. ‖ 16. ideoq. *G*, ideoque *P*. ‖ 20. egerint *P?* ‖ 29. ЄΛΝΤΙCaIMaΝΤΙa. ΠapaΛΛΛΟΤpΙω *G*. *per* a *et* Λ *promiscue significantur* α λ δ. ‖ τὸν ὅρον] ΙΟΝΟpΟΝa *G*.

μὴ παραβαίνειν· ἐὰν τειχίον, πόδα ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ οἴκημα, G 164
δύο πόδας· ἐὰν δὲ τάφρον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν· ἐλαίαν δὲ καὶ συκῆν ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν, τὰ δὲ ἄλλα δένδρα πέντε πόδας.

Item post alia. Finium regundorum actio in agris l. 4 § 9
uectigalibus, et inter eos qui usum fructuum habent, uel fructuarium et dominum proprietatis uicini fundi, et inter eos qui iure pignoris possident, conpetere potest.

Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum § 10
rusticorum. nam in confinio praediorum urbanorum displicuit: neque enim confines hii sed magis uicini dicuntur, et ea communibus parietibus plerumque disterminantur. et ideo si agris aedificia iuncta sunt, locus huic actioni non erit: et in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam finium regundorum agi possit.

Siue flumen siue uia publica interuenit, confinium § 11
non intellegitur, et ideo finium regundorum agi non potest.

Idem libro xv ad Sabinvm. Quia magis in confinio l. 5
meo uia publica uel flumen sit quam ager uicini.

Idem libro xxiiii ad edictvm. Sed si riuus priuatus l. 6
interuenit, finium regundorum agi potest.

Vlpianvs libro vi opinionvm. Si irruptione fluminis l. 8
fines agri confundit inundato ideoque usurpandi quibusdam loca, in quibus ius non habent, occasionem praestat, praeses prouintiae alieno eos abstinere et domino suum restitui terminosque per mensorem declarari iubet.
et ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores § 1

1. ΤΙΧΙΟΝΠΟΔΔΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. *G.* ‖ 2. ΤΑΦΟΝ *G.* ‖ ΟΡΙΤΤΗ *G.* ‖ ΤΟΒΑΘΟΟC. ΟΤΤΟΝΑΠΟΛΙΠΕΙΝ *G.* ‖ 3. ΦΡΕΑΡΟΡΙΤΙΑΝΕΛΕΑΝΑΕΚΑΙ *G.* ‖ 7. fructum *P?* ‖ 15. hortorum *G.* ‖ 17. *Digestorum exemplaria peccant.* ‖ 25. inundatio *P?* ‖ 29. et *om Dig.*

G mittere et per eos dirimere ipsam finium quaestionem G165 | ut aequum est, si ita res exigit, oculisque suis subiectis locis.

l. 11 PAPIANVS LIBRO II RESPONSORVM. In finalibus quaestionibus uetera monumenta census auctoritas ante litem inchoatam ordinatim sequenda est; modo si non uarietate successionem et arbitrio possessorum fines additis uel detractis agris postea permutatus probetur.

l. 12 PAVLVS LIBRO III RESPONSORVM. Eos terminos, quantum ad dominii questionem pertinet, obseruari oportere fundorum, quos demonstrauit his qui utriusque predii dominus fuit, cum alterum eorum uenderet. non enim termini qui singulos fundos separabant obseruari debent, sed demonstratio adfinium nouos fines inter fundos constituere.

l. 13 GAIVS LIBRO III AD LEGEM XII TABVLARVM. In actione finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodam modo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. nam illic ita est.

4. quaestionibus *G*.

AGRORVM QVAE SIT INSPECTIO. *B* 77

Quotiens quid inter uicinos extiterit quaestionis, ab agri mensoribus promptius hoc quaerendum.

Primum antiquis mensuris quem admodum tenuerint [aut teneant], ostendant uicinae possessiones quae sine lite possideri uidentur; ut quaeratur quo genere definitio uicinorum perseuerat, eademque quasi magistra sit eorum quae in quaestione sunt. considerent, si cauis, si superciliis, cliuis, marginibus, ante missis arboribus, ita ut ipsa, uicinitas terminatur, ut et his quae in quaestionem ueniunt | praestet exemplum. *B* 78

Sed si caua defecerit, aut supercilium, cliuus, margo, arbores ante misse, solent termini occurrere. qui lapides tam qua longiores sunt quam qua latiores, sequendi, hoc est aut si cursum dirigunt linearem aut si gamma faciunt et transuersi opponuntur, ut quam longitudinem fecerint, hanc ut limitem sequantur. sed ipsa positio terminorum pro regionibus inmutatur. sunt Tiburtini usque ad finem ex ordine, de omni parte dolati: nam si superior pars tantum dolata est et inferior subtus inpolita derelicta, cippus ominandus est monumentalis esse, non terminatus.

2. quod inter uicinum extiterint quantis nisi ab agri mensoris promptus *B*. ‖ 4. partium antiqui mensoris *B*. ‖ tenuerit *B*. ‖ 5. possessionis *B*. ‖ 6. possidere *B*. ‖ quaerantur quo genere alii generum *B*. ‖ 7. perseuerant eodem quasi *B*. ‖ mimis transit *pr B*? ‖ 8. quae est in quaestionem sunt *B*. ‖ 12. aut ... margo] aut ergo *B*. ‖ 14. tam *om B*. ‖ quam longioris *B*. ‖ quam qui latioris *B*. *correxit Goesius*. ‖ 15. lineare *B*. ‖ 16. et *om B*. ‖ tranuersi *B*. ‖ 18. inmutantur Aut tiburtini *B*. ‖ 19. ordinem *B*. ‖ 20. subtus] subulis *B*. *conf. p.* 211 *G*. ‖ 21. nominandus *B*.

B 79 | silices pro sua natura ponuntur, igniferique [aut] lapides, ut de Tiburtinis dictum est, per longitudinem.

Iudicanti si petrae naturales occurrunt, ipse naturales petrae pro signis habentur: sed de ipsis exceptae aut decus habent aut lineas.

Sub terminis signa solent ..., quae sunt in imo posita, eaquae exquiri iubent qui artes ediderunt.

Ante misse uero arbores solent etiam plagatam antiquitus inflexura similem corticibus ostendere cicatricem: licet hae terebris foratam etiam, tornatis intro missis, sicut scribtum a ueteribus, habere dicantur.

B 80 Sunt etiam | et coronae plerumque uepribus, quas in limitibus serunt: quarum et initium considerari oportet et finem, et, ut diximus, aliorum locorum similitudo uicinorum si talibus definitur.

Solent etiam arbores olibarum, quotiens in utroque agro sunt uel utriusque uicinae, ordines non habere ad unam lineam constitutos; ut, cum sibi consentiunt lineae, utriusque agri dominium sui iuris esse testentur.

B 81 Sunt et caesurarum et culturae discrimina, | quae cum discrepant, non unius aequalitate possessionem ostendunt, sed diuidi omnia pollicentur.

Diuergia aquarum etiam pro limitibus occurrunt.

2. ut] aut *B*. ‖ 3. iudicant Petrae *B*. ‖ 4. exceptae *Huschkius*. excepta *B*. *Siculus Flaccus p*. 140,8 si perseueret rigor. ‖ 5. linea *B*. notas *et* gammas *Siculus Flaccus*. ‖ 6. inueniri *Siculus Flaccus p*. 140,12. ‖ 7. iubet quae arti se dederunt *B*. ‖ 9. inflexuosam *B*. ‖ ostenderem *B*. ‖ 10. tornutus *B*. ‖ 12. 13. quam limitib. seruiunt *B*. ‖ 13. oportet finem *B*. ‖ 15. Si tabulis *B*. ‖ 16. arbores *Goesius*, ordines *B*. ‖ 19. utriusquam *B*. ‖ sui iuris] *immo* unius. ‖ testitur *B*, *tum spatium sex uersibus recipiendis relictum*. ‖ 20. uersurarum *B*. ‖ 21. discripserit *B*, discrepauerint *Goesius*. ‖ qualitatė *B*. qualitatis *Rudorffius*.

Saepe etiam euenit ut in aliis possessionibus nec ad *B*
proxima coniunctis, in medio alterius agro, seu siluae seu
pascuae seu uineae olineti castaneti aliquid occurrat;
quod cum sui iuris aliquis uindicet, directum signis defos-
sis aut terminis sequitur inspector: haec enim uetustas
illi qui id ageret iniunxit.

Nam de aequalitatibus, antiquitatibus, possessionibus,
territoriis, terminibus, signis, et his similibus, conside-
randum est ab ori|gine quem admodum tenuerint [coepe- *B* 82
rint]: deinde aliquid usque ad nostram aetatem descen-
derit aut permaneat, oportet exquiri.

Aequalitas in has species diuiditur, ut extremitatibus
concludentibus aut quadrata sit aut circa flexa aut cu-
neata aut triangularis, aut modo curuis anfracta in flexu-
ram, modo in rectum rigentibus lineis porrecta, modo ar-
tiore latitudine longior, modo minore longitudine proli-
xior. quorum pleraque mensuris conprehenduntur.

Ex antiquitate recipiunt hoc ut et nominibus uetustis
utantur, ut uectigalis ager uirginum Veste, et aris templis
| sepulchris et his similibus. quin etiam usui, hoc est in- *B* 83
cepto et incrementis, artis | ordinem naturalium rerum *B* 75
substituunt et geometricae exercitationi subducunt saepe;
credo, ut uetustatem reseruent speciebus.

1. ut euenit *B*. ‖ 3. uiniae *B*. ‖ 4. quo cum *B*. ‖ sui iuris] *immo* sibi. ‖ direptum *B*. ‖ defossis] aut fossis *B*. ‖ 6. qui indigere *B*, indagare *Goesius*. ‖ 7. non de qualitatib. quantitatis positionib. territoris *B*. ‖ 8. consideranda sunt ab originem *B*. ‖ 9. teneri coeperint *Huschkius*. ‖ 10. discenderit *B*. ‖ 11. opere *B*. ‖ 12. qualitas in hac *B*. ‖ extremitatis *B*. ‖ 13. coneata *B*. ‖ 14. curris anfracta in flexuosā modo inter haec dirigentib. linea *B*. ‖ 15.16. artiorem latitudinem *B*. ‖ 16. minorem latitudinem *B*. *correxit Huschkius*. ‖ 17. plerasquam mensoris *B*. ‖ 18. ex quantitatem *B*. ‖ hoc est ut et *B*. ‖ 19. et *om B*. ‖ 20. quae etiam usum *B*. ‖ incipio *B*. ‖ 22. et geometrica et exercitationis abdicant saepe credunt ut *B*. ‖ 23. reseruet *B*.

B Aliqua quoque cum de agri aequalitate aut incurbi aut angularis excurrunt et ad direptum lineis discerpuntur, subsiciua appellantur, hoc est quae a subsecantibus lineis remanent, naturam extremitatum seruantia. quae cum uelut communis iuris aut publici essent, possessionibus uicinis tunc Domitianus imp. profudit, [hoc est] ut eis *B* 76 lineis arci|finalem uel occupatoriam licentiam tribueret.

Arcifinales agri dicuntur qui ab arcendo, hoc est prohibendo, uicinum nomen acceperunt. occupatorii uero ideo hoc uocabulo utuntur, quod, uicini urbium populi seu possessores, cum adhuc nihil limitibus terminaretur, praesumptione certaminis cum de locis aduersum sibi repugnantes agerent, quo usque pulsi uel cederent uel restitissent, uictoriae terminus fieret, uictos aut praesidium collis aut riui interstitium aut fosse munimen resistere pateretur et hoc genere naturae aut cursus docti securae *B* 77 perpetuitatem possessionis | efficerent.

1. aliaqua *B*. ‖ qualitatė *B*. ‖ 2. occurrunt *B*. ‖ *fortasse* a directo lineis. ‖ 4. natura *B*. ‖ seruantis *B*. *correxit Goesius*. ‖ 5. uel *B*. ‖ 6. praefudit *B*. ‖ ut ex lineariā finalem uel occupatiorium licentia *B*. ‖ 8. Archifinalis *B*. ‖ ab *om* *B*. ‖ 9. acceperit occupaturi *B*. ‖ 10. hoc] hoc est *B*. ‖ 12. aduersum se repugnantis *B*. ‖ 13. cederet uel restitisse *B*. ‖ 16. secuti *B*. ‖ 17. effecerint *B*.

INCIPIT MARCI IVNI NIPSI LIBER II FELICITER. *A* 179 *E* 20,8

FLVMINIS VARATIO.

Si in agri quadratura tibi dictanti occurrerit flumen quod necesse sit uarari, sic facies. rigor qui inpegit in fluuio, exinde uersuram facies. in quam partem uerteris, tetrantem pones. deinde transferes ferramentum in eo rigore quem dictaueris ex eo rigore qui in flumine inpegerat. deinde transferes ferramentum, et conprehenso eo rigore quem dictasti, uersuram facies in partem dextram. deinde exiges medium illum rigorem a te|trante ad tetran- *A* 180 tem, et diuides illum in duas partes et signum pones perpensum. deinde figes ferramentum ad signum quod diuidet duas partes quas diuisisti. ex fixo ferramento et perpenso conprehenso rigore ad umbilicum soli emissum perpendiculum cum super signum ceciderit, percuties cromam donec comprehendes signum quod posueras trans flumen. cum diligenter conprehenderis, transies ex alia parte fer-

2. 3. marci ... feliciter *E*, *om A*. ‖ 4. de fluminis uaratione *E*. ‖ 5. agris *A*. ‖ dictandi *E*. ‖ 6. inpigit *A*, impegerit *E*. ‖ 7. et in qua parte *E*. ‖ ueneris *AE*. ‖ 8. ponis *AE*. ‖ transferis *A*. ‖ 9. dictaueras *E*. ‖ in flumen *E*. ‖ inpigerat *A*. ‖ 10. transferis *A*. ‖ eo *om A*. ‖ 11. uersuras *A*. ‖ dexteram *E*. ‖ 12. exigis *AE*. ‖ illum ... 13. diuides *om E*. ‖ ad tetrante *A*. ‖ 13. diuidis *A*. ‖ ponis deinde figes perpensum ferramentum *E*. ‖ 14. ferramentum ... 15. fixo *om A*. ‖ 16. ab unbilicum *A*. ‖ soliae missum *AE*. *correxit Salmasius in exercitat. p.* 486 *a*. ‖ 17. percutis *AE*. ‖ croma *E*. ‖ 18. comhendis *A*, comprehendas *E*. ‖ 19. conphehenderis *A*. ‖ transis ex alia *A*, transisset alia *E*. ‖ ferramenta *E*.

AE ramenti et manente croma dictabis rigorem. ubi se consecuerit norma tua cum eo rigore quem dictaueris, signum pones, et exiges numeros a signo ad tetrantem. sed quia linea quam secueras media duo trigona ostendit sed quia cathetus catheto par est, erit et basis basi par. quantus ergo numerus basis iunctus trigoni quem exegisti fuerit, tantus rigor alterius trigoni cuius rigorem factum in fluuium *E*21 numerus. et de | hac base quam exegisti tolles hunc numerum quem a tetrante ad fluuium exegisti. reliquum quod (*A*) superfuerit erit latitudo fluminis. (fig. 208.) |

LIMITIS REPOSITIO.

Cum in agro assignato ueneris et lapides duo contra aliis alios in capitibus centuriae in decimano siue in cardine inueneris, incipies mensuram agere ab eo lapide *E*(21,7) 15,27 centuriale unde possis | peruenire ad centuriam in qua mensurae agendae sunt. si decusati in capitibus lapides fuerint, ab eo lapide qui limitem ducturus est primum lapidem circinabis. et si inueneris recte incisas quattuor *E*16 lineas | eisdem lapidibus ferramentum pusillum longius a lapide ita ut possis decumani lineam uel cardinis mediam comprehendere, et dictare duas cannas, quas per quattuor latera diligenter perpendes, unam ultra lapidem, et alte-

1. dictauis *A*. ‖ se consecuta fuerit norma *E*. ‖ 2. dictaueras *E*. ‖ signum ponis *E*, signum pones signum ponis *A*. ‖ 3. exigis *E*. ‖ numerus *A*, numerum *E*. ‖ ad signum *E*. ‖ ad tetrante *A*, tetrantis *E*. ‖ 4. aquam *A*. ‖ securas *A*, secutus fueras *E*. ‖ media *A*, medio *E*. ‖ 5. catectus catecto partem est *E*. ‖ et *om* *E*. ‖ pars *E*. ‖ 6. exigesti *A*. ‖ 7. rigor impactus *Goesius*. ‖ in fluuium numerus et] *sic* *A*, autem in numero fluminum numero. d. et *E*. ‖ 8. de ac uase quem exigesti *A*. ‖ tollis *E*. ‖ 9. exigisti *A*. ‖ 10. erit latitudo *A*, latitudo est *E*. ‖ 11. repositionem *E*. ‖ 14. incipiens *E*. ‖ lapidem centurialem *E*. ‖ 16. decus a te *E*. ‖ 20. linea *E*. ‖ 22. perpendis una *E*.

ram citra lapidem. inde transferes in altero latere lapidis ferramentum, et similiter facies sicut supra. deinde sublato ferramento transferes ad lapidem, et figes. cum fixeris, perpendes. cum perpenderis diligenter tam diu facies ut ab umbilico soli emissum perpendiculum supra punctum decusis cadat. cum ita feceris, incipies quattuor metis comprehensis dictare limitem in quam partem iturus es. si lapidem inueneris, scias te limitem tenere. si uero uaratus interuenerit, unde tibi uenerit uersuram facies ita ut per punctum decusis lapidis rigor currat. cum ita feceris, tetrantem pones, et deinde reuerteris ad lapidem unde primum coeperas, et cultellabis usque ad tetrantem et a tetrante usque ad punctum lapidis ad quem uaratus uenisti. ut reponas te in limitem, sic facies. catheti quamuis partem solidam sumes et referes a puncto lapidis per ipsum cathetum et signum pones perpensum quem retuleris in rigore suo eandem partem sumes et basis referes normaliter signo quem posueras numero quem solidum basis sumpseras et ubi expletum fuerit signum perpensum pones. erit hoc signum in limitem et numerum quem a puncto lapidis retuleras per cathetum dare illi similiter referes per eundem cathetum in rigorem et ab eo signo normaliter duplicatum numerum eius basis quem retulisti in limitem similiter referes et signum pones habebis duo signa in limitem perpensa. cum ita feceris, figes ferramentum ad lapidem ita ne in rigore limitis figas. fixo E

1. et alterum citra lapidem inde] lapidis ferramentum similiter facies. *E. illud alterum Goesius dedit.* ‖ transferis in latero lateri *E.* ‖ 2. et *om E.* ‖ 3. transferis *E.* ‖ figis *E.* ‖ 4. perpendis *E.* ‖ 6. decisis *E.* ‖ faceres *E.* ‖ 9. inuenerit *E.* ‖ 10. decusi *E.* ‖ 11. ponis *E.* ‖ reuerteres *E.* ‖ 12. cutellabis *E.* ‖ 14. 15. catecti quamuis quamuis partem *E.* ‖ 16. catectum *E. sic semper.* ‖ ponis *E.* ‖ 17. referis *E.* ‖ 20. ponis *E.* ‖ 22. refert *E.*

E ferramento conuertes umbilicum soli supra punctum lapidis et sic perpendes ferramentum. perpenso ferramento ab umbilico soli emittes perpendiculum ita ut in puncto E (16,23) 15,2 lapidis cadat. compre|hendes quattuor signa ea quae posuisti in limitem. aliis corniculis tenebis alium limitem. et sic mensuras ages ut scias primum an in limitis lapidum in capitibus centuriae signa sint. lege scripturam lapidum. si in uno rigore sunt, decimanum asscriptum debere, ut puta DECIMANVS PRIMVS aut SECVNDVS aut TERTIVS uel quotus cumque. in aliis lapidibus scriptus fuerit duo lapidibus uel lapides in linea decumani contra alios alii. si uero cardinis linea fuerit, similiter in ambis lapidibus unus cardo scriptus erit. item zaconem lapides si fuerint, sic deprehendes. ut puta primum lapidem quom inspexeris, si scriptus est DECIMANVS QVINTVS CARDO XII, et alius DECIMANVS SEXTVS CARDO XIIII, apparet hos duos lapides, quia nec cardo nec decimanus unus est, in zacone esse.

Varationem in agris diuisis sic reponimus. ut puta lapidem a lapide p. DCC et in alio lapide p. MDCXXX. sunt in unum p. $\overline{\text{II}}$CCCC. uara ad alterum lapidem p. XX. semper uideo quod praecedes XX. quoniam solidum est, sumo partem XX. item uarationis fit id est si repositionem ut peractos singulos pedes quos uariasti repones deinde in aliis si eundem limitem agere necesse est sed si ultra agros prodideris extra p. XX ad hunc unum auctum renormabis p. XXI et signum ad perpendiculum pones. deinde in aliis pedibus in sequentibus CXX renormabis similiter p. XXII et signum ponis. deinde apprehensis signis duobus et li-

1. conuertis *E.* ‖ soliae *E.* ‖ 2. perpendis *E.* ‖ 3. soliae mittis *E.* ‖ 4. compre *E p.* 16. dis. Quattuor *E p.* 15. ‖ 6. agis *E.* ‖ an] hanc *E.* ‖ 7. scripturarum *E.* ‖ 8. *an* habere debent? ‖ 9. ut pote *E.* ‖ 10. uel quartus. Cumque in *E.* ‖ 11. in lineam decani *E.* ‖ 13. lapidis *E.* ‖ 14. deprehendis *E.* ‖ quem *E.* ‖ 17. in] sin *E.* ‖ 18. uariationem. In *E.*

mite recto limite ibis similiter. si retro ire uolueris a lapide E a quo exieris detrahis in actibus uarationis pedes quantum abieceras. si in priorem eas hoc non solum actus obseruare debebis sed in p. LX uel LXXX plus minus pro ut ratio postulauerit facere debes. CXX. CXX. CXX. CXX. (fig. 209.)

Alia racione ut quodcumque pedibus uarauerimus non solum in limitem uerum etiam alterius conditionis agrum ut puta p. CCC. LXXV. p. D. p. MDCCC. uarauerimus p. XXVII. sic faciemus semper diui|demus semper partem E(15,27) 18,20 solidam limitis ut ad solidam uarationem habeamus ut nunc limites CCCLXXV. sumo partem XII ubicumque conuenerit fiunt XXXS fit item XVII fit. IC. LL. hoc in portionem limitis et uarationis siue retro siue in priore repositione tractabimus ut sciamus quantum ad singulas repositiones aut adicere si in priora ibimus aut demere si retro reuertimur. (fig. 210.)

In agris diuisis solent lapides in centuriis non parere. sed sunt termini qui inter lineas consortales finem faciunt. a quibus reprehendas in limitem interpones et comprehendes lapidem qui est in angulo centuriae et tractabis quomodo | latitudinem ad longitudinem quomodo E19 ibi fuerit tractabis similiter et hi potius areae ponis et comprehensis signis limitibus tenebimus. (fig. 211.)

Aut si lapis in angulo fuerit et in alio angulo alius quasi qui perspiciatur in zacono similiter duo lapides. et quia in centuriis paria latera sunt latitudinis et longitu-

11. mitis ... uaratio *recisa ex E: sumpsi ex editione Goesii.* ‖ 12. partem ... 13. fiunt x *recisa ex E, qui tamen non uidetur habuisse* fiunt. ‖ 14. limitis et uarationis siu *recisa ex E.* ‖ priori reposition *recisa ex E: sed habuerit litteras forte* VIII *amplius.* 15. ut ... ad sin *recisa ex E.* ‖ 16. cere ... aut *recisa ex E.* ‖ 18. In a ... solent *recisa ex E.* ‖ 19. mini ... consortales *recisa ex E.* ‖ 20. pones ... 21. lapid *recisa ex E.*

E dinis, similiter ex quacumque uolueris uersuram facies normaliter et totidem quot inueneris cultellabis et prehensis perlimitibus in extremitatibus formarum. (fig. 212.)

In agris diuisis subsiciua fiunt in quibus trigoni trapizea pentagona sunt et nichil aliud nisi modus iugerum
E(19,10) 17,25 assignatorum et nomen scriptum est | actus tamen inuaserunt a . in re iugera LXV. sic querimus. semper in uad

duco quater id est LXV. fit. CLX. huius sumo partem XX. fit XIII. erit CL. catectus trigoni actus XIII. in sequentem autem iunctum trigono ad tra
E18 | cta qualiter erunt CCCC. huius parte XX erit basis uv̄. VII. erit contraria basis actus VII. similiter in . . . .

G208 Si in agro adsignato ueneris, ut scias in qua parte agri sis, an in ultrato et dextrato, an in citrato et dextrato, an in sinistrato et ultrato, an in sinistrato et citrato, sic deprehendes. cum in agro ueneris, quaeres lapides plures centuriales. quorum scripturam cum inspicere coeperis, nota tibi quomodo scriptura currat: sic et limites antea instituti sunt. si enim decumani numeri ab oriente incipiunt et in occidente crescunt, decumani ita instituti sunt ut oriente post te relicto in occidentem spectes. si uero ita numeri notati in lapidibus centuri-

9. id est] id' *E*. ‖ 17. Si ... ueneris *recisa ex E*. ‖ asignato *G*. ‖ scias te in *E*. ‖ 18. an in ultrato ... 20. sic depre *recisa ex E*, *in quo fuerunt illa breuiora*. ‖ 20. deprehendis *EG*. ‖ quaeris *G*, quero *E*. ‖ 21. plures ... scrip *recisa ex E*. ‖ 22. tura ... 23. limites an *recisa ex E*. ‖ 23. *potius* decumanorum. ‖ 24. oriente ... occident *recisa ex E*. ‖ crescent *E*. ‖ ita *E*, *om G*. ‖ 25. ut in *E*. ‖ oriente ... occiden *recisa ex E*. ‖ occidente *EG*. ‖ 25. 26. expectis. sic et numeri nota tibi illa si in *E*, *recisis proximis* lapidibus ... scias d ‖ 26. ita] et *G*.

arum fuerint, scias decumanos ita institutos esse ut *EG* in orientem et occidentem spectent: cardines uero meridianum et septentrionem scies spectare. cum hoc diligenter tibi liquerit, in re praesenti plurium lapidum centurialium inspicies scripturas. et si numerus cardinum crescet in occidente, erit pars ultrata: decumanorum uero numerus si crescet in partem septentrionis, erit pars dextrata. sic scis te ex scriptura lapidum esse in parte ultrata et dextrata. similiter si decumanos crescere deprehenderis in meridianum et cardines in partem occidentis, erit pars sinistrata et ultrata. item ut dextratum et citratum inuenias, similiter lapidum scriptura ostendit. si enim cardinum numeri in orientem crescent, | erit pars citrata: *A* 1 decimanorum numeri in septentrionem si crescent, erit pars dextrata. sic scies te in dextrato et citrato esse. | similiter si kardinum numerus in oriente crescet, erit *E*(18,20) 24,7 pars citrata: si decimanorum numerus in meridianum crescet, erit pars sinistrata. sed ut saepe solet in re pre-

1. ita *E*, *om G*. ‖ 2. oriente *G*. ‖ cidentem spectent cardines *recisa ex E*. ‖ occidente expectent cardinem *G*. ‖ 3. septentrionalem scias *E*. ‖ expectare *G*, expec *recisis proximis* tare ... 4. lique *E*. ‖ 4. re *om E*. ‖ plurimum *E*. ‖ 5. inspicias *G*, *recisum ex E cum proximis* scripturas ... si nume ‖ 6. crescit *E*. ‖ ultrata ... 7. numerus *recisa ex E*. ‖ 7. crescit *E*. ‖ 8. trata ... lapidum *recisa ex E*. ‖ 9. decumanum *G*, decima *E*. nos crescere deprehenderis in *recisa ex E*. ‖ 10. cardinem *G*. ‖ in parte *E*. ‖ occidentis. occidens erit *G*. ‖ 11. erit ... item *recisa ex E*. *sed* item *uidetur omisisse*. ‖ 12. pidum ... si *recisa ex E*. ‖ 13. numerus *E*. ‖ in occidente *E*, in occidentem *G*. ‖ crescit *E*. ‖ erit pars citrata decimano *recisa ex E*. ‖ 14. rum numerus in septentrionem si crescens *E*, decimanorum numerus si in septentrionem crescet *G*. ‖ criscent *A*. ‖ 15. dextrata sic scies te in dex *recisa ex E*. ‖ sic scies ... esse *om G*. ‖ 16. cardinum *G*. ‖ in occidente *AEG*. ‖ crescet *om AE*. ‖ 17. sic *E*. ‖ decum. *G*. ‖ 18. crescit *E*. ‖ sed hoc in re presenti. *G*. ‖ ut *A*, sicut *E*. ‖ solet sepe *E*. ‖ re *om E*.

AE (G) senti | depraehendi decimanum maximum ita institutum ut ad meridianum et septentrionem spectet, kardinem uero maximum orientem et occidentem spectare, similiter sicut *A 2* supra diximus scriptura lapidum hoc ipsum | depraehendes. ita si a principio institutum fuerit, erit pars sinistrata decimani maximi in occidente, dextrata in oriente. in hac quoque parte si uolueris scire in qua parte agri sis, cum inueneris ex scriptura lapidum kardinum numeros in septentrione crescere, erit pars ultrata: decimanorum numeros in occidente crescere, erit pars sinistrata. sic scies te in sinistrato et in ultrato esse. similiter ut uolueris scire in citrato et sinistrato. si depraehendis decimanorum numeros in oriente, kardinum numeros in *A 3* septentrione | crescere, erit pars dextrata et ultrata. similiter si decimanorum numeri in oriente crescent et kardinum numeri in meridiano crescent, erit pars dextrata et citrata.

Quibusdam regionibus in agris adsignatis propter sterelitatem lapidum inter centurias quinas lapides positi

1. reprehendi *E.* ‖ 2. ut ad] ut et *A*, *om E.* ‖ expectent cardinem *E.* ‖ 3. ab oriente et occidente *E.* ‖ scies *post* occidentem *supra scriptum A*, *om E.* ‖ expectare *E.* ‖ 4. sipra diximus *A*, *om E.* ‖ depraehendis *AE.* ‖ 5. ita] et *AE.* ‖ principio *E*, principium *A.* ‖ sinistra ad decimani *A.* ‖ 6. in occidentem *E.* ‖ in orientem *E.* ‖ 7. quoquae *A.* *tum* arte *E.* ‖ 8. sis *A*, sunt *E.* ‖ ex *om E.* ‖ scripturam *E.* ‖ lapedum *A.* ‖ numerus *A*, numerum *E.* ‖ 9. in septentrionem *E.* ‖ 10. numerus *A*, numerum *E.* ‖ sinestrata *A.* ‖ 11. sinestrato *A.* ‖ et ultrato *E.* ‖ ut *A*, si *E.* ‖ 12. scire si *E.* ‖ in ultrato et sinestrato *A*, in ultrato sis et dextrato *E.* ‖ si] sic *AE.* ‖ 13. numerus in occidente *A*, numerum in occidente *E.* ‖ cardinem *E.* ‖ numerus *A.* ‖ 14. septentrionem *E.* ‖ 14. erat *A.* ‖ destrata *A.* ‖ 15. si *om E.* ‖ numerum *AE.* ‖ in oriente *om E.* ‖ crescere *E.* ‖ 16. numerus in meridianum crescens *E.* ‖ 18. propter *E*, per *A.* ‖ 19. sterilitatem *E.* ‖ quini *E.*

sunt. hoc in re presenti deprehendi potest ex lapidum *AE* inspectione et inscriptura. aliis uero regionibus in capitibus centuriarum non sunt lapides scripti, et in effigie Termini positi sunt. sed et quibusdam regionibus, sine typo uel forma regionis, in qua parte agri sis, | *A* 4 inuenire non potes, nisi ex typo uel forma regionis ipsius. sunt enim in typo montium uocabula et alia signa con|*E* 23 plura ex quibus possis scire in qua parte agri sis. non una species agrorum adsignatorum est. est ager centuriatus, 'qui' quadratis centuriis diuisus est. hic ager in singulis centuriis ducentena iugera habebit. est ager scamnatus qui appellatur, qui in longitudinem maiorem iugerum numerum habebit quam in latitudinem. hi quoque agri non nisi in re praesenti deprachenduntur uel ex forma regionis. habent enim agri scamnati in centuriis singulis | *A* 5 iugera ducentena quadragena, quae per latitudinem habent actus xx et per longitudinem actus xxIIII.

Si duo lapides in capitibus centuriae in lineas decimani siue kardinis inuenti fuerint, et mensurae agendae sunt secundum formam agri adsignati, ut modi iugerationum secundum acceptam unius cuiusque separentur in centuria in qua quaestio fuerit orta, primum in re pre-

1. in re] ex *E*. ‖ lapidibus *E*. ‖ 2. inspectionē et *A*, scriptione ea *E*. ‖ scriptura *E*. ‖ 2. 3. aliquibus locis non sunt *Boethius p.* 1539. ‖ 3. non sunt ... 4. sed et quibusdam] pali roborinei fixi sunt in his *E*. ‖ sed *Boethius*. ‖ in effigiae *A*, in effigiem *Boethius*. ‖ 3. 4. terminorum positi sunt quos cursorios uocamus *Boethius*. ‖ 4. tipo *E semper*. ‖ 5. agri sic inueniri *E*. ‖ 6. potest *A*, possunt *E*. ‖ regionis *E*, *om A*. ‖ 7. quam plurima *E*. ‖ 9. est ager *A*, ager est *E*. ‖ 10. est *E*, *om A*. ‖ in *E*, a *A*. ‖ 11. ducentena *A*, et *E*. ‖ qui scamnatus *E*. ‖ 12. qui in *E*, *om A*. ‖ iugerum *om AE*. ‖ 13. quam in allatitudinem *A*. ‖ hii *A*. ‖ 14. re *om E*. ‖ 16. quae *E*, qui *A*. ‖ actus xx et per longitudinem *om E*. ‖ 19. kardines *A*. ‖ 20. modū *AE*. ‖ 21. cuiusquae *A*. ‖ separaretur *AE*. ‖ in *om E*.

AE senti typos regionis quaerendus est. et inspecta scriptura lapidum in re praesenti typum conlocabis, ut scias primum an decimanus maximus ab oriente in occidentem *A 6* constitutus sit, | an uero a meridiano in septentrionem. si enim ab oriente in occidentem constituti sunt, typum sic conuertes ut pos te relinquas orientem, et occidente spectato sic typum tenebis. respicies in typum kardinem maximum, quo loco sit. et si scriptura lapidum deprehenderis in oriente crescere, erit pars citra kardinem: si uero inueneris in occidente kardines crescere, erit ultra cardinem. sed ut scias an dextra decimanum stes an sinistra decimanum, inspectis lapidibus in linea kardinis maximi, si in septentrione crescent, erit dextra decimanum: *A 7* si in meridiano crescent, | erit sinistra decimanum. haec inscribtura demonstrabit tibi quomodo debeas typum in re praesenti conlocare. similiter facies, si decimanus maximus a meridiano in septentrionem conlocatus fuerit et cardo maximus ab oriente in occidentem. eadem ratione sicut supra scriptum est, in re praesenti typum conlocabis, ut decimanus maximus spectet suum locum, id est meridiani et septentrionis lineam, kardo maximus orientis

1. typore *A*, tipus *E*. ‖ ferendus *E*. ‖ inspectas scripturas lapedum *A*. ‖ 2.3. primum undecimanus maximus si ab *E*. ‖ 3. in occidente *A*. ‖ 4. a] in *A*. ‖ in septentrione *A*. ‖ 5. in occidente *A*. ‖ 6. si conuertis *E*. ‖ post *E*. ‖ reliquas *A*. ‖ 7. tenere inspicies *E*. ‖ *potius* in typo. ‖ 8. et sic scripturam lapidum deprehendis in orientem *E*. ‖ 10. in occidentem *A*. ‖ cardines *E*, kardinem *A*. ‖ 11. sed ut *A*, si tu *E*. ‖ 12. in *A*, si in *E*. ‖ 12.13. maximi si] xvi an *A*, sint an *E*. ‖ 13. septentrionem *E*. ‖ crescente *A*. ‖ 14. crescente erint *A*, crescente erit *E*. ‖ hac *A*. ‖ 15. scriptura *E*. ‖ debeat *A*. ‖ 16. cumlocatus *A*, collocatus *E*. *supra erat* constitutus. ‖ 17.18. fuerit erint cardines ab uriente *A*, fuerit cardines ab oriente *E*. ‖ 18. in occidente *AE*. ‖ 19. scriptum est] sicut *A*, *om E*. ‖ re *om E*. ‖ conlocaueris *A*, collocaueris *E*. ‖ 20. expectet *E*. ‖ 21. linea *A*, si in ea *E*.

et occidentis lineam: et secundum rationem supra scriptam *AE*
scies lapidum scribtura quae sit pars dextra decimanum
et quae sinistra decimanum et quae | citra cardinem et *A*8
quae ultra cardinem.

Si quando in agro adsignato mensuras egeris, et reuersus ad formam inueneris nominibus sex data CLXXX iugera, ut scias quantum quis acceperit, quaeris sub littera: et sic inuenies quis quantum acceperit.

Si in agro adsignato aliquis modus iugerationis uacauerit, ne putes subsiciuum remansisse, quaerere | debes *E*26
primum ne post aes fixum et machina sublata secunda adsignatione alicui adsignatum sit. uel quaeris si in libro beneficiorum regionis illius beneficium alicui Augustus dederit. quod si neutrum factum est, scias illum subsiciuum | remansisse. *A*9

PODISMVS. *R*19

Mensurarum genera sunt tria, rectum planum solidum. rectum est cuius longitudinem tantum modo metimur. planum est cuius longitudinem et latitudinem metimur. solidum est cuius longitudinem et latitudinem et crassitudinem metimur.

1. et occidentis *om AE.* ‖ lineae secundum *E.* ‖ supra scriptam *E*, s̄ s̄. *A.* ‖ 2. scies et lapidum *E.* ‖ sribtura *A.* ‖ 3. quae sit sinistra *E.* ‖ 5. egeris] ag^Eris *A.* ‖ 6. hominib. ˈex *A*, ex *E.* ‖ 9. aliquis *A*, aliquando aliquis *E.* ‖ 10. ne putis *A.* ‖ debes *E*, *om A.* ‖ 11. primum *om E.* ‖ post aes *Heinsius ad Ouidii met.* 1,91: post est *A*, possit primum *E.* ‖ macina *A.* ‖ secundum assignationem *E.* ‖ 12. uel ... 13. beneficiorum *om E.* ‖ 13. illius ne beneficium *E.* ‖ alicui praestitisset. quod si *E.* ‖ 16. *titulum hic om E*, Podismi *R.* ‖ 17. sunt tria genera *R.* ‖ 18. metitur *AE.* ‖ 19. metimur ... 20. latitudinem *om E.* ‖ metimur *om R.* ‖ 20. et latitudinem *om A.* ‖ et crassitudinem *erasa E.* ‖ 21. metitur *E.*

AER Angulorum genera sunt trea, rectus acutus hebes. rectus est qui normaliter constitutus est. acutus est qui (*R*).(*A*) minor est recto. | hebes est qui maior est recto. |

[Pes quadratus amphoram capit. piscinae uel lacus pedes quadratos dicere.

s. q. metieris longitudinem per latitudinem, effectum per altitudinem: erunt pedes quadrati. si fuerint tot, totidem amphorae sunt piscinae uel laci.

Dolci dicere pedes quadratos.

metieris ab integro fundi diametrum, item diametrum et cum summi zametrum altitudinem cum mensus fueris . . . . iungis tria aera in uno partem tertiam. quod fuerit in se effectum undecies, huius sumis partem quartam decimam. hoc ducis per altitudinem. erunt dolci pedes quadrati.

Calcis pes quadratus centum pondo pendet.

calcaria autem si non aequaliter instructa est in dolii effigiem, metieris eam quomodo et doleos. et quotquot pedes quadratos inueneris, inquires in regione illa, in qua mensuram feceris, ad quod pondo calcis uehis ueniat. quotiens centenas libras inueneris, tot assumes in pede quadrato, et dices quot uehes calcaria capit.

si uero aequaliter structa fuerit usque ad summum aedificium, zametrum sumes. hoc in se effectum undecies, sumes partem quartam decimam, et duces per altitudinem. habes pedes quadratos.]

1. tria *ER*. ‖ 2. acutus qui *A*. ‖ 3. recto] *add* podimus *E*. ‖ 4. Piscina ē uel *E*. ‖ 5. duceris *E*. ‖ 6. s. q.] *i. e.* sic quaeramus. quae *E*. ‖ 7. latitudinem *E*. ‖ totidem] am *E*. ‖ 8. sunt piscinae] .est. piscina *E*. ‖ 13. decies *E*. *cetera peritiores restituant*. ‖ 14. latitudinem *E*. ‖ 16. calces pedes quadratos *E*. ‖ 20. pando *E*. ‖ 21. totas sumes *E*. ‖ 22. quod uehis *E*. ‖ 24. undecimam *E*. ‖ 25. latitudinem *E*.

In ambligonio datis tribus lineis dicere eiecturam super quam perpendicularis cadet. *AER*

sic quaeramus. sit ambligonium, cuius maior hypotenusa | est ped. XVII, basis eiusdem ambligoni ped. VIIII, hypotenusa minor ped. X. dicere eiecturam eiusdem ambligoni super quam perpendicularis cadet. *A* 10

s. q. maiore hypotenosa in se multiplicata, ex ea summa deduces duos minores numeros singulos in se multiplicatos. quod super fuerit, sumes partem dimidiam. partior a base. erit eiectura super quam perpendicularis cadet.

perpendicularem si uolueris, de hypotenusa minore | multiplicata in se tolles eiecturam in se multiplicatam. reliquum quod super fuerit, sumes latus. erit numerus perpendicularis. (fig. 213.) *E* 87

In trigono hortogonio, cuius podismus est ped. XXV, embadum ped. CL, dicere cathetum et basem separatim. *A* 11

1. ambigonio *E*, ampligonio *R*. ‖ dicereiecturam *A*, duc recturam *E*. ‖ 2. perpendiculaueris *E*. ‖ cadit *R*. ‖ 3. sic quaeremus Sit ampligonium *R*, perpendicularem sic querimus sic ampligonium *E*. ‖ hypotenosa *E*. *sic semper*. ‖ 4. XVII] XVIII *AER*. ‖ bases *E*. ‖ ampligoni *E*, ampligonii *R*. ‖ VIIII *AR*, XI *E*. ‖ 5. dicereiectura *A*, De rectura *E*. ‖ eius *E*. ‖ ampligoni *E*, ampligonii *R*. ‖ 6. que^a^m *A*, quem *E*. ‖ perpendiculaueris *E*. ‖ cadit *R*. ‖ 7. s̄ q̄ maiore *A*, his quae maior est *E*, Sequitur maiorem *R*. *tum* hypotenusam sumes ex ea summa *R*. ‖ 8. deducis *A*. ‖ duas *E*. ‖ quos singulos in se multiplicatos copulabis summae. *R*. ‖ 9. sumu^i^s *A*, sumis *R*. ‖ 10. partior abasse *A*, fortiore base *E*, et partire ad basim *R*. ‖ electura *A*. ‖ perpendiculaueris *E*. ‖ 11. cadit *R*. ‖ 12. perpendiculare *A*, perpendicularis *E*. ‖ de *et* minore *om E*. ‖ 13. tollere eiectura *A*, tollere in adiectura *E*. ‖ in se *om A*. ‖ multiplicata *AE*. ‖ 14. reliqui *R*. ‖ quod *ante* erit *add R*. ‖ 16. ortogonio *ER semper*. ‖ podimus *E*. *intellege hypotenusam*. ‖ 17. in uadum *E*. ‖ ducere *E*. ‖ chotetum *A*, catectum *semper E*. ‖ basi *E*.

AER s. q. semper multiplico hypotenusam in se. fit p. DCXXV. ad hanc summam adicies IIII embada, quae faciunt pedes DC. utrumque in unum. fiunt ped. ∞CCXXV. huius sumo latus, quod fit p. XXXV. deinde ut interstitio duarum rectarum inueniatur, facies hypotenusae numerum in se. fit p. DCXXV. hinc tollo IIII embada, et remanent ped. XXV. huius . . . . fit V. erit interstitio. quam *A 14* mitto ad duas iunctas, | id est ad XXXV. fiunt ped. XL. huius sumo semper partem dimidiam. fit ped. XX. erit basis trigoni. si tollo de XX interstitionem, id est ped. V, reliqui sunt ped. XV. erit cathetus eiusdem trigoni. (fig. 214.)

Si datum fuerit trigonum hortogonium, et dati fuerint cathetus et basis in se ped. XXIII, embadum huius trigoni ped. LX et hypotenusa ped. XVII, dicere cathetum et basim separatim.

s. q. facio hypotenusae numerum in se. fit CCLXXXVIIII. *A 15* hinc tollo quattuor embada, quod fit CCXL. | reliquum XLVIIII. huius semper sumo latus. fit VII. hoc semper adicio ad duas iunctas, id est ad XXIII. fiunt pedes XXX.

1. s̄ q̄ *AR*, his quae *E semper*. ‖ hypotenusa *A*, hypotenosa *E*. *tum* XVIII in se dcxxv. *R*. ‖ p. *om A*. ‖ 2. dcxx. *E*. ‖ summa *A*. ‖ adicio *ER*. ‖ quae faciunt *AR*, et fit *E*. ‖ 3. pedum *R*, p̄ *E*. ‖ faciunt, *omisso* ped., *R*. ‖ 4. quae sunt *R*. ‖ p. *om AR*. ‖ 5. recturarum *E*, rectarum linearum *R*. ‖ inuiniatur *A*. ‖ faciam *R*. ‖ 6. fiunt *R*. ‖ p. *om AR*. ‖ huic *R*. ‖ inuada *E*. ‖ et remanent *om AE*. ‖ 7. *adde* sumo latus. ‖ fit .v. *E*, fit *A*, quinta pars *R*. ‖ Quam mitto ad *R*, *om AE*. ‖ 8. iunctas *om R*. ‖ ad *om E*. ‖ fiunt *A*, fit *E*, et fient *R*. ‖ 9. dimidiam partem *R*. ‖ efit ped̄ *A*, fit *E*, et fiunt pedes *R*. ‖ 10. interstitione *A*, institutione *E*, intersectionem *R*. ‖ 11. reliquos suprascriptos p. xv. *E*, *om R*. ‖ chatetus *A ut solet*. ‖ trigoni] *add* p xx. *E*. ‖ 12. ortogonum *R*. ‖ 13. catetus *A*, catecti *E*. ‖ in se] *scribe* iunctae. *add* faciunt *R*. ‖ embadum … 19. id est ad XXIII *om E*. ‖ 14. hypotenosa *A*. ‖ catetu et base *A*. ‖ 16. Sequitur *R*. ‖ ypotenusae *A*. ‖ 17. Huic *R*. ‖ quod fit *A*, id est *R*. ‖ relinquuntur *R*. ‖ 18. fit *A*, id est *R*. ‖ 19. iuncturas *R*.

huius semper sumo dimidiam. fit xv. erit basis eiusdem *AER* trigoni. de duabus iunctis, id est de xxiii, tollo ped. xv. reliqui ped. viii. erit cathetus. (fig. 215.)

Si datum fuerit trigonum oxygonium, cuius tris numeri dati sint, minor latus eius ped. xiii, basis ped. xiiii, maior latus ped. xv, dicere perpendicularem eiusdem oxygoni et praecisuras singulas.

s. q. semper facio xiii in se. fit clxviiii. | et xiiii *A* 14 in se. fit p. cxcvi. utrumque in unum. fit p. ccclxv. ex hac summa semper tollo xv, et in se. fit p. ccxxv. hoc tollo de ccclxv. reliquum p. cxl. huius semper sumo partem dimidiam. fit lxx. hoc partior ad basem, id est ad xiiii, et fit v. erit minor praecisura eiusdem oxygoni. . . . . s. q. de hypotenusa minore, id est de xiii, in se tollo minorem praecisuram [in se], id est v, et in se. quod superest, latus erit perpendicularis. (fig. 216.)

1. dimidium id est xv *R*. ‖ eius *E*. ‖ 2. de duas iunctas *AE*. ‖ de xiii. *E*. ‖ tolle ped̄ xv *AR*, tollo xv *E*. ‖ 3. reliqui sunt *R*. ‖ ped. *om E*. ‖ *in fine add* minus latus eius *R*. ‖ 4. Si fuerit datum *R*. ‖ exigonium *R*, exagonum *E*. ‖ tres *ER*. ‖ numerus quartus *E*. ‖ 5. dati sunt *R*, datus sit *E*. ‖ minor latus eius *om R*. *sed confer u*. 3. ‖ bases *A*. ‖ ped. *om R*. ‖ xiii. *E*. ‖ 6. maius *R*, minor *E*. ‖ diuere *A*, ducere *E*, dicere debes *R*. ‖ eius *E*. ‖ oxigonii *R*, exagoni *E*. ‖ 8. Sequitur *R*. ‖ semper *om AR*. ‖ xiiii. *E*. ‖ fiunt *R*. ‖ p. *om AR*. ‖ c : : viiii *duabus notis erasis A*. ‖ et xiiii *om E*. ‖ 9. fiunt *R*. ‖ p. *om AR*. ‖ p. *om R*. ‖ 9. 10. et hanc summam *E*. ‖ 10. tolle *A*. ‖ et in se multiplico fiunt *R*. ‖ p. *om AR*. ‖ 10. 11. hoc tolle de *A*, de hoc tollo *E*. ‖ 11. relinquuntur *R*. ‖ p. clx. *E*, cxl *AR*. ‖ semper dimidiam sumo partem. *E*. ‖ 12. fiunt *R*, *om E*. ‖ patior *E*. ‖ basim *R*. ‖ 13. fiunt *R*. ‖ exigonii *R*, exagoni *E*. ‖ 14. *adde* perpendicularem si uolueris. ‖ s. q. de] his quae de *E*, Quod de *R*, quae *A*. ‖ hypotenosa *AE*. ‖ min. *A*. ‖ 14. 15. id est *de A*, id est de xiiii. in se. tollo minorem praecisuram in se id est *E*. ‖ 15. xiii] xiiii *AER*. ‖ in se *utrobique om R*. ‖ 16. v *AR*, xv *E*. ‖ in se *om R*. ‖ superest latus *AR*, perpendiculatus *E*.

AER : Dato inpari numero trigonum hortogonium instituere. *A* 15 datus numerus sit tres. s. q. datum numerum, id est III, in se. fit ϥIII. hinc semper tollo assem. fit ϥII. huius tollo semper partem dimidiam. fit IIII. erit basis. ad basem adicio assem. erit hypotenusa, pedum V. (fig. 217.)

Item a pari numero trigonum hortogonium instituere. *E* 28 ut puta sit par | numerus ϥ. semper huius sumo partem *R* 20 | dimidiam. fit III. hoc in se. fit nouem. hinc semper tollo unum, et fit VIII. erit basis trigoni. (fig. 218.)

A 16 Omnem trigonum una ratione podismare, ut puta hortogonium oxygonium et ambligonium.

s. q. cuiuslibet ex tribus triangulis tres numeros iungo in unum. id est hortogonium cuius numeri dantur, chatetus ped. VI, basis ped. VIII, hypotenusa ped. X, hos tres numeros iungo in unum, et fiunt XXIIII. huius semper sumo dimidiam partem. fit XII. hoc sepono, et ex hoc numero, id est de XII, tollo singulos numeros. tollo VI: reliquum pono sub XII. item basim ped. VIII tollo de XII: reliquum pono sub VI. hypotenusam ped. X tollo de XII:

1. inpari] pari *AR*, in parte *E*. ‖ trigono *E*, *omisso* hortogonium. ‖ 2. dictus *E*. ‖ sint III *R*. ‖ datu numerum *E*, Datus numerus *R*. ‖ 3. fiunt *R*. ‖ asse *A*. ‖ fit octo ϥII. *A*, fiunt octo *R*. ‖ 4. tollo *om A*, sumo *E*. ‖ semper *om R*. ‖ partem] tem *pr A*. ‖ fiunt *R*. ‖ ad base *A*, ad basim *R*. ‖ 5. adicias *R*. ‖ assem *ER*, ad se *A*. ‖ ped̄ v *A*, Erit *E*. ‖ 7. a *E*, *om AR*. ‖ 8. pars numeri *E*. ‖ senarius. huius *R*. ‖ 9. fit. III. III. hoc in se fit *A*, fit hoc ter inter se fit *E*, fiunt. III. tres in se. fiunt *R*. ‖ hinc ... 10. VIII *om E*. ‖ 10. et fiunt *R*. ‖ VIII *R*, VIIII. *A*. ‖ regoni *A*. ‖ 11. podimare *E*. ‖ 12. ortogonium exagonium et ambigonium *E*, ortogonium et ambligonum *R*. ‖ 13. triangulis *AR*, angulis *E*. ‖ .III. *AR*. ‖ 14. in uno *E*. ‖ id est *om pr A*, ut puta *R*. ‖ ortogonii *R*. ‖ cathetus quidem *R*. ‖ 16. numerus *A*. ‖ in unum *om AR*. ‖ 17. dimidium *R*. ‖ partem *om AR*. ‖ fit *om R*. ‖ et *om E*. ‖ 18. tollo VI *om AR*. ‖ 19. sub XII ... 20. reliquum pono *om E*. ‖ 20. hypotenusa *A*, hypotenosa *E*. ‖ de *om E*.

reliqui duo: pono sub quattuor. deinde multiplico VI per IIII. fit XXIIII. hoc duco II, et fit XLVIII. hoc | duco per XII. fit DLXXVI. huius sumo latus, et fit XXIIII. erit embadum. et cetera trigona eadem ratione podismabuntur. (fig. 219.) *AER* *A* 17

Si datum fuerit trigonum [et] orthogonium, et dati fuerint omnes numeri eius, a recto angulo missa super ypotenusa perpendicularis et singulae praecisure desiderabuntur.

s. q. ut puta trigonum et orthogonium, et cathetus sint p. ꝗIꞩ, uasis ped. X, ypotenusae ped. XII. semper multiplico cathetum per uasem. fit XXV. effectum partior ad hypotenusam. fit ꝗ. | erit perpendicularis. ut queramus singulas precisuras, ... *A* 18

1. reliquum. II. *E*, relinquuntur. II. *R*. ‖ 2. fiunt *R*. *sic semper*. ‖ et *om AR*. ‖ 4. in uadum *E*. ‖ citera *A*, cae ra *E*, ceteri *R*. ‖ trigoni *R*. ‖ edem *A*. ‖ podimabuntur *E*. ‖ 6. et *om R*. ‖ 7. omnes ꝗII numeri *A*, *sed deletis numerorum notis*. ‖ ad recto *A*; adirecto *R*. ‖ 8. hypotenusam *R*. ‖ 9. singuli *A*, singulare *E*. ‖ 10. Seq. *R*. ‖ trigoni orthogonii cathetus *R*. ‖ et] *an* est? ‖ oregonium *pr A*. ‖ 11. sint *AR*, est *E*. ‖ ꝗIꞩ *A*, VIIII *R*, VI *E*. ‖ basis *ER*. ‖ hypotenosá *E*. ‖ pedum XLI *R*. ‖ 12. per assem fit p lxxxv. *E*, per basim fiunt LXXX *R*. ‖ effectum *om R*. ‖ partior *AR*, facio *E*. ‖ 13. ypotenusa *A*, hypotenosa *E*. ‖ 14. M̄. Iuni niPsi Lib̄. EXPLICIT INCIPIT APROFIDITI. FELICITER ET BETRUBI RUFI ARCKITECTONIS *A*; *quae om ER: sed sequuntur excerpta eadem in A usque ad p.* 60, *cui subscriptum est* EXP. LIB̄. APROFODITI. ET BETRUBI RUFI ARCKITECTONIS. INC̄. IULI FRONTINI DE AGRORUM QUALITATĒ FILICITER, *et in E p.* 28,19-29,20. 30,3-15, *et in R usque ad p.* 27,19. *horum particulam, quae est in A p.*55,6-57,1, *in R p.*27, *dedi in Coloniis p.*245.

G204

EX LIBRIS DOLABELLAE.

Omnis terminus ab oriente lympidum latus habet, ab occidente roscidum latus habet. (fig. 223.)

Vertices agrorum qui sunt? si sunt in montibus lapides tantum modo, et non potest in eis fodiri et terminus figi: inductis quadratariis ut firmius esset quod naturaliter dolantes in montibus ex monte terminum eminentem monti constituerent, quam si cauarent et sic infigerent lapides finales. ideoque uertices agrorum, quod sicut uerticem in capite humano natura prestitit, sic et in montibus mensores docti instituerunt ut essent uertices agrorum qui in montibus lapides naturales sunt. (fig. 224.)

G205 Omnis possessio quare Siluanum colit? quia primus in terram lapidem finalem posuit. nam omnis possessio tres Siluanos habet. unus dicitur domesticus, possessioni consecratus. alter dicitur agrestis, pastoribus consecratus. || tertius dicitur orientalis, cui est in confinio lucus positus, a quo inter duo pluresue fines oriuntur. ideoque inter duo pluresue est et lucus finis. (fig. 225.)

Fines templares sic quaeri debent; ut si in quadrifinio est positus et quattuor possessionibus finem faciet. quattuor aras quaeris, et aedes quattuor ingressus habet ideo ut ad sacrificium quisquis per agrum suum intraret. quod si desertum fuerit templum, aras sic quaeris. longe

1. limpidum *P*. ‖ 3. occidentem rosp^e^idum *G*. ‖ 4. si sunt *om* *G*. ‖ lapideis *G*. ‖ 8. quam sic *G*. ‖ 9. quod] ut *G*. ‖ 11. ut essent] Hi sunt *G*. ‖ 13. colet *G*. ‖ 17. cui] qui *G*. ‖ 19. finis *om* *G*. ‖ 22. aedes *factum ex* aedis *G*. ‖ 23. ideoque ut *G*.

a templo quaeris pedibus xv, et inuenis uelut fundamenta aliqua. quod si inter tres, trea ingressa habet: inter duos dua ingressa habet templum. (fig. 226.) G

In agro oliuario sic quaeris quo dirigant fines. si ordines oliuarum sibi in transuerso occurrerint, sic est rigor finalis. si certi ordines sibi conuenerint, non est rigor finalis: nam hi duo rigores ebetes sunt appellati, quia sine lapidibus sunt. ideoque non potest ager oliuarius demetiri, nisi sic ut ad ordinem disconuenientem adtendas: et sic recolligis quo finis inter possessiones demetiatur aut qua exitum habeat. (fig. 227.)

Fines sepulturarios siue cineratios sic intellegis, quo uadunt rigores inter possessiones, iuxta sepulturam siue buxus siue etiam cineates aut cacabos inuenis aut orcas fractas aut certe | integras. ut inuenias si finalis est se- G 207
pultura, quaeris longe ab ea pedes quinque aut aratro terram agis: et si inueneris ea signa, finalis est sepultura. si enim non inueneris, transi in alio latere: et sic per rigorem uicinarum possessionum in rigorem uenies de quibus possessionibus intentio uertitur: et sic ueritas agnoscitur. (fig. 228.)

Quare per aedes publicas in ingressus antiqui fecerunt crucem, ANTICA, et POSTICA? quia aruspices secundum aruspicium in duabus partibus orbem terrarum diuiserunt; una parte ab oriente in occidentem, alia a meridiano in

6. rigor pinnalis *p.* 254,1. ‖ 8. sine capitibus *puto.* ‖ ideoque] hodieq. et *G.* ‖ 10. et sic te colligis *G.* ‖ *aptius* derigatur, *nisi fallor.* ‖ 11. quo *G.* ‖ 13. uadant *G.* ‖ siue] sunt *GP.* ‖ 14. siue] sunt (.iue) *G*, sunt *P.* ‖ *scribendum* cinus aut testas aut cacabos. ‖ 18. enim] *potius* ea. ‖ 20. contentio *Rudorffius.* ‖ 22. in ingressos *G.* ‖ 23. secundum] sed *G*: *infra recte* sed. ‖ 25. unam partem *G.*

G septentrionem. ideoque si qui imperatorum aut consulum pugnantes terras adquisierunt nomini Romano et partiti sunt ueteranis aut militibus Romanis, et pro uoto suo dis templum aedificauerunt, ut sciretur a posteris quia adquisierant terras nomini Romano, secundum aruspicium signum fecerunt in aedes deorum suorum, ut scriberent ANTICA et POSTICA. (fig. 229.)

1. siquis *G.* ‖ 4. adquisierat *G.*

EX LIBRIS LATINI DE TERMINIBVS. G 209

Terminus si caput de aquila factum habuerit, (fig. 230) montem transcisum transit, et usque in oliuastellum mittit. si tres oleastri fuerint, trifinium faciunt.

Terminus si transpertusus fuerit, (fig. 231) cisternam significat, alueum transit, et usque in aqua uiua mittit, et ipsa aqua uiua in arca trifinii est.

Terminus si subcumbus positus fuerit, (fig. 232) limitem ostendit. quidam maxime per conuallia pergunt. si autem in plano subcumbus positus fuerit, ubi uallis non sit, in proximo ante se claudet finem.

Terminus si in quadrum dolatus fuerit (fig. 233) et in latere punctum habuerit, fontem significat. si uero super se cauum habuerit, puteum finalem significat.

Terminus si a sursum usque deorsum scissuram habuerit, (fig. 234) fluuium aut certe riuum significat.

Terminus si super se plumbum habuerit, (fig. 235) stagnum significat aut cisternam.

Terminus si subcauus fuerit, (fig. 236) lauacrum significat.

Terminus si bifurcus fuerit, (fig. 237) samardacus dicitur, trifinium facit.

Terminus si rotundus fuerit et breuis, et de una parte in latus punctum habuerit, (fig. 238) in fontem quattuorangulatilem descendet.

13. in *om GP*.

G Terminus si eccc talem (fig. 239) lignum habuerit subtus uel supra, arborem peregrinam significat, qui in eo loco ex studio in fine posita est.

*G*210 Arbor si plumbum habuerit (fig. 240) idem sicut terminus, aut stagnum aut fluuium maiorem aut fontem significat.

Termini autem omnes nec uno modo nec uno tenore sunt constituti, in trifinium aut quadrifinium, et sagrabam quam appellant adluuionem. etiam monticelli sunt in finibus constituti. (fig. 241.) alioquin qui nesciunt quid est in lectionibus, negant esse in finibus constitutos autem in tempore quando milites occidebantur in bello publico: alibi quam maxime non ponebantur, nisi circa fines et in centuriis: et quantos milites ponebant, tantos lapides defigebant. ideoque scringis et allabimibus et centuriis signa proponebantur. Quoniam terminus si in tres acies constitutus fuerit, tres lineas auctoris ostendit; si in quattuor acies, quadrifinium facit. (fig. 242.)

GENERA LAPIDVM FINALIVM.

Lapis fluuialis cromatica uocatur. lapis Tiburtinus caesalis dicitur. terminus coctus testatius ullageris dicitur. lapis alua silicinea, si peralua fuerit, Galliensis nuncupatur: si mixta uena habuerit, ignifera nomen habet. nam in aliquibus locis terminos non dolitos posuimus, et nihil illis subter addidimus. terminus si uenas mixtas habuerit, ficto aciem dicitur, aspratilis autem qui uelut siguinum coagulatus lapis naturalis fuerit. terminus si supe- *G*211 rius | politus fuerit et inferius subulis inpolitus, monumentalis est, non habet fidem finitionis.

11. *legendum* constitutos. constituebantur autem. || intempr *G*. || 12. quam *P*, qui *G*. || 28. *Agrorum quae sit inspectio p.* 281,20.

GAIVS AVCTOR V. P. G

Nam et naturales lapides cecidimus et in finem constituimus. in orientales partes autem omnes palos de ilice picitos posuimus: in terminatione uerum quam maxime sub terra ipsos palos percooperuimus, et signatim, ut inueniantur pali ipsi, stellam consecrauimus. (fig. 243.) et ipsa stella iunior nomine uocatur. terminus autem si una acie reproba habuerit, hoc est non aequalem aciem, ipsum quoque reprobum reputamus. (fig. 244.) id autem ponitur aliquando in trifinium. in quadrifinium autem reprobus non ponitur, nisi solidus lapis. et quattuor lapides in quadrifinium constituimus. (fig. 245.) si extra quattuor lapides fuerit, epetecticales obseruentur.

AVCTOR VITALIS.

Terminus si fuerit quinque pedes intra limitem, aliis quinque pedibus in caput limitis terminum inuenies.

Terminus si in medium limitem constitutus fuerit et unam partem subcauam habuerit, tres monticellos transit, et in tertium monticellum arcam circa lauacrum significat, et ipsa arca in quadrifinium constituta est.

FAVSTVS ET VALERIVS VV. PP. AVCTORES.

Per Gallias et per Africam.

Dum per Africam assignaremus, circa Chartaginem in aliquibus locis terminos rariores constituimus, ut inter se

2. *conf. p.* 346,7. ‖ caecidimus *P.* ‖ 6. *conf. p.* 346,9. ‖ 7. ipsa *P*, ipsi *G.* ‖ 8-10. *conf. p.* 354,13.

G habeant pedes ĪICCCC. in limitibus uero, ubi rariores terminos constituimus, monticellos plantauimus de terra, quos botontinos appellauimus. et intra ipsis carbones et cinus G212 et testa tusa | cooperuimus. trifinium quam maxime quando constituimus cum signis, id est cinus aut carbones et calce ibidem construximus, et super duximus, et super toxam monticellum constituimus. in Chartagine et in prouintia ss. quam maxime oliuastellum et cotoneum (fig. 246.) et sabucum in finem constituimus, et circa sabucum monticellos constituimus, sicut superius scripsimus, cum signis et sigillis quam maxime. fines ut sint breues in prouintiis et per montibus saxuosis limites de lapides constituimus. et in aliquibus locis murum de lapides fecimus constringere, ex calce et harena fundamenta quam maxime. in alios fines nihil posuimus, sed ex opere fossas fecimus mitti in alto. alios fines, quos sursum monte direximus, in XII pedes latitiam constituimus propter ripae ruinam. circa urbem Babylonis Romae maritimum fiet et Gallicum. iubeo te ius iurandum prestare, si cotoneum malum inueneris, quia trifinium erit. si oliuastellum fuerit in medium, unum terminum demonstrat. laguinas tres quadrifinium faciunt. in conuallia loca aqua demonstrat. (fig. 247.) terminus si tres petras circa se habuerit fixas, trifinium facit.

G213 Terminus in modum arcellae cauatus Claudianus dicitur. breuis est. et si tres fuerint, trifinium faciunt. (fig. 248.)

4. quemaxime *G.* ‖ 8. quæmaxime *G.* ‖ 14. quemaxime *G.* ‖ 18. *conf. infra p.* 178 *G.*

LATINVS V. P. TOGATVS. G214

Terminus siue petra naturalis si branca lupi habuerit facta, (fig. 249.) arborem peregrinam significat.

Terminus siue petra naturalis si branca ursi habuerit, (fig. 250.) lucum significat.

Terminus siue petra naturalis si ungulam pecoris bifurcam habuerit, (fig. 251.) de sub saxo egredientem aquam significat.

Terminus siue petra naturalis si caput uituli sculptum habuerit, (fig. 252.) de duobus montibus aquas egredientes significat, per quas lineae confinales descendunt: super se autem sacra paganorum ostendit in trifinio.

Terminus si aspratilis fuerit et mixta piperacia loca habuerit, (fig. 253.) sine dubio in trifinio constat: paralleloneum uocamus. constat eum habere legum initia consulta: pedatura eius fit pedes CCCCLX.

CCL	CCCL	CCCCL	DL	DC	DCC	DCCC	DCCCC	G215
A	B	C	D	E	F	G	H	
∞	∞L	$\overline{II}$ D	$\overline{IIII}$ D	∞	∞ D	∞ CC	∞ CCC	
I	K	L	M	N	O	P	Q	
∞ CCCC	∞D	∞D	∞DC	∞DCC	∞DCCC	∞ DCCCC		
R	S	T	V	X	Y	Z		

Has litteras si inueneris in terminibus scriptas, singillatim, uel binas, quantum compotum habuerit, tantum quaeris ab eo in aliud signum.

Terminus si ungulam equi sculptam habuerit, terminum cursorium significat, et usque in fontem mittit, et ipse fons trifinium facit.

6. 9. si *om* G. ‖ 13. piperacia P, piperatia G. ‖ 17. CCL P, CC G. ‖ CCCL P, CCC G. ‖ CCCL P, CCCC G. ‖ DL P, DC G. ‖ DCCC P, DCC G. ‖ DCCCC P, DCCC G. ‖ 19. ∞L P, ∞C G. ‖ 21. ∞D (*supra* T) P, ∞DC G. ‖ 26-28. *habet omissa figura* P, *om* G.

P 61b

EX LIBRO XII.

INNOCENTIVS V. P. AVCTOR DE LITTERIS ET NOTIS IVRIS EXPONENDIS.

Casa per A nomen habens fines quam maxime paruos habet, si in monte fuerit. uerum si in planis locis posita fuerit, sub se fines spatiosos habet. super se proximos fines habet, sub se alueum qui currens fines eius demonstrat. et per pedes GAG p. CCCC in omnes circumdantes per pedes CCCCL, sicut superius diximus. casa si in plano fuerit, fines sub se, secundum quod in campo dixi. super se autem paruos fines habet. et haec ipsa loca macriora sunt. ab orientali parte aquam uiuam significat. a sextanea parte riuum significat. in fine suo monticellos habet, et ad pedem montis superius arca constituta, quae est in quadrifinio. MA grandes lapides in fine constituti sunt. tales signa in finibus habet casa quae per istam litteram nomen habuerit.

Casa nomen per B habens fines grandes habet, de latus se montem. casa si in plano loco posita fuerit, de una parte limes proximum casa uenit. prope se aquam habet. contra sextaneam partem maxime alueum in fine P 62a significat. si in montanis fuerit, | talia signa inuenies. si autem in planis locis fuerit, fines toti quam maxime in una parte ei subiacent; per longitudinem limitis pedum CCLII orientalis, qui ueniens inaequalibus lineis coheret. septentrio autem per pedes CL descendit. meridianus uero similis septentrioni. et ipse septentrio proximum casa. quaere si semper normaturam suam consequitur sic ut

3. et *om* *P*. ‖ 8. GAG p. CCCC *P*. ‖ 10. inplan*um* *P*. ‖ 12. ab orientale*m* parte*m* *P*. ‖ 13. fine*m* su*um* *P*. ‖ 15. in quadrifini*um* *P*. ‖ infine*m* *P*. ‖ 20. una*m* parte*m* *P*. ‖ 21. in fine*m* *P*.

per signa istius litterae inueniantur. ita capitulum ad notas iuris reuertatur. *P* si super se montem habuerit, limitem eius per pedes CCL consequeris. et a sinistra parte terminos quam maxime significat. casa in arce constituta talia signa habet. si autem in campis fuerit, limes eius a sextanea parte proximus uenit. super se autem fines angustiores. de sinistra parte finium limites in uno loco conueniunt.

Casa per C nomen habens fines ante se habet, orientalem quam maxime proximum uenientem in alteros uicinos fines. fontem habens, circa casa fines maiores, sub se alueum, et trans alueum transit fines eius, et de latus se in fine proxima aquam habens. casa in sinistris Flaminiae indicat terminos. trans alueum transit, sicut supra diximus. per diuisis limitibus uias multas transit. limes eius per pedes ∞CC transit et lauacrum significat, in quem collis recturam sequeris lineae descendentis per pedes CCL, et usque in ualle, ubi est aqua uiua in trifinio in termino | constituta. *P 52b* sub se Flaminia. de latus se montem. super se lacum in trifinio. de latus se uineam. a sextanea alueum et fontem, quem in alia fine habet. medius fons ad ipsam adpertinet. fines quam maxime grandes habens. de uno latere finem habet proximum, sicut superius diximus.

Casa per D nomen habens fines super se habet. maxime de super se mittit usque in uallem alueum. habens sub se planum, de latus se monticellos, arcam in quadrifinio constitutam, quae mittit usque in lauacrum, quod est circa uiam, fontem. de latus casa habet campum, habens sub campo alueum. uia quae mittit de trans alueum, transit illa limitem eius. de latus se pratum, uer-

13. fin*em* proxima*m* *P*. ‖ 18. termin*um* *P*. ‖ 20. trifini*um* *P*. ‖ 21. in alia*m* fin*em* *P*.

P sus casa uineam positam. proximum uineam casalem habens, quae praemit finem eius. casalis ipse in limite positus uersis finibus casa hoc habens de lateris ipsius finem grandem habens, sub se autem finem proximum coherentem. finis casalis riuo descendens super se alueum transit. trans alueum aqua uiua in quadrifinio constitutam. et super aquam uiuam, si in monte fuerit, super ipsum montem, quadrifinalis arca constituta est circa uiam. sub se autem campicellum habens superiorem recturam colli. nam limitem eius per pedes CCL duco latus eius id est medietatem fiunt pedes ∞CCL, sicut notis iuris expositum est.

Casa per E nomen habens alueum sub se quam maxime significat. de | P 53a latus alueum transit. retransit et limitem sextaneum ante se. sub se finem maiorem habet, de latus se proximam arcam constitutam in quadrifinio. et ipsa arca alueum significat. sub se uallem, quae campicellum est. super se montem qui explaius est. de latus se aquam proximam habens, sub se collem, et per ipsum collem uia uenit et retransit limitem, et descendit ipsa uia et uenit ad ipsam casam. itaque haec signa inueniri oportet.

Casa per F nomen habens fines ante se habet grandes. casa in monte est posita, habens sub se uallem, super se montem. de latus se alueum significat. si in campo fuerit casa de littera supra scripta, fines maiores habet. proximum casa uenit fines quam maxime in longum habens, in latitia breuiores. et ipsos fines alueus transit. limitem autem sextaneum proximum habet. signa requirenda oportet. si sic fuerit fundus constitutus, sub

2. in limit*em* *P* || 16. quadrifini*um* *P*. || 24. in mont*em* *P*. || 26 supra scripta] ss *P*, *semper*. || 26. maio habet *P*. || 28. latitia*m* *P*.

se campum habet extensum, fines grandes significat. si *P* in monte fuerit constitutus, excogimus finem habere contra duas paginas fundorum. et signa supra scripta conueniunt excogimus obseruare.

Casa per G nomen habens fines tortas habet. casa si in monte fuerit, latus se fontem proximum geret, sub se uallem et alueum, et trans alueum uia, sub uia aqua uiua, terminos decursorios, super se montem. arca trifinii in arcem posita trans alueum significat in trifinio positam. si in campo fuerit, limites quam maxime requirendos | oportet secundum constitutionem quam constituerunt *P* 536 auctores. de aliis partibus limitem proximum coherentem, super se arcam in monte constitutam. ergo rariores terminos habet casa supra scripta. talia signa inuenies P O L I H.

Casa per H nomen habens montem, post montem casa. M K V. montem super alueum. si in monte casa fuerit, fines quam maxime largiores habet, sub se autem uallem. latus se per singula singulas habet lineas. sinistra parte uinea posita. si ab orientales partes fines fortiores habuerit, a sextanea parte limitem proximum habet. mons ipse sub se alueum habet a sextaneo. si in planis locis casa fuerit, maxime ab orientis parte limes proximus uenit. sub se fines spatiosos habet. de latus se aquam uiuam usque in ipsos fines eius pertingunt.

Casa per I nomen habens fines grandes habet, sed in longum, si sextaneo pedes ∞ ∞cccc. si in campestribus locis finem habuerit, in latitia pedes CLXII ad aream examinis, hoc est ex legibus constitutam. et si fines per montem habuerit, maiores et graciliores habet. de sinistra parte terminus. proximum casa uenit limes eius sub ea per

6. 13. in mont*em* *P*. ‖ 28. latiti*am* *P*.

P pedes CCL, superius contra se usque in triuium pedes ∞ ∞. si super se montes fuerint, permissa linea rectis collibus oportet quaeri secundum artificium agri mensurae.

Casa per K nomen habens. casa in latere montis posita est. ante se finem habet, sub se uallem, super se *P* 64a montem, de latus | se alueum. et in ualle duas aquas uiuas habet, de sub se campum extensum, sub campo alueum. et ipse alueus finem facit, quoniam prolixiorem lineam ex coherentibus signis habet. sub se duos alueos habet, super se duos montes. inter montem et montem duae congeriae lapidum in fine constitutae. super se uero collinam extensam. sub se alueum, et proximum se pentagonum habet, in sinistris pratum. per collinam autem uia excurrit usque in trigonium constitutum, quae de latere definit per singulos terminos. si alueum super se habuerit, finem transit eiusdem casae. si montem de super se habuerit, arcam in latere montis habet, circa aquam uiuam.

Casa per L nomen habens sub se finem proximum et de secus aqua significans. de latus alueum transit limes sextaneus, super se fines proximos in uno loco, in monte arcam constitutam habet examine. deinceps arca descendens per duas ualles in unam lineam pergens per duo genera montium. ad singulos assignauimus limitem per pedes CCCCLV, sicut in notis iuris requirendum est.

Casa per M nomen habens de sinistra et dextra quam maxime aqua significat, fines grandes habet. casa in media fine posita super se interdum modicum proximiorem finem habens. fines in quadro habens. limes maritimus Gallicum intercidet. ideo plerumque casa aquam in curte *P* 64b habet, aliquotiens super | se fines extensos. sub se au-

7. sub camp*um* *P*. ‖ 11. in fine*m* *P*. ‖ 22. monte*m* *P*.

tem proximiorem de latus se montem habens. super al- *P* ueum arcam constitutam in trifinio. arca perget ped. XCIIII et usque in alium per ped. LXXX. per pligorias lineas oportet computare.

Casa per N nomen habens de sinistra parte fines paruos habet. casa si in campo posita fuerit, super se fines modicos habet, ante se alueum currentem. limes eius in longum fit pedes CCCL. et hoc in alio casale impinget, partiens miliarium in sinistra. cui mitto casalibus accepta mensuris ad singulos: fit pedes $\overline{\text{IIII}}$. si super se planum habuerit, liberi fundi computatio supra scripta obseruetur.

Casa per O nomen habens interdum in monte posita est. et si in monte fuerit in quo campus est, fines rotundos habet et cultos. per mediam finem aquam significat, sub se cannucias et res palestres habet, et foris aquiuergia. arca in monticello constituta, cuius casalis alio casali coniungit. ideo haec arca in trifinio sita est. si in monte casa constituta fuerit, limitem proximum se habet, super se triuium et uias uenientes. super se triuium et terminos habet. pedatura autem eius in pedes $\overline{\text{II}}$CCCLIIII.

Casa per P nomen habens fines ante se habet, de latus se limitem ab orientali proximum casa uenientem. multa casalia fundum constituent. limes eius orientalis post casa ueniens proximam aquam habet. super aqua memoria | in arca, et ipsa arca de latus sinistrum alias *P* 55ª fontanas sub se habens, super se montem, de latus montem, in triuio tres botontinos. in sinistra parte arca constituta in trifinio inter arcam et casam et casales. ideo multa casalia fundum constituent. de latus se fines gran-

2. in trifini*um* *P*. ‖ 19. in monte*m* *P*. ‖ 24. orientale*m* *P*.

G des habens, super se fines maiores, sub se autem fines latiores, in longitia breuiores. de latus se limitem proximum coherentem. ducere latus ad singulos quadrifinales per lineas: fiunt pedes $\overline{II}$CCCL.

Casa per Q nomen habens in plano posita est, fines post se habens multos, et aquas multas. aliquas uias transit limes eius de sinistra parte. in alio fine super se montem habens, subtus Flaminia transiens, et sub Flaminea posita uinea, et subtus uinea alueum. infra uinea memoriae sunt. supra se arcam habens. sub se campos extensos habet. uidendum qualia loca. si fossae fuerint, terminos rariores constituimus.

Casa per R nomen habens fines ante se habet grandes, sub se campum et alueum currens subtus Flaminiam, alueum trans pratum, super Flaminia nuces, super se montes et descendentes in alueo unde petent aquam, et de sub riuo latus riuum limitem transit, qui uenit super sextaneum. si super se montem habuerit, tales fines requirendae sunt. si autem in planis, ad notas iuris requirendum est. si in campestribus fuerit, talia signa requiris. fines
P 55b sub se habentem, super se Flaminiam, | et de latus se a meridiano uenientem aliam, in quadruuio munumentum, fines de casa supra scripta. quam maxime si in locis planis fuerit, rectis lineis continentur, sicut auctores exposuerunt.

Casa per S nomen habens fines grandes habet. super se aquam uiuam significat. super se montem habet. casa in umectis locis fines habet, et septentrionalem limitem proximum habet. ab orientali parte riuum significat, super riuum currentem transit, super se fines grandes habet sub se alios casales, et in monte aluarium EV, super se

19. planis *in litura* **P**. ‖ 29. ab orientalem partem **P**. ‖ 31 *et p.* 317,10. in montem **P**.

montem. inter montem et montem alueus descendit. su- *P* per se planum habet, de latus se uallem habet. ab orientali parte limes in proximum concidet. a sexta hora aquam uiuam habet, et ipsa aqua uiua in trigonium constituta est. in monte autem quem supra se habet, sacra paganorum in ipsa O constituta sunt. et in his sicut in signis deputauimus. si in montibus fuerit, talia signa, si uero in campestribus, limites requirendos oportet.

Casa per T nomen habens plerumque super se fines paruos habet, habens super se montem, et in monte arcam, sub se autem fines spatiosos. mittit ad alueum aquam uiuam usque in trifinium constitutam. super limites orientales proximum uenientes terminos rariores constituimus. sicut auctores constituerunt, sine dubio obseruetur.

Casa per V nomen habens fines grandes habet. su- *P* 56a per se montem habet, montem qui planus est, et casa plana loca possidet. sinistra parte montem super alueum habet, tribus alueis descendens, de sinistra parte lapides grandes quae in alueo exduas serras habens cauas. de una caua sacra paganorum. super se autem quam maxime fines fortiores. et a sexta hora et ab oriente finis in proximum ueniens, sub se aquam uiuam habens. omnia ita obseruentur.

Casa per X nomen habens fines in longum habet et spatiosos in campo positos, non per omnes fines campum, super se montem habens, et alueum de latus se quattuor alueа habens. super alueum alius riuus currit. de sinistra parte fines paruos habet. ab occidente autem quam maxime fines fortiores habet. si in campestribus fundus constitutus fuerit, limites oportet requiri. si in montanis locis, terminos excogimus requirendos, quoniam scio et ipsos terminos per pedes trecentenos denos inuenies, quos in alueum coniungis. arca super ripa aluei constituta est

P in quadrifinio. ideoque super se montem aliquos fundos habere constat. qui fines strictiores habent, a duodecima parte limes maximus constitutus. sinistra parte alucum significat.

Casa per Y nomen habens fines grandes habet, sub se montem habens, super se planum habet, de latus se in sinistris fontem. de latere eodem mutabilis locus. casa P 66b in | suis ceteris constituta superius. quae proximum casa uenientes duas aquas siue duos alueos habens, de latus se fines maiores, sub se autem finem gracilem habet, latus se proximum fontem, sub se uero pratum, de sinistra parte uineas, super se montem, de latus se montem, inter montem et montem uiam, sub uia flumicellum, et trans flumicellum aquam uiuam. tales fines habet.

Casa per Z nomen habens fines paruos habet secundum auctoritatem nominis sui. limes orientalis proxime concidens de sinistris partibus proximum fontem habet. si limiti proximo canales impinget, orizontes diuident ∞: ueniet computatio limitis.

P 67a Casa per A alfa nomen habens fines paruos habet, super se montem, sub se campum extensum, ab orientali parte alucum, a sextanea parte fines proximos habens, a meridiano fines extensos. contra austrum uero fines spatiosos ordinauimus. contra aquilonem fines fortiores inuenies. in uentum uero qui occidaneus imputatur, semper fines curtiores habet. super se montem, de latus se uallem, et in ualle duas aquas uiuas in finibus suis habens. sub ualle arca constituta in trifinio, de latus se aquam uiuam habens, quae in confinio est. et ipsa aqua uiua terminus est. super se montis iugum, et in ipsum

1. in quadrifini*um* ***P***. ‖ 3. constitus ***P***. ‖ 13. sub ui*am* ***P***. ‖ 18. orizontes] definitores *margo* ***P***. ‖ 20. *ante haec alphabetum Graecum* ***P***. ‖ 28. in trifini*um* ***P***.

iugum Flaminia excurrit, et super uiam terminus, hoc est petra aspratilis. tales fines habet littera supra scripta. *P*

Casa per B beta nomen habens fines grandes et spatiosos, sub se campum, de latus se alueum, et in monticello arca constituta in quadrifinio. sub se, hoc est ad occasum, fines proximos habens, ab orientali parte fines extensos, ab aquilone fines spatiosos, et limes gammatus currit, hoc est tortuosus. a sextanea parte aut casa aut casale, qui est finis istius casae, eum praemit, et quoniam sub alueo arca constituta est PLM ped. C. de ripa aluei in proximo de una parte fines proximiores habens, in sinistra parte pratum, de latus casa uineam. casa uero aquam in proximo habet. de una parte fines curtiores habet. | quam plurimum terminos significat aut fossis aut rigoribus. tales fines habet. *P* 57b

Casa per Γ gamma nomen habens fines ante se habet paruos. post se, hoc est a sextanea parte, fines fortiores habet. a meridiano fines extensos habet, super se uero montem. collis rigorem sequeris, et per collem in labacrum. circa labacrum arca constituta. itaque quadrifinium. a sinistra parte, que sextanea, aquam uiuam requiris, quoniam super alueum habet, et trans alueum fines eiusdem transeunt amplius manuum passus mille rectum alueum finis excurrit. latitia finium pedes CL. arca constituta super se, hoc est ab oriente, fines fortiores habet, pratum sub se, sub prato fontem, et sub fonte aquam quae in alueum mittit, et ipsa finem facit. de una parte casalem qui in silua ad finem eius pertinet. et ipse casalis fines graciles habet, et in ipsa casa est casalis ipse.

Casa per Δ delta nomen habens fines grandes habet. orientalis finis in proximum uenit, et a sextanea parte

4. in monticell*um* *P*. ‖ 5. in quadrifini*um* *P*. ‖ 6. ab oriental*em* part*em* *P*. ‖ 10. sub alue*um* *P*. ‖ 21. parte qu*ae* *P*. ‖ 26. sub pra*tum* *P*. ‖ sub font*em* *P*.

P finis in proximum uenit. a meridiano uero fines extensos habet. alueum circa se habet, et trans alueum casa in monte habens, et super montem memoria in arca, et super arcam aqua uiua, et super aqua uiua terminum in trifinium, id est lapidem Tiuurtinum. quoniam ipse inspectis diligenter finit, in cura constituimus. de latus se fines *P* 55a grandes habet, sub se uineam, et sub uinea | pratum, et trans alueum montem, et super montem arca constituta in trifinio, quae descendit circa uallem, et in ualle aqua uiua, et ipsa aqua uiua trifinium facit, et sub aqua uiua terminus cursorius positus mittit in proximum casalem.

Casa per E nomen habens fines bonos habet. post se finem nihil habet, ante se fines subiacentes, hoc est ab oriente. a sextanea parte finem proximum habet. sub se alueus currit. montem habet, et in ipso monte aqua uiua est. et sub aqua uiua terminum in trifinium significat. et deinceps ante se finem et campum habet, et per medium campum limes excurrit. sub se finem proximum, ante se fines subiacentes per conuallia. sub se casa Flaminiam habet finem facientem. tales fines habet.

Casa per Z zeta nomen habens fines grandes atque compactiles, fines spatiosos non habet, sub se campum, super se montem. inter montem et campum alueus est, qui alueus finem facit. in sinistra parte pratum, et sub prato Flaminia, quae uia obseruat omnes fines aspratiles FD habens, de una parte finem proximum habens. quam partem aquilonis et ipsum orientem interpretemur, quoniam finem proximum habet. super se autem iugalis finis excurrit, et ipse finis sub se aquam uiuam significat. et ipsa aqua uiua omni tempore non decurrit. de una parte *P* 55b sacra paganorum sunt. et ita mittimus secundum | fundi

9. in trifini*um* *P*. ‖ 25. prat*um* *P*. ‖ 25. F. d. [fundus] *P*.

litteram normam ıı terminos requirendos de littera casae supra scriptae. *P*

Casa per н heta nomen habens fines in longum habet. quattuor limites fundum continent. casa in campo posita est, et per medium campum alueus est finem subter flaminia faciens, et ipse alueus de fonte descendit. de sinistra parte fines fortiores habet. sinistra, que sextaneum obseruatur ab aquilone, fines curtiores habet, quod expectant orientales. in rationem quam maxime collectacula aquae ostendens super se montem. inter montem et montem limes excurrit. de fonte excurrit limes eius qui mittit usque in puteum et melum coloneum. non quia puteus obseruandus est, sed alia ratione. sub se in campo limes excurrit extremis in longitia alienum est, uallis uero de fundo supra scripto est. etiam montem in medio usque in iugalem corrigiam permittit. super cana, in qua arca constituta est, de latus uia, inde descendit limes qui finem facit de fundo supra scripto.

Casa per Θ theta nomen habens fines grandes habet, super se montem, sub se montem. inter montem et montem alueus currit, et trans alueum campus extensus, et super ipsum campum aqua. et terminus constitutus est in trifinio, qui habet decus et plumbum et quaternarios et calce, quoniam micidiores, hoc est minores, inuenies stantes quotquot fines ostendunt. super se autem fines curtio|res habet, hoc est ab oriente. a sextanea fines ex- *P* 59a tensos itineri montium, hoc est paziis et irsis generis rationibus cognoscendum exponimus. subter se autem casales multos inuenies, et in lateribus montium limitem excurrere, ex arte et opus factoris duo montes fundo coherentes. terminus plumbatus qui in uia est, huius linea

7. sinistra quae *P*.

P excurrit per latus montium. et alter cui acutum cyprinum subter inuenies expectantem montem ostendere.

Casa per I iota nomen habens fines in longum habet, in latitia breuis, super se montem, sub se campum. sub campo alueus currit, et circa alueum pratus, et trans pratum aqua uiua, quae in finem constat et finem facit. de latus se uero casa finem proximum habens, qui latus orientalis interpretatur. istius litterae casa semper finem in longum habet, in latitia breuiores.

Casa per K cappa nomen habens. ab orientali parte finis proximus uenit. super se montem, et de monte descendit alueus, qui excurrit per finem de fundo supra scripto. super se autem uallem, et in ipsa ualle aqua uiua. circa flaminia et duas ualles. inter uallem et uallem monticellus descendit, et de latere huius monticelli alueus et qui finem facit. inter casa et casales et in ipsis locis aspratiles ponuntur. haec littera fines grandes significat.

Casa per Λ lauda nomen habens fines grandes habet, *P 59b* super se montem, de latus se | alueum proximum. casa uenientem limitem orientalem concidet, sub se et in longitudinem et in latitudinem finem habens grandem, super se nihil. terminos quam maxime requirendos oportet. in latitia autem pedes IIXCIIII, et in longitudinem idem, sicut auctores exposuerunt.

Casa per M mi nomen habens super se uallem, sub se montem, de latus se autem alueum, contra sextaneam autem partem fines angustos significat. in supra scripta autem ualle aquam uiuam habet, et eidem adpertinet, quoniam quam maxime fontium sublata stella per finem aqua currit uiolentius. super eadem terminum constituimus, qui

5. sub camp*um* alueus *P*. ‖ prat*um* *P*. ‖ 10. ab oriental*em* par*tem* *P*. ‖ 19. lauta, t *in rasura*, *P*.

est in trifinio, discendente linea usque quo sanctio uidetur. *P* in planis locis exquirendam rationem terminis aliis subterioribus. in sinistra arbores de latus se, hoc est ab aquilone, a dextra solis surgentis quo cursus obseruat fines ampliores et casale. inuenies de latus se redeuntem gammatum limitem. hoc est tortuosum interpretamur.

Casa per Ν ni nomen habens fines non semper grandes habens, super se montem, sub se campum, de latus se alueum, uiam ab oriente. et ipsa finem facit. a meridiano fines extensos habet. de una parte limes proximum casa uenit aquam habens, sub se uero casalem, qui eidem fundo adpertinet. et ipse casalis super se fines suos habet. tales fines habet casa supra scripta.

Casa per Ξ xi nomen habens super se montem habet, *P 60a* de latus se ualles trea aluea significat campum. inter alueum et alueum tres ualles, et in ipsa ualle finem montanum habens, qui excurrit usque in uiam. et subter terminum in quadrifinium constructum inuenies arca super ripa de aluarium constituta in trifinio posita. super se montem habet, et trans montem alios casales. a duodecima parte limitem proximum. de sinistra parte riuum significat.

Casa per Ο o nomen habens fines grandes habet, super se montem, et casa in plano loco posita, sub se riuum. de sinistra parte alium riuum habet. tres riui descendent de sinistra parte lapides grandes quae in labacro sunt, duas serras habet cauas. de una parte sacra paganorum.

Casa per pi Π nomen habens fines ante se habet. de latus limes orientalis proximum casa uenit. multa casalia fundum continent. limitem qui post orientalem ue-

1. trifini*um P.* ‖ 9. ameridian*um P.*

P nit proximum aqua habet. super aquam arca. super arcam memoria. de latus sinistrum alias fontanas sub se habet. super se montem. de latus montem in triuio tres botontinos. in sinistra parte arca constituta in trifinio posita.

Casa per ro P nomen habens fines ante se habet et grandes, sub se campum extensum. et per medium campum flumina currunt. subtus flaminia alueum transit, pratum super flaminiam habens. de latus flaminia pomaria *P* 60b | sunt. super se montem. et de monte descendit riuus qui uenit proximum casa. de riuo petent aquam. et de latus riui limes transit sextaneus.

Casa per simma C nomen habens sicut in S Latina littera.

Casa per tau T nomen habens super se fines paruos habet. sub se finem mittit usque in riuum qui currit subtus transit limitem eius trans flumen aqua uiua quae usque in aliam aquam uiuam mittit limitem eius. ipsa aqua uiua trifinium facit. super se limitem orientalem proximum casa uenientem.

Casa per ϒ nomen habens sicut in Latinis litteris.

Casa per Φ fi nomen habens post se fines habet. multas aquas uiuas transit riuus de sinistra parte finem super se montem habet. subtus flaminia transit. sub flaminia uineam positam, sub uinea riuum. intra uinea memorias sunt. super se loca macra habet, sub se campum extensum. limitem eius p. CCL.

Casa per chi X nomen habens fines ante se habet post orientales proxime uenit in aliam finem aquam mittit fontem habet sub flaminia indicat casam aqua uiua. in sinistris flaminiae indicat terminum trans fluuium tran-

12. riu*um* *P*.

sit uias multas et limitem eius p. ∞c transit et lauacrum *P* significat et collis rigorem.

Casa per psi Ψ nomen habens fines ante se habet. casa in monte posita fluuium transit. limitem sextaneum proximum habet.

Casa per o ω nomen habens in monte posita. qui *P*61a campus est, fines rotundos habet et cultos. per medium finem aqua uiua significat sub se iuncina et furra aquiuergiis. arca in monticello posita, cui casales conueniunt. ideo arca trifinium significat, et territoria diuidet.

EXPOSITIO LITTERARVM FINALIVM. *G*196

A monticellum habet. post montem non transit ad collem . . . . stricta est. habet ad pedem aquas uiuas duas, et sub se flumen. (fig. 254.)

B super se montem habet. ad pectus stricta est. alia casa eam ibidem mordet. post se riuum habet, et transit contra. non longe fines a riuo ei iacent. | (fig. 255.) *G*197

Γ ad collem exit. non grandes fines habet. in gamma iacet. post se ad pedem aquam uiuam habet, et flumen inferius. (fig. 256.)

Δ ad montem se colligit. inferius maiores fines habet. ad pedem aquam uiuam habet, et flumen inferius. (fig. 257.)

E super se montem. sicca casa est, aquam non habet. per collem iacet, sicut Aemilianus fundus. (fig. 258.)

4. 6. in montem *P*. ‖ 12. *titulum om P p.*61. *litteras Graecas om G et P*144. ‖ 13. . . . .] *rasuram P*61; *nihil G et P*144, *qui per omnia consentiunt*. ‖ 14. et sub ipsa fluuius currit *G*. ‖ 15. et ad *G*. ‖ 16. eam *GP*, ea *P*61. ‖ 17. finis *G*. ‖ iacet *G*. ‖ 18. Vsque ad *G*. ‖ fes *P*61. ‖ 21. collegit *P*61. ‖ 22. et ad *G*. ‖ pede *P*61. ‖ 24. super se montem *om G*. ‖ non] minus *G*. ‖ 25. per colles iacet per colliculos descendentibus. *G*.

GP 61 I in scamnum iacet per iugum in lanceolam. habet *G* 198 ad pedem aquam uiuam, et flumen inferius. | (fig. 259.)

K super se nihil habet, quia usque ad collem exit. ad pectus stereles terras habet et confragosas, et sub se meliores et latiores. a sinistra parte aquam uiuam habet, et flumen inferius. (fig. 260.)

A in trigono iacet. inferius latior est, et ad pedem habet aquam uiuam, et flumen inferius. (fig. 261.)

M quadra possessio est. super se colligit aquam et habet uelut herbam germanam. ad dextram et sinistram *G* 199 partem aquas uiuas habet, et flumen inferius. | (fig. 262.)

N ad collem exit usque ad flumen. a sinistra parte ad pedem aquam uiuam habet, et flumen inferius. (fig. 263.)

Π per colles in quadrum iacet. per colliculos descendentes dextra leuaque aquam habet, et flumen inferius. (fig. 264.)

G 200 P circat montem, et sub se redit, habens aquam uiuam, et sub se fluuium. (fig. 265.)

C uallem tenet. ab aqua exit, et per colles in aquam reuertitur. finis eius interdum flumen habet. (fig. 266.)

T per longum currit ei limes. ante se habet casalem. post se ad pedem habet aquam uiuam, et flumen inferius. (fig. 267.)

Φ in montem se colliget. in octogonum iacet. per medium flumen habet, et ad pedem aquam uiuam, et flumen inferius. (fig. 268.)

1. lanciolam *G.* ‖ 2. habet *post* uiuam *iterum P*61. ‖ 4. et ad pectus steriles *G.* ‖ 7. iacet] *add* et ad pectus stricta est *G.* ‖ 8. aquam uiuam habet *G.* ‖ 9. est *om G.* ‖ colliget *P*61. ‖ 10. ad dextra et sinistra parte *P*61. ‖ 11. et *om G.* ‖ 12. usque ad flumen] et usque ad fluuium aqua ad collem redit *G.* ‖ 14. quadro *G.* ‖ descendentibus *G.* ‖ 15. aquas uiuas habet et inferius flumen *G.* ‖ 17. circa *G.* ‖ reddet *P*61. *tum* ad aquam et sub *G.* ‖ 19. 20. Ab aqua exit per uallem usque in aquam uadit per circuitum. *G.* ‖ 21. casale *G.* ‖ 24. colligat *G.*

ω a plano contra pectus iacet. sub se mordet eam *G* 201 *P* alia casa. dextra leuaque aquas habet, et flumen inferius. (fig. 269.) (*GP* 62a)

A. Casa quae per A nomen habet finis super se mon- *A* 185 tem habente sinistra partem aquam uiuam significat per B orientales partes rib. significat.

B. Casa per B nomen habet finis grandis habentes ante se finis subiacet contra sextaneum riuum significat finis circa se.

C. Casa quae per C nomen habet finis super se non habentes proximum uenit in alia finis fontem habentes subtus fluminia indicat. transit aqua uiua in sinistris flumini indicat terminum transit fluuium transit uias multas transit limitem eius p. ∞CC. transit labacrum significat collis rigora sequeris.

D. Casa quae per D nomen habet finis pos se habentes super se mittit usque in balle montem de latus habentem uersus finibus casa hoc finis habentem.

E. Casa quae per E nomen habet fluuium sub se significat de latus riuum transit limitem sextaneum ante se.

F. Casa quae per F nomen habet finis habentis casa in monte posita fluuium transit limitem sextaneum proximum habientem.

G. Casa quae per G nomen habet tortas fines habentis in monte posita tria riuora significat in trifinio uineam positam.

H. Casa quae per H nomen habet multae in monte positae super albarum fluuies super se montem significat a sextaneo.

1. et sub se *G*. ‖ 2. aquas uiuas *G*. ‖ 28. fluuies, s *in litura*, *A*.

A I. Casa quae per I nomen habet finis habientem et hoc in longum significat si in sextaneo per xxx. quod A 186 cumputum | coligo si in orientale ∞cc.

K. Casa quae per K nomen habet finis ante se subiacet super se montem habentem de latus ballem habentem et in uallem duas aquas uiuas habentis casa in latere montis posita super se fines proximas habentem super se riuum et cabam terminum iuxta sub ipso fluuium curret proximum habentem se triuium et caba terminum iuxta sub se fluuium currit proximum se pentagonus habientem uineam in sinistris pratum sub se habentem et hoc casa quae per K numen habuerit talis finis habentes.

L. Casa quae per L nomen habuerit fines sub se proximum habientem proximum se aquam significat limitem sextaneo p. CCL de latus orientalis significat riuum quae albiarum hoc legitur casa per L cum plurimum terminum significat.

M. Casa quae per M nomen habet dextra leuaque aquam uibam significat finis egregios habentes casam in medium finem posita finis quadratos habentes limites maritimense Gallicu intercidunt. hoc casa aquam in curtem habentem.

N. Casa quae per N nomen acciperit sinistram partem finis nihil habet et hoc casa in campo posita super se limitem proximum habentem ante se fluuium in sinistro cui demitto casalibus.

O. Casa quae per O nomen acciperit in monte po-A 187 sita | finem aquam bibam significat sub se iuncina et forra aqua uergens arcam in monticulum constituta ubi casa per O mittit casalis quos demisimus ideo hoc arca trifinium facit in montem que per campo finis rotundas habentem et culta per mediam tria riuora discindit. a sinistra parte lapis grandis qui in albarum est duas ser-

ras ab eo caba de una parte et secra paganorum appellatur. *A*

P. Casa quae per P nomen habet finis ante se habentem significat de latus limitem orientalem proximum. casa finet multas casilicas fundum contenit limitem eius post casam orientalis qui finet proximum aquam habet super aquam harcam. super arcam memoriam de intus sextanea parte alia fontana sub se habentem super se montem de latus monte in triuio tri bototonis in sinistra parte archa constituta in trifinio posita inter OPI multa casalia.

Q. Casa quae per Q numen habet pos si finem habet multas aquas uiuas transeunt de sinistram partem in alias fines montem sẻper se habentes subtus fluminia transet, subtus fluminia uinea posita et circa uineam riuus currit et intra uineam memoriae sunt super se loca macra habentem subtus se campum extensum habentem limitem eius p. ∞CCL.

R. Casa quae per R nomen habet finis super se habentem *A* 138 et diffusàs campus sub se habentem et per medium campum flumina current et subtus flumina malbarum transit ossatum super fluminia habentem de lato fluminia indicat super se montem habentem de montem exurget riuus qui descendit proximum casa et de riuum petent aqua et de sub riuum latus riuum limitem transet qui uenit exestaneo.

S. Casa quae per S nomen habet finis egregios habentes super se aquam uibam significat de orientalibus partibus riuum significat super riuum currentem transet super se montem habentem. casa in umoroso loco finis habet de septentrionem proximum finem et super se fines grandis habentes et subtus se alius casilis intra limitem habentes et super se montem et subtus se montem inter

A montem et montem albariaceoreṙo haec nomina et signa in axa finies limitibus.

T. Casa quae per T nomen habet super se finem nihil habentem sub se mittet triuium qui curret subtus transit limitem eius et trans flumen aquam uibam usque in aliam aquam uibam mittit limite eius et ipsa aqua uina trifinium facit super se limitem orientalem proximum casa uenit. hoc legitur.

V. Casa quae per V nomen habet fines egregios ha-
A 189 bentes super se montem et casa in plano | loco posita sub se riuum discindit et de leua parte riuus alter.

X. Casa quae per X nomen habet finis in longo habentem et ipsa loca in campo posita non per omnes fines nominatur per campum super se montem significat de latus se albarum curret de sub se alium albarum pintagonem proximum se riuum de latus alium ribum quattuor riuora habentem in finibus suis in fini iarum inpinget. super albarum alium ribum curret quod in albarum coniunget gurga. super ipsa de albarum constituta. ideo super se montem habentem et trans montem alius casalis constat a duodecimani partes limitem proximum constat a sinistris partibus ribum significat. hoc legitur.

Y. Casa quae per Y nomen habet finis grandis habentis montem super se habentem super se planum habentem de latus in sinistris fontem mutabilis locus casa in suis sociteri e proximo uenit casa super casa dua riuora current. hoc legitur.

Z. Casa quae per Z nomen habet fines nihil habentes proximum se orientalescuccedat de sinistris partibus proximum fontanam habentem proximum se limitem casalis inpinget. orocite. diuidi. ∞. uenit computationis li-

2. inṡasˣa *A*. ‖ 17. suis infini*bus*iarum *A*. ‖ 19. dealⁱbarum *A*. ‖ 30. habentẻ*s* *A*.

mites que usque finibus. a littera prima A usque in Z *A* fines partire circuitu litteris. quia de litteris | computare *A* 190 casa que nomen habuerit de ingum putare fines computum hoc est nominis designata conputum per CCC CCCL hoc est in litteris quomodo in litteris conputum coligo ab omnis conpagina litterarum ab A us. in Z fines qua legis hoc habebis. (*A*)

INCIP. ET DE CASIS LITTERARVM MONTIVM IN PED. V. FAC. PEDE VNO. *G* 189

A. Casa quae per a nomen habuerit, fines grandes habens et collem in eodem monte. per ipsum collem finis excurrit. sub riuo terminum constituimus. fontanea parte requiras, et per aquam uinam descendentem limitem orientalem supra aquam uiuam descendentem. ubi ipsum terminum in ipso loco requiras. qui terminum mittit usque ad riuum. et trans riuum | requiras a sextaneo limite ar- *G* 190 cam constitutam, quae ad dexteram partem, hoc est contra orientem partem, limitem sextaneum semper excurrit, ut superius dixi, fines grandes habens fundi ssti, si in montanioso loco fuerit, si in campaneis, mediocrem.

B. Casa quae per b nomen habuerit, fines grandes habens, si in campaneis locis haec fuerit constituta, erit; si autem in montibus, finis contra orientalem nihil habens. et de ipsa parte signum termini requiras a meridiano extendens contra septentrionem, limesque fluuium, et de eadem parte uia quae uenit, et ipsum riuum transit, et supra uiam pratum, sub prato aqua uiua. haec signis requiris in fundo supra scripto. signa finalia dinoscuntur.

C. Casa quae per c nomen habuerit, fines superiores habens super se, contra occidentis partes, fines superiores

11. habentes et *GP*. ‖ 19. $\overline{\text{ssti}}$ *P*, .$\overline{\text{sst}}$. *G*. ‖ 27. uiam *G*, uia *P*.

G ostendit usque sub uia. lapidem, quem ibi inuenies, in quatrifinium constituta dinoscas: aquam in fine eius, quam maxime peregimus tempore perfluente dinoscas. tria riuora in fundo inuenies, de ipsis unum Augustatico mense aquam habentem, super uallem subrectiorem. haec significamus in fundo ssto.

D. Casa quae per d nomen habuerit, fines grandes habens, super se planitiem super subrectiore loco ab orientali parte fines augustas. de contra sextanea parte aquam uiuam inuenies, contra meridianum terras cultiores, a dextra parte nigriores, et super eum subrecto loco lauacrum, et circa lauacrum uia. et per ipsam uiam sine dubio finalis causa dirigatur, quoniam non per omnes uias finis dinoscitur, sed requirendum oportet in camarsum, qualis dicta in eodem loco inueneris. per hanc legem sapiatur intentio, et fines grandes habens fundus super scriptus.

G 191 E. Casa quae per e nomen | habuerit, fines grandes habens, et per mediam finem uiam aut riuum aut flumen pergens, contra occidentis partes fines maiores extendens. eaque litteris locum significamus, et per eadem rigura limes descendit. a meridiano et septentrione nigriores terras inuenies, si in campaniis fuerit, fines rotundos habentes: si autem montuosum, ita consequaris ut supra dixi. a septentrionali parte aquam perennem inuenies in fundo supra scripto.

F. Casa quae per f nomen habuerit, fines grandes habens. ab orientali significamus colles, monticellos, riguram, ampliores ab ipsa parte fines extenditur, sub se fines nihil habens, hoc est ab occidentis parte fines curtiores habens, contra aquilonalem partem aquam et ter-

14. 15. *legendum* qualia edicta. ‖ 22. campaneis *G*. ‖ 23. consequeris *G*. ‖ 26. per f. nomen HA fines *P*, per f. afines *G*.

minum. in fundo ssto haec signa requiras, finitima dinoscitur. *G*

G. Casa quae per g nomen habuerit, fines extendens ad orientem grandes. quam plurimum terminos significamus magnos, et fossas in eiusdem fine direximus. talia signa inuenies in fundo ssto.

H. Casa quae per h nomen habuerit, fines grandes habens cultiores et latiores, sub se humurosa loca habens. quattuor limites fundum continent. finis in longitia extenditur a sextaneo latere. super se montem, sub se uallem. et in ipso fundo pro terminis cotoneum et oliuastellum inuenies. et item lapides terminales posuimus. et aquas uiuas in fundo supra scripto terminales inuenies.

I. Casa quae per i nomen habuerit, fines longas habens et grandes. significamus finem eius in longum ped. ∞CC. in sextaneo latitia finium ped. CCL. sub se flumen habet, et finem super fossas. et per eundem fundum direximus. super se monticellos. limes currit finalis: in quo monticello cecturium | inuenies in ped. CL. arcam constitutam inuenies in fundo ssto, exceptis aliis signis. *G*192

K. Casa quae per k nomen habuerit, fines grandes habens, contra meridianum fines nihil habens, et contra sextaneam partem fines ampliores extendit. super se fluuium, super riuum, de quibus unum est qui aquam perennem habet. ipse finem exsolute facit. super se montem, sub se uallem, et in ualle terras cultiores, super se nigriores habens fundus supra scriptus.

L. Casa quae per l nomen habuerit, fines grandes habens, sub se uallem habens. et in ipsa ualle alueus currit, et trans alueum limitem eius transit, per ped. CC.

10. *post* latere *litteras undecim erasas G.* ‖ 15. 16. pedes ∞CC *P*, ped. CCCC *G.* ‖ 19. cecturium *P*, certurium *G.* ‖ 25. exsolutae *G.*

G de latus se aquam uiuam habens. ab aquilonali parte fines ampliores habet. tria riuora fundus supra scriptus habet, de quibus unus finalis est. contra occidentalem partem arca constituta testacia. finis eius circum data per pass. ĪICCL. ideo casa aquam in corte habentem sub se pratum flaminea, et sub ipsa flaminea arca constituta in quatrifinio posita.

M. Casa quae per M nomen habuerit, fines quam maxime extensas contra orientales partes, fines breuiores habet, per limitem maritimum excurrens, hoc est per orientalem, per ped. CCCL, usque in arcam quae est circa uiam in quatrifinio positam, et per Gallicum limitem latitia ped. ∞L. sub se fluuius a sextanea parte currit, quem fluuium finis transit. insula trans fluuium ad fundum sstm pertinet. cectoria, hoc est rotundus est sicut modius. est fossa circa publica: finem non facit sub se modium habentem, et per modium alium terminum, qui mittit per ipsum modium habentem, qui riuus interpretatur, et in fluuium descendit. sine dubio exsolute finem *G* 193 facit. aqua uiua contra orientalem | partem inuenies. in fundo ssto haec signa finitimam rationem ostendunt.

N. Casa quae per N nomen habet, fines magnas extensas et cultas habens in fundo ssto. contra occidentalem partem finem habens, a meridiano ampliores excurrens, a septentrione arca constituta marmorea, fines compactiles habentes et cultas. casa in latere montis posita, quae circa ipsam, terminum inuenies. subter pratum casa posita, et super pratum riuus currit. haec signa in fundo ssto.

O. Casa quae per O nomen habet, fines grandes habens. casa in plano loco posita ad orientales partes fines

13. ∞L *P*, CCL *G*. ‖ 19. in fluū *G*. ‖ 25. a septentrione*m* *G*.

extendit. casa in monte posita fines cultas, a septentrio- *G* nali parte siluam habentem. et super ipsam siluam riuus currit, et trans riuum per ped. cc. limes sextaneus currit. super se uero fluuium, et trans fluuium fontem, et super fontem terminum in monticello constitutum, qui transit a sextanea parte. requires ut supra diximus. fines grandes significauimus. in fundo supra scripto tales fines extra Italiam legis ut subter adnecti.

P. Casa quae per p nomen habet, fines grandes habens, super se montem, super uallem aut campum extensum, et per ipsum campum uia currit. sub uia ped. CCL fossatum, qui riuus interpretatur. fines per ipsum constituimus exsolute. et super ipsum medium montem limes currit per lapidem decusatum, qui lapis est natiuus, et ipse decus qui trifinium facit limitem eius, fundum sub aqua uiua super uia in collicello: signa quae ibidem inueneris, in ipso loco trifinium constituimus, fines grandes habentes in fundo ssto.

Q. Casa quae per q nomen habet, fines grandes habens, montem, uallem, ipsam finem constitutam, quas fines spatiosas ab orientali parte fines spatiosas et ampliores habens, post se a meridiano fine nihil habens. et ab ipso limite riuus currit. ipsum riuum limes transit et retransit. | ab occidenti parte planitia dinoscitur, et proximum *G* 191 uillam aqua uiua est. quam aquam uiuam in finem constituimus. sed infra fundum principalem suum aqua uiua esse cognoscitur. per ped. ∞cc limes qui currit pergens usque ad maximum decimanum qui cardo amplius patere debet pedes ∞cc. fundo super scripto terminate finem constituimus. haec signa superius nominata in fundo. iu-

21. spatiosas *P*, speciosas *G*. ‖ 23. et ipsum *P*. ‖ 27 *et* 29. ∞cc *P*, cccc *G*.

G ris dictio cohercitio in examine carmasis deducantur. in libro Egeni requires.

R. Casa quae per r nomen habet, fines grandes habens ab orientali fine nihil habentes, contra sextaneam partem fines ampliores ostendit, contra occidentem aquam uiuam in fine habentem. subter aquam uiuam subter aquilonis partes arca constituta in ped. DCL. arca in monticello lapide Tiburtina. si quod alio uocabulo appellatur fundus sstus, grandes fines habens, ibidem super se, circa riuum qui currit, trans ipsum riuum inuenies signum de terra manibus factum, et ibidem in ipsum signum quatrifinium cohaeret, et superius ipsum signum quem finitimum constituimus aperioris locum, hoc est contra orientalem. haec signa inuenies fundo ssto. limes eius circum datus ped. ĪICCLXX. hoc in fundo circum dato limitibus inuenies.

S. Casa quae per s nomen habet, fines habens spatiosas, super se finem habentes, et super se habens multas aquas uiuas habentem, qui alueum transit finem. in latere montis arca constituta circa uiam terminum habentem fundum sstum. sub se pratum, de latus se uineam aquam in corte habentem, contra orientales partes terminum, qui modius appellatur, incursorius appellatur. ipsum terminum et ipsum locum directura trifinium facit, circa Musileum in pedes LXX. amplius ped. minus inuenies. trifinium subter riuum significat tales fines habens fundus supra scriptus.

G 195 T. Casa quae per t nomen habet, | quam plurimum terminum rariores ostendens, et foris aquiuergium, qui

2. *Hyginus p.* 118. ‖ 4. finem *G.* ‖ 17. habentes *GP.* ‖ spatiosas *P,* speciosas *G.* ‖ 22. cohorte *pr G.* ho *litteras deleuit paulo iunior manus, quae u. eodem addidit* partes *a pr omissum.* ‖ 25. ped. minus *G,* pedes minus *P.* ‖ inuenies. Inuenies trifinium *G.*

contra septentrionem descendit, ibidem exsoluit, finem facit fundus sstus tales fines habens. G

v. Casa quae per u nomen habet, fines grandes habens, super se finem mittit, ut in colle cum meridiano requiras, qui terminus constitutus: et ipsa pedatura pergens per limitem orientalem, qui uenit in sextaneum, et pertranssit. ibidem facit quatrifinium. quem locum subter significabimus: ab austro lapides natiuos, qui est exsolute cectoriales, in epitecticum adsignauimus, et in ipsa lapide decisa est, et flumen transit, et lacunar qui est subter uiam, et per lacunar limes excurrens finalis, qui ex ipso loco mittit usque ad terminum, et in longitudine LXX. hoc est cectoria ecclesiae eius. similiter pedatura accepit templum eorum uiuos. haec fecerunt. aquam proximum inuenies in fundo supra scripto.

x. Casa quae per x nomen habet, fines grandes habens. de occidentis parte fines curtas in fundum significamus. a meridiano uero fines extensas habens, et de ea parte fluuium habentem, et per ipsum alueum transit quam maxime habens, et super pratum ped. ∞. in collicello circa uiam orculam inuenies in quatrifinio constituta. ex eodem pergis recta ualle, item per limitem orientalem ad fontem, quae aqua uiua interpretatur. in termino cursorio limitem eius per ped. $\overline{\text{IIII}}$LXXVIIII. idem rationem sstam extra Italiam ratione in fundo ssto inuenies.

y. Casa quae per y nomen habuerit, fines grandes habens, sub se montem habentem, et de parte sinistra mutabiles locos. casa in suis sucitariis: proximum casa uenit de sinistra parte, sub se habet aliam fontanam, quae

19. per *P*, super *G*. ‖ 20. ∞ *P*, cc *G*. ‖ 21. orlula *P*. ‖ 22. militem *pr G*. ‖ 25. sstam *P*, ssta *G*. ‖ 30. inuenit *G*, in *litteris deletis recentiore manu.*

G interpretatur terminus cursorius. limes eius per ped. D legitur in fundo ssto.

z. Casa quae per z nomen habet, fines nihil habens, proximum se orientalem concidet, de sinistris partibus fon-*G* 196 tem habentem. de sextanea parte limitem proximum | ueniet. de meridiano latus riuus excurrit. limes eius pergens usque ad riuum, de ipso descendens usque in arcam quadrifinalem, quae est in collicello circa uiam, terminum quam maxime habens sub uia, hoc est sub cecteria distat, quod est fouea rotunda: diuidit territoria.

Sic a bonis compagina litterarum, hoc est uenit computationis, quod superius scriptum est, limites quibusque finalium explicuerunt, facit nomina fundorum sstrm de a usque ad z fines partire cogito litteris computare. casa quae nomen habuerit de a, e, i, o, computare fines campum compotum, hoc est nomini designatum, compotum ped. $\overline{\text{II}}$CCCL. hoc est in litteris computatum colligo. de a usque ad z omnis compagina litterarum fines quales leges hoc habebis: iactatio policoni dictum numerum, fient ped. CCC. de arca usque ad lapillum, hoc est terminum, fiunt pedes ∞. usque ad alium lapillum fient ped. sedecim. ubi ab alio latere trigonium CCC ped. numerum pentagonum, id est ab arca rerum productus, fient $\overline{\text{III}}$DCL. id est latus rectagoni ped. $\overline{\text{III}}$CCC. latus terminatum usque ad lapillum decisum considera, quia diametrum, hoc est mensuratum est: locum quem demonstrat considera, quia signa eius require latus pentagoni, quod habet ped. $\overline{\text{IIII}}$LVIII.

16. compatum *P*. ‖ 21. ∞ *P*, CC *G*. ‖ 27. quod] quos *G*. ‖ $\overline{\text{III}}$I LVIII. *P*.

MENSVRARVM GENERA SVNT XII, *P 62a G 216*

digitus, uncia, palmus, semipes, pes, gradus, passus, decempeda, pertica, actus, stadius, miliarius.
Palmus habet digitos IIII, uncias III.
semipes habet palmos II.
pes habet palmos IIII.
cubitus habet pedem IS.
gradus habet pedes IIS.
ulna habet pedes IIII.
passus habet pedes V.
decempeda pedes X digitorum XVI.
pertica habet pedes XII digitorum XVIII.
actus habet pedes CXX perticas X.
stadius habet pedes DCXXV.
miliarius habet pedes V̄. *P 62b*
porca habet pedes V̄ĪĪCC.
agnua habet pedes X̄ĪĪĪĪCCCC.
iugerus habet pedes X̄X̄V̄ĪĪĪDCCC.
uersus habet pedes V̄ĪĪĪ DCXL. (*G*)
ϰ dimidia sela, pars duodecima unciae.
ɕ sela, sexta pars unciae.
ʔ lycus, quarta pars unciae.
ss duo sela, tertia pars unciae.
ɛ semiuncia, dimidia uncia.
— uncia
ɛ sescuncia, uncia semis.
ι sextam, duae unciae.
ι quadran, tres unciae.
ιι trian, quattuor unciae.

7. pede *P*.

P ıı quincum, quinque unciae.
ʃ semis, sex unciae.
ƨ septum, septem unciae.
ʃı uem, octo unciae.
ʃı dodran, nouem unciae.
ʃıı dean, decem unciae.
ʃıı dabum, undecim unciae.
ı as, duodecim unciae.

G 140 LITTERAE SINGVLARES

quae in terminis prouinciae Tusciae scriptae sunt, quam maxime in territorio Volaterrano, se inuicem ostendentes. id est, ZA. VB. CX. TC. QR. SP. NO. QH. FG. TRO. MA. KA. NI. FY. PS. I. CO. H. HO. QA. RV. IS. RG. K. KM. PV. QH. ON. AR. FIL. GHO. CCX. XA. PX. XP. FQ. K. KM. LN. AG. IO. SI. IS. FQ. PX.

Item aliae litterae singulares, quae in diuersis territoriis Italiae inueniuntur, maxime iuxta fluuium Nemus. sic
G 141 uti se sequuntur, ita terminos ostendunt. | AI. AM. IN. KM. IK. DI. KO. MX. XM. YP. FI. HO. SV. VS. ZE. QP. PT. HN. GY. AB. CO. GH. RV. LM. RM. QP. VS. TV. GHI. RS. HO. IN. KM. RT. IO. FP. ZA. MK. NS. GP. XO. PR. HI. AC. FN. XV. XP. MXP. hi autem termini distant a se in ped. XCIIII, et CCCLXXV, et CCCCLXX, et in CCCLXI, et in p. $\overline{\text{IIII}}$LXI.

TERMINORVM DIAGRAMMATA.

Terminus egregius, qui et robustus, quinquepedalis. (fig. 270.)

Isoscelis. (fig. 271.)

Terminus parallelogrammus. (fig. 272.)

11. uoluterrano *G*. ‖ 23. *om G*.

Terminus Augusteus. (fig. 273.) *G*
Trigonus hortogonius (fig. 274.)
Sepultura militaris in finem. (fig. 275.)
Rhombos. (fig. 276.)
Trapeteus. (fig. 277.)
Augusteus in trifinio. (fig. 278.)
Rhomboides. (fig. 279.)
Trigonus oxygonius. (fig. 280.)
Isopleurus. (fig. 281.)
Scalenon. (fig. 282.)
Trigonius amoligonius. (fig. 283.)
Sculteilatus. (fig. 284.)
Spatula. (fig. 285.)
Epetecticalis in trifinio. (fig. 286.) *G* 142
Scorofiones. (fig. 287.)
Arca in quadrifinio. (fig. 288.)
Sepultura finalis. (fig. 289.)
Botontini. (fig. 290.)
Nouerca. (fig. 291.)
Canabula. (fig. 292.)
Monumentum. (fig. 293.)
Formalis. (fig. 294.)
Terminus aspratilis. (fig. 295.)
Substructio ad terras excipiendas. (fig. 296.)
Terminus siliceus. (fig. 297.)
Bermula. (fig. 298.)
Maceria finalis. (fig. 299.)
Seria. (fig. 300.) *G* 143
Gamma de petra sicca constructa. (fig. 301.)
Puteum. (fig. 302.)

Lapis decusatus qui agrum intra clusum et extra clusum significat. (fig. 303.)

Terminus ante terminum in uersura positi. (fig. 304.)

G Lapis non dolitus in cursorio positus. (fig. 305.)

Lapis cultellatus qui pentagoni recipit rationem. (fig. 306.)

Terminus qui subseciuum demonstrat. (fig. 307.)

Lapis gammatus, qui trigoni recipit rationem. (fig. 308.)

Lapis intra lapidem in trifinio. (fig. 309.)

Item lapis intra lapidem in cursorio. (fig. 310.)

Termini gemelli. (fig. 311.)

Lapis qui flexuositatem limitis ostendit. (fig. 312.)

Terminus qui fluuium demonstrat. (fig. 313.)

Terminus qui riuum demonstrat. (fig. 314.)

Lapis damnatus. (fig. 315.)

G144

G145

ORDINES FINITIONVM

EX DIVERSIS AVCTORIBVS.

Termini si duo in unum fuerint, embadiam formam ostendunt. si autem ambo quadri fuerint, naturalem lapidem in XV ped. ostendunt, et in XXII alium oportet inueniri. (fig. 316.)

Terminus si in modum colobri lineam super se flexuosam habuerit, alluuionem per flexum finalem significat. si ante ipsam lineam fossulam habuerit, lacum finalem significat, in quo usque linea ipsa decurrit. (fig. 317.)

Petrae si duae aut tres uel quattuor, taxatae non perdolatae a ferro, in quadrifinio inuentae fuerint, (fig. 318), ab oriente per conuallia limitem ostendunt. a sextanea parte termini inueniuntur, et ad occidentem per ped. CCCCL excurrunt. a septentrione per conuallia limitem ostendunt.

Si testacios terminos aut tegulas aut imbrices inueneris, ossis incensis probantur, si in terminatione sunt

constituta. quod si ita inueneris, ab oriente eius linea G pertransit, et ab alia linea ped. cccclxxxii, si quidem talis centuria fuerit. nam unum quodque signum secundum statum possessionis suae, quam claudit, ita extenditur. | (fig. 319.) G146

Termini sunt maiores qui iuxta flumina positi sunt. (fig. 320.) mensales uocantur: alii autem bases eos dicunt, alii autem 'intraametra. in quibus constat mensura aquae, trapeadi uocantur. et in modum platumae eos posuimus, ut qui nesciunt, miliarios eos putent. (fig. 321.) et si in quindecim pedes inuentus fuerit, in arcam mittit, quae est super flaminiam. quae habent inter se ped. ccccliiii, et ab arca pedes xliiii inueniri potest quod plantauimus. et riuus per eorum limites currit, iuxta quem terminos posuimus. (fig. 322.)

Oliuam fructiferam in lineam limitis posuimus, (fig. 323.) quae puteum ostendit, aut certe alueum fluminis.

Termini si tres fuerint in unum, pentagoni uocantur: sed in quadrifinio constant, in fronte conlimitare debent.

VITALIS ET ARCADIVS AVCTORES.

Lauacrum pro terminos occurrit. nam et aliquotiens in ipso lauacro terminum posuimus. (fig. 324.)

Terminus si singularis in trifinium fuerit, ab eo usque ad alium ped. cccl et interdum dxii. si autem in quadrifinio fuerit, usque ad alium quadrifinium addendum ped. ccxxv. a termino cursorio, qui de quadrifinio egreditur, usque in trifinium ped. cclxx. si tamen cursorius non eo lapide aut colore fuerit quo et trifinius aut quadrifinius, duos lapides inuenies finales, qui terminus dici G147

23-26. *confer* p. 345,24.

G non potest, eo quod plus a tres pedes habeat, ideoque termetis dici debet. (fig. 325.) nam terminus pro hoc dicitur quod tres pedes non integros habeat. huius pedatura extenditur a ped. C et CCL usque in $\overline{\text{II}}$CCCC, in Africa maxime et in aliquibus locis usque in $\overline{\text{IIII}}$.

Terminus epetecticalis siue in finitione agri siue praefecturae extenditur in ped. CCCC et ped. DCCCC. in quadrifinio uero si plus a quattuor lapidibus fuerint inuenti, epetecticales uocantur. nam terminus iste maximus appellatur.

Terminus si libidum colorem habuerit, limitem ostendit.

Terminus reprobus in fine ponitur: in trifinio autem reprobum non posuimus. nam obtunso angulo posuimus in trifinio, non reproba acie.

Terminos emicicliores uocauimus hos quos in capitibus centuriarum sub terra posuimus. quam maxime distant a se ab alio termino ped. CL, et ab eo iterum ped. $\overline{\text{II}}$CCL. qui si in cursoriis inuenti fuerint, distant a se in ped. CCL et CCCXCV.

Terminus qui sub forma agri fuerit aut super formam, distant a se in ped. CCCCIIII et in ped. DCCC et in pedes ∞DCCLXXX; et si longius, in ped. $\overline{\text{II}}$CCCCXX. nam isti singulares litteras habere solent.

Terminus laguenaris uel orcularis, id est laguna uel orcula, (fig. 326.) distant a se in ped. LIII; si amplius, in G 148 ped. CL; et si plus, in ped. CCC|LV; et si hoc non, uelut regioni consuetudo est. haec tamen distantia non semper ab hoc quod incipies hoc inuenies, sed et alia signa finalia occurrunt.

13. *conf. p.* 307,7. ‖ 23. ∞ *P*, CC *G*.

Terminus quadratus similia angula habens, (fig. 327.) si nullum signum habuerit, per aequalia latera limitem demonstrat. ipse acies extenduntur. nam sine dubio finem faciunt et habet initium pedaturae, ped. CCCL et CCCCL et DCL et DCCL et DCCC, et si multum, in p. ∞L. *G*

Termini quos in planis locis posuimus, distant a se in p. CCCLX.

Termini quos in uallibus posuimus, distant a se in p. CCCLXXV. si imbricem ante arcam inueneris constitutam (fig. 328.) uel tubulum in modum cursorii, riuum significat. si uero tegulae, si tres inuentae fuerint, trifinium faciunt.

Terminus a ferro taxatus si fuerit, et subditum nihil habuerit, epilogonius nuncupatur.

Terminus in medio limite si fuerit constitutus et unam partem subcauam habuerit, tres monticellos transit, et in tertium monticellum arca circa lauacrum significat, et ipsa arca in quadrifinio est constituta. a sextaneo uero si uis sequi limitem, rectam serram sequeris ped. CL. a septentrione in sinistra limitis denormata linea a duodecima parte per subrectioribus locis usque in aquam uiuam, ubi est terminus epetecticalis subseciuorum.

GAIVS ET THEODOSIVS AVCTORES.

Terminos singulares in trifiniis si constituimus, adire a singulo usque ad alium pedes CCCL et DXII; si in quadrifinio usque ad alium quadrifinium per cursorios, pedes CCXXV, et CCLXXV. et si termini uno colore in quadrifinio *G* 149

5. ∞L *P*, CCL *G*. ‖ 15-22. *haec auctiora habes infra p.* 352,8 *ex eodem Vitale.* ‖ 17. labacrum *P*. ‖ 22. *subsiciua si possidentur,* ἐπίκτητα *dici possunt.* ‖ 23. GAIUS *P*, CAIUS *G*. ‖ 23-27. *confer p.* 343,23.

G et in cursorio positi sunt, reuerti ad auctorum sublimitatem iubemus, et quod iusserint obseruetur. nec enim uerecundum sit frequenter ad auctorum doctrinam reuerti. quotiens enim legeris singularum litterarum interpretationem, sine dubio artificiosius terminabis. nam termini ad modum agri sine rigore sunt ordinati, nec praeposuit alium alio. nam et lapides naturales cecidimus et in finem constituimus.

Stellam iuniorem super picitos palos consecrauimus: et ut inuenias rationem, inter se habent pedes CCCCXI.

Terminus quam maxime ideo IIS ped. habet, quod tali nomine utatur.

Terminus testacius in p. CCCCL. per Tusciam urbicariam et annonariam ueteranorum agri secundum modum iugerationes acceperunt: qui termini distant a se in ped. CC, in p. CCCC, in p. D. per terminos cursorios de trifiniis in quadrifiniis haec mensura constat.

Termini epetecticales in centuriis et in cardinibus habent inter se ped. DCCC. laguenas et orculas in finibus posuimus, et sepulchra in trifinio quam maxime.

Terminos in multis locis a ferro non taxatos in finibus constituimus. nam alios tegularum fragminibus circum calcauimus, alios autem sua caesura suffulsimus: aliquibus nihil est subditum.

Terminos quadratos sub terra conlocauimus, qui a mensoribus Italiae pro ipotenusa obseruantur. cathetum uero in terminum praesidentem in formam trifinii conlocauimus. nam et alios terminos quadros cursorios posuimus: G 160 qui nesciunt | eorum mensuram, non eos intellegunt, an in trifinio an in cursorio sint. et multos limites in errorem deducunt: nam distant a se in p. CCCLXXIIII et in ped. D.

7. *conf. p.* 307,2. ‖ caecidimus *P.* ‖ 9. *conf. p.* 307,6. ‖ 25. conlocauimus *G.*

LATINVS ET MYSRONTIVS . G

TOGATI AVGVSTORVM AVCTORES

DE LOCIS SVBVRBANIS VEL DIVERSIS ITINERIBVS PERGENTIVM IN SVAS REGIONES.

Aliquibus locis pro terminibus monumenta sepulchraue ueteranorum constituimus, in sequentibus lineis fossatos quos Augusteos appellamus. deficientibus autem illis terminos posuimus, aut certe instructuram fecimus, deinde limitem manu operis factum constituimus.

Item palos sacrificales defiximus, in quibus locis constricti mensuris frequenter sibi duas fines cuneatas occurrunt, propter rigorum aut linearum cursus. ergo in locis supra scriptis talia signa inueniuntur, termini Tiburtini, silicei, tufinei, igniferi, spatulae cursoriae, structurae parietum in modum lineae.

Monumenta finalia militari uiae non coniunguntur. monumenta uero non omnia sunt finalia, nisi ea quae in extremis finibus occurrunt.

Nam aliquibus locis alluuiones et diuergia aquarum et itinera finem faciunt, quae tamen uicem limitum expectant a regammantibus lineis uel percurrente rigore. in his locis nulla conportionalium signa inueniri possunt. ea ratione sicut scripsimus hortua nuncupantur.

Nam in multis agris diuersorum signorum fides querenda est, termini, congerias, macerias, uel foueae, arbores ante misse, sabuci, aqua uiua, uepres, et mala colonea, uel diuersa genera arborum, quae in ea regione qua metiuimus inueniuntur peregrina.

In modum currentis lineae parietem struximus.

11.12. Hoc maxime inter Portum et Romam *margo P. conf. Colonia Veios p.* 222,14.

G Nam in locis montanis terminos posuimus rotundos, quos Augusteos uocamus, pro hac ratione quod Augustus G 151 eos | recensiuit, et ubi fuerunt lapides, alios constituit, et omnem terram suis temporibus fecit remensurari ac ueteranis assignari. qui lapides Gai Caesaris lapides rotundi ex saxo silice aut molari sesquipede in terra, super pedes duo semis, et ped. IIII, et distant a se in ped. $\overline{\text{II}}$CCCC.

Sunt et alii termini supra terram p. II, grassum p. ISL, alti p. IIII. distant a se in p. ∞CC.

Sunt et alii Neroniani, Vespassiani et Traiani imperatorum, lamminae et quadrati, in diuersis numeris constituti. in quibus alii gammati, alii uelut locorum natura permisit, ita positi sunt, in p. $\overline{\text{II}}$CCCC et in p. $\overline{\text{III}}$. in aliis uero locis monumenta sepulchraue ueteranorum constituimus.

EX LIBRIS MAGONIS ET VEGOIAE AVCTORVM.

Nam sunt monumenta quae propter perennitatem itinerum constituta sunt, quae nullam limitum recipiunt rationem. nam monumenta finalia non coniunguntur itineri publico, ei maxime qui auctoris nomen optinet per redemptores et magistros pagorum munitur: sed ab itinere publico separata sunt, et saepe pumicas habent, per quas ex industria finales lineae diriguntur. (fig. 329.)

Pontes quoque interdum trifini, interdum quadrifinii, aliquando pentagonii recipiunt rationem. et hoc si exegerit loci commoditas. hi uero pontes hac ratione deseruiunt, quorum aluea proximae eos fines ultro citroque

2. *conf. Ratio militiae adsignationis p.* 242,12. ‖ 6. sesquipede *P*, sexquippede *G.* ‖ 9. ISL *P*, I.S.I. *G.* 9. in p.CCCC *G.* ‖ 26. exigerit *P*, exierit *G.*

non transmittunt, per quos et itinera publica currunt, G | quibus limis lege colonica seruit. nam sunt et alii pontes G152 in uicinalibus et priuatis uiis, quorum aluea uariantur. quae tamen in trifinii rationem ex conuenientia limitum atque signorum cursus frequenter accipi possunt. (fig. 330.)

Aquarum ductus per medias possessiones diriguntur, quae a possessoribus ipsis uice temporum repurgantur: propter quod et leuia tributa persoluunt. quarum putea aliquotiens in cursorio a terminibus demonstrantur. quae si in extremis finibus occurrerint, ex conuenientia centuriarum in trifinio uel quadrifinio obseruari debebunt. idem uariatio fluminum, riuorum cursus, canabulae uel nouercae, quod tegulis construitur. saepe imbrices in finem posuimus, saepe instructuras fecimus. idem partes Tusciae Florentiae quam maxime palos iliceos picatos pro terminibus sub terra defiximus. ergo, ut superius legitur, una quaeque regio suam habet condicionem. nam Sabinensis ager, qui dicitur quaestorius, quem actis limitibus quibusdam laterculis quinquagena iugera incluserunt. postea uero aliquibus locis terminos posuerunt, et signa aliqua pro terminibus defoderunt. hi uero agri multas habent condiciones. nam in supra dictis locis suburbanis, ubi limitem opere manuum hominum ordinauimus, terminos non necesse habuimus ponere, nisi in certa ratione, in trifinio aut in quadrifinio. in praedictis locis in modum lineae | parietem construximus. G153 et iuxta ipsam lineam multorum militum ueteranorum sepulturae inueniuntur, sicut est in territorio Gauinati, id est pergentes, itinera, quae et ipsa saepe finem faciunt. nam in locis suburbanis circa ipsa itinera ea signa requirenda sunt, sicut et de agro Gauinatium diximus.

18. quaestorius *G.* || 30. Quibus signis itinera finitima probentur *margo P.*

G Ager uero qui Tibur appellatur, idem est assignatus, et aliquibus locis propter sterilitatem aut indigentiam, eo quod non inuenimus lapides peregrinos quos ponere, ex ipso metallo saxum a ferro signauimus, aut certe congerias petrarum, quae scorofiones uocamus. nam in aliis limitibus qui aliena nomen accipiunt, in ipsis quoque ita posuimus terminos; sicut et in locis saxuosis similis est condicio. nam in locis campestribus rariores terminos construximus, et maxime arborem peregrinam plantauimus. idem et in conuallibus constituimus, ut ubi limitem fecimus, aut certe fossas siue montes decisi siue ea per quae arcifinalis ager finitur constituimus, terminos difficile posuimus. nam et in ss. locis campestribus uel conuallibus limes sextaneus transit per limitem possessionis. nam limes orientalis usque in occidentem rumpi non potest, quia maximus appellatur maxime quia centurias claudit.

IDEM VEGOIAE ARRVNTI VELTYMNO.

Scias mare ex aethera remotum. cum autem Iuppiter terram Aetruriae sibi uindicauit, constituit iussitque metiri campos signarique agros. sciens hominum auaritiam uel terrenum cupidinem, terminis omnia scita esse uoluit. quos quandoque quis ob auaritiam prope nouis-
G 154 simi octaui saeculi data sibi homines malo dolo | uiolabunt contingentque atque mouebunt. sed qui contigerit moueritque, possessionem promouendo suam, alterius mi-

6. id est in linearibus *margo P.* ‖ a linea *Goesius.* ‖ 8. In locis campestribus et rariores terminos et peregrinam arborem inueniri dicit. *margo P.* ‖ 17. Item Begoe *Salmasius recte.* Arruns *ex Lucano* 1,586. Vulcanius aruspex *apud Seruium ad Vergilii ecl.* 9, 46. ‖ 18. *fortasse* ex aere et terra natum. ‖ 21. *fortasse* saepta *uel* sancita. ‖ 22. quis *deleuit Turnebus.* ‖ prope nouissimi] *uide Censorium p.* 45,4. ‖ 23. data sibi] *fortasse* lasciui.

nuendo, ob hoc scelus damnabitur a diis. si serui faciant, dominio mutabuntur in deterius. sed si conscientia dominica fiet, caelerius domus extirpabitur, gensque eius omnis interiet. motores autem pessimis morbis et uulneribus efficientur membrisque suis debilitabuntur. tum etiam terra a tempestatibus uel turbinibus plerumque labe mouebitur. fructus saepe ledentur decutienturque imbribus atque grandine, caniculis interient, robigine occidentur. multae dissensiones in populo. fieri haec scitote, cum talia scelera committuntur. propterea neque fallax neque bilinguis sis. disciplinam pone in corde tuo. G

ARCADIVS AVGVSTVS AVCTOR

DE TERMINIBVS ET DE LINEIS PARTIVM ORIENTALIVM.

Constantinopolim maxime cum signis et sigillis constituimus terminos, et in fossa ex calce et harena construximus, et carbones subiecimus. nam in isdem prouinciis transmarinis et siliceos terminos posuimus, et in ipsis terminibus nomina fundorum scripsimus, ut sic quaeratur eorum pedatura sicut in libro XII auctores constituerunt, his generibus litterarum sicut in omnem mundum. nam et colores terminorum orientalium et lignorum finitimorum genera agri mensori notum faciam. sunt enim termini marmorei in limite, alii marmorei uirides, alii palumbacii, alii prasini, et ipsi termini V pedes in terram conlocati sunt: et alios marmoreos albos sicut subter in forma descripsimus. | (fig. 331). G155

5. afficientur *Turnebus*. ‖ 8. ro^v^bigine *G*. ‖ *legendum* occident: erunt multae ‖ 16. et ex in fossa ex *G*. ‖ 26. co^l^nlocati *G*.

G Nam et in limitibus pro terminibus plantauimus dactulum, amygdalas, et mala cotonea, et maxime oliuastellum, et ficum caprium in fine constituimus. (fig. 332.) qui beneficium nostrum legerit, hoc obseruet, ut haec signa uel termini CCL inter se pedes habeant. ita de trifiniis: in quadrifiniis sicut superius exposuimus obseruetur.

ITEM VITALIS AVCTOR.

Terminus si in medio limite constitutus fuerit et unam partem subcauam habuerit, in tertio monticello arcam circa lauacrum significat, et ipsa arca in quadrifinio est constituta. a sextaneo uero si uis sequi limitem, rectam serram sequeris ped. CL. a septentrione in sinistram limitem determinatam lineam, pedes XII. inuenies arcellam G156 | in trifinio positam, et ipsud trifinium duabus lineis descendit per planuria, et alia a duodecima parte in suberectioribus locis usque in aquam uiuam, ubi est terminus epitecticalis, id est subseciuorum. planis dorsis quam maxime terminos posuimus, et multas centurias assignauimus, et terminos posuimus Tiburtinos, et alium posuimus tufineum. hi non sunt semper a ferro taxati, et circa botontinos obseruantur. constituimus in bilamnis et oliuastellum, in ipsis bilamnis fossatum fecimus: in aliis locis congerias lapidum fecimus, in aliis memoriam in finem constituimus. nam et monticellos de terminibus circum dedimus.

2. amec[i]sdu[a]las *G.* ‖ 3. ficum Cypriam *Turnebus*, caprificum *uir doctus in margine G.* ‖ 8. *conf. p.* 345,15.

ITEM FAVSTVS ET VALERIVS. *G*

In Africa et in Galliis et Sirmium, ubi pertica nostra definiuit, talia signa constituimus. itaque alios quadros terminos constituimus, alios rotundos, alios tres in unum secundum formam.

Si fuerit arca longa ped. XXX, lata ped. XV, alta ped. VII, duco longitudinem per altitudinem: fiunt ped. CCX. hoc duco per latitudinem: fiunt ped. $\overline{III}$CL. sic quaero pedaturam.

LITTERAE SINGVLARES

quae in diuersis locis inueniuntur, ubi termini in capitibus centuriarum sub terra inueniuntur. hae uero litterae in cursoriis eorum terminorum sunt, qui in trifinio aut quadrifinio sub terra, sicuti se sequuntur, inueniuntur. KM. MA. KA. XI. AQ. GI. NH. MXI. NK. IL. IF. SV. VS. KM. SD. IF. P. ∞D. F. P. CCCC. HO. IM. AI. GP. HO. RX. A. FM. AQ. M. DM. IN. KI. M. AD RI. DI. MI. SI. NO. ON. PA. CO. KM. LX. XP. RA. RV. DI. KI. distant autem a se in ped. DCCC, et $\overline{II}$CCCC per $\overline{II}$CCCC, CCCLXXV, et in ped. D.

Item aliae litterae singulares, quae in partibus Africae uel Mauritaniae in terminibus inuicem se ostendentes scriptae inueniuntur. MI. MI. GI. NO. NO. BHO. FA. ME. MA. PR. CCCL. BN. RE FS. | VS. AD. MO. RI. NO. NO. et distant a se *G* 157 in ped. CL, et in ped. $\overline{II}$CCL, alii in ped. ∞DCCC, et in $\overline{II}$CC, alii in ped. D, et in CCCLXXX, et in ped. DCCCCLX, et in $\overline{II}$CCCC per $\overline{II}$CCCC, alii in ped. CCCIII, et in DCCCCXIII, et in CCCXC, et in $\overline{II}$CCCXX, et $\overline{VI}$, et in $\overline{VIII}$LXXXV. nam molares in pedes CL et CCCCL et DCCCL et DCCCC et ∞CLV et ∞CC, et in ∞CCCL, et in $\overline{II}$CCLX.

15. ∞d *P*, ccd *G*. ‖ 24. $\overline{p}$d. ∞dccc *P*, ped ccdccc *G*. ‖ 28. ∞CLV *P*, CCLV *G*. ‖ ∞cc *P*, cccc *G*. ‖ 29. ∞CCCL *P*, CCCCCL *G*.

G DE IVGERIBVS METIVNDIS.

R 34 Kastrensis iugerus quadratus habet perticas CCLXXXVIII, pedes autem quadratos XXVIIIDCCC, id est per latus unum perticas XVIII, quae in quattuor latera faciunt perticas LXXII habet itaque tabula una quadratas perticas LXXII. si ergo fuerit ager tetragonus isopleurus, habens per latus unum perticas L, ita eum metiri oportet, ut sciamus quod iugera habeat intra se. duco unum latus per aliud: fiunt perticae IID, quae faciunt iugera VIII, tabulas II, perticas LII. (fig. 333.)

Itaque kastrensis iugerus capit K. modios III.

Ager si fuerit in rotundo habens per gyrum perticas LXXX, sumpta quarta parte, id est XX, multiplicas in se: et fiunt CCCC perticae. sumis CCLXXXVIII, quod est iugerum: remanent perticae CXII, quae faciunt tabulam unam *G* 158 semis et perticas IIII. | (fig. 334.)

Ager si fuerit trigonus isopleurus, habens tria latera per quae sexagenas perticas habeat, duco unum latus per alterius lateris medietatem, id est LX per XXX: fiunt perticae ∞DCCC, quae faciunt iugera VI, tabula una. (fig. 335.)

Ager si caput bubulum fuerit, id est duo trigona isopleura iuncta, habentia per latus unum perticas L, unius trigoni latus in alterius trigoni latus duco, id est L per L: fiunt IID, quod sunt iugera VIII, tabulae IIS, perticae XVI. (fig. 336.)

2. Kastrensis iugerus *P*, Kastrenses iugerùs *G*, Castrensis iugerus *R*. ‖ perticas *R*, p *G*. ‖ 3. dcccc *R*. ‖ 4. perticas *alterum om R*. ‖ 5. habet … LXXII *om R*. ‖ 7. quot *R*. ‖ 10. Itaque … modios III *om R, sed habet uersu* 15. ‖ Kastrensis iugerùs *G*. ‖ 15. IIII *om GP*. ‖ 17. unum *om R*. ‖ 19. ∞ *P*, i *R*, *om G*. ‖ unam tabulam *R*. ‖ 20. trigonia *G*. ‖ 22. 23. id est per .l. l. *R*. ‖ 23. tabula *GP*. ‖ perticas *GP*. ‖ 24. XVI *om GP*.

Ager si fuerit inaequalis ita ut habeat in latere uno perticas XL et in alio XXX et in alio XX et in alio VI, coniungo XL et XXX: fiunt LXX. diuido in aequa: fit una pars XXXV. rursus iungo VI cum XX: fiunt XXVI. diuido aequaliter: fiunt XIII. duco latus quod diuisi prius, id est XXXV, per XIII: fiunt perticae CCCCLV, quae faciunt iugerum unum, tabulas II, perticas XXIII. | (fig. 337.) *GR* *G* 159

Ager si fuerit lunatus, habens a foris perticas LX et in sinu suo perticas XX, aequas maiorem partem cum minore, et facis partem unam XL. et si in uno capite habuerit perticas X, et in alio in punctum desierit, diuidis X: fiunt V. hoc ducis per XL: fiunt CC, id est tabulae duae et perticae LVI. (fig. 338.)

Ager si fuerit semicirculus, cuius basis habeat perticas XL, curuaturae latitudo habeat perticas XX, oportebit multiplicare latitudinem cum base, id est uicies quadrageni: fiunt perticae DCCC. hoc undecies: fiunt $\overline{\text{VIII}}$DCCC. huius sumo partem quartam decimam, id est DCXXVIII S. tot esse dicimus quadratas perticas, quae faciunt iugera duo et tabulam dimidiam, perticas XVI. (fig. 339.)

Ager si fuerit rotundus circuli speciem habens, sic podismum colligo. esto area rotunda, cuius diametrus habeat perticas XL. has in se multiplico, quae fiunt perticae ∞DC. hanc summam undecies multiplico: | fiunt perticae $\overline{\text{XVII}}$DC. ex qua summa quartam decimam deduco, id est perticas ∞CCLVII, ped. I ÷ [V], quae summa efficit iugera IIII, tabulam I, perticas XXXIII. (fig. 340.) *G* 160

2. et *ter om P*. ‖ 3. diuidis in aequo *GP*. ‖ 5. quem diuidi *GP*. ‖ 6. qui faciunt *GP*. ‖ 7. tabula *GP*. ‖ 12. duces *R*. ‖ 15. xx.gies *R*. ‖ 18. summae *GP*. ‖ 20. tabula dimidia perticas VI *GP*. ‖ 21. si rotundus erit *GP*. ‖ 25. duco *GP*. ‖ 26. *post quincuncis notam numerum unciarum, quem habent libri, uncis inclusi hic et ubique.* ‖ summa *om R*. ‖ 27. tabula *GP*.

GR Ager si minor fuerit quam semicirculus, arcum sic metimur. esto arcus cuius basis habeat perticas xx, latitudo perticas v. latitudinis cum base iungo numerum: fiunt perticae xxv. hoc duco quater: fiunt c. horum pars dimidia, l. item perticae xx, quae sunt in basi: pars dimidia, sunt x. qui in se multiplicati fiunt c. horum quartam decimam duco, qui remanent perticae vii, pes i ÷ [v]. quibus adicio perticas l, quas superius dixi. iunctis itaque numeris utriusque summae faciunt perticas lvii. hoc in arcu esse dicimus. (fig. 341.)

Ager si fuerit sex angulorum, in quadratos pedes sic redigitur. esto exagonum in quo sint per latus unum perticae xxx. latus unum in se multiplico, id est tricies triceni: fiunt perticae dcccc. huius summae tertiam partem statuo, id est ccc. nihilo minus ex eadem pleniori summa decimam partem tollo, id est xc. quae pariter
*R*35 iunctae faciunt cccxc. quae sexies | ducendae sunt, quia
*G*161 sex | latera habet: quae summa colligit perticas $\overline{\text{II}}$cccxl. tot igitur quadratas perticas in hoc agro esse dicimus.
(*G*) (fig. 342.)

Si fuerit archa longa pedes xxx, lata ped. xv, alta ped. vii, duco longitudinem per altitudinem: fiunt ped. ccx. hoc duco per altitudinem: fiunt pedes $\overline{\text{III}}$cl. sic quaer.
(*R*) pedaturam.

1. fuerit *om R.* ‖ sic *om R.* ‖ 2. esto arcus est cuius *GP.* ‖ 8. iunctus itaque numerus *GP.* ‖ 9. facit perticas. l.vi. *R.* ‖ 12. dirigitur *R.* ‖ 13. in se *om R.* ‖ 14. fiunt *GP*, sunt *R.* ‖ 16. tollo partem *R.* ‖ qui *GP.* ‖ 18. colligitur *GP.*

LITTERAE SINGVLARES. *G* 175

prima linea prima mensura prima norma quae nota
A L A M I N

primum decumanum K M primum K decumanum primum
I D K M I K D I

K ostendit hoc est rectum maximum decumanum finalis petra
K O M X Y P *G* 176

fixa prima hortogonium ostendit sequeris quintarium
F I H O S V

sequeris primum zonto id est angulo quintario quaeris primum
S I Z E Q P

rigorem termini hortogonium norma gamma finalis
R T H N G Y

primum secundum et tertium ostendit gamma hortogonum
A B C O G H

rigorem quintarium limitem maximum rigorem maximum
R V L M R M

quaeris primum quintarium secundum terminum quintarium
Q P V S T V

gamma hortogonii hortogonii prima K M
G H H I K M

secundario primo finalis petra
S I Y P

rigori secundario prima norma gamma posita
R S I N G P

hortogonium ostendit decumanum ostendit quintario primo
H O D O V I

terminus regundorum queris maiorem ne decem
T R Q M N X

zonto qui angulum primum norma secunda decem pedes
Z A N S X P

1. *om GP.* ‖ 4. K̄. M̄ *P*, K̄. mensura *G.* ‖ 10. zonto (o *in litura*) *G*, zanto *P.* ‖ 18. secundarum *P.* ‖ 20. 21. hortogonii *et* H *semel tantum P.* ‖ 21. 22. 23. K M, finalis petra, Y P *om P.* ‖ 25. G P *G*, $\overset{k}{\text{K}}$ $\overset{m}{\text{M}}$ *P.* ‖ 26. 27. quintario primo, V I, *G*: finalis petra, Y P, *P.* ‖ 28. ne decem *om P.* ‖ 30. zanto *P.* ‖ 30. 31. decem pedes, X P, *G*: gamma posita, G P, *P.*

G

max	kar	terminum	rigoris
M	K	T	R

decumanum	ostendit	a	fi
X	O	A	F

hortogonium	primum	pedes	minus
H	I	P	M

quinque	decem
V	X

INCIPIT.

RATIO LIMITVM REGVNDORVM

haec est. auctor Theodosius et Neuterius de terminis et lineis exposuerunt. CCCIIII iugi agri mensoris qui mappa quas lineas habuerit obseruetur.

INCIPIT EXPOSITIO PODISMI.

A limes huius litterae habet in longo ped. CCL
B limes huius litterae habet in longo ped. CCCL
G 177 C limes huius litterae habet in longo ped. DCL
D limes huius litterae habet in longo ped. DL
E limes huius litterae habet in longo ped. DC
F limes huius litterae habet in longo ped. DCC
G limes huius litterae habet in longo ped. DCCC
H limes huius litterae habet in longo ped. ∞L
I limes huius litterae habet in longo ped. ∞
K limes huius litterae habet in longo ped. ∞CL
L limes huius litterae habet in longo ped. ∞∞
M limes huius litterae habet in longo ped. DCCC
N limes huius litterae habet in longo ped. ∝C
O limes huius litterae habet in longo ped. ∝C
P limes huius litterae habet in longo ped. ∝CC et appendices II

1. karʒ *G*, kard' *P*. ‖ 1. 2. 3. 4. 5. 6. *in fine add* quintario primo, V I, ne decem N X, decem pedes, X P, *P*. ‖ 22. ∞L *P*, CCL *G*. *item in eis quae sequuntur* CC *G ubi* ∞ *P*.

Q limes huius litterae habet in longo ped. ∞cccc G
R limes huius litterae habet in longo ped. ∞dc
S limes huius litterae habet in longo ped. ∞d
T limes huius litterae habet in longo ped. ∞d
V limes huius litterae habet in longo ped. ∞dc
X limes huius litterae habet in longo ped. ∞cc
Y limes huius litterae habet in longo ped. ∞ccc
Z limes huius litterae habet in longo ped. ∞ccc.

Ager, quamuis fundus longiores fines habeat amplius, non longiorem finem habet quam ped. ∞dxxvii.

DE MENSVRATIONE IVGERI.

Iugerum unum pedes ccxl et in latitudine pedes c faciunt terra modiorum iii.

INCIPIT EXPOSITIO LIMITVM VEL TERMINORVM. G 178

Omnes limites maritimi aut Gallici una factura current.

Quoniam sanctior est, id est iustior uidetur, maritimus limes frequentius solet recte studiri, quod interpretatur non extorcet, sed est constitutus ita. (fig. 343.)

Est Gallicus in sua consuetudine, secundum quem ordinauimus, quem exposuimus frequentius corrumpet, extorcet, et saltum dat, qui est constitutus ita.

Contra urbis Babylonis Roma maritimi limites fient, et Gallicus inpinget.

Quia de limitibus curauimus exponere, sub terminis qualia signa inueniuntur? aut calcem, aut gypsum, aut carbones, aut uitria fracta, aut cineres, aut testam tusam, aut decanummos uel pentanummos. haec signa si inueniuntur, una certatio est ad iustitiam antiquitus quando terminos constituimus, quoniam res uoluntaria est. siquis

10. pedes *P*. ‖ 22. *conf. p.* 308, 18. ‖ 25. gipsum *P*.

G nouit geometricae artis philosophiam, nouit haec signa terminorum diligenter exponere.

Terminus si decum [x] habuerit, quatrifinium exponet: si succumbum fuerit, limitem ostendit aut uallem desiderat.

G 179 Terminus si incisuram habuerit, riuum aut fossatum significat aut fluuium ostendit.

Terminus si fossulam habuerit, lauacrum aut piscinam significat aut terminum rotundum ostendit. si aliquid fictum habuerit super se, acrum aut plumbum aut stagnum epicteticum, hoc est massatium fabritum, quod est inter censam centuriae.

Terminus si transpertusus fuerit, flumen transit aut in aqua uiua mittit.

Terminus si punctum habuerit, puteum aut fontem ostendit.

Terminus si aliquam cissuram, hoc est taliaturam, habuerit, montem cissum, id est taliatum, ostendit. limes illa finem transit.

Terminus si tres petras circa sese habuerit, trifinium demonstrat. talem terminum nomine bifurtium samartia uocatur, et habet arcam in trifinio. si botontini terrae, ex superis prohibeo te sacramentum dare. si cihiamellus, hoc est siliqua siluatica fuerint tres, trifinium demonstrat. si oliuastellum inueneris unum, terminum demonstrat, aquam uiuam et conuallia loca significat. si tres murtae fuerint, trifinium demonstrat. si tres cotonei fuerint, trifinium demonstrant.

Terminus si scriptus fuerit et punctos habuerit litteris Grecis, sequeris cursum eius asion, hoc est ab oriente per litteras Grecas de mappa, hoc est pentagonum, quod interpretatur cubitos quinque.

11. massaticium *P*. ‖ 28. demonstrat *P*.

INCIPIT EXPOSITIO TERMINORVM PER DIVERSAS PROVINTIAS POSITORVM. G

Terminum singulum in quatrifinio inuenies. quattuor lapides in quadrifinio positae sunt, et termini factura tornatilis, hoc est rotundi, subtilissimi: in quatrifinio inuenies.

Puteum si in fine inuenis, pro termino habebis. G 180

Cisternam factam in fine positam, et circa hanc memoratum terminum inuenies, et pro termino habebis.

Terminum de lapide decisa uiua inuenies, et pro termino habebis.

Macherias lapidum in finem pro termino inuenies.

Sepulchra finalia aut monumenta sine dubio inuenies.

Melum cotonium in fine pro termino inuenies.

Cypressum in fine pro termino inuenies.

Oliuastellum in fine pro termino inuenies.

Fossatum decisum paruum in fine pro termino posuimus. fossato alio finales maiores sine dubitatione inuenies.

Limitem torrem, hoc est torum, sine dubio inuenies.

Parietes de calce fabricatas finales direximus.

Ripas decisas finales direximus.

Botontones finales inuenies.

Arbores ante missas finales inuenies, peregrinas, exteras.

Pontem marmoreum in fine inuenies.

Pontem de lapide uiuo in fine inuenies.

Pontem ex calce factum in fine inuenies.

Orcas in fine inuenies.

Sarcofaga in fine inuenies.

Imbrices in fine inuenies.

Collectaculum de carbonibus in calce miscitatos et glerias fluminales ne dispicias: signales constituimus.

Palos picitos pro terminis inuenies.

G Laterculos quadrangulos pro terminis inuenies.

Lapides natiuas cum aliquo signo finem pro termino constituimus, et multa consecratione signauimus.

Flumen aliquotiens in fine inuenies.

Riuum finalem inuenies.

Haec signa per diuersas prouintias obseruentur.

G 181 182 (fig. 344.)

G 183 Vnde et territoria diuiduntur, ut requiras casales secundum litteras istas, quomodo sunt positae in monte et in planis locis.

ITEM EXPOSITIO TERMINORVM.

Quales terminos constituimus? alii quidem politos, et ubi dispectas lapides posuimus, subtus terram decisimus, ut firmarentur lapides: quae dispectas in rigora et in latere limitis constituimus lapides, quae positae sunt in terminis. amplius mensura eius non potest inueniri, quam tertio pede de manu, et de his pedibus semisse minus unum. scutanei sunt, hoc est dolatiles. alii qui sunt lapilli facti tornatiles, siue alia factura breuiores, hoc est minores, et in fine positi: si haec non admittuntur, subter terram decisas inuenies, quas decisas in omnibus finales sunt. aut quidem in altum per iugum de monte. haec signa constituimus dirigi lineam, quod est ualle incisam. quia sub axae caeli determinata est terra. euangelium aad Matheum, sanctus Petrus, sanctus Paulus, sanctus Laurentius, sanctus Iohannes euangelista, Christus filius dei, per quem et pax terminationis in terra processit, et praecepit limitibus continere, et stanti, et fontibus egredi, et egresse sunt per singula loca.

Quas litteras singulas in terminis inuenies, quae capitaneas non sunt fundorum, sed rationis terminum ostendit.

29. aegraesse G. ‖ 30. quas capitaneas P.

A si in termino inueneris, finem in proximum signi- *G* ficat, aut aquam uiuam designat.

B si in termino inueneris, bifurtium ostendit, aut riuum significat.

C si in termino inueneris, a centuria numquam recedas.

D si in termino inueneris, decimanno ostendit.

E si in termino | inueneris, uallem ante se significat, *G* 184 aut riuum, aut fluuium, et super se subrectiores loca per planitia limes excurrit.

F si in termino inueneris, finalis causa exponit, et in longinquo terminum ostendit.

G si in termino inueneris, sui nominis auctorem limitem tortuosum ostendit.

H si in termino inueneris, grandes longitias limitum ostendit, et rariora signa in fine inuenies.

I si in termino inueneris, uiam significat, aut collis riguram ostendit, hoc est iugum.

K si in termino inueneris, kardinem ostendit, quod terminum subtilissimum et speciosum inuenies, hoc est formonsum.

L si in termino inueneris, suae normae facturam designat, limitem gammatum et in longinquo arcam finalem ostendit, et conuallia eius fundum finem uindicat.

M si in termino inueneris, fines quadras designat, et in proximo signa finalia inuenies.

N si in termino inueneris, proximam aquam significat, et quadras fines habentes aquae. a septemtrione arcam marmoream inuenies.

O si in termino inueneris, a septemtrionali parte siluam demonstrat, et per ipsam siluam riuus currit, et trans riuum signa demonstrat.

24. eius *G*, ei *P*.

G P si in termino inueneris, pedaturam significat, extra aliis signis finalibus, uel quod litteras finales continet. has per singulos titulos inuenies, aliosque finales titulos sine nostris signis in agris posuimus, qui rationem ostendunt limitum et causam dirigunt finalem.

Q si in termino inueneris, a limite riuum.

R si in termino inueneris, per collicellum terminos inuenies.

S si in termino inuenies, supra possessionem multas aquas uiuas indicat, quae alueum transeunt.

T si in termino inueneris, trifinium ostendit.

V si in termino inueneris, terminum in collem meri- *G* 155 dianum ostendit per limitem | orientalem.

X si in termino inueneris, quatrifinium exponit, et pro decumano finem habebis.

Y si in termino inueneris, sub se fontanam proximam habet.

Z si in termino inueneris, a sinistra parte fontem significat.

Haec omnia supra scripta expositione terminorum constant, ut intellegas quae signa aut quales causae finem faciunt.

INCIPIT EXPOSITIO DE MARGINIBVS TERRAE ET OPERIBVS CAESIS.

Quamquam igitur de terminis expositione aliquotiens extra limites termini positi inueniuntur, antiquae tamen mensurae conuenit ut terminos foris limites ponerentur. sine dubio constat finis, et quia arcas aliquotiens circa sepulchrum sine dubio ponuntur, et super ipsam arcam memoriae constitutae, et quod sanctius uidentur. antiquitus nobis sic conuenit mensura, ut in ipsa memoria consecraretur arca finalis. et ita ad mensuras nostras per-

25. expositionem *P*, expositionem *G*.

G scribamus, ut sine dubio, ubi haec signa inueniuntur, finales adnectimus in legibus exponantur, sicut superius lectio continet.

INCIPIT EXPOSITIO DE VALLIBVS.

Valles autem si fluuiis permittunt, et constitutum sit fluuium, qui foris agrum non uagatur et alueum alterum per agrum non mutet, et flumen fuerit saxuosum, qui aluea alta quasi rectos alueos excurrit, finalis causa per ipsum direximus. haec quia singuli semper agri non finiti nisi per terminos, nisi per diuersas macherias, signa finita sunt, per terminorum rationem, per aquas uiuas ubi terminus non possit, fossas finales et aquae ductos | G186 in fine direximus, quoniam agri qui rectas lineas, hoc est ualles finales habet, per riuum, quod frequentiore solet in questionem deduci. sed qui riuum collectaculum uallium subter eum limitem suscepit, sine dubio finalis ipse riuus obseruetur. et aliquotiens super labium de ipso riuo terminum finalem constituimus, qui mittit rectum rigorem limitem: sine dubio per legem obseruetur.

INCIPIT DE PALVDIBVS.

Non perdescribantur signa finalia.

Stagnum uero finalem aliquotiens direximus, et lacunar, quae interpretatur aqua uiua, unde ipse stagnus exiet. ex tertia hora ipsum stagnum finalem constituimus, et quam plurime contra tertiam horam. superius alueum signa quae inueniuntur, per sepulchra finali causa diriguntur. plurisque super ripam paludis sacra paganorum inueniuntur. qui finales sint requirantur, quia, ut supra dixi, requirendum oportet qualia signa finalia admittantur. et terminos altiores posuimus: sine dubio obseruentur.

Haec ratio notis iuris est exponenda ex lege secundum grammaticae et philosophiae geometricae artis. singulos fundos ex notis iuris obligauimus: sed ita exponan-

G tur leges secundum artis geometricae, ad pertinentes lectiones secundum locis rumorem, quod interpretatur, secundum loci obseruationem, seu fossis subsecíuis seu rigores seu centuriis seu terminis. ita exponantur, quia, sicut in preteritis diximus, duae fossae finem non faciunt. preterea si circa publica diriguntur.

G 187 Casale eius si in monte posita finis, quam maxime in oriente: a sole occumbente uia, et in uia terminum *G* 188 189 scriptum habet. (fig. 345.)

G 201 ITEM INTERPRETATIO VBI SVPRA.

DE FINIBVS AGRORVM.

Fines dictae eo quod agri funiculis sunt diuisi. mensurarum lineae in terrarum partitione tenduntur, demen- *R* 38 sionibus aequitas teneatur. | Limites appellati antiquo uerbo transuersi. nam transuersa omnia antiqui lima dicebant: a quo et limina hostiorum, per quas foris et intus itur; et limites, quod per eos in agro foris et intus eatur. hinc et limus uocabulum accepit, cingulum quo serui publice cingebantur obliqua purpura. Termini dicti quod terrae mensuras distingunt atque declarant. his enim testimonia finium intelleguntur et agrorum intentio et certa- (*G*) men aufertur. | Limites in agris maxime II sunt, cardo et decumanus. cardo, qui a septentrione directus a cardine caeli est: nam sine dubio caelum uertitur in septentrio-

4. exponantur *P*, exponuntur *G*. ‖ 10. *est Isidori originum libri xv caput* 14. ‖ 15. limam *G*. ‖ 16. ostiorum *P*. ‖ per quae domus introitur et limina quod *R*. ‖ 17. limites *P*, limes *G*. ‖ foras exeatur *R*. ‖ 18. limes *G*. ‖ cingulum … purpura *om G*. ‖ 19. Termini … 22. aufertur *om R*. ‖ 20. *quaerendum unde sumpserit Isidorus. nam debet esse* contentio.

nali orbe. decumanus est qui ab oriente in occidentem *R* per transuersum dirigitur: qui pro eo quod formas x faciat, decumanus est appellatus. ager enim bis diuisus figuram denarii numeri efficiet. Arcam ab arcendo uocatam: fines enim agri custodit eosque adire prohibet. Trifinium dictum eo quod trium possessionum fines attingit. hinc et quadrifinium, quod quattuor. (*R*)

DE MENSVRIS AGRORVM. *G*

Mensura est quidquid pondere capacitate longitudine *R* 37 altitudine latitudine animoque finitur. Maiores itaque orbem in partibus, partes | in prouinciis, prouincias in re- *R* 38 gionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in clymmatibus, deinde clymmata in actos perticas passus gradus cubitos pedes palmos uncias et digitos diuiserunt: tanta enim fuit eorum sollertia. Digitus est minima pars agrestium mensurarum. inde uncia | habet digitos tres. *G* 202 palmus autem quattuor digitos habet, pes xvi, passus pedes v, pertica passus duos, id est pedes decim. Pertica autem a portando dicta, quasi portica. omnes autem praecedentes mensurae in corpore sunt, ut palmus pes passus et reliqua: sola pertica portatur. est enim x pedum, ad instar calami in Ezechihele templum mensurantis. Actus minimus est latitudine pedum quattuor, longitudine cxl. Clymmata quoque undique uersus pedes habent lx,

LX
LX ☐ LX. Actus quadratus undique finitur pedibus cxx, ita.
LX

8. *est Isidori originum libri xv caput* 15. ‖ 11. in partes *R*, *et similiter in proximis*. ‖ 13. centuria in *G*. ‖ 14. climata *R*. ‖ 14. in actus. actus in perticas *et sic reliqua*, *tum* 15. palmos in digitos. digitos in uncias diuiserunt, *R*. ‖ 16. solertia *G*. ‖ pars minima *R*. ‖ 17. habens *R*. ‖ 18. Pes xvi digitos habet *R*. ‖ 20. a portendo *R*. ‖ Omnes enim *R*. ‖ 23. ezechihele *P*, ezechiele *GR*. ‖ 24. est *om R*. ‖ quattuor] lx *R*. ‖ 25. cxl] *sic GP*. *debet esse* cxx, *itaque R*. ‖ Clima *R*. ‖ uersum habet pedes *R*.

GR cxx $\underset{\text{cxx}}{\overset{\text{cxx}}{\square}}$ cxx. hunc Betici arapennem dicunt, ab arando scilicet. Actus duplicatus iugerum facit. ab eo quod est iunctum, iugerum nomen accepit. iugerum autem constat longitudine pedum duocentorum xl, latitudine cxx; ita. cxx $\underset{\text{ccxl}}{\overset{\text{ccxl}}{\boxed{\text{iugerum}}}}$ cxx. Actum prouinciae Beticae rustici agnam uocant. porcam idem Betici xxx pedum latitudine et lxxx longitudine definiunt, ita. xv [ ] xv (lxxx above, lxxx below). sed porca est quod in arando lxxx extat; quod defossum est, lyra. Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum pedum, quasi centetum; in agrestibus autem pedum cl quadratorum iustum candetum uocant. Porro stadialis ager habet passus cxxv, id est pedes dcxxv. cuius mensura octies computata miliarium facit, qui constat quinque milium pedibus. Centuria autem ager est ducentorum iugerum, qui apud antiquos a centum iugeribus uocabatur, sed postea duplicata nomen pristinum retinuit. in numero enim centuriae multiplicatae sunt, sed nomen mutare non
(*R*) potuerunt.

DE AGRIS.

Ager Latine appellari dicitur eo quod in eo agatur aliquid. alii agrum ex Greco nominare manifestius

1. aripennem *R*. ‖ 3. iugeri nomen accepit. Aripennis uero quod est semiiugerum habet in longitudine ped. cxx. in latitudine ped. lx. Duo aripennes iugerum faciunt, qui est et centuria habentem passus per circuitum c. iugerum autem *R*. ‖ 4. ccxl *R*. ‖ 5. boeticae *GP*. ‖ agrum *GP*. ‖ 6. boetici *GP*. ‖ 6. 7. *sic omnia GP*: *diagramma cum numeris om R*. ‖ 8. lxxx] *sic GP*, *om R*. ‖ lira *R*. ‖ 10. quasi centeatum *G*. ‖ pedes cl *G*. ‖ 13. octies *G*, lxxx[ties] *R*. ‖ quod *R*. ‖ milia *R*. ‖ 16. sed duplicata est nomenque *R*. ‖ 19. *est Isidori originum libri xv caput* 13.

credunt, unde et uilla Grece choragros dicitur. uilla a G uallo, id est aggere terrae, nuncupata, quod pro limite constitui solet. Possessiones sunt agri late patentes publici priuatique, quos initio non mancipatione sed quisque ut potuit | occupauit atque possedit; unde et nuncupati. G203 Fundus dictus quod in eo fundatur uel stabiliatur patrimonium. fundus autem et urbanum aedificium et rusticum intellegendum est. Praedium, quod ex omnibus patris familias maxime prouidetur, id est apparet, quasi praeuidium; uel quod antiqui agros quos bello caeperant ut praedae nomine habebant. Rura ueteres incultos agros dicebant, id est siluas et pascua. Ager dictus qui a diuisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter uicinis. | Alluuius ager est quem paulatim fluuius in R agrum reddit. Arcifinius ager dictus est quia certis linearum mensuris non continetur, sed arcentur fines eius obiectu fluminum montium arborum. unde in his agris nihil subseciuorum interuenit. | Noualis ager est primum pros- (R) cisus, siue qui alternis annis uacat nouandarum sibi uirium causa. noualia enim semel cum fructu erunt, et semel uacua. Squalidus ager quasi excolidus, quod iam a cultura exierit; sicut exconsul quod a consulatu discesserit. Vliginosus ager est semper umidus. nam umidus dicitur qui aliquando siccatur. uligo enim umor terrae est naturalis ab ea numquam recedens. | Subseciua sunt propriae quae sunt ut sutor de materia praecidens quasi superuacua abicit. inde et subseciui agri quos in pertica diuisos recusant quasi steriles aut palustres. item subseciua quae in diuisura agri non efficiunt centuria, id est iugera du-

6. fundatur] *sic GP.* ‖ 14. Illuuius ager dictus est *R.* ‖ 15. Arcifinus *G.* ‖ qui a *R.* ‖ 16. tenetur *R.* ‖ arcetur finis *R.* ‖ 17. obiecto *G.* ‖ 18. subcisiuorum *R.* ‖ 25. Subcisiua *R.* ‖ 26. sunt ut sutor *R*, quaestor *G.* ‖ percidens *R.* ‖ 27. subcisiua *R.* ‖ diuersos *R.* ‖ 28. subcisiua *R.* ‖ qui *G.* ‖ 29. centuria .... ducenta *om R.*

(G) R centa. | Area dicitur tabularum aequalitas. dicta autem area a planitie et aequalitate, unde et ara. alii aream uocatam dicunt quod pro triturantibus frugibus eradatur, uel quod non triturentur in ea nisi arida.

Mensuras uiarum nos miliaria dicimus, Greci stadia, Galli lewas, Egyptii signes, Persae parasangas. Miliarium mille passibus terminatur. et dictum miliarium quasi mille aditum, habens ped. v milia. Lewa finitur passibus mille D. Stadium octaua pars miliarii est, constans passibus CXXV. Via est qua potest ire uehiculum, et uia dicta est a uehiculorum incursu: nam duos actus capit propter R 39 euntium | et uenientium uehiculorum incursum. Strata quasi uulgi pedibus trita. ipsa est et dilapidata, id est lapidibus strata. Ager est media stratae eminentia coaggeratis lapidibus, quod historici uiam militarem uocant. ut Qualis saepe uiae deprehensus in aggere serpens. Iter uel itiner est uia qua iri ab homine quaqua uersum potest. iter uel itiner diuersam significationem habet. iter enim est locus transitu facilis, unde et appellamus et itum. itiner enim est iter longae uiae, et ipse labor ambulandi, ut quo uelis peruenias. Tramites sunt transuersa in agris itinera, siue recta uia, dicta quod transmittat. Diuortia sunt flexus uiarum, hoc est uia in diuersa tendens. item diuerticula sunt, hoc est diuersae ac diuisae uiae, siue semitae transuersae, quae sunt alterae uiae. Orbita uestigium carri, ab orbe rotae dicta. porro actus, quo pecus agi solet. cliuosum iter, flexuosum. Ambitus inter uicinorum aedificiorum locus duorum pedum et semipedis, ad circum eundi facultatem rectus et ab obam(R) bulando dictus.

5. *hic R inserit ea quae supra p.* 366,14-367,7 *dedimus. quae secuntur, petita sunt ex Isidori originum libri xv capite* 16. ‖ 30. *his R subicit haec.* Sex habet sextantem unum trientem. II. semissem. III. bisse quom dimetron dicunt. quintarium quem pente-

IN DEI NOMINE

G 217

PAVCA DE MENSVRIS

SECVNDVM GEOMETRICAE DISCIPLINAE RATIONEM EX VOLVMINIBVS ERVDITORVM VIRORVM EXCERPTA INCIPIVNT.

Mensura est iuxta Isidorum quicquid pondere capacitate longitudine latitudine altitudine animoquae finitur. Maiores itaque orbem in partibus, partes in prouintiis, prouincias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in climatibus, climata in actibus, actus in perticis, perticas in passus, passus in gradibus, gradus in cubitis, cubitos in pedibus, pedes in palmis, palmos in unciis, uncias in digitis diuiserunt. Digitus est pars minima agrestium mensurarum. inde uncia, habens digitos tres. palmus autem quattuor digitos habet, pes uero sedecim. passus v ped. habet, pertica passus duos, id est pedes x. Perticas autem iuxta loca uel crassitudinem terrarum, prout prouintialibus placuit, uidemus esse dispositas, quasdam decimpedas, quibusdam duos additos pedes, aliquas uero xv uel x et vii pedum diffinitas, ita dum taxat ut crassioribus terris minores mensuras, sterilioribus maiores tribuissent, prout modiorum numerus incremento frugum uni cuique loco sufficeret. Quidam autem, quinque grana hordei transuersa tam indici quam inpudico siue medio conuenire iudicantes, hos tres digitos simul iunctos unciam dixerunt, palmum autem minimo addito diffinierunt. quidam ergo septem grana hordei in

meron dicuntur. v. perfectum. vi. Cubitus constat vi. palmis. digitis. IIII. Quarta pars denarii. qui erat exdenis (obus) ereis efficiebatur ex. II. assibus. et tercio semisse. sestercium nocauerunt. EXPLICIT. ‖ 25. ^hordei *G.* ‖ 26. medico *G.* ‖ 27. autem *ter*mi^n^ino *G.* ‖ 28. ^hordei *G.*

G transuerso posita pollicem iudicauerunt, ex quibus XV pedem reddunt, pedes duo et semis gressum siue gradum, G 218 duo gressus | passum, duo uero passus decimpedam perticam faciunt. alii autem uoluerunt ut pertica XLVIII palmorum esset, quae pertica ad manus XII pedes habet; quod per extensionem brachiorum uerius esse demonstratur. idcirco putamus ministeriales imperatorum maiores in accipiendo, minores in dando, mensuras habuisse. Actus minimus habet in latitudine ped. IIII, ex quibus pertica esse non potest, in longitudine ped. CXX, qui faciunt perticas decimpedas XII. actus maior, qui quadratus dicitur, habet undique ped. CXX, qui duplicatus iugerum facit. Iugerum constat in longitudine pedum CCXL, quod sunt perticae decempedae XXIIII, in latitudine pedum CXX, quod sunt perticae XII. Clima dicitur pars agri quadrata, quae habet ex omni parte ped. LX, id est perticas decimpedas undique sex. Arapennis uero, quem semiiugerum dicunt, idem est quod et actus maior, habens undique uersum pedes CXX, perticas uero XII. Porcamis est pars agri habens in latitudine ped. XXX, id est perticas III, in longitudine LXXX, id est perticas decimpedas VIII. Porro stadialis ager habet passus CXXV, id est ped. DCXXV. cuius mensura occies computata miliarium facit, qui constat quinque milibus pedum. Centuria autem est ager ducentorum iugerum, qui apud antiquos a centum iugeribus uocabatur, sed postea duplicata est, nomenque pristinum retinuit. in numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen tamen mutare non potuerunt.

Illud enim sciendum est, quod pes dupliciter secundum morem antiquorum pronuntiatur; uno modo eo quod sit naturaliter pes, alio modo quod usurpatiuae per manus metiatur. tantum enim praecellit pes manualis pedem

11. decim^{e}pedas *G.* ‖ 14. dec*im*pedae (e *ex* i *facto*) *G.*

naturalem, quantum pollex in longitudine protendi potest. *G* similiter et cubitus. | nam unus cubitus est qui naturaliter *G 219* a cubito ad digitorum summitatem usque pertendit; qualis erat cubitus quo arca testamenti, quam Moyses iussu dei feccrat, fuerat mensurata. alius cubitus est, qui et maior dicitur, quo arca Noe demetita esse dinoscitur, qui brachio extenso toto cubito capiti prelato se esse demonstrat. sic etiam et passus apud antiquos dupliciter haberi uidentur. etenim passus dicitur quod duobus gressibus gradiendo conficitur: passus etiam dicitur quantum ambobus brachiis extensis inter longissimos digitos est. status autem est unius cuiusque altitudo.

Illud etenim sciendum est, quia sunt mensurae quae ad uiatores seu ad cursores pertinent. minima pars stadium est, habens passus cxxv. octo stadia miliarium reddunt, mille passus habentem. miliarius et dimidius apud Gallos leuuam facit, habentem passus mille quingentos. duae leuuae siue miliarii tres apud Germanos unam rastam efficiunt.

DE PONDERIBVS.

Ponderum pars minima calculus est, qui constat ex *R 29* granis ciceris duobus, et apud quosdam siliqua pensante, quae tribus granis hordei declaratur in pondere. duo calculi ceratim faciunt. quattuor calculi siue duo ceratim obolum reddunt. duo oboli scripulum complent. tres scripuli dragmam faciunt. dragma quae constat siliquis x et viii, et scripulus qui est ex siliquis sex, et obolus qui est ex tribus, quadrantem efficiunt continentem in se siliquas xxvii. duo quadrantes staterem faciunt. duo stateres unciam reddunt. Iuxta Gallos uigesima pars unciae

20. *conf. Isidorus orig.* 16, 25. ‖ 21. Ponderis *R.* ‖ 23. ordei *R.* ‖ 24. ceratum *R.* ‖ cerati obulum *R.* ‖ 25. obuli *R.* ‖ 26. quae *G*, quoque *R.* ‖ xviii. *R.* ‖ 27. obulus *R.* ‖ 29. xxiiii. *R.*

GR *G*220 denarius est, et duodecim denarii solidum reddunt. ideoque iuxta numerum denariorum tres unciae quinque | solidos complent. sic et quinque solidi in tres uncias redeunt. nam duodecim unciae libram xx solidos continentem efficiunt. sed ueteres solidum qui nunc aureus dicitur nuncupabant. Libra dicitur quicquid per duodenarii numeri perfectionem adimpletur. nam libra dici potest annus, qui constat ex IIII temporibus et XII mensibus, et ex L duabus ebdomadibus et die uel quadrante. libra esse potest aequinoctialis dies sine sua nocte, qui constat XII horis. hora constat ex V punctis, X minutis, XV partibus, XL momentis, LX ostentis. hora autem diei secundum solis cursum V punctos habet, iuxta lunam IIII. nam libra in ponderibus, in mensuris arborum uel spatio terrarum uel statu hominis, per diuersas mensuras in duodenario numero conprehendi potest. Mna centum dragmis appenditur. iuxta rationem autem ponderum nihil calculo minus aut talento maius est. etenim L librae talentum minimum est, LXX duae librae medium talentum, CXX librae maximum talentum est. Centenarius autem dicitur eo quod centum libris constet.

DE MENSVRIS IN LIQVIDIS.

Mensurarum in liquidis coclear est pars minima, qui habet dimidiam dragmam, id est scripulum et obolum. coclcares duo chemam faciunt. coclcares III conculam faciunt, conculae duae cignum siue mistron. conculae sex et duo coclearia, quae decem dragmas appendent, ciatum faciunt, additis duabus dragmis acitabulum complent, additis adhuc tribus dragmis, quod sunt

1. dinarius (e *ex* i *facto*) *G.* ‖ 5. nunc *om R.* ‖ 6. nuncupant *R.* ‖ per *om R.* ‖ 7. perfectione *R* ‖ potest dici *R.* ‖ 9. ex *om R.* ‖ et diebus CCCLXV. *R.* ‖ 11. ex.XII. *R.* ‖ 16. Mina *R.* ‖ 22. *om R.* ‖ 23. Mensuris *R.* ‖ 24. obulum *R.* ‖ 28. ascitabulum *R*

[*GR*] xv, oxifalum. Non dubites, apud quosdam ciati nouem eminam facere uidentur, quod sunt dragmae xc; apud quosdam uero acetabula quattuor, quod sunt dragmae xlviii. emina autem iuxta quosdam appendit libram unam, | [*G* 221] apud quosdam uero libram et dimidiam. Similiter sextarios duplices iudicauerunt. nam alii uoluerunt ut sextarius duarum esset librarum, alii uero trium: utrique tamen ut duae eminae sextarium facerent diffinierunt. Est autem sextarius sexta pars congii, qui in diuinis scripturis hin appellatur in liquidis. Cenix autem quinque sextariis adimpletur: cui si sextum addideris, fit congius. Congius quater missus modium complet. quem admodum autem de sextario, sic et de modio aliis placuit xvi sextariis modium impleri, aliis xx et duobus, aliis uero xxiiii. Sed has mensuras ad uotum principum uel iudicum esse deprehendimus. nobis autem uisum est magis conuenire ponderum rationi, eo quod de minimis usque ad maiora ducantur, ut primum finem habeat modius in mensuris, sicut libra in ponderibus; quia sicut postquam in ponderibus pensando ad libram peruenitur, cetera quae maio|[*R* 29]ra sunt pondera per librae multiplicationem ponderantur, sic et in mensuris postquam ad modium uentum erit, quicquid amplius mensurandum est, modii multiplicatione peragitur. nam quem admodum a calculo per obolos ac dragmas caeteraque pondera ad libram usque peruenitur, sic in mensuris a coclcari per conculas cyatos ac sextarios ad modium usque pertingitur. Est enim modius, ut predictum est, iuxta quosdam sextariorum xvi, iuxta quosdam autem xx et duorum, apud quosdam uero xxiiii. nobis uero uidetur esse rectissimum ut trium librarum

1. oxifalsum *R*. ‖ sciati *R*. ‖ 3. ascitabula *R*. ‖ lxviii *R*. ‖ 4. autem *om R*. ‖ 6. indicauerunt *R*. ‖ dixerunt quod *R*. ‖ 11. fiet *R*. ‖ 14. xxii. *R*. ‖ 19. pensendo *R*. ‖ 20. multiplicatione *G*. ‖ 22. fuerit *R*. ‖ 24. obulos *R*. ‖ caetera *R*. ‖ 25. sic et in *R*. ‖ ciatos ad sextarios admodum usque *R*. ‖ 28. xxii. *R*. ‖ uero *om R*.

GR sextario uicies et quater multiplicato modius impleatur; qui modius medii talenti pondere coaequatur, LXX duabus efficitur libris; siue ut quinque libras habens sextarius similiter uicies et quater ductus maximi talenti id est CXX librarum pondere mensuretur. Modius et semis urnam faciunt. *G 222* Similiter | in aridis mensuram quae dicitur batum. batus uero constat modiis duobus totidemque sextariis. duo bati metretam faciunt, quod sunt sextarii c. Vrnae duae amphoram complent, quod sunt modia tria, quod in aridis dicitur aephi. urnae tres cadum uel artabam faciunt, quod sunt modia IIII et semis. modia quinque medimnam faciunt. tres medimnae gomor complent. duo gomor chorum reddunt; duo chori chulleum, quod sunt modia LX.

1. 4. uigies *R.* ‖ 5. unciam *R.* ‖ 6. satum. Batus *R.* ‖ 8. metrotam *R.* ‖ 10. ephi *R.* ‖ urnae IIII. *R.* ‖ 11. faciunt medimnum *R.*

EVCLIDIS LIBER PRIMVS. *G* 85

Punctum est cuius pars nulla est, linea uero preter *b* 12 *r* 6 latitudinem longitudo, lineae uero fines puncta sunt. recta linea est quae ex aequo in suis punctis iacet, superficies uero quod longitudinem ac latitudinem solas habet, superficiei uero fines lineae sunt. plana superficies est quae ex aequo in suis rectis lineis iacet. planus angulus est duarum linearum in plano inuicem sese tangentium et non in directo iacentium ad alterutram conclusio. quando autem quae angulum continent lineae rectae sunt, tunc rectilineus angulus nominatur. quando autem recta linea super rectam lineam stans circum se angulos aequos sibi inuicem fecerit, rectus est uterque aequalium angulorum, et quae super stat linea super eam quam insistit, perpendicularis uocatur. obtusus angulus est maior recto, acutus autem minor recto. | figura est quod sub aliquo uel aliquibus terminis *G* 86 continetur, [Locus extra clusus sine fundo.] terminus uero quod cuiusque est finis. circulus est figura plana quae sub una linea continetur, quae uocatur circum ducta, ad quam ab uno puncto eorum quae intra figuram sunt posita omnes quae incidunt rectae aequae sibi inuicem sunt. hoc uero punctum centrum circuli nominatur. diametrus

2. *his praemittunt br* Principium mensurae punctum uocatur cum medium tenet figurae. || Punctus *r*. || lineae *br*. || 2. uero *om b*. || puncti *G*. || Recti linea *r*. || 5. latitudinem ac longitudinem *br*. || 7. est *om r*. || 9. in *om br*. || 11. autem *om G*. || 12. lineam *om G*. || fecerint *r*. || 13. est *om G*. || 14. superpendicularis *br*. || 15. autem *G*, angulus *b*, est angulus *r*. || 16. termini continentur *r*. || 17. *circum scripta habet solus r*. || uero est *b*, est *r*. || 18-20. plana quae uocatur circumducta et sub una linea continetur ad quam *br*. || 20. fuguram *G*. || 21. omnia *r*. || rectae lineae aequae *b*, recti lineae quae *r*. || 22. Diametrum *G*.

Gbr circuli est recta quaedam linea per centrum ducta et ab utraque parte a circumferentia circuli terminata, quae in
r 7 duas aequas partes circulum diuidit: | semicirculus uero est figura plana quae sub diametro et ea quam diametrus adprehendit circumferentia continetur. rectilineae figurae sunt quae sub rectis lineis continentur. trilatera quidem figura est
b 13 quae sub tribus rectis lineis continetur, | quadrilatera uero quae sub quattuor, [finitima autem linea mensuralis est quae aut aliqua obseruatione aut aliquo terminorum seruatur.] multilatera uero quae sub pluribus quam quattuor lateribus continetur. aequilaterum igitur triangulum est quod tribus aequis lateribus cluditur, isoscelis uero quod duo tantum modo latera habet aequalia, scalenon uero quod tria latera inaequalia possidebit. amplius trilaterarum figura-
G 67 rum hortogonium, id est rectiangu|lum, quidem triangulum est quod habet angulum rectum; amblygonium uero, quod est obtusum angulum, in quo obtusus angulus fuerit; oxygonium uero, id est acutiangulum, in quo tres anguli sunt acuti. quadrilaterarum uero figurarum quadratum uocatur quod est aequilaterum atque rectiangulum; parte uero altera longius, quod rectiangulum quidem est, sed aequilaterum non est; rhombos uero, quod aequilaterum quidem est, sed rectiangulum non est; rhomboides autem, quod in

1. est circuli *r*. ‖ 2. ad *Gbr*. ‖ circumferentiam *Gb*. ‖ 3. circum claudit *r* ‖ uero *om r*. ‖ 4. eam *G*. ‖ 5. rectilinea figura est *b*. ‖ 6. subiectis *b*, sub duabus rectis *r*. ‖ continetur *b*. ‖ est *om b*. ‖ 7. sub duabus *br*. ‖ rectilineis *r*. ‖ 8. quae *om r*. ‖ 8-10. *haec ex Frontino p.* 22, 4-7 *petita hic exhibet r et Boethius p.* 1489; *eadem ante* quadrilatera *uidentur ex b erasa esse; om G*. ‖ 10. quam sub quatuor *r*. ‖ 12. clauditur *br*. ‖ Isokeles *b*, Isoceles *r*. ‖ 14. trea *G*. ‖ amplius trilaterarum figurarum *om b*. ‖ 15. ortogoneum *br*. ‖ 16. angulum undique rectum *br*. ‖ Ampligonium *br*. ‖ 18. acutum angulum *Gr*. ‖ 19. Quadrilaterum *b*. ‖ 22. Rombos *br*. ‖ 23. Romboides *b*, rhombo. (rombon *r*) id est *Gr*. ‖ autem *om br*.

contrarium conlocatas lineas atque angulos habet aequales, *Gbr* quod nec rectis angulis nec aequis lateribus continetur. praeter haec autem omnes quadrilaterae figurae trapezia calontae, id est mensulae nominentur. parallelae, id est alternae, rectae lineae nuncupantur quae in eadem plana superficie conlocatae atque utrimque productae in neutra parte concurrent.

Aetimata, id est petitiones, sunt v. petatur ab omni puncto in omne punctum rectam lineam ducere; item definitam lineam in continuum rectumque producere; item omni centro et omni spatio circulum designare; et omnes rectos angulos aequos sibi inuicem esse; et si in duas rectas lineas linea incidens interiores et ad easdem partes duos angulos duobus rectis fecerit minores, productas in infinitum rectas lineas concurrere ad eas partes quibus duobus rectis anguli sunt minores.

Cynae ennyae, id est communes animi conceptiones, hae. quae eidem sunt aequalia, et sibi inuicem sunt aequalia. et si ab aequalibus aequalia auferantur, quae relinquuntur aequalia sunt. | et si aequalibus addantur aequa- *b* 14 lia, tota quoque aequalia sunt. et quae sibimet conueniunt, [animo finitionis] aequalia sunt. [nemo resistere ullo tempore parti conuenienti poterit.] *(br)*

1. conlocatus *b*, collatas *r*. ‖ 2. quod *b*, id autem *G*, Robon *r*. ‖ 3. trapizea *r*. ‖ 4. calonte *G*, *καλείσθω editiones Euclidis*, *om br*. ‖ nominantur *br*. ‖ Parallellae *r*, Parrallilae *G*. ‖ 5. qui *G*. ‖ 6. superficiae *G*. ‖ collatae *r*. ‖ utrumque *r*. ‖ in neutram partem *r*. ‖ 8. Ethimata id est *G*, *om br*. ‖ 9. in omnem *Gr*. ‖ lineam rectam *r*. ‖ diffinitam *br*. ‖ 10. incontinuatam *r*. ‖ 12. Et *G*, item *br*. ‖ inter duas *b*. ‖ 13. interius sit *b*. ‖ et *om G*. ‖ ad eas partes *G*, ab eisdem partibus *r*. ‖ 14. in *om r*. ‖ 15. lineas rectas *r*. ‖ partes *om br*. ‖ 16. duo recti *b*. ‖ angulis *r*. ‖ 17. Cynas etnyas id est *G*, uero *b*, sunt *r*. ‖ commones *b*. ‖ 18. hae. aequae idem *G*, Haec quidem *r*, sunt. Haec quidem *b*. ‖ 21. sibimet ipsi conueniunt *b*, sibimet ipsis conuenit *r*. ‖ 22. animo finitionis *r*, *om Gb*. ‖ sunt *Gb*, esse *r*. ‖ *circum scripta om G*.

G

EXPLIC. PROLEGOMENA. INCIPIT SCHEMATA.

Super datam rectam lineam terminatam triangulum aequilaterum constituere.

sit data recta linea terminata AB. oportet igitur super eam quae est AB triangulum aequilaterum constituere. et centro quidem A, spatio uero B, circulus scribatur BCED. et rursus centro B, spatio autem A, circulus scribatur ACFD. et ab eo puncto quod est C, quo se circuli diuidunt, ad ea puncta quae sunt A B adiungantur rectae lineae CA CB. quoniam igitur A punctum centrum est BCED circuli, aequa est AB ei quae est AC. rursum quoniam B punctum centrum est ACFD circuli, aequa est AB ei quae est BC. sed et AB ei quae est CA aequa esse monstrata est: et AC igitur ei quae est BC erit aequalis. tres igitur quae sunt CA AB BC aequae sibi inuicem sunt. aequilaterum igitur est CAB triangulum et constitutum est supra datam rectam lineam terminatam eam quae est AB;
G 89 quod oportebat facere. |

b 18 *r* 8 Ad datum punctum datae rectae lineae aequalem rectam (*br*) lineam conlocare.

sit quidem datum punctum A, data uero recta linea BC. oportet igitur ad punctum A rectae lineae BC aequam rectam lineam conlocare. adiungatur enim ab A puncto ad B punctum recta linea ea quae est AB, et constituatur super AB rectam lineam triangulum aequilaterum quod est DAB. et eiciantur in rectum DA DB rectae lineae ad AG et BM. et centro quidem B, spatio autem BC, circulus scribatur CFE. et rursus centro D, spatio autem DF, circulus describatur FKL. quoniam igitur B punctum centrum est CFE circuli, aequa est

11. aequam est *G*. ‖ *ante* 19. De trianguli ratione et linearum *br*. ‖ 19. conlocare *G*. *sic et* 22. ‖ 23. enim $\overline{AB}$. a. puncto *G*.

CB ei quae est BF. rursus quoniam D punctum centrum est G FLK circuli, aequa DL ei quae est DF. quarum quidem AD ei quae est DB aequa est: aequilaterum enim triangulum est id quod est DAB. reliqua igitur AL reliquae BF existat aequalis. sed et BF ei quae est BC aequa esse monstrata est, et BC ei quae est AL erit aequalis. ad datum igitur punctum id quod est A datae rectae lineae ei quae est BC aequa locata est ea quae est AL; quod oportebat facere.

Duabus inaequalibus rectis lineis datis a maiore mi- *br* nori aequam rectam lineam abscidere. (*br*)

sint datae duae rectae lineae inaequales | AB CD, et sit *G* 90 maior AB. oportet igitur a maiore AB minori CD aequam lineam abscidere. conlocetur enim ad A punctum ei quae est CD aequa ea quae est AE. et centro A, spatio uero AE, circulus describatur EGF. quoniam igitur A punctumcentrum est EGF circuli, aequa est AG ei quae est AE. sed et AE ei quae est CD erat aequalis, et CD ei quae est AG erit aequalis. duabus igitur datis rectis lineis inaequalibus eis quae sunt AB CD, a maiore quae est AB minori quae est CD aequalis abscisa est ea quae est AG; quod oportebat facere. (*G*)

Si duo triangula duo latera duobus lateribus habent *br* aequa alterum alteri et angulum angulo habent eum eum qui sub aequalibus rectis lineis continetur, et basi basim aequam habebunt, et triangulum triangulo aequum erit, et reliqui anguli reliquis angulis erunt aequales alter alteri sub quibus aequalia latera subtenduntur.

4. reliquis BF *G*. existat *est* exstat. ‖ 9. aequalibus *b*. ‖ relictis *r*. ‖ minorem *br*. ‖ 10. aequa lineam *G*. ‖ 10. abscindere *r*. ‖ 13. Conlocetur *G*. ‖ 16. AG ei quae est AE. sed et] Igitur *G*. ‖ 22. duo *utrobique* *b*. ‖ 23. aequalaterum (aequilaterum *r*) alteri *r et pr b*. ‖ 23. habente (habentem *r*) cum eos (eis *r*) qui *br*.

br 9 Si trianguli duo anguli aequi sibimet inuicem sunt, et quae sub aequalibus angulis subtenduntur latera sibi inuicem erunt aequalia.

Super eandem rectam lineam duabus eisdem rectis lineis aliae duae rectae lineae aequae altera alteri nullo *b* 16 modo constituentur ad aliud atque aliud | punctum ad easdem partes easdem fines aequalibus rectis lineis possidentes.

Si duo trianguli duo latera duobus lateribus aequa possideant alterum alteri et basim basi habeant aequam, et angulum angulo habebunt aequalem qui sub aequalibus rectis lineis continetur.

sint triangula . . . .

Datam lineam rectam terminatam in duas aequales diuidere partes.

Et datae rectae lineae ab eo quod in ea est puncto rectam lineam secundum rectos angulos eleuare.

Et supra datam rectam lineam infinitam ab dato puncto quod ei non inest perpendicularem rectam lineam ducere.

Quocumque super rectam lineam recta consistens angulos fecerit, aut duos rectos faciet aut duobus rectis [lineis reddet] aequales.

Si ad aliquam rectam lineam atque ad eius punctum duae rectae lineae non in eandem partem ducantur et circum se angulos duobus rectis fecerint aequos, in directum sibi eas lineas iacere necesse est.

1. aequae *b*. ‖ sint *b*. ‖ 3. aequales *b*. ‖ 4. eandem aequalem rectam *br*. ‖ 5. aequae *om br*. ‖ 7. aequalibus *br*, primis *Boethius p*. 1497. ‖ 9. Si *om br*. ‖ 10. aequa *b*. ‖ 11. aequale *b*. ‖ 13. In triangulo *br*. ‖ 16. in eo est *r*. ‖ 18. ad *r*. ‖ datom *b*, datum *r*. ‖ punctum *r*. ‖ 19. perpendiculare *r*. ‖ 20. Quocumque per *br*. ‖ 21. duabus rectis *b*. ‖ 25. duabus *b*. ‖ aequis *br*.

Si duae rectae lineae sese diuidant, ad uerticem angulos sibi inuicem facient aequos. *br*

Omnium triangulorum . . . . exterior angulus utrisque interioribus et ex aduerso angulis constitutis maior existit.

Omnium triangulorum duo anguli duobus rectis angulis sunt minores omnifariam sumpti.

Omnium triangulorum maius latus sub angulo maiore subtenditur.

Si in uno quolibet trianguli latere a finibus lateris duae rectae lineae interius constituantur angulum facientes, quae constituuntur reliquis quidem trianguli lateribus sunt minores, maiorem uero angulum continebunt.

Ad datam rectam lineam et datum in ea punctum *b* 17
dato rectilineo angulo aequalem rectilineum angulum conlocare.

Si duo trianguli duos angulos duobus angulis habuerint aequos alterum alteri, unumque latus uni lateri sit aequale, siue quod aequis adiacet angulis, seu quod sub uno aequalium subtenditur angulorum, et reliqua latera reliquis lateribus habebunt aequa alterum alteri, et reliquum angulum aequalem reliquo angulo possidebunt.

Si in duas rectas lineas recta linea incidens alternatim sitos angulos fecerit aequos, rectas lineas alternas esse necesse est.

Si in duas rectas lineas linea incidens exteriorem angulum interiori et ex aduerso angulo constituto reddat aequalem, rectas lineas sibi alternas esse conueniet.

1. sibi angulos *r*. ‖ 7. minoris *b*. ‖ 8. maiori *r*. ‖ 15. rectolineo *b*. ‖ aequales recti lineae angulos *br*. ‖ 19. siue *r*, sibi *b*. ‖ 21. alterum alteri] latera *br*. ‖ 23. incidens quod alternatim sit et hos angulos *br*. ‖ 24. fecerint aequos *b*, aequos fecerint *r*. ‖ 27. interior *br*. ‖ 28. sibi] sub *br*.

br Per datum punctum datae rectae lineae alternam rectam lineam designare.

r 10 Omnium triangulorum . . . . exterior angulus duobus interius et ex aduerso constitutis angulis est aequalis, interiores uero tres anguli duobus rectis angulis sunt aequales.

Quae aequas et alternas rectas lineas ad easdem partes rectae lineae coniungunt, ipsae quoque alternae sunt et aequales.

Eorum spatiorum quae alternis lateribus continentur, quae parallelogramma nominantur, [et] ex aduerso latera atque anguli constituti sibi inuicem sunt aequales, eaque diametrus in duo aequa partitur.

Omnia parallelogramma quae in eisdem basibus et in eisdem alternis lineis fuerint constituta, sibi inuicem probantur aequalia.

Nam parallelogramma in basibus aequalibus et in eisdem alternis lineis constituta aequalia esse necesse est.

b 18 Aequalia sibi sunt | cuncta triangula quae in aequis basibus et in eisdem alternis fuerint constituta.

Aequa triangula quae in eadem basi et in easdem partes fuerint constituta, in eisdem quoque alternis lineis esse pronuntio.

Aequa triangula in aequis atque in directum positis basibus constituta, et in eisdem partibus, esse in eisdem quoque alternis necesse est.

Si parallelogrammum triangulumquae in eadem basi atque in eisdem alternis fuerint constituta, parallelogrammum triangulo duplex esse conueniet.

1. datam rectae lineae *r*, data recta linea *b*. ‖ alteram *br*. ‖ 3. *ubi addendum est* uno latere prolato, *br habent* et. ‖ 4. angulus est *r*. ‖ 5. uero trianguli *r et pr b*. ‖ 8. lineae recte *r*. ‖ 12. eamque *br*. ‖ 13. aeque partiuntur *b*. ‖ 14. et eisdem *r*. ‖ 24. Aequi *r*. ‖ in directis *r*. ‖ 25. esse] et *br*.

Omnis parallelogrammi spatii eorum quae circum dia- *br* metrum sunt parallelogrammorum supplementa aequa sibi inuicem esse necesse est.

Dato triangulo aequale parallelogrammum in dato rectilineo angulo constituere.

Iuxta rectam lineam dato triangulo dato rectilineo angulo parallelogrammum aequale praetendere.

Dato rectilineo aequale parallelogrammum in dato rectilineo angulo conlocare [id est diametrum].

Quadratum ab data recta linea terminata describere.

In his triangulis in quibus unus rectus est angulus, quae rectiangula nominamus, quadratum quod a latere rectum angulum subtendente describitur aequum est his quadratis quae a continentibus rectum angulum lateribus conscribuntur.

Si ab uno trianguli latere quadratum quod describitur aequum fuerit his quadratis quae ab reliquis duobus lateribus describuntur, rectus est angulus qui sub duobus reliquis lateribus continetur. (*br*)

EX SECVNDO LIBRO EVCLIDIS.

Omne parallelogrammum rectiangulum sub his dua- *b* 14 *r* 7 bus rectis lineis, quae rectum ambiunt angulum, dicitur contineri: omnis uero parallelogrammi spatii eorum quae

1. *ita br propositionem Euclidis* 43 *exhibent ante* 42. ‖ circa *r.* ‖ 2. subplementa *r.* ‖ aequa] ea quae *br.* ‖ 4. aequalem *b.* ‖ recto lineo *br.* ‖ 6. *peruersa haec et mutilata.* ‖ 7. aequalem *br.* ‖ perpendere *r.* ‖ 8. recto lineo *b.* ‖ aequalem *br.* ‖ recto lineo *b.* ‖ 10. ad data *br.* ‖ 11. est rectus *r.* ‖ 12. quem recti angulum *br.* ‖ 13. subtendentem *b*, subdendum *r.* ‖ his est *r.* ‖ 15. describunt *r.* ‖ 18. et rectus est *r.* ‖ 20. *sic Boethius p.* 1507: *om br.* ‖ 21. perallelogrammum *b aliquotiens.* ‖ 23. Omnes *br.* ‖ quae] qui *br.*

br circa eandem diametrum sunt parallelogrammorum quodlibet unum cum supplementis duobus gnomo nominetur.

b 14. 18 *r* 8. 10 Si sint duae rectae lineae, quarum una quidem indiuisa, altera uero quotlibet diuisionibus secta, quod sub duabus rectis lineis rectiangulum continetur aequum erit his quae sub ea quae indiuisa est et una quaque diuisione [quod] (*b* 14 *r* 8) rectiangula continentur [conuenit habere possessores].

Si recta linea secetur, quod sub tota et una portione *r* 11. *b* 19 recti|angulum continetur | aequum est ei quod sub utraque portione rectiangulum clauditur et ei quadrato quod ad praedictam portionem describitur.

Si recta linea secetur ut libet, quod describitur a tota quadratum aequum est his quae describuntur ab una quaque portione quadratis et uis ei rectiangulo quod sub eisdem portionibus continetur.

Si recta linea per aequalia et per inaequalia secetur, quod sub inaequalibus totius sectionis rectilinium continetur, cum eo quadrato quod ab ea describitur quae inter utrasque est sectiones, aequum est ei quod describitur a dimidia quadrato.

Si recta linea per aequalia diuidatur, alia uero ei in directum linea recta iungatur, quod sub tota et ea quae adiecta est rectilineum continetur, cum eo quod describi-

2. subplementis *r*. ‖ gynomo *b*, gynemo *r*. ‖ *ante* 3 Hic de trigono diuidit *r* *p*. 8. ‖ 3. sunt *r* 8. ‖ 4. secta *priore loco br*; *altero* recta *r*, recti *b*. ‖ 5. his qui *r* 8, his quibus *b* 14. ‖ 6. sub aeque *b* 18. ‖ quequae *b* 14, quaeque *b* 18 *r* 10. ‖ quod *om b* 18 *r* 10. ‖ 7. continetur *br*. ‖ conuenit habere possessores *b* 14 *et addito* Trigonum sub sicciuum hic de extra cluso dicit *r* 8: Explicit (Explicat *r*) ratio angulorum *b* 18 *r* 10. ‖ 8. secatur *r*. ‖ 12. libed *b*. ‖ 15. conuenit *br*. ‖ 16. rectae lineae *b*. ‖ 18. d*i*scribitur *b*. ‖ 19. describit a dimidio *br*. ‖ 21. pro aequali diuiditur *br*. ‖ 22. directam *b*. ‖ iungantur *b*. ‖ toto *br*. ‖ et aequae *b*. ‖ 23. subiecta *r*. ‖ rectilinium *b*. ‖ discribitur *b*.

tur a dimidia quadrato, aequum est ei quadrato quod de- *br* scribitur ab ea quae constat ex adiecta atque dimidia.

Si recta linea per aequalia ac per inaequalia secetur, quadrata quae ab inaequalibus totius portionibus describuntur dupla sunt his quadratis quae fiunt a dimidia et ab ea quae inter utrasque est sectiones.

Si recta linea per aequalia secetur eique in directum quaedam linea recta iungatur, quadratum quod describitur a tota cum addita et quadratum quod describitur ab ea quae addita est, utraque quadrata pariter accepta, ab eo quadrato quod scribitur a dimidia et ab eo quadrato quod ab ea describitur quae ex dimidia adiectaque consistit, utrisque quadratis pariter acceptis, dupla esse necesse est.

Datam rectam lineam sic secare ut quod sub tota et una portione rectilineum continetur ecum sit ei quod fit ex reliqua sectione quadratum [siue trigonum].

In his triangulis quae obtusum habent angulum tanto *b* 20 ea quae obtunso subtendit angulos lateribus amplius potest quae obtunsum continent angulum, quantum est quod tenetur uis sub una earum quae ad obtunsum angulum a perpendiculari extra deprehenditur.

Dato rectilineo ecum conlocare quadratum. (*b* 20 *r* 11)

EX TERTIO LIBRO EVCLIDIS.

Aequales circuli sunt quorum diametri aequales sunt, *b* 14 *r* 8 inaequales uero qui sic se non habent. recta linea circu-

1. dimidio *br*. ‖ aequum que est *br*. ‖ qui *br*. ‖ discribitur *b*. ‖ 3. quae per *br*. ‖ ac per *b*, atque *r*. ‖ 4. discribuntur *b*. ‖ 7. in directam *b*. ‖ 8. discribitur *b*. *sic et* 9 *et* 12. ‖ 11. describitur *r*. ‖ 13. dupla esse *r et corr b*, duplicem *pr b*. ‖ 15. positione *r*. ‖ cum *b*, aequum *r*. ‖ que fit *b*. ‖ 18. eo quae *r*. *in ceteris quamuis peruersis cum b consentit*. ‖ 22. cum *b*, aequum *r*. ‖ *add* Explicat liber tercius. Incipit quartus *r*. ‖ 23. *sic Boethius p*. 1510. ‖ 24. Aequales *om br*.

br lum contingere dicitur quae cum circulum tangat et in utraque eiecta sit parte, non secat circulum. circuli sese inuicem contingere dicuntur qui tangentes sese inuicem non secant. rectae lineae in circulo aequaliter centro distare dicuntur quando a centro in ipsas ductae perpendiculares sibi inuicem sunt aequales: plus uero a centro distare di- *(br)* $b_{15} r_{8}$ citur in quam perpendicularis longior cadit. | portio circuli est figura quae sub recta linea et circuli circumferentia b_{14} r_{8} continetur. | in portione angulus esse dicatur, quando in circumferentia sumitur aliquod punctum, ab eo uero puncto (b_{15} r_{8}) ad lineae terminos duae rectae lineae subiunguntur, | angulus [dicitur] qui sub duabus subiunctis lineis continetur: quando autem quae adiunguntur aliquam circumferentiae conpraehendunt particulam, in ea angulus consistere perhibeatur. sector circuli est figura quae sub duabus a b_{15} centro ductis lineis | et sub circumferentia quae ab eisdem conpraehenditur continetur. similes circulorum portiones dicuntur quae aequales suscipiunt angulos, uel in (b_{15} r_{8}) quibus qui describuntur anguli sibi inuicem sunt aequales.

b_{20} r_{11} Si in circulo per centrum linea quaedam recta dirigatur et quandam lineam rectam non in centrum positam in duas aequas diuidat partes, per rectos eam angulos secat: et si per rectos angulos secet, in duas [eum agrum diuidat] partes. [quem conportionales sibi defendunt].

Si intra circulum punctum sumatur in diametro, quod

1. quae eum *b*. ‖ 2. sit *om br*. ‖ 3. non *om br*. ‖ 4. Ratae lineae *b*, Rectilineae *r*. ‖ 5. quando *om br*. ‖ 6. a circulo *br*. ‖ 8. recta est linea *b*. ‖ circuli *om b*. ‖ 9. Portio circuli esse *priore loco br, ibique* dicitur *r*. ‖ in circumferentiam *r utrobique et priore loco b*. ‖ 10. uero punctum *b*. ‖ 11. subiaciuntur *priore loco br*. ‖ 12. continentur *b*. ‖ 13. quae *om r*. ‖ circumferentia *br*. ‖ 14. ut in ea *br*. ‖ 19. discribuntur *b*. ‖ 21. non *om br*. ‖ 22. per rectus eam angulus *br*. ‖ 23. per rectus angulus *br*. ‖ 23. 24. *debet esse* aequas diuidit. ‖ quam *r*. ‖ 25. in diametro] interius *br*.

non est centrum, et ab eo puncto ad circulum duae lineae *br* uel plures dirigantur, [per eas lineas dantur circuli portionem. sed ab una parte una portio, quae est circuli conclusa figura, sub recta linea et circuli circumferentia concluditur. et cuius oportet consignari describatur in portione. nam quae est figura quae hic angulos facit et sub duabus coniunctis lineis continetur. | quando autem adiunguntur *r12* lineas aliquas circumferentiae conpraehendunt particulas, ut in eis angulis consistere perhibeantur. similes circulorum portiones dicuntur quae sibi inuicem sunt aequales, siue quadratae siue trigones, sicut infra monstraui. et datos possessores infra unum agrum, quos conportionales fieri oportet. sic et cetera.

Si intra circulum linea recta ducatur, quoscumque angulos facit, II duo anguli qui sunt a lateribus perpendiculum ab alterna diuisione circuli partes facit quas unus quis suas intus forma oportet accipere portiones.

Nam est eminens forma recta locorum, diuisio spectationum terrae mensurata, et ideo non ab hominibus sed ab aeterno creatore formata.] (*b20 r11*)

Ab dato puncto duas rectas lineas ducere quae datum *b21 r13* circulum tangant.

Si in circulo punctum sumatur interius et ab eo puncto ad circulum plures quam duae . . . . lineae dirigantur, illud punctum centrum circuli esse necesse est. [et eas particulas quae sunt per internas lineas loco cedere uel fundo oportere.] (*b22 r13*)

Si duo circuli ab exteriore se parte contingant, quae *b24 r14* ad centra eorum linea recta dirigitur, in iunctura incidit circulorum.

1. non *om br*. ‖ 13. ceteri *b*. ‖ 21. Ad dato *br*. ‖ qui *br*. ‖ 23. in circulum *br*. ‖ 24. *addendum* aequae rectae. ‖ 26. caedere *r*. ‖ 28. parte se *r*. ‖ 29. iuntura *b*. ‖ 30. circulum *br*. ‖ *post diagramma addit r* ubi circulus circulum secat secundum puncta quam duorum.

br Vbi circulus circulum secat, secundum plura puncta quam unum minime contingit, [et] seu ab interiore iste seu ab exteriore parte contigerit.

In circulo quae rectae lineae aequalibus spatiis sunt a centro [coaequalibus spatiis a centro], hae sunt rectae lineae sibi inuicem aequales.

Quae in extrema diametro circuli per rectos angulos linea recta dirigitur, extra circulum cadet: et inter ipsam *r 15* uel circuli circumferentiam alia | recta non incidit: et semicirculi angulus ab acutiangulo rectilineo maior existit, reliquus uero ab acuto angulo rectilineo minor existit.

b 23 Si circulum linea quaedam recta contingat et a centro ad contactum linea recta dirigatur, perpendicularis erit ea quae ducitur super eam quae circulum tangit.

Si circulum linea recta contingat, a contactu uero ei quae tangit in circulo per rectos angulos recta linea dirigatur, in ea quae dirigitur circuli centrum esse conueniet.

Circulorum similes portiones quae in aequis rectis lineis constituuntur, sibi inuicem sunt aequales.

(*br*) Quadrilaterarum figurarum, quae circulis ambiuntur, | *b 20 r 12* ex aduerso sibimet anguli constituti duobus rectis angulis *b 21* [anguli] sunt | aequales.

In aequis circulis qui in circumferentiis aequalibus anguli consistunt, sibimet inuicem sunt aequales, seu a centro seu a circumferentia progrediantur.

Datam circumferentiam semicirculi in duo aequa diuidere [possit].

1. *immo* contingit. ‖ 4. sunt a] sumpta *br*. ‖ 5. haec *b*. ‖ 7. rectus angulus *br*. ‖ 8. directa *br*. ‖ 9. alia rectum *br*. ‖ 10. ab] sub *br*. ‖ 11. Reliquos *br*. ‖ maior *r*. ‖ 13. lineae *br*. ‖ 16. qui tangit *br*. ‖ porrecto *br*. ‖ angulus *b*. ‖ 17. dirigantur *br*. ‖ 18. quae] in quem sunt *pr b*, sunt quem *corr b*, sunt quae *r*. ‖ 19. sunt *om r*. ‖ 20. Quadrilaterum *br*. ‖ 23. quae *r et pr b* ‖ 24. sibi et *br*. ‖ seu accentro sibi a circumferentiae *b*.

In circulo is quidem angulus qui in semicirculo est, rectus existit; qui uero in maiore portione est angulus, minor est recto; qui autem in minore portione est angulus, maior est recto: et maioris quidem portionis angulus recto maior existit, minoris uero portionis angulus recto minor existit. *br*

Si circulum linea recta contingat, a contactu uero in circulum quaedam circulum secans linea recta ducatur, quoscumque angulos facit, ɪɪ [duo] anguli qui sunt in alternatim circuli portionibus, sunt aequales.

[Ex hoc igitur manifestum est quoniam si a puncto circuli duae lineae rectae sese contingant, et sibi inuicem sunt aequales.]

Super datam rectam lineam circuli describere portionem quae dato rectilineo angulo . . . . [unus quis suas intus circulo oportet accipere portiones.] *(b21 r12)*

EX QVARTO LIBRO EVCLIDIS.

Figura intra figuram dicitur inscribi, quando ea quae inscribitur eius in quam scribitur latera uno quoque suo angulo ab interiore parte contingit. circum inscribi uero figura figurae perhibetur, quotiens ea quae circum inscribitur figura eius cui circum inscribitur suis omnibus lateribus omnes angulos tangit. *b15 r8*

Intra datum circulum datae rectae lineae quae diametro minime maior existat aequam rectam lineam coaptare. *b21 r12* *(b15 r8)*

1. is quidem] isdem *br*. ‖ 2. exsistit *b*. ‖ 3. minori *r*. ‖ 7. Si in circulum *b*. ‖ contractu *r*. ‖ in circum *br*. ‖ 10. alternatem *pr b*, alternati *r*. ‖ 14. datas rectas lineas *br*. ‖ describere partesq; dato (data *corr b*) *br*. ‖ 17. *sic Boethius p.* 1511: Hic trigonus *r*. ‖ 18. eam quae *br*. ‖ 20. contigit *r*. ‖ Circulos (Circulus *pr b*) scribi uero *br*. ‖ 21. figurae *om b*. ‖ quae *pr b*, qua *r et corr b*. *proxima* circum inscribitur *om br*. ‖ 24. quae in *b* 15 *r* 8. ‖ diametri *b* 21 *r* 12. ‖ 25. exit ad *b* 15 *r* 8. ‖ lineam quae aptare *b* 15 *r* 8.

br Intra datum circulum dato triangulo aequorum angulorum triangulum conlocare.

Circum datum circulum dato triangulo aequalium angulorum triangulum designare.

Intra datum circulum triangulum designare.

Intra datum circulum quadratum describere.

Intra propositum quadratum circulum designare. [et intra circulum per rectas lineas triangulos fieri.]

Circa datum circulum quinquangulum aequilaterum et aequiangulum designare.

Intra datum quinquangulum, quod est aequilaterum *r13* et | aequiangulum, circulum designare.

[Nam omnia quaecumque sunt numerorum, ratione sua constant, et proportionabiliter alii ex aliis constituuntur circumferentiae aequalitate multiplicationibus suis qui- *b82* dam excedentes atque | alternatim portionibus suis terminum facientes.]

1. quorum *r.* ‖ 3. circulum *b*, angulum *r.* ‖ 6. discribere *b.* ‖ 8. circulo perrectus *pr b.* ‖ 11. quinque angulum *b.* ‖ 12. et, *item* circulum, *om br.*

EX DEMONSTRATIONE ARTIS GEOMETRICAE EXCERPTA. p. 1536

Geometria est disciplina magnitudinis immobilis, formarumque descriptio contemplatiua, per quam unius cuiusque termini declarari solent; documentum etiam uisibile philosophorum. quod Latine dicitur terrae dimensio, quoniam per diuersas formas ipsius disciplinae primum Aegyptus fertur fuisse partitus pro necessitate terminorum terrae, quos Nilus fluuius inundationis tempore confundebat. cuius disciplinae magistri mensores ante dicebantur. sed Varro peritissimus Latinorum huius nominis causam sic extitisse commemorat, dicens prius quidem dimensiones terrarum, terminis positis, uagantibus ac discordantibus populis pacis utilia praestitisse; deinde totius anni circulum mensuali numero fuisse partitum. tunc et ipsi menses, quod annum metiantur, dicti sunt. tunc et dimensionem orbis terrae probabili refert ratione collectam. ideo factum est ut disciplina ipsa geometriae nomen acceperit, quod per saecula longa constaret.

brmsv

p. 1537

Vtilitas geometriae triplex est, ad facultatem, ad sanitatem, ad animam. ad facultatem, ut mechanici et architecti; ad sanitatem, ut medici; ad animam, ut philosophi.

1-17. *haec ex Cassiodoro sumpta sunt de geometria.* || 1. Geometrica *mr.* || et formarum quae est *m.* || 2. di^e^scriptio *b.* || 3. declinari *r.* || 6. partita *v et corr b.* || 7. quos *in litura b*, quod *mr.* || confundebat *m*, infundebat *brv.* || 9. peritissimi *m.* || 10. quidem] quam *m.* || 12. praestetisse *pr b.* || 13. tunc] *immo* hinc. || animum *m.* || 14. metiuntur *v.* || dicti *v*, edicti *bmr.* || 15. collectum *bmr.* || 16. geometrice *mr.* || acciperet *v.* || pro *m.* || 18. De utilitate geometrie rubrica *v.* || geumetriae *pr b*, geometrice *mr.* || 19. moec^h^anici *b*, mechani *m.*

bmrv quam artem si arte et diligenti cura adque moderata mente perquirimus, hoc, quod praedictis diuisionibus manifestum est, sensus nostros magna claritate dilucidat. et illud supra. quale est caelum animo subire, totamque illam machinam supernam indagabili ratione discutere, et inspectiua mentis sublimitate ex aliqua parte colligere et agnoscere mundi factorem, qui tanta et talia archana uelauit! nam mundus ipse spherica fertur rotunditate collectus, ut diuersas re- *b2* rum | formas ambitus sui circuitione concluderet. unde librum Seneca consentanea philosophis disputatione formauit, cui titulus est de forma mundi. nam in geometria utique partem fatemur esse utilem teneri et actibus agitari in omnibus prodesse eam existimamus. nec sine causa summi uiri etiam inpensam huic scientiae operam dederunt. cum sit geometria diuisa in numeros atque formas numerorum, [nota] non tantum oratori sed cuique primis saltem litteris erudito necessaria est, quod ad subtilitatem constat tenuissima et ad scientiam utilissima et ad exercitationem ualde iucundissima. in causis uero frequentissime quaeritur, quia primum ordo est geometriae necessarius: nonne et eloquentiae? ex prioribus geometria probat insequentia et certis incerta. propter quod plures inuenias qui dialectici similiter et rethorici ingrediantur hanc artem. dialectico namque syllogismo, si res poscit, utitur. et qui

1-11. *ex Cassiodoro de astronomia.* ‖ 1. si arcte *v*, si artem *r.* ‖ 4. celum *v*, enim *bmr.* enim ad caelos *apud Cassiodorum.* ‖ 5. superna *m.* ‖ *add* al' *ante* discutere *v.* ‖ inspectiuam *m.* ‖ 6. subtilitate *Cassiodorus.* ‖ 7. reuelabit *m.* ‖ 8. sperica *r.* ‖ 10. senica *m.* ‖ disputatione phylosophis *b.* ‖ 11-*p.* 395, 14. *haec Agennii Vrbici esse suspicor. conf. p.* 65, 12. ‖ 12. actibus *v*, altibus *mr*, alpibus *b.* ‖ 14. huius *m.* ‖ operam *post* inpensam *b.* ‖ 16. nota *mrv*, rota *pr b*, noticia *corr b.* ‖ 17. eruditio *m et pr b.* ‖ 19. ualde] *rasuram b.* ‖ iocundissima *rv et corr b.* ‖ 20. quia] quare *deletum b.* ‖ 21. geometriae *b.* ‖ 23. rethores *corr b.* ‖ 24. poscet *m.* ‖ utetur *m*, utatur *r.*

sunt potentissimi grammatici quos apodixis Grece dicuntur *bmrv* idem probant: et certe enthimemate, qui rethoricus est syllogismus, quod Latine interpretatur mentis conceptio, quem inperfectum solent artigraphi nuncupare. et ipsa denique probat cuius sit formae circuitus, quot lineis rectis continetur, quibus modis finitur, quae illa circum currens linea si efficiat orbem, quae forma est in planis maxime perfecta in quanto spatio conplectitur, et si quadratum paribus oris efficiat rursum quadrata triangulis, triangula ipsa plus aequis lateribus quam inaequalibus, et alia forsitan obscuriora. quod etiam operis sequi oportet experimentum. haec in planis: nam in montibus et collibus etiam inperito patet quia | per solis cursum et umbrarum motum conpraehen- *a 84* ditur et per diuergia aquarum segregatur.

Nunc ad epistolam Iulii Caesaris ueniamus, quod ad huius artis originem pertinet, ut nec ipsius auctoris gloria pereat et nobis plenissime rei ueritas ad notitiam ueniat. quisquis ille tamen hanc epistolam studiose legere uoluerit, quibusdam conpendiis intro ductus lucidius | maiorum *b 3* dicta in breui percipiet.

Diuus Iulius Caesar, uir acerrimus et multarum gentium dominator, frequentia belli militem exercuit, ampliorum bellorum operibus augendae rei causa inlustrium ui-

1. gramatici *b*. ‖ quos *bmr*, qui *v*. ‖ dicunt *corr b*. ‖ 2. idem] id est *r*. ‖ enthimimate *pr b*, enthimenate *r*. ‖ 4. imperfectum *v*, profecto *bmr*. ‖ ipse *mrv*. ‖ 5. quod *bmr*, et quod *corr b*. ‖ incis *pr b*. ‖ 6. quis *m*. ‖ illa *deletum b*. ‖ 7. sic *corr b*. ‖ efficiet orbemq. forma *m*. ‖ maxima *v et pr b*. ‖ 8. in quanto *m*, in quam tot *r et pr b*, in qua tot *v et corr b*. ‖ spatia *brv*. ‖ complectetur *b*. ‖ horis *m? rv*. ‖ 9. rursus *v*. ‖ triangulus *v*. ‖ 11. propter quod *corr b*. ‖ 13. per solum *a*. ‖ cursus *pr b*. ‖ motum *om r*. ‖ 14. et pro *a*. ‖ 16. ipsius *om pr b*. ‖ gloria sua pereat *a*. ‖ 17. et *abmr*, ut *v*. ‖ 18. large *v*. ‖ 21-22. *Hygin. p.* 177, 1-3. ‖ 22. militer *pr b?* ‖ 22-24. *Hyg. p.* 176, 1. 2. ‖ 23. operibus ... uirorum *om m*. ‖ rei r. causa *corr b*.

abmrsv rorum | urbes ingressus est, gentium populos rogantes recepit, tyrannos gladio interemit. et postquam hostilem terram obtinuit, deletis hostium ciuitatibus denuo nouas urbes constituit, dato iterum coloniae nomine ciues ampliauit. milites colonos fecit alios in Italia, alios in prouinciis quibusdam. hecque diuus Augustus adsignatas urbes prouintiarum exercitui iussit propter subitam bellorum aciem non solum eas ciuitates demum cingere muris, uerum etiam loca p. 1438 aspera et confragosa saxis alligari, ut illis maxime propugnaculo esset ista loci natura, et ab agrorum noua dedicatione culturae colonias appellauit; quae coloniae his uictoribus qui temporis causa arma ceperunt adsignatae sunt.

Ergo nequid nos praeterisse uideamur, sed magis eorum exempla sequamur, saepe erit ad formam respiciendum. et quia montium altitudines praeesse oratio monstrabat, per ascensum praecelsi cacuminis aciem laboriose signa ex lapidibus constructa reliquimus. et est munita discretaque locorum quantitas, quod permanet separatim per aquarum diuergia in utraque parte ualde nota partitio. alia loca riparum cursus seruat. pro id ut etiam si hostis nos infestare uoluisset, eos ex proxima ripa poteramus expug-

1. *Hygin. p.* 177, 6. 7. ‖ regnantes caepit *m.* ‖ 2. posquam *b.* ‖ 3. 4. *Hygin. p.* 177, 11. 12. ‖ 3. nouas *om b.* ‖ 4. condidit *r.* ‖ 4. *Hygin. p.* 177, 15. 178, 1. ‖ 5. *Hygin. p.* 177, 10. 11. ‖ 6. 7. *Hygin. p.* 177, 8. 9. ‖ 6. hicque *a et corr b*, Haec quae *r.* ‖ 6. assignatus *v et corr b.* ‖ 7. exercitu *mr et pr b.* ‖ et iussit *corr b.* ‖ 7-10. *Hygin. p.* 178, 19-179, 3. ‖ 7. subita *m et pr b*, subitas *v.* ‖ aciem *a et corr b*, aciae *pr b*, acie *m*, acierum *r*, acies *v.* ‖ 9. saxis *ab*, factis *mr*, satis *v.* ‖ 10. est et ista *v.* ‖ 11. 12. *Hygin. p.* 176, 4-7. ‖ 12. ceperunt *br*, cepere *v.* ‖ 13. *Balb. p.* 94, 3. ‖ 14. exemplum *m.* ‖ 15. *Balb. p.* 93, 2. 3. ‖ monstra *m.* ‖ 16. per ascensum *om m.* ‖ 16. que signa *b.* ‖ 18. quod *abr*, que *v.* ‖ 19. aliis locis *corr b.* ‖ 20. seruatur *bmv.* ‖ proinde etiam *v*, propter ut etiam *corr b.* ‖ 20. 21. *Balb. p.* 92, 18-93, 1. ‖ 20. hostes *et* 21. uoluissent *corr b.*

nando rumpere. nam circa regionem maritimam limites *abmrv* rectos censuimus, et ex lapidibus conpactis totam limitum recturam cursim demonstrauimus; quia coloniae omnes | *b* 4 quae ad mare ponuntur, litore maris terminantur. agros conuallium iure ordinario disposuimus, quos intercisiuos nominauimus. in plauitia uero limites recte cultellauimus.

Plerumque sunt agri quam multi adsignati. quorum mensura limitum licet diuersa sit, tamen distant a se alius ab alio in pedes C, in pedes CL, in pedes CCXL, in pedes CCC, in pedes CCCXC, in pedes CCCCXX, in pedes CCCCLXXX, in pedes DC, in pedes DCC, in pedes DCCCXL, in pedes DCCCCLXII, et in pedes I̅XX, in pedes I̅CC, in pedes I̅CCCCXL, in pedes mille DC, in pedes I̅DCC, in pedes I̅DCCC, in pedes I̅I̅CC. in conspectu tamen longo, quo signis limitem agimus. si fuerit terminus crassus Augustalis, et ab alia parte longa crassus geminatus, hii duo limites maximi decimanus et cardo nominati sunt. per multa milia pedum concurrunt, et nisi in alpes finiant, diuidunt agros dextra leuaque rectarum linearum inter se continentium.

Omnem mensuram huius culturae mediam longiorem siue latiorem facere debes: et quod latitudine longius fuerit, scamnum est; quod uero in longitudinem longius fuerit, striga.

1-4. *Colon. p.* 219, 9-12. ‖ 2. et *br*, *om v*. ‖ tota *m*. ‖ 3. rectura *m*. ‖ cursum *mv*. ‖ demonstrabimus *v*. ‖ 4. qui *m*. ‖ 6. *conf. Front. p.* 27, 12. ‖ planitie *v et corr b*, planiciae *r*. ‖ cultellabimus *m*. ‖ 7. sint *pr b*. ‖ 7-11. *Colon. p.* 222, 6-10. ‖ 8. tamen etiam distant *v*. ‖ 10. CCCXC *a et corr b*, CCCLXI *mv et pr b*, ccc lxl *r*. ‖ 11-14. *Colon. p.* 223, 5. 6. ‖ 11. DCC] dccc *corr b*. ‖ 12. dccccIxlı *r*. ‖ et *b*, *om ceteri*. ‖ I̅CCCXL. *v*. ‖ 13. mille *b*, ın *r*, ī *amv*. ‖ 14. agunus *r*. ‖ 15. crassus terminus *a*. ‖ si agustalis *m*. ‖ longe *corr b*. ‖ 16. crassus *brv*, graphus *a*, grafus *m*. ‖ decumanus *a et corr b*. ‖ 17. *Colon. p.* 220, 14. ‖ ac per *corr b*. ‖ 18. alpibus *corr b*. ‖ finiantur *b*. ‖ 20-23. *Hyg. p.* 206, 15-207, 2. ‖ 20. medium *br*. ‖ 21. et *br*, *om amv*. ‖ 22. in longitudine *r et corr b*. ‖ lacius *corr b*.

abmrv Sunt fundi bene meritorum, et pro estimo ubertatis angustiores adsignati sunt. loca macra et arida ampliori termino conclusa sunt.

Sunt loca subsiciua quae ad ius ordinarium non pertinent. sed si conuenerit inter possessores, possideant: si *b* 5 non conuenerit, remanet potestati. | alia loca sunt praefectoria, quae ad ius publicum pertinent. totidem si possessoribus conuenit, possident.

Sunt autem loca publica haec quae scribuntur SILVA ET PASCVA PVBLICA AVGVSTINORVM. quae ullo modo alienari nequeunt, et possident tutelam aut templorum publicorum aut balnearum. quae loca collina appellant.

Ager extra clusus est qui intra finitimam lineam et centurias interiacet. ideo extra clusus, quia ultra limites finitimos cluditur.

DE CONTROVERSIIS.

Controuersiarum materiae sunt duae, finis et locus. harum alterutraque continetur quicquid ex agro disconuenit. sed quoniam his quoque partibus singulae controuer- *r* 3 siae diuersas habent conditiones, | ut potui ego conpraehendere proprie sunt nominandae.

Genera sunt controuersiarum XIIII; de positione terminorum, de rigore, de fine, de loco, de domo proprietatis, de possessione, de alluuione, de iure territorii, de sub-

1. bene *br*, pene *amv*. ‖ prout estimo *a*, prostimo *m*. ‖ 3. sunt *om r*. ‖ 4-7. *Colon. p.* 242, 3-6. ‖ 4. subsicciua *mrv*. ‖ 5. possedeant *pr b*. ‖ 6. cognouerit *pr b*? ‖ loca perfectiora ad *v*. ‖ 7. publicum ius *a*. ‖ pertineat *v*. ‖ 9. 10. *Front. p.* 54, 17. 18. ‖ 10-12. *Front. p.* 55, 1-3. ‖ 10. alienare *r et pr b*, alienam rem *m*. ‖ 11. nequeunt ... publicorum *om m*. ‖ 12. balnearum adiungitur qui loca *m*. ‖ *Front. p.* 55, 9. ‖ colliua *v*, collinas *m*. ‖ 13-*p.* 399, 5. *Front. p.* 8, 7-10, 3. ‖ 14. finitimos limites clauditur *v*. ‖ 18. altera *v*. ‖ 19. signate *v*. ‖ 23. de regione *v*. ‖ de domo ... alluuione *om m*. ‖ de domino *a*. ‖ proprietas *v*. ‖ 24. allubione *r*, adlubione *pr b*. ‖ subsiciuis *corr b*, sub sucenus *r*.

sicciuis agris, de locis publicis, de locis relictis et extra *abmrv* clusis, de locis sacris ac religiosis, de aquae pluuiae accessu, et de itineribus.

De positione terminorum controuersia est inter duos pluresque uicinos. inter duos, an in rigore sit caeterorum sine rationis. inter plures trifinium facit aliquibus locis et quadrifinium secundum proximas possessiones. dum hoc nesciunt, non eis conuenit, et diuersas controuersias ipsi possessores inter se faciunt: alii de loco, alii uero de fine lineae litigant, alii de fundis adtendunt. sed auido modo quaerendum est prius origo causae. nam per hereditates opinionis huius generis controuersiae fiunt; quare iure ordinario | litigatur. prius tamen in iudicio super possessione *b* 6 quaestio finiatur, et tunc agri mensor ad loca ire praecipiatur, ut patefacta ueritate huius modi litigium terminetur.

De alluuione. genera controuersiarum ex flumine haec p. 1539 sunt, non quod de occupatis agris agitur. sed quod uis aquae abstulerit, repetitionem non habebit: quae res necessitate ripae muniendae sunt sine alterius damno quisquis ille faciat qui ripam suam muniet. quod si fluminis torrens aliquando tam uiolentus decurrerit ut alueum mutet suum, multorum agros trans ripam occupat: saepe etiam insulas efficiet. sed Cassius Longinus, prudentissimus iuris auctor et iudex, hoc statuit, ut quicquid aqua lambiendo

2. de aquae et de pluuiae *a*. ‖ accessu *om m*. ‖ 4. De possessione terminorum *m*, *om v*. ‖ 5. plerosque *r*. ‖ 6. siue *br*, sine *v*. ‖ *conf. Front. p.* 10, 3. 15, 4. ‖ 8. nesciant *r et pr b*. ‖ 10. sed aui domo *pr b*. ‖ 11. quaerenda *corr b*, quaerendus *r*. ‖ 11-13. *Frontin. p.* 16, 1. 2 ‖ 11. nam] natura *v*. ‖ 13-15. *Theod. cod. p.* 267, 7-10. *conf. Agennii comm. p.* 16, 20-24. ‖ 13. possessionem *v*. ‖ 14. ad locum *m*. ‖ 16-*p.* 400, 7. *Hyg. p.* 124, 3-125, 2. ‖ 16. De allusione *r*, *om v*. ‖ 17. de *om v*. ‖ 18. absciderit *a*. ‖ qua re *corr b*. ‖ 19. reminuendae *a*. ‖ 20. ripem *pr b*. ‖ 21. decucurrerit *corr b*. *sic et p.* 400, 2. ‖ 23. insolas *pr b*. ‖ efficiat *r*. ‖ 24. iudex *abr*, id ex *v*, dominus *m*, iudex ex *corr b*. ‖ lambendo *v*.

abmrv abstulerit, possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet. si uero maior uis decurrerit, et in fines alterius alueum mutat suum, et fiat insula in quo cucurrerit, unus quisque modum fluminis maioris agnoscere debet, et eam insulam ipse sibi uindicabit, cuius terram tempestatiue praeoccupauit; quoniam non possessoris neglegentia sed tempestatis uiolentia apparet abreptum.

De subsiciuis agris. ager subsiciuus secundum suas determinationes adscriptus est in finibus suis. tabulario Caesaris inferimus. et quod beneficio concessa aut adsignata coloniae fuerint, siue in proximo siue inter alias ciuitates, libros beneficiorum adscribimus; et quicquid aliud ad instrumentum mensorum pertinebit ad solum coloniae. sed et tabularium Caesaris manu conditoris subscriptum habere debebit.

Ager est similis subsiciuorum conditionis extra clusus et non adsignatus; qui si rei publicae populo Romano, aut ipsius coloniae cuius fine circumdatur, aut ad populum Romanum pertinet, datus non est, in eius qui ad-
b 7 signare | potuerit remanet potestate.

Signa limitum finalium in diuersas regiones, siue uocabula, uicos uel possessiones, haec sunt inter utrosque possessores testimonia agralia diuidenda. in montibus loca arida et confragosa petras signatas inuenimus, summa mon-

1. admittat *v.* ‖ 3. in finem *a.* ‖ insola *pr b.* ‖ 4. in qua *a.* ‖ concurrerit *v.* ‖ 5. et iam insolam *pr b.* ‖ uendicabit *r.* ‖ 6. tempestiue *a.* ‖ 7. abreptum *r*, arreptum *abmv.* ‖ 8-15. *Hygin. p.* 202, 16-203, 4. ‖ 8. De subsicciuis (subsicciuiis *a*) agris *ar*, *om v.* ‖ subsicciuus *amrv et pr b.* ‖ si secundum *corr b.* ‖ 9. in] eum *corr b.* ‖ 10. quod de *m*, quae *corr b.* ‖ aut signata *m.* ‖ 11. siue in proximo *om r.* ‖ 12. libris *corr b.* ‖ 13. ad strumentum *mv*, ad strimentum *b.* ‖ 14. et *bmr*, ad *av.* ‖ tabularum *r.* ‖ 15. decebit *m.* ‖ 16-20. *Front. p.* 8, 1-6. ‖ 16. subsicciuorum *r et pr ab*, subsicciuus *v.* ‖ condictionis *v.* ‖ 17. quasi *pr b.* ‖ 18. finem *m et pr b.* ‖ 21. finialium *r.* ‖ 21-*p.* 401, 10. *Colon. p.* 240, 17-241, 9. ‖ 22. uicos] in eos *r.* ‖ 24. confragossa *v.* ‖ summas *a.*

tium, terminos Augusteos, id est rotundos in effigiem co- *abmrv* lumnae, aliquos littera signatos, archas finales, in partibus grumos, id est congeriem petrarum, arbores ante missas intactas a ferro, congeriem maceriae, id est ubi saxa collecta ab utrisque partibus limitem faciunt, item petras, sacrificales aras. in quibus locis arbores intactae stare uidentur, in quo loco ueteres errantes sacrificium faciebant. alio loco uiae militares finem faciunt, qui termino muniuntur. alia uero deflexa montium, id est pro latere montis ripae currentes finem faciunt. aliquando sepulchra finem faciunt. ideo sepulchra sequenda sunt, quae extremis finibus concurrentibus plures concursus agrorum expectant: omnia enim monumenta dominos testantur. sunt termini cursorii in effigiem tituli constituti. certa loca riui finales, cunabulae, uel nouercae (quod tegulis construitur), scorpiones. | ubi duo fines cuneati se iungunt, si forte in campestria *r* 4 loca, ubi agri in planitie sunt constituti, in iugeribus adsignata inueniuntur. item inter uoratos ripis, arboribus ante missis intactis, ut supra dixi, sacrificales, tumor terrae in effigiem limitis constitutus, petras molares, foueas, uel metas, lacos et legonatos et fabricis constructos calauio-

1. augustos *pr b*, agusteos *mv*. ‖ 2. arcas *br*. ‖ portibus *mr*. ‖ 3. congeries *m*. ‖ 4. macheriae *r*, maceriem *m*, mecerie *v*. ‖ 5. utrinsque *r*. ‖ facit *pr b*. ‖ item] inter *m*. ‖ sacrificiales *r*. ‖ 6. aras] i. e. aras *corr b*. ‖ intacti *pr b*, intactas *mr*. ‖ 8. alia loca *bmr*. ‖ ui *m*. ‖ 9. deflexa *abmr*, dextera *v*. ‖ pro latera *m*. ‖ 11. 12. *De sepulchris p*. 272,12-14. ‖ 12. 13. *ibidem p*. 272,18. ‖ 13-*p*. 402,1. *Colon. p*. 241,9-242,1. ‖ 13. sunt enim *m*. ‖ curso in *m*. ‖ 14. certa] circa *r*. ‖ finalis *r*. ‖ canabulae *m*. ‖ 15. noueracae *pr b*. ‖ regulis *v*. ‖ 16. fines duo *v*. ‖ 17. agra in planitia sunt constituta *m*. ‖ 18. inueniuntur. item] sunt. in quibus locis ut supra diximus similia signa inueniuntur Iter *m*. ‖ 18. ripis *abr*, ripis riuis *m*, rupis *v*. ‖ 19. tumores *corr b*. ‖ 20. constitutos *brv*. ‖ 21. lacus *rv et corr b*. ‖ legonatus *v*, ligonatos *corr b*. ‖ fabritiis *v*. ‖ calariones *a*, calaniores *pr b*, calaphiones *corr b*.

abmrv nes. aliquotiens enim petras quadratas et scriptas, quae indicant cuius agri quis dominus quod spatium tueantur. non enim omnis titulus inscriptionibus est indutus, quoniam aliquibus locis non sunt lapides scripti, sed in effigiem Terminorum positi sunt quos cursorios uocamus. nam et ipsi montes omnino loca determinant. termini uero non unam mensuram inter se continent, iubente Augusto (p. 1550) Caesare Balbo mensori, qui omnium prouinciarum mensuras distinxit ac declarauit. perque testimonia supra scripta fines locorum terminantur.

bs Sunt enim termini | quibus fides non est adhibenda. isti dicuntur itinerarii. omnes enim limites itineri publico seruire debebunt, qui dextra ac sinistra fines priuatos diuidunt et in medio iter publicum. hii tales non sunt omnibus locis. utique sub omnes terminos signum inueniri oportet. quod ergo fuerit inuentum pro loco termini obseruentur et custodiri debent, ut ab uno ad unum dirigatur; et si notae sint, a nota ad notam. sic enim sunt certae legis consuetudines et obseruationes. semper signum in omnibus terminis positum est. aut aliquos cineres aut carbones aut testa aut ossa aut uitrum aut assas ferri aut aes aut calcem aut gypsum aut uas fictile inuenimus. quod etiam quibusdam saxorum fragminibus conculcabant

1. 2. *Sic. Flacc. p.* 146, 13. ‖ 1. qui *bmr.* ‖ 2. indicitur *pr b.* ‖ qui *b*, quis sit *r.* ‖ quot *v.* ‖ espatium *m.* ‖ 3. *Colon p.* 242,1. ‖ 3. inductus *v.* ‖ 4. 5. *Nips. p.* 293, 2-4. ‖ 4. descripti *m.* ‖ 6. determinantur *pr b.* ‖ 7-9. *Colon. p.* 239, 15-19. ‖ 8. bambo *r.* ‖ mensore *v.* ‖ 9. dixtinxit *pr b.* ‖ per quae *ar*, per qua *bm.* ‖ 10. terminentur *v.* ‖ 12. itinerari *v.* ‖ 13. dextera *r.* ‖ probatos *br.* ‖ 14. diuidit *r.* ‖ 15. *Sicc. Flacc. p.* 140, 11. 12. ‖ 15-18. *Hyg. p.* 127, 8-10. ‖ 16. fuerit *om v.* ‖ obseruetur *v et corr b.* ‖ 17. debet *corr b*, debeat *v.* ‖ ut] Ita *b.* ‖ 18. a nocte siue a *v.* ‖ 18-22. *Sic. Flacc. p.* 140, 13-19. ‖ 21. teste *m*, testas *b.* ‖ assas *br*, asses *m*, massas *av et corr b.* ‖ aut aere *m*, *om a.* ‖ 22. calce *m.* ‖ gipso *m.* ‖ uas fictiles *pr b*, fictile uas *r.* ‖ inueniemus *r.* ‖ 23-*p.* 403, 3. *Sic. Flacc. p.* 141, 14-17. ‖ 23. quod *om m.*

atque ita diligenti cura confirmabant, ut firmius staret. tale *abmrv* ergo signum inter dominos, inter quos fines terminabantur, faciebant. termini uero non sunt omnibus locis, sed infinita sunt multa alia testimonia.

Lege feliciter, et intellegere curabis. qui intelleget quod uidet, agrorum intentionem et certamen tollere potest. prudentiam tamen hii mensores habere debent qui iudicaturi sunt et quos aduocant ut praestatores. in iudicando autem mensorem bonum uirum et iustum agere, ut nulla ambitione aut sordibus moueatur, seruare opinionem metris et moribus debet. omni enim artifici ueritas custodienda est: exclusi sint illi qui falsa pro ueris opponunt. quidam per inpudentiam, quidam per inperitiam peccant. multa sunt ergo in professione quae generaliter pro ueris adiciuntur per controuersiam. argumentaliter et coniecturaliter etiam superflue mentiri artifices coguntur. sed totum hoc iudicandi hominem artificem oportebit.

NOMINA AGRI MENSORVM.

Igeni	Marci	Igini	*b* 9
Iuli Frontini	Iuni	Euclidis	
Siculi	Nipsi	NOMINA IMPERATORVM	
Flacci	Balbi mensoris	Caesaris Neronis iussu	
Ageni	Cassi	Claudi Caesaris iussu	
Vrbici	Longini	Tiberii Caesaris iussu	

1. ita *om v.* ‖ firmus *pr b.* ‖ tales *v.* ‖ 2. inter duos dominos *a*, uel inter duos *margo b.* ‖ 4. multa *om r.* ‖ 5. intellegit *r.* ‖ 6-17. *Front. p.* 34, 21-35, 7. ‖ 10. metris *mrv*, meris *pr b*, meritis *a et corr b.* ‖ 11-13. *Agenn. p.* 90, 10-13. ‖ 12. sint *b*, sunt *amrv.* ‖ 13. inprudentiam *ar.* ‖ 13-16. *Agenn. p.* 90, 18-21. ‖ 13. multa sunt] multa *m*, mutans *v.* ‖ 14. adicitur *pr b.* ‖ 16. mentiri *a*, metiri *bmrv.* ‖ tutum *v.* ‖ 19. Igeni *a*, Igini *rv*, Igni *m.* ‖ 20. Iulii *v.* ‖ 26. Iuni *a.* ‖ 27. Nypsi *v.* ‖ 31 *et* 32 *ante* 29 *et* 30 *av.* ‖ 33. *a*, *om bmrv.* ‖ 34-36 *ante* 31 *v*: 35 *et* 36 *ante* 31. 32, *post hos* 36, *tum* 29 *et* 30, *m*: 35 *et* 38, *utrique praemisso* Imperatoris, 34 *omisso*, *post*

abmrv Imp. Seueri et Antonini iussu
Imp. Vespasiani iussu
Imp. Adriani iussu
Imp. Traiani iussu
Imp. Augusti Caesaris iussu
Imp. Neronis iussu
Imp. Valentiniani iussu
Imp. Theodosii iussu
Imp. Archadii iussu
Imp. Honorii iussu
Imp. Constantini iussu

NOMINA LAPIDVM FINALIVM ET ARCHARVM POSITIONES.

Orthogonus rectus rectum angulum mittit.
isopleuros rectus subter constitutus.
isosceles.

p. 404,6 *habet a.* ‖ 35. Claudii *amr.* ‖ 1. Imperatorum *a*, Imperatoris *v.* ‖ Seuerini *v.* ‖ Antonii *a.* ‖ 2. *ante* 1 *r.* ‖ 5. *om r.* ‖ Augustini *m.* ‖ 8. Theodosi *m.* ‖ 10. honori *m.* ‖ *p.* 403, 19 - *p.* 404, 11 *r sic,* Igini. Marci Igini. Imper. Seueri et antonini iussu. Imper. Archadii iussu. Iu|li frontini. Iuni. Eudidis. Imper. Adriani iussu. Imper. Honorii iussu. | Siculi. Nipsi. Caesaris Neronis iussu. Imper. Traiani iussu. Imper. Constantini ius|su. Flacci. Balbi mensoris. Claudii caesar. iussu. Imper. Neronis iussu. Ageni. Cassi. | Tyberii caes. iussu. Imper. ualentiniani iussu. Vrbici. Longini. Imper. Vespasia|ni iussu. Imper. Teodosii iussu. *b autem sic,*

Balbus mensor	Imp. augusti caesaris	iussu
Iulii[a] Frontinus	Tiberii caesaris	iussu
Siculus	Claudii caesaris	iussu
Flaccus	Caesaris Neronis	iussu
Agenius	Imp. Vespasiani	iussu
Vrbicius	Imp. Traiani	iussu
Marcus	Imp. Adriani	iussu
Iunius	Imp. Seueri et antonini	iussu
Nipsus	Imp. Neronis	iussu
Iginus	Imp. Constantini	iussu
Iginus	Imp. Valentiniani	iussu
Euclidi[es]	Imp. Theodosii	iussu
Cassius	Imp. Archadii	iussu
Longinus	Imp. Honorii	iussu

12. labidum *a.* ‖ arcarum *ar et corr b.* ‖ 14. Ortogonus *br,* Ortogonius *v.* ‖ 15. Isopleros *r et pr b,* Isopleurus *a,* ipsos pleros *m* ‖ sub *v.* ‖ 16. Iso[s]keles *b,* Isosceli *a,* Isoceli *r,* ipso caeli *m.*

exculinus siue exagmeus. *abmrv*
excutellatus lateribus.
subus siue trapideus.
isosceles.
solus trigonus ilia iactat.
parare rogamus pentagonus. *r* 5
exagonus.
septagonus.
sinagonus. p. 1511
terminus Greca littera scriptus.
terminus in summo acutus.
circulatus peramus item acuto similis.
item perramus uittae praecisae similis. *b* 10
conplactus rombus ampligmeus.
amicirculus quadratus.
terminus Augusteus.
terminus cursorius.
terminus trifinius.
sepulturam cum ossibus finalem.
terminus in laterculis.
terminus quadrifinius.
terminus rotundus.

1. erculinus *a*, Exculenus *v*. ‖ exacmeus *r*, exagineus *v*. ‖ 2. Excultellatus *am et corr b*, Excultelatus *v*. ‖ 3. Sumbus *mv et corr b*, rumbus *a*. ‖ trpideus *m*, trapezeus *a*. ‖ 4. isosceli *a*, isocaeli *r*, ipso caeli *m*, *deletum b*. ‖ 5. trogonus *m*. ‖ alia *mv*. ‖ 6-*p*.406,25. *ordine diuerso a, ceteri bmrv inter se consentiunt*. ‖ 6. Paralelogrammus *v*. ‖ 7. exagoneus *a*, exagmeus *m*, Exagineus *v*, Exacmeus *r*. ‖ 8. Septagenus *mrv*, eptagonus *corr b*. ‖ 9. Signagonus *a et corr b*. ‖ 12. Circulatus *amrv*, item *b*. ‖ pamus *rv*, Panus *m*, per ramos *a*, p^a^ras^e^mus *b*. ‖ item ... 13. per ramus *om b*. ‖ iter *m*. ‖ 13. *om m*. ‖ per ramos *a*. ‖ uittae *a*, uite *v*, uuae *a*, mitrae *r*. ‖ preciosae *a*. ‖ 14. Complactus *ar*, Completus *v*. ‖ rumbus *a*, rumpus *m*, rubus *r*. ‖ ampligineus *v*, apligineus *r*, amphigonius *a*, *om b*. ‖ 15. anni circulus *m*, Semicirculus *a*, *om b*. ‖ 16. agusteus *v*, augustus *bm*. ‖ 19. Sepultura cum ossa *m*. ‖ simile *r*.

abmrv terminus cui angulus subiacet.
*r*4 terminus quadrifinius.
p. 1540 terminus lineatus.
spatula cursoria.
terminum in inuersum positum.
item spatula cursoria.
quadrifinius.
item quadrifinius.
terminus gammatus.
*r*5 terminus lineatus idem quadrifinius.
item quadrifinius.
p. 1541 nouerca.
simmatus.
centustatus.
Triuortinus.
amicirculus.
uaroberrimus.
triideos.
terminus Augusteus in summo acutus.
lapis molaris.
monumentum.
Mausoleus.
arca finalis.
cippus.
(*abmrv*) kalafiones.

---

1. subiacet angulus *v*. ‖ 4. curiosa *m*. ‖ 5. terminus *et* positus *av*. ‖ in *om am*. ‖ 7. item term̄ *a*. ‖ quadrifinium *bm*. ‖ 9. gamatus *v*, gramatus *b*, grammatus *ar*, geminatus *m*. ‖ 10. idem *amr*, id est *bv*. ‖ 13. summatus *m*. ‖ 14. centus status *m*. ‖ 15. Trifortinus *b*, Tiuortinus *m*. ‖ 16. Emicirculus *corr b*, *add* quadratus *pr b*. ‖ 17. Varoberinus *v*, Varoberrinus *a*, Varobarmus *m*. ‖ 18. Triideos *r et pr b*, Triideus *corr b*, Trudeus *v*, Triidetus *m*, tridens *a*. ‖ 19. *om b*. ‖ agusteus *m*, augustus *v*. ‖ summa *m*. ‖ 22. Masoleus *b*, Masuleus *m*, Mauspleus *v*. ‖ 23. archa *am*. ‖ 24. Lippus *v*. ‖ 25. calafiones *a*, Kalasiones *v*.

[INCIPIT ALTERCATIO DVORVM GEOMETRICO-RVM DE FIGVRIS NVMERIS ET MENSVRIS.] *r* 13

Mensura est quicquid pondere capacitate longitudine *b* 22 altitudine animoque finitur. maiores itaque nostri orbem in partibus, partes in prouintiis, prouincias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in climatibus, climata in actus, actus in perticas, perticas in passus, passus in gradus, gradus in cubitis, cubitos in pedes, pedes in palmos, palmos in digitis, digitos in uncias diuiserunt.

Sed ut ad rem primae artis geometricae ueniamus, quod pedali mensura conpraehenditur edicere non tarderis.

Digitus est pars minima agrestium mensurarum. inde uncia habet digitos III. palmus autem IIII digitos habet. pertica pedes X, passus habet pedes V. actus minimus latitudinis pedes quattuor, longitudinis pedes CXX. actus duplicatus iugerum facit. climata quaque uersum pedes LX. iugerum trahit in longitudinem pedes CCXL, in latitudinem pedes CXX. arripennis uero, quod est semiiugerum, habet in longitudinem pedes CXX, in latitudinem pedes CXX. duo

1. *Titulum om b.* ‖ gemetricorum *r.* ‖ 2. numeris *r,* lineis *m folio* 143. ‖ mensuris *a,* uersuris *r.* ‖ 6. territoria *om pr b.* ‖ 7. agri *pr b.* ‖ centuria in *r.* ‖ 8. climmatibus. climmata *b.* ‖ 8. actus. actos *b.* ‖ in pertica. pertica *r.* ‖ in passos *b.* ‖ 10. pedes in palmis *in margine b.* ‖ in unitas *r.* ‖ 12. geometriae *b.* ‖ 18. pedes *ante* CXX *om r.* ‖ 19. quoque *r et pr b.* ‖ 20. in longitudine *r. sic et in proximis.* ‖ 21. Aripennis *b.*

br arripennes unum iugerum faciunt, qui est et centuria: habent enim passus per circuitum c.

[Ad dato puncto duas rectas lineas ducere, qui datum circulum tangant.

Si in circulum punctum sumatur interius, et ab eo puncto ad circulum plures quam duae lineae dirigantur, illud punctum centrum circuli esse necesse est, et eas particulas quae sunt per internas lineas loco cedere uel fundo oportere.]

b 23 Nam extremitatum genera sunt duo, unum quod per rigorem obseruatur, et aliud quod per flexus. rigoris est quicquid inter duo signa uel in modum lineae rectum perspicitur. Flexuosum est quicquid secundum naturam locorum curuatur.

In his duobus uersiculis supra scriptis est omnium ad plenitudinem segregatio locorum. sed ut haec plene scias, breuiter insinuamus quod doceas. dicimus ergo, quid sit rigor, quid flexus. rigor est, ut diximus, quicquid inter duo signa uel in modum lineae rectum perspicitur. haec est utique quod in planitie recti positi sunt limites, id est fasciati. et quod dicit 'flexuosum est quicquid secundum naturam locorum curuatur,' id est quicquid fuerit undique diffusum, pluuialis aquae collectio et in una uisione monstrata. possessor a supra in planum descendat et sibi defendat, sicut est subterius in picturis. nam segregatio locorum flexuosorum forma est, id est iuga montium aut *r 14* colles qui inter loca | eminent. ideo et per cacumina ipsorum montium uel collium limitibus sunt ordinata, sicut

1. habent passos *b*. ‖ 3. *uide supra Euclidis librum tertium p.* 389,21. ‖ 8. caedere *r*. ‖ 10-14. *Balb. p.* 98, 5-9. ‖ 11. seruatur *r*. ‖ flexos *b*. ‖ 12. uel immo dum *b*. ‖ praespicitur *pr b*. ‖ 13. locorum *om r*. ‖ 14. curbatur *b*. ‖ 19. rectae *r*. ‖ praespicitur *b*. ‖ 24. 25. *Hyg. p.* 128, 18. 19. ‖ 26. flexuorum *r*.

supra in picturis est. et ab una parte una portio quae *br* est a circulo conclusa, siue plures, quod in circumferentia cludit, loco caedere oportebit. cultellamus autem agrum eminentiorem, et a planitie recidimus aequalitatem. haec nobis ipsa planicies ab una parte seminus natura monstrauit. sed recte cum cultellauimus, et quaecumque dimensionis lineas perpendiculum infra circulum eminentiorem in declinatione sunt, despicienda erunt, quia et ea in circumferentia cludet, si supra tamen res ambigua aut contraria non est. nam si per iugum montis signa contraria inueneris, id est non praecedentia per alium tractum, quere subito ut aliud | genus transeatur, id est *b*24 aut ad planitiem sub iugo, aut ad uiam aut ad cauam, aut ad ripam fluminis uel torrentis. et ne eas ripas sequendas speres quae intra corpus agri nascuntur. et ne id aliquando sectemini quo maior potestas limitum recturarum ripaeue non confirmant.

DE INTERNA RATIONE ET NON RECIPIENDIS LIMITIBVS.

Sunt et medii termini, qui dicuntur epidonici, pede longum et grassum, distantes in pedes ccc. ceteri repositionales sunt et inter se suos limites seruant, quos ueterani pro obseruatione partium statuerunt custodiendos; qui non ad rationem non recturam limitum pertinent, sed modum iugerationis custodiunt. similiter quamquam et alia intra agrum sunt, itaque partes limitum seruant, in quo enim iugerationis modum seruandi causa sunt.

1. ab ima parte ima *pr b*, ab ima parte una *r*. ‖ 3. loca *pr b*. ‖ 3-6. *Front. p.* 27, 3-5. ‖ 4. a planiciae *r*. ‖ 6. *Front. p.* 27, 12. ‖ rectae *b*. ‖ 7. demensionis *pr b*. ‖ 12. quaerae *r*. ‖ ut ad aliud *corr b*. ‖ 14-17. *Hyg. p.* 109, 16-20. *Colon. p.* 221, 7-9. ‖ 15. nascantur *pr b*. ‖ 16. sectimini *r et pr b*. ‖ 18. 19. *om b*. ‖ 18. recapiendos limites *in folio* 144 *uerso*. ‖ 20-25. *Colon. p.* 213, 9-14. ‖ 21. crassum *r*. ‖ 24. nodum *r*. ‖ 25-27. *De sepulchris p.* 272, 5-8.

br Nam iuga montium ex eo nomen accipiuntur, quod consignatione ipsa iungantur. et his quae summis montibus excelsissima sunt diuersarum aquarum, ex quo summo loco aqua in inferiorem partem deuergit. tam superciliis, quae sunt ex plano in breui cliuo defixo, quo mons aut collis est. quae obseruationem habet ut a supra possessor usque (*br*) in planum descendat et sibi defendat.

---

b 27 *m* 148 *r* 16 Ergo linearum genera sunt tria?

Vtique.

Quae?

Rectum, circum ferens, flexuosum.

Quid rectum?

b 28 Recta linea est | quae aequaliter suis signis posita est. quae in planitie positae flexae in utraque parte non concurrunt.

Quid circum ferens?

Cuius incensura conspectus signorum suorum distabit.

Quid flexuosum?

Flexuosa linea est multis formis, uelut arborum signorum aut fluminum; in quorum similitudinem et arcifiniorum extremitas finitur, et multarum similiter, quae natura inaequali linea formata sunt.

Ecce de figuris et lineis quae infra agrum sunt nobis enuntiasti: de extremitatibus agrorum quae sunt ad conclusionem nobis edicito.

1-7. *Hyg. p.* 128, 11-20. ‖ 1. accipiunt *r et corr b.* ‖ 4. in *om b.* ‖ diuergit *b.* ‖ 5. quo *r,* quō (quoniam?) *b.* ‖ 10. quae, *hic quidem non adiecta interrogantis persona, ut uersu proximo respondentis omissa est, b: om r.* utique quae? *interroganti ascribit m, priora respondenti.* ‖ 11-13. *Balb. p.* 99, 3-5. ‖ 14. 15. *Balb. p.* 98, 16-99, 2. ‖ 17-22. *Balb. p.* 99, 5-10. ‖ 19. Flexusa *r.* ‖ uelud *r.* ‖ 22. in aequa linea *b,* inaequalia *r.* ‖ 23. lineas *pr b.*

Extremitatum genera sunt duo. *bmr*

Quae?

Vnum quod per rigorem obseruatur, et aliud quod per flexus.

Quid flexus? quid rigor?

Rigor est quidquid inter duo signa uel in modum lineae rectum perspicitur. flexuosum est quidquid secundum naturam locorum curuatur.

Quantae sunt summitates?

Summitatum genera sunt duo, summitas et plana. summitas est secundum geometricam appellationem quae longitudinem et altitudinem habet tantum modo. summitatis finis lineae. plana summitas est quae aequaliter rectis lineis est posita.

Quanta sunt genera angulorum?

Genera angulorum rationalium | sunt tria, id est rectus ebes et acutus. et habent species nouem; rectarum linearum tres, rectarum et circum ferentium tres, ebes a circum ferentium linearum species angulorum tres. *r17*

Rectus angulus est eotigrammus ex rectis lineis conpraehensus, qui Latine normalis appellatur. quotiens rectam super rectam lineam trans ordine angulos pares fecerit, ut singuli anguli recti sint, et linea perpendicularis fuerit iuncta, efficiet triangula recta angulo. ebes angulus est normalis, hoc est excedens recti anguli positionem constitutus fuerit, | perpendicularis extra finitimas lineas habebit *b29*

1-8. *Balb. p.* 98, 5-9. ‖ 4. flexos *bm.* ‖ 6. 7. quicquid *br.* ‖ 6. uel *br,* et *m.* ‖ 7. perspicitur *r et corr b,* praespicitur *m,* respicitur *pr b.* ‖ 10. plena *m.* ‖ 11-14. *Balb. p.* 99, 11-14. ‖ 16-*p.* 412,2. *Balb. p.* 100, 5-101, 11. ‖ 17. hebes *m hic, r semper.* ‖ VIII *b.* ‖ 18. a circum *br,* arcum *m.* ‖ 20. eotrigrammus *mr.* ‖ 21. latine *r,* latitudine *bm.* ‖ 22. ordinem *m.* ‖ 23. anguli *om pr b.* ‖ sint *mr,* si *b.* ‖ 26. extrema *m.*

bmr inde trigonum. rectus angulus est normaliter, ebes angu-
(*m*) lus est plus normalis, acutus angulus est minus normalis.

Omnem locum defixum rigoribus cuiusque obseruatur. nam aliquando unus qui rigor in multos uicinos agri fundos finem facit. sunt et rigores declinantes ad locum uicinum per planitiem. aut marginibus cepti finitique inter agrum inuenire possunt. similitudinibus quod fuerit, nequid noxia nobis fieri uideatur. sed ab extremis rigoribus seruandum est.

Ideo sunt supercilia, id est colles tumentes, quae ad agrum declinantes deficiunt.

Sed quaecumque particulas dimensionis lineae intra circulum erunt, acutos angulos faciunt generis sui, quos tamen omnes in circumferentia cludet, sicut de duobus agris subterius pictura continet.

Sex sunt ordines in opere demonstrationis artis geometricae, id est praepositio, dispositio, descriptio, distributio, demonstratio, et conclusio. Quod primum est in praepositione, fundum. in dispositione, linearum genera. in descriptione, anguli. in distributione, figurae. in demonstra-
(*br*) tione, summitas. in conclusione, extremitas.

2. minor *br*. ‖ 3-9. *Hygin. p.* 128, 20-129, 7. ‖ 4. unus *om r*. ‖ 6. uicinum *supra scriptum b*, *om r*. ‖ caepti *r*. ‖ intur *pr b*, intus *r*. ‖ 11. ager] agitur *pr b*. ‖ 12-14. *Balb. p.* 101, 17. 102, 3. 4. ‖ 13. Acutis *b*. ‖ generi *pr b*. ‖ 15. *add* Explicat liber quartus geometricorum *r*. ‖ 16. geometricae *r et corr b*, geometriae *pr b*. ‖ 17. Discriptio *pr b*. ‖ 18. et *om r*. ‖ propositione *corr b*. ‖ 19. fundum *om r*. ‖ 20. discriptione *pr b*.

EX BOETHII GEOMETRIA EXCERPTA.

EX LIBRO PRIMO.

p. 1516 *vz*

Sed iam tempus est ad geometricalis mensae traditionem ab Archita, non sordido huius disciplinae auctore, Latio accommodatam uenire, si prius praemisero quot sint genera angulorum et linearum, et pauca fuero prolocutus de summitatibus et extremitatibus.

Rationabilium ergo angulorum genera sunt tria, hoc est rectum hebes acutum. haec autem habent species VIIII; tres rectarum linearum, tres autem rectarum et circum ferentium, tres hebetis et circum ferentium.

Rectus angulus est ethigrammos, id est rectis lineis comprehensus, Latine normalis appellatus. quotiens uero recta linea super rectam lineam stans circum se angulos pares fecerit, ut singuli anguli recti sint, exstans perpendicularis eius lineae super quam insistit uertex est. cuius sedem si subtendens linea perpendiculari fuerit iuncta, efficiet triangulum rectiangulum. hebes angulus est plus normalis, hoc est recti anguli positionem excedens, quia etsi triangulus secundum hanc positionem constitutus fuerit, perpendicularem extra finitimas lineas habebit. acutus autem angulus est compressior recto. qui si a recta linea, quae sedis loco fuerit, rectam lineam secundum suam inclinationem emiserit, similique cohibitione rectam lineam in occursum exceperit, efficiet triangulum qui perpendicularem

1. tempus *z*, ipsus *v*. ‖ 2. auctore huius discipline *z*. ‖ 3. quod sunt *z*. ‖ 4. pauca dixero de *v*. ‖ *6. p.* 414, 2. *Balb. p.* 100, 5-101, 11. ‖ 7. hec autem *z*, et *v*. ‖ habens *vz*. ‖ 9. et tres *v*. ‖ 10. orthigrammos *v*. ‖ 12. circum se *om v*. ‖ pares angulos *v*. ‖ 13. ut... 15. subtendens *z*, et *v*. ‖ 15. perpendicularis iuncta fuerit *v*. ‖ 16. Habes *v*. ‖ 17. excedes *v*. ‖ 19. perpendicularis *v*.

vz intra tres lineas habebit. rectus ergo angulus est normalis, hebes plus normalis, acutus minus normalis.

Linearum ergo genera sunt tria, rectum, circum ferens, flexuosum. recta linea itaque est quae aequaliter in suis p.1517 signis posita est, quae aequaliter in plani|tie posita non concurrit. circum ferens uero linea est cuius signa ex utraque parte curuata et a se inuicem distantia non concurrunt. quae signa si conuenerint, circulus non circum ferens linea debet appellari. flexuosa autem linea est multiformis, uelut arborum aut fluminum ceterorumque signorum; in quorum similitudinem et arcifiniorum agrorum finitur extremitas, et multorum quae similiter inaequali linea sunt formata naturaliter.

Summitatum igitur genera sunt duo, summitas et plana summitas. summitas est secundum geometricam appellationem quae longitudine latitudineque protenditur. summitatis autem fines lineae sunt. plana uero summitas est quae aequaliter rectis lineis undique uersum finitur. omnium autem summitatum in metiundo obseruationes sunt duae, enormis et liquis. enormis uero est quae per omne latus aequis lineis continetur. liquis autem est quae minuendi laboris causa et salua rectorum angulorum ratione secundum ipsas extremitates subtenditur.

Extremitatum quippe genera sunt duo, unum quod pro rigore, et alterum quod obseruatur pro flexuoso. rigor est quicquid inter duo signa ueluti in modum lineae directum prospicitur. flexuosum uero est quicquid secundum

1. rectus ... 2. normalis *om v.* ‖ 3-5. *Balb. p. 99*, 3-5. ‖ 3. uero *v.* ‖ 5, 6. *Balb. p.98*, 16-99, 3. ‖ 5. posita *alterum om z.* ‖ 6. currit *z.* ‖ 7. currunt *z.* ‖ 9-13. *Balb. p.99*, 6-10. ‖ 10. que *om v.* ‖ 11. similitudine *v.* ‖ 12. in equa *v.* ‖ 15. *Balb. p. 99*, 11. ‖ 16-23. *Balb. p. 99*, 13-100, 4. ‖ 19. meciundo *z*, uintiundo *v.* ‖ due sunt obseruationes *v.* ‖ 20. liquis *v*, reliqua *z.* ‖ 21. liquis *v*, iquas *z.* ‖ 24-*p.*415, 1. *Balb. p.98*, 5-9. ‖ 25. seruatur *v.*

locorum naturam curuatur. nam quod in agro a mensore *vz* operis causa ad finem rectum fuerit, rigor appellatur: quicquid ad horum imitationem in forma scribitur, linea appellatur. bini rigores sunt quando singulis spatiis interuenientibus tendunt, ut itinera plerumque pergunt. (*vz*)

EX LIBRO SECVNDO.

vz p. 1520 Quamuis etiam in superioris libri principio quid sit mensura generaliter designaremus, libet tamen specialiter huius artis speculatoribus satis faciendo secundum Iulium Frontinum, geometricae artis inspectorem prouidissimum, quid sit mensura definire. mensura quippe est complurium et inter se aequalium interuallorum longitudo finita.

Geometricae autem artis mensuralis speculatio trinae dimensionis, id est longitudinis latitudinis crassitudinis, consideratione colligitur, et ut enucleatius resoluatur, recto plano solidoque dinoscitur. rectum est quod longitudine solum mensurando censetur; ut lineae, porticus, stadia, miliaria, fluminum latitudines, et alia quam plura longa protensione directa; ut lineae infra depictae descriptio notat. planum est quod a Graecis dicitur epipedon, a nobis autem constrati pedes; quod per longitudinem latitudinemque consideratur; ut agrorum planities, et aedificiorum areae absque tectoriis operibus ac tabulatis et his similibus; ut subiecta formula docet. solidum est quod Graeci p. 1521 stereon uocant, nos autem quadratos pedes; quod et lon-

1-4. *Balb. p.* 98, 12-14. ‖ 1. mersore *v.* ‖ 2. directum *v.* ‖ 5. ut in itinera *z.* ‖ 7. etiam *om z.* ‖ sit *et* generaliter *om v.* ‖ 9. speculatori *z.* ‖ 11. 12. *Balb. p.* 94, 9. 10. ‖ 13. mensuralis *om z.* ‖ 14. latit. uel crassitud' altitud' consideratione *z.* ‖ 16-18. *Balb. p.* 97, 2-4. ‖ 20-23. *Balb. p.* 97, 4-8. ‖ 21. constracti *v.* ‖ 24. ut docet descriptio *z.* ‖ 24-*p.* 416, 3. *Balb. p.* 97, 9-13. ‖ 24. etiam est *v.*

vz gitudinem et latitudinem crassitudinemque habere comprobatur; ut aedificiorum pilarum piramidumque, nec non etiam materiae lapidum, aliaque multa; ut subiectae notant formulae.

3. macerie *vz*. ‖ ut propria notat descriptio *z*.

FRONTINUS.

Fig 1. (p 3) A.

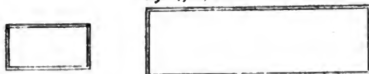

Fig 2. (p 3) A.

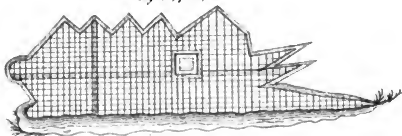

Fig 3 (p 4) A

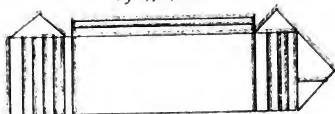

Fig 4 (p 5) A.

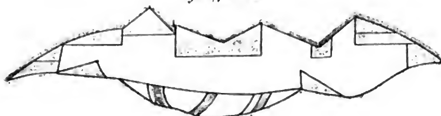

Fig 5 (p 3) A.

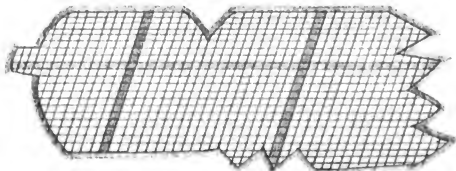

Fig 6 (p 6) 1

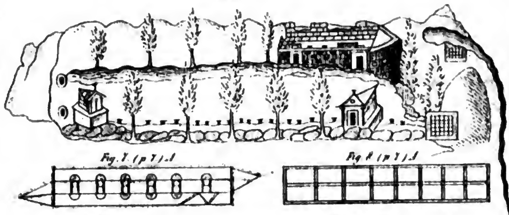

Fig 7 (p 7) 1

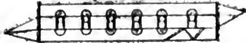

Fig 8 (p 7) 1

Fig 9 (p 7) 1

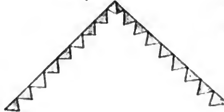

Fig 10 (p 8) 1

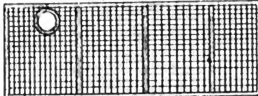

Fig 11 (p 8) 1

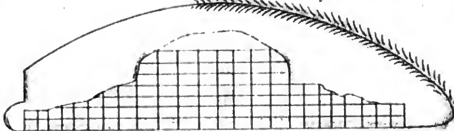

Fig 12 (p 11) 1

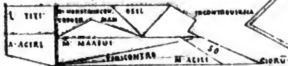

Fig 13 (p 11) 1

Fig 14 (p 12) 1

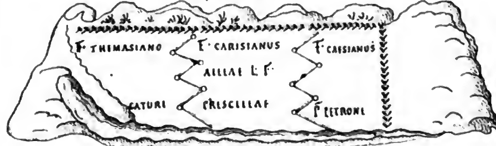

Fig 15 (p 13) J.

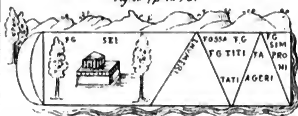

Fig 16 (p 14) A.

Fig 17 (p 15) J.

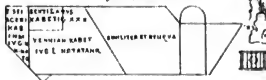

Fig 18 (p 16) A.

Fig 19 (p 20) A.

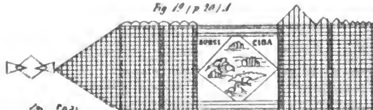

Fig 20 (p 21) A.

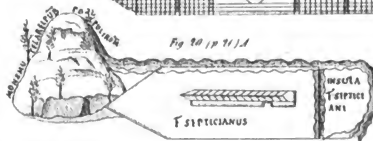

Fig 21 (p 21) A.

Fig 22 (p 22) A.

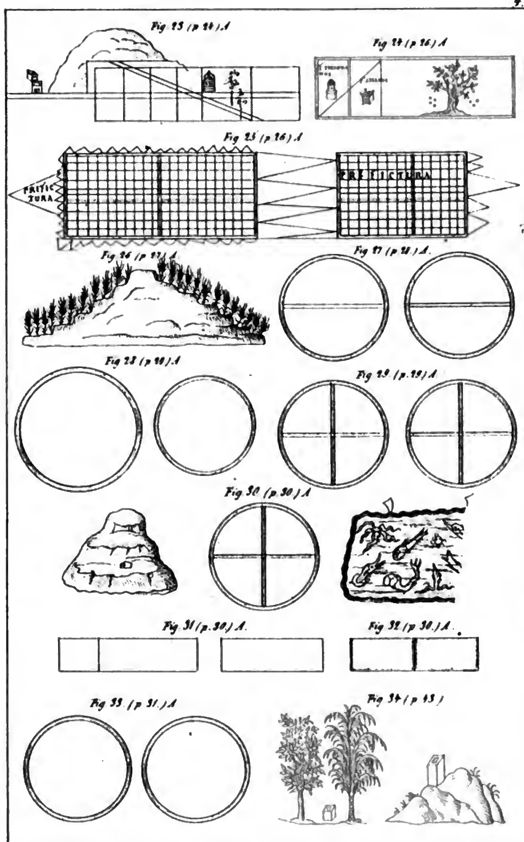
Fig 23 (p 24) A
Fig 24 (p 26) A
Fig 25 (p 26) A
Fig 26 (p 27) A
Fig 27 (p 28) A
Fig 28 (p 28) A
Fig 29 (p 29) A
Fig 30 (p 30) A
Fig 31 (p 30) A
Fig 32 (p 30) A
Fig 33 (p 31) A
Fig 34 (p 43)

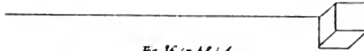

Fig. 35 (p. 43)

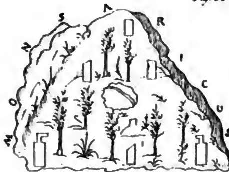

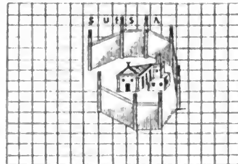

Fig. 36 (p. 48) A

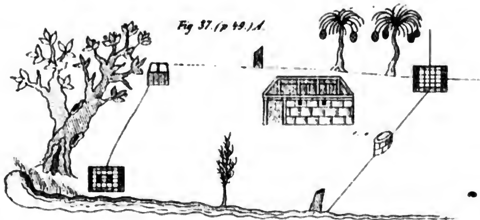

Fig. 37 (p. 49) A

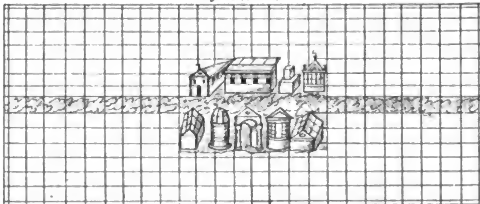

Fig. 38 (p. 54) A

Fig 39 (p 32).1

Fig 40 (p 37).1

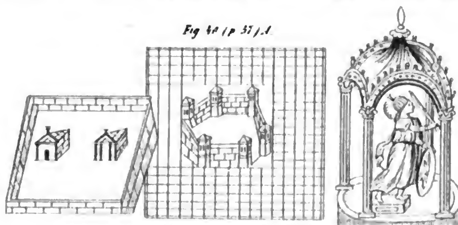

Fig 41 (p 38).1

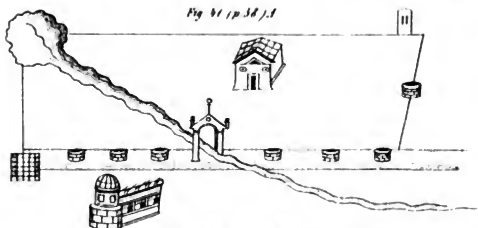

LIBER DIAZOGRAFUS. (p. 26)

Fig 42 (p 26).6

Fig 43 (p 26).6

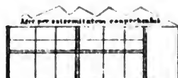

Fig 44 (p 26) 6

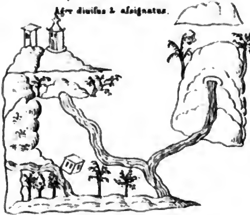

Fig. 45 (p 26) 6.

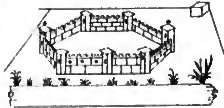

Fig 46 (p 26) 6

Fig 47 (p 26) 6

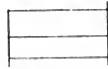

Fig 44 (p 26) 6

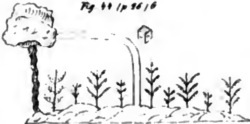

Fig 48 (p 26) 6

Fig. 49 (p 26) 6

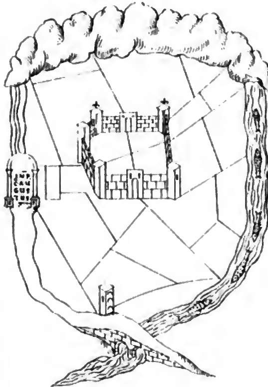

Fig 50 (p 26) 6

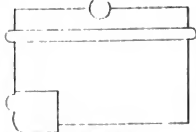

Fig 51 (p 26) 6.

Fig 52 (p 26) 6.

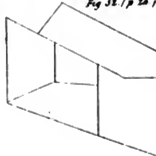

Fig 53 (p 26) 6

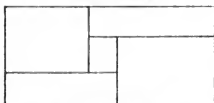

Fig 54 (p. 26) 6.

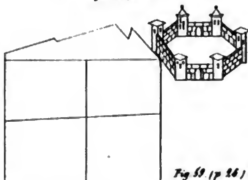

De pŏsitione terminorum controuersia.

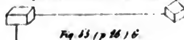

Fig 55 (p 26) 6

Rigor finalis. Latitudo eius usq triginta pedes

Fig 56 (p 26) 6

Fig 57 (p 26) 6

Fig 58 (p 26) 6.

Fig 59 (p 26) 6.

Fig 61 (p 26) 6

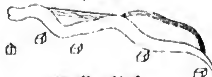

Fig 60 (p 26) 6.

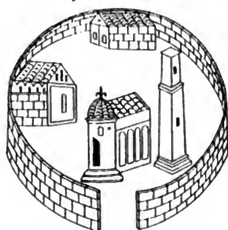

Fig 62 (p. 26) 6

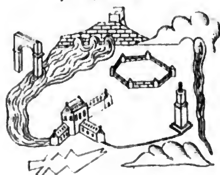

Fig 63 (p 26) 6.

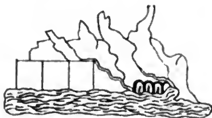

Fig 64 (p 26) 6

Fig 65 (p 26) 6

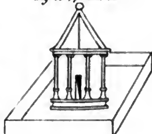

Fig 66 (p 26) 6

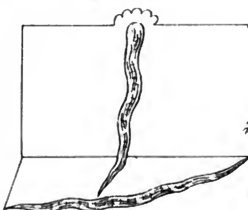

Fig 67 (p 26) 6.

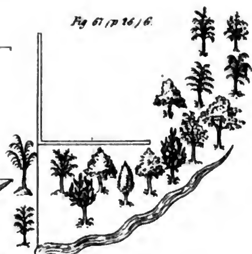

BALBUS.

Fig 68 (p 97) 3

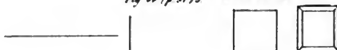

Fig 69 (p 97) 3 (deest)

Fig 70 (p 97) 3

Fig 71 (p 97) 3

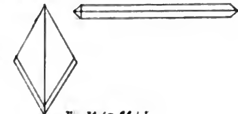

Fig 72 (p 98) 3

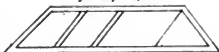

Fig 73 (p 98) 3

Fig 74 (p 98) 3

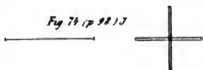

Fig 75 (p 99) 3

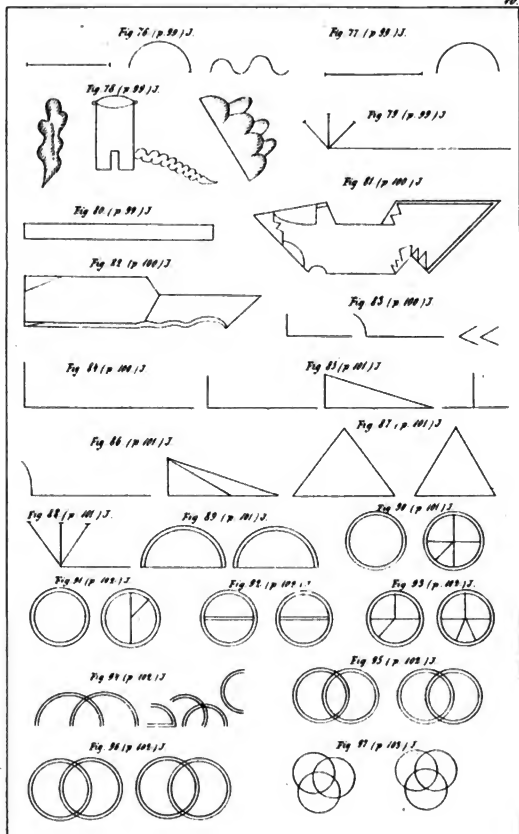

Fig 76 (p. 99) J.
Fig 77 (p 99) J.
Fig 78 (p 99) J.
Fig 79 (p. 99) J
Fig 80 (p 99) J
Fig 81 (p 100) J
Fig 82 (p 100) J
Fig 83 (p 100) J
Fig 84 (p 100) J
Fig 85 (p 101) J
Fig 86 (p 101) J
Fig 87 (p. 101) J
Fig 88 (p 101) J.
Fig 89 (p 101) J.
Fig 90 (p 101) J.
Fig 91 (p 102) J
Fig 92 (p 102) J
Fig 93 (p. 102) J.
Fig 94 (p 102) J
Fig 95 (p 102) J
Fig. 96 (p 102) J
Fig 97 (p 103) J

Fig. 98 (p. 103.)

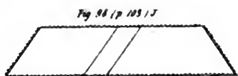

Fig. 99 (p. 103.)

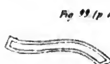

Fig. 100 (p. 103.) (deest.)

Fig. 101 (p. 103.)

Fig. 102 (p. 103.)

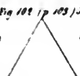

Fig. 103 (p. 103.)

Fig. 104 (p. 104.)

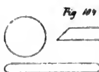
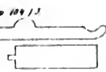

Fig. 105 (p. 104.)

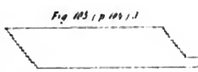

Fig. 106 (p. 105.)

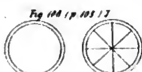

Fig. 107 (p. 105.)

Fig. 108 (p. 105.)

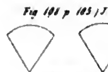

Fig. 109 (p. 105.)

Fig. 110 (p. 105.)

Fig. 111 (p. 105.)

Fig. 112 (p. 105.)

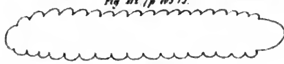

Fig. 113 (p. 105.)

Fig. 114 (p. 105.)

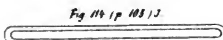

Fig. 115 (p. 105.)

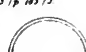

Fig. 116 (p. 106.)

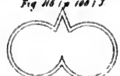

Fig. 117 (p. 106.)

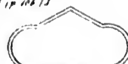

Fig. 118 (p. 106.)

Fig. 119 (p. 106) J.

Fig. 120 (p. 106) J.

Fig. 121 (p. 107) J.

Fig. 122 (p. 107) J.

Fig. 123 (p. 107) J.

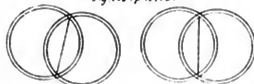

Fig. 124 (p. 107) J.

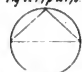

Fig. 125 (p. 108) J.

HYGINUS.

Fig. 126 (p. 108) J.

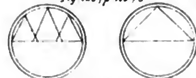

Fig. 127. (p. 167) A.

Fig. 128 (p. 167) A.

Fig. 129 (p. 167) A.

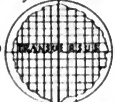

Fig. 130 (p. 168) A.

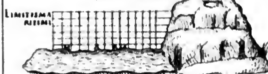

Fig. 130 (p. 168) G P.

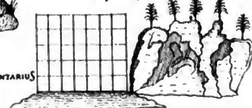

Fig. 131 (p. 168) A.

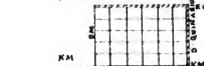

Fig. 132 (p. 169) A.

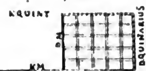

Fig. 132 (p. 169) G.

Fig. 132 (p. 169) P.

Fig 133 (p 170) A

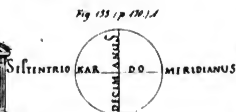

Fig 134 (p 170) A

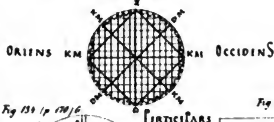

Fig 133 (p 170) G

Fig 134 (p 170) G

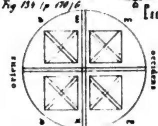

Fig 135 (p 170) A

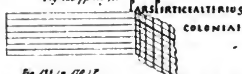

Fig 135 (p 170) P

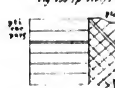

Fig 135 (p 170) G

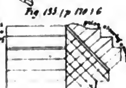

Fig 134 (p 170) P

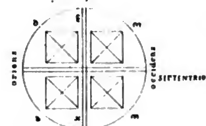

Fig 137 (p 170) A

Fig 137 (p 170) G

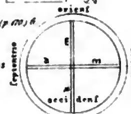

Fig 136 (p 170) A

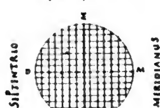

Fig 138 (p 171) A

Fig 139 (p 171) A

Fig 138 (p 171) G

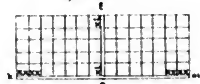

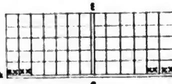

Fig 138 (p 171) P

Fig 190 (p 171) A

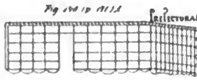

Fig 190 (p 171) G.

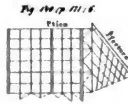

Fig 190 (p 171) P

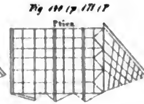

Fig 191 (p 172) A.

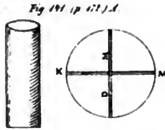

Fig 192 (p 173) A

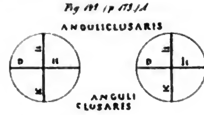

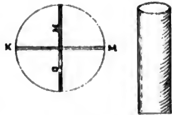

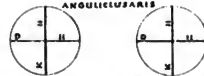

Fig 192 (p 173) P

Fig 192 (p 173) G

Fig 193 (p 173) A

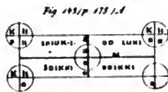

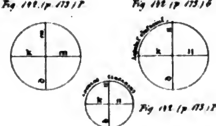

Fig 192 (p 173) P

Fig 193 (p 173) G P

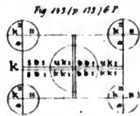

Fig 194 (p 173) A

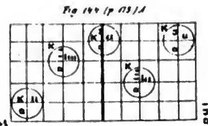

Fig 194 (p 173) G

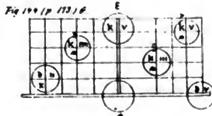

Fig 195 (p 173) A

Fig 194 (p 173) P

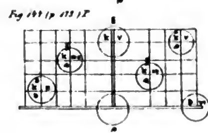

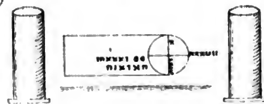

Fig. 143 (p. 173) G.P.

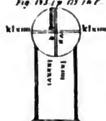

Fig. 144 (p. 174) A.

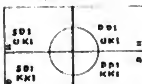

Fig. 145 (p. 174) G.

Fig. 147. p. 173 A.

Fig. 146. (p. 175) A.

Fig. 148 (p. 175) G.

Fig. 149 (p. 175) A.

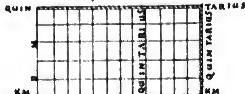

Fig. 150 (p. 168) G.P.

Fig. 151 (p. 178) G.P.

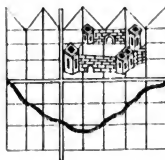

Fig. 152 (p. 179) G.P.

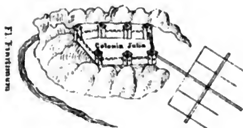

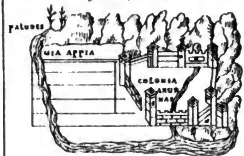

Fig. 153 (p. 179) G.P.

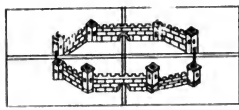

Fig. 154 (p. 180) G.P.

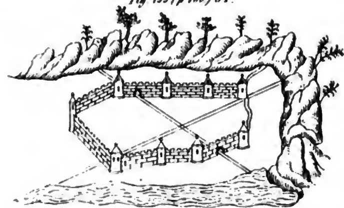

Fig. 155 (p. 180) G.P.

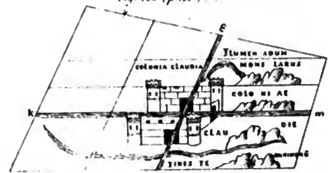

Fig. 156 (p. 181) G.P.

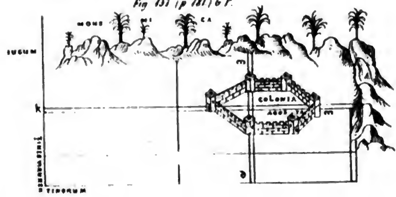

Fig. 157 (p. 181) G.P.

Fig 133 (p 170) A

SEPTENTRIO KAR DO MERIDIANUS

DECIMANUS

Fig 134 (p 170) A

ORIENS KM KM OCCIDENS

PERTICIPARS

Fig 133 (p 170) G

septentrio meridies

Fig 134 (p 170) G

oriens occidens

Fig 135 (p 170) A

PARS PERTICE ALTERIUS COLONIAE

Fig 135 (p 170) P

Fig 135 (p 170) G

Fig 134 (p 170) P

oriens occidens

Fig 137 (p 170) A

SEPTENTRIO MERIDIANUS

Fig 137 (p 170) G

orient

septentrio meridies

occi dens

Fig 136 (p 170) A

SEPTENTRIO MERIDIANUS

Fig 138 (p 171) A

Fig 139 (p 171) A

Fig 138 (p 171) G

Fig 138 (p 171) P

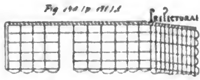
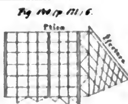
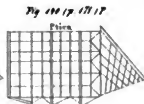
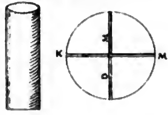
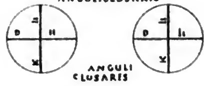
ANGULICLUSARIS
ANGULI
CLUSARIS
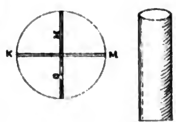

ANGULICLUSARIS

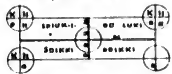

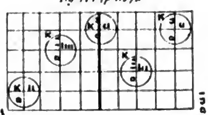
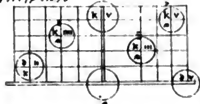
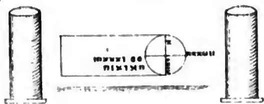
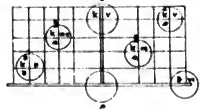

Fig 145 (p 173 16 P

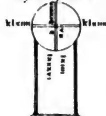

Fig 146 (p 174 I.A

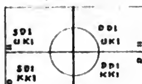

Fig 146 (p 174 1 G

Fig 147 . p 173 I.A

Fig 148 (p. 175 I A

Fig 148 (p 175 1 G

Fig 149 (p 175 I A.

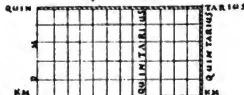

Fig 150 (p 168) G.T

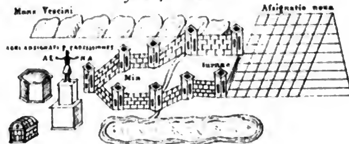

Fig 151 (p 178 1 G.T.

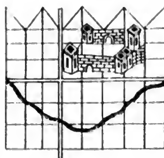

Fig 152 (p 179) G.T

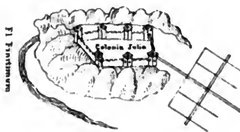

Fig 153 (p 179) G.P.

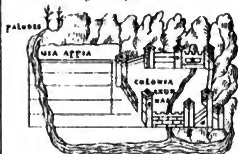

Fig. 154 (p. 180) G.P.

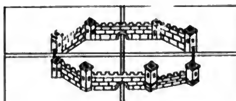

Fig 155 (p 180) G.P.

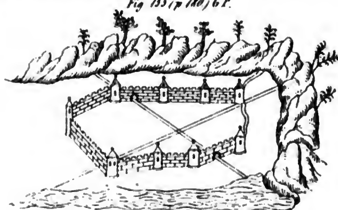

Fig. 156 (p 181) G.P.

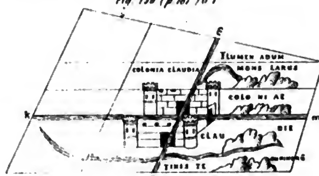

Fig 157 (p 181) G.P.

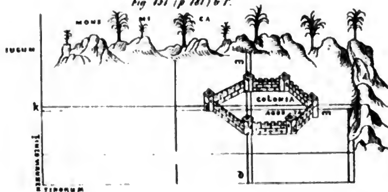

Fig. 158 (p. 182.) A

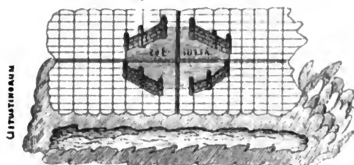

Fig. 159 (p. 183.) A

Fig. 160 (p. 183.) A

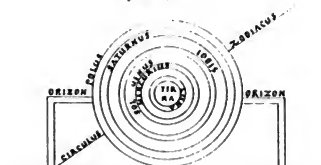

Fig. 161 (p. 187.) A

Fig. 162 (p. 188.) A

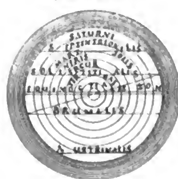

Fig. 163 (p. 189) A

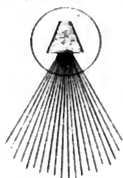

Fig. 164 (p. 189) A

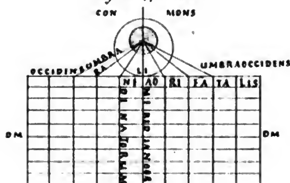

Fig. 165 (p. 190) A

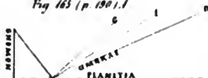

Fig. 166 (p. 191) A

Fig. 167 (p. 191) GT

Fig. 168 (p. 192) A

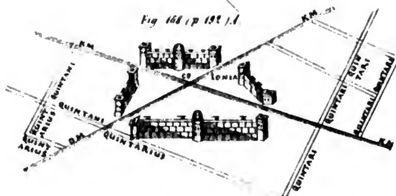

Fig. 169 (p. 192) A

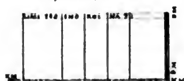

Fig. 170 (p. 192) A

Fig 171 (p 192) A.

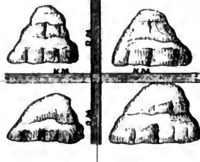

Fig 172 (p 193) A.

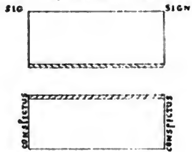

Fig 173 (p 193) A.

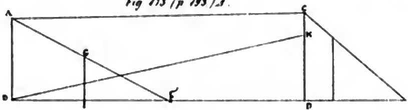

Fig 174 (p 194) A.

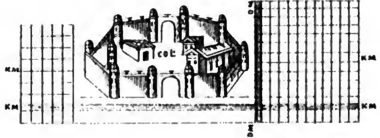

Fig 175 (p 194) A.

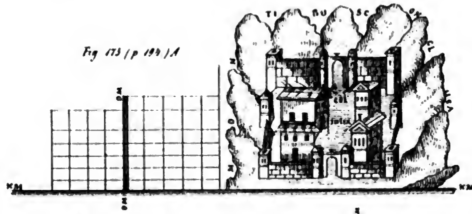

Fig 176 (p 194) A.

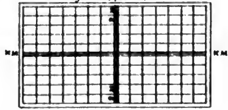

Fig. 177 (p 195) A.

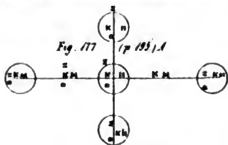

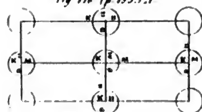

Fig. 178 (p. 195.) A.

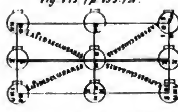

Fig. 179 (p. 195.) A.

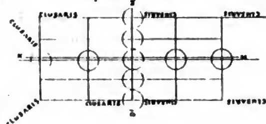

Fig. 180 (p. 196.) A.

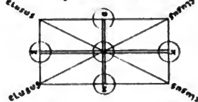

Fig. 181. (p. 196.) A.

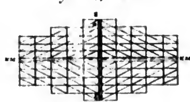

Fig. 182 (p. 196.) J.

Fig. 183 (p. 197.) A.

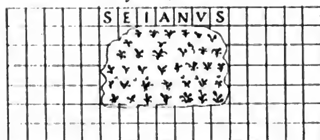

Fig. 184. (p. 197.) J.

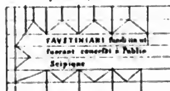

Fig. 185 (p. 197.) J.

Fig. 186. (p. 198.) G.

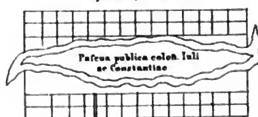

Fig. 187 (p. 198.) G.

Fig. 188 (p. 198) a

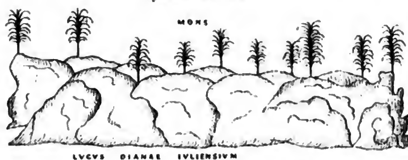

Fig 189 (p 198) b

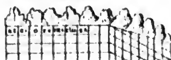

Fig 190 (p 198) c

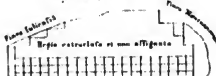

Fig 191 (p 199) d.

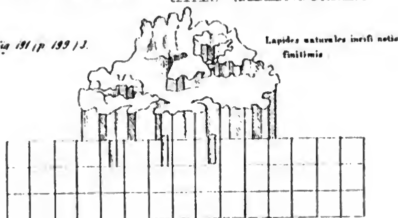

Fig 192 (p 199) e

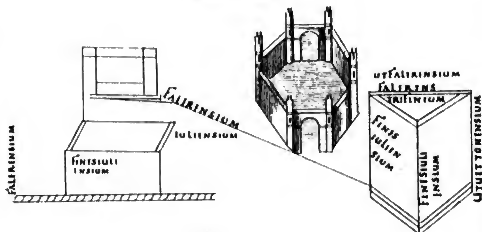

Fig. 193 (p. 199. 13.

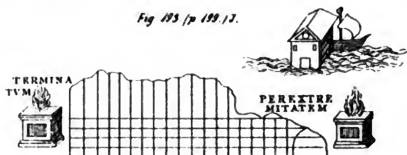

Fig. 194. (p. 201. 1.

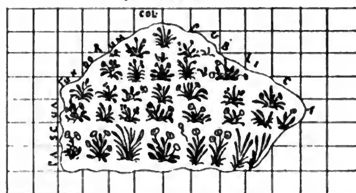

Fig. 195 (p. 202. 16

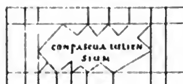

Fig. 196. (p. 203. 1.

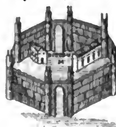

Fig. 196 a. (p. 203. 1.

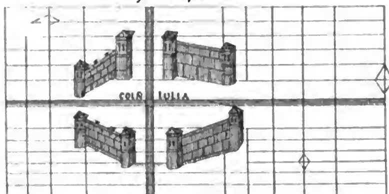

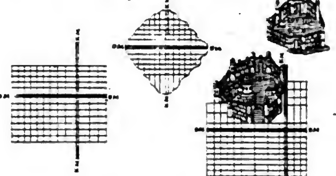

Fig. 197 (p. 204) 1.

Fig. 196 b. (p. 203) 6.

Fig 198 (p 206) A

Fig 199 (p 207) G.

Fig. 200 (p 207.) A

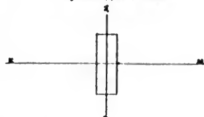

Fig 201. (p 207.) A

Fig 202 (p 207) A

Fig 203. (p 207.) A

Fig 204 (p 208) A

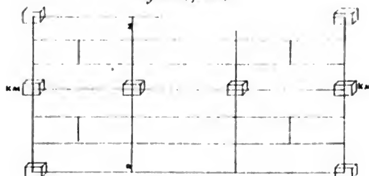

Fig 205 (p 208.) A

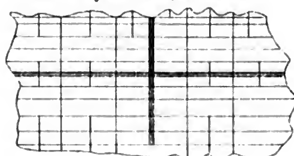

MENSURAE TERMINORUM.

Fig. 206 (p. 243.) A.

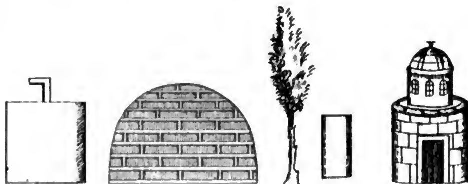

NOMINA LAPIDUM FINALIUM.

Fig. 207 (p. 249.) A.

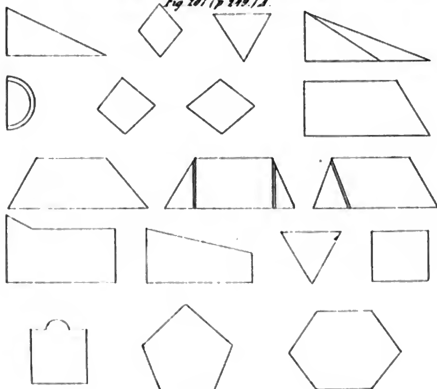

Fig. 288. (p. 251.) A.

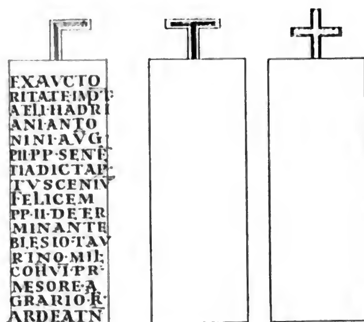

Fig. 288 (p. 251.) A.

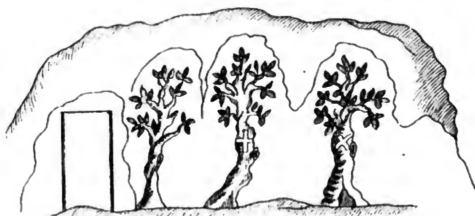

Fig 209 (p. 251) A.

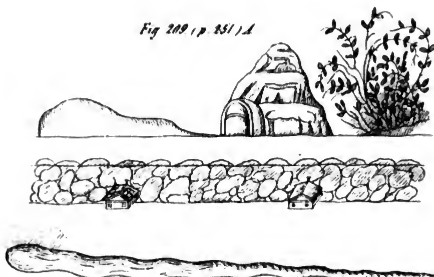

DE SEPULCHRIS.

Fig 210 (p 272) A.

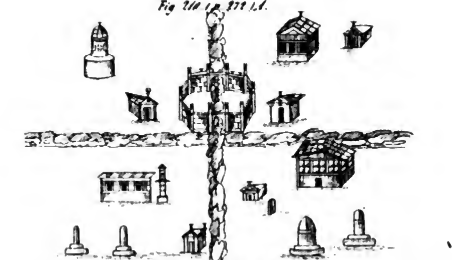

MARCUS-IUNIUS NIPSUS.

Fig 208 (rectius 211.)(p 286) A.

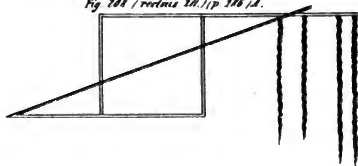

Fig. 209 (rectius 212) (p. 289 l.

Fig. 210 (rectius 213) (p. 289) l. 1.

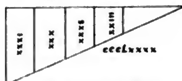

Fig. 211 (rectius 214) (p. 289 l. 1

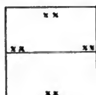

Fig. 212 (rectius 215) (p. 290 l. 1.

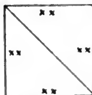

Fig. 213 (rectius 216) (p. 297 l. 1

Fig. 214 (rectius 217) (p. 298 l. 1

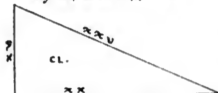

Fig. 215 (rectius 218) (p. 299 l. 1.

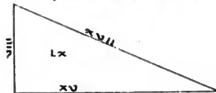

Fig. 216 (rectius 219) (p. 299) l. 1

Fig. 217 (rectius 220) (p. 300 l. 1.

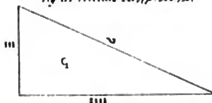

Fig. 218 (rectius 221) (p. 300 l. 1

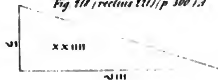

Fig. 219 (rectius 222) (p. 301.) l. 1

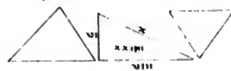

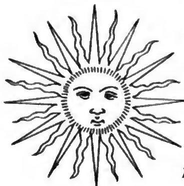

DOLABELLA.

Fig. 223. (p. 302 l. 6.

Fig. 224 (p. 302) 6.

Fig. 225 (p. 302) 6.

Fig. 226 (p. 303) 6.

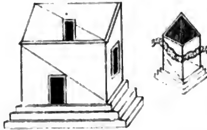

Fig. 227 (p. 303) 6.

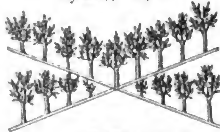

Fig. 228 (p. 303) 6.

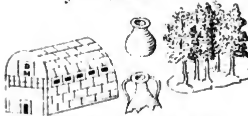

Fig. 229 (p. 304) 6.

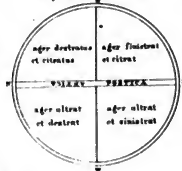

LATINUS DE TERMINIBUS.

Fig. 232 (p. 305) 6.

Fig. 230 (p. 305) 6.

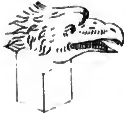

Fig. 231 (p. 305) 6.

Fig. 233 (p. 305) 6.

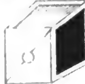

Fig. 234 (p. 305) 6.

Fig. 235 (p. 305) 6.

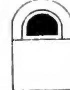

Fig. 236 (p. 305) 6.

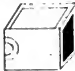

Fig. 237 (p. 305) 6.

Fig. 238 (p. 305) 6.

Fig. 239 (p. 306) 6.

Fig. 240 (p. 306) 6.

Fig. 241 (p. 306) 6.

Fig. 242 (p. 306) 6

GAIUS AUCTOR.

Fig. 243 (p. 307) 6.

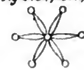

Fig. 244 (p. 307) 6

Fig. 245 (p. 307) 6

FAUSTUS ET VALERIUS.

Fig. 246 (p. 308) 6

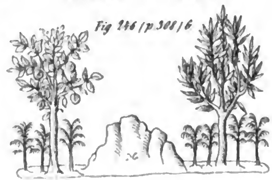

Fig. 247 (p. 308) 6

Fig. 248 (p. 308) 6

LATINUS TOGATUS.

Fig. 249 (p. 309) 6.

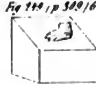

Fig. 250 (p. 309) 6

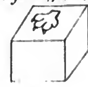

Fig. 251 (p. 309) 6

Fig. 252 (p. 309) 6

EXPOSITIO LITTERARUM FINALIUM.

Fig. 254 (p. 325) 6

Fig. 253 (p. 309) 6

Fig. 255 (p. 325) 6

Fig. 256 (p. 325) 6

Fig. 257 (p. 325) 6

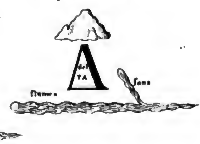

Fig. 258. (p. 325.) 6.

Є

Fig. 259. (p. 326.) 6.

Fig. 260. (p. 326.) 6.

Fig. 261. (p. 326.) 6.

Fig. 262. (p. 326.) 6.

Fig. 263. (p. 326.) 6.

Fig. 264. (p. 326.) 6.

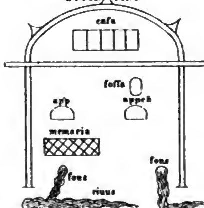

Fig. 265. (p. 326.) 6.

Fig. 266. (p. 326.) 6.

Fig. 267. (p. 326.) 6.

Fig. 268. (p. 326.) 6.

Fig. 269. (p. 327.) 6.

TERMINORUM DIAGRAMMATA.

Fig. 270. (p. 340) 6.

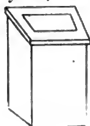

Fig. 271 (p. 340) 6.

Fig. 272. (p. 340) 6

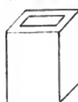

Fig. 273 (p. 341.) 6.

Fig. 274 (p. 341) 6.

Fig. 275 (p. 341) 6.

Fig. 276 (p. 341) 6

Fig. 277 (p. 341) 6

Fig. 278 (p. 341) 6.

Fig. 279 (p. 341) 6

Fig. 280 (p. 341) 6

Fig. 281 (p. 341) 6

Fig. 282 (p. 341) 6

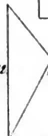

Fig. 286 (p. 341) 6.

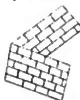

Fig. 287 (p. 341) 6

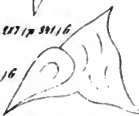

Fig. 283 (p. 341) 6

Fig. 284 (p. 341) 6

Fig. 285 (p. 341) 6.

Fig. 288 (p. 341) 6.

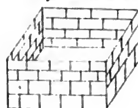

Fig. 289 (p. 341) 6.

Fig. 290 (p. 341) 17

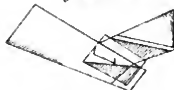

Fig. 291 (p. 341) 6.

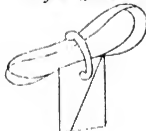

Fig. 292 (p. 341) 6.

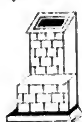

Fig. 293. (p. 341) 6.

Fig. 294 (p. 341) 6

Fig. 295 (p. 341) 6.

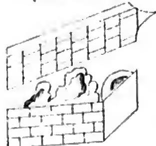

Fig. 296 (p. 341) 6

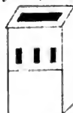

Fig. 297. (p. 341) 6

Fig. 298. (p. 341) 6.

Fig. 300. (p. 341.) 6.

Fig. 299 (p. 341) 6.

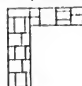

Fig. 301. (p. 341) 6.

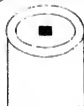

Fig. 302 (p. 341) 6.

Fig. 304. (p. 341.) 6

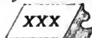

Fig. 303 (p. 341) 6

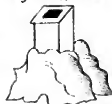

Fig. 305 (p. 342) 6.

Fig. 306. (p. 342.) 6.

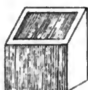

Fig. 307. (p. 342.) 6.

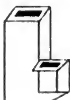

Fig. 308. (p. 342.) 6.

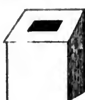

Fig. 309. (p. 342.) 6.

Fig. 310. (p. 342.) 6.

Fig. 311. (p. 342.) 6.

Fig. 312. (p. 342.) 6.

Fig. 313. (p. 342.) 6.

Fig. 314. (p. 342.) 6.

Fig. 315. (p. 342.) 6.

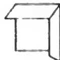

Fig. 315a. (p. 342.) 6.

ORDINES FINITIONUM.

Fig. 316. (p. 342.) 6.

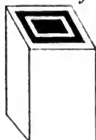

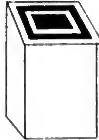

Fig. 317. (p. 342.) 6.

Fig. 318. (p. 342.) 6.

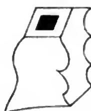

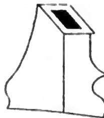

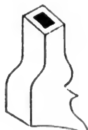

Fig 319 (p 343.) 6

Fig 320 (p 343) 6

Fig 321 (p 343) 6

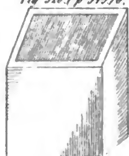

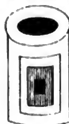

Fig 322 (p 343) 6

Fig 323 (p 343) 6

Fig 324 (p 343) 6.

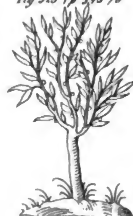

Fig 325 (p 344) 6.

Fig 327 (p 345) 6.

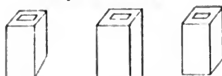

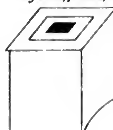

Fig 326 (p 344) 6

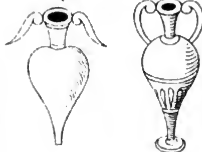

Fig 328 (p 345) 6

MAGO ET VEGOIA.

Fig. 329 (p. 348) 6.

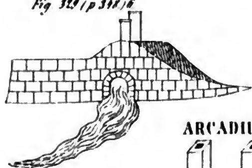

Fig. 330 (p. 349) 6.

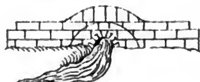

ARCADIUS.

Fig. 331 (p. 351) 6.

Fig. 332 (p. 352) 6.

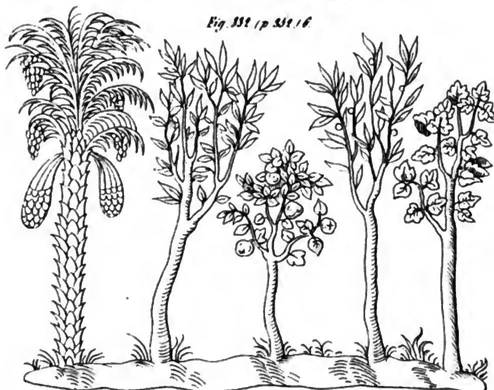

DE IUGERIBUS METIUNDIS.

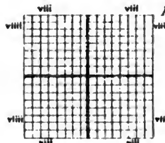

Fig. 333 (p. 354) 6.

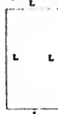

Fig. 334 (p. 354) 6.

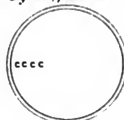

Fig. 335 (p. 354) 6.

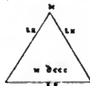

Fig. 336 (p. 354) 6

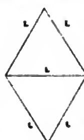

Fig. 337 (p. 355) 6.

Fig. 338 (p. 355) 6.

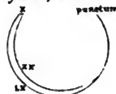

Fig. 339 (p. 355) 6.

Fig. 340 (p. 355) 6.

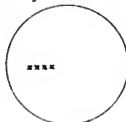

Fig. 342 (p. 356) 6.

Fig. 341 (p. 356) 6.

RATIO LIMITUM REGUNDORUM.

Foſſa rotunda in capite foſſati. *Fig. 343 (p. 359) 6.*

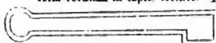

Foueaeque ſunt Augustaneae

Gallicus prográma

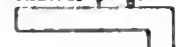

iunſat

et ſaltum dat

Fig. 344 (p. 362) 6

a. In latere vna — a. in monte vna — B. In latere — B In monte — a. In plano ſola — C. ſola

d duo appendices — e vno appendice — e ſola — f. ſola — f duo montes — g. vnus mons

h. ſola — I. ſola — K. ſola — L. vnus mons — m. vnum — n. ſola — O unum

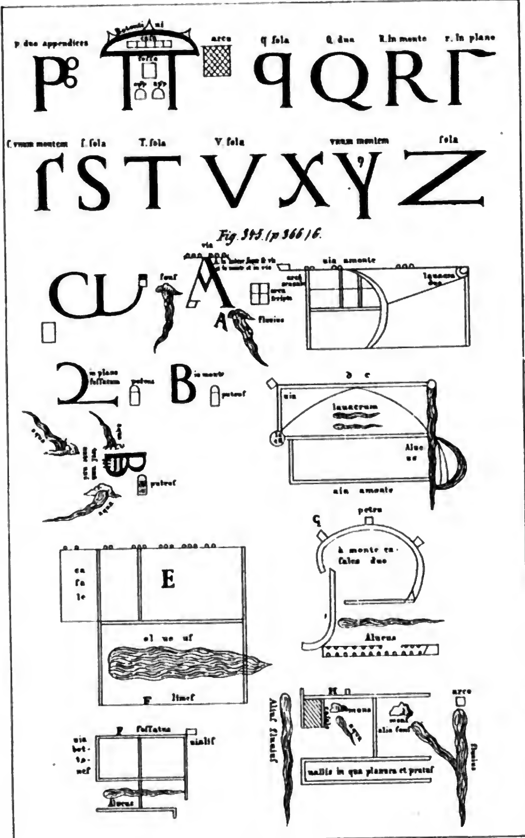

Fig. 345 (p 366) 6.

This book is a preservation photocopy.
It was produced on Hammermill Laser Print natural white,
a 60 # book weight acid-free archival paper
which meets the requirements of
ANSI/NISO Z39.48-1992 (permanence of paper)

Preservation photocopying and binding
by
Acme Bookbinding
Charlestown, Massachusetts
1996